

MARCEL PROUST *A la recherche du temps perdu*

PREFAȚĂ

„*Sodoma și Gomora I și II*, tomurile din *în căutarea timpului pierdut* publicate în mai 1921 și în aprilie 1922, au ca temă inversiunea sexuală. Subiectul acesta se află poate în inima întregului roman al lui Proust, dar titlul *Sodoma și Gomora* nu s-a irjipus decât în timpul Primului Război mondial¹.” Ca șinn cazul tuturor celorlalte titluri ale volumelor subsumate ciclului romanesc *în căutarea timpului pierdut*, și acesta este rezultatul unui îndelungat proces de căutare, fie și numai în sine extrem de semnificativ. Tema „inversiunii sexuale” (Proust preferă să nu spună „homosexualitate”, formulă ce începea să se impună, dar pe care el o găsește „prea germanică și pedantă”, tradusă fiind în franceză după ziarele berlineze) apare la Proust, sub o formă mai mult sau mai puțin directă, mai mult sau mai puțin culturală (referințe recurente la opera, dar și la biografia lui Baudelaire, la unele romane ale lui Balzac, la Socrate etc), încă din primele scrieri. ■•

Această grilă de lectură, multă vreme oculată, ignorată, sau' abordată doar parțial, cu timiditate, se dovedește a fi foarte adecvată' și productivă, capabilă chiar a „controla” întreaga operă a lui Proust. Inversiunea sexuală nu numai că este principala cheie-pentru a înțelege tipul de sensibilitate proustiană, dar, ca temă, poate fi locul ideal de întâlnire între principalele obsesii ale viziunii proustiene, ale noului univers inventat de acesta: maladia, viciul, profanarea (mamei, a ființelor celor mai iubite), ca surse prin excelență vii, inepuizabile ale creativității artistice, relativizarea punctelor de vedere prin infinita lor multiplicare pînă la aneantizarea - paradoxală - a diferențelor și omogenizarea realului (în cazul la care ne referim: iubirea homosexuală nu-i de altă natură decât cea heterosexuală, ci doar mai acut trăită prin autoculpabilizarea impusă de interdicția socială și deci constituind un exemplar obiect de studiu al psihologiei iubirii).

După Antoine Compagnon (alți exegeți văd lucrurile altminteri), a cărui opinie mi se pare acceptabilă, *Sodoma și Gomora*

¹ Cf. Antoine Compagnon, *in* Marcel Proust, *À la recherche du temps perdu*, III, NRF, Gallimard, Bibliotheque de la Pleiade, edition publiee sous la direction de Jean-Yves Tadie, p.l 185.

are o „relativă independentă” în raport cu ansamblul căruia îi aparține (observație pe care am făcut-o și eu cu privire la fiecare dintre volumele ciclului *în căutarea timpului pierdut*, căci, spuneam în prefața la *Swann*, acestea sînt pe cît de stibsumate unui întreg, pe atîl de autonome, de asemenea, față de acesta, putînd fi citite fiecare în parte ca un tot). Același Antoine Compagnon aduce însă argumente cu care nu sînt de acord: „originalitatea” *Sodomei și Gomorei* ar consta în aceea că este „momentul cel mai romanesc, locul unde opera se eliberează atît de *Swann* cît și de *Timpul regăsit*, de autobiografie și de teoria estetică, și unde imaginația are rolul cel mai mare: să ne gîndim ia Nissim Bernard sau la Vaugoubert. Este episodul cel mai balzacian din opera lui Proust¹” Acest mod de a pune problema

compartimentează într-un fel inacceptabil și cu totul inadecvat opera lui Proust („autobiografie”, „teorie estetică”, operă de imaginație).

Romanul *Sodoma și Gomora* a cunoscut numeroase avataruri (dar care dintre romanele lui Proust nu le-a cunoscut?), structurându-se treptat, versiune după versiune, prin introducerea - procedeu de înglobare de asemenea foarte proustian - unor elemente discontinue, mobile, răspândite prin diferitele *Caiete* și bruioane. Simetria din structura titlului o anunță pe cea a romanului însuși: întâlnirii dintre domnul de Charlus și Jupien de la începutul romanului, îi răspunde episodul final, în care naratorul află că Albertine le cunoaște pe domnișoara Vinteuil și pe prietena ei. Sînt introduse astfel *Prizoniera* și *Albertine a dispărut*, pe care Proust le va include multă vreme în *Sodoma și Gomora* (în 1922, ele se numesc încă *Sodoma și Gomora III și IV*). Între cele două „scene” frapante, șocante chiar - după Proust însuși, care își va avertiza de nenumărate ori editorii și prietenii cu privire la caracterul special al romanului său -, progresa, se țes și întrețes cele două teme, sodomită și gomoreeană, prima supusă unei priviri necruțătoare și care nu o dată o vede caricatural, cea de-a doua mai curînd sugerată, insidios introdusă, prin mici tușe succesive, repetate, dar discrete. O altă simetrie era explicit prevăzută de Proust în planul ciclului *în căutarea timpului pierdut*, publicat o dată cu ediția originală a volumului *La umbra fetelor în floare*: punerea în corespondență și tensiune a două momente de manifestare a memoriei involuntare, cel în care naratorul își amintește (recreînd abia atunci un trecut uitat și adevărul lui) de moartea bunicii și, respectiv, de scena de lesbianism de la Montjouvain, la care asistase fără a fi văzut, amintire ce-l determină să plece din Balbec. Aceste două evenimente ale memoriei involuntare, percepută ca inter-

¹ *Idem.*

mitentă, urmau, conform planului din 1918, să dea și titlul romanului: „*Intermitențele inimii*.” Alte simetrii pot fi, de asemenea, sesizate: cuplul Morel și Charlus, cuplul Marcel naratorul și Albertine, Morel, ca și Albertine, conform aceleiași simetrii, fiind totodată și intermediari între cele două sexe. ■

Structura simetrică a romanului, coroborată și cu alte elemente, poate duce la afirmația că *Sodoma și Gomora* funcționează ca un centru de greutate al întregii construcții. În mod necesar el trebuie să fie ceea ce este și, scriindu-l, Proust se supune unei comenzi interioare imperioase, cu neputință de eludat. În ciuda dificultății -sporită prin însăși tema abordată - de a-și găsi un editor, Proust nu se poate sustrage tiraniei - și fecundei, în plan artistic - obsesii auctoriale căreia îi este pradă încă din august 1909, cînd încearcă să publice un roman născut din eseurile sale reunite sub titlul *Împotriva lui Sainte-Beuve*.

Avem o mărturie despre acest roman încă din august 1909, într-o scrisoare pe care Proust i-o adresează lui Alfred Vallette, director la „*Mercure de France*”, care îi va refuza manuscrisul: „Termin o carte care” în ciuda titlului său provizoriu: *Împotriva lui Sainte-Beuve. Amintirea unei dimineți*, este un adevărat roman și chiar un roman extrem de impudic în anumite părți ale sale. Unul din principalele personaje este un homosexual¹”. Două sînt lucrurile frapante aici: precocitatea temei homosexualității, cu care se identifică însăși originea, geneza ciclului *în căutarea timpului pierdut*, dar și - după cum se va vedea mai tîrziu - continuitatea „facerii” acestuia; una din caracteristicile cele mai tipice pentru scriitura proustiană, în care textul și metatextul (comentariul asupra textului, altfel spus „funcția critică” pe care acesta o dezvoltă neconștient cu privire la propria-i structură și funcționare), practica și teoria au o existență sincronă și indisolubilă. În „teza” privitoare la critica lui Sainte-Beuve stă bine ascuns și bine protejat însuși nucleul romanului proustian, după cum în chiar acest germene marcat ca artistic (literar) se află acea „teză” (atît de importantă pentru evoluția ulterioară a întregii teorii - și practici - literare a secolului nostru).

În 1912, cînd face o nouă tentativă de a-și publica textul - acele eseuri care sînt totodată și roman -, trimițîndu-i-l lui Eugene Fasquelle, Proust îi semnaleză cu aceeași insistență „indecența” scrierii sale. (Încercînd să prevină, prin explicațiile-i epistolare, reacția scandalizată a acestuia, ca și pe cea a tuturor 'virtualilor săi

cititori, el își urmează implacabil traseul creației care, în cazul său,cd

¹ *Correspondentă*, ed. Philip Kolb, Pion, 1970-1988, t.IX, p.155, *apud* Marcel Proust, *À la recherche du temps perdu*, III, *ed.cit.*

nu poate fi autentică decât dacă străbate teritoriile homosexualității, neocolindu-le nici o clipă, ci, dimpotrivă, explorându-le insistent, ca pe o sursă neprețuită de nouă cunoaștere.) „Aș vrea ca, în chipul cel mai onest, să vă avertizez că această carte e ceea ce înainte trecea drept o carte *indecentă*, fiind chiar mult mai indecentă decât ceea ce se publică de obicei¹” (...) „Personajul, un domn bătrîn dintr-o familie aparținînd mării aristocrației, se va vădi a fi un pederast ce va fi zugrăvit la modul comic și care, fără să fi fost folosit vreun cuvînt grosolan, va putea fi văzut cum „agață” un portar și cum întreține un pianist²..” Proust insistă asupra noutății explorării unor zone ale psihicului uman cercetate pentru prima-oară de el: „Cred că aeest caracter - pederastul *viril*, ce-i urăște pe tinerii efeminați care-l înșală cu privire la calitatea mărfii, dovedindu-se a fi doar asemenea unor femei - este ceva nou (mai ales prin modul cum este tratat, mod pe care nu' vi-1 pot descrie aici în detaliu), și de aceea vă rog să nu vorbiți nimănui despre asta³”. Urmează, în aceeași manieră, negocieri cu Gallimard care, ca și cele cu Alfred Vallette și Fasquelle, eșuează. Proust însă perseverează în demersul său, adresîndu-se, în 1913, lui Bernard Grasset, pe același ton, care nu escamotează „extrema licență și indecență a anumitor părți⁴” ale romanului său. „Al doilea volum, pe care-1 vom publica în aceleași condiții, se va vinde poate mai bine, pentru că este infinit mai narativ și poate și pentru că este foarte indecent. Dar mi-ar părea rău ca asta să fie cauza succesului⁵”. Proust este deci obsedat de ideea „indecenței” romanului său⁶ și, totodată, nu **mai** puțin obsedat de valoarea - sub raportul posibilităților de investigare psihologică - temei pe care o abordează în tonalitate majoră, tragică. „Fără vreo intenție imorală - mai e nevoie să v-o spun? -, el zugrăvește adevărul în chipul cel mai îndrăzneț⁷”, îi scrie Proust, în 1916, lui Gallimard, despre volumul definitiv intitulat *Sodoma și Gomora*. Sub presiunea convingerii că a făcut - și e pe cale de a face încă - o descoperire extraordinară,

¹ *Ibidem*, p. 157, *apud idem*.

² *Ibidem*, t.XI, p.255, *apud idem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, I.XII, p.91, *apud idem*.

⁵ *Ibidem*, p.96, *apud idem*.

⁶ Le spune, de exemplu, prietenelor sale că nu le trimite cartea din cauza paginilor indecente pe care aceasta le cuprinde (cf. scrisorile către doamnele Daniel Mayer, Hugo Finaly și de Pierrebourg, din noiembrie 1913, *ibidem*, p.289, 340 și 349, *apud idem*.).

⁷ *Ibidem*, t.XV, p. 130, *apud idem*..

8

Proust îi roagă, rînd pe rînd, pe toți editorii pe care-i contactează, să păstreze secretul cel mai absolut cu privire la manuscrisul său: „Vă amintesc că despre *Sodoma și Gowora* / nu trebuie să vorbiți nimănui, dar cu adevărat nimănui¹”; „este cel mai bogat în fapte psihologice și romanești dintre toate pe care vi le-am dat²” .-

Tema pederastiei și cea a lesbianismului apăruseră deja în cîteva povestiri din *Plăceri și zile*. Una dintre acestea, *Confesiunea unei fete*, îi este dedicată lui Robert de Montesquiou, pe care Proust îl cunoscuse în 1893, an în care scrie și un articol - pe care nici o revistă nu a vrut să-1 publice - despre cartea de poeme a acestuia, *Le Chef des odeurs suaves*, articol în care Proust face importante referiri la Baudelaire („cel mai mare poet al secolului al XIX-lea”, singurul, în acest secol, „intelectual și clasic”, clasicismul formei baudelairiene fiind, în mod necesar, conform tezei lui Proust, consubstanțial unui conținut ce nu poate fi asociat ideii de decadență și

depravare).

În *Jean Santeuil*, tema inversiunii apare mai puțin. Totuși, urme ale ei pot fi recunoscute, la o analiză mai atentă.

După unii exegeți, așa-numita „afacere Eulenburg³” i-a oferit lui Proust un cadru prielnic obsesiei sale, și realizării ei literare, în măsura în care, cu acel prilej, homosexualitatea, fără a fi acceptată, devine totuși un subiect despre care se vorbește, tabuul fiind astfel măcar în parte ridicat. Pe de altă parte însă, Proust nu încetează a scrie diferite epistole în care se apără de „toate ineptele calomnii” ce se vehiculează pe seama lui⁴, de „constantele acuzații de salaism” -Proust și Antoine Bibesco desemnau prin acest cuvânt homosexualitatea - ce i se aduc. El își trăiește așadar înclinația cu multă dificultate, asumînd-o cu adevărat - printr-un fenomen compensator - doar în plan scriptural, acolo unde eul auctorial uită, ignoră orice alte criterii de natură convențional-socială.

¹ *Lettres a la N.R.F.*, Gallimard, 1932, p.149 (Proust se referă în cele Ce urmează în mod concret la *Sodoma și Gomora II*).

² *Ibidem*, p.158.

³ Prințul Philipp von Eulenburg (1847-1921), prieten al împăratu¹ lui Wilhelm al II-lea, ambasador la Viena (1894-1902), bănuie de homosexualitate, devine, cu începere din 1907, eroul unui scandal public și al unui complicat proces cu numeroase implicații politice. În scrisorile sale, Proust face de **mai** multe ori referiri la această afacere, despre care dădeau detalii toate ziarele europene. După Robert Vigneron și Maurice Bardeche, **faptul** că începuturile ciclului romanesc proustian se situează în aceeași perioadă nu e o simplă coincidență.

⁴ *Corespondență*, ed.cic, scrisoarea către Louis d'Albufera, p.255, *apud idem*.

Avem, aici, încă o dată, măsura a ceea ce înseamnă pentru Proust „curajul” de a „traduce¹” un adevăr al sinelui printr-o operă de artă ce nici nu poate exista în afara acestei condiții primordiale a voinței - și puținței - de autocunoaștere, oricît de chinuitor și - cel puțin într-o fază inițială - dezintegrator ar fi acest demers.

IRINA MAVRODIN

Cei doi termeni puși aici între ghilimele îi aparțin lui Proust, care îi folosește adeseori în contexte similare acestuia, adică privitoare la geneza operei.

¹⁰ **SODOMA SI GOMORA** **PARTEA INTI**

*Prima apariție a unor bărbați-femei,
coboșitori din acei locuitori ai Sodomei care au fost cruțați de
focul cerurilor².*

„Femeia va avea Gomora, iar bărbatul Sodoma -’.”

ALFRED DE VIGNY

S

E ȘTIE CÂ, mult timp înainte de a merge în acea zi (cînd avea loc serata

prințesei de Guermentes) în vizita la duce și ducesă pe care tocmai am povestit-o, le spionasem întoarcerea și făcusem, în timpul acelei pînde, o descoperire ce-l privea cu deosebire pe domnul de Charlus, dar și atît de importantă în sine, î.r.cît, pînă în clipa cînd am putut să-i dau aici locul și întinderea voite, am tot amînat istorisirea ei⁴. Cum am spus, părăsisem locul miraculos, atît de confortabil amenajat în partea de sus a casei, de unde îmbrățișezi cu privirea povîrnișurile pe care urci pînă la castelul Brequigny⁵, vesel împodobite după moda italiană cu turnulețul roz al remizei aparținînd marchizului de Frecourt. Găsisem că este mai prac-tic, gîndindu-mă că ducele și ducesa, tocmai urmau să se întoarcă, să mă postez pe scară. Irni părea întrucîtva rău după locul meu de la înălțime. Dar la acea oră, după masa de prînz, aveam mai puține lucruri de regretat, căci nu i-aș fi văzut, așa cum îi vedeam dimineața transformați de distanță în minuscule personaje dintr-un tablou, pe valeții de la castelele Brequigny și Tresmes, urcînd încet panta abruptă, cu o măturică de pene în mînă, printre foițele de mică late și străvezii, care contrastau atît de plăcut cu stîncile roșii. Nu aveam privirea geologului, dar o aveam măcar pe cea a botanistului, și mă uitam prin obloanele din dreptul scării la micul arbust al ducesei și la planta prețioasă ce fuseseră expuși în curte cu insistența cu care sînt scoși în lume tinerii aflați la vîrsta căsătoriei, și mă întrebam dacă vreo improbabilă insectă va veni, printr-un hazard providențial, să cerceteze pistilul oferit și ignorat⁶. Curiozitatea făcîndu-mă tot mai îndrăzneț, am coborît pînă la fereastra de la parter, deschisă și ea și ale cărei obloane nu erau decît pe jumătate alăturate. Auzeam deslușit cum Jupien se pregătește, să plece, el neputîndu-mă descoperi îndărătul storului, unde am

12

rămas nemișcat pînă în clipa cînd m-am dat brusc la p parte, de teamă să nu fiu văzut de domnul de Charlus care, ducîndu-se la doamna de Villeparisis, străbătea încet curtea, burtos, parcă mai bătrîn în lumina puternică, și" încărunțit. Doar o indispoziție a doamnei de Villeparisis (consecință a bolii marchizului de Fierbois, cu care. era certat la cuțite) îl hotărîse pe domnul de Charlus să facă o vizită, poate pentru prima dată în existența sa, la acea oră. Căci avînd apucăturile ciudate ale celor din familia Guermentes-care, în loc să se conformeze vieții mondene, o modifica după deprinderile lor personale (nu mondene, credeau ei, și meritînd deci ca acel lucru fără valoare, mondenitatea, să fie umilit în fața lor - astfel că doamna de Marsantes nu avea o zi anume pentru primiri, ci era vizitată de prietenele ei în fiecare dimineață, între orele zece și douăsprezece), baronul, păstrînd acel timp pentru lectură, pentru căutarea unor bibelouri vechi etc, nu-și făcea vizitele decît între orele patru și șase seara. La orele șase se ducea la Jockey-Club sau se plimba prin Bois de Boulogne. După o clipă, am executat o nouă mișcare de" retragere, pentru a nu fi văzut de Jupien; în curînd trebuia să plece la birou, de unde nu se întorcea decît pentru cină, și nici măcar totdeauna, de cînd nepoata lui se dusesese, în urmă cu o săptămînă, cu ucenicele la țară, la o clientă, ca să termine o rochie. Apoi dîndu-mi seama că nimeni nu putea să mă vadă, m-am hotărît să nu mă mai mișc, de vteamă să nu scap, dacă miracolul s-ar fi produs, sosirea, aproape cu neputință de nădăjduit (printre atîtea obstacole, în ciuda unei atît de mari distanțe, atîtor riscuri potrivnice, atîtor primejdii), insectei trimise de atît de departe, ca mesager, spre fecioara ce-și prelungea de multă vreme așteptarea. Știam că această așteptare nu era mai pasivă decît cea a florii-bărbat, ale cărei stamine »e întorseseră spontan, pentru ca insecta s-o poată primi mai ușor; tot astfel floarea-femeie ce se afla aici și-ar curba cu cochetărie „pistilul", dacă insecta ar veni, și, pentru a fi mai bine pătrunsă de ea, ar înainta, imperceptibil, ca o fetișcană ipocrită, dar plină de

ardoare, pînă la jumătatea drumului ce-i desparte. Legile lumii vegetale sînt guvernate și ele de legi din ce în ce mai înalte. Vizita unei insecte, adică aducerea sămînței unei alte flori, este de obicei necesară spre a fecunda o floare, pentru că autofecundarea, fecundarea florii de către ea însăși, ca și căsătoriile repetate într-una și aceeași familie, ar duce la degenerescentă și

13

la sterilitate, în timp ce încrucișarea săvîrșită de insecte de generațiilor următoare ale aceleiași specii o vigoare necunoscută de generațiile mai vîrstnice. Totuși acest avînt poate fi excesiv, specia se poate dezvolta, nemăsurat de mult; atunci, așa cum antitoxina ne apără împotriva bolii, așa cum tiroida ne controlează greutatea trupului, așa cum înfrîngerea ne pedepsește orgoliul, iar oboseala, plăcerea, și așa cum somnul alungă, la rîndu-i, oboseala, tot astfel un act excepțional de autofecundare vine tocmai la momentul potrivit spre a limita, a controla procesul, obligînd floarea care ieșise prea mult din normă, să se întoarcă la ea. Reflecțiile mele urmaseră un drum pe care-l voi descrie mai tîrziu și trăsese din viclenia aparentă a florilor o concluzie cu privire la o întregă parte inconștientă a operei literare⁷, cînd l-am văzut pe domnul de Charlus care ieșea de la marchiză. De cînd intrase nu trecuseră decît cîteva minute. Poate aflase chiar de la bătrîna lui rudă, sau poate numai de la un servitor, despre ameliorarea, sau mai curînd despre vindecarea desăvîrșită a ceea ce nu fusese, în cazul doamnei de Villeparisis, decît un rău trecător. În acea clipă, cînd credea că nimeni nu-l privește, cu pleoapele coborîte spre a se apăra de lumina soarelui, domnul de Charlus lăsase să apară pe chipul său o expresie mai puțin încordată, punînd frîu acelei vitalități artificiale pe care i-o întrețineau însuflețirea conversației și forța voinței. Palid ca o statuie de marmură, avea nasul puternic, iar trăsăturile fine nu mai căpătau, datorită mei priviri voluntare, o semnificație diferită care să altereze rumusefa modeleului; nemaifiind nimic altceva decît un juermantes, părea o sculptură, el, Palamede al XV-lea, din apela din Combray. Dar aceste trăsături generale ale unei Hregi familii dobîndeau totuși pe chipul domnului de Charlus finețe mai spiritualizată, și mai ales mai blîndă. Regretam ;ntru el că de obicei își falsifica prin atîtea violente, ciudățenii ;plăcute, cancanuri, durități, prin atîta susceptibilitate și oganfă, că își ascundea sub o prefăcută brutalitate amabili-tea, bunătatea pe care, acum, cînd ieșea de la doamna de Ileparisis, i le vedeam așternute atît de naiv pe chip. Clipind i ochi spre a se feri de soare, părea aproape că surîde, și am scoperit pe figura sa, văzută astfel într-un fel de stare de ihnă și parcă de firesc, ceva atît de afectuos și dezarmat, îtu m-am putut împiedica să mă gîndesc cît de supărat ar fi t domnul de Charlus dacă ar fi putut ști că este privit; căci

14

acest bărbat atît de îndrăgostit de virilitate, care ținea atît de mult la ea, căruia toți ceilalți bărbați îi păreau niște fătălăi, mă făcea dintr-o dată să mă gîndesc la o femeie, cu care semăna leit din cînd în cînd prin trăsături, expresie, surîs.

Voiam să-mi schimb din nou locul, pentru ca să nu mă poată zări; n-am avut nici timp, nici nevoie s-o fac. Căci ce-mi văzură ochii! Erau față-n față, în această curte unde nu se întîlniseră, desigur, niciodată (domnul de Charlus venind la palatul Guermantes doar după-amiaza, în orele cînd Jupien se ^fla la birou), iar baronul, deschizîndu-și dintr-o dată ochii pe jumătate închiși, îl privea cu o neobișnuită atenție pe fostul croitor aflat pe pragul prăvăliei sale, în timp ce acesta, țintuit dintr-o dată locului în fața domnului de Charlus,

înrădăcinat ca o plantă, contempla, cu desăvîrșire fermecat, făptura trupeșă și ușor îmbătrînită a baronului. Dar, lucru încă ~și mai uimitor, atitudinea domnului de Charlus schimbîndu-se, cea a lui Jupien se puse pe dată, conform parcă legilor unei arte tainice, în armonie cu ea. Baronul încerca acum să ascundă ce simțise, . dar, în ciuda indiferenței sale afectate, părea că nu se îndepărtează decît cu părere de rău, mergea în sus și-n jos, privea fără țintă, într-un fel pe care-l socotea capabil să-i pună cel mai bine în evidență frumusețea ochilor, afișa un aer înfumurat, nepăsător, ridicol. Or, Jupien, pierzîndu-și pe dată înfățișarea umilă și blîndă pe care i-o cunoscusem dintot-deauna, își înălțase - în desăvîrșită simetrie cu baronul - capul, își ținea trapul într-un fel care-l avantaja, își punea cu impertinență grotescă mîna în șold, își mișca fundul, lua o atitudine cochetă, precum' o orhidee⁸ în fața bondarului providențial ivit. Nu știam că poate fi atît de antipatic. Dar ignoram de asemenea că era în stare să-și joace pe neașteptate rolul în această scenă cu două personaje mute, care (deși el se găsea pentru prima dată în prezența domnului de Charlus) părea a fi fost îndelung repetată; - nu ajungi spontan la această perfecțiune decît cînd întîlnești în străinătate un compatriot, cu care înțelegerea are loc de la sine, modul de a interpreta lucrurile fiind identic, și fără ca să te fi văzut vreodată cu el mai înainte.

Această scenă nu era, de altfel, cu totul comică, fiind pătrunsă de ceva straniu, sau dacă vreți de un firesc a cărui frumusețe sporea întruna. Deși domnul de Charlus își luase o înfățișare distantă, coborîndu-și pleoapele nepăsător, el le ridica din cînd în cînd, aruncînd asupra lui Jupien o privire atentă. Dar (fără îndoială pentru că se gîndea că o asemenea

15

scenă nu se putea prelungi la nesfîrșit în acel loc, fie din motive pe care le vom înțelege mai tîrziu, fie, în sfîrșit, din acel sentiment ce ne spune că toate lucrurile sînt trecătoare și 'ne face să vrem ca fiecare privire a noastră să-J atingă pe celălalt drept în inimă, preschimbînd spectacolul oricărei iubiri în ceva atît de emoționant), de fiecare dată cînd domnul de Charlus se uita la Jupien, el își întovărășea privirea de cîteva cuvinte mute, ceea ce o transforma în ceva cu totul diferit de privirile pe care le îndreptăm de obicei asupra unei persoane pe care o cunoaștem sau n-o cunoaștem; el îl privea pe Jupien cu fixitatea particulară a cuiva care dă să-ți spună: „Iartă-mi indiscreția, dar ai pe spate un fir de ață lung și alb", sau: „Cred că nu mă înșel, probabil că și dumneata ești din Ziirich, mi se pare că te-am întîlnit adeseori la anticariat." Tot astfel, la fiecare două minute, aceeași întrebare părea a-i fi fost pusă cu intensitate lui Jupien prin ocheada domnului de Charlus, ca acele fraze interogative din Beethoven, repetate la nesfîrșit, la intervale egale, și menite - cu lux exagerat de pregătiri - să introducă un nou motiv, o schimbare de ton, o „intrare⁹." Dar frumusețea privirilor domnului de Charlus și ale lui Jupien venea, dimpotrivă, tocmai din faptul că, provizoriu cel puțin, acele priviri nu păreau a avea drept scop ceva anume. Îi vedeam pe baron și pe Jupien avînd pentru prima oară acea frumusețe. În ochii amîndurora se înălțase nu cerul de deasupra orașului Ziirich, ci acela al vreunei cetăți orientale al cărei nume nu-l ghiceam încă. Indiferent de ceea ce-i putea țintui locului, acordul dintre domnul de Charlus și croitor părea realizat, iar acele priviri inutile păreau a nu fi decît prelude rituale, precum serbările ce au loc înaintea unei nunți gata hotărîte. Situîndu-ne încă și mai aproape de natură - și mulțimea acestor comparații este ea însăși cu atît mai naturală cu cît același om, dacă-l examinezi timp de cîteva minute, pare a fi succesiv om, om-pasăre sau om-insectă etc. -, i-ai fi putut asemăna cu două păsări, masculul și femela, masculul încercînd să înainteze, femela - Jupien - nemairăspunzînd prin nici un semn acestei manevre, dar privindu-și noul prieten fără uimire, cu o fixitate neatentă, socotită de el fără îndoială că

fiind mai tulburătoare și singura utilă, din clipa când masculul făcuse primii pași, mulțumindu-se să-și netezească penele. În cele din urmă, indiferența lui Jupien păru a nu-i mai fi de-ajuns; între certitudinea de a-l fi cucerit pe celălalt și faptul de a se lăsa urmărit și dorit nu mai era decât un pas, și Jupien, hotărîndu-se să plece la slujbă, ieși

16

pe poarta cea mare, nu înainte totuși de a-și fi întors capul de două-trei ori. Când îl văzu în stradă, baronul, temîndu-se că-i va pierde urma (în timp ce fluiera, plin de sine, strigîndu-i „la revedere” portarului care, pe jumătate beat și ospătîndu-și musafirii în bucătărie, nici nu-l auzi măcar), alergă spre a-l ajunge. Chiar în clipa când domnul de Charlus ieșise pe poartă zumzînd ca un mare bondar, un altul, cel adevărat, intra în curte. Cine știe dacă nu era cel așteptat de atîta vreme de orhidee, și care venea să-i aducă polenul atît de prețios, fără de care ea ar fi rămas fecioară? Dar am fost împiedicat să urmăresc jocurile insectei, căci după cîteva minute și solicitîndu-mi mai mult atenția, Jupien¹⁰ (poate ca să-și ia un pachet pe care-l duse cu sine mai tîrziu și pe care-l uitase datorită emoției ce-i fusese pricinuită de apariția domnului de Charlus, poate pur și simplu pentru un motiv mai firesc) se întoarse, urmat de baron. Acesta, hotărît să grăbească lucrurile, îi ceru croitorului un foc, dar adăugă pe dată: „îți cer foc, dar văd că mi-am uitat țigările de foi.” Legea ospitalității fu mai puternică decît regulile cochetăriei. „Vă rog să intrați, veți căpăta tot ce veți dori”, spuse croitorul, pe chipul căruia, în locul disprețului, se ivi o mare bucurie. Ușa prăvăliei se închise în urma lor și n-am mai putut auzi nimic. Îi pierdusem din vedere pe bondar, nu știam dacă este insecta de care avea nevoie orhideea, dar nu mă mai îndoiam de posibilitatea miraculoasă ca o insectă foarte rară și o floare captivă să se întîlnească, de vreme ce domnul de Charlus (e o simplă comparație pentru providențialele hazarduri, oricare ar fi ele, fără cea mai mică pretenție științifică de a face o apropiere între anumite legi ale botanicii și ceea ce numim uneori în chip foarte nepotrivit homosexualitate) care, de ani și ani de zile, nu -venea în această casă decît la orele cînd Jupien nu se afla aici, îl întîlnise, datorită indispoziției întîmplătoare a doamnei de Villeparisis, pe croitor și, o dată cu el, aventura rezervată bărbaților de genul baronului de către una din acele ființe care pot fi, după cum vom vedea, chiar cu mult mai tinere decît Jupien și mai frumoase, adică pe bărbatul predestinat, pentru ca și aceștia să-și aibă partea lor de voluptate pe acest pămînt: pe bărbatul căruia nu-i plac decît domni bătrîni.

De altfel, ceea ce am spus aici e un lucru pe care nu aveam să-l înțeleg decît cîteva minute mai tîrziu, într-atît de mult aderă la realitate aceste proprietăți de a fi invizibilă, pînă cînd o împrejurare o despoaie de ele. Oricum, pentru moment

17

eram foarte supărat, pentru că nu mai auzeam conversația dintre fostul croitor și baron. Am zărit atunci mica prăvălie de închiriat, despărțită de cea a lui Jupien doar printr-un perete foarte subțire. Ca să ajung acolo nu trebuia decît să lyc din nou în apartamentul nostru, să trec prin bucătărie, să cobor scara de serviciu pînă la pivnițe, să merg de-a lungul lor pe sub pămînt cît ținea curtea și, odată ajuns în "dreptul subsolului, acolo unde ebenistul își ținea lemnul în urmă cu cîteva luni și unde Jupien voia să-și pună cărbunii, să urc cele cîteva trepte care duceau către interiorul prăvăliei. Aș fi făcut astfel tot dramul pe ascuns și n-aș fi fost văzut de nimeni. Era calea cea mai prudentă. Nu pe ea am mers, ci, strecurîndu-mă de-a lungul zidurilor, am înconjurat curtea sub cerul -liber, încercînd să nu fiu văzut. N-am fost văzut

cred că mai curînd datorită întîmplării decît înțelepciunii mele. Și de fapt am luat o hotărîre atît de imprudentă, deși drumul prin pivniță era atît de sigur, pentru trei motive posibile, presupunînd că ar fi existat vreunul. Mai întîi din cauza nerăbdării mele. Apoi poate din pricina vreunei nedeslușite amintiri a scenei din Montjouvain, cînd mă ascunsesem în fața ferestrei domnișoarei Vinteuil". De fapt, lucrurile de acest gen la care am asistat au avut totdeauna, în ceea ce privește punerea în scenă, caracterul cel mai imprudent și cel mai puțin verosimil, ca și cum asemenea revelații nu trebuiau să fie decît recompensa unei fapte pline de riscuri, deși în parte clandestină. În sfîrșit, abia dacă îndrăznesc, din cauza caracterului său copilăros, să mărturisesc cel de-al treilea motiv, care, cel puțin așa cred, a fost, în mod înconștient, determinant. De cînd, pentru a urmări - și a vedea cum sînt dezmințite - principiile militare ale lui Saint-Loup, cercetasem cu de-amănuntul războiul burilor¹², fusesem silit să recitesc unele vechi povestiri scrise de mari exploratori sau călători. Aceste povestiri mă pasionaseră, și le aplicam în viața cotidiană, ca să capăt mai mult curaj. Cînd unele crize mă împiedicaseră timp de cîteva zile și nopți la rînd nu numai să dorm, dar și să mă întind pe pat, să beau și să mănînc, cînd epuizarea și suferința deveneau într-atît de mari încît îmi închipuiam că nu voi mai ieși niciodată din ele, atunci mă gîndeam la vreun călător aruncat de valuri pe plajă, otrăvit de buruieni nesănătoase, tremurînd de febră în veșmintele-i ude de apa mării, și care totuși, simțindu-se mai bine după două zile, își relua dramul-la întîmpiere, în căutarea unor locuitori care s-ar fi putut să fie antropofagi. Exemplul lui mă întărea, îmi reda

18

speranța, și mă rușinam că avusesem o clipă de descurajare. **Gîndindu-mă** la burii care, deși aveau în față armatele engleze, nu se temeau să se expună atunci cînd trebuiau să străbată, înainte de a intra iar într-o pădure, cîmpii întinse: „Bine mi-ar sta, mă gîndeam, să mă arăt mai laș, cînd teatrul operațiilor este doar propria noastră curte, și cînd - eu care m-am bătut în mai multe dueluri, și nu m-am temut deloc, din cauza afacerii Dreyfus¹³ - n-am a mă teme decît de lancea privirii vecinilor mei, care au de făcut lucruri mult mai interesante decît să se uite în curte."

Dar cînd m-am aflat în prăvălie, mergînd în așa fel încît dușumeaua să nu scîrțîie, căci îmi dădeam seama că pînă și cel mai mic zgomot din prăvălia lui Jupien se auzea în prăvălia unde mă aflam, m-am gîndit cît de imprudenți fuseseră Jupien și domnul de Charlus și cît de mult îi slujise norocul;

Nu îndrăzneau să mă mișc. Grăjdarul familiei Guermantes, profitînd, fără îndoială, de absența stăpînilor, mutase în prăvălia unde mă găseam o scară ce se aflase pînă atunci în remiză. Dacă m-aș fi urcat pe ea, aș fi putut deschide ferestruica și auzi totul, ca și cum aș fi fost chiar în prăvălia lui Jupien. Dar mă temeam că voi face zgomot. De altfel, ar fi fost inutil. Nici măcar n-a trebuit să regret că sosisem doar după cîteva minute în prăvălie. Căci, după cele ce-am auzit în primele clipe în prăvălia lui Jupien - cîteva sunete nearticulate -, presupun că puține cuvinte fuseseră rostite. E adevărat că acele sunete erau atît de violente, încît dacă nu ar fi fost întruna reluate, cu o octavă mai sus, printr-un fel de vaiet paralel, aș fi putut crede că un om sugruma alt om alături de mine și că apoi ucigașul și victima înviată din morți se îmbăiau spre a șterge urmele crimei. Am ajuns mai tîrziu la concluzia că există ceva tot atît de zgomotos ca și suferința, și anume plăcerea, mai ales cînd i se adaugă - atunci cînd nu-i vorba de teama de a avea copii, ceea ce nu putea fi cazul aici, în ciuda exemplului prea puțin convingător din *Legenda aurită*¹⁴ - preocupări imediate pentru curățenie. În cele din urmă, cam după o jumătate de oră (în timpul căreia mă cocoșasem cu pași ușori pe scară, spre a privi prin ferestruica pe care am deschis-o),

între cei doi începu o conversație. Jupien refuza din răspuțeri banii ce-i erau oferiți de domnul de Charlus.

Apoi domnul de Charlus făcu un pas în afara prăvăliei. „De ce nu purtați barbă? îi spuse el baronului pe un ton drăgăstos. O barbă îngrijită e atît de frumoasă! - Ba eu o găsesc

19

dezgustătoare", îi răspunse baronul. Întîrzia încă pe prag și îi cerea lui Jupien cîteva informații despre cei din cartier. „Nu știi nimic despre vînzătorul de castane din apropiere, nu cel de pe partea stîngă, e groaznic, ci cel din față, vlăjganul acela negricios? Farmacistul de vkavi are în slujba lui un biciclist tare frumușel care-i transportă medicamentele.'> Aceste întrebări îl jigniră fără îndoială pe Jupien căci, îndreptîndu-se din spate și luînd înfățișarea înciudată a unei mari cochete trădate, răspunse: „Văd că aveți o inimă nestatornică." Rostit pe un ton îndurerat, rece și politicos, acest reproș îl rîni desigur pe domnul de Charlus care, spre a șterge proasta impresie iscată . de curiozitatea sa, îi adresă lui Jupien, cu o voce prea scăzută pentru ca să-i deslușesc bine cuvintele, o rugăminte prin care-i cerea fără îndoială să-și prelungească șederea în prăvălie și care-l emoționa pe croitor, alungîndu-i suferința, căci el privi fața baronului, grasă și congestionată sub șuvițele de păr cenușiu, cu expresia nespuse de fericită a cuiva adînc măgulit în amorul lui propriu și, hotărîndu-se să-i dea domnului de Charlus ceea ce acesta îi ceruse, după cîteva observații deloc distinse ca: „Ai un cur pe cinate!", îi spuse baronului surîzînd, pe un ton emoționat, superior și plin de recunoștință: „îți stau la dispoziție, băiete!"

Revin la întrebarea mea despre vatman¹⁵, reluă domnul de Charlus cu tenacitate, pentru că, oricum, faptul ar putea prezenta un anume interes în legătură cu întoarcerea mea. Mi se întîmplă, într-adevăr, ca și califului care străbătea orașul Bagdad și era luat drept un simplu negustor¹⁶, să binevoiesc a urmări vreo ciudată și drăgălașă persoană, a cărei siluetă mi se va fi părut nostimă." Aici am făcut aceeași observație pe care o făcusem despre Bergotte. Dacă ar trebui vreodată să răspundă ~n fața unui tribunal, el ar folosi nu fraze capabile să-i convingă pe judecători, ci unele dintre acele fraze constituite în maniera lui proprie și pe care temperamentul său literar specific i le sugera firesc, făcîndu-l să afle o adevărată plăcere în a le utiliza. Ca și el, domnul de Charlus folosea cu croitorul același limbaj pe care l-ar fi întrebuițat vorbind cu oameni din lumea ta, exagerîndu-și chiar ticurile, fie că timiditatea împotriva căreia se străduia să lupte îl îndemna către un orgoliu excesiv, e că, împiedicîndu-l să se domine (căci ești mai tulburat în viața cuiva ce nu aparține mediului tău), ea îl silea să-și dezvăluie, să-și arate pe deplin adevărata fire, care era într-adevar orgolioasă și cam nebună, după cum spunea doamna de

20

Guermantes. „Ca să nu-i pierd urma, cootinuă el, sar ca un profesoraș oarecare, ca un tînăr și frumos medic, în același tramvai cu drăgălașă persoană, despre care vorbim la feminin doar pentru a respecta conveniențele (așa cum spui vorbind despre un prinț: Alteța sa e sănătoasă?). Dacă schimbă tramvaiul, iau, poate o dată cu microbii ciumei, lucrul de necrezut numit «legătură», un număr, și care, deși îmi este dat *mie*, nu este totdeauna numărul 1.1 Schimb astfel de trei sau de patru ori «vagonul». Uneori mă pomenesc la orele unsprezece noaptea la gara Orleans, și trebuie să mă întorc! Și dacă n-ar fi decît gara Orleans! Dar odată, neputînd să intru în vorbă cu el mai înainte, am ajuns chiar în orașul dHeans, cu unul din acele oribile vagoane unde poți vedea fotografia principalelor capodopere arhitectonice din țețea. Nu era decît un loc liber:

aveam în față, ca monument istoric, o «vedere» a catedralei din Orleans, care este cea mai urâtă din Franța¹⁷, și care mă obosea la fel de mult când o priveam astfel, fără voie, ca și sfera de sticlă din acele tocure optice cete îmbolnăvesc de ochi. Am coborât la Aubrais o dată cu tînăra persoană pe care, vai, familia (tocmai când eu o vedeam plină de toate defectele din lume cu excepția aceluia de a avea o familie) o aștepta pe peron! N-am avut drept consolare, în așteptarea trenului ce urma să mă readucă la Paris, decît casa Diane de Poitiers¹⁸. Deși 1-a fermecat pe unul dintre regalii mei strămoși, i-aș fi preferat o frumusețe mai vie. Iată de ce și tocmai pentru a mă apăra de plictisul acestor întoarceri singuratică, mi-ar plăcea să cunosc un băiat care lucrează pe wagons-lits sau un șofer 4e omnibus. De altfel, te rog să nu'fii șocat, spuse în concluzie baronul, totul este o chestiune de gen. Pe tinerii din lumea bună, de exemplu, nu doresc să-i posed fizic, dar nu sînt liniștit decît după ce i-am atins, nu vreau să spun în mod material, ci la coarda sensibilă. De îndată ce, în loc să nu-mi răspundă la scrisori, un tînăr îmi scrie întruna, de îndată ce este moral la dispoziția mea, sînt liniștit, sau cel puțin aș fi liniștit, dacă nu m-ar stăpîni curînd preocuparea față de un altul. E destul de ciudat, nu-i așa? Și fiindcă vorbim de lumea bună, nu cunoști pe vreunul din cei care vin pe aici? - Nu, puîșor. Ba da, totuși, îl știu pe unul, brunet, foarte înalt, care poartă monoclu și rîde întruna, întorcîndu-și capul. - Nu vād la cine te referi." Jupien completează portretul, dar domnul de Charlus nu izbutea să ghicească despre cine era vorba, pentru că nu știa că fostul croitor era unul dintre acei oameni, mai numeroși decît

21

s-ar putea crede, care nu-și amintesc culoarea de păr a celor pe care nu-i cunosc prea bine. Dar eu, care nu ignoram aceasta infirmitate a lui Jupien, am înlocuit brunet prin blond, și mi s-a părut că portretul este leit cel al ducelui de Châtellerauld. „Și ca să ne întoarcem la tinerii ce nu se trag din popor, continuă baronul, în momentul ăsta nu-mi pot lua gîndul de" la un-june ciudat, un mic-burghez foarte inteligent, care se arată față de mine de o desăvîrșită nepolitefe. Nu-și dă cîtuși de puțin seama că eu sînt un personaj prodigios și că el nu-i decît o vietate microscopică. La urma urmei, puțin îmi pasă, măgarul ăsta poate să ragă cît vrea în fața augustei mele robe de episcop. -De episcop!" exclamă *Āipien*, care nu înțelesese nimic din ultimele fraze rostite de domnul de Charlus, dar pe care cuvîntul episcop îl umplu de uimire. „Dar asta nu se potrivește deloc cu religia, spuse el. - Am în familie trei papi¹⁹, îi răspunse domnul de Charlus, și dreptul de a ne drapa în roșu, căci am și un alt titlu, nepoata unchiului meu cardinalul aducîndu-i bunicului meu titlul de duce, care a fost apoi înlocuit prin cel de cardinal. Vād că metaforele îți rămîn de neînțeles, iar istoria Franței te lasă indiferent. De altfel, adăugă el, poate nu atît ca pe o concluzie cît ca pe un avertisment, această atracție exercitată asupra mea de persoanele tinere care mă evită, din teamă, bineînțeles, căci doar prea marele respect ce-1 au pentru mine le împiedică să-mi strige în gura mare că mă iubesc, nu se naște decît dacă ele au un rang social de primă importanță. Dar și indiferența lor prefăcută poate să ducă tocmai la efectul contrariu. Dacă este prelungită prostește, ea mă dezgusfă. Și ca să caut un exemplu într-o clasă care-ți va fi mai familiară, cînd mi-au reparat palatul, ca să nu stîrnesc gelozia printre toate ducesele ce-și disputau onoarea de a-mi putea spune că mă găzduiseră, mi-am petrecut cîteva zile la «hotel», cum se spune. Unul dintre băieții de pe etaj îmi era cunoscut, i-am vorbit despre un micuț «liftier», destul de ciudat, care închidea portierele și care a rămas refractar la propunerile mele. În cele din urmă, exasperat și pentru a-i dovedi că intențiile mele erau cît se poate de curate, i-am oferit o sumă ridicol de mare, cerîndu-i să urce în camera mea doar spre a-mi vorbi cinci minute. L-am așteptat zadarnic. Atunci am simțit față de el un asemenea dezgust, încît

ieșeam pe poarta de serviciu doar ca să nu mai zăresc mutra aceluia băiețuș mizerabil. Mai târziu am aflat că nici una din scrisorile mele nu-i parvenise, căci toate fuseseră interceptate, prima de

22

băiatul de pe etaj, care era invidios, cea de a doua de portarul de zi, care era virtuos, cea de a treia de portarul de noapte, care-l iubea pe tînărul liftier și seculca cu el la ceasul cînd Diana se trezea. Dar dezgustul meu a continuat să persiste și, chiar dacă liftierul mi-ar fi adus acum precum un vînat pe o tavă de argint, l-aș respinge, scuipîndu-mi mațele. Nenorocirea e că am vorbit de lucruri serioase și că acum totul s-a sfîrșit între noi în privința a ceea ce eu speram. Dar ai putea să-mi faci mari servicii, să-mi fii mijlocitor; ia te uită, fie și numai asemenea gînd mă face să mă simt iar în formă și să-mi zic că lucrurile nu s-au sfîrșit."

încă de la începutul acestei scene, o adevărată revoluție -căci mi se deschiseseră în sfîrșit ochii - avusese loc în domnul de Charlus, completă, imediată, de parcă ar fi fost atins de o baghetă magică. Și asta pentru că pînă atunci nu înțelesesem, nu văzusem. Viciul (vorbim astfel pentru că așa-i mai comod) ne întovărășește precum acel duh ce nu putea fi văzut de oameni atîta vreme cît îi ignorau prezența. Bunătatea, înșelătoria, numele, relațiile mondene nu se lasă descoperite, și le purtăm ascunse în noi. Ulise însuși n-a recunoscut-o în prima clipă pe Athena²⁰. Dar zeii sînt pe dată și nemijlocit percepuți de zei, iar cei ce se aseamănă se percep între ei la fel de repede, așa cum fusese cazul cu domnul de Charlus și Jupien. Pînă atunci mă găsisem în fața domnului de Charlus asemenea unui bărbat distrat care, în fața unei femei însărcinate, rămîne orb la talia ei îngroșată, încăpățînîndu-se, în timp ce ea îi repetă surîzînd: „Da, sînt cam obosită în clipa asta", s-o întrebe în mod indiscret: „Ce ai?" Dar dacă cineva îi spune: „E însărcinată", dintr-o dată îi vede pîntecele și numai pîntecele. Cea care ne deschide ochii e rațiunea; o eroare în minus ne dă un sens în plus.

Cei cărora nu le place să exemplifice această lege cu domnia de Charlus ce figurează printre cunoștințele lor și pe care vreme îndelungată nu i-au bănuțit, pînă în ziua cînd pe suprafața uniformă a individului care seamănă cu ceilalți au apărut, scrise cu o cerneală pînă atunci invizibilă, literele ce compun cuvîntul iubit de grecii antici, n-au decît să-și amintească, pentru a se convinge că lumea care-i înconjoară le apare mai întîi nudă, despuțată de nenumăratele ornamente pe care ea le oferă unor oameni mai instruiți, de cîte ori, în viață, li s-a întîmplat să se afle în pragul unei gafe. Nimic, pe chipul lipsit de caracteristici al vreunui bărbat, nu-i putea face¹ să

23

presupună că el era fratele, sau logodnicul, sau amantul unei femei despre care tocmai se pregăteau să spună: „Seamănă cu o cămilă!" Dar, chiar în acea clipă și din fericire, șoapta unui vecin le oprește pe buze cuvîntul fatal. Pe dată apar, ca un *Mane, Tekel, Phaws*²¹, următoarele cuvinte: e logodnicul, sau e fratele, sau e amantul femeii pe care nu se cuvine s-o numești în fața lui: „cămilă." Și această singură noțiune nouă va aduce după sine o întregă regrupare, retragerea sau înaintarea noțiunilor, de acum înainte completate, pe care le aveai cu privire la restul familiei. Zadarnic se împerechea în domnul de Charlus o altă ființă, care-l diferenția de ceilalți bărbați, precum în centaur calul, zadarnic această ființă făcea corp cu baronul, eu nu o întrevăzusem niciodată. Acum abstractul se materializase, ființa în sfîrșit înțelegea își pierduse pe dată puterea de a rămîne invizibilă, iar transmutarea domnului de Charlus într-o nouă făptură era atît de completă, încît nu numai contrastele de pe fața sa, din vocea sa, dar,

retrospectiv, înseși momentele bune și cele rele din relația lui cu mine, tot ceea ce îi păruse mintii mele pînă atunci incoerent, devenea inteligibil, se arăta ca evidență, așa cum o frază, neoferind nici un sens atîta vreme cît rămîne descompusă în litere așezate la întîmplare, exprimă, dacă literele sînt resituate în ordinea necesară, un gînd pe care nu-l vom mai putea uita.

Mai mult, înțelegeam acum de ce adîneauri, cînd îl văzusem ieșind de la doamna de Villeparisis, mi se parase că domnul de Charlus seamănă cu o femeie: tocmai asta era²²! Aparținea rasei acelor ființe mai puțin contradictorii decît par, al căror ideal e viril tocmai pentru că temperamentul lor e feminin, și care sînt în viață asemănători, dar numai în aparență, celorlalți bărbați; acolo unde fiecare poartă, înscrisă în acei ochi prin care vede toate lucrurile din univers, o siluetă crestată în fațeta pupilei, ei au nu o nimfă, ci un efeb. Rasă asupra căreia apasă un blestem și care trebuie să trăiască în minciună și sperjur, de vreme ce știe că dorința-i este socotită vrednică de pedeapsă și rușinoasă, de nemărturisit, acea dorință care constituie pentru orice creatură cea mai mare plăcere a vieții; rasă care trebuie să-și renege Dumnezeu], de vreme ce, chiar creștini fiind, cînd apar ca acuzați în fața tribunalului, ei trebuie, în fața lui Christos și în numele său, să se apere ca de o calomnie de ceea ce este însăși viața lor; fii fără mamă, pe care sînt siliți să o mintă chiar și în clipa cînd îi închid ochii; prieteni fără prietenii, în ciuda tuturor celor pe care le inspiră farmecul

24

lor adeseori recunoscut și pe care inima lor adeseori bună le-ar simți; dar putem oare numi prietenii acele relații ce nu vegetează decît datorită unei miciuni și din care, la primul elan de încredere și sinceritate pe care ar fi ispitiți să-1 aibă, ar fi izgoniți cu dezgust, dacă nu au a face cu un spirit imparțial, ba chiar simpatizînd cu ei, dar care, atunci, înșelat în ceea ce-i privește de o psihologie convențională, va zămisli din viciul mărturisit însăși afecțiunea ce-i este cea mai străină, tot astfel cum anumiți judecători presupun și scuză mai ușor asasinatul la invertiți și trădarea la evrei pentru motive care țin de păcatul originar și de fatalitatea rasei? În sfîrșit - cel puțin conform primei teorii pe care o schițam atunci, pe care o vom vedea modificîndu-se în cele ce urmează, și care i-ar fi supărat mai mult decît orice, dacă o asemenea contradicție n-ar fi fost ascunsă ochilor lor de însăși iluzia ce-i făcea să vadă și să trăiască -, amănți cărora le este aproape închisă posibilitatea acelei iubiri a cărei speranță le dă forța de a îndura atîtea riscuri și atîta singurătate, de vreme ce sînt îndrăgostiți de un bărbat care nu are nimic dintr-o femeie, de un bărbat ce nu-i invertit și care deci nu-i poate iubi; astfel încît dorința lor ar rămîne în veci nesatisfăcută dacă banii nu le-ar pune la dispoziție adevărați bărbați, și dacă imaginația n-ar sfîrși prin a-i face să-i ia drept bărbați adevărați pe invertiții cu care s-au prostituat. Fără altă onoare decît una precară, fără altă libertate decît una provizorie, pînă la descoperirea crimei; fără altă situație decît una nesigură, ca aceea a poetului sărbătorit în ajun în toate saloanele, aplaudat în toate teatrele din Londra, izgonit a doua zi din toate camerele de hotel și neputînd găsi o pernă pe care să-și pună capul²³, învîrtind la piatra de moară ca Samson și spunînd ca și el:

Fiecare dintre cele două sexe va muri singur²⁴;

excluși chiar, cu excepția zilelor de mare nenorocire cînd majoritatea se adună în jurul victimei, ca evreii în jurul lui Dreyfus, de la simpatia - uneori din societatea - semenilor lor, în care stîrnesc dezgustul de a vedea ceea ce sînt, într-o oglindă care, nemaiflatîndu-i, scoate în relief toate tarele pe care nu voiseră să le observe la ei înșiși și care îi face să înțeleagă că ceea ce ei numeau iubirea lor (și căreia, jucîndu-se cu acest cuvînt, îi anexaseră, dintr-

un simț social, tot ceea ce poezia, pictura, muzica, idealul cavaleresc, ascetismul adăugaseră

25

iubirii) decurge nu dintr-un ideal de **frumusețe** pe care și l-au ales, ci dintr-o boală fâfă de leac; și tot ca evreii (cu excepția acelor eîtorva care nu vor să-i frecventeze decît pe cei din rasa lor, și au mereu pe buze cuvintele rituale și glumele consacrate), evitîndu-se unii pe ceilalți, căutîndu-i pe cei ce le sînt cei mai opuși, și care nu-i vor, iertîndu-le disprețul, îmbătîndu-se de laudele lor; dar și uniți cu **semenii** lor prin ostracismul care-i lovește, prin oprobiul în care s-au prăbușit, căpătînd treptat, în urma unei persecuții asemănătoare cu cea îndreptată împotriva israeliților, caracteristicile fizice și morale ale unei rase, uneori frumoși, adeseori înspăimîntători, găsind (în ciuda tuturor batjocurilor cu care cel ce, mai bine asimilat rasei adverse, și relativ, în aparență, cel mai puțin invertit, îl copleșește pe cel care a rămas mai mult astfel) o destindere în frecventarea celor ce le seamănă și chiar un sprijin în existența lor, așa încît, negînd că sînt o rasă (al cărei nume este cea mai mare injurie), ei îi demască bucuroși pe cei ce izbutesc să ascundă că fac parte din ea, mai puțin pentru a le dăuna, ceea ce nu le este neplăcut, cît pentru a se scuza, și căutînd, așa cum un medic caută apendicita, inversiunea pînă și în istorie, complăcîndu-se în a aminti că Socrate era unul dintre ai lor, așa cum israeliții spun că Isus era evreu, fără să se gîndească vreo clipă că nu existau oameni anormali atunci cînd homosexualitatea era norma, că nu existau anticreștini înaintea lui Christos, că numai oprobiul naște crima, pentru că nu i-a lăsat să subziste decît pe cei care erau refractari oricărei predici, oricărui exemplu, oricărei pedepse, în virtutea unei dispoziții înnăscute atît de speciale încît ea le repugnă celorlalți oameni mai mult (deși poate fi întovărășită de înalte calități morale) decît anumite josnice vicii, ca furtul, cruzimea, reaua credință, mai bine înțelese și deci mai scuzate de către cei mai mulți dintre oameni: alcătuiind o francmasonerie mult mai întinsă, mai eficace și mai bine ascunsă decît cea a lojilor, căci ea se întemeiază pe o identitate de gusturi, nevoi, deprinderi, primejdii, ucenicie, știință, trafic, limbaj, și în care înșiși membrii care doresc să nu se cunoască, se recunosc pe dată după acele semne naturale sau convenționale, involuntare sau voite, ce-i arată cerșetorului că marele nobil căruia îi închide portiera trăsorii este unul din semenii săi, tatălui că logodnicul fiicei sale îi este semen, acelaia care voise să se vindece, să se confeseze, care trebuia să se apere, că medicul, preotul, avocatul la care s-a dus sînt asemenea lui; toți obligați să-și

26

apere taina, dar avînd partea lor dintr-o taină a celorlalți pe care restul umanității nu o bănuiește și datorită căreia lor li se par adevărate romanele de aventuri cele mai neverosimile: căci în această viață romanescă, anacronică, ambasadorul este prietenul ocașului; prințul, cu o dezinvoltură pe care i-o dă educația aristocratică și pe care un mic-burghez înfricoșat nu ar avea-o, ieșind de la o ducesă se duce să stea de vorbă cu un apaș; parte osîndită a colectivității umane, dar parte importantă, bănuită a fi acolo unde nu este, arătîndu-se la lumina zilei, insolentă, nepedepsită acolo unde nu-i descoperită; numărînd aderenți pretutindeni, în popor, în armată, în templu, în ocnă, pe tron; trăind într-o intimitate tandră și primejdioasă cu bărbații celeilalte rase, provocîndu-i, jucîndu-se cu ei, adică vorbind de acel viciu de parcă nu i-ar aparține, joc ușurat de orbirea sau de falsitatea celorlalți, joc care se poate prelungi ani de-a rîndul, pînă în ziua scandalului, cînd acești împlînzitori de fiare sînt devorați; pînă atunci siliți să-și ascundă viața, să-și întoarcă privirile de la ceea ce ar vrea să contemple,

să le fixeze pe ceea ce nu ar vrea să vadă, să schimbe genul multor adjective din vocabularul lor, cOnstrângere socială ușoară pe lângă constrângerea lăuntrică pe care viciul lor, sau ceea ce numim impropriu astfel, le-o impune nu numai față de ceilalți, ci și față de ei înșiși, astfel încât lor înșile să nu le mai apară ca un viciu. Dar unii, mai practici, mai grăbiți, și care nu pot să renunțe la a-și simplifica viața și la acel câștig de timp ce poate rezulta din cooperare, și-au făcut două soG-ietăți, a doua fiind alcătuită exclusiv din ființe asemănătoare cu ei.

Asta se vede mai cu seamă la cei săraci și veniți din provincie, fără relații, fără nimic altceva decât ambiția de a fi într-o bună zi medici sau avocați celebri, având un spirit încă lipsit de opinii, un trup lipsit de bune maniere și pe care socotesc că-1 vor împodobi repede, așa cum își vor cumpăra pentru cămăruța lor din Cartierul latin mobile asemenea celor pe care le-au văzut în casele celor care au „izbutit” în profesia utilă și serioasă căreia vor să-i aparțină, devenind iluștri; gustul lor special, moștenit fără de știrea lor precum ar fi moștenit predispoziția pentru desen, pentru muzică, pentru orbire, este poate singura lor originalitate vie, despotică - și care, în anumite seri, îi silește să lipsească de la vreo întâlnire, utilă carierei lor, cu oameni al căror mod de a vorbi, de a gândi, de a se îmbrăca, de a se pieptăna, îl adoptă de altfel. În cartierul lor, în care nu-și frecventează decât colegii, profesorii sau pe vreun

27

compatriot parvenit și protector, ei descoperă repede că există și **alfi** tineri pe care același gust particular îi apropie de ei, așa cum într-un orășel se leagă o prietenie între profesorul de liceu și notar, pentru că amîndurora le place muzica de cameră sau sculptura medievală din fildeș; aplicînd obiectului distracției lor același instinct utilitar, același spirit profesional care-i guvernează în cariera lor, ei îi regăsesc în ședințe tot atît de interzise oricărui profan ca și cele unde se întîlnesc amatorii de vechi tabachere, de stampe japoneze, de flori rare, și unde, din cauza plăcerii de a se instrui, a utilității schimburilor și a fricii de competiție, domnesc în același timp, ca la bursa de timbre, strînsa înțelegere dintre specialiști și rivalitățile feroce dintre colecționari. Nimeni, de altfel, în cafeneaua unde își au masa lor, nu știe ce fel de reuniune este aceea, dacă este cea a unei societăți de pescuit, a unor secretari de redacție, sau a unor cetățeni din Indre, într-atît de corectă este ținuta lor, într-atît de rezervată și de rece este înfățișarea lor, ei neîndrăznind să privească decît pe furiș către tinerii la modă, către tinerii „eleganți” care, doar la cîtiva metri distanță, se fălesc cu amantele lor, și printre care cei ce-i admiră fără să îndrăznească să-și ridice ochii vor afla doar cu douăzeci de ani mai tîrziu, cînd unii vor fi pe punctul de a intra în vreo academie, iar ceilalți niște bătrîni ce s-au deprins să frecventeze un anume club, că cel mai seducător, acum un Charlus gras și cu părul alb, era în realitate asemenea lor, dar altundeva, într-o altă lume, sub alte simboluri exterioare, sub semne străine, deosebire ce-i indusese în eroare. Dar grupurile sînt mai mult sau mai puțin diferențiate; și așa cum „Uniunea celor de stînga” se deosebește de „Federația socialistă”, iar cutare societate de muzică mendelssohniană diferă de Schola cantorum²⁵, în anumite seri, la o altă masă, există extremiști care, lăsînd să se vadă o brățară sub manșetă, ba chiar uneori un colier sub gulerul întredeschis, silesc, prin privirile lor insistente, mormăielile, rîsetele lor, prin felul cum se mîngîie între ei, un grup de liceeni să o ia la fugă, și sînt slujiți, cu o politețe sub care mocnește indignarea, de către un chelner care, ca și în serile cînd servește cîtiva partizani ai lui Dreyfus, ar fi fericit să cheme poliția, dacă n-ar fi atît de mult atras de bacșiș.

Acestor organizații profesionale spiritul le opune gustul solitarilor, și fără prea multe artificii pe de o parte, de vreme ce în aceasta el nu-i imită decît

pe solitarii înșiși, care cred că nimic nu diferă mai mult de viciul organizat decât ceea ce lor le

28

nare o iubire neînțeleasă, cu un anume artificiu totuși, căci aceste diferite clase corespund nu numai unor tipuri fiziologice diferite, ci și momentelor succesivele unei evoluții patologice sau doar sociale. Și rar se întâmplă, într-adevăr, ca într-o bună zi singuraticii să nu se integreze unor asemenea organizații, uneori din simplă oboseală, sau din comoditate (așa cum pînă și cei mai potrivnici unor asemenea fapte sfîrșesc prin a-și instala în casă telefonul, a primi în vizită familia lena, sau a-și face cumpărăturile la Potin²⁶). Sînt de altminteri în general destul de rău primiți, căci, în viața lor relativ pură, lipsa de experiență, saturația prin visare la care sînt reduși, au marcat mai puternic în ei acele caracteristici specifice de efeminare pe care profesioniștii au încercat să le șteargă. Și trebuie să recunoaștem că, în cazul unora dintre acești noi veniți, femeia nu este numai lăuntric unită cu bărbatul, dar hidos vizibilă, pentru că sînt agitați de un spasm isteric, de un rîs ascuțit care le convulsionează genunchii și mîinile, ei nemaisemănînd cu ceilalți oameni, ci mai curînd cu acele maimuțe cu privirea melancolică și încercănată, cu picioarele ca niște cîrlige, îmbrăcate în smoching și purtînd cravată neagră; astfel încît acești noi veniți sînt socotiți a fi, de către bărbați mai puțin căști totuși, drept compromițători, fiind cu mare dificultate admiși; totuși sînt acceptați și ei beneficiază atunci de acele facilități prin care comerțul și marile întreprinderi au transformat viața indivizilor, le-au făcut accesibile alimente pînă atunci prea costisitoare și chiar greu de găsit, și care acum îi copleșesc prin abundența a ceea ce singuri nu putuseră descoperi în cele mai mari mulțimi. Dar, în ciuda acestor nenumărate moduri de a se ușura, constrîngerea socială este încă prea apăsătoare pentru unii, recrutați mai ales dintre cei pentru care constrîngerea mentală nu s-a exercitat și care consideră încă drept mai rar decât este felul lor de a iubi. Să-i lăsăm pentru moment la o parte pe cei care - caracterul excepțional al înclinării lor făcîndu-i să se creadă superiori femeilor, disprețuite de ei - fac din homosexualitate privilegiul marilor genii și al epocilor glorioase și, cînd încearcă să-și găsească parteneri, îi caută mai puțin pe cei care le par a fi predispuși, precum morfinomanii, la morfină, cît pe cei care le par demni de aceasta, printr-un zel apostolic, așa cum alții predică sionismul, refuzul serviciului militar, saint-simonismul, vegetarian-ismul și anarhia. Unii, dacă îi surprinzi dimineața, culcați încă, îți arată un minunat chip de femeie, într-atît de generală le este

29

expresia, simbolizînd întregul sex; suvițele de păr înseși îl afirmă; linia lor este atît de feminină, ele cad atît de firesc pe obraji, încît ești uimit că tînăra femeie, tînăra fată, Galatea care abia se trezește în inconștientul acestui trup de bărbat în care este închisă²⁷, a știut atît de ingenios, prin ea însăși și fără a fi învățat de la nimeni, să profite de cele mai mici ieșiri ale închisorii sale spre a găsi ceea ce era necesar vieții ei. Fără îndoială, tînărul care are acest chip fermecător nu spune: „Sînt 0 femeie.” Chiar dacă - pentru atîtea motive posibile - trăiește cu o femeie, el poate nega în fața ei că și el este femeie, el îi poate jura că nu a avut niciodată relații cu bărbații. Dar e de-ajuns ca ea să-l privească așa cum tocmai l-am arătat, întins într-un pat, în pijama, cu brațele dezgolite și gîtul șpl .sub părul negru: pijama a devenit o cămașă de femeie, iar chipul, cel al unei frumoase spaniole. Amanta se înspăimîntă de asemenea confidențe făcute privirilor ei, mai adevărate decât ar putea fi

cuvintele, faptele înseși, și pe care de altfel faptele, dacă nu au și făcut-o, le vor confirma, căci orice ființă dă urmare plăcerii sale; și dacă această ființă nu este prea vicioasă, el o caută într-un sex opus sexului său. Or, pentru învertit viciul începe nu când leagă relații (căci prea multe motive i le pot impune), ci când își gustă plăcerea cu femeii. Tînărul pe care am încercat să-1 zugrăvim era în mod atît de evident femeie, încît femeile care-l priveau, dorindu-l, erau menite să aibă (cu excepția celor înzestrate cu o înclinare particulară) aceeași dezamăgire ca și cele care, în comediile lui Shakespeare, sînt decepționate de o tînăra fată travestită, ce se dă drept un adolescent. Înșelătoria este aceeași, învertitul însuși o știe, el ghicește deziluzia pe care o va încerca femeia în clipa cînd el își va lepăda travestiul, și simte că această eroare cu privire la sex este o sursă de fantezistă poezie. De altfel, chiar dacă nu-i mărturisește exigentei sale amante (dacă ea nu-i gomoreană): „Sînt femeie”,- totuși în el, cu cîtă viclenie, cu cîtă agilitate, cu cîtă obstinație de plantă agățătoare, femeia inconștientă și vizibilă caută organul masculin! Nu trebuie decît să-i privești părul buclat pe perna albă pentru a înțelege că seara, dacă acel tînăr le scapă printre degete părinților săi, în ciuda voinței lor, în ciuda voinței lui însuși, el nu o va face pentru a se duce după femeii. Amanta lui poate să-l pedepsească, să-l închidă, a doua zi bărbatul-femeie va găsi totuși mijlocul de a se prinde de un bărbat, așa cum o plantă agățătoare se răsucesce în jurul unui hîrleț sau al unei greble ce-ies-în cale²⁸. De ce, admirînd pe chipul acestui

30

bărbat o delicatete care ne-emoționează, o grație, un firesc al amabilității pe care bărbatul nu-l au, am fi dezolați aflînd că acest tînăr are o înclinație pentru boxeri? Sînt aspecte diferite ale aceleiași realități. Ba chiar cel care ne repugnă este și cel mai emoționant, mai emoționant decît orice altceva, căci el reprezintă un admirabil și inconștient efort al naturii: recunoașterea sexului de către sine însuși, în ciuda înșelătoriilor sexului, apare ca o tentativă nemărturisită de a evada spre ceea ce o eroare inițială a societății a situat departe de el. Unii, cei care, fără îndoială, au avut copilăria cea mai timidă, nu se preocupă de materialitatea plăcerii pe care o primesc, dacă o pot raporta la un chip masculin. În timp ce alții, cu simțuri mai violente, fără îndoială, conferă plăcerii lor materiale imperioase localizări. Aceștia i-ar șoca poate prin mărturisirile lor pe cei mai mulți dintre oameni. Ei trăiesc poate mai puțin exclusiv sub semnul satelitelui lui Saturn²⁹, căci pentru ei femeile nu sînt în întregime excluse, ca pentru primii, în raport cu care ele nu ar exista în afara conversației, a cochetăriei, a iubirilor intelectuale. Dar ceilalți le caută pe cele ce iubesc femeile, ele le pot da iluzia că se află alături de un tînăr bărbat, sporindu-le chiar această plăcere; mai mult, ei pot, în același mod, să guste cu ele plăcerea pe care o gustă cu un bărbat. Iată de ce gelozia nu este stîrnită, la cei ce-i iubesc pe primii, decît de plăcerea pe care ar putea-o gusta cu un bărbat, singura care le pare o trădare, de vreme ce ei nu participă la iubirea femeilor, nu au practicat-o decît ca pe un obicei și pentru a-și rezerva posibilitatea căsătoriei, reprezentîndu-și atît de puțin plăcerea pe care aceasta o poate oferi, încît nu pot îndura ca bărbatul pe care-l iubesc să o guste; în timp ce cea de-a doua categorie inspiră adeseori gelozii prin iubirile față de femeii. Căci în raporturile pe care le au cu ele, ei joacă pentru femeia ce iubește femeile rolul unei alte femei, iar femeia le oferă în același timp aproape tot ceea ce ei află în bărbat, astfel încît prietenul gelos suferă simțindu-l pe cel pe care el îl iubește strîns legat de cea care este pentru el aproape un bărbat, în timp ce totodată el simte că

prietenul îi scapă, fiindcă, pentru aceste femei, el este ceva necunoscut lui însuși, un fel de femeie. Ca să nu mai vorbim de acei tineri nebuni care, printr-un anume fel de a fi copilăroși, pentru a-și tachina prietenii, a-și șoca părinții, se înversunează parcă să-și aleagă veșminte care seamănă cu niște rochii, să-și tardeze cu roșu buzele și să-și înnegrească ochii; să-i lăsăm pe aceștia deoparte, căci tocmai pe ei îi vom regăsi, când își vor fi

31

îndurat prea crud pedeapsa afectării lor, petrecându-și toată viața spre a încerca zadarnic să corecteze printr-o ținută severă, protestantă, răul pe care și l-au făcut când erau duși de același demon ce le îndeamnă pe tinerele femei din cartierul Saint-Germain să trăiască în chip scandalos, să rupă cu toate conveniențele, să-și batjocorească familia, pînă în ziua când încep cu perseverență și fără succes să urce panta pe care găsiseră că este atît de amuzant să o coboare, sau mai curînd pe care nu se putuseră împiedica să alunece. Să-i lăsăm pentru mai tîrziu pe cei care au încheiat un pact cu Gomora. Vom vorbi despre ei atunci cînd îi va cunoaște domnul de Charlus. Să-i lăsăm deoparte și pe toți cei care, aparținînd unei varietăți sau alteia, vor apărea la rîndul lor, și pentru a termina această primă expunere, să zicem cîteva cuvinte doar despre cei de care am început să vorbim nu demult, despre solitari. Considerînd că viciul lor este mai rar decît e în realitate, s-au hotărît să trăiască singuri cu începere din ziua cînd l-au descoperit, după ce l-au purtat în ei înșiși fără să-l cunoască vreme îndelungată, mai îndelungată decît ceilalți. Căci nimeni nu știe de la bun început că este invertit, sau poet, sau snob, sau om rău*. Liceanul care învăța pe dinafară versuri de dragoste sau privea imagini obscene, lipindu-se de un coleg, își imagina că se află cu acesta doar într-o comuniune dominată de aceeași dorință față de femeie. Cum să creadă că nu seamănă, cu toți ceilalți, cînd recunoaște substanța sentimentelor sale citindu-i pe doamna de Lafayette, Racine, Baudelaire, Walter Scott, fiind încă prea puțin capabil să se observe pe sine pentru a-și da seama de tot ce el adaugă și care-i aparține, și că dacă sentimentul este același, obiectul este diferit, că el îl dorește pe Rob-Roy și nu pe Diana Vernon³⁰. În cazul multora, dintr-o prudență defensivă a instinctului, care precedă vederea mai limpede a inteligenței, oglinda și zidurile camerei lor dispar sub fotografiile înfățișînd actrițe³¹; ei fac versuri de felul acestora:

*Doar pe Chloe o iubesc, E divină, este blondă,
-Simt că inima-mi tresaltă Cînd o întîlnesc.*

Oare trebuie să așezăm la începutul acestor vieți o înclinare pe care nu o vom mai regăsi niciodată, ca acele bucle blonde de copii ce vor deveni apoi negre ca pana corbului?

32

Cine știe dacă fotografiile de femei nu sînt un început de ipocrizie și, de asemenea, un început de oroare față de ceilalți invertiți? Dar solitarii sînt tocmai cei pe care ipocrizia îi doare. Poate că exemplul evreilor, ce aparțin unei colonii diferite, nu-i destul de puternic pentru a explica puțina influență pe care o are asupra lor educația, și cu cîtă artă ajung să se întoarcă poate nu la ceva tot atît de simplu și de atroce ca sinuciderea (la care nebunii, oricare ar fi precauțiile pe care le-am lua, se întorc și, salvați din rîul în care s-au aruncat, se otrăvesc, își procură un revolver etc), ci la o viață ale cărei necesare plăceri oamenii din cealaltă rasă nu numai că nu le înțeleg, nu numai că nu le imaginează, dar le și urăsc, și ale cărei primejdii numeroase, însoțite de o permanentă rușine, i-ar îngrozi. Poate că, pentru a-i descrie,

trebuie să ne gîndim, dacă nu la animalele ce nu pot fi domesticite, la pui de lei pe care-i credem împlînziți și care au rămas totuși lei, cel puțin la negri, pe care existența confortabilă a albilor îi umple de deznădejde și care preferă riscurile vieții sălbatice și bucuriile ei de neînțeles.

În ziua cînd descoperă că sînt incapabili să-i mintă pe ceilalți și să se mintă pe ei înșiși, se duc să trăiască la țară, fugind de semenii lor (despre care cred că sînt în număr mic) dintr-o oroare față de monstruozitate sau dintr-o teamă de, ispită, iar de restul omenirii din rușine. Neajungînd niciodată la adevărata maturitate, copleșiți de melancolie, din cînd în cînd, în vreo duminică fără lună, se plimbă pe un drum pînă la o răscruce, unde, fără să-și fi spus un singur cuvînt, a venit să-i aștepte unul dintre prietenii lor din copilărie, care locuiește într-un castel învecinat. Și ei reîncep jocurile de altădată, pe iarbă, în noapte, fără să rostească o vorbă. În timpul săptămîinii, se văd între ei în casele lor, conversează despre orice, fără o singură aluzie la ceea ce s-a petrecut, ca și cum nu ar fi făcut nimic și nu ar urma să mai facă iar același lucru, deși în raporturile lor se strecoară o oareca/e răceală, ironie, iritabilitate și ranchiună, ba uneori chiar și. uxor Apoi vecinul pleacă, urmînd a face o grea călătorie călare, și* urcat pe un catîr, se cațără pe piscuri, se culcă în zăpadă, prietenul său, care-și identifică propriul viciu cu o slăbiciune temperamentală, cu o viață prea casnică și timidă, înțelege că viciul nu va mai putea trăi în prietenul său emancipat, la atîțșa mii de metri deasupra nivelului mării. Și, într-adevăr, acesta se căsătorește. Cel abandonat nu se vindecă totuși (în ciuda acelor cazuri în care, după cum se va vedea, inversiunea poate fi vindecată). Cere să

33

primească el însuși, dimineața, în bucătărie, smîntîna proaspătă din mîinile tînarului lăptar și, în serile cînd este prea /buciumat de dorințe, ajunge să-l conducă pe drumul cel bun pe vreun bețiv rătăcit sau să-i încheie vreunui orb cămașa. Fără îndoială, viața anumitor invertiți pare a se schimba uneori, acel viciu (după cum i se spune) nemaiarătîndu-se în deprinderile lor; dar nimic nu se pierde: orice bijuterie ascunsă este în cele din urmă găsită; cînd cantitatea de urină a unui bolnav se micșorează, înseamnă că el transpiră mai mult, dar procesul de excreție trebuie să continue a avea loc. Într-o bună zi, homosexualul pierde un tînar văr și, privindu-i durerea nemîngîiată, înțelegi că dorințele-i trecuseră prin virament în această iubire, castă poate și care ținea mai curînd să salveze stima decît să obțină posesia, așa cum, într-un buget, fără a se schimba nimic din cifra totală, anumite cheltuieli sînt înscrise într-o altă coloană. La fel cum se întîmplă cu acei bolnavi ce au o criză de urticarie îndărătul căreia dispar pentru un timp indispozițiile lor obișnuite, iubirea pură față de o tînară rudă pare a fi înlocuit pentru un timp, în cazul invertitului, ca o metastază, obiceiuri ce vor relua într-o bună zi locul răului înlocuitor și vindecăt, între timp, s-a întors vecinul căsătorit al bărbatului solitar; în fața frumuseții tinerei soții și a iubirii pe care i-o arată soțul, în ziua cînd prietenul este silit să-i invite la cină, el se rușinează de trecut. Însărcinată nu peste multă vreme, ea trebuie să se întoarcă acasă înaintea soțului, lăsîndu-l pe acesta la prietenul lui; cînd vine momentul să plece, soțul își roagă prietenul pe care nu-l încearcă nici o bănuială, să-l conducă puțin și, la răscruce, acesta se vede răsturnat în iarbă, fără cuvinte, de către alpinistul ce urmează să devină tată. Întîlnirile reîncep, pînă în ziua cînd se mută în apropiere un văr al tinerei femei, cu care se plimbă acum întruna soțul. Și acesta, dacă bărbatul abandonat vine să-l vadă și încearcă să se apropie de el, îl respinge cu indignare, furibund, pentru că celălalt nu avusese tactul să presimtă dezgustul pe care i-l inspiră de acum înainte. Ddată totuși se prezintă un necunoscut trimis de către vecinul nfidel; dar, prea ocupat cu alte treburi, cel abandonat nu-l poate primi și nu înțelege decît mai tîrziu în ce scop venise trăinul.

Atunci bărbatul solitar lîncezește de unul singur. Nu are Ită plăcere decît să se ducă la stațiunea balneară învecinată de e malul mării, spre a cere vreo informație unui anume inchișionar de la căile ferate. Dar acesta a fost avansat, fiind

34

numit într-o localitate din celălalt capăt al Franței; bărbatul solitar nu se va mai putea duce să-1 întrebe la ce oră pleacă trenul, cît costă un bilet de clasa întîi, și, înainte de a se întoarce spre a visa în tumul său, ca Griselidis³², întîrzie pe plajă, precum o stranie Andromedă pe care nici un Argonaut nu o va elibera³³, ca o meduză sterilă ce va pieri pe nisip, sau rămîne, înainte de plecarea trenului, să se mai plimbe agale pe peron, aruncînd către mulțimea de călători o privire ce le va părea celor dintr-o altă rasă indiferentă, disprețuitoare sau distrată, dar care, asemenea strălucirii cu care se împodobesc anumite insecte pentru a le atrage pe cele din specia lor, sau asemenea nectarului pe care-1 oferă anumite flori pentru a atrage insectele ce le vor fecunda, nu-1 va înșela pe aproape de negăsitul amator al unei plăceri prea singulare, prea greu de situat, ce-i este oferită, pe confratele cu care specialistul nostru ar putea vorbi acea limbă insolită; cel mult vreun zdrențăros de pe peron va părea a se interesa de acea limbă ciudată, dar numai pentru un beneficiu material, ca aceia care, la College de France, în sala în care profesorul de sanscrită vorbește fără auditoriu, urmează cursurile, dar numai pentru a se încălzi. Meduză! Orhidee! Cînd nu-mi urmam decît instinctul, meduza îmi făcea silă, la Balbec; dar dacă știam să o privesc ca Michelet din punctul de vedere al istoriei naturale și al esteticii, vedeam un frumos candelabru de azur³⁴. Oare nu sînt ele, cu petalele lor de catifea transparentă, asemenea orhideelor mov ale mării? Ca atîtea creaturi din regnul animal și din regnul vegetal, ca planta ce ar produce vanilie, dar care, pentru că organul ei masculin este separat printr-o membrană de organul feminin, rămîne sterilă dacă păsările-muscă sau anumite albine mici nu transportă polenul de la unele la celelalte sau dacă omul nu le fecundează artificial³⁵, domnul de Charlus (și aici cuvîntul fecundație trebuie luat în sens moral, de vreme ce în sens fizic unirea bărbatului cu un alt bărbat este sterilă, dar nu-i deloc lucru indiferent dacă un individ poate întîlni singura plăcere pe care este capabil să o guste, și dacă „aicj orice suflet" îi poate dărui cuiva ..muzica, flacăra sau parfumul său"³⁶) era diruje acei bărbați care pot fi numiți excepționali pentru că, oricît ar fi de numeroși, satisfacerea, atît de ușoară la alții, a nevoilor lor sexuale, depinde de coincidența prea multor condiții, și prea greu de întîlnit. Pentru bărbați ca domnul de Charlus (și sub rezerva unor compromisuri ce se vor ivi treptat și pe care le-ați putut încă de pe acum presimți, cerute de nevoia de plăcere

35

care se resemnează la un semiconsimțămînt), iubirea reciprocă adaugă dificultăților atît de mari, uneori de netrecut, pe care le întîlnește la cei mai mulți dintre oameni, altele atît de speciale, încît ceea ce este totdeauna foarte rar pentru toată lumea, devine, în ceea ce-i privește, aproape imposibil, iar dacă se produce în cazul lor o întîlnire cu adevărat bună sau pe care natura le-o înfățișează ca atare, fericirea lor, cu mult mai mult decît cea a îndrăgostitului normal, are în ea ceva extraordinar, selecționat, profund necesar. Ura dintre familiile Capulet și Montaigu³⁷ nu era nimic pe lîngă piedicile de tot felul care au fost învinse, pe lîngă eliminările speciale pe care natura a trebuit să le impună hazardurilor oricum puțin obișnuite ce aduc cu ele dragostea, înainte ca un fost croitor, ce se pregătea să plece liniștit la slujbă, să simtă că i se taie picioarele de fericire în fața unui bărbat de cincizeci de ani și cu burtă. Aeest Romeo și această Julietă pot

să creadă pe bună dreptate că iubirea lor nu-i doar capriciul unei clipe, ci o adevărată predestinare pregătită de armoniile temperamentului lor, și nu numai de temperamentul lor propriu, ci și de cel al ascendenților lor, de ereditatea lor cea mai îndepărtată, astfel încât ființa care li se alătură le aparține chiar înainte de naștere, atrăgându-i cu o forță comparabilă aceleia ce conduce lumile în care ne-am petrecut viețile anterioare. Din pricina domnului de Charlus nu văzusem dacă bondarul aducea orhideei polenul pe care ea îl aștepta de atîta vreme, șansa de a-1 primi ținînd de un hazard atît de improbabil încît putea fi numit un fel de miracol. Dar tocmai asistasem tot la'un miracol, aproape de același gen, și nu mai puțin minunat. De îndată ce am privit cea întâlnire dintr-un asemenea punct de vedere, totul în ea mi-a părut încărcat de frumusețe. Vicleniile cele mai extraordinare pe care natura le-a inventat spre a silii insectele să asigure fecundarea florilor care, fără ele, nu ar putea fi flori, pentru că floarea masculină este prea îndepărtată de floarea feminină, sau cea care, dacă vîntul trebuie să asigure transportul polenului, face ca acesta să fie cu mult mai ușor de desprins de floarea masculină, cu mult mai ușor de prins din zbor de floarea femelă, suprimînd secreția nectarului, care nu mai este utilă de vreme ce nu mai există insecte ce trebuie atrase, și chiar strălucirea corolelor ce le atrag, sau viclenia care, pentru ca floarea să fie rezervată polenului necesar, ce nu poate fructifica decît în ea, o face să secreteze o licoare ce o imunizează împotriva celorlalte polenuri³⁸ - nu-mi păreau mai miraculoase

36

decît existența subvarietății de invertiți menită să asigure olăcerile amoroase ale invertitului ce îmbătrînește: bărbații care sînt atrași nu de toți bărbații, ci - printr-un fenomen de corespondență și de armonie comparabil cu cele care guvernează fecundarea florilor heteropistilate trimorfe ca *Lythrum salicaria*³⁹ - doar de bărbați cu mult mai în vîrstă decît ei. Jupien îmi oferea tocmai un exemplu apartinînd acestei subvarietăți, exemplu totuși mai puțin frapant decît altele, pe care orice colecționar de specimene pentru un ierbar uman, orice botanist moral le va putea observa, în ciuda rarității lor, și care li-1 va arăta pe un tînăr bărbat ce așteaptă avansurile unui robust și pîntecos bărbat de cincizeci de ani, rămînînd tot atît de indiferent la avansurile celorlalți tineri pe cît rămîn de sterile florile hermafrodite, cu pistil scurt, de *Primula veris*, atîta vreme cît nu sînt fecundate decît de alte *Primula veris*, de asemenea cu pistil scurt, în timp ce primesc cu bucurie polenul florilor de *Primula veris* cu pistil lung⁴⁰. Cît privește domnul de Charlus, mi-am dat seama în zilele următoare că participă la diferite genuri de întâlniri, dintre care unele, prin mulțimea lor, prin caracterul lor instantaneu abia vizibil, și mai ales prin lipsa de contact între cei doi actori, aminteau încă și mai mult de acele flori care, într-o grădină, sînt fecundate de polenul unei flori învecinate de care nu se vor atinge niciodată. Existau, într-adevăr, anumite ființe pe care îi era de-ajuns să le aducă la el acasă, să le țină timp de cîteva ore sub stăpînirea vorbelor sale, pentru ca dorința ce-i fusese aprinsă de vreo întâlnire oarecare să i se potolească. Prin simple cuvinte, unirea se realiza într-un mod tot atît de simplu pe cît se produce la infuzorii. Uneori, după cum i se întîmplase fără îndoială cu mine în seara cînd mă chemase la el acasă, după cîna dată de familia de Guermantes, potolirea avea loc datorită unei muștrări violente pe care baronul i-o arunca vizitatorului în față, tot astfel cum anumite flori, cu ajutorul unui resort, stropesc de la distanță insecta inconștient complice și descumpănită⁴¹. Domnul de Charlus, din dominat devenit dominator, se simțea curățat de neliniște și calmat, și-1 trimitea acasă pe vizitatorul față de care dintr-o dată nu mai nutrea nici o dorință. Venind din faptul că invertitul se apropie prea mult de femeie pentru a putea avea raporturi utile cu ea, inversiunea însași

ține astfel de o lege mai înaltă care face că atât de multe flori hermafrodite rămân nefecunde, adică de sterilitatea autofecundării. Este adevărat că invertiții ce caută un mascul se mulțumesc adeseori cu invertiți

37

la fel de efeminați ca și ei. Dar este de ajuns că nu aparțin sexului feminin, din care au în ei un embrion de care nu se pot sluji, • ceea ce li se întâmplă atâtor flori hermafrodite și chiar anumitor animale hermafrodite, ca melcul⁴², care nu pot fi fecundate de ele însele, ci de alte animale hermafrodite. Prin aceasta, invertiții, care se raportează bucuros la anticul Orient sau la vârsta de aur a Greciei, și-ar avea originea în vremi încă și mai îndepărtate, în acele epoci de încercare când nu existau nici florile dioice, nici animalele unisexuate, în acel hermafroditism inițial, a cărui urmă pare păstrată în câteva rudimente de organe masculine din anatomia femeii și de organe feminine din anatomia Bărbatului⁴⁴. Găseam că mimica lui Jupien și cea a domnului de Charlus, mai întâi de neînțeles pentru mine, erau la fel de ciudate ca acele gesturi ispititoare adresate insectelor, după cum spune Darwin, de florile zise compuse, ce-și ridică inflorescența pentru a fi văzută de departe⁴⁴, ca o anume plantă heteropi stilată care-și întoarce staminele și se răsuțește pentru a ușura calea de intrare a insectelor, sau care le oferă o abluțiune, parfumurile de nectar sau strălucirea corolelor ce atrăgeau în acel moment insectele în curte. Cu începere din acea zi, domnul de Charlus avea să schimbe ora vizitei la doamna de Villeparisis, nu pentru că nu l-ar fi putut vedea pe Jupien în alt loc și în alt chip mai comod, ci pentru că soarele de după-amiază și florile arbustului erau, ca și pentru, mine, neîndoielnic legate de amintirea sa. De altfel, el nu se mulțumi să pună o vorbă bună pentru familia Jupien în fața doamnei de Villeparisis, a ducesei de Guermantes, a unei strălucite clientele care se arată cu atât mai asiduă pe lângă tînăra brodeză, cu cît cele câteva doamne care rezistaseră sau întârziaseră au fost obiectul unor teribile represalii din partea baronului, fie ca să slujească drept exemplu, fie pentru că-i stîrniseră furia și se ridicaseră împotriva încercărilor sale de a domina. El transformă slujba lui Jupien în ceva tot mai bănos, pînă cînd îl luă în mod definitiv ca secretar, oferindu-i condițiile pe care le vom vedea mai tîrziu. „Fericit mai e Jupien ăsta”, spunea Francoise, care avea o tendință de a bagateliza sau de a exagera, după cum obiectul bunătății cuiva era ea sau erau ceilalți. De altfel, în cazul de față ea nu avea nevoie să exagereze și nici nu simțea vreo invidie, căci îi iubea sincer pe Jupien. „Baronul e un orp atât de bun, adăuga ea, atât de cumsecade, atât de credincios! Dacă aș avea o fată de măritat, și dacă aș fi și din lumea bogătașilor, i-aș da-o baronului cu ochii închiși. - Dar

38

p'rancoise, îi spunea mama cu glas blînd, fata asta ar avea cam **mulți** soți. Amintește-ți că i-ai făgăduit-o și lui Jupien, -Doamne Dumnezeule, răspundea Francoise, pîi tocmai pentru că-i si el un bărbat care ar ferici orice femeie. În lume sînt bogați și săraci, dar firea omului nu ține de asta. Baronul și Jupien sînt același fel de oameni.”

De altfel, atunci exageram mult, în fața acestei prime revelații, caracterul electiv al unei întîlniri atât de selecționate. Desigur, fiecare dintre bărbații ce seamănă Cu domnul de Charlus este o creatură extraordinară, de vreme ce dacă nu face concesii posibilităților vieții, el caută în mod esențial iubirea unui om din cealaltă rasă, adică a unui bărbat care iubește femeile (și care deci nu-1 va putea iubi); spre deosebire de ceea ce credeam în curte atunci cînd îl văzusem pe Jupien rotindu-se în jurul domnului de Charlus așa cum orhideea îi face curte bondarului, aceste ființe de excepție pe care le deplîngem sînt nenumărate (după cum vom vedea în această carte), pentru

un motiv care nu va fi dezvăluit decât la sfârșit, și se plîng ei înșiși că sînt mai curînd prea mulți la număr decât prea puțini. Căci cei doi îngeri care fuseseră așezați la porțile Sodomei pentru a ști dacă locuitorii acesteia, spune Geneza⁴⁵, săvîrșiseră pînă la capăt toate acele fapte al căror țipăt urcase pînă -la Cel Veșnic, fuseseră, și asta nu ne poate decât bucura, foarte rău aleși de Domnul Dumnezeu, care ar fi trebuit să încredințeze această sarcină unui sodomit. Scuze.ca: „Sînt tată a șase copii ^ am două amante etc.” nu l-ar fi făcut pe acesta să aplece de bună voie sabia de foc⁴⁶ și să îndulcească pedepsele. El ar fi răspuns: „Da, și nevasta ta îndură chinurile geloziei. Dar chiar dacă aceste femei nu au fost alese de tine din Gomora, tu îți petreci nopțile cu un păstor din Hebron.” Și l-ar fi silit pe dată să se întoarcă în orașul ce avea să fie nimicit de ploaia de foc și pucioasă. Dimpotrivă, toți sodomiții rușinați au fost lăsați să fugă, chiar dacă, zărind un băiat, ei își întorceau capul, precum femeia lui Lot, dar fără a fi preschimbați, ca ea, în statui de sare⁴⁷. Astfel încît au avut o numeroasă posteritate pentru care acest gest a rămas unul obișnuit, asemenea gestului acelor femei desfrînate care, părăsind că privesc un rînd de pantofi așezați într-o vitrină, își întorc capul după vreun student. Acești descendenți ai sodomiților, atît de numeroși încît !< - ~>ate aplica celălalt verset al Genezei: „Doar cel ce va putea număra firișoarele de praf de pe pămînt, îi va putea număra și pe acești urmași⁴⁸ , s-au statornicit pe întreg pămîntul, au avut acces la toate profe-

39

siunile și pătrund atît de bine în cluburile cele mai închise încît. cînd un sodomit nu este admis, bulele negre sînt în majoritate ale sodomiților, dar ale acelor care au grijă să condamne sodomia, moștenind minciuna ce le-a îngăduit strămoșilor lor să părăsească orașul blestemat. E foarte cu puțință ca ei să se întoarcă într-o bună zi în acel oraș. Desigur, alcătuiesc în toate țările o colonie orientală, cultivată, melomană, bîrfitoare, înzestrată cu fermecătoare calități și cu defecte insuportabile. Îi vom vedea și mai bine în paginile care vor unna; dar am vrut să prevenim pînă una alta greșeala funestă care, tot astfel cum a fost încurajată o mișcare sionistă, ar crea o mișcare sodomită și ar reconstrui Sodoma. Or, abia ajunși aici, sodomiții ar părăsi orașul spre a nu părea că-i aparțin, s-ar căsători, ar întreține amante în alte cetăți, unde ar găsi de altminteri toate distracțiile dorite. Ei nu s-ar duce la Sodoma decât în zilele de supremă necesitate, cînd orașul lor ar fi pustiu, în vremuri cînd foamea îl silește pe lup să iasă din pădure, altminteri spus totul s-ar petrece de fapt ca la Londra, Berlin, Roma, Petrograd sau Paris^x.

În orice caz, în acea zi, înainte de a o vizita pe ducasă, nu mă gîndeam atît de departe și eram nefericit că ratasem, poate, atenția mea fiind prinsă de întîlnirea dintre Jupien și Charlus, fecundarea florii de către bondar.

PARTEA A DOUA

CAPITOLUL 1

*Domnul de Charlus în societatea înaltă. - Un medic.
- O față caracteristică a doamnei de Vaugoubert. - Doamna
d'Arpajon, fîntîna arteziană a lui Hubert Robertși veselia marelui*

duce Vladimir. Doamna d'Amoncomt, doamna de Citri, doamna de Saint^Euverte etc. - O conversație ciudată între Swann și prințul de Guermantes. - Albertine la telefon. - Cîteva vizite în așteptarea celei de a doua și ultimei mele șederi h Salbec. - Sosirea la Balbec. — Gelozia stîrnită de Albertine. - Intermitențele inimii.

C

UM NU ERAM GRĂBIT să ajung la acea serată a familiei de Guermantes la care nu eram sigur că fusesem invitat⁵⁰, rămîneau afară, rătăcind de colo-colo; dar ziua de vară nu părea a fi mai grăbită decît mine. Deși era ora nouă, lumina ei învăluia obeliscul din Luxor din piața Concorde într-o nuanță ce-1 făcea să semene cu o nuga roz⁵¹. Apoi îi modifică înfățișarea și-1 schimbă într-o materie metalică, astfel încît obeliscul nu numai că deveni mai prețios, dar păru subțiat și aproape flexibil. Îți închipuiai că această bijuterie fusese ușor răsucită sau poate chiar falsificată. Luna era acum pe cer precum un sfert de portocală cojită delicat, deși cu un colț știrbit. Dar, mai tîrziu, avea să fie făcută din aurul cel mai rezistent. Ghemuită și singheră îndărătul ei, o biată steluță îi slujea drept unică tovarășă singuraticei luni, în timp ce aceasta, ocrotindu-și prietena, dar mai îndrăzneată și parcă înaintînd, își înălța, ca pe o armă de neînfrînt, ca pe un simbol oriental, uriașul și miraculosul corn de aur.

În fața palatului prințesei de Guermantes, l-am întîlnit pe ducele de Châtellerault⁵²; nu-mi mai aminteam că în urmă cu o jumătate de oră mă încerca încă teama - care avea să mă cuprindă curînd din nou - că venisem fără să fi fost invitat. Ne neliniștim, și uneori abia multă vreme după ce a trecut ceasul

41

primejdiei, uitat datorită vreunui moment de distracție, ne amintim de neliniștea noastră. I-am spus bună ziua tînărului duce și am intrat în palat. Dar, înainte de a continua, trebuie mai întîi să notez o minusculă împrejurare, care ne va îngădui să înțelegem un fapt ce va urma curînd:

Există cineva care, în acea seară ca și în serile precedente, se gîndea mult la ducele de Châtellerault, fără să bănuiască de altfel cine e: acel.cineva era portarul (numit în acea vreme "strigătorul") doamnei de Guennantes. Nefiind nici pe departe unul dintre intimii prințesei - deși fiind totodată unul dintre verii ei ---, domnul de Châtellerault era primit pentru prima oară în salonul acesteia. Părinții lui, certați de zece ani cu ducesa, se împăcaseră cu ea în urmă cu cincisprezece zile și, siliți să lipsească din Paris în acea seară, îl însărcinaseră pe fiul lor să-i reprezinte. Or, cu cîteva zile în urmă, portarul prințesei întîlnise pe Champs-Elysees un tînăr pe care-1 găsisse fermecător, dar a cărui identitate nu izbutise s-o stabilească⁵³. Asta nu înseamnă că tînărul nu se arătase pe cît de amabil pe atît de generos. Toate favorurile pe care portarul își închipuise că trebuie să le acorde unui domn atît de tînăr, el le primise-de la acesta. Dar domnul de Châtellerault era pe cît de laș, pe atît de imprudent, fiind cu atît mai hotărît să nu-și dezvăluie identitatea, eu cît ignora cu cine are de-a face; ar fi fost cuprins de o teamă mult mai mare - deși neîntemeiată - dacă ar fi știut. Se mărginise să se dea drept un englez și, la toate întrebările pătimașe ale portarului dornic să-1 reîntîlnească pe cel ce-i dăruia atîta plăcere și atît de mulți bani, ducele se

mulțumise să răspundă, cîtă vreme merseseră împreună de-a lungul bulevardului Gabriel: „I do not speak french.”

Deși, la urma urmei - din pricina ascendenței vărului ei pe linie maternă - ducele de Guermantes ținea să arate că află în salonul prințesei de Guermantes-Baviere ceva din ambianța familiei Courvoisier, spiritul de inițiativă și superioritatea intelectuală ale acestei doamne erau în general judecate în funcție de o inovație ce nu putea fi întîlnită niciunde în afară de acel mediu. După cină, și oricît ar fi fost de importantă petrecerea ce urma, scaunele din salonul prințesei de Guermantes se aflau plasate astfel încît oaspeții formau mici grupuri care, la nevoie, își întorceau spatele. Prințesa își punea atunci în valoare simțul social integrîndu-se, ca și cum și-ar fi arătat preferința, unuia dintre ele. De altfel, nu se temea să aleagă și să atragă în grupul ei pe membrul unui alt grup. Dacă, de

42

exemplu, îi spusese domnului Detaille⁵⁴, care, firește, o aprobase, că doamna de Villemur, așezată astfel într-un alt «rup **încît** putea fi văzută din spate, avea un gît frumos, prințesa ridica vocea, rostind cu hotărîre: „Doamnă de **Villemur**, domnul Detaille, ca un mare pictor ce este, tocmai îți admiră gîtul.” Doamna de Villemur se simțea astfel invitată în mod direct să ia parte la conversație; cu îndemînarea pe care ți-o dă deprinderea de a călări, ea își rotea încet scaunul de parcă ar fi descris trei sferturi dintr-un cerc și, fără să-și deranjeze cîtuși de puțin vecinii, o privea în față pe prințesă. „Nu-1 cunoști pe domnul Detaille?” întreba stăpîna casei, care nu se mulțumea cu pudica și abila rotire a invitatei sale. „Nu-1 cunosc, dar îi cunosc opera”, răspundea doamna de Villemur, cu o înfățișare respectuoasă, binevoitoare, și cu o spontaneitate pe care mulți i-o invidiau, adresîndu-i celebrului pictor, care, prin acele cuvinte, nu-i fusese prezentat în chip formal, un imperceptibil salut. Vino, domnule Detaille, spunea prințesa, te voi prezenta doamnei de Villemur.” Aceasta își dădea atunci toată strădania spre a-i face loc alături de ea autorului **Visului**⁵⁵, strădanie la fel de ingenioasă ca și cea pe care o depuseseră o clipă în urmă ca să se întoarcă spre el. Și prințesa împingea înainte un scaun pentru ea însăși; nu o strigase pe doamna de Villemur decît pentru a avea un pretext să părăsească primul grup în care își petrecuse cele zece minute de rigoare, și să acorde o durată egală de prezență celui de-al doilea grup. În trei sferturi de oră, toate grupurile îi primiseră vizita, ce părea a nu fi fost călăuzită de fiecare dată decît de întîmplare și preferință, dar care avea mai ales drept scop să pună în lumină firescul cu care „o mare doamnă știe să-și primească oaspeții.” Dar acum invitații începeau să sosească și stăpîna casei se așezase nu departe de intrare - dreaptă și mîndră în maiestatea-i aproape regală, cu privirea arzătoare, incandescentă -, între două prințese urîte și ambasadoarea Spaniei.

Făceau coadă în urma cîtorva invitați ce sosiseră mai devreme decît mine. O aveam în fața mea-pe prințesă, a cărei **frumusețe**, dar nu numai ea, fără îndoială, între atîtea altele, mă face să-mi amintesc de acea petrecere. Chipul stăpînei casei era atît de desăvîrșit, asemenea celui de pe o frumoasă medalie, încît el a păstrat pentru mine o virtute comemorativă. Prințesa avea obiceiul să le spună invitaților săi, cînd îi întîlnea cu cîteva zile înainte de vreuna din seratele sale: „Vei veni.

43

nu-f așa?” ca și cum și-ar'fi dorit foarte mult să stea de vorbă cu ei. Dar cum de fapt nu avea despre ce să le vorbească, de îndată ce soseau în fața ei, se mulțumea, fără să se ridice, să-și întrerupă pentru o clipă frivolă conversație pe care o ducea cu cele două altele și cu ambasadoarea și să le

mulțumească, spunînd: „E drăguț din partea dumatăle că ai venit", nu pentru că ar fi găsit că invitatul ar fi dat dovadă de gentilețe venind, ci pentru a o spori încă și mai mult pe a sa; apoi, schimbînd brusc tonul, ea adăuga: „Îl vei găsi pe domnul de Guermantes la intrarea ur grădină", astfel încît vizitatorul pleca într-acolo și o lăsa în pace. Unora, chiar, nu le spunea nimic, mulțumindu-se să le arate frumoșii ei ochi de onix, ca și cum lumea ar fi venit doar spre a vizita o expoziție de pietre prețioase.

Prinsa persoană care trebuia să treacă înaintea mea era ducele de Châtellerault.

Răspunzînd tuturor surîsurilor, tuturor semnelor amicale ce i se făceau din salon, nu-l zărise pe portar. Dar acesta îl recunoscuse încă din prima clipă. Identitatea pe care dorise atît de mult să o afle i se dezvălui într-o clipă. Întrebîndu-l pe „englezul" întîlnit de el cu două zile în urmă ce nume trebuie să anunțe, portarul nu era numai emoționat, ci se socotea a fi indiscret, lipsit de delicatețe. I se părea că va dezvălui în fața tuturor invitaților (care totuși nu vor bănuși nimic) un secret și că era vinovat să-l surprindă astfel și să-l pună în lumină în mod public. Auzind răspunsul invitatului: „Ducele de Châtellerault", el se simți tulburat și cuprins de un asemenea orgoliu, încît rămase o clipă mut. Ducele îl privi, îl recunoscuse, se socoti pierdut, în timp ce **servitorul**, care devenise iar stăpîn pe sine și își cunoștea destul de bine meseria pentru a putea completa cu toate titlurile un nume formulat cu prea mare modestie, urla cu o energie profesională din care răzbătea un fel de iubire catifelată: „Alteța sa monseniorul duce de Châtellerault!" Acum venise rîndul meu să fiu anunțat. Absorbit în contemplarea amfitrioanei, care nu mă văzuse încă, nu mă gîndisem la funcțiile, teribile pentru mine - deși altminteri decît pentru domnul de Châtellerault -, ale acestui portar îmbrăcat în negru ca un călău, înconjurat de o trupă de valeți în livrele vesel colorate, adevărați vlăjgani gata să pună mîna pe un intrus și să-l dea afară⁵⁶. Portarul mă întrebă cum mă cheamă, iar eu i-am răspuns la fel de mașinal cum urcă pe . eșafod condamnatul la moarte. El ridică pe dată capul în chip maiestuos și, înainte ca eu să-l fi putut ruga să-mi rostească

44

numele cu o voce mai slabă, pentru a-mi pune la adăpost amorul propriu dacă nu eram invitat, și pe cel al prințesei de Guermantes dacă eram, urlă silabele neliniștitoare cu o voce capabilă să năruiască bolta palatului.

Ilustrul Huxley (cel al cărui nepot ocupă acum un loc de frunte în lumea literelor engleze) povestește că una dintre bolnavele sale nu mai îndrăznea să iasă în lume pentru că adeseori vedea un bătrîn domn stînd chiar în fotoliul în care era ea invitată, cu un gest curtenitor, să se așeze⁵⁷. Era sigură că fie gestul prin care era invitată, fie prezența bătrînului domn erau o halucinație, căci nimeni nu i-ar fi oferit un fotoliu ocupat. Și cînd Huxley, pentru a o vindeca, o sili să se ducă la o serată, ea avu o clipă de ezitare penibilă, întrebîndu-se dacă semnul amabil ce i se făcea era un lucru real, sau dacă, pentru a da ascultare unei viziuni inexistente, avea să se așeze în ,public pe genunchii unui' domn în came și oase. Scurta sa incertitudine fu chinuitoare. Dar mai puțin poate decît a mea. Din clipa cînd am perceput zgomotul uriaș asemenea celui ce anunță un cataclism posibil - făcut de numele meu -, am fost silit, pentru a pleda în sprijinul bunei mele credințe și ca și cum nu aș fi fost muncit de nici o îndoială, să înaintez către prințesă cu o înfățișare hotărîtă.

Mă văzu cînd mă aflam doar la cîtiva pași de ea și - fapt ce îmi confirmă că fusesem victima unei mașinații -, în loc să rămînă așezată asemenea celorlalți invitați, se ridică și veni spre mine. O-dipă mai tîrziu am putut ofta de ușurare precum bolnava lui Huxley cînd, hotărîndu-se să se așeze în fotoliu,

1-a găsit liber și a înțeles că bătrînul domn era o halucinație. Prințesa îmi întindea mîna, surîzînd. Rămase cîteva clipe în picioare, cu grația specifică acelei stanțe de Malherbe ce sfîrșește astfel:

Și pentru a-i cinsti se ridicarățngerii ț

Se scuză că ducesa nu sosise încă, de parcă ar fi trebuit să mă plictisesc fără ea. Pentru a mă saluta, execută înjurai meu, ținîndu-mă de mînă, o rotire plină de grație, în vîrtejul căreia mă simțeam prins. Aproape că mă așteptam să-mi dea, ca o conducătoare de cotilion, un baston cu măciulie de fildeș sau un ceas-brățară. Dar nu-mi dăruî nimic din toate astea, și ca și cum, în loc să danseze boston>ar fi ascultat un sacrosanct cvartet de Beethoven cu accente sublime pe care s^ar fi temut să

'nu le tulbure, ea întrerupse conversația, sau mai curînd nu o începu și, radioasă încă fiindcă mă văzuse intrînd, îmi spuse doar unde se află prințul.

M-am îndepărtat de ea și nu am mai îndrăznit să mă apropiî, simțînd că nu are absolut nimic a-mi spune și că, în imensa ei bunăvoință, această femeie minunat de frumoasă, nobilă precum erau atîtea mari doamne care s-au urcat cu mîndrie pe eșafod, n-ar fi putut decît să-mi repete -neîndrăznînd a-mi adresa decît cîteva dulcegării - ceea ce-mi mai spusese de două ori: „Prințul se află în grădină.” Or, a mă duce în preaima prințului însemna să simt cum îndoielile mele renasc sub o altă formă.

Trebuia să găsesc pe cineva care să mă prezinte. Dominînd toate conversațiile, se auzea nesecata flecăreală a domnului de Charlus, ce stătea de vorbă cu excelența sa ducele de Sidonia, pe care tocmai îl cunoscuse. Ca și cei de aceeași profesie, cei ce au același viciu se descoperă între ei. Domnul de Charlus și domnul de Sidonia simțiseră pe dată fiecare în ce constă viciul celuilalt: în deprinderea de a monologa în societate în asemenea măsură încît nu puteau accepta nici un fel de întrerupere. Judecînd pe dată că răul era fără leac, după cum spune un celebru sonet⁵⁹, ei luaseră hotărîrea nu să tacă, ci să vorbească fiecare /ară să-i pese de ce va spune celălalt. Se ajunsese astfel la acel zgomot confuz, produs în comediile lui Moliere de mai multe persDane care spun împreună lucruri diferite⁶⁰. Baronul era sigur că domină, că acoperă vocea slabă a domnului de Sidonia cu vocea sa puternică, fără a-l descuraja totuși pe acesta, căci, atunci cînd domnul de Charlus își trăgea o clipă răsufierea, intervalul era umplut de susurul nobilului spaniol, care-și continuase imperturbabil discursul. I-aș. fi cerat domnului de Charlus să mă prezinte prințului de Guermantes, dar mă temeam (și pe bună dreptate) că-i supărat pe mine. Mă. purtasem față de el în*chipul cel mai ingrat, ignorîndu-i oferta pentai a doua oară și nedîndu-i nici un semn de viață din seara cînd mă condusesse cu atîta dragoste acasă. Și totuși nu aveafh nicidecum drept scuză anticipată scena pe care. în chiar acea după-amiază, o văzusem petrecîndu-se între Jupien și el. Nu bănuîam nimic asemănător. Este adevărat că nu cu mult timp înainte, părinții mei învinuîndu-ma de lenevie și certîndu-mă că nu-mi dădusem încă osteneala să-i scriu cîteva cuvinte domnului de Charlus, eu le reproșasem violent că vor să mă silească să accept propuneri necinstite. Dar acest răspuns mincinos îmi

46

fusese dictat doar de mînia mea și de dorința de a găsi fraza care i-ar fi putut întrista cel mai mult. în realitate, nu văzusem nimic senzual, și nici chiar sentimental, îndărătul ofertei baronului. Le spusese acele cuvinte părinților mei de parcă aș fi fost cuprins de o nebunie. Dar uneori viitorul sălășluiește în noi fără să știm, iar cuvintele noastre care cred că mint desemnează o realitate apropiată.

„ Domnul de Charlus m-ar fi iertat neîndoielnic pentru lipsa mea de recunoștință. Era furios doar pentru că prezența mea în acea seară în salonul

prințesei de Guermantes, ca și, de câțiva timp,- în cel al verișoarei ei, părea că sfidează declarația-i solemnă: „în aceste saloane toată lumea intră doar prin mijlocirea mea.” Eu nu urmasem acea cale ierarhică, făcând o gravă greșală, o crimă de neispășit poate. Domnul de Charlus știa că tunetele pe care le dezlănțuia împotriva celor ce nu se supuneau ordinelor sale, sau pe care îi ura, începeau să treacă -după părerea multora și oricât de furioase ar fi fost - drept simplă butaforie, și că ele nu mai aveau puterea de a izgoni pe nimeni și' de nicăieri. Dar poate că el credea că puterea lui micșorată, și totuși încă mare. rămânea neatinsă în ochii unor novici ca mine. De aceea am socotit că nu el ar fi cel mai bine ales pentru a-mi face un serviciu, în cadrul unei serate unde fie și numai prezența mea părea o ironică dezmințire a pretențiilor sale.

Am fost oprit în acea clipă de un bărbat destul de vulgar, de profesorul E⁶¹. Fusese surprins că mă vede în salonul familiei de Guermantes. Dar nu mai puțin decât mine, căci niciodată un personaj de felul lui nu fusese văzut și nu avea să mai fie văzut în vizită la prințesă. Îl vindecase pe prinț, după ce acesta primise sfânta cuminecătură, ■ de o pneumonie infecțioasă, și recunoștința cu totul specială pe care i-o purta doamna de Guermantes o făcuse să treacă peste obiceiurile familiei și să-1 invite. Cum el nu cunoștea absolut pe nimeni în aceste saloane și nu putea rățăci de ici-colo, la nesfârșit, singur, precum un cioclu, recunoscându-mă, simțise, pentru prima oară în viață, că are imens de multe lucruri să-mi spună, ceea ce-i îngăduia să pară cât de cât sigur de sine, și acesta era unul dintre motivele pentru care venise spre mine. Dar mai era și un altul. Ținea foarte mult să nu pună niciodată un diagnostic greșit. Or, corespondența sa era atât de vastă încât nu-și amintea totdeauna foarte bine, când nu văzuse decât o singură dată un bolnav, dacă boala urmase într-adevăr cursul prevăzut de el.

47

Poate n-ați uitat că atunci când bunica avusese atacul de inimă, o dusesem la el, în seara când i se coseau o mulțime de decorații pe **reveni**] hainei. Trecând de atunci multă vreme, el nu-și mai amintea de ferparul pe care i-1 trimisesem. „Bunica dumitale a murit, nu-i așa?” îmi spuse ei cu o voce în care se deslușea o ușoară teamă domolită de o oarecare certitudine. „Așa deci! De altfel, încă de cum am văzut-o, mi-am dat seama că totul se va sfârși curînd, îmi amintesc foarte bine.”

Astfel că profesorul E a aflat sau a aflat din nou de moartea bunicii și, trebuie să spun, spre lauda lui și a întregului corp medical, că nu a manifestat, cU nu a simțit poate nici un fel de satisfacție. Greșelile medicilor sînt nenumărate. Ei păcătuiesc de obicei prin optimism în ceea ce privește regimul, prin pesimism în ceea ce privește deznodămîntul. „Vin? dacă bei puțin, nu-ți poate face rău, căci este un tonic... Plăcerea fizică? La urma urmelor, e o funcție a organismului. Ți-o îngădui, dar nu trebuie să abuzezi de ea, mă înțelegi. Ca și în toate, și aici orice exces e rău.” Și'iată cum dintr-o dată bolnavul se vede ispitit să renunțe la aceste două surse ,de vindecare: la apă și la castitate! în schimb, dacă suferă în vreun fel de inimă, are albumină în urină etc, nu o mai duce mult. Tulburări grave, dar funcționale, sînt atribuite unui cancer imaginar. Este inutil a mai continua asemenea consultații care nu ar putea opri în loc o boală de nevindecat. Dacă bolnavul, devenit propriul lui stăpîn, își impune atunci un regim implacabil, și apoi se vindecă sau cel puțin supraviețuiește, medicul, salutat de acesta pe Avenue de l 'Opera cînd el îl credea de multă vreme înmormîntat la Pere-Lachaise, va vedea în acel salut un gest de o insolență batjocoritoare. O plimbare nevinovată făcută sub nasul lui nu i-ar pricinui mai multă mînie președintelui de tribunal care, cu doi ani în urmă, a roștit o condamnare la moarte împotriva aceluia gură-cască ce pare a hoinări^ fără

nici o teamă. Medicii (nu e vorba de toți, bineînțeles, și nu omitem, mental, unele admirabile excepții), deși în general nemulțumiți, iritați de înfirmarea verdictului lor, nu-s în aceeași măsură bucuroși de executarea lui. Ceea ce explică de ce, indiferent de satisfacția intelectuală pe care profesorul E a simțit-o fără îndoială văzînd că nu se înșelase, el a știut să-mi vorbească pe un ton trist de nenorocirea care ne lovise. Nu finea să scurteze conversația, care îi dădea prilejul să pară sigur de sine și un motiv de a nu pleca, îmi vorbi de căldura teribilă din acele zile, dar, deși era un om

48

f arte instruit și s-ar fi putut exprima într-o franceză firească, „j_puse: „Nu'suferi de această hipertermie?” Medicina a făcut inele mici progrese în ceea ce privește cunoașterea, dar a rămas cu vocabularul pe care-l folosea pe vremea lui Moliere. Interlocutorul meu adăugă: „Trebuie mai ales să evităm sudația pricinuită de un asemenea timp, mai ales în saloanele supraîncălzite. Cînd te vei întoarce acasă și vei vrea să bei multă apă, îți recomand să faci apel ^tot la căldură” (voia să spună desigur că trebuia să beau băuturi calde).

Dat fiind felul în care murise bunica, subiectul mă interesa și citisem recent într-o carte a unui mare savant că transpirația era dăunătoare pentru rinichi, căci, ieșind prin piele, împiedica funcționarea acestora. Îrvinuiam acea vreme prea călduroasă și aproape credeam că ea fusese ^gauza morții bunicii mele. Nu i-am spus asta doctorului E, dar el îmi zise: „Există totuși ceva bun în asemenea zile foarte călduroase, cînd omul transpiră foarte mult: asta ușurează rinichii.” Medicina nu-i o știință exactă.

Cramponîndu-se de mine, profesorul E nu voia cîtuși de puțin să mă părăsească. Dar eu tocmai îl zărisem pe marchizul de Vaugoubert, care făcea adînci reverențe în fața prințesei de Guermantes, după ce se dăduse cu un pas înapoi. Domnul de Norpois îmi făcuse nu demult cunoștința cu el și eu nădăjduiam că marchizul mă va putea prezenta stăpînului casei. Proporțiile acestei cărți nu-mi îngăduie să explic aici în urma căror întîmplări din tinerețe domnul de Vaugoubert era unul dintre puținii bărbați din societatea înaltă (poate singurul) care, după cum se spune în Sodoma, se afla în relații „confidențiale” cu domnul de Charlus. Dar deși ministrul nostru de pe lîngă regele Teodosie avea unele dintre defectele baronului, ele îmbrăcau în cazul lui o formă mult mai palidă, cu mult îndulcită, sentimentală și aproape nătîngă, deși era vorba de aceleași alternanțe de simpatie și de ură prin care trecea și baronul, datorită dorinței sale de a fermeca, pifeqh'm și temerii - de asemenea imagine - de a fi, dacă nu disprețuit, cel puțin descoperit: Ridicole prin castitatea, prin „platonismul” (cărora, ca un mare¹ambitios, le sacrificase orice plăcere încă de la vîrsta cînd omul intră în competiție cu ceilalți), prin nulitatea sa intelectuală; mai ales, aceste alternanțe existau totuși și în firea domnului de Vaugoubert. Dar în timp ce domnul de Charlus debita laudele cele mai nesăbuite cu adevărată și strălucită elocință, îrhpanîndu-le cu cele mai fine, mai mușcătoare

49

batjocuri, ce-și puneau pentru totdeauna pecetea pe celălalt, domnul de Vaugoubert, dimpotrivă, își exprima simpatia în felul banal al unui om de rînd, al unui om din lumea mare, și al unui funcționar, iar învinuirile (în general inventate, ca și cele ale baronului) cu o rea voință neostenită, dar fără haz, și care îi șoca pe ceilalți, cu atît mai mult cu cît ea era de obicei în contradicție cu cele spuse de **ministru** în urmă cu șase luni și cu cele pe care avea să le spună poate din nou după cîtva timp: această regularitate în

schimbare învăluia într-o poezie aproape astronomică diferitele faze ale vieții domnului de Vaugoubert, deși altminteri el era omul care nici pe departe nu te-ar fi dus cu gândul la un astru.

Îmi spuse bună seara - răspunzându-mi - într-un fel ce-l deosebea cu totul de domnul de Charlus. Domnul de Vaugoubert se străduia să dea acestui salut nu numai nenumăratele înfățișări pe care le credea specifice societății înalte și diplomației, dar și un ton îndrăzneț, vioi, surîzător. Pentru a părea pe de o parte încântat de existență - în timp ce în sufletul lui macină fără încetare amărăciunile unei cariere în care nu avansa și amenințarea de a fi scos la pensie —, iar, pe de altă parte, tânăr, viril și fermecător, deși nici nu mai îndrăznea să-și privească în oglindă chipul, pe care l-ar fi vrut încă seducător, și care acum era plin de riduri. Asta nu înseamnă că și-ar fi dorit cu adevărat să aibă cuceriri amoroase, căci fie și numai când se gândea la ele era cuprins de spaimă, din cauza eventualelor bîrfeli, scandaluri, șantaje. Trecînd de la un desfrîu aproape infantil la castitatea absolută, din ziua cînd se gîndise să intre în diplomație și voise să facă o mare carieră, el semăna cu un animal ținut în cușcă ce aruncă în toate direcțiile priviri înfricoșate, pofticioase și stupide. Prostia sa era atît de mare, încît nu se gîndea că micuții vagabonzi din adolescența sa nu mai erau niște copii, iar cînd un vînzător de ziare îi striga în față: „*La Presse*^{62!}” el tremura nu atît de dorință cît de spaimă, crezînd că a fost recunoscut și depistat.

Dar în lipsa plăcerilor sacrificate ingraturii instituției de pe Quai d'Orsay, domnul de Vaugoubert - iată și de ce ar fi vrut să placă încă - avea neașteptate elanuri sentimentale. Numai Dumnezeu știe cu cîte scrisori bombardă ministerul, la cîte viclesuguri recurgea, cîți bani lua din creditul doamnei de Vaugoubert (care, din pricina corpolenței, a nașterii ei nobile, a înfățișării ei masculine, și mîi ales a mediocrității soțului său, trecea drept o persoană înzestrată cu mari calități și

50

îndeplinind adevăratele funcții de ministru), pentru a angaja la gatie, fără nici un motiv întemeiat, vreun tânăr lipsit de orice merit. Este adevărat că dacă după cîteva luni, după cîteva ani, neînsemnatul atașat părea a da - dar fără nici o rea intenție - vreun semn de răceală față de șeful său, acesta, crezîndu-se disprețuit sau trădat, îl pedepsea cu isterica ardoare cu care odinioară îl răsplătise. Nu se lăsa pînă cînd tînărul nu era rechemat în țară, directorul Afacerilor politice primind zilnic o scrisoare: „Ce mai așteptați? De ce nu mă scăpați de ticălosul ăsta? Dresăți-l puțin, e în interesul lui. Să o ducă greu, să știe și el că în viață nu te poți purta oricum.” Postul de atașat de pe lîn^o regele Teodosie nu era așadar deloc plăcut. În rest, datorită desăvîrșitului său bun simț de om de lume, domnul de Vaugoubert era unul dintre cei mai buni agenți din străinătate ai «mvernului francez. Cînd un bărbat pretins a-i fi superior, un iacobin, un adevărat savant în toate privințele l-a înlocuit, a izbucnit nu peste multă vreme un război între Franța și țara în care domnea regele. Ca și domnului de Charlus, domnului de Vaugoubert nu-i plăcea să salute primul. Și unul și celălalt preferau să „răspundă”, temîndu-se totdeauna de bîrfelile pe care cel căruia ei i-ar fi întins mîna le-ar fi putut auzi pe seama lor în răstimpul cît nu-l mai întîlniseră. În ceea ce mă privește, domnul de Vaugoubert nu avu a-și mai pune întrebări, căci venisem să-l salut primul, fie și din cauza diferenței de vîrstă. El îmi răspunse cu o expresie uimită și încîntat-ă, ochii săi mișcîndu-se întruna, de parcă ar fi văzut de o parte și de alta un cîmp de lucerna pe care nu-i era îngăduit să o pască. M-am gîndit că s-ar fi convenit să-i cer mai întîi să mă prezinte doamnei de Vaugoubert, și abia după aceea să-l rog să mă prezinte prințului. Ideea de a mă pune în legătură cu soția sa păru să-l umple de bucurie, din punctul lui de vedere, dar și dintr-al ei, drept care mă conduse cu pași hotărîți către marchiză. Ajuns în fota ei, arătă spre mine, plin de considerație, cu mîna și

cu ochii; rămase totuși mut și se retrase după câteva secunde, cuprins parcă de un neastîmpăr și lăsîndu-mă singur cu soția lui. Aceasta îmi întinsese mîna, dar fără a ști față de cine avea acea amabilitate, căci am înțeles că domnul de Vaugoubert uitase cum mă numesc, poate chiar nu mă recunoscuse, și nevrînd, din politețe, să mi-o mărturisească, transformase prezentarea într-o simplă pantomimă. De aceea mă aflam tot în situația de mai înainte: cum să fiu prezentat stăpînului casei de către o femeie care **nu-mi** știa numele? **MsysHâriii^nă** vedeam

†

51

CENTRALA UNIVERSITARA „LUCIAN BLAGJL* Cluj -I

silit să vorbesc câteva-clipe cu doamna de Vaugoubert. Și asta mă plictisea din două puncte de vedere. Nu țineam să mă eternizez la această petrecere, căci mă înțelesesem cu Albertine (îi dădusem un bilet într-o lojă pentru *Fedra*³) că va veni să mă vadă cu puțin înainte de miezul nopții. Desigur, nu eram cîtuși de puțin îndrăgostit de ea; spunîndu-i să vină, ascultam în acea seară de o dorință pe de-a-ntregul senzuală, deși ne aflam în acea perioadă călduroasă a anului cînd senzualitatea, eliberată, sălășluiește mai curînd în organele gustului, caută mai ales răcoarea, fiind însetată nu atît de sărutarea unei tinere fete, cît de o oranjadă, de o baie, ba chiar de vederea lunii descojite și mustoase ce dădea de băut cerului; totuși socoteam că-mi voi uita, alături de Albertine - care-mi amintea de răcoarea unui rîu -, părerile de rău pe care"aveau să mi le lase multe chipuri încîntătoare (căci la serata prințesei erau nu numai multe femei, ci și multe fete tinere), Pe de altă parte, chipul împunătoare doamne de Vaugoberi, bourbonic și morocănos, nu eră deloc atrăgător.

La minister se spunea, dar nu cu răutate, că în acea căsătorie soțul purta fustă, iar nevasta pantaloni. Or, asemenea cuvinte exprimau mai mult adevăr decît s-ar fi părut. Doamna de Vaugoubert era un bărbat. Nu știu dacă fusese totdeauna astfel sau devenise ceea ce eu vedeam, dar asta nu are nici o importanță, căci și într-un caz și în celălalt aveam de-a face cu unele dintre cele mai emoționante miracole ale naturii, și care, cel de-al doilea mai ales, fac ca regnul omenesc să semene cu regnul florilor. În prima ipoteză - dacă viitoarea doamnă de Vaugoubert fusese totdeauna la fel de greoaie și de bărbătoasă -, natura, cu o viclenie diabolică și binefăcătoare, conferă tinerei fete înfățișarea înșelătoare a unui bărbat. Iar adolescentul căruia nu-i plac femeile și vrea să-și vindece dezgustul, află cu bucurie acest subterfugiu, descoperindu-și o logodnică cu înfățișare de hamal. În cazul celălalt, dacă femeia nu are 4e la bun început caracteristicile masculine, ea le capătă treptat pentru a plăcea soțului, chiar inconștient, prin acel mimetism care face că anumite flori capătă aparența insectelor pe care vor să le atragă. Regretul de a nu fi iubită, de a nu fi bărbat o virilizează. Chiar în afara cazului care ne preocupă, toată lumea a observat că perechile cele mai normale ajung să se asemene, uneori chiar să facă schimb de calități. Un fost cancelar german, prințul de Biilow, se căsătorii cu o italiancă. Cu timpul, pe Pincio, toată lumea a observat că soțul neamț

52

ărjătase o finețe italienească, iar prințesa italiancă o asprime ermană⁶⁴. Iar dacă ieșim cu desăvîrșire din legile pe care le* tchițăm aici: fiecare cunoaște un eminent diplomat francez a cărui origine nu era amintită decît de numele său, unul dintre cele mai ilustre din Orient. Inaintînd în vîrstă, îmbătrînind, s-a trezit în el orientalul pe care nimeni nu-l bănuise vreodată, și, vazîndu-l, regretă că nu poartă pe cap un fes⁶⁵.

Pentru a ne întoarce la moravuri cu totul ignorate de ambasadorul a.cărui siluetă ancestral îngroșată tocmai am evocat-o: doamna de Vaugoubert realiza chipul dobîndit sau predestinat a cărui imagine

nemuritoare este prințesa Palatina⁶⁶, totdeauna în haine de călărie și care, dobândind de la soțul ei nu numai virilitatea, ci și cusururile bărbaților care nu le iubesc pe femei, dezvăluie în scrisorile ei, cum ar face-o o cumătră, relațiile pe care le aveau între ei toți marii nobili de la curtea lui Ludovic al XIV-lea. Una din cauzele care sporesc înfățișarea masculină a unor femei ca doamna de Vaugoubert mai este și aceasta: felul cum sînt neglijate de soțul lor, rușinea pe care o simt vestejesc treptat în ele tot ce este femeiesc. Ele ajung să capete calitățile și defectele pe care nu le are soțul. Pe măsură ce el este mai frivol, mai efeminat, mai indiscret, ele devin parcă efigia lipsită de orice farmec a virtuților _pe care soțul ar trebui să le practice.

Urme de oprobriu, de supărare, de indignare întunecau chipul cu trăsături regulate al doamnei de Vaugoubert. Vai, simțeam că mă privește cu interes și curiozitate, ca pe unul dintre acei tineri ce-i plăceau domnului de Vaugoubert și în locul cărora ar fi vrut atît de mult să fie, acum, cînd soțul ei, îmbătrînind, prefera ființele tinere. Ea mă privea cu atenția acelor provinciale care copiază după o revistă de modă taiorul ce-i sade atît de bine frumoasei femei desenate aici (în realitate aceeasi pe fiecare pagină, dar multiplicată iluzoriu în creaturi diferite datorită atitudinilor diferite și toaletelor variate). Atracția vegetală care o împingea către mine pe doamna de Vaugoubert era atît de 'puternică, încît ea mă apucă de braț, rugîndu-mă să o conduc să bea un pahar de oranjadă. Dar eu am respins-o ușor, spunînd că trebuie să plec peste puțină vreme și că încă nu-i fusesem prezentat stăpînului casei.

• Distanța care mă despărțea de intrarea în grădină, unde acesta stătea de vorbă cu cîțiva invitați, nu era mare. Dar ea mă mspăimînta mai mult decît dacă, pentru a o străbate, ar fi ' trebuit să mă expun unui foc continuu.

53

Multe femei care, după cum mi se părea, ar fi putut să mă prezinte, se aflau în grădină, unde, deși simujau o admirație exaltată, nu prea știau ce să facă. Petrekerile de acest gen sînt în general anticipate. Ele nu capătă realitate decît a doua zi, cînd se află în centrul atenției unor persoane care nu au fost invitate. Un scriitor adevărat, lipsit de prostescul amor propriu al atîtor literați, dacă, citind articolul unui critic care i-a arătat totdeauna pînă atunci cea mai mare admirație, vede citate numele unor autori mediocri, dar nu și numele său, nu are răgazul să se oprească la ceea ce ar putea fi pentru el un subiect de mirare, căci îl cheamă cărțile sale. Dar o femeie din societatea înaltă, care nu are nimic de făcut, vîzînd în *Le Figaro*: „Ieri, prințul și prințesa de Guermantes au .dat o mare serată etc", exclamă „Cum așa! acum trei zile am stat de vorbă timp de o oră cu Marie-Gilbert, și nu mi-a spus nimic de asta!" și își scormonește mințea spre a ști cu ce i-a putut supăra pe cei doi Guermantes. Trebuie să arătăm că, în cazul petrekerilor date de prințesă, uimirea era uneori la fel de mare printre invitați ca și printre cei ce nu erau invitați. Căci ele izbucneau chiar în clipa cînd erau cel mai puțin așteptate, implicînd persoane pe care doamna de Guermantes le uitase ani în șir. Aproape toți oamenii din lumea bună sînt atît de neînsemnați, încît fiecare nu-și judecă semenii decît în funcție de amabilitatea lor: cel invitat îi iubește, cel exclus îi detestă. Prințesa nu-și invita adeseori nici chiar prietenii, tocmai pentru că se temea că-l va nemulțumi pe „Palamede", care-i excomunicase. De aceea puteam fi sigur ca ea nu-i vorbise despre mine domnului de Charlus, căci, dacă ar fi făcut-o, nu m-aș fi găsit aici. El privea acum spre grădină, alături de ambasadorul Germaniei⁶⁷, sprijinindu-se în coate de balustrada mării scări a palatului, astfel încît invitații - în ciuda celor trei sau patru admiratoare care se grupaseră înjurai baronului și aproape îl mascau - erau siliți să vină să-i spună

bună seara. El le răspundea, adresându-li-se pe nume. Și puteai auzi rînd pe rînd: „Bună seara, domnule du Hazay, bună seara, doamnă de La Tour du Pin-Verelause, bună seara, doamnă de La Tour du Pin-Gouvernet⁶⁵, bună seara, Philibert, bună seara, draga mea ambasadoare etc.” Era un schelălăit continuu, întrerupt de recomandări binevoitoare sau de întrebări (al căror răspuns nu-l asculta), pe care domnul de Charlus le adresa pe un ton îndulcit, frivol, spre a se arăta indiferent și blînd: „Ai grijă să nu-i fie fetei frig, grădinile sînt totdeauna cam umede. Bună seara, doamnă de Brantes⁶⁹. Bună

54

■eara doamnă de Mecklembourg⁷⁰. A venit și fata dumitale? E mbrăcată în încîntătoarea rochie roz pe care i-o știi? Bună seara, Saint-Geran.” Desigur, în atitudinea lui era mult orgoliu. Domnul de Charlus știa că e un Guermantes și că ocupă un loc de frunte la acea petrecere. Dar nu era numai orgoliu, și fie și numai cuvîntul petrecere evoca, pentru omul cu har estetic, sensul fastuos, ciudat, pe care-l poate avea dacă serbarea se desfășoară nu într-un salon aristocratic, ci într-un tablou de Carpa'ccio sau de Veronese⁷¹. Este chiar mai probabil că domnul de Charlus, în calitatea, pe care de asemenea o avea, de prinț german, își reprezenta mai curînd petrecerea care se desfășoară în *Tannhäuser*, și el însuși, ca și Margraf, avea, la intrarea în Wartburg, cîte un cuvînt bun pentru fiecare dintre invitați, în timp ce valul lor, care pătrundea în castel sau în parc, era salutat de lungă frază, reluată de o sută de ori, din faimosul „*March*”⁷².

Trebuia totuși să mă hotărîsc. Recunoșteam sub copaci femeii de care eram întrucîtva legat, dar ele păreau transformate, pentru că se aflau la prințesă și nu la verișoara ei și pentru că le vedeam așezate nu în fața unei farfurii de Saxa, ci sub ramurile unui castan. Eleganța mediului nu juca însă nici un rol. Chiar dacă ar fi fost cu mult sub cea din palatul „Orianei”, aș fi fost la fel de tulburat. Dacă se stinge electricitatea în salonul în care ne aflăm și trebuie să o înlocuim cu lămpi cu ulei, totul ni se pare schimbat. Am fost smuls din incertitudinea în care mă aflam de doamna de Souvre⁷³. „Bună seara, îmi spuse ea venind către mine. E mult de cînd n-ai mai văzut-o pe ducesa de Guermantes?” Se pricepea ca nimeni altul să intoneze acest gen de fraze într-un fel care dovedea că nu le spunea din prostie, ca oamenii care, neștiind despre ce să-ți vorbească, ți se adresează de nenumărate ori referindu-se la o relație comună, adeseori foarte vagă. Dimpotrivă, avu în privire o expresie de mare finețe care însemna: „Să nu crezi că nu te-am recunoscut. Ești tînărul pe care l-am văzut la ducesa de Guermantes. Îmi amintesc foarte bine.” Din nefericire, protecția pe care o întindea asupra mea această frază cu aparență stupidă și intenție delicată, era extrem de fragilă și se nsipi de îndată ce am vrut să mă folosesc de ea. Doamna de Souvre posedă arta - cînd trebuia să sprijine o cerere pe lîngă vreun puternic al zilei - de a-i părea solicitatorului că-l recomandă, iar înaltului personaj că nu-l recomandă pe acel solicitator, astfel încît acest gest cu dublu sens îi deschidea un credit

55

de recunoștință la cel din urmă, fără să-i creeze vreo obligație față de celălalt. Încurajat de bunăvoința acestei doamne, i-am cerut să mă prezinte domnului de Guermantes; ea profită de clipa cînd privirile stăpînului casei nu erau întoarse către noi, mă apucă matern de umeri și, surîzînd către chipul întors în altă parte al prințului, care nu putea să o vadă, mă împinse spre el cu o mișcare pretins protectoare și voit ineficace, care mă abandonă soartei mele aproape încă din pornire. Iată lașitatea celor din lumea bună.

Lașitatea unei doamne care veni să mă salute, spunîndu-mi pe

nume, fu încă și mai mare. Încercam să-mi amintesc cum o cheamă, în timp ce-i vorbeam; știam foarte bine că luasem cina cu ea, aveam în memorie câteva cuvinte pe care mi le spusese. Dar atenția mea, îndreptată către regiunea lăuntrică unde sălășluiau aceste amintiri cu privire la ea, nu putea descoperi acel nume⁷⁴. Era totuși acolo. Gîndul meu începuse parcă să se joace cu el, pentru a-i prinde contururile, litera prin care începea, și, în sfîrșit, a-1 lumina pe de-a-ntre-gul. Dar era zadarnic, simțeam parcă apăsarea, greutatea sa; confruntînd însă acele forme cu tenebrosul captiv ascuns în noaptea lăuntrică, îmi spuneam: „Nu, nu-i ăsta!” Desigur, mintea mea ar fi putut crea numele cele mai dificile. Din nefericire, ea nu trebuia să creeze, ci să reproducă. Orice acțiune a spiritului este ușoară dacă nu-i supusă realului. Într-un caz ca acesta, eram silit să mă supun lui. În sfîrșit, dintr-o dată, numele mi se ivi în minte, întreg: „Doamna d'Arpajon⁷⁵.” Greșesc cînd spun mi se ivi, căci nu-mi apăru, cred, propulsîndu-se de la sine. Nu cred nici că măruntele și numeroasele amintiri care se raportau la această doamnă, și căroră le ceream să mă ajute (prin îndemnuri precum acesta: „Haide, e doamna care-i prietenă cu doamna de Souvre, cea care simte față de Victor Hugo o admirație cît se poate de naivă, plină totodată de spaimă și de groază”), nu cred așadar că toate aceste amintiri, zburînd între mine și numele ei, vor fi slujit în vreun fel spre a-1 aduce la suprafață. Acest mare joc „de-a v-ați ascunselea” care se joacă în memorie cînd vrei să regăsești un nume, nu comportă o serie de aproximări gradate. Nu vezi nimic, și apoi, dintr-o dată, apare numele exact și foarte diferit de ceea ce credeai că ghicești. Nu el a venit la noi. Nu, cred mai curînd că pe măsură ce trăim, ne îndepărtăm de zona în care un nume este distinct, și doar printr-un exercițiu de voință și de atenție, care sporea acuitatea privirii mele irite-

56

•ioare, străpunsesem dintr-o data semiîntunericul și văzusem limpede. În orice caz, dacă există tranziții între uitare și amintire, atunci aceste tranziții sînt inconștiente. Căci numele prin care trecem ca prin tot atîtea etape înainte de a găsi numele adevărat, sînt false, și nu ne apropie cîtuși de puțin de el. Nici nu sînt măcar propriu-zis nume, ci adeseori simple consoane, care nu se regăsesc în numele regăsit. De altfel, asemenea muncă a minții, care trece de la neant la realitate, este atît de misterioasă, încît, la urma urmei, e posibil ca aceste consoane false să fie tot atîtea prăjini prealabile, ce ne sînt întinse cu stîngăcie pentru a ne ajuta să ne agățăm de numele exact. , Toate acestea, va zice cititorul, nu ne spun nimic despre lipsa de amabilitate a acestei doamne; dar de vreme ce te-ai oprit atît de mult aici, lasă-mă, domnule autor, să-ți răpesc încă o clipă pentru a-ți spune că este supărător că, tînăr cum erai pe acea vreme (sau cum era eroul dumitale, dacă nu sînteți unul și același), aveai o memorie atît de slabă încît nu-ți puteai aminti numele unei doamne pe care o cunoșteai foarte bine.” Este foarte neplăcut, într-adevăr, domnule cititor. Și mai trist decît crezi cînd simți apropierea vremii cînd numele și cuvintele vor dispărea din zona limpede a gîndirii, și cînd va trebui, pentru totdeauna, să renunți a ț-i mai numi pe cei pe care i-ai cunoscut cel mai bine. Este neplăcut, într-adevăr, că încă din tinerețe trebuie să trudești spre a regăsi nume pe care le cunoști bine. Dar chiar dacă nu ar avea loc decît în cazul unor nume abia cunoscute, foarte firește uitate, și pe care nu vrei să te ostenești să ț-i le amintești, această infirmitate nu ar fi lipsită de foloase. „Și care ar fi acele foloase, mă rog?” Ei, domnule, doar răul te face să observi, și să înveți, și-ți îngăduie să descompui mecanisme pe care fără de el nu le-am cunoaște. Un om care cade mort de oboseală pe pat în fiecare seară și nu mai trăiește pînă în clipa cînd se trezește și se scoală, se va gîndi oare vreodată să facă, dacă nu mari descoperiri, cel puțin mici observații cu privire la somn? Abia dacă știe că doarme. Puțină insomnie nu-i zadarnică, ea ne face să prețuim somnul, să proiectăm puțină

lumină în acea noapte. O memorie desăvârșită nu poate incita la studierea fenomenelor de memorie. „Să lăsăm toate astea, spune-ne mai bine dacă doamna d'Arpajon te-a prezentat prințului." Nu, dar taci și lasă-mă să-mi reiau povestirea. Doamna d'Arpajon fu încă și mai lașă decât doamna de Souvre, dar lașitatea ei era mai scuzabilă. Știa că totdeauna avusese prea puțină putere în societate. Această putere îi fusese

57

și mai mult slăbită de legătura pe care o avusese cu ducele de Guermantes; faptul că acesta o părăsise îi dădu ultima lovitură. Proasta dispoziție pe care i-o pricinui cererea mea de a mă prezenta prințului se manifestă printr-o tăcere, ea avînd naivitatea să mă lase să cred că nu mă auzise. Nici măcar nu-și dădu seama că își încruntase sprîncenele de mînie. Sau poate, dimpotrivă, își dădu prea bine seama, dar nu se preocupă de acea contradicție, ci se sluji de ea spre a-mi da o lecție de discreție, fără a fi prea grosolană, vreau să spun o lecție mută, dar care vorbea de la sine.

De altfel, doamna d'Arpajon era foarte contrariată, multe priviri ridicîndu-se către un balcon în stil Renaissance de unde, în locul statuiilor monumentale întîlnite adeseori pe clădiri în acea epocă, se apleca, nu mai puțin sculpturală decât ele, magnifica ducesă de Surgis-le-Duc⁷⁶, cea care-i urmase doamnei d'Arpajon în inima lui Basin de Guermantes. Sub vălul ușor și alb care o apăra de răcoarea nopții, i se vedea trupul zvelt de Victorie ce parcă stătea să-și ia zborul. Nu-mi mai rămînea să apelez decât la domnul de Charlus, care intrase din nou într-o cameră de la parter, ce da spre grădină. Am avut tot răgazul (pe cînd se prefăcea că este absorbit de o partidă de whist simulată, care-i îngăduia să nu pară că-i vede pe ceilalți) să admir voita și artistica simplitate a fracului său ce, datorită unor nimicuri pe care doar un croitor le-ar fi observat, semăna cu o „Armonie" în negru și alb de Whistler⁷⁷; în negru, alb și roșu mai curînd, căci domnul de Charlus purta pe jaboul hainei, atîrnată de o panglică lată, crucea smălțuită cu alb, negru și roșu de cavaler al ordinului religios de Malta⁷⁸. În acel moment, partida baronului fu întreruptă de doamna de Gallardon, ce-și conducea nepotul, pe viconte de Courvoisier, un tînăr cu chip frumos și obraznic: „Vere, spuse doamna de Gallardon, îngăduie-mi să ți-j prezint pe nepotul meu Adalbert. Știi, Adalbert, e faimosul unchi Palamede, de care auzi mereu vorbindu-se. - Bună seara, doamnă de Gallardon", răspunse domnul de Charlus. Și adăugă, fără să-l privească pe tînăr: „Bună seara, domnule-", cu o înfățișare posomorîtă și cu o voce atît de nepoliticoasă, încît stîrni uimirea tuturor. Poate că, știind că doamna de Gallardon avea îndoieli cu privire la moravurile lui și nu putuse rezista odată plăcerii de a face aluzie la ele, domnul de Charlus ținea să contracareze de la bun început orice ar fi putut ea inventa cînd ar fi povestit despre amabilitatea cu care i-a primit el nepotul, exprimîndu-și tot-

58

dată în felul cel mai limpede indiferența față de tinerii bărbați; e că găsisese că numitul Adalbert nu răspunsese cuvintelor atusii sale printr-o înfățișare îndeajuns de respectuoasă; sau iife că. dornic să-i facă mai tîrziu avansuri unui văr atît de olă^ut la vedere, vom sa bcucficio de foloasele unei agresiuni prealabile, asemenea regilor care, înainte de a se angaja într-o acțiune diplomatică, o sprijină printr-o acțiune militară.

Nu era chiar atît de greu pe cît credeam ca domnul do Charlus să binevoiască a-mi îndeplini cererea de a mă prezenta stăpînului casei. Pe de o parte, în decursul ultimilor douăzeci de ani, acest don Quijote se bătuse împotriva atîtor mori de vînt (adeseori împotriva unor rude care, după

păreră lui,- se purtasera rău cu el), interzisese de atâtea ori ca anumite persoane „de-a dreptul compromițătoare” să fie invitate la cutare sau cutare Guermites, îneit aceștia începeau să se teamă că se vor certa cu toți cei pe care-i iubeau, că se vor lipsi pînă la moarte de vizita unor oameni pe care erau curioși să-i cunoască, dacă se vor solidariza cu ura zgomotoasă, dar neexplicabilă, a unui cumnat sau văr care ar fi vrut să fie sacrificați, de dragul lui, neveste, frați, copii⁷⁹. Mai inteligent decît ceilalți Guermites, domnul de Charlus își dădea seama că aceștia nu mai țineau seama de părerile sale decît din cînd în cînd și, anticipînd viitorul, temîndu-se că într-o bună zi se vor lipsi de el, începuse, după cum se spune, să mai lase din preț. Mai mult, deși avea darul de a-și menține timp de luni și de ani de zile un punct de vedere identic asupra ființei detestate - nu i-ar fi îngăduit "acesteia să primească vreo invitație, și mai curînd, de-ar fi fost nevoie, s-ar fi bătut ca un hamal cu o regină, calitatea celui ce-i stătea în cale neînsemnînd nimic pentru el -, totuși exploziile sale de mînie, prea frecvente, erau fragmentare. „Imbecilul, ticălosul! O să-i arăt eu unde-i este locul, o să-l aruac la canal, de unde, din nefericire, va dăuna salubrității orașului”, urla el chiar cînd se afla singur acasă, citind vreo scrisoare pe care o socotea ireverențioasă, sau amintindu-și cîteva cuvinte ce-i fuseseră repetate de vreun prieten bîrfitor. Dar o nouă mînie împotriva unui al doilea imbecil o risipea pe prima, și dacă primul imbecil se arăta cituși de puțin respectuos, criza prilejuită de el era uitată, nedăinuind îndeajuns pentru a construi temeinic un simțămînt de ură. De aceea poate că aș fi reușit - deși era supărat pe mine

sa-i obțin asentimentul de a mă prezenta prințului, .dacă nu aș ri avut nefericita idee de a adăuga, din scrupul, de exemplu, sau într-o facultate, unde un procuror general sau un decan", conștienți de înalta lor menire, ascund poate mai multă simplitate reală și, cînd îi cunoști mai bine, mai multă bunătațe și cordialitate sub mîndria lor tradițională, decît bărbații cu apucături mai moderne sub o pretinsă prietenie jovială. „Crezi că vei urma cariera tatălui dumată?” îmi spuse el cu o expresie distantă, dar plină de interes. Am răspuns sumar acestei întrebări, înțelegînd că nu o pusese decît din bunăvoință, și m-am îndepărtat, pentru a-l lăsa să-i întîmpine pe noii veniți.

L-am zărit pe Swann, am vrut să-i vorbesc, însă, în acea clipă, am văzut că prințul de Guermites, în loc să aștepte să fie salutat de soțul Odettei, îl tîrîse cu el, aspirîndu-l parcă precum o puternică pompă, în adîncul grădinii, dar, după cum mi-au spus unii invitați, „ca să-l dea afară.”

" Eram într-atît de dîstrat în acea societate, încît nu am aflat decît peste două zile din jurnale, că o orchestră cehă cîntase toată seara și că, din minut în minut, se succedaseră focuri de artificii; mi-am regăsit întrucîtva atenția la gîndul de a mă duce să vad celebra fîntînă arteziană a lui Hubert Robert⁸¹.

Așezată mai la o parte, într-o poiană înconjurată de copaci frumoși, dintre care cîteva aveau vîrsta fîntînii, se vedea din depărtare, zveltă, imobilă, solidificată, fluturîndu-și ușor în vînt doar vîrfurile, panașului palid și fremătător. Secolul al XVIII-lea îi epurase eleganța liniilor, dar, fixînd stilul jetului de apă, părea a-ufi oprit viața; de la acea distanță aveai mai curînd o impresie artistică decît senzații acvatice. Pînă și norul umed ce se aduna întruna spre vîrfurile ei păstra caracterul epocii, precum cei care se adună pe cer în jurul palatelor de la Versailles. Dar din apropiere îți dădeai seama că, respectînd, ca și pietrele unui palat antic, desenul prealabil trasat, ape mereu noi, înălțîndu-se și voind să asculte de ordinele vechi ale arhitectului, nu le îndeplineau cu exactitate decît pîrînd că le violează, doar nenumăratele lor salturi risipite putînd da, de la distanță, impresia unui elan unic. Acesta era în realitate întrerupt tot atît de des ca și răsfirarea căderii de apă, în timp ce, de departe, îmi părușe inflexibil, dens, de o continuitate desăvîrșită. De la oarecare apropiere, vedeai că această continuitate, în

aparență lineară, era asigurată în toate punctele ei de ascensiunea jetului, pretutindejii unde ar fi trebuit să se frîngă, pînă intrarea în linie, prin reluarea laterală a unui jet paralel, care urca mai sus decît primul și era el însuși, la o și mai mare

61

înălțime, obositoare pentru el, înlocuit de un al treilea. Din apropiere, observai cum picături vlăguite cădeau din coloana de apă, încrucișându-se în treacăt cu surorile lor care urcau și, uneori, sfișiate, cuprinse într-un vârtej de aer tulburat de acea țîșnire neîncetată, pluteau înainte de a fi aruncate la întîmplare în bazin. Ele contrariau cu ezitățile lor, cu traiectul lor în sens invers, și estompau cu aburul lor moale, rectitudinea și tensiunea acelei tije, ce purta deasupra ei un nor prelung alcătuit din mii de picături, dar în aparență pictat în brun auriu și neclintit, care urca, indestructibil, imobil, elansat și rapid, adăugîndu-se norilor de pe cer. Din nefericire, o pală de vînt era de-ajuns pentru a-l doborî oblic la pămînt; uneori chiar, un jet neascultător se desprindea dintre celelalte, și ar fi udat pînă la piele mulțimea imprudentă și contemplativă, dacă aceasta nu s-ar fi ținut la o distanță respectuoasă.

Unul dintre aceste mici accidente, care nu se produceau decît cînd se pornea să bată vîntul, a fost destul de neplăcut. I se spusese doamnei d'Arpajon că ducele de Guermantes - care în realitate nu sosise încă - se afla împreună cu doamna de Surgis în galeriile de marmură roz unde ajungeai prin dubla colonadă ce se înălța din marginea de piatră a fîntîinii. Or, în clipa cînd doamna d'Arpajon tocmai voia să pornească printr-u-na din colonade, o pală de vînt puternică și caldă răsuci jetul de apă și o udă în asemenea hal pe frumoasa doamnă încît, apa scurgîndu-i-se de pe decolteu pe sub rochie, ea arăta ca și cum ar fi ieșit tocmai atunci din baie, unde cineva i-ar fi dat brînci îmbrăcată. Atunci, nu departe de ea, răsună un fel de grohăit bine ritmat, îndeajuns de puternic pentru a fi auzit de o întregă armată și totuși prelungit pe fragmente, ca și cum s-ar fi adresat nu tuturor trupelor dintr-o dată, ci succesiv, fiecăreia în parte; era marele-duce Wladimir⁸², care rîdea în hohote văzînd acea scenă, una dintre cele mai vesele, după cum îi va plăcea să spună după aceea, la care asistasese vreodată. Și cum cîțiva invitați milostivi îi atrăgeau atenția moscovitului că un cuvînt de consolare din partea lui ar fi poate binevenit și i-ar face plăcere acestei femei care, deși trecuse cu mult peste patruzeci de ani, se punea la adăpost ștergîndu-se totodată cu eșarfa, fără să ceară ajutorul nimănui, în ciuda apei ce uda răutăcios marginea bazinului, marele-duce, care era bun la suflet, crezu că trebuie să se supună și, după ce-și potoli ultimele hohote ale rîsului său soldătesc, scoase un grohăit încă și mai puternic decît celălalt. „Bravo, bătrînic⁸³!” îi strigă el, bătînd din mîini la teatru. Doamna d'Arpajon nu fu mulțumită să i se laude agerimea mișcărilor, contestîndu-i-se tinerețea, și cum cineva îi unea pe fondul aceluia zgomot de ape acoperit totuși de **rîsul** tunător al marelui-duce: „Cred că Alteța Sa Imperială v-a spus ceva Nu, nu mie. ci doamnei de Souvre”, răspunse ea.

Am traversat grădinile și am urcat iar scara; aici, în absența prințului, dispărut nu se știe unde cu Swann, mulțimea invitaților se îngrămădea tot mai mult în jurul domnului de **Charlus**, tot astfel cum, cînd Ludovic al XIV-lea nu era la Versailles, fratele său⁸⁴ era înconjurat de mai multă lume. Am fost oprit în treacăt de baron, în timp ce îndărătul meu două doamne și un tînăr se apropiau pentru a-l saluta.

„E drăguț din partea dumitale că ai venit aici”, îmi spuse el, întinzîndu-mi mîna. „Bună seara, doamnă de La Tremoille, bună seara, draga mea Herminie.” Dar, fără îndoială, amintirea a ceea ce-mi spusese despre rolul său de șef în palatul Guermantes îi stîrnea dorința de a lăsa să pară că simte față de ceea ce-l nemulțumea, dar nu putuse împiedica, o satisfacție

căreia impertinența lui de mare nobil și dispersarea sa de isteric îi conferiră pe dată o formă excesiv de ironică: „E drăguț că ai venit,, reluă el, dar e mai ales nostim.” Și începu să rîdă în hohote, ceea ce păru să arate cît e de bucuros și cît de neputincioase sînt cuvintele să exprime acea bucurie, în timp ce cîtiva invitați, știind cît de greu abordabil era și cît de înclinat către asemenea „ieșiri” insolente, se apropiau plini de curiozitate și o ștergeau pe dată, cu o grabă aproape indecentă. „Haide, nu te supăra, îmi spuse el, atingîndu-mi ușor umărul, știi cît de mult te iubesc. Bună seara, Antioche, bună seara, Louis-Rene. Te-ai dus să vezi fîntîna arteziană?” mă întrebă el, mai curînd pe un ton afirmativ. „E frumoasă, nu-i așa? E minunată. Ar putea fi încă și mai frumoasă, firește, dacă ar fi suprimate unele detalii, și atunci nu și-ar avea perechea în toată Franța. Dar și așa, este unul dintre lucrurile cele mai frumoase. Breaute îți va spune că nu trebuiau puse lampioane, încercînd să ne facă să uităm că tocmai el a avut această idee absurdă. Dar de fapt nu a izbutit să o urîțească decît foarte puțin. E mult mai greu să desfigurezi o capodoperă decît să o crezi. Bănuiam de altfel oarecum că Breaute e mai puțin puternic decît Hubert Robert.”

M-am așezat iar în șirul vizitatorilor care intrau în palat, "t- mult de cînd n-ai'mai văzut-o pe încîntătoarea mea verișoară -toane?" mă întrebă prințesa care, cu cîteva clipe mai înainte, ^{se} ndicase din fotoliul ei de la intrare, și împreună cu care mă

63

întorceam în saloane. „Trebuie să vină în seara asta, am văzut-o astăzi după-amiază, adăugă stăpîna casei. Mi-a făgăduit. Cred de altfel că vei cina cu noi două la regina Italiei⁸⁵, la ambasadă, joi. Vor fi de față toate altele, ne vom simți intimidați.” Cuvîntul nu era potrivit pentru prințesa de Guermantes, ale cărei saloane erau pline de prințese și prinți, și care spunea: „Micuții mei Cobourg”, ca și cum ar fi zis: „Cățelușii mei.” De aceea doamna de Guermantes spuse: „Ne vom simți intimidați” din prostie, care, în cazul celor din societatea înaltă, este încă și mai puternică decît vanitatea. Despre propria-i genealogie ea știa mai puțin decît un profesor de istorie. Ținea însă să arate că e la curent cu poreclele cunoscuților ei. Întrebîndu-mă dacă voi cina săptămîna următoare la marchiza de la Pommeliere, numită adeseori „la Pomme”, prințesa obținu de la mine un răspuns negativ, după care tăcu timp de cîteva clipe. Apoi, fără nici un alt motiv decît cel al unei desfășurări voite de erudiție involuntară, de banalitate și conformism, adăugă: „La Pomme e o femeie destul de agreabilă!”

În timp ce prințesa sta de vorbă cu mine, își făceau intrarea ducele și ducesa de Guermantes. Dar n-am putut să mă duc în întîmpinarea lor de la bun început, căci am fost înhățat în treacăt de ambasadoarea Turciei⁸⁶ ce, arătîndu-mă amfitrioanei pe care tocmai o părăsisem, strigă, apucîndu-mă de braț: „Ce femeie minunată e prințesa! Ce ființă mai presus de toate celelalte! Cred că dacă aș fi bărbat”, adăugă ea, cu o intonație de o vulgaritate și de o senzualitate orientale, „mi-aș consacra viața acestei făpturi cerești.” I-am răspuns că și mie mi se părea fermecătoare, dar că o cunoșteam mai bine pe verișoara ei, ducesa. „Dar nu seamănă deloc între ele, îmi spuse ambasadoarea. Oriane este o fermecătoare femeie de lume ce știe să fie spirituală doar imitîndu-i pe Meme și pe Babal, în timp ce Marie-Gilbert e *cineva*.”

Nu-mi prea place niciodată să mi se spună pe un ton atît de hotărît ce trebuie să gîndesc despre oamenii pe care-i cunosc. Și nu era nici un motiv ca ambasadoarea Turciei să judece mai bine decît mine valoarea ducesei de Guermantes. Pe de altă parte, ceea ce explica de asemenea agasarea pe care mi-o provoca ambasadoarea, defectele unui simplu cunoscut, și chiar ale unui prieten, sînt pentru noi adevărate otrăvuri,

împotriva cărora, din fericire, sîntem „mitridatizați”⁸⁷. Fără a avea nici cea mai mică pretenție de a face o comparație științifică și de a vorbi de anafilaxie, să spunem că în relațiile amicale sau pur mondene există o ostilitate, dar care izbucnește iar din cînd în cînd. De aceea nu prea suferim din cauza acestor otrăvuri, atîta vreme

{/oamenii sînt „firești.” Spunînd „Babal”, „Meme”, pentru a desemna oameni pe care nu-i cunoștea, ambasadoarea Turciei " trerupea efectele „mitridatismului” ce de obicei mi-o făcea tolerabilă. Mă agasa, ceea ce era cu atît mai nedrept, cu cît ea

u vorbea astfel pentru a lăsa să se creadă că e prietenă intimă cu „Meme”, ci din cauza unei instrucțiuni prea grăbite (își făcuse studiile în cîteva luni, arzînd etapele) în urma căreia îi nimea pe acești nobili seniori după cum credea a fi obiceiul locului. Dar, gîndindu-mă mai bine, îmi dădeam seama că neplăcerea mea de a rămîne în preajma ambasadoarei are o altă explicație. "Nu de multă vreme, în salonul „Orianei”, această personalitate diplomatică îmi spusese, pe un ton grav și serios, că prințesa de Guermantes îi este de-a dreptul antipatică. Am crezut de cuviință să nu mă opresc asupra acestei schimbări neașteptate: ea se produsese în urma invitației pe care o primise la petrecerea din acea seară. Ambasadoarea era cu desăvîrșire sinceră cînd îmi spunea că prințesa de Guermantes e o ființă sublimă. Ea gîndise totdeauna așa. Dar nefiind niciodată pînă atunci invitată la prințesă, crezuse că trebuie să dea acestui fapt forma unei abțineri voluntare, ca urmare a unor principii. Acum, după ce fusese invitată și se putea presupune că avea să fie și de acum înainte, simpatia ei se putea exprima liber. Pentru a ne explica trei sferturi din părerile pe care oamenii le au despre ceilalți oameni, nu-i nevoie să ajungem a invoca nefericirea din dragoste sau sentimentul de a fi fost excluși de la puterea politică. Judecata lor e favorabilă sau nu după cum au primit sau nu o invitație mult rîvnită. Altminteri, ambasadoarea Turciei era - după cum spunea ducesa de Guermantes, care se plimba prin saloane alături de mine - „o prezență.” Era mai ales foarte utilă. Adevăratele stele din înalta societate obosesc, tot arătîndu-se. Cel care are curiozitatea de a le zări, trebuie adeseori să emigreze pe o altă emisferă, unde ele sînt aproape singure. Dar femeii ca această ambasadoare otomană, ce se află de puțină vreme în înalta societate,

cele

ce

trălucesc puternic și, spre a spune astfel, pretutindeni și în același timp. Ele sînt utile acelor reprezentații pe care le numim serată, o petrecere, unde s-ar tîrî chiar și dacă s-ar afla pe țul de moarte. Sînt figurantele pe care te poți bizui totdeauna, nu vor lipsi niciodată. De aceea, tinerii cei proști.

65

neștiind că sînt niște false stele, văd în ele pe reginele șicului-1 le-ar trebui o lecție prin care să li se explice de ce doamna! Standish⁸⁸, ignorată de ei și pictînd pernițe departe de lume, I este cel puțin la fel de mare doamnă ca și ducesa de I Doudeauville⁸⁹.

În viața de toare zilele privirea ducesei de Guermantes' era distrată și oarecum melancolică; dar în ea strălucea o flacăra spirituală ori de cîte ori trebuia să-și salute vreun prieten, de parcă acesta ar fi fost o vorbă de duh, un cuvînt încîntător, un ospăț ales pentru mari iubitori de bucate rare, al căror gust aduce pe fața cunoscătorului o expresie de finețe și de bucurie. Dar pentru marile serate, cînd trebuia să salute multă lume, ea găsea că ar fi fost obositor ca după fiecare salut să stingă lumina. Așa cum un delicat amator de literatură, mergînd la teatru spre a vedea o nouă piesă creată de unul dintre maeștrii scenei, se arată sigur că nu va petrece o seară

neizbutită, avînd, încă de cînd își lasă haina la garderobă, buzele potrivite pentru un surîs perspicace, privirea vioaie, gata să exprime o aprobare malițioasă, tot astfel, încă de la sosire, ducesa își aprindea luminile pentru întreaga seară. Și în timp ce își dezbrăca mantia, de un roșu magnific asemenea celui din tablourile lui Tiepolo⁹⁰, lăsînd să se vadă o adevărată zgardă de rubine ce-i strîngea gîtul, după ce aruncase acea ultimă privire - rapidă, minuțioasă și completă -, acea privire de croitoreasă pe care o are orice femeie de lume, Oriane se asigură că ochii nu-i scînteiază mai puțin decît bijuteriile. Zadarnic se repeziră asupra ducelui cîțiva „bîrfitori”, ca domnul de Jouville, spre a-l împiedica să între: „Nu știi că bietul Mama își dă duhul? Preotul l-a și împărțășit. - Șttxi,- știu”, îi răspunse domnul de Guermantes dîndu-i la o parte pe cei ce-i stăteau în cale și încercînd să intre. „Sfînta împărțășanie și-a făcut efectul”, adăugă el, surîzînd de plăcere, cu gîndul la petrecerea de la care era hotărît să nu lipsească, după ce va fi plecat de la serata prințului⁹¹. „Nu voiam să se știe că ne-am întors”, îmi spuse ducesa. Ea nu bănuia că prințesa infirmase dinainte aceste cuvinte, povestindu-mi că o văzuse în trecut pe verișoara sa, care-i făgăduise că vine. Ducele, după ce își copleşii nevasta" timp de cinci minute cu o privire prelungită: „l-am vorbit Orianei despre îndoielile pe care le aveai.” Acum, cînd vedea că nu erau întemeiate și că nu trebuia să facă ceva pentru a încerca să le risipească, ea le declară absurde, și glumi

delung pe seama mea. „Ce idee să crezi că nu erai invitat! p'sti totdeauna invitat! Și apoi mai eram și eu pe-aici. Crezi ca j as fi putut să-ți obțin o invitație la verișoara mea?” Trebuie a spun că ducesa avea să facă pentru mine adeseori, în viitor, lucruri mult mai dificile; totuși, m-am ferit să înțeleg că fusesem prea rezervat. Începeam să cunosc valoarea exactă a limbajului vorbit sau mut al amabilității aristocratice, ce știe să menajeze sentimentul de inferioritate al celor față de ca.re se exercită, dar nu totuși pînă la a-l risipi, căci atunci ri-ar mai avea nici un motiv să existe. „Dar ești egalul nostru, dacă nu chiar ne întreci”, păreau a spune cei din familia Guermantes prin toate faptele lor; și ei spuneau asta în chipul cel mai încîntător, pentru a fi iubiți, admirați, dar nu și pentru a fi crezuți; trebuie să înțelegem caracterul fictiv al acestei amabilități, a ceea ce ei numeau a fi bine crescut; a crede într-o amabilitate reală ar fi însemnat că ai o proastă educație. De altfel, la puțină vreme după aceea, am primit o lecție care mi-a arătat pe deplin, cu cea mai mare exactitate, întinderea și limitele anumitor forme de amabilitate aristocratică. Într-o dimineață, mă aflam la o petrecere dată de ducesa de Montmorency⁹² în cinstea reginei Angliei; pentru a se merge la bufet, se alcătui un fel de mic cortegiu, în frunte fiind regina, la braț cu ducele de Guermantes. Am sosit chiar atunci. Cu mîna liberă, ducele îmi făcu, de la o distanță de cel puțin patruzeci de metri, nenumărate semne prin care mă chema și își manifesta prietenia, și care păreau că vor a-mi spune că pot să mă apropii fără teamă și că nu voi fi mîncat de viu, în locul sandvișurilor. Dar eu, care începeam să mă perfecționez în limbajul de curte, în loc să mă apropii fie și cu un singur pas, am rămas la acea distanță de patruzeci de metri și m-am înclinat adînc, dar fără să surîd, cum aș fi făcut în fața cuiva pe care l-aș fi cunoscut prea puțin, iar apoi mi-am continuat drumul în sens opus. Soții Guermantes m-ar fi prețuit mai puțin dacă aș fi sens o capodoperă decît pentru acest salut. Nu numai că nu trecu neobservat de duce, care în acea zi trebuia totuși să răspundă la mai mult de cinci sute de persoane, dar îl observă și ducesa, care, întîlnind-o pe mama, i-l povesti și, ferindu-se să-i spună că greșisem, că ar fi trebuit să mă apropii, îi spuse * soțul ei fusese încîntat de salutul

meu, că pusesem în el tot ce e^a ma¹ bun și mai necesar. Acestui salut i se găsiră toate calitățile, fără a se menționa totuși cea care le păruse cu deose-

67

bire prețioasă, și anume discreția lui, și am primit neîncetat complimente despre care am înțeles că erau nu atât o răsplată pentru trecut cât o invitație pentru viitor, semănînd cu cea pe care directorul unei școli le-o dă cu delicatețe elevilor săi: „Să nu uitați, dragi copii, că aceste premii sînt mai puțin pentru voi cât pentru părinții voștri, căci aștept să vă trimită la școala mea și anul viitor.” Tot astfel doamna de Marsantes, cînd cineva dintr-o lume diferită intra în salonul ei, lăuda în fața acelei persoane pe oamenii discreți „pe care-i găsești atunci cînd îi cauți și care-și fac uitată existența în restul timpului”, după cum previi sub o formă indirectă un servitor care miroase urît. spunîndu-i cât e de sănătos să te speli.

În timp ce, chiar înainte ca ea să fi părăsit vestibulul, stăteam de vorbă cu doamna de Guermantes, am auzit o voce de un fel pe care în viitor aveam să-l deslușesc fără greș. Era, în acel caz, vocea domnului de Vaugoubert, ce stătea de vorbă cu domnul de Charlus. Spre a-i asculta respirația, un medic nu are nevoie ca bolnavul să-și ridice cămașa, căci e de ajuns să-i audă vocea⁹³. Mai tîrziu am fost de multe ori frapat în vreun salon de intonația sau de rîsul cutărui sau cutărui bărbat, care totuși copia cu exactitate limbajul profesiei sale sau manierele mediului său, afectînd o distincție severă sau o familiaritate grosolană, dar a cărui voce falsă spunea: „E un Charlus” urechii mele exersate precum diapazonul unui acordor! În acel moment trecu întreg personalul unei ambasade, care-l salută pe domnul de Charlus. Deși descoperirea acelui gen de maladie data pentru mine chiar din acea zi (cînd îi văzusem pe domnul de Charlus și pe Jupien), n-aș fi avut nevoie, pentru a stabili un diagnostic, să pun întrebări, să ascult. Dar domnul de Vaugoubert, în timp ce sta de vorbă cu domnul de Charlus, păru nesigur. Totuși, după îndoielile adolescenței, el ar fi trebuit să știe la ce să se aștepte. Invertitul crede că nimeni nu mai e ca el în univers; doar mai tîrziu, el își imaginează - altă exagerare - că excepția unică este omul normal. Dar, ambițios și timorat, domnul de Vaugoubert nu-și îngăduise de multă vreme ceea ce pentru el ar fi fost plăcerea. Cariera diplomatică avusese asupra vieții sale efectul unei călugări. Combinată cu asiduitatea cerată de Școala de științe politice, ea îl silise, încă de pe cînd avea douăzeci de ani, la o castitate de creștin. De aceea, cum fiecare simț își pierde din putere și din vioiciune și se atrofiază cînd nu e folosit, domnul de Vaugoubert, aseme-

68

omului civilizat care nu mai are forța fizică și finețea auzu-¹ care era înzestrat omul cavernelor, își pierduse perspicacitatea, și p^{ec}ială ce-i lipsea doar rareori domnului de Charlus; iar l¹ mesele oficiale, fie la Paris, fie în străinătate, ministrul lenipotentiar nu mai izbutea nici măcar să-i recunoască pe cei sub travestiul uniforme, erau semenii săi. Cîteva nume rostite de domnul de Charlus, care era indignat dacă cineva vorbea despre gusturile sale, dar se amuza totdeauna făcînd cunoscute numele celor ce i le împărtășeau, stîmiră o mirare nespuse de plăcută în sufletul domnului de Vaugoubert. Nu pentru că, după atîția ani, s-ar fi gîndit să mai profite Yle vreun prilej. Dar aceste revelații rapide, asemenea celor prin care, în tragediile lui Racine, Atalia și Abner află că Joas este din rasa lui David, că Estera, cea învăluită în purpură⁹⁴, are părinți evrei, schimbînd înfățișarea legației din X... sau a cutărui serviciu din ministerul Afacerilor Externe, transformau retrospectiv acele palate în ceva tot atît de misterios ca și templul din Ierusalim sau sala tronului din Susa⁹⁵.

în fața acelei ambasade, ce veni cu tot personalul ei tânăr să strângă mîna domnului de Charlus, domnul de Vaugoubert luă înfățișarea încîntată a Elisei, cînd exclamă, în *Estera*:

*O, ceruri! cîtă puzderie de nevinovate frumuseți
. Se arată privirii mele din toate părțile izvorînd!
Ce dulce pudoare stă zugrăvită pe chipul lor! %*

1 Apoi, dornic să fie mai bine „informat”, aruncă, surîzînd, o privire prostesc întrebătoare și poficioasă către domnul de Charlus: „Nu te înșeli, bineînțeles”, spuse domnul de Charlus, cu înfățișarea doctă a unui erudit ce-i vorbește unui ignorant. Pe dată domnul de Vaugoubert (ceea ce îl agasa peste măsură pe domnul de Charlus) nu-și mai desprinsese ochii de la acei tineri secretari, pe care ambasadorul X din Franța, vechi recidivist, nu-i alesese la întîmplare⁹⁷. Domnul de Vaugoubert tăcea; îi vedeam doar privirile. Dar, cum eram obișnuit încă din copilărie să descifrez pînă și lucrurile mute în limbajul cîsi-cilqr, citeam în ochii domnului de Vaugoubert versurile prin care Estera îi explică Elisei că Mardocheu, din zel pentru religia sa, a ținut să nu o înconjoare pe regină decît cu fete ce aparțineau acelei religii.

69

*Iubirea-i pentru-a noastră națiune
Acest palat umplut-a cu fiicele Sionului,
Tinere, fragede flori de soartă chinuite,
Sub cer străin ca mine răsădite,
În loc îndepărtat de martorii profani,
Cu zel (admirabilul ambasador) se străduie a le-nvăța ⁹«.*

În cele din urmă, domnul de Vaugoubert vorbi și altminteri decît prin priviri, *jCine* știe dacă, spuse el cu melancolie, lucrurile nu stau la fel și în țara unde îmi am reședința. - Este foarte probabil, îi răspunse domnul de Charlus, și mă refer în primul rînd la regele Teodosie, deși nu știu nimic sigur despre el. - Oh, nu-i cu puțință! - Atunci de ce își îngăduie să arate cum arată? Și cum mai cochetează! E genul «draga mea», cel pe-care-l detest cel mai mult. N-aș îndrăzni să mă arăt cu el pe stradă. Cred că-l cunoști bine, i s-a dus buhul. - Te înșeli cu totul în privința lui. De altfel, e încîntător. În ziua cînd s-a semnat acordul cu Franța, regele m-a îmbrățișat. Am fost cuprins de cea mai marfe emoție. - Era tocmai clipa potrivită spre a-i spune care-ți este dorința. - Oh, e oribil ce spui, dac-ar avea fie și numai o bănuială! Dar în privința asta n-am nici o teamă." Toate aceste cuvinte, pe care le-am auzit cu urechile mele, căci mă'aflam în apropiere, mi-au adus aoiinte de versurile:

*Regele nu știe încă cine sînt, Și taina limba-mi
înlănțuie ".*

Acest dialog, pe jumătate mut, pe jumătate vorbit, nu ținuse decît cîteva clipe, iar eu nu făcusem încă decît cîtiva pași prin saloane, împreună cu ducesa de Guermandes, cînd aceasta fu oprită de o doamnă micuță.și brună, foarte frumoasă:

„As vrea să te întîlnesc. D'Annunzio¹⁰⁰ te-a zărit dintr-o lojă și i-a scris prințesei de T " ' o epistolă în care-i spune că n-a văzut în viața lui o femeie atît de frumoasă. Și-ar da întreaga viață dac-ar putea să stea zece minute

de vorbă cu dumneata. Oricum, chiar dacă nu poți sau nu vrei, scrisoarea se află în posesia mea. Ar trebui să-mi fixezi o întâlnire. Nu pot spune aici unele lucruri secrete. Văd că nu mă recunoști, adăugă ea, adresându-mi-se; te-am cunoscut la prințesa de Parma (pe care nu o vizitasem niciodată). Împăratul Rusiei ar vrea ca tatăl dumitale să fie trimis la Petersburg, Dacă vei putea

70

- vii marți, Ivolski¹⁰¹ va fi de față, îți va vorbi despre asta. Vreau să-ți fac un dar, draga mea, adăugă ea, întorcându-se

ătre ducesă, un dar pe care nu l-aș face nimănui altcuiva.

Manuscrisele a trei piese de Ibsen¹⁰², pe care acesta mi le-a trimis prin bătrînul ce l-a îngrijit pe cînd era bolnav. Voi păstra unul pentru mine și ți le voi da pe celelalte două".

Ducele de Guermantes nu~era mulțumit de aceste oferte. Nestiind cu certitudine dacă Ibsen sau d'Annunzio erau morți sau vii, el și vedea tot felul de scriitori, de dramaturgi vizitîndu-i nevasta, spre a o zugrăvi în operele lor. Oamenii din înalta societate își reprezintă cărțile ca pe niște cuburi cu o suprafață lipsă, astfel încît autorul nu are altă treabă decît să „introducă" prin acea deschizătură personajele pe care* le întîlnește în cale. E un procedeu lipsit de loialitate, iar cei ce-l practică sînt oameni de nimic. Desigur, e amuzant să-i vezi „în treacăt", căci datorită lor, dacă citești o carte sau un articol, cunoști „ce se întîmplă în culise", poți „smulge măștile." Totuși, cel mai cuminte este să te mulțumești cu autorii morți. Domnul de Guermantes găsea că domnul care scria necrologurile din *Le Gaulois* era cineva „absolut onorabil", ce se mărginea să citeze numele domnului de Guermantes în fruntea listei de persoane văzute „mai ales" la înmormîntările pentru care ducele se înscriesese. Cînd prefera ca numele său să nu figureze pe listă, în loc să se înscrie, acesta trimitea o scrisoare de condoleanțe familiei defunctului, asigurînd-o de întreaga lui mîhnire. Dacă această familie strecura în ziar: „Dintre scrisorile primite, o cităm pe cea a ducelui de Guermantes etc", ziaristul nu avea nici o vină, ci vinovați erau fiul, fratele, tatăl defunctei, pe care ducele îi califica drept ariviști, și cu care era hotărît să nu mai aibă nici un fel de relații (în exprimarea lui, el necunoscînd foarte bine înțelesul anumitor locuțiuni: „să nu mai aibă nimic de împărțit"). Numele lui Ibsen și al lui d'Annunzio, precum și nesigura supraviețuire a acestora, îl făcură pe duce să-și încrunte sprîncenele, el neaflîndu-se încă destul de departe de noi pentru a nu fi auzit amabilitățile doamnei Timoleon d'Amoncourt. Era o femeie fermecătoare, pe cît de inteligentă, pe atît de frumoasă, ce ar fi reușit să placă chiar și numai printr-una din aceste calități. Dar, născută în afara ynediului unde trăia acum, aspirînd mai întîi doar la un salon

terar, rînd pe rînd prietenă - nicidecum amantă, căci avea moravuri foarte caste - doar cu mari scriitori care-i dădeau

:>ate manuscrisele lor și scriau cărți pentru ea, fusese introdusă

71

printr-un hazard în cercurile din cartierul Saint-Gernain, unde aceste privilegii literare i-au fost de folos. Ea se afla acum într-o situație ce-i îngăduia să nu recurgă la alte farmece decît cele ale prezenței sale. Dar fiindcă odinioară avusese obiceiul să lege tot felul de relații utile și să facă tot felul de manevre și de mărunte servicii, continua în același mod, deși nu-i mai era necesar. Avea totdeauna să-ți dezvăluie un secret de stat, să-ți prezinte pe un puternic al zilei, să-ți ofere o acuarelă semnată de un maestru. În toate aceste amabilități inutile exista și puțină minciună, dar ele făceau din viața-i o comedie complicată și scînteietoare, și era adevărat că i se datorau unele

numiri de prefecți și de generali.

În timp ce mergea alături de mine, ducesa de Guermantes lăsa lumina azurie și plutitoare a ochilor ei să o preceadă, dar într-un mod vag, spre a-i evita pe oamenii cu care nu ținea să între în vreo relație și a căror prezență amenințătoare ea o ghicea uneori de departe. Înainta printr-un dublu șir de invitați care, știind că nu o vor cunoaște niciodată pe „Oriane”, voiau cel puțin să o arate soțiilor lor, ca pe o ciudățenie: „Ursule, vino repede, repede, s-o vezi pe doamna de Guermantes stînd de vorbă cu un tînăr.” Și simțea că ard de nerăbdare să se urce pe scaune ca să vadă mai bine, ca la parada din 14 iulie sau la decernarea Marelui Premiu¹⁰³. Asta nu însemna că ducesa de Guermantes avea un salon- mai aristocratic decît cel al verișoarei sale. Prima era vizitată de oameni pe care cea de-a doua nu ar fi vrut niciodată să-i invite, mai ales din cauza soțului ei. Ea nu ar fi primit-o niciodată pe doamna Alphonse de Rothschild¹⁰⁴ care, prietenă intimă cu doamna de La Tremoille¹⁰⁵ și cu doamna de Sagan¹⁰⁶, ca și Oriane, o frecventa mult pe aceasta din urmă. Tot astfel stăteau lucrurile și cu baronul Hirsch¹⁰⁷, pe care prințul de Walles îl adusese la ea, dar nu și la prințesă, căreia nu i-ar fi fost pe plac, precum și cu anumite mari personalități bonapartiste sau chiar republicane, care o interesau pe ducesă, dar pe care prințul, regalist înfocat, n-ar fi vrut să le primească. Antisemitismul său convins nu se înclina, de asemenea, în fața nici unei mondene elegante, oricît de acreditate, și îl primea pe Swann, cu care era vechi prieten, fiind de altfel singurul Guermantes care-i spunea Swann și nu Charles, pentru că, știind că bunica lui Swann, protestantă căsătorită cu un evreu, fusese amanta ducelui de Berry¹⁰⁸, încerca din cînd în cînd să creadă în legenda care spunea că tatăl lui Swann este un fiu din flori al

72

■ tului Conform acestei ipoteze, care de altfel era falsă, arin fiu a' un m
catoric' e' însuși fiu al unui Bombon și al unei catolice, era creștin.

Cum, nu cunoști aceste splendori?" îmi spuse ducesa, orbindu-mi despre clădirea unde ne aflam. Dar, după ce lăudase „palatul” verișoarei sale, se grăbi să adauge că-i preferă e mii de ori „umila ei locuință.” „Aici e un loc făcut spre a fi vizitat. Dar aș muri de tristețe dacă ar trebui să dorm în camere unde au avut loc atîtea evenimente istorice. Ar fi ca și cum aș fi rămas după închidere, ca și cum aș fi fost uitată în castelul Blois, Fontainebleau sau chiar în Luvru, avînd drept singură mîn^iere doar faptul de a-mi spune că sînt în camera unde a fost asasinat Monaldeschi¹⁰⁹. Slabă consolare. Dar iat-o pe doamna de Saint-Euverte¹¹⁰. Puțin mai devreme am cinat la ea. Credeam că s-a dus să se culce, căci mîine dă acea mare petrecere cu care se mîndrește în fiecare an. Dar nu-i în stare să piardă nici o invitație. Dacă ar fi fost invitată la țară, s-ar fi urcat într-o droșcă și tot s-ar fi dus.”

Doamna de Saint-Euverte venise de fapt în acea seară nu atît pentru plăcerea de a nu rata o petrecere dată de alții, cît pentru a asigura succesul celei pe care urma să o dea ea, pentru a recmta ultimii aderenți și oarecum pentru a trece *in extremis* în revistă trupele ce urmau să evolueze cu strălucire a doua zi, la serbarea dată de ea. Căci încă de mulți ani invitații la aceste petreceri Saint-Euverte nu mai erau aceiași ca odinioară. Notabilitățile feminine din mediul Guermantes, atît de rare pe acea vreme, își aduseseră treptat - copleșite de politețurile amfitrioanei - prietenele. Totodată, printr-o lucrare paralel progresivă, dar în sens invers, doamna de Saint-Euverte redusese an de an numărul persoanelor necunoscute în lumea elegantă. Azi încetase să vadă pe unul, mîine pe altul. Cîțva timp funcționa sistemul „grupurilor”, care permitea, datorită unor petreceri trecute sub tăcere, ca respinșii să fie chemați spre a se distra între ei, nemaifiind invitați

împreună cu oamenii convenabili. De ce ar fi avut a se plînge? Nu li se ofeau oare (*panem et circenses*¹⁰) prăjiturile și un frumos program muzical? De aceea, oarecum în simetrie cu cele două ducese aflate în exil, pe care odinioară, cînd debutase salonul ^aint-Euverte, lumea le văzuse sprijinind, ca două cariatide, acoperișul ce da să se prăbușească, în ultimii ani nu mai putură ¹¹ vazute în acea lume aristocratică decît două persoane hetero-?ene: bătrîna doamnă de Cambremer și soția (cu o voce foarte

73

frumoasă) unui arhitect, căreia adeseori i se cerea să cînte. Dar nemaicunoscînd pe nimeni în salonul doamnei de Saint-Euverte, plîngîndu-și prietenele pierdute, simțind că-i stingheresc pe ceilalți, ele păreau a fi gata să moară de frig, ca două rîndunele care nu și-au luat la timp zborul spre țările calde. De aceea, în anul următor nu au mai fost invitate; doamna de Franquetot încercă să intervină în favoarea verișoarei sale, căreia îi plăcea atît de mult muzica. Dar cum nu putu obține pentru ea un răspuns mai explicit decît cuvintele: „Dar oricine poate intra oricînd să asculte muzică dacă-i place, nu văd nici o crimă în asta!”, doamna de Cambremer găsi că invitația e făcută în termeni nu îndeajuns de insistenți și se abținu.

O asemenea metamorfoză, operată de doamna de Saint-Euverte, prin care un salon de leproși se transformase într-un salon frecventat de cele-mai mari doamne (era ultima formă, în aparență foarte șic, pe care o luase), nu explica de ce amfitrioana care dădea a doua zi petrecerea cea mai strălucită din acel sezon avea nevoie să vină în ajun spre a adresa un suprem apel trupelor sale. Dar întîietatea salonului Saint-Euverte nu exista decît pentru cei a căror viață mondenă constă doar în a citi, în *Le Gaulois* sau în *Le Figa.ro*, descrierea petrecerilor aristocratice ce au loc dimineața și seara, fără a fi mers vreodată la vreuna din ele. Acestor mondeneri care nu văd societatea înaltă decît prin mijlocirea jurnalelor, le era de-ajuns enumerarea ambasadoarelor Angliei, Austriei etc, a duceselor d'Uzes¹¹², de La Tremoille¹¹³ etc. etc, pentru ca să-și închipuie că salonul Saint-Euverte este primul din Paris, deși el era de fapt unul dintre cele din urmă. Și asta nu pentru că relatările din ziare ar fi fost mincinoase. Cei mai mulți dintre cei citați aici fuseseră într-adevăr prezenți. Dar fiecare venise sub presiunea unor implorări, politețuri, servicii, și cu simțămîntul că o onorau peste măsură pe doamna de Saint-Euverte. Asemenea saloane, mai curînd evitate decît căutate, și unde te duceai, spre a spune astfel, în serviciu comandat, nu le înșală decît pe cititoarele rubricilor mondene. Ele alunecă ușor peste cîte vreo petrecere cu adevărat elegantă, a cărei amfitrioană, puțindu-le avea în saloanele ei pe toate ducesele, care ard de nerăbdare să fie „printre cei aleși”, nu le invită decît pe cîteva și nu comunică ziarelor numele invitațiilor săi. Iată de ce aceste femei, ignorînd sau disprețuind puterea dobîndită astăzi de publicitate, sînt admirate de regina Spaniei, pentru

74

1 nul lor elegant, dar ignorate de mulțime, pentru că prima ⁵L iar cea de-a doua ignoră cine sînt ele.

¹ Doamna de Saint-Euverte nu făcea parte dintre aceste f mei și, precum o harnică albină, venise să culeagă pentru a , ^{ua,z} tot ce era mai strălucit printre invitați. Domnul de Charlus nu intra în discuție, căci refuzase totdeauna să o viziteze. Dar el se certase cu atît de multă lume, încît doamna de Saint-Euverte putea să dea vina pe firea lui.

Desigur, dacă în acel jglon .nu ar fi fost decît Oriane, doamna de Saint-Euverte ar fi putut să nu se deranjeze, de vreme ce invitația fusese făcută prin viu grai, și de altfel acceptată cu acea fermecătoare și înșelătoare grație în care excelează-

' acei academicieni din al căror cabinet candidatul iese înduioșat și nemaîndoindu-se că se poate bizui pe votul lor. Dar nu era numai ea. Va veni oare și prințul d'Agrigente? Și doamna de Durfort¹¹⁴? De aceea, pentru a fi mai sigură de reușită, doamna de Saint-Euverte socotise că e mai bine să se deplaseze ea însăși la fața locului; insinuantă cu unii, poruncitoare cu alții, ea le anunța tuturor, prin aluzii, inimaginabile distracții ce nu pot fi trăite decât o dată în viața, făgăduind fiecăruia că va întâlni la ea persoana pe care dorea să o vadă, sau personajul de care avea nevoie. Și această funcție cu care era investită o dată-n an - ca anumite magistraturi din lumea antică -, de persoană ce va da a doua zi petrecerea cea mai strălucită a sezonului, îi conferea o momentană autoritate. Listele ei fuseseră făcute și erau închise, astfel încât, în timp ce străbătea încet saloanele prințesei, șoptind rînd pe rînd în fiecare ureche: „Nu mă uiți mîine”, ea se bucura de gloria efemeră de a-și întoarce privirea, continuînd să surîdă, dacă întîlnea în cale vreo femeie urîtă ce trebuia evitată sau vreun mic nobil de țară ce fusese admis în salonul lui „Gilbert” pentru că fusese coleg de liceu cu acesta, și a cărui prezență nu ar fi putut spori strălucirea petrecerii date de ea. Prefera să nu-i vorbească, pentru a putea spune mai tîrziu: „Mi-am făcut invitațiile verbal, și din nefericire nu te-am întîlnit¹¹⁵.” Astfel ea, o simplă Saint-Euverte, făcea o „alegere” printre cei ce alcătuiau serata prințesei, cercetîndu-i îndeaproape cu ochii ei pătrunzători. Și, procedînd astfel, se credea o adevărată ducesă de Guermantes. ,
 Trebuie să spunem că nici aceasta nu era chiar atît de
 • „beră pe cît s-ar fi putut crede în alegerea celor cărora le adresa salutul și surîsul ei. Fără îndoială că, pentru o bună parte, refuzul ei era voit, „Mă plictisește, spunea, de ce să fiu silită sa-i vorbesc timp de o oră despre serata ei?”

75

Pnntre noi trecu o ducesă foarte negricioasă, pe care î urîțenia și prostia, precum și dezmațul, o exilasera nu din so-] cietate, ci din anumite intimități elegante. „Ah!” șopti doamna] de Guermantes, cu privirea exactă și dezamăgită a cunoscătorii, lui căruia i se arată o bijuterie falsă, „cum poate fi primită aici una ca asta?” Doar văzînd-o pe doamna pe jumătate compromisă, pe fața căreia se iveau ici-colo smocuri de peri negri, doamna de Guermantes cota prost acea serată. Crescuse împreună cu acea doamnă, dar de cîtva timp încetase orice relație cu ea; nu-i răspunse fa salut decât printr-o scurtă înclinare a capului. „Nu înțeleg”, îmi spuse ea, parcă pentru a se scuza, „de ce Marie-Gilbert ne invită împreună cu toată această drojdie. E o lume foarte amestecată. În salonul Melaniei Pourtales¹¹⁶ selecția era mult mai bine făcută. Putea să, invite Sfîntul Sinod¹¹⁷ și templul Oratoriului¹¹⁸ dacă voia, dar cel puțin în acele zile nu ne chema și pe noi.” Dar lucrurile stăteau astfel mai ales pentru că era timidă, se temea că soțul ei îi va face o scenă, căci el nu voia ca printre invitații ei să fie și artiști etc. {„Marie-Gilbert” îi proteja pe mulți dintre ei, deci trebuia să se ferească, pentru că în orice clipă putea fi abordată de vreo ilustră cîntăreață germană), de asemenea, se temea de naționalismul pe care, avînd, ca și domnul de Charlus, spiritul familiei Guermantes, ea îl disprețuia din punct de vedere monden (în momentul de față, cînd era glorificat statul-major, un general plebeu avea întîietate față de anumiți duci), naționalism căruia totuși, tocmai pentru că știa că e cotate ca avînd o gîndire neconformistă, îi făcea mari concesii,, temîndu-se pînă și să-i întindă mîna lui Swann în acel mediu antisemit. Dar se liniști repede, aflînd că prințul nu-1 lăsase pe Swann să intre și avusese cu el „un fel de ceartă.” Nu risca deci să fie silită să ducă în văzul tuturor o conversație cu „bietul Charles”, pe care prefera să-1 îndrăgească între patru ochi.

„Și asta cine mai e?” exclamă doamna de Guermantes, văzînd o

micuță doamnă cu o înfățișare cam stranie, cu o rochie neagră atît de simplă, încît ai-fi zis că-i o sărăntoacă, salutînd-o adînc, dimpreună tu soțul ei. Nu o recunosc și, avînd deprinderea de a fi insolentă, își îndreptă trupul de parcă ar fi fost jignită, privind-o fără să-i răspundă la salut: „Dar cine mai e și asta, Basin?” întrebă ea pe un ton mirat, în timp ce domnul de Guermantes, pentru a repara impolitețea Orianei, o saluta pe acea doamnă și strîngea mîna soțului. „Este doamna de Chaussepierre, ai fost foarte nepoliticoasă. - Nu știi cine-i

76

ssepierre. - Este nepotul bătrînei Chanlivault. - Nu știu ^M cine vorbești. Cine e femeia, de ce mă salută? - Este T^doamnei de Charleval, Henriette Montmorency. - Dar am scut-o foarte bine pe mama ei, era fermecătoare, foarte . :^{tua} iă. De ce s-a căsătorit cu o familie pe care nu o cunosc? *f i g* numește doamna de Chaussepierre?" spuse ea ilabisînd ultimul cuvînt pe un ton întrebător și ca și cum s-ar fi 'emut să nu se înșele. Ducele îi aruncă o privire severă. „Nu-i chiar atît de ridicol să te numești Chaussepierre pe cît lași să se creadă! Bătrînul Chaussepierre era fratele pomenitei doamne de Charleval¹¹⁹, al doamnei de Sennecour și al vicontesei du Merlerault. Sînt oameni de foarte bună familie. - Ajunge", exclamă ducesa care, asemenea unei împlînzitoare de animale, nu voia niciodată să para a se lăsa intimidată de privirile devoratoare ale fiarei. „Basin, îmi faci o mare bucurie. Nu știu unde ai descoperit toate aceste nume, dar mă înclin în fața ta. Chiar dacă n-am mai auzit de Chaussepierre, l-am citit pe Balzac totuși și eu, nu numai tu, și l-am citit chiar și pe Labiche. îl prețuiesc pe Chanlivault, nu-mi displace Charleval, dar mărturisesc că Merlerault este o capodoperă. Trebuie însă să recunoști că nici Chaussepierre nu e prea rău. Ai colecționat toate astea, sper. Dumneata care vrei să scrii o carte, îmi spuse ea, ar trebui să reții numele de Charleval și de Merlerault. Nu vei găsi nici un altul c<ire să le întreacă. - Va fi dat în judecată și va merge la închisoare; îi dai sfaturi foarte proaste, Oriane. - Nădărduesc pentru el că are în preajmă persoane mai tinere, dacă vrea să ceară sfaturi proaste, și mai ales dacă vrea să le urmeze. Dar dacă tot ră"nl pe care vrea să-1 facă e doar o carte..." La oarecare depărtare de noi, o femeie tînără, minunată și orgolioasă, își arăta silueta gingașă: purta o rochie albă, din tul cu diamante. Doamna de Guermantes o privi, în timp ce tînăra femeie vorbea cu un grup magnetizat de grația ei. „Sora dumitale este totdeauna cea mai frumoasă; în seara asta ște de-a dreptul fermecătoare", îi spuse ea, luîndu-și un scaun, prințului de Chimay¹²⁰, care tocmai trecea. Colonelul Froberville (generalul cu același nume era unchiul lui) se așeză alături de noi, ca și domnul de Breauté, în timp ce tonuiul de Vaugoubert revenea, legănîndu-se din șolduri iintr-un exces de politețe, pe care o avea chiar și cînd juca căci le cerea de multe ori personajelor de seamă ce-i erau sari pe terenul de sport, îngăduința de a le întoarce ^{lln}gea, ceea ce ducea la pierderea inevitabilă a partidei pentru

77

el și partenerii săi), în preajma domnului de Charlus (pînii atunci aproape învăluit în imensa fustă a contesei Mole, pe care declara că o admiră mai mult decît pe orice altă femeie), și, din întîmplare, tocmai cînd mai mulți membri ai unei noi misiuni diplomatice la Paris îl salutau pe baron. Văzînd un tînăr secretar cu o expresie deosebit de inteligentă, domnul de Vaugoubert îl privi fix pe domnul de Charlus cu un surîs în care înfloreau în mod vizibil o singură

întrebare. Domnul de Charlus ar fi fost poate în stare să compromită pe cineva, dar îl exaspera faptul de a se simți el însuși compromis de acel surîs ce pornea de la un altul și care nu putea avea decât o singură semnificație. „Nu știu absolut nimic, te rog să-ți înfrînezi curiozitatea și să nu mi-o împărtășești. întrebarea dumitale mă lasă rece. De altfel, în acest caz anume, faci o mare greșală. Cred că acest tînăr reprezintă tocmai genul opus.” De fapt, domnul de Charlus, mînios că fusese dat în vileag de un prost, mințea. Dacă baronul ar fi spus adevărul, secretarul ar fi fost o excepție în acea ambasadă. Ea era alcătuită din personalități foarte diferite, mai multe dintre ele cu totul mediocre, astfel îneît dacă ai fi căutat din ce motiv fuseseră alese, nu puteai descoperi decât comuna lor inversiune, Cel ce pusese în fruntea acestei mici Sodome diplomatice un ambasador care, dimpotrivă, iubea femeile cu o exagerare comică de actor de revistă ce știe să-și manevreze batalionul de travestiuri, părea să fi ascultat de legea contrastelor. în ciuda a ceea ce se petrecea sub ochii lui, ambasadorul nu credea în existența inversiunii. Și dovedi acest lucru pe dată, căsătorindu-și sora cu un însărcinat de afaceri pe care îl considera, înșelîndu-se, un mare fustangiu. Din acel moment prezența sa deveni oarecum stingheritoare și el fu curînd înlocuit de un nou ambasador, care asigură omogenitatea ansamblului. Alte ambasade căutară să rivalizeze cu aceasta, dar fără a-i putea răpi premiul (ca la un concurs general, cînd un anumit liceu este totdeauna primul), și au trebuit să treacă mai bine de zece ani înainte ca - atașați eterogeni întrodueîndu-se în acest tot desăvîrșit - o altă ambasadă să-i poată în sfîrșit smulge funesta cunună de Jauri, situîndu-se în frunte.

Nemaitemîndu-se că va trebui să stea de vorbă cu Swann, doamna de Guermantes nu mai resimțea decât o anumită curiozitate cu privire la subiectul conversației pe care acesta o avusese cu stăpînul casei. „Știi despre ce-au vorbit? îl întrebă ducele pe domnul de Breauté. - Am auzit spunîndu-se, îi

78

răspunse acesta, că au vorbit despre o piesă într-un act pe care scriitorul Bergotte o reprezentase în salonul lor. Era un spectacol admirabil. Dar se pare că actorul se machiase astfel încît să semene cu Gilbert, pe care de altminteri acest domn Bergotte ar fi vrut de fapt să-l zugrăvească în piesa sa. - M-ar fi amuzat să văd un actor care-l imită pe Gilbert, spuse ducesa, surîzînd visător. - Gilbert i-a cerut explicații lui Swann cu privire la această mică reprezentație, continuă domnul de Breauté, aruncîndu-și înainte falca de rozător, iar Swann s-a mulțumit să-i dea un răspuns pe care toți l-au găsit foarte spiritual: «Nicidecum, nu-ți seamănă, dumneata ești mult mai ridicol!» De altfel, se pare că mica piesă era fermecătoare, continuă domnul de Breauté. Era de față și doamna Mole, și s-a amuzat teribil. - Cum, doamna Mole se duce în asemenea loc? spuse ducesa cu mirare. Probabil că Meme a aranjat totul. Pînă la urmă așa se întîmplă cu locuri ca acestea. într-o bună zi toată lumea le frecventează, iar eu, care m-am exclus de bună voie și din principiu, mă pomenesc singură, plictisindu-mă în colțul meu.” Din momentul în care domnul de Breauté le istorisise ce se întîmplase, ducesa de Guermantes adoptase, după cum se vede (dacă nu în legătură cu salonul Swann, cel puțin cu privire la ipoteza de a-l întîlni pe Swann peste o clipă) un nou punct de vedere. „Explicația pe care ne-o dai, îi spuse colonelul de Froberville domnului de Breauté, este cu totul falsă. Știu bine ce spun. Prințul i-a zis cîteva cuvinte tari lui Swann și l-a încunoștințat, după cum spuneau părinții noștri, că nu e cazul

să se mai arate în salonul lui, date fiind opiniile pe care le afișează. Și, după părerea mea, unchiul Gilbert are toată dreptatea, el nu numai că trebuia să-1 pună la punct, dar ar fi trebuit să rupă încă de acum mai bine de șase luni cu acest cunoscut partizan al lui Dreyfus." »

Bietul domn de Vaugoubert, devenit de data aceasta dintr-un nevolnic jucător de tenis o minge inertă pe care o arunci fără menajamente, se pomeni proiectat către ducesa de Guermantes, areia îi prezentă omagiile sale. Fu primit destul de rău, Oriane fiind cu convingerea că toți diplomații - sau oamenii politici - din lumea ei sînt niște prostănaci.

Domnul de Froberville beneficiase de situația favorabilă ce nu de multă vreme, le era acordată militarilor în societate.

nefericire, deși rudă autentică a familiei Guermantes, ieia cu care se căsătorise era nespuse de săracă, și cum el P își pierduse averea, amîndoi erau lipsiți de relații, fiind

79

dintre acei oameni ce erau lăsați totdeauna deoparte, în afară de marile ocazii, cînd aveau șansa de a-și pierde sau de a-și căsători vreo iudă. Atunci făceau cu adevărat parte din comunitatea societății aristocratice, asemenea acelor catolici doar cu numele care nu se apropie de sfînta masă decît o dată pe an. Situația lor materială ar fi fost chiar nenorocită de-a binelea, dacă doamna de Saint-Euverte, fidelă afecțiunii pe care i-o purtase răposatului general de Froberville, nu i-ar fi ajutat, dăruind rochii și jucării celor două fete. Dar colonelul, care trecea drept un băiat de treabă, nu știa ce-i recunoștința. Invidia splendorile unei binefăcătoare care le lăuda ea însăși întruna și fără nici o măsură. Petrecerea anuală dată de aceasta era pentru si, pentru soția și pentru copiii lui, o plăcere neasemuită, la care n-ar fi renunțat pentru tot aurul din lume, dar o plăcere otrăvită de ideea bucuriei orgolioase pe care o trăia doamna de Saint-Euverte. Textul prin care această petrecere era anunțată în jurnale, text care, după ce povestea totul cu de-amănuntul, adăuga în chip machiavelic: „Vom reveni asupra acestei frumoase petreceri”, detaliile cu privire la toaletele ce se succedau timp de cîteva zile la rînd, totul le făcea atît de mult rău soților Froberville, încît, deși înțărcați de distracții și știind că pot conta pe plăcerea acelei dimineți, ajungeau să dorească în fiecare an ca vremea rea să strice petrecerea, ei consultînd întruna barometrul și- anticipînd cu încîntare roadele unei furtuni care ar fi putut da totul peste cap.

„Nu voi discuta cu dumneata politică, Froberville, zise domnul de Guermantes, dar pot să spun cu toată sinceritatea că purtarea lui Swann față de noi a fost incalificabilă. Deși a fost introdus odinioară în societatea înaltă de noi și de ducele de Chartres¹²¹, aflu acum că este un partizan fățiș al lui Dreyfus. Niciodată n-aș fi crezut asta despre el, mare degustător de mîncăruri alese, spirit pozitiv, colecționar, iubitor de cărți vechi, membru al Jockey-Clubului, om înconjurat de prețuirea tuturor, cunoscător al unor adrese bune și de încredere și care ne trimitea cel mai bun porto din cîte am băut, amator de artă, ată de familie. Ah! cît m-am înșelat. Nu vorbesc de mine, toată urnea știe că sînt bătrîn și pe deasupra un fel de coate-goale așărui părere nu are nici o importanță, dar nu ar fi trebuit să facă ista măcar pentru Oriane, măcar pentru ea ar fi trebuit să-i lezaprobe fățiș pe evrei și pe cei ce țin cu cel condamnat." ;

„Da, după toată prietenia pe care i-a arătat-o totdeauna oția mea”, continuă ducele, care socotea în mod evident că

tul de a-1 condamna pe Dreyfus pentru înaltă trădare, oricare r fi fost părerea lăuntrică despre vina lui, constituia un fel de ' -mltumi pentru modul cum fuseși primit în cartierul Saint-re.rmain, „ar fi trebuit să se desolidarizeze. Căci, întrebați-o și Oriane. îi era cu adevărat prietenă." Ducea, socotind că un ton ingenuu și calm ar conferi o valoare mai dramatică și mai sinceră cuvintelor ei, spuse cu o voce de școlăriță, ca și cum ar fi lăsat să-i iasă din gură doar adevărul, cu o expresie ușor melancolică în ochi: „Chiar așa e, n-ant nici un motiv să ascund că aveam o sinceră afecțiune față de Charles! - Vedeți, recunoaște. Și, după toate astea, el e atît de ingrât încît trece do partea lui Dreyfus!"

„Eiindcă veni vorba de partizanii lui Dreyfus, am spus eu, se pare că și prințul Von este unul dintre ei. - Faci bine că-mi vorbești despre el, exclamă domnul de Guermantes, aproape că uitasem că m-a invitat pentru luni la cină. De vreme ce-i străin, mi-e indiferent dacă este sau nu de partea lui Dreyfus. Mă lasă rece părerile lui. Dar cînd e vorba de un francez, lucrurile stau altfel. E adevărat că Swann este evreu. Dar pînă astăzi - iartă-mă, Froberville - avusesem slăbiciunea să cred că un evreu poate fi francez, mă refer la un evreu onorabil, la un om din lumea bună. Or, Swann era tocmai asta. Ei bine, mă silește să recunosc că m-am înșelat, de vreme ce îi ia partea acestui Dreyfus (care, vinovat sau nu, nu face nicidecum parte din mediul lui și pe care nu l-ar fi întîlnit niciodată) împotriva unei societăți care-1 adoptase și-1 tratase ca pe unul dintre ai săi. Căci toți am garantat pentru Swann și m-aș fi pus chezaș pentru patriotismul său. Și uite cum ne răsplătește! Mărturisesc că nu m-aș fi așteptat niciodată la asta. Aveam o părere mai bună despre el. Era inteligent (în genul lui, bineînțeles). Știu că a fost în stare să facă o căsătorie rușinoasă. Știi cine a suferit mult din pricina căsătoriei lui Swann? Nevastă-mea. Oriane afișează adeseori un fel de insensibilitate. Dar în fond ea simte totul cu o forță extraordinară." Doamna de Guermantes, încîntată de felul cum îi era analizat caracterul, îl asculta cu o înfățișare modestă, nespunînd însă nici un cuvînt, spre a nu părea că încuviințează acest elogiu, dar mai ales de teama de a-1 întrerupe. Domnul de Guermantes ar fi putut vorbi timp de o oră lespre acest subiect, și ea ar fi rămas tot atît de nemișcată ca atunci cînd asculta muzică. „Ei bine, îmi amintesc că atunci cînd a aflat despre căsătoria lui Swann, s-a simțit jignită; găsea o a e un gest urît din partea cuiva căruia îi arătasem atît de multă

prietenie. îl iubea mult pe Swann și a fost foarte mîhnită. Nu-j așa, Oriane?" Doamna de Guermantes crezu că trebuie să răspundă la o întrebare atît de directă, în legătură cu un fapt care-i va permite să confirme, fără să pară că o face, laudele a căror înșiruire simțea că luase sfîrșit. Pe un ton timid și simplu, și "cu o înfățișare cu atît mai studiată cu cît voia să pară mai „pătrunsă de emoție", ea spuse cu blîndețe și modestie: „E adevărat, Basin nu se înșală. - Și totuși lucrurile erau mai puțin grave. Ce vreți, așa-i iubirea, deși, după părerea mea, ea trebuie să rămînă între anumite limite. L-aș scuza poate pe un tînăr, pe un mucos ce-și poate pierde capul în fața oricărei utopii, dar Swann, un bărbat inteligent, de o mare delicatete, un fin cunoscător de tablouri, un intim al ducelui de Chartres, al lui Gilbert însuși!" Tonul cu care domnul de Guermantes spunea toate acestea era de altminteri foarte simpatic, fără nici o urmă din vulgaritatea pe-care o arăta prea adeseori. Vorbea cu o tristețe ușor indignată, dar totul în el exprima acea blîndă gravitate care constituie farmecul onctuos și cuprinzător al anumitor personaje din tablourile lui Rembrandt, al burgmestruului Six, de

exemplu¹²². Simțea că problema imoralității purtării lui Swann cu privire la afacerea Dreyfus nici măcar nu se punea pentru duce, într-atît era de neîndoielnică; el era mîhnit precum un tată care vede că unul dintre copiii săi, pentru educația căruia făcuse cele mai mari sacrificii, nimicește de bună voie situația strălucită pe care i-a dăruit-o și necinstește - prin purtări dezvățate, inadmisibile din punctul de vedere al principiilor sau prejudecăților de familie - un nume respectat. Este adevărat că domnul de Guermentes nu arătase odinioară o uimire la fel de mare și de dureroasă cînd aflase că Saint-Loup era partizan al lui Dreyfus. Dar în primul rînd îl socotea pe nepotul său drept un tînăr ce a apucat pe un drum greșit și care deci nu mai putea uimi pe nimeni prin purtările sale pînă în ziua cînd se va pocăi, în timp ce Swann era ceea ce domnul de Guermentes numea „un om ponderat, un om ce ocupa o poziție de prim ordin.” Apoi și mai ales, trecuse destul de multă vreme, perioadă în care dacă, din punct de vedere istoric, evenimentele păreau a fi justificat în parte teza celor ce țineau cu Dreyfus, opoziția împotriva acestuia sporise în violență și, din pur politică, devenise socială. Acum era o chestiune de militarism, de patriotism, și valorile de mînie stîrnite în societate avuseseră răgazul de a dobîndi o forță pe care nu o au niciodată la începutul unei furtuni.

82

V deti continuă domnul de Guermentes, chiar din punctul de lere al preaiubiților săi evrei, de vreme ce ține neapărat să-ute Swann a făcut o gafă cu consecințe incalculabile. El Hovedeste.că sînt cu toții uniți în secret, și că sînt oarecum bli^ati-sa-l ajute pe oricare individ din rasa lor, chiar dacă **nu-1** cunosc. Este o primejdie publică. Am fost prea îngăduitor, iar crafa pe care o face Swann va avea un răsunet cu atît mai mare cu cît el era stimat, ba chiar primit în mediul nostru, fiind aproape singurul evreu pe care-1 cunoșteam. Lumea își va spune: *Ab uno disce omnes*¹²³.” (Satisfacția de a fi găsit tocmai la momentul potrivit un citat atît de oportun luminează cu un surîs orgolios melancolia marelui nobil trădat.)

Doream foarte mult să știu ce se petrecuse într-adevăr între **prinți** și Swann, și să-1 văd pe acesta, dacă mai era la fața locului. „îți voi spune”, îmi răspunse ducesa, căreia tocmai îi vorbeam despre această dorință a mea, „că eu nu țin foarte mult să-1 văd, căci se pare, după cele ce mi s-au spus adineauri în salonul doamnei de Saint-Euverte, că ar vrea ca înainte de moartea lui să-i cunosc soția și fiica. Dumnezeuule sfinte, sînt nespuse de nefericită că e bolnav, dar nădăjduiesc că nu-i chiar atît de grav. Și apoi asta nu-i totuși un motiv, altminteri lucrurile s-ar aranja prea ușor. Un scriitor lipsit de talent ar trebui să spună doar atît: «Dați-mi votul, ca să pot fi ales membra al Academiei. Soția mea e pe moarte și vreau să-i fac această ultimă bucurie.» Nu ar mai exista saloane dacă am fi siliți să-i cunoaștem pe toți muribunzii. Vizitiul meu ar putea să-mi spună: «Fata mea e foarte bolnavă, vă rog să mă introduceți în salonul prințesei de Parma¹²⁴». Țin foarte mult la Charles, și m-ar mîhni să-1 refuz, de aceea prefer să evit a-i da prilejul să-mi ceară să-i cunosc soția șofată. Nădăjduiesc din :oată inima că nu e pe moarte, cum spune, dar chiar dacă nu mai are mult de trăit, nu-i momentul să fac cunoștință cu aceste iouă creaturi care m-au lipsit timp de cincisprezece ani de cel mai plăcut dintre prietenii mei, și pe care mi le va lăsa în spinare după ce va muri și nu voi putea nici măcar să mă bucur întîlnindu-1 și pe el!”

Dar domnul de Breauté se gîndise întruna, în tot acest lastimp, la dezmințirea pe care i-o dăduse colonelul de roberville. „Nu mă îndoiesc de exactitatea povestirii dumitale, dragă prietene, spuse el, dar povestirea mea am aflat-o dintr-o foarte bună sursă, și anume de la prințul de La Tour

Auvergne. - Mă mir că un savant ca dumneata mai spune

83

Încă prințul de La Tour d'Auvergne, îl întrerupse ducele de Guermantes, doar știi că lucrurile nu stau așa. Nu mai exista decât un singur descendent al acestei familii: unchiul Orianei, ducele de Bouillon¹⁻⁵. - Fratele doamnei de Villeparisis?" am întrebat eu, amintindu-mi că aceasta era o domnișoară de Bouillon. „Chiar el. Oriane, te salută doamna de Lambresac¹²⁶,"

Și într-adevăr, vedeai cum din când în când se înfiripă și trece, precum o stea căzătoare, un slab surîs adresat de ducesa de Lambresac vreunei persoane pe care o recunoscuse. În loc să se precizeze însă într-o afirmație activă, într-un limbaj mut, dar limpede, acest surîs se îneca aproape pe dată într-un fel de extaz ideal și confuz, în timp ce capul se înclina într-un gest de preafericită binecuvîntare, amintindu-1 pe cel adresat unei mulțimi de tinere credincioase de către un înalt prelat cam ramolit. Doamna de Lambresac nu era cîtuși de puțin ramolită. Dar eu mai avusesem prilejul să cunosc acest gen special de distincție desuetă. La Combray și la Paris, toate prietenele bunicii, cînd se aflau într-o reuniune' mondenă, obișnuiau să salute cu o înfățișare tot atît de serafică pe cît o aveau cînd întâlneau vreo cunoștință la biserică, în timpul slujbei sau la o înmormîntare, cunoștință căreia îi strecurau cu glas scăzut un bună ziua ce devenea parcă pe buzele lor o rugăciune. Or, o (rază a domnului de Guermantes avea să desăvîrșească apropierea pe care o făceam „Dar l-ai văzut pe ducele de Bouillon, îmi spuse domnul de Guermantes. Tocmai ieșea din biblioteca mea cînd intrai dumneata. E un domn scund și cu părul alb." Era cel pe care-1 luasem drept un mic-burghez din Combray; acum, gîndindu-mă bine, înțelegeam că seamănă cu doamna de Villeparisis. Similitudinea dintre salaturile vapoase ale ducesei de Lambresac și cele ale prietenelor bunicii începuse să mă intereseze, arătîndu-mi că în mediile înguste și închise, indiferent dacă aparțin micii burghezii sau mării nobilimi, vechile maniere persistă, îngăduindu-ne, ca unor arheologi, să regăsim ceea ce putea fi educația, și partea sufletească pe care ea o reflectă, pe vremea vicontelui d'Arlincotirt¹²⁷ și a Loîsei Puget^{12a}. Desăvîrșita asemănare dintre un mic-burghez din Combray de aceeași vîrstă și ducele de Bouillon îmi amintea acum și mai bine (fapt ce mă frapase atît de mult cînd văzusem, pe un daghereotip, că bunicul lui Saint-Loup, ducele de La Rochefoucauld¹²⁹, seamănă întru totul, prin haine, înfățișare și atitudine, cu unchiul meu) că

84

l'ferenfele sociale, și chiar individuale, se topesc, la distanță, uniformitatea unei epoci. Adevărul este că asemănarea
■smintelor și, de asemenea, reverberația, pe chip, a spiritului ocii ocupă un loc mult mai mare decât cel deținut de castă, -are are importanță doar pentru amorul propriu al celui interesat
' : p_en, tru imaginația celorlalți, astfel încît nu-i nevoie să străbați talerile Luvrului spre a-ți da seama că un mare nobil de pe vremea lui Ludovic-Filip este mai puțin diferit de un burghez de pe vremea lui Ludovic-Filip decât de un mare nobil din timpul lui Ludovic al XV-lea.

În acel moment, un muzicant bavarez cu plete lungi, protejat al prințesei de Guermantes, o salută pe Oriane. Aceasta îi răspunse printr-o înclinare a capului, dar ducele, furios cînd văzu că soția lui salută pe cineva ce-i era lui necunoscut, un individ cu o înfățișare destul de ciudată și care, după cîte știa domnul de Guermantes, avea o reputație foarte rea, se întoarse către soția lui cu un aer întrebător și teribil, ca și cum ar fi spus: „Cine-i ostrogotul ăsta?" Situația bieteii doamne de Guermantes era destul de complicată, și dacă

muzicantului i-ar fi fost cîtuși de cît milă de această soție martiră, el s-ar fi îndepărtat în mare grabă. Dar, fie din dorința de a nu îngădui acea umilire la care fusese supus în public față de prietenii cei mai vechi din cercul ducelui, a căror prezență motivase poate întrucîtva tăcutul său salut, și pentru a arăta că pe bună dreptate, și nu fără a o cunoaște, o salutase pe doamna de Guermantes, fie ascultînd de inspirația obscură și irezistibilă a gafei, care îl îndemnă într-un moment cînd ar fi trebuit să se încreadă mai curînd în spiritul protocolului - să aplice protocolul în însăși litera lui, muzicantul se apropie și mai mult de doamna de Guermantes și îi spuse: „Doamnă ducesă, aș vrea să vă rog să-mi acordați cinstea de a mă prezenta ducelui.” Doamna de Guermantes era întru totul nefericită. Deși soție înșelată, era totuși ducesa soțului ei pe oamenii pe care-i cunoștea. „Basîn, spuse ea, îngăduie-mi să ți—1 prezint pe domnul d'Herweck¹³⁰.” „Nu te întreb dacă te duci mîine la doamna de Saint-Euverte”, îi spuse colonelul de Froberville doamnei de Guermantes, pentru terge impresia penibilă stîrnită de cererea intempestivă a **domnului** d'Herweck. „Va veni tot Parisul.” întorcîndu-se cu o ^singură mișcare și parcă dintr-o singură bucată către muzicantul idiscreț, înfruntîndu-l, monumental, mut, mînios, asemenea ¹ Jupiter aruncătorul de fulgere, ducele de Guermantes

85

rămase nemișcat cîteva secunde, cu ochii scînteind de furie și uimire, cu părul creț și răvășit de parcă ar fi ieșit din craterul unui vulcan. Apoi, tîrît parcă de singurul impuls ce-i îngăduia să ducă la îndeplinire politețea ce-i fusese cerută, și după ce arătase prin atitudinea sa sfidătoare că-i ia pe toți drept martori că nu-l cunoaște pe muzicantul bavarez, încrucișîndu-și la spate mîinile înmănușate în alb, se aplecă înainte și-l ferici pe muzicant cu un salut atît de adînc, exprimînd o atît de mare uluire și mînie, atît de brusc, atît de violent, încît artistul, tremurînd din toate măduarele, făcu un pas îndărăt încovoindu-se, pentru a nu primi în pîntec o puternică lovitură de cap. „Dar eu nu voi fi la Paris, îi răspunse ducesa colonelului de Froberville. Trebuie să-ți spun (deși nu s-ar cuveni să fac o asemenea mărturisire) că am ajuns la vîrsta mea fără să fi văzut vitraliile bisericii din Monfort-l'Amaury¹”. E rușinos, dar e adevărat. Atunci, pentru a ieși din această vinovată ignoranță, mi-am făgăduit că mă voi duce să le văd mîine.” Domnul de Breauté surîse cu finețe. El înțelese că dacă ducesa putuse să rămînă pînă la vîrsta ei fără să contemple vitraliile bisericii din Montfort-rAmaury, această vizită artistică nu căpăta dintr-o dată caracterul urgent al unei intervenții „la cald” și ar fi putut, fără nici o primejdie, după ce fusese amînată vreme de mai bine de douăzeci și cinci de ani, să mai aștepte încă douăzeci și patru de ore. Proiectul ducesei era doar hotărîrea luată, în maniera Guermantes, că salonul Saint-Euverte nu era cu adevărat ceea ce trebuie, ci un salon unde erai invitat pentru ca amfitrioana să "se poată mîndri cu (numele tău într-o cronică din *Le Gaulois*, un salon ce va decerna un premiu de supremă eleganță acelor femei sau, în orice caz, acelei femei, dacă ea va fi singura, care nu-și vor face apariția. Veselia delicată a domnului de Breauté, sporită de acea plăcere poetică pe care o simțeau oamenii din lumea mare cînd o vedeau pe doamna de Guermantes săvîrsind lucruri pe care, dată fiind situația lor mai

puțin importantă, ei nu și le-ar fi putut îngădui, dar a căror imagine îi făcea să surîdă precum țăranul legat de glie ce vede trecînd pe lîngă el oameni mai liberi și mai norocoși, acea plăcere delicată nu avea nici o legătură cu încîntarea tainică, dar nebunească, pe care o simți pe dată domnul de Froberville.

Străduindu-se să-și ascundă hohotele de rîs, domnul de Froberville s'e făcuse roșu ca un cocoș și, cu vorbele întretăiate de sughițuri bucuroase, el exclamă cu mare milă: „Biata mea mătușă Saint-Euverte o să se îmbolnăvească de necaz! Sărmana

86

eie! Să lipsească tocmai ducesa! Ce lovitură! O să crape de irare!" adăugă el, murind de rîs. Și, beat de fericire, dădea rîcicioare și își freca mîinile. Surîzînd numai cu un ochi și cu colt al gurii către domnul de Froberville, prețuindu-i tentia, dar plictisindu-se de moarte totuși în preajma lui, loam'na' de Gurmantes se hotărî în cele din urmă să-1 părăsească.

"Iartă-mă, sint *'obligata* sa-mi iau ramas-bun de la dumneata", îi spuse ea, ridicîndu-se cu o expresie resemnată și melancolică, de parcă s-ar fi simțit foarte nenorocită. Sub incantația ochilor ei albaștri, vocea ei dulce și muzicală te trimitea cu gîndul la plîngerea poetică a unei zîne. „Basin vrea să mă duc să vorbesc puțin cu Mărie." De fapt, nu mai voia să-1 audă pe Froberville, care spunea întruna că o invidiază pentru că se duce la Montfort-Amaury, deși ea știa foarte bine că e pentru prima oară cînd el aude pomenindu-se despre aceste vitralii și că, pe de altă parte, el n-ar fi renunțat pentru nimic în lume la petrecerea dată de doamna de Saint-Euverte. „La revedere, abia dacă ți-am vorbit, dar așa se întîmplă în asemenea ocazii, abia dacă ne vedem între noi, și nu ne spunem lucrurile pe care am vrea să ni le spunem. De altfel, pretutindenii în viață se întîmplă la fel. Să nădăjduim că după moarte va fi mai bine. Cel puțin nu va mai fi nevoie să apărem în rochii decoltate. Dar cine știe? Poate că la marile petreceri ne vom arăta oasele și viermii. De ce nu? Uită-te la bătrîna Rampillon, găsești că există vreo diferență între ea și un schelet îmbrăcat într-o rochie decoltată? Este adevărat că are toate drepturile, căci a împlinit cel puțin o sută de ani. Era unul dintre monștrii sacri în fața cărora refuzam să mă înclin cînd mi-am făcut debutul în lume. O credeam moartă de foarte multă vreme; asta ar fi

e altfel singura explicație a spectacolului pe care ni-1 oferă. Spectacol impresionant și liturgic. Un adevărat «Camposanto¹³²»!" Ducesa se îndepărtase de Froberville, dar el se ropie din nou de ea: „Aș vrea să vă spun încă ceva." Ea îi spusese pe un ton arogant, oarecum agasată: „Ce mai este?" el, temîndu-se ca ea să nu-și schimbe în ultima clipă lotărîrea de a se duce la Montfort-'l'Amaury: „Nu îndrăznisem să vă vorbesc din cauza doamnei de Saint-Euverte, ca să nu o urnesc, dar de vreme ce tot nu veniți la petrecerea ei, pot să spun că sînt fericit pentru dumneavoastră, căci în casă mai "Ită lume are rujeolă! - Dumnezeule!" spuse Oriane, care se -mea de boală. „Eu am fost bolnavă de rujeolă, și nu te poți

87

îmbolnăvi de două ori. - Asta spun medicii; dar eu cunosc persoane care au avut-o chiar și de patru ori. Oricum, **știți** despre ce-i vorba." Cît privește domnul de Froberville, el nu s-ar fi hotărît să lipsească de la petrecerea pe care o aștepta de atîtea luni decît dacă această rujeolă fictivă l-ar fi molipsit și pe el, țintuindu-1 la pat. Va avea plăcerea să vadă atîtea femei elegante! Și

bucuria, încă și mai mare, de a constata anumite lucruri ratate, și mai ales satisfacția de a se putea lăuda multă vreme că a fost în preajma celor dintii și, exagerând sau inventându-le, de a le deplînge pe celelalte.

Am profitat de faptul ca ducesa își schimba locul, pentru a mă ridica și eu și a mă duce în salonul unde se fuma, căci voiam să aflu ce s-a întâmplat cu Swann. „Să nu crezi nici măcar un singur cuvînt din ce a povestit Babal, îmi spuse ea. Niciodată micuța Mole nu s-ar fi amestecat în asemenea lucruri. Ni se spune asta spre a ne atrage. Nu primesc pe nimeni și nu sînt invitați nicăieri. El însuși mărturisește: «Noi rămînem arnîndoi, singuri-singurei, la gura sobei». Și cum el spune totdeauna *noi*, nu ca' un rege, ci referindu-se la soția sa, nu insist. Dar sînt cum nu se poate mai lămurită", adăugă ducesa. Ea și cu mine ne-am încrucișat în cale cu doi tineri a căror frumusețe extraordinară și cu totul diferită își avea originea în una și aceeași femeie. Erau cei doi fii ai doamnei de Surgis, noua amantă a ducelui de Guermantes. Făptura lor strălucea, perfectă ca aceea a mamei, dar pentru fiecare altminteri, într-unui trecuse, unduitoare într-un trup viril, regala prestanță a doamnei de Surgis, și aceeași paloare ardentă, roșcată și sacră se vedea pe obraji de marmură ai mamei și ai fiului; dar fratele căpătase fruntea gFeacă, nasul desăvîrșit, gîtul de statuie, privirea nesfîrșit de profundă; alcătuită astfel din felurite daruri pe care zeița le împărțise, dubla lor frumusețe oferea plăcerea abstractă a gîndului că pricina acestei frumuseți se afla în afara lor; ai fi spus că principalele attribute ale mamei se întruchipaseră în două corpuri diferite; că unul dintre tineri avea statura mamei și tenul ei, iar celălalt privirea, precum acele ființe divine care nu erau decît Forța și Frumusețea **lui** Jupiter sau a Minervei¹³³, Erau plini de respect față de domnul de Guermantes, despre care spuneau: „E un foarte bun prieten al părinților noștri"; cel mai mare crezu totuși că era mai prudent să nu vină să o salute pe ducesă, cunoscînd, fără a-J înțelege poate cauza, dușmănia acesteia față de mama lui, **și**, văzîndu-ne, întoarse ușor capul. Cel mai mic, care își imita

88

Heauna fratele, pentru că, fiind stupid și miop, nu îndrăznea ibă o părere personală, își înclină capul în același fel, și ^{5a} îndoii se strecurară către sala de jocuri, unul îndărătul celuilalt, ca două figuri alegorice. Tocmai cînd ajungeam în acea sala, am fost oprit de marchiza de Citri, încă frumoasă, dar spumegînd de indignare ape „pă de clipă. Nobilă din naștere, ea căutase și izbutise ă facă o căsătorie strălucită, măritîndu-se cu domnul de Citri, î cărui străbunică era o Aumale-Lorraine¹³⁴. Dar de îndată ce obținuse această satisfacție, firea ei înclinată să nege totul o făcuse să simtă față de oamenii din lumea mare o silă care nu o împiedica totuși să participe la viața mondenă. Nu numai că în timpul vreunei serate își bătea joc de toată lumea, dar această batjocură era atît de violentă, încît nici chiar rîsul nu i se părea îndeajuns de usturător, ea preschimbîndu-1 într-un șuierat gutural: „Ah!" îmi spuse, arătîndu-mi-o pe ducesa de Guermantes care tocmai mă părăsise și se afla la oarecare depărtare, „nu înțeleg cum de poate să ducă o asemenea viață." Aceste cuvinte erau oare rostite de o sfîntă furibundă, și care se miră că păgînii nu ajung prin ei înșiși la adevăr, sau de o anarhistă dornică de măcel? Oricum, ele nu erau deloc îndreptățite. Mai întîi, „viața pe care o ducea" doamna de Guermantes se deosebea foarte puțin (exceptînd acea indignare) de cea dusă de doamna de Citri. Doamna de Citri era uluită cînd vedea că ducesa este capabilă de uriașul sacrificiu de a asista la o serată a Mariei-Gilbert. Trebuie să spunem totuși că doamna de Citri o iubea mult pe prințesă, care era într-adevăr foarte bună, și că ea știa că, ducîndu-se la serata acesteia, îi face o mare plăcere. De aceea, pentru a veni la acea petrecere, renunțase la vizita unei dansatoare pe care o credea

de geniu și care urma să o inițieze în misterele coregrafiei ruse. Un alt motiv care tempera mînia concentrată simțită de doamna de Citri cînd o vedea pe Oriane salutînd invitații era că doamna de Guermantes, deși într-o stare cu mult mai puțin înaintată, prezenta simptomele răului de care suferea doamna de Citri. ^rn văzut, de altminteri, că ea purta germenii aceluia rău încă din naștere. Mai inteligentă decît doamna de Citri, doamna de Guermantes ar fi avut mai multe drepturi decît ea l^acel ^îlism (care nu era numai monden), dar este adevărat că uimite calități ne ajută mai mult să suportăm defectele ■"oapelui și mai puțin să-1 facem să sufere; iar un om de mare ent va acorda de obicei mai puțină atenție prostiei celui alt

89

decît ar face-o un prost. Am descris îndelung genul de inteligență al ducesei, pentru a vă convinge că, deși nu avea nimic comun cu o inteligență superioară, era totuși inteligență, o inteligență ce se pricepea să folosească (precum uii traducător) diferite forme de sintaxă. Or, nimic de acest fel nu părea să-i dea doamnei de Citri dreptul de a disprețui calități ce semănau într-atît de mult cu ale sale. Ea găsea că toată lumea este idioată, dar în conversația, în scrisorile ei se arăta mai curînd inferioară celor pe care-i trata cu atîta dispreț. Simțea, de altfel, o asemenea nevoie de a distruge, încît, cînd renunță aproape cu desăvîrșire să mai iasă în lume, plăcerile pe care le căută aveau să sufere rînd pe rînd din cauza teribilei ei puteri de a nimici totul. După ce părăsi seratele pentru audiții muzicale; ea începu să spună: „îți place să ascuți așa ceva? Poate din cînd în cînd nu-i rău să facem și asta. Dar cît e de plictisitor! Să nu-mi mai vină nimeni să-mi vorbească de Beethoven, e atît de găunos!" Despre Wagner, apoi despre Franck, despre Debussy, nu-și dădea nici măcar osteneala să spună că sînt „găunoși”, ci se mulțumea să facă un gest elocvent. Curînd totul fu plictisitor. „Lucrurile frumoase sînt tare plictisitoare! vdă plictisesc de moarte cînd trebuie să mă uit la tablouri. Ai dreptate, e atît de plictisitor să scrii scrisori!” În cele din urmă ea ne spuse că viața însăși este o mare plictiseală, fără a se ști foarte bine la ce termeni de comparație se referea.

Nu știu dacă era din pricina a ceea ce spusese ducesa de Guermantes, în prima seară cînd cinasem la ea, despre această încăpere, dar sala de jocuri, unde se și fuma - cu pardoseala ei colorată și înfățișînd diferite scene mitologice, cu trepieturile sale, cu figurile sale de zei și de animale care te priveau, cu sfîncii alungiți pe brațele fotoliilor și, mai ales, cu uriașa masă de marmură acoperită cu un mozaic smălțuit, înfățișînd semne simbolice oarecum imitate din arta etruscă și egipteană - mi se păru o adevărată cameră magică. Or, pe un fotoliu din apropierea mesei strălucitoare și augurale, domnul de Charlus, neatingîndu-se de nici o carte de joc, insensibil la ceea ce se petrecea în jurul lui, incapabil să-și dea seama că eu tocmai intrasem, semăna cu un magician ce alcătuia un horoscop, concșntrîndu-și întreaga putere de voință și de judecată. Nu numai că arăta, în timp ce-și holba ochii, ca o Pitie pe trepiedul ei, dar, pentru ca nimic să nu-1 abată de la o lucrare care cerea ca pînă și mișcările cele mai simple să înceteze, el (asemenea unui calculator ce nu vrea să facă nimic altceva atîta vreme cît

90

rezolvat problema ^e care o are în față) pusese alături de foi pe care o ținea în gură cu cîteva clipe mai înainte și e nu o mai putea fuma, într-atît de departe era dus cu ¹⁶ tea Zărind cele două divinități ghemuite pe brațele fotoliu-" din fata lui, ai fi putut crede că baronul încerca să descopere ^u iama Sfinxului, sau poate mai curînd pe cea a unui tînăr și viiToedip, ce "stătea în acel fotoliu, jucînd cărți. Or, figura asupra căreia domnul de Charlus își

aplica atît de concentrat toate facultăţile spirituale, şi care nu era, la drept vorbind, dintre cele pe care le studiem de obicei *more geometrico*, era cea pe care i-o propuneau liniile chipului tînămlui marchiz de Sur[^]is; ea părea, într-atît de absorbit era domnul de Charlus privind-o, un joc de cuvinte încrucişate, o ghicitoare, o problemă de algebră a cărei enigmă sau formulă ar fi încercat să o găsească. În faţa lui, semnele sibilinice şi figurile înscrise pe acea masă a Legii păreau cheia magică ce avea să-i îngăduie bătrînului vrăjitor să ştie în ce sens se orienta destinul tînărului. Deodată, îşi dădu seama că-l priveam, îşi înălţă capul ca şi cum ar fi ieşit dintr-un vis şi îmi surîse, roşind. În acea clipă, celălalt fiu al doamnei de Surgis veni alături de cel care juca, spre a-i privi cărţile. Cînd domnul de Charlus află de la mine că erau fraţi, chipul lui nu putu ascunde admiraţia pe care i-o inspira o familie ce crease capodopere atît de splendide şi atît de diferite. Iar entuziasmul baronului ar fi fost sporit dacă acesta ar fi aflat că cei doi fii ai doamnei de Surgis-le-Duc nu erau numai din aceeaşi mamă, dar şi din acelaşi tată. Copiii lui Jupiter sînt diferiţi, dar pentru că el s-a căsătorit mai întîi cu Metis, al cărei destin era să dea viaţă unor copii înţelepţi, apoi cu Themis, şi apoi cu Eurynoma, cu Mnemosiha, cu Leto, şi doar în cele din urmă cu Junona. Dar doamna de Surgis zămislise cu acelaşi tată doi fii care-şi dobîndiseră frumuseţea de la ea, 'dar o frumuseţe diferită¹'.

Am avut în sfîrşit plăcerea să-l văd intrînd pe Swann în acea încăpere, care era atît de mare, încît el nu mă zări la început. O plăcere amestecată cu tristeţe, cu o tristeţe pe care nu o simţeau poate ceilalţi invitaţi, dar care pentru ei consta în acea fascinaţie pe care o exercită formele neaşteptate şi bizare e unei morţi apropiate, ale unei morţi ce, după cum spune poporul, stă scrisă pe un chip. Şi toate privirile se năpustiră, cu ^o ^{u1} mire aproape jignitoare, în care intra o anume curiozitate indiscretă, cruzime, o întoarcere spre sine, liniştită şi preocupată ^a totodată (amestec de *suave mari magno* şi de *memento*

Quia p
cu
nu
obiş

Mi

trebuie

92

\ , e^o bosit fiind, căldura unui salon însuflețit, chipul i se " pune și i se
îvinețește stricîndu-se parcă precum o pară ' coaptă sau o cană cu
lapte stătut. Mai mult ăl lui
c i d

inețește stricîndu-se parcă precum o p coaptă sau o cană cu
lapte stătut. Mai mult, părul im <f nn se rărise, și, după cum spunea
doamna de Guermantes, * f; ,ut nevoie, precum o blană care năpârlește, de
îngrijiri. T cinai voiam să străbat salonul unde se fuma și să-i vorbesc i ,j
Swann cînd, din nefericire, am simțit cum cineva îmi pune mîna pe umăr:
„Bună ziua, dragul meu, mă aflu la Paris pentru natmzeci si opt de ore. Am
trecut pe la tine, mi s-a spus că ești aici. Asa că ție îți datorează mătușa mea
cinstea să mă aibă aici de față." Era Saint-Loup. I-am spus cît de minunată
mi se pare acea casă. „Da, seamănă cu un monument istoric. Dar pe mine
asta mă plictisește de moarte. Să nu ne așezăm lîngă unchiul Palamede,
pentru că n-o să mai scăpăm de el. Doamna Mole (căci ea e ultima lui
victimă) tocmai a plecat și este cu totul descumpănită. Se pare că era un
adevărat spectacol, că nu a părăsit-o nici măcar o singură clipă, că nu s-a
dezlipit de ea decît după ce a urcat-o în trăsură. Nu am nimic cu unchiul,
numai că găsesc cam ciudat că acei consiliu de familie care s-a arătat
întotdeauna atît de sever cu mine, este alcătuit tocmai din iudele cele mai
desfrînate, începînd cu cel mai desfrînat dintre toți, cu unchiul meu Charlus,
ce-mi este și tutore, care a avut tot atîtea femei cît si Don Juan și se fine
după fuste și la vîrsta lui. La un mement dat a fost vorba să fiu pus sub
supravegherea unui consiliu judiciar. Mă gîndesc cît vor fi rîs toți acești
bătrîni dezmațați cînd se întîlneau spre a-mi discuta purtarea și mă
chemau să-mi facă morală și să-mi spună cît de mult o mîhnesc pe maică-
mea. Cercetează puțin felul cum este alcătuit consi- * iul, parcă i-au ales
anume pe cei mai fustangii." Cu excepția nnului de Charlus, cu privire la
care uimirea prietenului i nu mi se părea mai justificată, dar pentru alte
motive și e aveau de altfel să se modifice mai tîrziu în mintea mea, sbert
greșea cînd găsea că este neobișnuit ca unui tînăr să-i ea lecții de
întelepciune tocmai rudele care au păcătuit cel mai mult în viață, sau
păcătuiesc încă.

rie și dacă atavismul, asemănările familiale ar fi singurele "cauză", este inevitabil ca unchiul ce dă lecții să aibă aproape același cusururi ca și nepotul pe care a fost însărcinat să-l ucă pe calea cea bună. Unchiul nu este de altminteri cîtuși de g f m pocrit, înșelat fiind de facultatea pe care o au oamenii de e. ° dată cu fiecare nouă împrejurare că e vorba „de a » facultate ce le îngăduie să adopte erori artistice,

93

ISBN 973-34-0684-8

■HM

politice etc, fără să-și dea seama că sînt aceleași pe care le-au! luat cu zece ani în urmă drept adevăruri, în legătură cu o altă școală de pictură pe care o condamnau, cu o altă afacere politică despre care credeau că merită ura lor, și pe care acum le acceptă fără să le recunoască sub un nou travesti. De altfel chiar dacă greșelile unchiului sînt diferite de cele ale nepotului ereditatea poate fi totuși într-o oarecare măsură la originea lor, căci efectul nu seamănă totdeauna cu cauza, așa cum copia seamănă cu originalul, și chiar dacă greșelile unchiului sînt mai grave, el poate foarte bine să le creadă mai puțin grave.

Cînd domnul de Charlus îl muștra cu indignare pe Robert, care de altfel nu cunoștea adevăratele gusturi ale unchiului său, în acea perioadă, și chiar dacă ar fi fost cea în care baronul condamnă propriile-i gusturi, el ar fi putut fi cu desăvîrșire sincer găsind că, din punctul de vedere al omului de lume, Robert era cu mult mai vinovat decît el. Oare Robert, și tocmai atunci cînd unchiul său fusese însărcinat să-l aducă pe calea cea "dreaptă", nu fusese cît pe ce să se excludă singur din lumea lui? Oare nu fusese cît pe ce să fie dat afară din Jockey-"Club"? Nu era oare batjocorit de toți din cauza cheltuielilor nebunești pe care le făcea pentru o femeie de cea mai joasă speță, a prieteniei cu tot felul de oameni - scriitori, actori, evrei - dintre care nici unul nu aparținea societății înalte, a opiniilor sale care nu se deosebeau de cele ale trădătorilor, a durerii pe care le-o pricinuia tuturor a lor săi? Prin ce se putea compara această viață scandaloasă cu cea a domnului de Charlus, ce știuse, pînă atunci, nu numai să-și păstreze, dar chiar să-și sporească prestigiul de Guermantes, fiind în societate o ființă cu totul privilegiată, căutată, adulată de societatea cea mai aleasă, și care, căsătorit cu o prințesă de Bourbon¹³⁸, femeie cu totul superioară, știuse să o facă fericită, instituisse în memoria ei un cult mai fervent, mai riguros decît se obișnuiește în lumea bună, și fusese astfel nu numai un bun fiu, dar și un bun soț?

„Dar ești sigur că domnul de Charlus a avut chiar atît de multe amante?" l-am întrebat, nu, desigur, cu intenția diabolică de a-i dezvălui lui Robert secretul pe care-l surprin-sesem, dar ușor enervat auzindu-l cum susține cu atîta certitudine și siguranță de sine o părere greșită. El se mulțumi să ridice din umeri ca răspuns la ceea ce credea a fi din partea mea o mare naivitate. „Dar nu-l condamn, găsesc că are deplină dreptate." Și începu să-mi schițeze o teorie care i-ar fi făcut oroare la Balbec (unde nu numai că-i înfiera pe seducători, dar

94

■ dea ca moartea e singura pedeapsă pe măsura crimei lor). Dar atunci era

încă îndrăgostit și gelos. Ajunse chiar să facă în f t_a mea elogiul caselor de rendez-vous. „Numai acolo găsești

n pantof pe măsura ta, cum spunem noi la regiment." Nu mai avea față de aceste locuri dezgustul ce-l cuprinsese la Balbec când făcusem aluzie la ele, și, auzindu-l acum, i-am spus că Bloch mă dusese și pe mine la o casă de rendez-vous, dar Robert îmi răspunse că cea unde se ducea Bloch era probabil

cu totul mizerabilă, un fel de rai al săracilor." „La urma urmei, depinde: unde te-a dus?" I-am răspuns evaziv, căci mi-am amintit că era casa unde avea Rachel, pe care Robert o iubise atît de mult¹³⁹, se vindea pentru un ludovic. „In orice caz, o să te duc să vezi locuri mult mai reușite, unde există niște femei formidabile." Auzindu-mă că-mi exprim dorința să mă ducă oricît de repede la casele de rendez-vous pe care le cunoștea și care erau, fără îndoială, superioare celei pe care mi-o arătase Bloch, îmi răspunse cu o sinceră mîhnire că nu poate de data asta, de vreme ce pleca a doua zi. „Ne vom duce data viitoare, spuse el. O să vezi, poți întîlni acolo chiar și fete tinere, adăugă el cu un aer misterios. Există o domnișoară de... cred d'Orgeville¹⁴⁰, îți voi spune exact numele ei, care este fata unor oameni foarte bine; mama ei e_, pare-se, o La Croix-TEveque¹⁴¹, sînt chiar .oarecum rude, dacă nu greșesc, cu mătușa Oriane. De altfel, e de ajuns s-o vezi ca să-ți dai seama că este fata unor oameni de familie bună (am simțit cum se întinde timp de o clipă peste vocea lui Robert umbra duhului Guermantes, care trecu precum un nor, dar la mare înălțime, și fără a se opri). Mi se pare ceva de-a dreptul miraculos. Părinții sînt mereu bolnavi și nu se pot ocupa de ea. Micuța își mai omoară astfel plictiseala și mă bizui pe tine: distreaz-o! - Cînd te întorci? - Nu știu; dacă nu ții să ai ducese cu orice preț (titlul de ducesă fiind pentru aristocrație singurul care desemnează un rang cu deosebire strălucit, după cum, pentru popor, titlul de prințesă), într-un alt gen există și prima cameristă a doamnei PutbW2"

In acea clipă intră în salon doamna de Surgis, care-și căuta fiii. Zărind-o, domnul de Charlus se îndreptă către ea cu
° amabilitate ce o surprinse pe marchiză într-un mod cu atît mai plăcut cu cît ea se aștepta la o mare răceală din partea baronu-
u> care se erijase totdeauna în protectorul Orianei, fiind singu-
din familie - familie prea adeseori îngăduitoare cu
xlgențele ducelui din cauza moștenirii și din invidie față de

ducesă - ce le ținea necruțător la distanță pe amantele fratelui său. De aceea doamna de Surgis ar fi înțeles foarte bine motivele atitudinii de care se temea din partea baronului, dar, nu le bănuia cîtuși de puțin pe cele ale primirii cu totul "opuse pe care el i-o făcu. El îi vorbi cu admirație despre portretul ei picta! odinioară de Jacquet¹⁴¹. Această admirație se transformă chiar într-un entuziasm care, chiar dacă era în parte interesat și încerca să o împiedice pe marchiză să se îndepărteze de el, vrînd s-o „țînă pe loc", cum spunea Robert despre armatele dușmane pe care vrei să le imobilizezi într-un anumit punct, era poate, de asemenea, sincer. Căci deși fiecare admira la fiii doamnei de Surgis mersul de regină și ochii acesteia, baronul putea simți o plăcere inversă, dar la fel de vie, regăsind aceste farmece îmbinate în mama celor doi fii, ca într-un portret care nu inspiră prin el însuși dorințe, ci le hrănește cu admirația estetică pe care o inspiră, pe cele pe care le trezește. Acestea dădeau un farmec voluptuos pînă și portretului pictat de Jacquet, și baronul l-ar fi cumpărat chiar în acea clipă, pentru a studia pe el genealogia fiziologică a celor doi tineri Surgis.

„Vezi că nu exageram, îmi spuse Robert, e de-ajuns să te uiți la atențiile cu care unchiul meu o înconjoară pe doamna de Surgis. Ba asta chiar mă miră. Dacă Oriane ar ști, ar fi furioasă. Trebuie să recunoaștem că sînt destule femei aici și că nu tocmai doamna de Surgis merită o asemenea curte", adăugă el; ca toți cei ce nu sînt îndrăgostiți, el își închipuia că alegem persoana pe care o iubim după nenumărate deliberări și în funcție de calități și împrejurări convenabile. De altfel, înșelîndu-se în privința unchiului său, pe care-l credea interesat de femei, Robert, plin de ranchiună, vorbea despre domnul de Charlus cu prea multă ușurință. Faptul de a fi nepotul cuiva lasă totdeauna urme. Adeseori o deprindere ereditară este transmisă, mai devreme ori mai tîrziu, prin mijlocirea unchiului. Am putea face astfel o întreagă galerie de portrete, cu titlul comediei germane *Unchi și nepot*¹⁴⁴, în care l-am vedea pe unchi veghind cu strășnicie, deși fără voia lui, ca nepotul să ajungă să-i semene. Voi adăuga chiar că această galerie ar fi incompletă, dacă nu ar figura aici și unchii ce nu sînt legați printr-o adevărată legătură de rudenie, ei nefiind decît unchii soției nepotului. Domnii de Charlus sînt, într-adevăr, în asemenea măsură convinși că numai ei sînt soți buni și singurii care nu pot stîrni gelozia unei femei, încît, în general, din dragoste pentru nepoata lor, o pun să se căsătorească tot cu un Charlus.

ce încîlcește și mai mult ghemul asemănărilor. Iar fostei fată de nepoată i se adaugă uneori dragostea față de idnicul acesteia. Asemenea căsătorii nu sînt rare, și adeseori

dras

1 sînt ceea ce îndeobște numim căsătorii fericite.

Despre ce vorbeam? Ah! despre blonda aceea înaltă, : merista doamnei Putbus. Ei îi plac și femeile, dar cred că asta e indiferent; pot să-ți spun că n-am văzut niciodată o ființă mai frumoasă. - Mi-o închipui semănînd cu femeile din tablourile lui Giorgione¹⁴⁵. - Da, extraordinar de mult! Ah! Iacă aș avea timp să trec prin Paris, cîte lucruri minunate ar fi e făcut! Apoi treci la alta! Căci, crede-mă, iubirea nu merită prea multă bătaie de cap, m-am deșteptat, nu mai sînt ca pe vremuri." Pe dată mi-am dat seama, cu uimire, că nu mai dădea doi bani nici pe literatură, deși, cu prilejul ultimei noastre întîlniri, se arătase dezamăgit doar cu privire la literați. („Aproape toți sînt niște ticăloși și niște petrecăreți", îmi spusese el), ceea ce nu se putea explica prin ciuda sa justificată față de anumiți prieteni ai RacheTe'i. Ei o convinseseră într-adevăr că nu va avea

niciodată talent dacă-1 lăsa pe Robert, „bărbat dintf-o altă rasă”, s-o influențeze, batjocorindu-1 în față împreună cu ea, chiar în timpul dineurilor oferite de el. Dar în realitate iubirea lui Robert pentru Litere nu avea nimic profund, nu emana din adevărata lui natură, nu era decît un derivat al iubirii sale pentru Rachel și se ștersese odată cu această iubire, dimpreună cu oroarea pe care i-o stîrneau cei dedați plăcerilor și cu respectul său religios față de virtutea femeilor.

„Ce înfățișare ciudată au acești doi tineri! Uită-te cu ce pasiune joacă, marchiză”, spuse domnul de Charlus, arătîndu-i doamnei de Surgis pe propriii ei fii, ca și cum n-ar fi știut cine sînt. „Cred că sînt doi orientali, ba, după anumite trăsături caracteristice, sînt poate turci”, adăugă el, pentru a face și mai plauzibilă prefăcuta-i inocență și a arăta o vagă antipatie care,

d avea să fie înlocuită prin amabilitate, urma să dovedească tocmai că această schimbare avea drept cauză doar faptul că era

rba de fiii doamnei de Surgis și survenise doar cînd baronul atlaste cine sînt cei doi tineri. Poate, de asemenea, domnul de Charlus, care, insolent din fire, simțea o mare bucurie exercitîndu-și acest dar, profita de clipele în care se presupunea

l ignoră cine sînt cei doi tineri, pentru a se distra pe seama i. mnei de Surgis și a se deda obișnuitelor sale glume batjo-toare, așa cum Scapin se folosește de travestiul stăpînului

u Pentni a-i trage cîteva lovituri zdravene de bîță.

97

„Sînt fiii mei”, spuse doamna de Surgis, iar pe chipul ei apăru o roșeață ce nu s-ar fi ivit dacă ar fi fost mai inteligentă, fără a fi și mai virtuoaasă. Ea ar fi înțeles atunci că indiferenta l absolută sau batjocura pe care domnul de Charlus le arăta față de un tînăr nu era mai sinceră decît admirația superficială cu care le înconjura pe femei și care nu exprima adevărata lui fire. Aceea față de care putea să aibă la nesfîrșit cuvintele cele mai măgulitoare, ar fi putut fi geloasă pentru privirea pe care, în timp ce vorbea cu ea, el i-o arunca vreunui bărbat pe care se prefăcea apoi că nu-1 văzuse. Căci acea privire era alta decît cea cu care domnul de Charlus se uita, la femei; era o privire specială, venită din adîncuri, și care, chiar în timpul unei serate, se îndrepta parcă fără voia ei și naiv către tinerii bărbați, precum privirea unui croitor-, ce se fixează pe dată pe veșminte, dezyăluindu-i profesiunea.

„Oh! ce ciudat”, răspunse, nu fără o anume insolență, domnul de Charlus, prefăcîndu-se că-și silește gîndul să străbată un lung drum pentru a se întoarce la o realitate atît de diferită de cea pe care se prefăcuse că o bănuiește. „Nu-i cunosc”, adăugă el, temîndu-se că a mers mult prea departe în exprimarea unei antipatii și că paralizase astfel orice intenție a marchizei de a-i face cunoștință cu fiii ei. „îmi îngădui să ți-i prezint? întrebă cu timiditate doamna de Surgis. - Bineînțeles, dar mă gîndesc că poate nu sînt îndeajuns de amuzant pentru niște oameni atît de tineri”, psalmodie domnul de Charlus cu . ezitarea și răceala cuiva ce lasă cu greu să i se smulgă cîteva cuvinte de politețe. „Arnulphe, Victurnien, veniți repede”, spuse doamna de Surgis. Victurnien se ridică plin de hotărîre. Arnulphe, nevăzînd parcă nimic altceva decît gestul fratelui său, îl urmă cu docilitate.

„Acuma face clasica figură cu copiii, îmi spuse Robert. îți vine să mori de rîs. Încearcă să placă pînă și cîinelui din casă¹⁴⁶. E cu atît mai nostim cu cît unchiul meu nu-i poate suferi pe tinerii frumusei. Și uită-te cît e de serios cînd ascultă ce-i spun. Dacă eu aș fi fost cel care-aș fi vrut să i-i prezint, m-ar fi trimis la plimbare. Ascultă, trebuie să mă duc s-o salut pe Oriane. îmi rămîne atît de puțin timp aici, la Paris, încît vreau să încerc să-i yăd acum pe toți cei cărora altminteri ar trebui să le las cărți de vizită la

poartă." „Cît sînt de bine crescuți, ce purtări alese au, spunea domnul de Charlus. - Crezi _asta cu adevărat?" î' răspundea doamna de Surgis, încîntată.

98

I

Zărindu-mă, Swann se apropie de Saint-Loup și de mine. Într-un moment înzestrat cu o veselie tipic evreiască, mai puțin subtilă decît îmi amintea omului de lume care era tot el. „Bună seara, ne spuse. Dumnezeule! Sîntem toți trei împreună, se va crede că s-a înființat sindicatul. Mai că-ți vine să cauți unde se află casa de hi!" Nii-și dădea seama că domnul de Beaucerfeuil era chiar în spate și—1 auzea. Generalul își încruntă fără voie sprîncenele. Auzeam chiar lîngă noi vocea domnului de Charlus: „Cum? te cheamă Victurnien, ca pe personajul d^jn *Cabinetul cu antichități*¹⁴¹", spunea baronul, pentru a prelungi conversația cu cei doi tineri. „De Balzac, da", răspunse cel mai mare dintre frații Sursis, care nu citise niciodată nici măcar un rînd din acest romancier, dar căruia profesorul său îi semnalase, în urmă cu cîteva zile, asemănarea dintre prenumele lui și cel al lui -d'Esgrignon. Doamna de Surgis era încîntată văzîndu-1 pe fiul ei că dă un răspuns atît de strălucit și pe domnul de Charlus extaziat în fața unei asemenea științe.

„Se pare că Loubet¹⁴⁸ este cu totul de partea noastră, știu asta din sursă foarte sigură", îi spuse Swann lui Saint-Loup, dar de data asta cu voce mai scăzută, pentru a nu fi auzit de/ general, acel Swann pentru care relațiile republicane ale soției sale deveniseră mai interesante de cînd îi preocupa atît de mult afacerea Dreyfus. „îți spun asta pentru că știu că ești cu totul de partea noastră.

— Nu-i chiar așa; te înșeli, îi răspunse Robert. E o treabă rău pornită, în care îmi pare rău că m-am băgat. Nu aveam ce să caut. Dacă ar fi să iau totul de la început, m-aș ține deoparte. Sînt soldat și, înainte de orice, sînt pentru armată. Dacă mai "ămîi puțin cu domnul Swann, ne întîlnim chiar peste o clipă, icum mă duc să-mi salut mătușa." Dar am văzut că de fapt voia să i stea de vorbă cu domnișoara d'Ambresac, și am fost

fericit la gîndul că mă mințise cu privire la această posibilă oportunitate. M-am înseninat cînd am aflat că-i fusese prezentat pentru prima dată cu o jumătate de oră mai devreme, de către doamna de Ambresac, care dorea acea căsătorie, familia d'Ambresac fiind foarte bogată. „Iată", îi spuse domnul de Charlus doamnei de Surgis, „veți cunoaște în sfîrșit un tînăr cultivat, care vă va citi, care știe cine e

^ „Și faptul de a-1 întîlni acolo unde genul acesta de tineri n evernt foarte rar, la unul din egalii mei, la unul dintre ai

³Ș n, îmi face cu atît mai mare plăcere", adăugă el, insistînd P'a acestor cuvinte. Deși cei din familia Guermantes se

99

prefăceau a-i socoti pe toți oamenii egali, la marile ocazii, și se găseau printre oameni „de origine nobilă", și mai ales printre unii de origine „mai puțin nobilă", pe care doreau și puteau să-j măgulească, ei nu ezitau să facă apel la vechile amintiri de familie. „Odinioară, continuă baronul, a fi aristocrat însemna a fi cel mai bun, prin inteligență, prin inimă. Or, iată-1 pe primul dintre noi pe care-1 văd știind cine este Victurnien d'Esgrignon. Greșesc cînd spun primul. Mai este și un Polignac și un Montesquiou¹⁴⁹, adăugă domnul de Charlus, care știa că< această dublă asimilare o va îmbăta de fericire pe marchiză. „De altfel, fiii dumitale au pe cine moșteni, bunicul lor din partea mamei avea o colecție celebră din secolul al XVIII-lea. Ți-o voi arăta și pe a mea, dacă vrei să-mi faci plăcerea de a veni să iei masa la mine într-o bună zi,- îi spuse el tînărului. Victurnien. Îți voi arăta o ciudată ediție a rorn/iului-

Cab/nefu/, cu *antichități*, cu corecturi făcute chiar de mîna lui Balzac. Voi fi încîntat să-i confrunt pe cei doi Victurnien."

Nu mă puteam hotărî să mă despart de Swann. Ajunsese în acel hal de oboseală cînd corpul unui bolnav nu mai este decît o eprubetă în care pot fi observate reacții chimice. Pe chipul lui apăruseră niște puncte albastrii care păreau a nu aparține lumii celor vii, răspîndind acel miros care, la liceu, după „experiențele de laborator”, fac atît de neplăcută șederea într-o clasă unde se predau „Științele.” L-am întrebat dacă nu avusese o lungă conversație cu prințul de Guermantes și dacă nu voia să mi-o povestească. „Ba da, îmi spuse, dar du-te mai întîi să stai pușin de vorbă cu domnul de Charlus și cu doamna de Surgis, te vo[ă]ștepta aici.”

Într-adevăr, propunîndu-i doamnei de Surgis să părăsească acea încăpere prea încălzită și să se așeze pentru cîteva clipe într-o alta împreună cu el, domnul de Charlus nu le ceruse celor doi fii să vină cu mama lor, ci mie. Astfel, părea că, după ce-i cunoscuse, nu ținea să rămîna mai mult timp cu cei doi. Totodată, politețea lui față de mine nu-1 costa prea mult, doamna de Surgis-le-Duc fiind destul de rău văzută.

Din nefericire, abia ne așezasem în dreptul unei ferestre, și doamna de Saint-Euverte, ținta a glumelor baronului, trecu prin fața noastră. Ea, poate pentru a ascunde, sau a disprețui în chip deschis relele sentimente pe care i le inspira domnului de Charlus și mai ales pentru a arăta că era intimă cu o doamnă care stătea de vorbă cu el într-un mod atît de familiar, îi adresă celebrei frumuseți un salut disprețuitor și amical totodată, iar

100

sta îi răspunse privindu-1 cu coada ochiului pe domnul de Charlus și surîzînd barjocoritor. Dar locul era atît de strîmt, și doamna de Saint-Euverte, cînd vru, îndărătul nostru, să-și invite în continuare invitații de a doua zi, se află ca prinsă aici ■ neputînd să iasă ușor, moment prețios de care domnul de Charlus, dornic să-și arate verva insolentă în fața mamei celor doi tineri, știu să profite. O întrebare nătîngă pe care i-am pus-o cu toată bu'nă-credință îi oferi prilejul unui triumfal cuplet, din care biata doamnă de Saint-Euverte, aproape imobilizată îndărătul nostru, nu putea pierde nici un cuvînt. „Ai crede oare că acest tînar impertinent, spuse el, arătîndu-mă doamnei de Sur^is, m-a întrebat, fără acea minimă grijă pe care trebuie s-o ai spre a ascunde asemenea nevoi, dacă mă duc la petrecerea doamnei de Saint-Euverte, adică, după cum cred eu, dacă mă doare burta¹⁵⁰. Dacă mi s-ar întîmpla asta, aș încerca oricum să mă ușurez într-un loc mai confortabil decît casa unei femei care, de-mi aduc bine aminte, își sărbătorea centenarul cînd eu abia începeam să ies în lume. Și totuși cine ar putea avea o conversație mai interesantă decît a ei? Cîte amintiri istorice, văzute și trăite pe vremea Primului Imperiu și a Restaurației, cîte povești cu caracter intim, de asemenea, care nu au în ele nimic «sfînt», ci, dimpotrivă, sînt cît se poate de «deochete», dacă e să ne luăm după cele ce mai face încă și azi venerabila culcăreață. Din păcate, sensibilitatea aparatului meu olfactiv m-ar împiedica să-i pun întrebări cu privire la aceste epoci pasionante. Apropierea acestei doamne îmi este de-ajuns. Uneori îmi spun dintr-o dată: «Cine-o fi scotocind prin latrină», dar nu-i decît marchiza, care și-a deschis gura, spre a lansa vreo invitație. Și înțelegi că dacă, din nefericire, m-aș duce la ea, latrina ar deveni un uriaș butoi cu cîcat. Totuși, are n nume mistic, care mă duce totdeauna cu gîndul, făcîndu-mă >ă jubilez, deși de mult ea și-a depășit jubileul, la acel stupid vers „decadent”: *Ah! verde, cît de verde era sufletul meu în cea zi*¹⁵¹... Dar am nevoie de o verdeață mai curată. Aflu că

obosita mărșăluitoare dă niște «petreceri cîmpenești», pe care eu le-aș numi «invitații la o plimbare prin canalele cu scur-^n». Ai de gînd să te murdărești umblînd pe acolo?” o întrebă * P^e doamna de Surgis, care de data asta se găsi la oarecare

imtoare. Căci voind să-i arate baronului că nu se duce, și
' că și-ar da zile din viață spre a nu lipsi de la petrecerea
't-Euverte-, ea ieși din încurcătură printr-o atitudine de
JJ'oc adică mimînd incertitudinea. Această atitudine luă o

101

formă atît de prostesc stîngace și atît de meschin mic-burgheză, încît domnul de Charlus, netemîndu-se că o va jigni pe doamna de Surgis, căreia totuși dorea să-i placă, începu să rîdă pentru a-i arăta că „nu-1 poate înșela chiar atît de ușor.”

„Îi admir totdeauna pe oamenii care fac proiecte, spuse ea; eu renunț adeseori la planurile mele în ultima clipă. Faptul că trebuie să încerc o rochie de vară poate să-mi schimbe cu totul programul. Voi acționa după inspirația momentului.”

Eu unul eram indignat de oribilele cuvinte ale domnului de Charlus. Aș fi vrut să o copleșesc cu toate bucuriile pe cea care avea să dea mîine petrecerea. Din nefericire, în lumea aristocrației, ca și în lumea politică, victimele sînt atît de lașe, încît nu le poți purta pică multă vreme călăilor. Doamna de Saint-Euverte, care izbutise să iasă din colțul unde o blocasem, îl atinse fără voie pe baron în treacăt și, printr-un reflex de snobism ce anihila în ea orice mînie, poate chiar în speranța unui început de conversație pe care probabil îl mai încercase: „Oh, iartă-mă, domnule de Charlus, nădărduiesc că nu te-am lovit”, exclamă ea, ca și cum ar fi îngenuncheat în fața unui stăpîn. Acesta nu binevoi să-i răspundă altminteri decît printr-un rîs zgomotos și ironic, spunîndu-i doar un „bună: seara”, ca și cum și-ar fi dat seama de prezența marchizei doar în clipa, cînd ea îl salutase cea dintîi, ceea ce era o nouă insultă. Vădind o platitudine atît de mare încît am suferit pentru ea, doamna de Saint-Euverte se apropie de mine și, luîndu-mă la o parte, îmi șopti la ureche; „Dar ce i-am făcut domnului de Charlus? Lumea zice că nu mă găsește îndeajuns de șic”, spuse ea, rîzînd în hohote. Am tăcut. Pe de o parte, găseam că e o prostie ca ea să lase să se creadă că nimeni nu era atît de șic ca ea. Pe de altă parte, oamenii care rîd cu atîta poftă de ceea ce spun ei înșiși, și cînd spusele lor n-au nici un haz, ne scutesc prin atitudinea lor, să participăm noi înșine la rîsul lor.

„Unii susțin că se simte jignit pentru că nu-1 invit. Dar nici el nu mă prea încurajează. Parcă ar avea ceva cu mine (expresia mi se păru slabă). Încearcă să afli ce vrea de la mine și vino mîine să-mi spui. Iar dacă are remușcări și vrea să te întovărășească, adu-1 cu dumneata. Păcătoșii trebuie iertați. Mi-ar face plăcere să vină, căci știu că asta ar încluda-o pe doamna de Surgis. Te las să hotărăști singur. Te pricepi foarte bine la asemenea lucruri, iar eu nu vreau să par a cerși prezența invitaților. Oricum contez pe prezența dumitale.”

102

M-am gîndit că Swann a ostenit așteptîndu-mă. De altfel, voiam să mă întorc acasă prea tîrziu, din cauza Albertinei,

- luîndu-mi rămas bun de la doamna de Surgis și de la domnul V charlus, m-am dus spre prietenul meu bolnav, ce se afla în ala de joc. L-am întrebat dacă-i spusese prințului în grădină ceea ce domnul de Breauté (al cărui nume nu l-am rostit) ne vestise, știinînd că fusese vorba de o faptă măruntă a lui Bereotte. El tbucni în rîs: „Totul e o minciună, totul e inventat si de o stupiditate absolută. E incredibil cum se poate naște eroarea din nimic. Nu te întreb cine ți-a spus asta, dar ar fi cu adevărat interesant ca, într-un cadru atît de limitat ca acesta, să analizăm din aproape în aproape lucrurile, pentru a vedea cum s-a ajuns la o asemenea versiune. Și, de altfel,

de ce oare îi interesează pe oameni ce mi-a spus prințul? Lumea e foarte curioasă. Eu unul n-am fost niciodată curios, în afară de vremea când eram îndrăgostit și stăpînit de gelozie. Și tot n-am aflat nimic sigur! Ești gelos?" l-am spus lui Swann că nu fusesem niciodată stăpînit de gelozie și că nici măcar nu știam ce înseamnă acest simțămînt. „Te felicit, în acest caz. Când ești puțin gelos, nu-i deloc neplăcut, din două puncte de vedere. Pe de o parte, pentru că o asemenea stare le îngăduie oamenilor ce nu sînt curioși să se intereseze de soarta celorlalți, sau cel puțin de viața unei alte femeii sau a unui alt bărbat. Și apoi, pentru că e atît de plăcut să simți că posezi, că te urci într-o trăsură cu o femeie, că nu o lași singură. Dar asta se întîmplă doar la începutul acelei boli care este gelozia, sau cînd vindecarea este aproape completă. În intervalul dintre cele două perioade, omul suferă cea mai înspăimîntătoare tortură. De altfel, trebuie să-ți spun că eu abia dacă am cunoscut cele două plăceri despre care-ți vorbesc: pe prima nu am gustat-o din pricina firii mele, care nu-i capabilă să cugete îndelung; de a doua nu am avut parte din cauza unor împrejurări, din vina femeii, vreau să spun din vina femeilor care mi-au stîrnit șelozia. Dar nu-i nimic. Chiar cînd nu mai ții la unele lucruri, faptul de a fi ținut cîndva la ele continuă să aibă o anumită importanță, pentru că erai mînat de motive care le scăpau celorlalți- Simțim că amintirea acelor sentimente nu este decît în noi;

-buie să ne retragem în noi pentru a o privi. Nu-ți bate joc prea mult de acest jargon idealist, căci vreau să spun prin asta

■ am iubit mult viața și că am iubit mult artele. Acum sînt cam prea obosit pentru a mai trăi cu ceilalți, iar aceste vechi senti-mente, ce-mi aparțin atît de mult mie însumi, mi se par, și

103

,ista-i o manie a tuturor colecționarilor, foarte prețioase. Îmi k-schid mie însumi inima ca pe un fel de vitrină, privesc una . ile una atîtea iubiri pe care ceilalți nu le vor fi cunoscut. Și îmi >pun, ca Mazarin vorbind despre cărțile sale, dar fără nici o spaimă, cîl e de neplăcut că trebuie să părăsesc toate astea, toată această colecție de care acum sînt mai legat decît de celelalte. Dar să ne întoarcem la convorbirea cu prințul: nu o voi povesti decît unei singure persoane, și acea persoană vei fi dumneata." îl auzeam destul de greu din cauza conversației zgomotoase pe care o ducea, chiar lîngă noi, domnul de Charlus, ce se întorsese din sala de joc. „Citești și dumneata? Cum îți petreci timpul?" îl întrebă el pe contele Arnulphe, care nici- măcar nu cunoștea numele de Balzac. Dar cum, fiind miop, vedea totul foarte mic, el părea că vede lucrurile de la foarte mare distanță; astfel încît - rară poezie într-un sculptural zeu grec - în luminile ochilor săi se înscriau parcă niște îndepărtate și misterioase stele.

„Ce-ar fi dac-am face cîțiva pași prin grădină, domnule?“, i-am spus lui Swann, în timp ce contele Arnulphe, cu o voce sîsîită care părea să arate că dezvoltarea sa mintală nu era completă, îi răspundea domnului de Charlus cu o precizie supusă și naivă: „Mai curînd jucînd golf, tenis, alte sporturi cu mingea, alergînd, și mai ales jucînd polo.“ Așa și Minerva, împărțindu-se, încetase a mai fi, într-o anumită cetate, zeița înf. 'epciunii și întruchipase, într-o parte din ea însăși, o divinitate pur sportivă,, hipică,, „Athene Hippia¹⁵².“ Și tînarul se d_t- .ia de asemenea la Saint-Moritz ca să facă schi, căci Pallas Tri geneia bîntuie pe culmile munților celor mai înalți și îi ajunge din urmă pe călăreți. „Ah!“ îi răspunde domnul de Charlus, cu surîsul transcendent al intelectualului care nici măcar nu-și dă osteneala să-și ascundă batjocura, dar care, de altfel, se simte într-atît de mult superior celorlalți și disprețuiește în asemenea măsură inteligența celor ce sînt. cel mai puțin proști, încît abia dacă îi deslușește de cei care sînt cei mai proști, de vreme ce aceștia pot să-i fie pe plac într-alt fel. Vorbindu-i lui Arnulphe,

domnul de Charlus găsea că îi conferă prin chiar aceasta o superioritate pe care toată lumea trebuie să o invidieze și să o recunoască. „Nu, îmi răspunse Swann, sînt prea obosit ca să merg, mai bine să ne așezăm undeva, abia mă mai țin pe picioare.” Era adevărat, și totuși faptul de a fi început să vorbească îi redase o anumită vioiciune. **P**înă și în oboseala cea mai reală există, mai ales în

104

cazul oamenilor cu nervii sensibili, o parte care depinde de atenție și care nu se păstrează decît prin memorie. Sîntem oboseți de îndată ce ne temem de oboseală și, pentru a nu mai fi oboseți, e de ajuns să uităm că sîntem. Des: ., Swann nu era întrut'otul unul dintre acei oameni mereu o Miiți pînă la sfîrșeală și care, cu puterile nimicite, ofiliți, **nemaiținîndu-se** ne picioare, se însuflețesc în cursul unei conversații precum o floare în apă și, ore în șir, pot afla în propriile lor cuvinte forțe pe care din nefericire nu le transmit celor ce-i ascultă și care par tot mai doborîți pe măsură ce vorbitorul se simte mai în formă. Dar Swann aparținea acelei puternice rase evreiești, energiei ei vitale, rezistenței în fața morții la care indivizii înșiși par să participe. Loviți fiecare de cîte o boală, așa cum rasa însăși este lovită de persecuție, ei se zbat la nesfîrșit în agonii teribile ce se pot prelungi dincolo de orice termen verosimil, cînd cei din jur nu mai văd decît o barbă de profet, sub un nas uriaș care se dilată pentru a inspira ultimul strop de aer înaintea ceasului hărăzit rugăciunilor rituale și cînd începe perindarea rudelor îndepărtate, ce înaintează cu mișcări mecanice ca o friză asiriană.

Ne-am așezat, dar, înainte de a se îndepărta de grupul alcătuit de domnul de Charlus împreună cu cei doi tineri Surgis și mama lor, Swann aruncă asupra corsajului acesteia o lungă privire de cunoscător, dilatată și pofticioasă. Își puse monoculul, pentru a vedea mai bine și, în timp ce-mi vorbea, arunca din cînd în cînd cîte o privire către acea doamnă. „Iată, îmi spuse el după ce ne-am așezat, conversația mea cu prințul, cuvînt cu cuvînt, și dacă-ți amintești ce ți-am spus adineauri, vei vedea de ce te aleg drept confident. Și o fac și pentru un alt motiv, pe care-1 vei afla cîndva. «Dragul meu Swann, mi-a spus prințul de Guermantes, mă vei ierta dacă am părut a te evita în ultima vreme. (Nu-mi dădusem seama, fiind bolnav și evitîndu-i eu însumi pe toți.) Mai întîi, auzisem spunîndu-se, și prevăzusem asta eu însumi, că, în privința nefericitei afaceri care dezbină țara, ai păreri cu totul opuse părerilor mele. Or, mi-ar fi fost extrem de neplăcut dacă le-ai fi exprimat în fața mea. Eram atît de nervos încît prințesa, auzindu-1 pe cumnatul ei, marele-duce

e Hessa¹⁵-\ spunînd, acum doi ani, că Dreyfus e nevinovat, nu se mulțumise să-1 contrazică pe loc și cu însuflețire, dar nici nu-mi repetase acele cuvinte, pentru a nu mă contraria. Aproape în aceeași perioadă, prințul regal de Suedia¹⁵⁴ venise

^a Paris; auzind probabil că împărăteasa Eugenia era de partea

105

lui Dreyfus¹⁵⁵, o confundase cu prințesa (ciudată confuzie, recunoaște, între o femeie de rangul nevastei mele și o spaniolă, de **viță** nu chiar atît de nobilă pe cît se zice, și căsătorită cu un simplu Bonaparte), și îi spusese: «Prințesă,, sînt de două ori fericit că te văd, căci știu că ai aceleași idei ca și mine despre afacerea Dreyfus, ceea ce nu mă miră, de vreme ce Alteța Ta este din Bavaria». Ceea ce avusese drept urmare acest răspuns adresat prințului: «Monsenioro,,eu nu mai sînt decît o prințesă franceză, și gîndesc ca toți compatrioții mei». Or, dragul meu Swann, o conversație pe care am avut-o cu generalul de Beuserfeuil acum un an și jumătate, mi-a stîrnit bănuiala că în felul cum se desfășurase procesul avuseseră loc nu numai o eroare, ci și

grave ilegalități»."

Am fost întrerupți (Swann nu voia să fie auzit de alții) de vocea domnului de Charlus ce (fără să ne ia în seamă de altfel) trecea prin fața noastră conducând-o pe doamna de Surgis și care se opri **pentru** a încerca să o mai rețină, fie din cauza fiilor ei, fie din pricina acelei dorințe pe care o aveau cei din familia Guermantes de a nu vedea sfârșindu-se clipa prezentă, dorință care-i cufunda într-un fel de inerție adânc neliniștită. În legătură cu aceasta, Swann îmi spuse, ceva mai târziu, un lucru care-i răpi pentru mine numelui de Surgis-le-Duc toată poezia ce mi se păruse a o avea. Marchiza de Surgis-le-Duc avea o situație mondenă mult mai importantă, rude mult mai de seamă decât vărul ei, contele de Surgis, care, sărac, trăia pe moșia lui. Dar cuvântul prin care se termina titlul, „le Duc”, nu avea originea pe care eu i-o bănuiam și care mă făcuse să-l apropii în închipuire de Bourg-l'Abbe, Bois-le-Roi etc.¹⁵⁶. Un conte de Surgis se însurase, pur și simplu, în timpul Restaurației, cu fata unui industriaș nespus de bogat, domnul Leduc, sau Le Duc, el însuși fiul unui fabricant de produse chimice, cel mai bogat om din vremea sa, și care era pair de Franța. Regele Carol al X-lea crease, pentru copilul născut din această căsătorie, marchizatul Surgis-le-Duc, marchizatul Surgis existând în familie. Adaosul numelui burghez nu împiedicase această ramură, posesoare a unei uriașe averi, să facă o seamă de căsătorii cu primele familii ale regatului. Iar actuala marchiză de Surgis-le-Duc, de viță foarte nobilă, ar fi putut avea o situație strălucită. Un demon al perversității¹⁵⁷ o îndemnase ca, disprețuind acea situație, să fugă din casa conjugală și să trăiască în chipul cel mai scandalos. Apoi, societatea disprețuită de ea la douăzeci de ani, când îi avea pe toți la

106

nicioare, îi lipsise crunt la treizeci de ani, iar de zece ani nimeni, în afara câtorva prietene credincioase, nu o mai saluta, drept care se hotărîse să recucerească pas cu pas și cu mare trudă ceea ce posedase încă de la naștere (acest du-te-vino nu-i chiar atât de rar pe cât s-ar crede).

Întrucît îi privește pe nobilii de seamă ce-i erau rude, renegați odinioară de ea, și care o renegaseră la rîndul lor, încerca să-i atragă vorbindu-le despre bucuria pe care o va simți evocînd cu ei amintiri din copilărie. Și, spunînd aceasta, pentru a-si ascunde snobismul, mințea poate mai puțin decât își închipuia. „Basin e toată tinerețea mea!” spunea ea în ziua cînd, în sfîrșit, el o căutase. Și era oarecum adevărat. Dar ea nu calculase bine alegîndu-l drept amant. Căci toate prietenele ducesei de Guermantes aveau să fie de partea acesteia, și astfel doamna de Surgis cobora pentru a doua oară acel povîrniș pe care-l urcase cu atîta trudă. „Este bine!” tocmai îi spunea domnul de Charlus, care încerca să prelungească acea convorbire, „vei depune omagiile mele la picioarele frumosului portret. Ce se mai mîmplă cu el?”

— Să știi, îi răspunse doamna de Surgis, că nu-l mai am: soțului meu nu i-a plăcut. - Cum așa? Dar e una din capodoperele epocii noastre, cu nimic mai prejos decât portretul ducesei de Châteauroux, pictat de Nattier¹⁵⁸ și care voia să zugrăvească - o zeița nu mai puțin maiestuoasă și ucigașă! Oh! acel guleraș albastru! nici chiar Ver Meer nu a pictat vreodată cu mai multă măiestrie o stofă. Dar să nu vorbim prea tare, căci Swann ne va contrazice, vrînd să-și răzbune pictorul favorit, maestrul din Delft.” Marchiza, întorcîndu-și capul, îi surîse și-i întinse mîna lui Swann, care se ridicase pentru a o saluta. Dar aproape fără să se ascundă - poate pentru că vîrsta-i, acum înaintată, îl lipsea de orice voință morală, din iadiferență față de părerea celorlalți, sau de putere fizică, prin exacerbară dorinței și slăbirea resorturilor care ne ajută s-o ascundem -, de îndată ce, strîngînd mîna marchizei, îi văzu sîinii din apropiere și de sus, Swann își cufundă privirea atentă, serioasă, absorbită, aproape îngrijorată, în adîncimile corsajului, iar nările sale, îmbătate de

parfumul femeii, palpitară ca un fluture ce dă să se așeze pe loarea întrezărită. Dintr-o dată el se smulse ameteții care-l ^prinsese, iar doamna de Surgis însăși, deși stingherită, își abuși o respirație profundă, căci dorința e uneori contagioasă, p ictorul s~a supărat, îi spuse ea domnului de Charlus, și și-a luat tabloul înapoi. Se spune că acum se află la Diane de Saint-

107

Euverte. - N-o să cred niciodată că o capodoperă poate face o asemenea alegere de prost gust", îi răspunse bafonul.

„Îi vorbește despre portretul ei. I-aș vorbi și eu la fel de bine ca și Charlus, îmi spuse Swann, pe un ton leneș și ușor **insinuant**, urmărind cu privirea cuplul care se îndepărta. Și sînt sigur că mi-ar face mai multă plăcere decît lui Charlus", adăugă el. L-am întrebat dacă ceea ce se spune despre domnul de Charlus era adevărat, întrebare prin care mințeam de două ori, căci, chiar dacă nu știam ce se spune pe seama lui, știam că schimb foarte bine încă de adineauri că lucrul la care mă refeream era adevărat. Swann înălță din umeri, ca și cum aș fi rostit o absurditate. „E un prieten minunat. Dar nu mai e nevoie să adaug că simțămintele lui sînt pur platonice. E mai sentimental decît alții, asta-i totul; pe de altă parte, cum nu merge niciodată foarte departe cu femeile, asta a acreditat într-un aume fel zvonurile nesăbuite despre care vorbești. Poate că Charlus își iubește mult prietenii, dar poți fi sigur că lucrurile nu s-au petrecut niciodată altundeva decît în capul și în inima lui. Poate că vom avea în cele din urmă două-trei clipe de liniște. Așadar, prințul de Guermantes mi-a spus în continuare: «Îți voi mărturisi că ideea unei ilegalități posibile în-desfășurarea procesului mă făcea extrem de nefericit, căci știi că am un adevărat cult pentru armată; am vorbit din nou cu generalul și, vai, n-am mai avut nici o îndoială. Îți voi spune deschis că ideea că un nevinovat ar putea fi silit să îndure cea mai infamantă dintre pedepse, nici măcar nu-mi trecuse prin minte. Dar, chinuit de această idee de ilegalitate, am început să studiez ceea ce nu voisem pînă atunci nici să citesc, și iată că m-am pomenit bîntuit de îndoieli nu numai cu privire la ilegalitatea procedurii, dar și în privința nevinovăției celui condamnat. N-am crezut că trebuie să-i vorbesc prințesei de toate acestea. Ea a devenit tot atît de franțuzoaică pe cît am devenit eu de francez. Totuși, din ziua * cînd m-am însurat cu ea, am avut cochetăria să-i arăt Franța noastră în toată frumusețea-i, și ce înseamnă pentru mine splendoarea ei, adică armata, încît îmi era mult prea greu acum să-i împărtășesc bănuielile mele, care nu se refereau, este adevărat, decît la cîțiva ofițeri. Dar sînt dintr-o familie de militari și nu voiam să cred că există ofițeri care se pot înșela. I-am vorbit din nou lui Beausseuil, și el mi-a mărturisit că fuseseră puse la cale o seamă de mașinații vinovate, că borderoul nu-i aparținea poate lui Dreyfus, dar că dovada limpede a vinovăției sale exista. Era cea oferită de Henry¹⁵⁹. Dar cîteva zile mai tîrziu

108

aflam că e vorba de un fals. **Din** acea clipă, și ascunzîndu-mă de prințesă, am început să citesc. zilnic *Le S7ec/e*¹⁶⁰, *L'Aurore*¹⁶¹; curînd n-am mai avut nici o îndoială, drept care n-am mai putut dormi. I-am mărturisit suferințele mele morale-prietenului nostru abatele Poire, care, după cum am constatat cu uimire, avea aceeași convingere, și l-am rugat să facă slujbe pentru Dreyfus, nefericita lui soție și copiii lui. Astfel stînd lucrurile, într-o dimineață, pe cînd mă duceam la prințesă, am întîlnit-o pe camerista ei, care ascundea ceva ce avea în mîină. Am întrebat-o, rîzînd, ce ascunde, ea se înroși și nu vru să-mi spună. Aveam cea mai mare încredere în soția mea, dar acest incident mă tulbură peste măsură (și, fără îndoială, și pe prințesă, căreia camerista i-1 povestise, probabil), căci draga mea Măria abia dacă-mi vorbi în timp ce

luam masa. L-am întrebat în acea zi pe abatele Poire dacă va putea să se roage a doua zi pentru Dreyfus în numele meu». Ia te uită!", exclamă Swann nu prea tare, întrerupându-se. Am ridicat capul și l-am văzut pe ducele de Guermantes, care venea spre noi. „Iertați-mă dacă vă deranjez, copii. Dragul meu, îmi zise, adresându-mi-se, Oriane m-a trimis la tine cu o invitație. Mărie și Gilbert au rugat-o să rămână să supeze cu ei împreună cu doar cinci sau șase persoane: prințesa de Hessa¹⁶², doamna de Ligne¹⁶³, doamna de Tarente¹⁶⁴, doamna de Chevreuse¹⁶⁵, ducesa d'Arenberg¹⁶⁶. Din păcate, noi nu putem rămîne, pentru că ne ducem la un fel de mică petrecere." Îl ascultam, dar de fiecare dată cînd aveam de făcut ceva, într-un anumit moment, îl însărcinăm în noi înșine pe un personaj obișnuit cu genul acesta de treabă, să supravegheze ceasul și să ne avertizeze la timp ce oră este. Acest servitor lăuntric îmi aminti, așa. cum îl rugasem în urmă cu cîteva ore, că Albertine, în acea clipă foarte departe de gîndul meu, urma să vină la mine de îndată ce se va fi terminat spectacolul teatral. De aceea, am refuzat invitația la supeu. Nu pentru că nu mi-ar fi plăcut să merg la prințesa de Guermantes. Bărbații pot avea mai multe feluri de plăceri. Cea adevărată este plăcerea pentru care renunță la cealaltă. Dar această ultimă plăcere, dacă este aparentă, sau chiar singura aparentă, poate să **ne-feșele** cu privire la prima, să-i liniștească sau să-i pună pe cu totul alte ^i pe geloși, să falsifice judecata lumii asupra noastră. Și totuși, ar fi de-ajuns, pentru ca să o sacrificăm celeilalte, Puțină fericire sau puțină suferință. Uneori, un al treilea fel de P'acen, mai grave, mai esențiale nu există încă pentru noi,

109

virtualitatea lor netraducîndu-se decît prin trezirea unor regrete, a unor descurajări. Și totuși, mai tîrziu ne vom dăruia tocmai acestor plăceri. Pentru a da un exemplu cu totul secundar: un "militar în vreme de pace își va sacrifica viața mondenă pentru iubire, dar, după ce războiul va fi fost declarat (și chiar fără să fie nevoie de ideea de datorie patriotică), el își va sacrifica iubirea pentru pasiunea, mai puternică decît iubirea, de a se bate. În zadar îmi spunea Swann că este fericit să-mi istorisească povestea lui, simțeam ca acea conversație a lui cu mine, din cauza orei întîrziate, și pentru că era prea suferind, era una dintre acele stări istovitoare cu privire la care cei ce știu că se sinucid pierzînd nopțile și prin excese de tot felul, simt, întorcîndu-se acasă, un regret exasperat, semănînd cu cel pe care-l au, după ce au cheltuit încă o dată nebunește, risipitorii, ce nu se vor putea totuși împiedica a doua zi să arunce din nou banii pe fereastră. Cînd a fost depășit un anumit grad de slăbiciune, pricinuită fie de vîrstă, fie de boală, orice plăcere pe care o avem în dauna somnului, în afara obiceiurilor noastre, orice încălcare a regulilor noastre de viață devine un chin. Cel care vorbește continuă să vorbească din politețe, din ațîțare, dar el știe că ora cînd ar mai fi putut să adoarmă a trecut, și mai știe cît de mult se va învinui pe sine în timpul insomniei și al oboselii ce urmează. De altfel, chiar plăcerea momentană a luat sfîrșit, trupul și spiritul sînt prea pustiite pentru a mai primi cu bucurie ceea ce interlocutorului îi pare o distracție. Ele seamănă cu un apartament așa cum arată el în ziua cînd plecăm într-o călătorie sau ne mutăm, și unde vizitele pe care le primim așezați pe geamantane, cu ochii ațintiți pe pendulă, sînt adevărate corvezi. „Iată-ne, în sfîrșit, singuri, îmi zise el: nu mai știu ce-ți spuneam. Ți-am spus, mi se pare, că prințul îl întrebase pe «abatele Poire dacă se va putea ruga a doua zi pentru Dreyfus. «Nu, îmi răspunse abatele» (îți spun: *îmi*, îmi zise Swann, pentru că prințul e cel care vorbește, înțelegi?) «căci cineva a insistat, de asemenea, să mă rog pentru Dreyfus mîine dimineață - Cum, i-am spus, încă un catolic este convins de inocența lui? -Așa se pare. - Dar convingerea acestui alt partizarreste

probabil de dată mai recentă decît a mea. - Totuși, acest partizan mă ruga să fac slujbe pentru sufletul lui Dreyfus pe vremea cînd dumneata îl vedeai încă vinovat. - Înțeleg că fiu e cineva din mediul nostru. - Dimpotrivă! - Există oare și printre noi partizani ai lui Dreyfus? Asta mă uimește; mi-ar plăcea mult să stau de vorbă cu o asemenea pasăre rară, dacă o

110

cunosc. - O cunoști. - Care-i este numele? - Prințesa de Guermantes¹⁵⁷.» «În timp ce eu mă temeam să nu jignesc credința în Franța și părerile naționaliste ale iubitei mele soții, ea, la rîndu-i* se temuse să nu-mi contrarieze părerile religioase, simțămintele patriotice. Dar gîndea și ea ca mine, și încă de mai multă vreme. Iar camerista ascunsese, pe cînd intra "în camera soției mele, ziarul pe care-l cumpărase în fiecare zi: *L'Aurore*. Dragul meu Swann, încă din acea clipă m-am gîndit la plăcerea pe care ți-o voi face spunîndu-ți cît de înrudite erau, din acest punct de vedere, ideile mele cu ale tale, iartă-mă că n-am făcut-o mai demult. Dacă te vei gîndi însă că nu i-am spus multă vreme nici prințesei, nu vei mai fi mirat cînd îți voi spune că faptul de a gîndi ca dumneata m-a îndepărtat încă și mai mult de dumneata decît faptul de a gîndi altminteri decît dumneata. Căci subiectul acesta îmi era nespun de penibil. Cu cît cred mai mult că au fost săvîrșite o eroare și chiar crime, cu atît iubirea mea față de armată sîngerează mai puternic. Aș fi crezut că părerii asemănătoare părerilor mele erau departe de a-ți inspira aceeași durere, dar zilele trecute am aflat că dumneata condamni energic injuriile aduse armatei și faptul că partizanii lui Dreyfus acceptă să se alieze cu cei ce o insultă. Iată ce m-a hotărît, și mărturisesc că mi-a fost cumplit de greu să-ți spun ce cred despre anumiți ofițeri, nu prea numeroși, din fericire, dar este o ușurare pentru mine că nu trebuie să mă mai țin la distanță de dumneata și mai ales că acum știi bine că am avut alte părerii pentru că nu aveam nici o îndoială cu privire la temeinicia sentinței. De îndată ce m-am îndoit, n-ara mai dorit decît un singur lucru: ca greșeala să fie îndreptată.» Îți mărturisesc că aceste cuvinte ale prințului de Guermantes m-au emoționat puternic. Dacă l-ai cunoaște așa cum îl cunosc eu, dacă ai ști ce efort a trebuit să facă pentru a ajunge la această concluzie, l-ai admira, admirație pe care o merită din plin. De altfel, părerea lui nu mă miră, căci are o fire dreaptă!" Swann uita că, în timpul acelei după-amieze chiar, îmi spusese, dimpotrivă, că părerile oamenilor cu privire la afacerea Dreyfus țineau de atavism. Acceptase cu greu rolul inteligenței care, în cazul lui Saint-Loup, izbutise să învingă atavismul și să facă din acel tînăr aristocrat un partizan al lui Dreyfus. Or, vedea că această victorie fusese de scurtă durată, și că Saint-Loup trecuse în tabăra dușmană. Acum deci el acorda unei firi repte rolul pe care-l acordase nu demult inteligenței.-De fapt, a oia după ce evenimentele s-au produs, noi descoperim

111

totdeauna că adversarii noștri aveau un motiv de a crede ceea ce cred, motiv care nu ține de ceea ce este drept în credința lor. și că cei care gîndesc ca și. noi o fac coi\strînși fi* de inteligență, dacă natura lor morală este prea josnică spre a fi invocată, fie de felul lor drept de a fi, dacă mintea nu le e îndeajuns de pătrunzătoare.

Swann îi găsea acum inteligenți, de-a valma, pe toți cei care erau. de părerea lui, pe bătrînul său prieten prințul de Guermantes, și pe prietenul meu Bloch, ținut de el pînă atunci la distanță, și pe care acum îl invită la masă. Swann stîrni interesul lui Bloch spunîndu-i că prințul de Guermantes era partizan al lui Dreyfus. „Ar trebui să-i cerem să semneze listele noastre privitoare la Picquart¹⁶⁸; numele lui ar face un efect extraordinar." Dar Swann, îmbinînd convingerile arzătoare de israelit cu moderația diplomatică a

mondenui, ale cărui deprinderi erau mult prea înrădăcinate în el, refuză să-l autorizeze pe Bloch să-i trimită prințului, fie chiar ca din întâmplare, o listă pe care să-și pună semnătura. „Nu poate să facă asta, nu trebuie să-i cerem imposibilul, repeta Swann. E un om încântător, care a străbătut mii de leghe pentru a ajunge pînă la noi. Poate să ne fie foarte util. Dacă ar semna lista dumi-tale s-ar compromite pe lîngă ai săi, ar fi pedepsit din pricina noastră, și poate s-ar căi de confidențele pe care mi le-a făcut, zăvorîndu-se în tăcere.” Mai mult, Swann refuză el însuși să semneze. Găsea că numele lui este prea ebraic și că va face o proastă impresie. Și apoi chiar dacă aproba ideea revizuirii procesului, el nu voia să fie amestecat în vreun fel în campania antimilitaristă. Acum purta - ceea ce nu făcuse niciodată pînă atunci - decorația pe care o dobîndise ca tînăr soldat, în '70,- și adăugă la testamentul său un codicil prin care-și anula dispozițiile precedente și cerea să fie înmormîntat cu toate onorurile militare datorate gradului său de cavaler al Legiunii de onoare. Ceea ce avea să adune în jurul bisericii din Combray un escadron alcătuit din acei cavaleri al căror viitor îl deplîngea odinioară Francoise, cînd se gîndea la perspectiva unui război¹⁶⁹. Pe scurt, Swann refuză să semneze lista lui Bloch, astfel încît, deși trecea în ochii multora drept un partizan înverșunat al lui Dreyfus, prietenul meu îl găsi nehotărît, infectat de naționalism și mult prea iubitor de uniforma militară.

Swann se despărți de mine fără să-mi strîngă mîna, pentru a nu fi silit să-și ia rămas bun și de la alții aflați în acea încăpere, unde avea prea mulți prieteni, dar îmi spuse: „Ar

112

trebui să vii s-o vezi pe prietena ta Gilberte. A crescut și s-a schimbat, n-o s-o mai recunoști. Ar fi atît de fericită!” Nu o mai iubeam pe Gilberte. Era pentru mine ca o moartă pe care ai pîns-o vreme îndelungată, apoi ai uitat-o, și care chiar dacă ar fi înviat, nu s-ar fi putut înscrie într-o viață ce nu i se mai potrivea. Nu mai doream să o văd și nu mai aveam nici măcar acea dorință de a-i arăta că nu țin s-o văd, simțămînt pe care zilnic, pe vremea cînd o iubeam, îmi făgăduiam să i-l arăt cînd nu o voi mai iubi.

De aceea, nemaicăuțînd decît să-i par că am dorit din toată inima să o reîntîlnesc, dar că am fost împiedicat de împrejurări „independente de voința mea” și care nu se produc de fapt, cel puțin cu o anume suită, decît atunci cînd voința nu le contracarează, nu numai că nu am primit invitația lui Swann cu o anume rezervă, ci chiar am insistat să-mi promită că-i va explica în amănunt fiicei sale ce fel de întâmplări mă lipsiseră, și mă vor lipsi încă, de plăcerea de a o vedea. „De altfel, o să-i scriu de îndată ce ajung acasă, am adăugat. Dar spune-i că va fi o scrisoare de amenințare și că peste o lună sau două voi fi cu desăvîrșire liber: să tremure, căci voi fi la voi în casă tot atît de des ca și altădată.”

Înainte de a mă despărți de Swann, l-am întrebat cum îi merge cu sănătatea. „Nu chiar atît de rău, îmi răspunse. De altfel, așa cum îți spuneam, sînt destul de obosit ca să accept cu toată resemnarea ceea ce poate să-mi se întîmple. Îți îmarturisesc totuși că nu mi-ar conveni să mor înainte de sfîrșitul afacerii Dreyfus. Toate aceste canalii se pricep la cele îai mari înșelătorii. Nu mă îndoiesc că ticăloșii ăștia vor fi >înă la urmă învinși, dar acum sînt foarte puternici și au peste tot oameni care să-i sprijine. Cînd să spui că le-ai venit de hac, trebuie să iei totul de la început. Aș vrea să trăiesc îndeajuns pentru a-l vedea pe Dreyfus reabilitat și pe Picquart colonel¹⁷⁰.”

După ce Swann plecă, m-am întors în salonul cel mare, unde se găsea prințesa de Guermantes, cu care aveam să fiu într-o bună zi atît de prieten. Pasiunea pe care o avea pentru domnul de Charlus nu mi se dezvălui din prima clipă. Am observat doar că baronul, cu începere dintr-o anumită perioadă și fără să nutrească împotriva prințesei de Guermantes una din

acele dușmăanii obișnuite la el și care nu mai uimea pe nimeni, -ontinuînd să aibă pentru ea tot atîta, ba chiar poate mai multă atecțiune, părea nemulțumit și agasat de fiecare dată cînd i se sorbea despre ea. Nu-i mai dădea niciodată numele pe lista Persoanelor cu care dorea să cizeze.

113

E adevărat că înainte de asta îl auzisem pe un bărbat foarte răutăcios spunînd că prințesa se schimbasese cu totul, că este îndrăgostită de domnul de Charlus, dar asemenea bîrfeli îmi păruseră absurde și mă indignaseră. Observasem cu mirare că atunci cînd povesteam ceva care mă privea pe mine, dacă, în cursul povestirii, intervenea numele domnului de Charlus, atenția prințesei devenea dintr-o dată mai concentrată, asemenea celei a unui bolnav care, ascultîndu-ne, cu o ureche distrată și indiferentă, cum vorbim despre noi, recunoaște dintr-o dată un nume care este tocmai cel al bolii de care este el atins, ceea ce-l interesează și totodată îl bucură. De exemplu, dacă îi spuneam: „Domnul de Charlus îmi povestea că...”, prințesa își încorda din nou atenția, ascultîndu-mă cu vădit interes. Și spunînd eu odată în fața ei că domnul de Charlus nutrea în acel moment un sentiment profund pentru o anumită persoană, am văzut cu uimire ivindu-se în ochii prințesei acea liniuță diferită și momentană ce desenează pe pupila ca un fel de fisură și care provine dintr-un gînd stîrnit fără voie de cuvintele noastre în ființa căreia îi vorbim, gînd tainic ce nu se va traduce prin cuvinte, dar care va urca, din adîncimile tulburate de noi, la suprafața, o clipă, alterată, a privirii. Dar deși cuvintele mele o emoționaseră pe prințesă, eu-nu bănuisem în ce fel.

De altfel, la puțină vreme după aceea, ea începu să-mi vorbească despre domnul de Charlus, și aproape fără nici un ocol. Dacă făcea aluzie la ceea ce unele persoane spuneau despre baron, se referea la cuvintele lor ca la niște invenții absurde și infame. Dar, pe de altă parte, tot ea spunea: „Gădesc că o femeie care s-ar îndrăgosti de un bărbat de valoarea lui Palamede, valoare imensă, ar trebui să aibă vederi atît de înalte, un devotament atît de mare, încît să-l accepte și să-l înțeleagă în totalitatea lui, așa cum este, pentru a-i respecta libertatea, fanteziile, cautînd doar să-i ușureze viața și să-l consoleze în nefericire.” Or, prin aceste cuvinte atît de vagi, prințesa de Guermantes dezvăluia tocmai ceea ce încerca să proslăvească, tot așa cum făcea uneori domnul de Charlus însuși. L-am auzit eu însumi de mai multe ori spunîndu-le unor oameni care pînă atunci nu erau siguri dacă cele auzite despre el sînt sau nu o calomnie: „Eu, care am avut în viața mea și zile bune și zile rele, eu care am cunoscut tot felul de oameni, de la hoți și pînă la regi, avînd, trebuie să recunosc, chiar o ușoară preferință pentru hoți, eu care am urmărit frumusețea sub toate formele ei etc”, și prin aceste cuvinte pe care le credea abile și

114

dezmințind zvonuri despre care nici măcar nu se bănuia că ar fi circulat (sau pentru a recunoaște o parte de adevăr - pe care doar el putea să o considere ca fiind foarte mică -, din pură plăcere, dintr-un simț al măsurii, din dorința de a fi verosimil), el nimicea pînă și ultimele îndoieli ale unora, inspirînd totodată primele îndoieli celor care încă nu le avuseseră. Căci ca» mai primejdioasă tănuire este cea a greșelii în mintea celui vinovat. Cunoașterea permanentă pe care o are în privința-i îl împiedică a bănuia că ea este aproape cu desăvîrșire ignorată, că o minciună completă ar putea fi crezută cu ușurință; în schimb, nu-și dă seama unde începe, pentru ceilalți, pe scara-adevărului, mărturisirea, în cuvinte pe care el le crede nevinovate. Și, de altfel, oricum ar fi greșit tăcînd, căci orice viciu își află în lumea bună un sprijin binevoitor, și am putut vedea cum e schimbat rostul

unui întreg castel pentru ca o soră despre care s-a aflat că-și iubește sora și altminteri decât ca pe o soră, să fie culcată în apropiere de aceasta. Dar iubirea prințesei mi-a fost dezvăluită dintr-o dată de un anume fapt asupra căruia nu voi insista aici, căci el face parte dintr-o cu totul altă povestire care ne spune cum domnul de Charlus a lăsat o regină să moară, spre a se duce la timp la frizerul care trebuia să-i încrețească părul în vederea unei întâlniri cu un controlor de orinibus, în fața căruia s-a arătat a fi foarte intimidat. Totuși, pentru a pune capăt acestei istorii privitoare la iubirea prințesei, să spunem datorită căruia fleac mi s-au deschis ochii. În acea zi eram singur în trăsura cu ea. Pe când treceam prin fața unui birou poștal, ea porunci vizitiului să oprească. Nu era însoțită de un valet. Scoase pe jumătate o scrisoare din mașon și începu să coboare, pentru a pune scrisoarea la poștă. Am vrut să o opresc, dar ea se zbatu ușor, și ne-am dat seama și unul și celălalt că primul ei gest fusese unul compromițător, căci prin el ea părea că vrea să apere un secret, iar că al meu fusese indiscret, căci prin el mă opuneam încercării ei. Fu prima care își veni în fire. Înroșindu-se foarte tare dintr-o dată, îmi dădu scrisoarea, iar eu nu am îndrăznit să nu o iau, dar, punînd-o în cutie, am văzut fără să vreau că era adresată domnului de Charlus.

Dar să mă întorc la acea primă serată dată de prințesa de Guermantes. Mi-am luat rămas bun de la ea, căci vărul și ^{ve5is°}ara ei se oferiseră să mă conducă acasă și erau foarte grăbiți. Domnul de Guermantes voia și el să-și ia rămas bun de ¹ fratele său. Doamna de Surgis avusese timp să-i spună

■
ducelui, pe pragul unei uși, că domnul de Charlus se arătase încântător față de ea și de fiii ei, iar această mare amabilitate a fratelui său și prima de acest fel pe care el o avusese, îl emoționa profund pe Basin și trezi în el simțăminte familiale care nu adormeau niciodată cu totul în sufletul lui. Tocmai când ne luam rămas bun de la prințesă, el ținu să-i mulțumească indirect domnului de Charlus, arătîndu-i toată dragostea lui, fie că, într-adevăr, și-o stăpînea cu greu, fie pentru ca baronul să-și amintească totdeauna că felul cum se purtase în acea seară nu trecea neobservat de fratele său, așa cum, pentru a crea în viitor asocieri de amintiri salutare, dăm bucățele de zahăr unui câine care face sluj. „Dragă frate”, spuse ducele, oprindu-1 pe domnul de Charlus și luîndu-1 cu duiosie de braț, „treci prin fața fratelui tău mai mare fără să-i spui măcar bună ziua.-Nu te mai văd de mult, Meme, și nu știi cît îmi lipsești. Scotocind după niște scrisori de altădată, am găsit unele de la biata noastră mamă, în care scrie cu multă dragoste despre tine. ~ îți mulțumesc, Basin”, îi răspunse domnul de Charlus cu o voce alterată, căci nu putea niciodată să-și evoce mama fără o mare emoție. „Ar trebui să te hotărăști să mă lași să-ți orînduiesc un mic pavilion la Guermantes”, continuă ducele. „Cît e de plăcut să-i vezi pe cei doi frați iubindu-se atît de mult, îi spuse Orianei prințesa. Nu cred că întîlnești mulți frați ca ei. O să te invit o dată cu el, îmi făgădui ea. Sînteți în bune relații?... Dar ce-și spun oare?” adăugă ea pe un ton neliniștit, căci nu putea să ie

deslușească bine cuvintele. Fusesse totdeauna cam geloasă pe plăcerea cu care domnul de Guermantes vorbea cu fratele său despre un trecut față de care el își ținea totdeauna soția oarecum la distanță. Ea simțea că, atunci când cei doi frați erau fericiți că se află împreună și când, nemaiputându-și stăpîni curiozitatea, li se alătura, sosirea ei nu le făcea plăcere. Dar în acea seară, la obișnuita-i gelozie se adăuga o alta. Căci dacă doamna de Surgis îi povestise domnului de Guermantes cît de amabil fusesse cu ea fratele lui, pentru ca ducele să-i mulțumească domnului de Charlus, cîteva prietene devotate ale cuplului Guefmantes crezuseră totodată ca-i de datoria lor să o prevină pe ducesă că amanta soțului, ei fusese văzută purtînd o conversație între patru ochi cu fratele acestuia. Și doamna de Guermantes era profund tulburată. „Amintește-ți cît eram de fericiți odinioară la Guermantes, continuă ducele adresîndu-se domnului de Charlus. Dacă ai mai veni uneori vara acolo, am trai iar ca altădată. Ți-1 amintești pe moș Courveau: «De ce-i

116

oare Pascal tulburător? Pentru că-i tul... tul... - Burat»"; rosti domnul de Chârlus, ca și cum i-ar fi răspuns încă profesorului său. „Și de ce-i oare Pascal tul... ful... tulburat? Pentru. că~r tul... tul... pentru că-i tul... - Burător. - Foarte bine, ai trecut la examen, vei căpăta cu siguranță și o mențiune, și doamna ducesă îți va dărui un dicționar chinezesc.» - Căci nu știu dacă-ți amintești, Basin, încă de pe vremea aceea eram mort după limba chineză. - Cum să nu-mi amintesc, dragul meu Meme! Parcă văd încă în fața ochilor vechiul vas de porțelan chinezesc pe care ți-1 adusese Hervey de Saint-Denis¹⁷¹. Ne amenințai că te vei duce în China și-ți vei petrece toată viața acolo, într-atît erai de îndrăgostit de această țară; îți plăcea încă de pe atunci să hoinărești la nesfîrșit. Ai fost întotdeauna un tip mai special, căci pot spune că în nici un domeniu gusturile tale nu au semănat cu gusturile celorlalți..." Dar, de îndată ce rosti aceste cuvinte, ducele simți cum îi urcă sîngele în obraz, căci deși nu cunoștea moravurile fratelui său, știa totuși de ce reputație se bucură. Și cum el nu-i vorbea niciodată despre asta, era cu atît mai stingherit la gîndul că a spus ceva care putea să pară a se referi tocmai la acel lucru, și încă și mai stingherit pentru că păruse stingherit. După o secundă de tăcere: „Cine știe, spuse el pentru a șterge impresia lăsată de ultimele-i cuvinte, erai poate îndrăgostit de o chinezoaică, înainte de a iubi atîtea femei albe și de a le plăcea și lor, dacă e să mă iau după o anumită doamnă căreia i-ai pricinuit o mare plăcere în seara asta, stînd de vorbă cu ea. A fost încîntată de tine." Ducele își făgăduise să nu vorbească despre doamna de Surgis, dar, dată fiind deruta pe care gafa sa o prilejui se în' propria-i minte, se aruncase pe ideea cea mai apropiată, care era tocmai cea cara-nu trebuia să apară în conversație, deși o motiva. Dar domnul de Charlus remarcase felul cum se înroșise dintr-o dată la față fratele său. Și, ca și vinovații ce nu vor să pară stingheriți când se vorbește în fața lor despre o crimă pe care se presupune că nu ei au săvîrșit-o,,și care cred că trebuie să prelungească o conversație primejdioasă: „Sînt încîntat, îi răspunse el, dar jin să mă întorc la fraza ta precedentă, care mi se pare foarte adevărată. Spuneai că n-am gîndit niciodată ca toată lumea, spunînd de fapt că n-am avut niciodată gusturile celorlalți. Și cît e de adevărat! N-am avut în nici o privință gusturile celorlalți. Chiar așa, aveam gusturi speciale. Nicidecum", protestă domnul de Guermantes care, într-adevăr, nu spusese aceste cuvinte și nu credea poate că în cazul

fratelui său, ele desemnau o realitate. Și de altfel cum ar fi crezut că are dreptul să-1 mîhnească pentru niște ciudățenii care, oricum, rămăseseră destul de îndoielnice sau destul de tainice pentru a nu dăuna întru nimic importantei situații a baronului? Mai mult, simțind că această situație a fratelui său putea fi pusă în slujba propriilor lui amante, ducele își zicea că faptul merită în schimb o anume îngăduință: chiar dacă ar fi cunoscut în acel moment vreo legătură „specială” a fratelui său, în nădejdea sprijinului pe care acesta i-1 va da, nădejde îmbinată cu pioasa amintire a trecutului, domnul de Guermantes s-ar fi făcut că nu bagă de seamă și ar fi închis ochii, ba, la nevoie, chiar l-ar fi ajutat. „Haide, Basin; bună seara, Palamede”, spuse ducesa care, cuprinsă de mînie și de curiozitate nu se mai putea stăpîni, „dacă ați hotărît să vă petreceți noaptea aici, atunci să rămînem la supeu. Ne țineți în picioare, pe mine și pe Măria, de o jumătate de oră.” Ducele se despărți de fratele său cu o semnificativă îmbrățișare, și toți trei coborîră imensa scară a palatului prințesei.

Pe cele două laturi, pe treptele cele mai de sus, cupluri răzlețe așteptau să le vină trăsura. Dreaptă, izolată, cu ducele și cu mine alături, ducesa stătea pe partea stingă a scării, învăluită în mantia-i ce le amintea pe cele purtate de personajele lui Tiepolo, cu gîtul încopciat în colierul de rubine, devorată de privirea femeilor, a bărbaților care încercau să-i surprindă secretul eleganței și al frumuseții. Așteptîndu-și trăsura pe aceeași treaptă ca și doamna de Guermantes, dar la capătul opus, doamna de Gallardon, care pierduse de multă vreme orice speranță de a mai fi vreodată vizitată de verișoara ei, îi întorcea spatele pentru ca să nu pară că o vede, și mai ales pentru a nu oferi dovada că aceasta nu o salută. Doamna de Gallardon era foarte prost dispusă, pentru că domniile ei erau cu ea crezuseră că trebuie să-i vorbească despre Oriane: „Nu țin cîtuși de puțin să o văd, le răspusesese, am zărit-o de altfel acum cîteva clipe, începe să îmbătrînească; se pare că se obișnuiește greu cu ideea. Chiar Basin spune asta. Și-1 înțeleg, căci, cum nu-i inteligentă, cum e rea ca o viperă și cum nu știe să se poarte, își dă seama că atunci cînd nu va ifia fi frumaosă, nu-i va mai rămîne nimic.”

Îmi îmbrăcasem pardesiul, drept care domnul de Guermantes, ce se tevnea de răceală, mă certă, în timp ce cobora scara alături de mine, spuriînd că e foarte cald. Generația de nobili care a avut mai mult sau mai puțin de-a face

cu monseniorul Dupanloup¹⁷² vorbește o franceză atît de proastă (cu excepția familiei Castellane¹⁷³), încît ducele își exprima astfel gîndul: „E mai bine să nu te îmbraci gros înainte de-a ieși afară, asta cel puțin *ca teză generală*.” Revăd acea ieșire, îl revăd, dacă nu cumva greșesc plasîndu-1 pe acea scară, ca pe un portret desprins din rama sa, pe prințul de Saga¹⁷⁴ care-și petrecea probabil ultima seară mondenă, scoțîndu-și jobenul, pentru a-i prezenta ducesei omagiile sale, cu un gest atît de amplu al mîinii înmănușate în alb, care corespundea gardeniei de la butonieră, încît te mirai că nu-i o pălărie cu pene de pe vremea vechiului regim, asemenea celor ce împodobeau mai multe chipuri de strămoși întocmai reproduse de chipul acestui mare nobil. El nu rămase decît puțină vreme lîngă ea, dar pînă și atitudinile sale de o clipă erau de-ajuns spre a compune un tablou vivanț și o scenă istorică. De altfel, cuin între timp a murit, și cum pe vremea cînd trăia abia îl întrezărisem, a devenit pentru mine în asemenea măsură un personaj istoric, al unei istorii mondene cel puțin, încît mi se întîmplă să fiu uimit cînd

mă gîndesc că o femeie, că un bărbat pe care-i cunosc sînt sora și nepotul lui.

În timp ce coboram scara, o femeie - care părea a avea vreo patruzeci de ani, deși era mai în vîrstă - o urca, cu o înfățișare obosită care-i ședea bine. Era prințesa d'Orvillers, fiica naturală, după cum se spunea, a ducelui de Parma¹⁷⁵, și în a cărei blîndă voce se deslușea un vag accent austriac. Ea înainta, înaltă, apfecată, într-o rochie de mătase albă cu flori, iar sîinii ei admirabili palpitau extenuați sub o povară de diamante și de safire. Scuturînd din cap precum o iapă regală, stingherită de un friu de perle de o valoare de neînchipuit și incomod de greu, ea lăsa să-i cadă ici-colo privirea blîndă și fermecătoare, de un albastru care, pe măsură ce începea să se uzeze, devenea încă și mai mîngîietor, făcîndu-le celor mai mulți dintre invitații care plecau un semn prietenesc din cap. „Ajungi cam tîrziu, Paulette! spuse ducesa. - Ah! îmi pare atît de rău! Dar cu adevărat n-am putut face altfel”,- răspunse prințesa d'Orvillers, care o imita pe ducesa de Guermentes, rostind acest gen de fraze, cărora le adăuga însă blîndetea ei firească și aparența de sinceritate conferită unei voci atît de duioase de energia unui accent ușor germanic. Părea că face aluzie la complicații din viața ei ce ar fi cerut prea mult timp s'pre a fi explicate, și nu, în mod vulgar, la alte petreceri, deși tocmai de acolo se întorcea. Dar nu din cauza lor fusese silită să

119

vină atît de tîrziu. Prințul de Guermentes împiedicîndu-și ani de-a rîndul soția să o primească pe doamna d'Orvillers, aceasta, cînd interdicția a fost ridicată, s-a mulțumit să răspundă invitațiilor, depunînd doar cărțile de vizită, pentru a nu părea prea ahtiată. După doi sau trei ani, timp în care utiliza această metodă, începu să vina ea însăși, dar foarte tîrziu, de parcă ar fi venit de la teatru. Astfel, lăsa să se înțeleagă că nu ține nicidecum să participe la acea serată, sau să fie văzută aici, ci că vrea doar să le facă o vizită prințului și prințesei, doar de dragul lor, din simpatie, în momentul cînd, trei sferturi dintre invitați fiind plecați, ea „se va bucura mai mult de prezența lor.” „Oriane a ajuns în ultimul hal de decădere, șopti doamna de Gallardon. Nu înțeleg de ce Basin o lasă să stea de vorbă cu doamna d'Orvillers. Domnul Gallardon nu mi-ar fi îngăduit așa ceva.” Eu recunoscusem în doamna d'Orvillers pe femeia care, lîngă palatul Guermentes, îmi arunca priviri prelungi și languroase, se întorcea, se oprea în fața oglinzilor din prăvălii. Doamna de Guermentes mă prezentă, doamna d'Orvillers fu încîntătoare, nici prea amabilă, nici prea înțepată. Ea mă privi așa cum îi privea pe toți, cu ochii ei blînzi... Dar cînd aveam s-o mai întîlnesc, nu aveam să mai primesc din partea-i nici unul dintre acele avansuri prin care păruse că se oferă. Există anumite priviri ce par că te recunosc, de care un tînar nu are parte de la anumite femei - și de la anumiți bărbați - decît pînă în ziua cînd ei te cunosc și află că ești prietenul unor oameni cu care sînt și ei prieteni.

Mi se spuse că trăsura se afla în dreptul scării. Doamna de Guermentes își apucă fusta roșie, ca pentru a coborî treptele și a urca în trăsură, dar cuprinsă poate de o remușcare, sau de dorința de a face cuiva plăcere și mai ales de a profita de timpul foarte scurt pe care piedica materială de a o prelungi îl impunea unei fapte atît de plicticoase, se uită la doamna de Gallardon; apoi, ca și cum abia atunci o văzuse, cuprinsă de o inspirație, străbătu, înainte de a coborî, întreaga lungime a treptei și, ajunsă alături de verișoara ei ce, de fericire, se afla în al nouălea cer, îi întinse mîna. „Cîtă vreme a trecut!” îi spuse ducesa care, pentru a nu trebui să dezvolte toate regretele și legitimele scuze presupuse a fi cuprinse în această fomulă, se întoarse cu o înfățișare înspăimîntată către duce care, într-adevăr, după ce coborîse cu mine spre trăsură, vocifera furios văzînd că soția lui pornise

către doamna de Gallardon și întrerupea circulația celorlalte trăsuri.
„Oriane e totuși încă

120

frumoasă! spuse doamna de Gallardon. Mă amuză cei care spun ca între mine și ea relațiile sînt reci; pentru motive pe care nu avem de ce să le facem cunoscute celorlalți, noi putem să nu ne vedem ani de-a rîndul, dar avem prea multe amintiri comune pentru a ne putea despărți vreodată și, de fapt, ea știe prea bine că mă iubește mai mult decît pe atîția oameni pe care-i vede zilnic și care nu sînt de același sînge cu ea." Doamna de Gallardon era într-adevăr ca acei îndrăgostiți refuzați care vor cu orice preț să lase să se creadă că sînt mai iubiți decît cei pe care-i răsfată frumoasa lor iubită. Și (prin elogiile pe care, fără să-i pese că ele contraziceau ceea ce spusese nu cu mult mai înainte, i le aduse din plin ducesei de Guermantes) ea dovedea indirect că aceasta posedă temeinic maximele ce trebuie să o călăuzească în viață pe o mare doamnă care, chiar în clipa cînd cea mai minunată rochie a ei stîrnește nu numai admirație, dar și invidie, trebuie să știe să străbată o întregă scară pentru a o dezarma. „Ai grijă să nu-ți uzi pantofii" (căzuse o ploaie ce vestea furtuna), spuse ducele, încă furios că trebuie să aștepte. La întoarcere, cupeul fiind strîmt, pantofii roșii¹⁷⁶ se aflară, prin forța lucrurilor, nu foarte departe de ai mei, și doamna de Guermantes, temîndu-se că mi i-a atins, îi spuse ducelui: „Acest tînăr va fi obligat să-mi spună, ca în nu știu ce caricatură: «Doamnă, zi-mi pe dată că mă iubești, dar nu mă călca pe picioare¹⁷⁷»." De altfel, gîndul meu era destul de departe de doamna de Guermantes. De cînd Saint-Loup îmi vorbise despre o fată ce aparținea unei foarte nobile familii și care mergea într-o casă de rendez-vous, precum și de camerista baroanei Putbus, în aceste două persoane, contopite într-una singură, se concentraseră toate dorințele pe care mi le inspirau zilnic atîtea frumuseți aparținînd celor două clase, pe de o parte vulgarele și magnificele, maiestuoasele cameriste ale nobililor doamne, pline de orgoliu și care spun „noi" vorbind despre ducese, iar pe de alta acele fete al căror nume era uneori de-ajuns să-1 fi citit în vreo cronică despre vreun bal - chiar dacă nu le văzusem niciodată trecînd în trăsură sau pe jos - pentru ca să mă îndrăgostesc de ele și, după ce căutaserh conștiincios în anuarul castelului unde-și petreceau vara (foarte ideseori lăsîndu-mă în voia erorii de a cădea peste un nume asemănător), să visez rînd pe rînd că voi locui pe cîmpiile din est, între dunele din nord, în pădurile de pini din sud. Dar darnic^topeam întreaga materie carnală, și anume pe cea mai prețioasă, pentru a le compune, conform idealului pe care mi-1

121

trasase Saint-Loup, pe fata ușuratică și pe camerista doamnei Putbus, celor două frumuseți ale mele și pe care le puteam posedă le lipsea tocmai ceea ce igîioram atîta vreme cît nu le văzusem: caracteristicile individuale. Aveam să-mi sleiesc zadarnic puterile încercînd să-mi închipui, în lunile cînd dorința mea se îndrepta mai curînd către tinerele fete, cum era făcută, cine era cea despre care îmi vorbise Saint-Loup, iar în lunile cînd aș fi preferat o cameristă, să mi-o imaginez pe cea a doamnei Putbus. Dar ce liniște mă cuprinse, după ce fusesem întruna tulburat de dorințele mele chinuitoare stîrnite de atîtea ființe fugare, al căror nume adeseori nici nu-1 știam, care erau în orice caz atît de greu de regăsit, și încă și mai greu de cunoscut, cu neputință poate de cucerit, știind că am luat din toată acea frumusețe risipită, trecătoare, anonimă, două specimene rare, înzestrate cu fișa lor, și pe care eram cel puțin sigur că mi-o voi procura ori de cîte ori voi vrea! Amînam ceasul cînd îmi voi oferi acea dublă plăcere, așa cum amînam ceasul muncii, dar certitudinea de a o avea cînd voi vrea mă dispensa

aproape să mi-o ofer, ca acele casete soporifice pe care-i de-ajuns să le ai la îndemână pentru a nu mai avea nevoie de ele și a adormi. Nu mai doream din tot universul decât două femei, al căror chip, e adevărat, nu izbuteam să mi-l reprezint, dar ale căror nume și a căror bunăvoință îmi fuseseră spuse și garantate de Saint-Loup. Astfel încât, deși prin cuvintele sale de adineauri îmi obligase imaginația să muncească din greu, el dăruise în schimb voinței mele o mare destindere, o odihnă durabilă.

„Ei bine! îmi zise ducesa, oare nu pot să-ți fiu de nici un alt folos în afară de baluri? Ai găsit vreun salon unde ai vrea să te prezint?” I-am răspuns că mă temeam că singurul care mă interesa era prea puțin elegant pentru ea. „Despre cine e vorba?” întrebă ea, cu o voce amenințătoare și răgușită, aproape fără să deschidă gura. „Despre baroana Putbus.” De data aceasta se prefăcu a fi cu adevărat mînioasă. „Asta-i bună, cred că-ți bați joc de mine. Nici măcar nu știu prin ce întâmplare am auzit de numele acestei scorpui. Dar face parte din drojdia societății. E ca și cum mi-ai cere să te prezint negustoresei din colț. Și nici măcar, căci negustoreasa mea e încîntătoare. Nu ești chiar în toate mințile, bietul meu băiat. În orice caz, îți cer să-mi faci hațîrul să fii politicos cu persoanele cărora te-am prezentat, să-ți depui cărțile de vizită, să te duci să le vizitezi și să nu le vorbești despre baroana Putbus, de care n-au auzit în

122

viața lor.” Am întrebat-o dacă doamna d'Orvillers nu era cumva cam ușuratică. „Oh! nu, nicidecum, greșești, mai curînd este prea austeră. Nu-i așa, Basin? - Da, în orice caz nu cred să se fi spus vreodată ceva de felul ăsta pe seama ei”, zise ducele.

„Nu vrei să vii cu noi la petrecere? mă întrebă el. Ți-aș împrumuta o mantie venețiană, și știu pe cineva care s-ar bucura mult să vii, pe Oriane, mai întîi, dar nu e cazul s-o mai spun, dar și pe prințesa de Parma. Tot timpul îți înalță laude, nu mai jură decât pe dumneataf Ai norocul că e cam coaptă și de o pudoare absolută. Altminteri te-ar fi luat, cu siguranță, pe Jîngă ea, ca sigisbeu, cum se spunea în tinerețea mea, ceea ce înseamnă un fel de cavalier nedespărțit.”

Nu țineam să merg la petrecere, ci la înțîlnirea cu Albertine. De aceea am refuzat. Trăsura se oprise, valetul întrebă unde se află poarta cea mare, caii tropăiră nerăbdători pînă cînd ea fu larg deschisă în fața noastră, și trăsura intră în curte. „Pe curînd, îmi spuse ducele. - Am regretat uneori că locuiesc atît de aproape de Mărie, îmi spuse ducesa, pentru că, deși o iubesc mult, nu-mi prea place s-o văd. Dar niciodată n-am regretat mai mult această apropiere, decât în seara asta, de vreme ce ea este cauza despărțirii mele de dumneata. - Haide, Oriane, nu mai vorbi atît.” Ducesa ar fi vrut să intru măcar o clipă la ei. Rîse mult, ca și ducele, cînd i-am spus că nu puteam, pentru că o fată trebuia să vină la mine chiar acum. „Ciudată oră pentru a o primi pe vizitatoarea dumitale, îmi zise ea. - Hai, draga mea, să ne grăbim, îmi spuse domnul de Guermantes soției sale. Peste un sfert de oră va fi miezul nopții și e timpul să ne costumăm...” În fața ușii dădu nas în nas cu cele două doamne sprijinite în baston, ce o păzeau cu strășnicie și nu se temuseră să coboare în plină noapte din înălțimile unde sălășluiau, spre a împiedica un scandal. „Basin, am vrut să te prevenim, căci ne era teamă că vei fi văzut la această petrecere”: bietul Amanien tocmai și-a dat duhul acum o oră.” Ducelu avu o clipă de panică. Vedeau cum îi scapă faimoasa petrecere, de vreme ce acele blestamate doamne îl vesteau că domnul Osmond murise. Dar își veni repedejn fire și le aruncă celor Nă verișoare aceste cuvinte, în care puteai înțîlni, alături de hotărîrea de a nu renunța cu nici un chip la o plăcere, și incapacitatea de a asimila corect întorsăturile limbii franceze: „A puit! ^ Nu, nu, exagerează lumea, exagerează lumea!¹⁷⁸” Și l sa se mai ocupe de cele două aibedenii care,, mînuindu-și

bastoanele, începeau să urce iar prin noapte, se grăbi să afle noutăți, întrebându-1 pe valet: „Casca a ajuns în stare bună? - Da, domnule duce. - Are o găurică pe unde să respir? N-am chef să mă sufoc, ce dracu! - Da, domnule duce. - Drace! Ce seară nenorocită! Oriane, am uitat să-1 întreb pe Babal dacă pantofii cu vîrfurile întoarse în sus erau pentru tine. - Dar, dragul meu, costumierul de la Opera-Comique e aici, ne va spune el. Nu cred însă că s-ar potrivi cu pintenii pe care îi vei purta. - Hai să-1 căutăm p^costumier, spuse ducele. La revedere, dragul meu, ți-aș propune să intri cu noi și să stai cîtă vreme vom încerca travestiul, asta te-ar amuza. Dar am sta de vorbă, or, curînd va fi miezul nopții și trebuie să ajungem la" timp, pentru ca petrecerea să fie deplină".

Și eu eram grăbit să mă despart cît mai repede de domnul și de doamna de Guermantes. *Fedra* se sfîrșea cam pe la unsprezece și jumătate. Albertine trebuia să fi sosit. M-am dus de-a dreptul la Francoise: „Domnișoara Albertine e aici? -N-a venit nimeni". însemna oare că nu va veni? Eram cuprins de o mare neliniște, vizita Albertinei pârîndu-mi-se acum cu atît mai de dorit cu cît era mai puțin sigură. Francoise era și ea supărată, dar pentru un cu totul alt motiv. își așezase fiica la masă, în fața unor bucate gustoase. Dar auzindu-mă venind și văzînd că nu are timp să strîngă farfuriile și să pună pe masă ace și ață spre a mă face să cred că brodăseră: „A gustat o lingură de supă, îmi spuse Francoise, și am silit-o să roadă și ea un oscior", pentru a bagateliza cu totul supeul fiicei sale, și ca și cum bucatele îmbelșugate ar fi putut constitui o vină în ochii mei. Pînă și în timpul mesei de prînz sau a cinei, dacă făceam greșeala să intra în bucătărie, Francoise se prefăcea că a terminat de mîncat, și se scuza chiar, spunînd: „Mi-am zis și eu să iau în gură te *miri ce* sau un *dumicat*." Dar te linișteai curînd văzînd mulțimea de mîncăruri rînduite pe masă și pe care Francoise, surprinsă de neașteptata mea intrare precum un răufăcător, nu avusese timpul să le ascundă. Apoi ea adăugă: „Hai, du-te la cureare, ai trudit destul pe ziua de azi (căci voia să spună că fiica ei nu numai că nu ne costa nimic, trăind la noi ca vai de lume, dar și că își dădea duhul muncind peijtru noi), încurci lumea pe aipi și mai ales îl stingherești pe domnul, care așteaptă o vizită. Hai, urcă", continuă ea, ca și cum ar fi fost silită să facă apel la întreaga-i autoritate pentru a-și trimite la culcare fata care, supeul fiind oricum ratat, rămînea în bucătărie doar de formă, căci dacă aș mai fi stat încă cinci

minute aici, tot ar fi plecat, din proprie voință. Și, întorcîn-du-se către mine, îmi spuse în frumoasa ei franceză populară, nu lipsită totuși de o notă individuală: „Domnul nu-și dă seama că pică din picioare de somn." Eram încîntat că nu trebuia să stau de vorbă cu fata Franșoisei.

Am spus că era dintr-un ținut învecinat cu cel unde se născuse mama sa, și totuși diferit prin natura terenului, a culturilor, prin felul cum vorbeau oamenii, prin anumite particularități ale acestora, mai ales. Astfel „măcelărită" și nepoata Francoisei nu se înțelegeau deloc între ele, dar aveau în comun faptul că atunci cînd plecau în oraș după treburi, întîrziu ore în șir fie la „surioara", fie la „verișoara", fiind incapabile să pună capăt unei conversații în cursul căreia motivul pentru care ieșiseră în oraș dispărea în asemenea măsură încît, dacă erau întrebate la întoarcere: „Domnul marchiz de Norpois poate fi văzut la orele șase și un sfert?", ele nici măcar nu mai spuneau, lovindu-și fruntea cu mîna: „Ah! am uitat să-ntreb", ci se mulțumeau să zică: „Ah! n-am înțeles că domnul mă rugase să-1 întreb asta, credeam că trebuia doar să-i transmit șalutări." Deși se „zăpăceau" cînd era vorba de ceva ce fusese spus cu o oră mai înainte, era cu neputință să le scoți din cap ceea ce

auziseră din gura surorii sau verișoarei. Astfel, dacă măcelărită auzise spunându-se că englezii ne atacaseră în '70 odată cu prusacii (și zadarnic îi explicasem că asemenea afirmație nu era adevărată), ea îmi repeta tot la trei săptămîni, de cîte ori aveam prilejul să stăm de vorbă: „E din pricina războiului pe care ni l-au declarat englezii în '70, odată cu prusacii. - Dar ți-am spus de o sută de ori pînă acum că te înșeli.” Ea îmi răspundea, ceea ce-mi dovedea că nu-i putusem zdruncina cu nimic convingerea: „Oricum, nu-i un motiv să le purtăm pică. De-atunci s-a scurs vreme, nu glumă etc.” Altădată, susținînd că trebuie să-i declarăm război Angliei, idee pe care eu o dezaprobam, spunea: „Desigur, totdeauna e mai bine fără război; dar dacă tot trebuie să te bați, mai bine să te bați fără să mai amîni. Așa cum mi-a explicat adineauri soră-mea, de cînd cu războiul pe care l-au purtat împotriva noastră englezii în '70, tratatele comerciale ne jupoaie pînă și de ultimul bănuț. După ce-i vom bate, orice englez care va intra în Franța va trebui să plătească trei sute de franci, așa cum plătim "noi acum cînd intrăm în Anglia.”

Foarte cinstiți și, cînd vorbeau, de o încăpățînire obscură, ce nu îngăduia nimănui să-i întrerupă și îi îndemna să repete de

125

jouăzeci de ori cele ce spuneau dacă erau întrerupți, ceea ce da ;uvintelor lor aparența solidității de nezdruncinat a unei fugi de Sach: iată cum erau locuitorii acestui mic ținut - doar cinci sute a număr-, ținut mărginit de castani, sălcii, culturi de cartofi și feclă.

Fata Francoisei, dimpotrivă, socotindu-se o femeie modernă și ieșită de pe cărările prea vechi, vorbea în argoul-larizian, neuitînd să spună nici una din glumele cărora el le lăduse naștere¹⁷⁹. Françoise îi zisese odată că fusesem la o rinșesă; „Nu mă îndoiesc, trebuie să fie o prinșesă cu cercel în as.” Văzînd că așteptam o vizită, se prefăcu a crede că mă urnesc Charles. L-am răspuns cu naivitate că nu, ceea ce îi igădai să adauge: „Credeam că așa te cheamă! Și-mi spuneam ă Charles și șarlatan fac casă bună.” Asemenea vorbe erau de rost gust. Dar am fost mai puțin indiferent la ele cînd ea **îmi** juse, spre a mă consola de întîrzierea Albertinei: „Cred că oți s-o aștepți mult și bine. Nu mai vine, fii sigur. Te pui cu ipițele de azi?”

Vorbirea ei se deosebea așadar de cea a mamei sale; dar, icru încă și mai ciudat, vorbirea mamei se deosebea de cea a miciei, ce se născuse în Bailleau-le-Pin¹⁸⁰, care se afla atît de)roape de ținutul de baștină al Francoisei. Totuși, modul de a)rbi din cele două ținuturi era ușor diferit, ca și cele două :isaje. Ținutul unde se născuse mama Francoisei, în pantă și tborînd către o văgăună uriașă, era plin de sălcii. Și, foarte **sparte** de aici, dimpotrivă, se afla în Franța o mică regiune ide se vorbea aproape la fel ca în Meseglise. Descoperind ta, am fost nefericit. Într-adevăr, am surprins-o o dată pe ancoise stînd de vorbă cu însuflețire cu o cameristă de-a lastră, care era din acel ținut și vorbea ca acolo. Ele țelegau aproape tot ce-și spuneau, eu nu le înțelegeam loc; își dădeau seama, dar continuau să vorbească - scuzate nd, credeau ele, de bucuria de a fi din același ținut, deși se scuseră atît de departe una de cealaltă - în fața mea aceea nbă străină, ca atunci cînd nu vrei să fii înțeles. Aceste orești studii de geografie lingvistică și de camaraderie "ilara au continuat săptămînal în bucătărie, spre neplăcerea ;a.

Cum de fiecare dată cînd se deschidea poarta cea mare, rtarul apăsa pe un buton electric care lumina scara, și cum i locatarii se întorseseră, am

părăsit pe dată bucătăria și am întors în anticameră, unde m-am așezat pe un scaun,

126

pîndind din locul unde draperia - cam îngustă și neacoperind pe deplin ușa cu geam a apartamentului nostru - lăsa să treacă întunecata dungă verticală proiectată de semiobscuritatea scării. Dacă acea dungă ar fi devenit dintr-o dată aurie, ar fi însemnat că Albertine intrase pe poarta de jos și în două minute ar fi fost lângă mine; căci nimeni altcineva nu mai putea veni la acea oră. Și încremenisem astfel, neputîndu-mi desprinde ochii de pe dunga care se încăpățîna să rămînă întunecată; mă aplecam înainte cu tot trupul, pentru a fi sigur că văd bine; dar priveam zadarnic, căci neagra linie verticală nu-mi dăruia, în ciuda dorinței mele pătimașe, îmbătătoarea bucurie de a o vedea preschimbîndu-se, printr-o vrajă bruscă și semnificativă, într-o luminoasă bară de aur. Cîtă neliniște pentru o Albertine la care nu mă gîndisem nici măcar trei minute în timp ce mă aflam la petrecerea dată de familia Guermantes! Dar, trezindu-mi simțămintele de așteptare încercate de mine odinioară în legătură cu alte fete, mai ales cu Gilberte, cînd întîrzia, posibilitatea de a fi lipsit de o simplă plăcere fizică îmi pricinuia o crudă suferință morală.

Trebuie să intru în camera mea. Francoise veni după mine. Ea găsea că e inutil să mai țin la butonieră trandafirul pe care-l purtasem la petrecere și vru să mi-l ia. Gestul său, amintin-du-mi că s-ar fi putut ca Albertine să nu mai vină, și silindu-mă totodată să recunosc că doream să fiu elegant pentru ea, îmi pricinui o stare de iritare sporită de faptul că, încercînd să o împiedic cu violență, am strivit floarea. Francoise îmi spuse: „Ar fi fost mai bine să mă lași s-o scot eu decît s-o jumulești în halul ăsta.” Fiecare cuvînt al ei mă exaspera. Cînd aștepți, suferi într-atît de absența ființei pe care o dorești, încît nu poți îndura o altă prezență.

După ce Francoise ieși din cameră, m-am gîndit că dacă ajunseseam acum să fiu atît de cochet doar pentru că urma să mă viziteze Albertine, era cît se poate de supărător că mă arătasem ei de atîtea ori nebărbierit în serile cînd îi îngăduiam să vină să

p iubim. Simțeam că, nepăsîndu-i de mine, ea mă lăsa singur, pentru a-mî înfrumuseța cît de cît camera, presupunînd că

Albertine ar fi venit totuși, și fiindcă era unul din lucrurile cele mai frumoase pe care le aveam, am pus iar, pentru prima oară în mulți ani, pe masa ce se afla lângă patul meu, acel etui bit cu turcoaze dat mie de Gilberte pentru placheta lui

ergotte și pe care vreme atît de îndelungată voisem să-lîngă mine în timp ce dormeam, alături de bila de agat

p

am

timp ce dormeam, alături de bila de agat. De

altfel, poate tot a'tît cît și Albertine, care tot nu venise, prezenta ei în acea clipă într-un „altundeva” pe care-1 găsisse fără îndoială mai plăcut și pe care eu nu-1 cunoșteam, îmi pricinuia un simțămînt dureros care, în ciuda a ceea ce-i spuseseam, abia cu o oră în urmă, lui Svvan, cu privire la incapacitatea mea de a fi gelos, ar fi putut, dacă aș fi văzut-o pe prietena mea la intervale mai scurte, să se transforme într-o nevoie anxioasă de a ști unde și cu cine își petrece ea timpul. Nu îndrăzneau să trimit pe cineva la Albertine, căci era prea tîrziu, dar în nădejdea că, supînd poate împreună cu niște prietene într-o cafenea, ea ar fi avut ideea să-mi telefoneze, am întors comutatorul și, restabilind comunicarea în camera mea, am tăiat-o între poștă și camera portarului, cu care era de obicei în legătură la acea oră. Ar fi fost mai simplu, mai comod, dar totodată inutil să avem un receptor în micul culoar către care da camera Françoisei. Progresele civilizației îi îngăduie fiecăruia dintre noi să dea la iveală calități nebănuite sau noi vicii care-i fac să fie mai iubiți de prietenii lor sau mai insuportabili. Astfel, descoperirea lui Edison¹⁸¹ îi îngăduise Françoisei să dobîndească încă un cusur: cel de a refuza să se slujească de telefon, oricît de util ar fi fost acesta și oricît de urgentă ar fi fost nevoia de a-1 folosi. Ea găsea mijlocul de a fugi cînd voiai să o înveți cum să se servească de el, așa cum alți oameni fug cînd trebuie să fie vaccinați. De aceea telefonul era instalat în camera mea și, pentru ca să nu-i stingherească pe părinții mei, soneria era înlocuită printr-un fel de bîzîit. De teamă că nu-1 voi auzi, rămîneau neclintit lîngă el. Nemișcarea mea era deplină și, pentru prima oară după luni de zile, am remarcat tic-tacul pendulei. Françoise veni să facă puțină ordine. Îmi vorbea, dar eu uram acea conversație, sub a cărei continuitate uniformă și banală sentimentele mele se schimbau din minut în minut, trecînd de la teamă la neliniște, iar de la neliniște la decepția totală. Mă credeam obligat să-i adresez cuvinte prin care să mă arăt oarecum mulțumit, dar simțeam că pe fața mea se citește o asemenea durere, încît am pretins că sufăr de un reumatism, pentru a explica dezacordul dintre indiferența mea simulată și acea expresie chinuită; apoi, mă temeam că vorbele rostite, de altfel cu voce scăzută, de Françoise (nu în legătură cu Albertine, căci ea socotea că ora unei posibile veniri trecuse de mult), riscă să mă împiedice să aud apelul salvator, care nu se va repeta. Françoise se duse în cele din urmă la culcare trimisă de mine cu o blîndețe fermă, pentru ca zgomotul pe care avea

să-1 facă plecînd să nu-1 acopere pe cel al telefonului. Și am început iar să ascult, să sufăr; cînd așteptăm, de la urechea care culege zgomotele pînă la mintea care le descoperă și le analizează, și de la minte la inima căreia mintea îi transmite rezultatele sale, dublul traiect este atît de rapid, încît nu putem nici măcar să-i percepem durata, de parcă am asculta de-a dreptul cu inima noastră.

Eram torturat de neîncetata dorință, tot mai neliniștită, și niciodată satisfăcută, a apelului telefonic; ajuns la punctul culminant al unei ascensiuni chinuite pe spiralele angoasei mele solitare, din adîncul Parisului populat și nocturn, brusc atît de aproape de mine, alături de biblioteca mea, am auzit dintr-o dată, mecanic și sublim, ca în *Tristan* eșarfa fluturată sau fluierul păstorului, zgomotul de sfîrlează al telefonului¹⁸². M-am repezit să-1 ridic: era Albertine. „Nu te deranjez dacă-ți telefonez la ora asta? - Nicidecum...”, i-am zis, abia stăpînindu-mi bucuria, căci cele ce-mi spunea ea cu privire la ora nepotrivită erau neîndoielnic un început de a se scuza că vine atît de

tîrziu, și nu că nu mai vine. „Vii? am întrebat-o pe un ton indiferent. - Nu..., dacă nu ai absolută nevoie de mine.” O parte din mine, cu care cealaltă parte voia să se unească, era în Albertine. Trebuia cu orice preț să vină, dar nu i-am spus-o de la bun început; în timp ce stăteam de vorbă, mi-am zis că o voi putea sili în ultima clipă să vină ea la mine sau să-mi îngăduie să alerg eu la ea. „Da, sînt aproape de casă, și cam departe de casa ta; nu ți-am citit bine biletul. Tocmai am dat iar peste el și m-am temut că mă aștepți.” Simțeam că minte și, cuprins de furie, acum voiam să o silesc să vină nu atît din nevoia de a o vedea cît din cea de a o sîcîii Dar țineam mai întîi să refuz ceea ce aveau să încerc a obține peste cîteva clipe. Unde era? Cuvintele ei se întrețeseau cu alte sunete: claxonul unui biciclist, vocea unei femei care cînta, o fanfară îndepărtată răsunau la fel de deslușit ca și scumpa ei voce, ca **pentru** a-mi arăta că lîngă mine, în acea clipă, se afla cu adevărat Albertine, în mediul ei actual, ca un bulgăre de **păniint** odată cu care au fost smulse toate ierburile din jur. Aceleași zgomote pe care le auzeam îi izbeau urechea și erau o Piedică în calea atenției sale: amănunte pline de adevăr, străine ⁱ subiect, inutile în ele însele, dar cu atît mai necesare spre a e revela evidența miracolului; trăsături sobre și fermecătoare, escriind vreo stradă pariziană, trăsături pătrunzătoare totodată >i crude ale vreunei petreceri necunoscute care, după *Fedni* o

129

împiedicaseră pe Albertine să vină la mine. „încep prin a te preveni că nu e cazul să vii, căci la ora asta m-ai stingheri foarte mult, i-am spus, pic de somn. Și apoi asta ar presupune nenumărate complicații. Țin să-ți spun că scrisoarea mea era foarte limpede. Mi-ai răspuns că ești de acord. Dar dacă nu ai înțeles, cum puteai fi de acord? - Am spus că sînt de acord, numai că nu-mi aminteam prea bine cu ce trebuia să fiu de acord. Văd că ești supărat, și-mi pare rău. Regret că m-am dus la *Fedra*. Dacă aș fi știut că o să iasă asemenea încurcătură...”, adăugă ea, așa cum fac toți oamenii care, greșind în legătură cu ceva, se prefac a crede că li se reproșează altceva. „Nu sînt supărat că ai fost la *Fedra*, chiar eu ți-am cerut să te duci. - Și totuși ești supărat, e păcat că acum e prea tîrziu, altfel aș fi venit la tine, dar voi veni mîine sau pomîine, și-ți cer iertare. -O, nu, Albertine, te rog, după ce m-ai făcut să pierd o seară, lasă-mă cel puțin liniștit în zilele următoare. Nu voi fi liber decît după cincisprezece zile sau mai curînd după trei săptămîni. Ascultă, dacă vrei să nu rămînem pe starea asta de iritare și gîndindu-mă că poate ai totuși dreptate, prefer, oricît aș fi de obosit, de vreme ce te-am așteptat pînă la această oră și ești încă în oraș, să vii chiar acum; o să beau o cafea și o să mă trezesc. - Nu se poate să lăsăm pe mîine? Pentru că partea cea mai grea este că...” Auzind aceste cuvinte de scuză, rostite ca și cum s-ar fi hotărît să nu mai vină, am simțit că un element cu totul diferit încerca dureros să se îmbine cu dorința de a revedea figura catifelată care, încă de la Balbec, îmi îndrepta toate zilele către clipa cînd, în fața mării liliachii de septembrie, aveam să fiu lîngă acea floare roz. Învătasem să cunosc acea teribilă nevoie de o ființă, la Combray, în legătură cu mama, pînă la a vrea să mor dacă îmi spunea, prin Françoise, că nu va putea urca în camera mea. Această strădanie a vechiului sentiment de a se combina și de a nu face decît un element unic împreună cu celălalt, mai recent, și care nu avea drept obiect voluptuos decît suprafața colorată, roza carnație a unei floji de pe o plajă, ajunge adeseori să nu alcătuiască (în sensul chimic al cuvîntului) decît un corp nou, care poate să nu dăinuie decît cîteva clipe. În acea seară cel puțin, și pentru multă vreme încă, cele două elemente au rămas dissociate¹⁸³. Dar încă de la ultimele cuvinte auzite la telefon, am început să înțeleg că viața Albertinei era situată (nu material, fără îndoială) la o asemenea distanță de mine, încît ar fi trebuit să fac întruna obositoare explorări pentru a o

surprinde și, mai mult, că ea era organizată

130 .

asemenea unor fortificații de țară, și, pentru mai multă siguranță, ca acelea pe care mai târziu ne-am obișnuit să le numim „camuflate.” De altfel, Albertine aparținea, pe o treaptă mai înaltă a societății, acelui gen de persoană în legătură cu care portăreasa promite celui prin care ai trimis o scrisoare, că îi va înmîna scrisoarea cînd se va întoarce acasă - pînă în ziua cînd îți dai seama că persoana întîlnită în afară și căreia ți-ai îngăduit să-i scrii este tocmai portăreasa, ea locuind într-adevăr - dar în camera de la poartă - în casa pe care ți-a indicat-o (care, pe de altă parte, este un loc de întîlniri codoșite de portăreasa însăși)

- sau care își dă ca adresă un imobil unde este cunoscută de complici ce nu-ți vor destăinui taina ei, îi vor transmite scrisorile pe care i le-ai trimis, dar unde ea nu locuiește, ci, cel mult, și-a lăsat cîteva lucruri. Existențe dispuse pe cinci sau șase linii de retragere, astfel încît atunci cînd vrei să o vezi pe acea femeie, sau să știi ceva despre ea, lovești fie prea la dreapta, fie prea la stînga, fie prea înainte, fie prea îndărăt și, timp de luni de zile, ani de-a rîndul, poți ignora totul despre ea. În ceea ce o privește pe Albertine, simțeam că nu voi afla niciodată nimic, că nu voi ajunge niciodată să mă descurc în acel hățîș de multiple amănunte reale și de fapte mincinoase. Și că va fi mereu astfel, sau că nu-mi rămînea decît să o închid (dar dintr-o închisoare poți evada) pînă la sfîrșitul vieții. În acea seară, convingerea aceasta mă străbătu ca o neliniștie, în care simțeam fremătînd un fel de prevestire a unor îndelungi suferințe.

„Nu, i-am răspuns, ți-am spus că nu voi fi liber decît peste trei săptămîni, așadar nici mîine și nici în altă zi. - Bine, atunci... o s-o iau la picior... e cam plicticos, pentru că sînt la o prietenă care...” Simțeam că nu crezuse că voi accepta propunerea ei de a veni, care nu era decît sinceră, și voiam să o aduc într-o situație fără ieșire. „Puțin mă interesează prietena ta! Vii sau nu vii, te privește, nu eu îți cer să vii, ci tu mi-ai propus.

- Nu te supăra, sar într-o trăsură și sînt la tine în zece minute.”

■Astfel, din acest Paris din ale cărui adîncimi nocturne emanase, pînă în camera mea, măsurînd raza de acțiune a unei ființe îndepărtate, mesajul invizibil, avea să țîșnească și să apară, după această primă bunăvestire, acea Albertine pe care o cunoscusem odinioară sub cerul Balbecului, la ceasul cînd chelnerii de la Grand-Hotel, punînd masa, erau orbiți de lumina apusului de soare, cînd, prin ferestrele larg deschise, Patnindea în deplină libertate suflarea imperceptibilă a serii,

131

dinspre plaja pe care întîrziau ultimii hoinari, în imensa sufragerie unde primii vilegiaturiști nu se iviseră încă, și cînd în oglinda dindărătul tejghelei trecea răsfrîngerea roșie a ultimului vapor ce se îndrepta către Rivebelle și persista vreme îndelungată reflexul cenușiu al fumului lăsat în urmă-i. Nu mă mai întrebam ce putuse s-o silească pe Albertine să întîrzie, iar cînd Francoise intră în camera mea spre a-mi spune: „A venit domnișoara Albertine”, i-am răspuns, fără să mișc măcar din cap, doar din prefăcătorie: „De ce vine oare domnișoara Albertine atît de târziu?” Dar ridicînd ochii către Francoise, de parcă aș fi fost curios să aflu răspunsul, care trebuia să întărească aparenta sinceritate a întrebării mele, mi-am dat seama cu

admirație și furie că Francoise, capabilă să rivalizeze cu Berma însăși în arta de a da glas veșmintelor neînsufleteite și trăsăturilor feței, știuse să impună acea învățătură corsajului, părului său - firele albe ieșiseră la suprafață, insistent arătate precum un act de naștere -, gâtului său împovărat de oboseală și supunere. O plîngeau că fusese smulsă din somn și din patul călduț, în mijlocul nopții, la vârsta ei, că fusese silită să se îmbrace la repezeală, sub amenințarea unei grave răceli. De aceea, temîndu-mă că părusem a mă scuza de venirea atît de tîrzie a Albertinei: „Oricum, sînt foarte mulțumit că a venit, e foarte bine și așa", și nu mi-am mai stăvilit bucuria adînea. Dar această bucurie se întunecă foarte curînd, la răspunsul Françoisei. Aceasta, fără să se plîngă în vreun fel, ba chiar pârînd că își stăpînește din răspuseri o tuse chinuitoare și strîngîndu-și șalul pe ea ca și cum i-ar fi fost frig, începu să-mi povestească tot ce-i spusese Albertinei, și pînă și faptul că îi ceruse vești despre mătușa ei. „Tocmai îi spuneam că domnul se teme că domnișoara n-o să vină, pentru că asta nu-i o oră la care se vine, acuși se crapă de ziuă. Dar cred că o fi fost prin niște locuri unde a petrecut tare bine, că nici măcar nu mi-a zis că-i pare rău că l-a făcut pe domnul s-o aștepte, ci mi-a răspuns de parcă nu i-ar fi păsat de nimeni și și-ar fi bătut joc de toți pe lumea astă: «Mai bine mai tîrziu decît niciodată!»" Și Francoise adăugă următoarele cuvinte, care mi-au străpuns parcă inima: „Vorbînd cum a vorbit, s-a dat în vileag. Poate că ar fi vrut să se ascundă, dar.l."

Nu aveam de ce să fiu prea mirat. Am spus că Francoise ne reproducea arareori răspunsul persoanei la care se dusesse din . partea noastră cu un mesaj, preferînd în schimb să ne povestească cu de-amănuntul ce-i spusese ea. Dar dacă totuși.

132

în mod excepțional, ne repeta cuvintele spuse de prietenii noștri, oricît de puține la număr ar fi fost acele cuvinte, ea izbutea aproape întotdeauna, la nevoie prin mijlocirea mimicii, ' a tonului de care, ne asigura ea, fuseseră întovărășite, să le dea o notă jignitoare. Se întîmpla chiar să se hotărască a mărturisii că îndurase, din partea unui furnizor la care o trimisese, un afront, probabil imaginat, de altfel, doar pentru ca, adresat ei, care ne reprezenta și care vorbise în numele nostru, acel afront să ne atingă prin ricoșeu. Nu ne-ar mai fi rămas decît să-i răspundem că nu înțelesese bine, că suferea de delirul persecuției și că negustorii nu se aliașeră împotriva ei. De altfel, simțămintele lor mă lăsau indiferent. Dar nu și simțămintele Albertinei. Și, repetîndu-mi aceste cuvinte ironice: „Mai bine mai tîrziu decît niciodată!", Francoise îmi evocă pe dată prietenii în a căror societate Albertine își petrecuse întreaga seară și unde se complăcuse deci mai mult decît în societatea mea. „E de-a dreptul comică, are o pălăriuță turtită, ochii bulbucați, arată tare caraghios, mai ales cu mantoul pe care-l poartă și pe care ar fi făcut mai bine să-l trimită la estompat, căci e mîncat peste tot de molii. Mă stric de rîs cînd mă uit la ea", adăugă - bătîndu-și parcă joc de Albertine - Francoise, care îmi asculta rareori impresiile, dar simțea nevoia să mi le comunice pe ale sale. Nu voiam nici măcar să par a înțelege ca acel rîs exprima disprețul și batjocura, dar, pentru a-i răspunde cu aceeași măsură, i-am spus, deși nu cunoșteam pălăriuța de care-mi vorbise: „«Pălăriuța turtită», cum îi spui, e o pălărie pur și simplu încîntătoare... - Adică nu face două parele", spuse Francoise, exprimînd de data asta în modul cel mai sincer adevărul ei dispreț. Atunci (pe un ton blînd și deloc grăbit, pentru ca răspunsul meu mincinos să pară a fi nu expresia mîniei mele, ci a adevărului, dar fără să pierd totuși timp, ca să nu o fac pe Albertine să aștepte), i-am adresat Françoisei aceste crude cuvinte: „Ești extraordinară, i-am spus eu mîncos, ești foarte săritoare, ai nenumărate calități, dar ai rămas tot acolo unde erai cînd ai venit pentru prima oară la Parte, atît în

ceea ce privește cunoștințele tale despre modă și îmbrăcăminte cât și în elul cum rostești cuvintele și greșești legăturile dintre ele." Acest reproș era cu deosebire stupid, căci cuvintele franceze de a căror pronunție corectă sînt atît de mîndri sînt ele însele 3ar niște „greșeli de limbă" făcute de gurile galice care rosteau ^{um} Puteau latina sau saxona, limba noastră nefiind decît

133

rezultatul pronunției defectuoase a cîtorva altor limbi. În greșelile Francoisei ar fi trebuit să mă intereseze geniul lingvistic în stare vie, viitorul și trecutul limbii franceze. „Estompat" pentru „stopat" nu era oare la fel de bizar ca acele animale ce supraviețuiau din epoci îndepărtate, ca balena sau girafa, și care ne arată stadiile pe care le-a străbătut viața animală? „Și, am adăugat, dacă n-ai învățat după atîția ani, n-o să înveți niciodată. Dar nu trebuie să-ți pară rău, asta nu te împiedică să fii o femeie foarte cumsecade, să faci cea mai bună răcitură cu carne de vacă, și multe alte minunate mîncăruri. Pălăria care nu-ți place este copiată după o pălărie a prințesei de Guermantes, care a costat cinci sute de franci. De altfel, am de gînd să-i dăruiesc curînd domnișoarei Albertine o pălărie și mai frumoasă." Știam că pe Françoise o supăram cel mai mult cînd cheltuiam bani pentru oameni pe care ea nu-i iubea. Îmi răspunse prin cîteva cuvinte pe care le-am înțeles cu greu, căci începuse dintr-o dată să se sufoce. Cînd am aflat mai tîrziu că era bolnavă de inimă, am avut mari remușcări la gîndul că nu-mi refuzasem niciodată plăcerea feroce și sterilă de a riposta astfel la cuvintele ei! Francoise o detesta de altfel pe Albertine pentru că, fiind săracă, aceasta nu putea spori ceea ce Françoise socotea a fi superioritatea mea. Ea surîdea cu bunăvoință de fiecare dată cînd eram invitat la doamna de Villeparisis. În schimb era indignată că Albertine nu-mi răspunde și ea prin daruri. Ajunsesem să fiu silit să inventez pretinse cadouri făcute mie de către Albertine și în existența cărora Francoise nu a crezut niciodată. Această lipsă de reciprocitate o scandaliza mai ales cînd era vorba de mîncare. Faptul că Albertine accepta invitațiile mamei la cină, cînd nu eram invitați la doamna Bontemps (care totuși lipsea din Paris jumătate din timp, soțul ei acceptînd „posturi" ca odinioară, cînd se sătura de slujba lui de la minister), i se părea din partea prietenei mele o lipsă de delicatețe pe care o condamna indirect, recitînd următorul dicton foarte cunoscut la Combray:

- *Să mîncăm la mine.*
— *Gîndești foarte bine.*
- *Să mîncăm la tine.*
- *Poftă nu-mi prea- vine.*

%

M-am prefăcut că scriu ceva. „Cui îi scrii? îmi spuse Albertine pe cînd intra. - Unei frumoase prietene, Gilberte

134

Svann. Nu o cunoști? - Nu." Am renunțat să-i pun Albertinei întrebări despre felul cum își petrecuse seara, simțeam că i-aș fi făcut reproșuri și că nu am mai fi avut timp, fiind atît de tîrziu, să ne împăcăm îndeajuns pentru a trece la sărutări și la mîngîieri. De aceea voiam să încep cu ele, încă din prima clipă. De altfel, chiar dacă eram ceva mai liniștit, nu mă simțeam fericit. Pierderea oricărei orientări, a oricărei direcții, care caracterizează așteptarea, persistă și după sosirea ființei așteptate și, înlocuind în noi calmul datorită căruia ne închipuiam venirea ei ca pe o mare plăcere, ne împiedică să ne mai bucurăm de ea. Albertine era aici: nervii mei răvășiți,

continuându-și zbuluciumul, o așteptau încă. „Pot să capăt un bon, Albertine? - Ia-ți cîte vrei”, îmi spuse ea cu multă bunătate. Nu o văzusem niciodată atît de frumoasă. „încă unul? Știi că asta-mi face o mare, o foarte mare plăcere. - Iar mie de o mie de ori mai mult, îmi răspunse ea. Ce etui frumos ai! -Ia-1, ți-l dau ca amintire. - Ești tare drăguț...” Am fi vindecați pentru totdeauna de romantism dacă am încerca, atunci cînd ne gîndim la cea pe care o iubim, să fim cei ce vom fi cînd nu o vom mai iubi. Etuiul, bila de agat dăruite mie de Gilberte, toate acestea nu-și dobîndiseră odinioară importanța decît datorită unei stări pur lăuntrice de vreme ce acum erau pentru mine un etui oarecare, o bilă oarecare.

Am întreat-o pe Albertine dacă vrea să bea ceva. „Mi se pare că văd niște portocale și apă. îmi spuse ea. Nu-mi mai trebuie nimic.” Am putut gusta astfel, odată cu sărutările ei, acea prospețime a prințesei de Guermantes ce-mi părea superioară lor. Și portocala stoarsă în apă părea că-mi destăinuiește, pe măsură ce o beam, viața tainică a coacerii ei, acțiunea ei fericită împotriva anumitor stări ale ^cestui trup omenesc care aparține unui regn atît de diferit, neputința ei de a-1 face să trăiască, dar și țîșnirile prin care putea să-i fie favorabilă, nenumăratele mistere dezvăluite senzației, nu inteligenței mele, de către fruct.

După ce plecă Albertine, mi-am amintit că-i făgăduisem lui Swann să-i scriu Gilbertei, și am găsit că e mai frumos din partea mea să o fac pe dată. Fără emoție, și scriind parcă ultimul nnd dintr-o temă școlară plicticoasă, am desenat pe plic numele yilbertei Swann, nume cu care odinioară acopeream caiete întregi pentru a-mi da iluzia că mă aflu în corespondență cu ea. :! dacă odinioară eu eram cel care scria acest nume, acum arca fusese distribuită de către obișnuința unuia dintre acei

numeroși secretari cu care ea se înconjoară. Acesta putea să scrie numele Gilbertei cu cea mai mare ușurință căci, plasat recent în mine de obișnuință, intrat nu.de multă vreme în serviciul meu, el nu o cunoscuse pe Gilberte și știa doar - fără a pune îndărătul acestor cuvinte vreo realitate -, pentru că mă auzise vorbind despre ea, că este o fată de care fusese îndrăgostit.

Nu puteam să-1 acuz de uscăciune. Ființa ce eram acum față de ea era „martorul” cel mai bine ales pentru a înțelege ceea ce ea însăși fusese. Etuiul, bila de agat deveniseră pentru mine față de Albertine ceea ce fuseseră pentru Gilberte, ceea ce ar fi fost pentru orice ființă care nu ar fi proiectat asupra lor răsfrîngerea unei flăcări lăuntrice. Dar acum în mine exista o nouă tulburare, care altera, la rîndu-i, puterea adevărată a lucrurilor și a cuvintelor. Și cum Albertine îmi spunea, pentru a-mi mai mulțumi încă: „îmi plac atît de mult turcoazele!”, i-am răspuns: „Nu le lăsa

să moară pe acestea", încredințându-le astfel, ca unor pietre prețioase, viitorul prieteniei noastre, care totuși nu era capabilă să inspire Albertinei" un sentiment profund, așa cum nu fusese în stare nici să-1 păstreze pe cel care odinioară mă lega de Gilberte.

Se produse în acea perioadă un fenomen care nu merită să fie menționat decât pentru că îl întâlnim în toate perioadele importante ale istoriei. Chiar în clipa când îi scriam Gilbertei, domnul de Guernantes, abia întors de la petrecere, cu casca încă pe cap, se gîndea că a doua zi va fi silit să arboreze în mod oficial doliul, drept care se hotărî să grăbească cu opt zile cura balneară pe care trebuia să 6 facă. Cînd se întoarse, după trei săptămîni (spun asta pentru a anticipa, de vreme ce abia mi-am sfîrșit scrisoarea către Gilberte), prietenii ducelui, care îl văzuseră, pe el, cel atît de indiferent la început, cum devine un inamic înverșunat al lui Dreyfus, rămaseră muți de uimire auzindu-1 (ca și cum cura nu și-ar fi făcut efectul doar asupra bășicii sale) cum le răspunde: „Procesul va fi revizuit și el va fi achitat; nu poți condamna un om împotriva căruia nu există nici o probă. Ați văzut vreodată pe Gineva **mai** ramolit decât acest Froberville? Un ofițer care-i pregătește pe francezi pentru măcel (adică pentru război). Ciudată epocă!" Or, între timp ducele de Guernantes cunoscuse în stațiune trei doamne înecîntătoare (o prințesă italiană și cele două cumnate ale ei). Auzindu-le spunînd cîteva cuvinte despre cărțile pe care le citeau, despre o piesă ce se juca la Cazinou, ducele înțeleșese

136

pe dată că avea de-a face cu femeii "de o înaltă intelectualitate și cu care, după cum spunea, nu se putea lua la întrecere. Fusese cu atît mai fericit cînd primise invitația să joace bridge la prințesă. Dar, abia ajuns la ea, și în timp ce-i spunea, cu o feroare și o înverșunare lipsite de nuanțe: „Văd că nu ni se mai vorbește despre revizuirea binecunoscutului proces Dreyfus", auzise cu mare uimire cum prințesa și cumnatele ei îi răspund: „Dar niciodată nu ne-am aflat mai aproape de o asemenea revizuire. Nu poți ține în ocnă un om care nu a făcut nimic rău. - Așa? Așa deci?" se bîlbîise mai întîi ducele, de parcă ar fi descoperit o poreclă ciudată ce-ar fi fost folosită în acea casă pentru a batjocori pe cineva pe care el îl crezuse pînă atunci inteligent. Dar așa cum, după cîteva zile, din lașitate și spirit de imitație, strigăm: „Hei, Jojotte'⁸⁴", fără să știm de ce, adresîndu-ne unui mare artist pe care toată lumea îl strigă astfel, în acea casă, ducele, încă foarte stingherit de noul obicei, spunea totuși: „într-adevăr, dacă nu a făcut nimic rău." Cele trei încîntătoare doamne găseau că se lasă cam greu și îl cam certau: „Dar nici un om inteligent nu poate crede că-i vinovat." De fiecare dată cînd apărea un fapt „zdrobitor" împotriva lui Dreyfus și ducele, zicîndu-și că asta le va converti pe cele trei încîntătoare doamne, venea să li-1 anunțe, ele rîdeau în hohote și, fără nici o greutate, cu o foarte fină dialectică, îi arătau că argumentul era lipsit de valoare și cu totul ridicol. Ducele se întorsese deci la Paris ca înverșunat partizan al lui Dreyfus. Și, desigur, nu pretindem că cele trei încîntătoare doamne nu au fost în acest caz purtătoarele adevărului. Dar trebuie să observăm că la fiecare zece ani, cînd l-ai lăsat pe un bărbat stăpînit de o adevărată convingere, se întîmplă ca un cuplu inteligent, sau ca o singură doamnă încîntătoare, să pătrundă în anturajul său și ca, după cîteva luni, el să ajungă la păreri contrarii. Și, din acest punct de vedere, există multe țări care se comportă ca și omul acesta sincer, multe țări pe care, le-am lăsat pline de ură față de un popor și care, șase luni mai tîrziu, și-au schimbat sentimentele și alianțele.

Cîtva timp nu am mai văzut-o pe Albertine, dar am ^ontinuat, în lipsa doamnei de Guernantes, care nu-mi mai înflăcăra imaginația, să văd alte zîne și locuințele lor, la fel de inseparabile de ele ca și, de moluscă ce a fabricat-o și se adăpostește în ea, valvă de sedef sau de email sau turnulețul

cu creneluri al cochiliei. N-aș fi știut să le clasific pe aceste doamne, dificultatea problemei constînd în faptul că, deși atît

137

de insignifiantă, îți era cu ne'putință nu numai să o rezolvi, dar și să o pui. Înainte de a ajunge la doamnă, trebuia să ajungi la feericul palat. Or, una primind vizite zilnic după masa de prînz în lunile de vară, trebuise să cobor capota trăsorii chiar înainte de a ajunge la ea, într-atît de puternic ardea soarele, a cărui amintire, fără să-mi dau seama, avea să intre în impresia totală. Credeam doar că merg la Cours-la-Reine¹⁸⁵; în realitate, înainte de a fi sosit la acea reuniune de care un bărbat practic și-ar fi bătut poate joc, simțeam, ca într-o călătorie prin Italia, un fel de dulce amețală, extatice plăceri, indisociabile în memoria mea, de acel palat. Mai mult, din cauza căldurii aceluși anotimp și aceluși ceas, doamna închisese ermetic obloanele din vastele saloane dreptunghiulare de la parter, unde își primea vizitele. Li recunoșteam mai întîi cu greu pe stăpîna casei și pe invitați, chiar și pe ducesa de Guermantes care, cu vocea ei răgușită, îmi cerea să mă așez lîngă ea, într-un fotoliu de Beauvais înfățișînd *Răpirea Europei*^m. Apoi deslușeam pe ziduri uriașele tapiserii din secolul al XVIII-lea, reprezentînd vase cu catarge împodobite cu flori de nalbă sub care mă găseam ca într-un palat nu de pe malul Senei, ci ca într-un palat al lui Neptun, de pe malul fluviului Ocean, unde ducesa de Guermantes devenea un fel de divinitate a apelor. N-aș mai termina dacă aș enumera toate saloanele diferite de acesta. Acest exemplu e de ajuns pentru a arăta că introduceam în judecățile mele mondene impresii poetice pe care nu le puneam niciodată la socoteală cînd trebuia să fac totalul, astfel încît, atunci cînd calculam meritele unui salon, adunarea mea nu era niciodată corectă.

Desigur, aceste cauze de eroare nu erau nici pe departe singurele, dar nu mai am timp, înainte de plecarea mea la Balbec (unde, spre-nefericirea mea, voi sta pentru a doua oară, ședere care va fi și ultima¹⁸⁷), să încep a zugrăvi înalta societate, tablou ce își va afla locul potrivit mult mai tîrziu. Să spunem doar că acestui prim fals motiv (viața mea relativ frivolă și care lăsa să se presupună o preferință pentru societatea mondenă), constînd în scrisoarea mea către Gilberte și întoarcerea la familia Swann pe care ea părea să o indice, Odette i-ar fi putut adăuga, în mod la fel de inexact, un al doilea. Eu nu am imaginat pînă acum aspectele diferite pe care lumea le capătă pentru una și aceeași persoană, decît presupunînd că lumea nu se schimbă: dacă aceeași doamnă care nu cunoștea pe nimeni începe să-i viziteze pe toți, și dacă o alta

138

care avea o poziție dominantă este abandonată, ești ispitit să vezi aici doar acele schimbări în bine și în rău pur personale care, din cînd în cînd, introduc într-una și aceeași societate, în urma unor speculații de bursă, ruina răsunătoare a unei averi sau o nesperată îmbogățire. Or, nu-i numai asta. Într-o anumită măsură, manifestările mondene (cu mult inferioare mișcărilor artistice, crizelor politice, evoluției care mîină gustul public spre teatrul de idei, apoi spre pictura impresionistă, apoi spre muzica germană și complexă, apoi spre muzica **nisă** și simplă, sau către ideile sociale, ideile de dreptate, către reacția religioasă, către renașterea patriotică) sînt totuși răsfrîngerea îndepărtată, frîntă, nesigură, tulbure, schimbătoare a acelei stări de lucruri. Astfel încît nici chiar saloanele nu pot fi zugrăvite în acea imobilitate statică ce a putut conveni pînă acum studiului caracterelor, care vor trebui să fie ele însele tîrîte parcă într-o mișcare cvasiistorică. Gustul noutății, care-'i îndeamnă pe oamenii de lume mai mult sau mai puțin sinceri în lăcomia lor de a se instrui, să frecventeze mediile unde pot urmări

evoluția intelectuală, îi face să prefere de obicei vreo amfitrioană pînă atunci inedită, care reprezintă încă, în toată prospețimea lor, speranțele unei mentalități superioare, atît de veștede și de învechite la femeile care au exercitat multă vreme puterea mondenă, femeii a căror forță și a căror slăbiciune ei o cunosc și care nu mai vorbesc imaginației lor. Și fiecare epocă este astfel personificată prin noi femei, printr-un nou grup de femei care, strîns legate de ceea ce ațîță cel mai mult curiozitățile cele mai noi, par, în veșmintele lor, a se ivi doar în acea clipă, ca o specie necunoscută născută din ultimul potop, frumuseți irezistibile ale fiecărui nou Consulat, ale fiecărui noii Directorat. Adeseori totuși, noile amfitrioane sînt, pur și simplu, ca și anumiți oameni de stat ce exercită pentru prima oară funcția de ministru, care băteau însă de patruzeci de ani la toate porțile, ce le rămîneau închise, femei care nu erau cunoscute de societate, dar care primeau de foarte multă vreme, și în lipsă de altceva, vizita cîtorva „rari intimi.” Desigur, nu așa se întîmplă totdeauna, și cînd, odată cu înflorirea prodigioasă a Baletelor rusești¹⁸», ce ni i-a revelat rînd pe rînd pe Bakst¹⁵⁹, Nijinski⁹⁰, Benois⁹¹, pe genialul Stravinski⁹², prințesa Iurbeletiev¹⁹³, tînăra protectoare a tuturor acestor noi bărbați de seamă, apăru purtînd pe cap o imensă egretă tremurătoare, necunoscută pariziențelor și pe care ele căutară cu toatele să o •mite, se putu crede că această miraculoasă ființă fusese adusă

139

în nenumăratele lor bagaje și ca pe cea mai prețioasă comoară a lor, de către dansatorii ruși; dar cînd, alături de ea, în loja de ia avanscenă, o vom vedea, la toate reprezentațiile date de „ruși”, stînd ca o adevărată zînă, pe doamna Verdurin cea ignorată pînă atunci de aristocrație, le vom putea răspunde oamenilor de lume care vor crede cu ușurință că doamna Verdurin tocmai a debarcat odată cu trupa lui Diaghilev¹⁹⁴, că această doamnă existase în timpuri diferite, și trecuse prin diverse avataruri, în raport cu care-acesta nu se deosebea decît prin aceea că era primul care în sfîrșit aducea, sigur de acum înainte, și înaintînd cu pași tot mai repezi, succesul așteptat de Patroană vreme atît de îndelungată și atît de zadarnic. E adevărat că pentru doamna Swann noutatea pe care ea o reprezenta nu avea același caracter colectiv. Salonul ei se cristalizase în jurul unui bărbat, al unui muribund, care trecuse aproape* dintr-o dată, în momentele cînd talentul său își pierdea tot mai mult din forță, de la obscuritate la marea glorie. Interesul pentru operele lui Bergotte era imens. El își petrecea ziua întreagă, expus foarte la vedere, în salonul doamnei Swann¹⁹⁵, care-i șoptea cîte unui bărbat influent: „îi voi vorbi, va scrie un articol despre dumneata.” Era de altfel în stare să o facă, iar pentru doamna Swann un fleac să-l convingă. Mai aproape de moarte, se simțea întrucîtva mai puțin rău decît pe vremea cînd venea să afle vești despre bunica mea: Marile dureri fizice îl siliseră la un regim. Boala este medicul cel mai ascultat: bunătății, științei, ne mulțumim să le facem făgăduieli; dar de suferință ascultăm.

Desigur, micul clan Verdurin prezenta acum un interes mult mai viu decît salonul ușor naționalist, mai curînd literar, și înainte de toate bergottist al doamnei Swann. Micul clan era, într-adevăr, centrul activ al unei îndelungi crize politice ajunsă la punctul maxim de intensitate: atitudinea în favoarea lui Dreyfus. Dar oamenii de lume erau în cea mai mare parte în asemenea măsură antirevizioniști, încît un salon care era de partea lui Dreyfus părea ceva la fel de imposibil ca și, într-o altă epocă, un salon comunard. Prințesa de Caprarola, care o cunoscuse pe doamna Verdurin cu prilejul unei mari expoziții pe care ea o organizase, îi făcuse acesteia o lungă vizită, în speranța de a qorupe cîteva elemente interesante din micul clan și de a le aglutina propriului ei salon, vizită în cursul căreia prințesa (jucînd oarecum rolul duceselor de Guermentes) se hotărîse să se declare împotriva

ideilor primite de-a gata, să afirme că oamenii din lumea ei sînt niște idioți, ceea ce

140

doamna Verdurin găsisese a fi o dovadă de mare curaj. Dar acest curaj nu avea să o facă totuși să îndrăznească, ceva mai tîrziu, sub focul privirilor doamnelor naționaliste, să o salute pe doamna Verdurin la cursele de la Balbec. În schimb, inamicii lui Dreyfirs îi erau recunoscători doamnei Swan că „gîndește așa cum se cuvine”, meritul ei fiind de două ori mai mare, căci era măritată cu un evreu. Totuși, cei care nu fuseseră niciodată la ea își închipuiau că nu-i vizitată decît de cîțiva israeliți obscuri și de cîțiva discipoli ai lui Bergotte. Femei încă și mai strălucitoare decît doamna Swann sînt clasate astfel pe ultima treaptă a scării sociale, fie din cauza originilor lor, fie pentru că nu le plac dineurile în oraș și seratele, unde nu sînt văzute niciodată, ceea ce nu înseamnă că nu au fost invitate, fie pentru că ele nu vorbesc niciodată despre prietenii lor mondene, ci numai despre literatură și artă, fie pentru că mulți ascund că le vizitează, fie pentru că, spre a nu fi nepoliticoase cu ceilalți, ele sînt cele care ascund că-i primesc, în sffrșit, din nenumărate alte motive, care ajung să facă din ele, în ochii anumitor persoane, femei pe care nu le primești în casa ta. Așa stăteau lucrurile pentru Odette. Doamna d'Epinoy¹⁹⁶, cu prilejul unei danii pe care dorea să o facă pentru „Patria franceză¹⁹⁷”, ducîndu-se la ea așa cum s-ar fi dus la mercereasa din colț, convinsă de „altfel că nu va întîlni decît chipuri nu numai, nici măcar vrednice de dispreț, ci de-a dreptul necunoscute, rămase țintuită locului cînd se deschise ușa, nu către salonul pe care-l presupunea, ci către o încăpere magică unde, parcă datorită unei schimbări de decor dintr-o feerie, recunoscuse întruchipate în figurante strălucitoare, pe jumătate întinse pe divanuri sau așezate pe fotolii, și strigînd-o pe stăpîna casei pe numele cel mic, altetele, ducesele pe care ea însăși, prințesa d'Epinoy, le atrăgea cu mare greutate în casa ei, și cărora în acea clipă, sub ochii binevoitori ai Odettei, marchizu-1 du Lau¹⁹⁸, contele Louis de Turenne¹⁹⁹, prințul Borghese²⁰⁰, ducele d'Estrees²⁰¹, purtînd oranjada și fursecurile, le slujeau drept paharnici și pitari. Prințesa d'Epinoy, care introducea, fără să-și dea seama, calitatea mondenă înlăuntrul ființelor, fu silită să o dezincarneze pe doamna Swann și să o reîncarneze într-o femeie din înalta vîietate. Ignorarea vieții reale pe care o duc femeile ce nu-și ^xpun existența în ziare întinde astfel un vâl de mister asupra anumitor situații (contribuind la diversificarea saloanelor). În cazul Odettei, la început, cîțiva bărbați aparținînd celei mai

141

înalte societăți, curioși să-1 cunoască pe Bergotte, cinaseră la ea în intimitate. Ea avusese tactul, recent dobîndit, să nu se laude cu aceste petreceri; găseau în casa ei - poate ca o amintire a micului nucleu, ale cărui tradiții fuseseră păstrate de Odette după schismă - masa pusă etc. Odette îi ducea împreună cu Bergotte, pe care toate astea îl ucideau, încetul cu încetul, la „premierele” interesante. Ei vorbiră despre ea cîtorva femei din lumea lor capabile să se intereseze de o asemenea noutate, și care erau convinse că Odette, ca prietenă intimă a lui Bergotte, colaborase mai mult sau mai puțin la operele acestuia, crezînd-o de mii de ori mai inteligentă decît femeile cele mai strălucite din Cartierul Nobil, pentru același motiv pentru care își investeau întreaga speranță politică în anumiți republicani cu bună reputație, ca domnul Doumer²⁰² și domnul Deschanel²⁰³, în timp ce vedeau Franța prăbușindu-se într-o prăpastie, dacă ar fi fost încredințată monarhiștilor pe care-i primeau la cină, unor oameni ca Charette²⁰⁴, ca Doudeauville²⁰⁵ etc. Această schimbare a situației Odettei se

săvârșea din partea-i cu o discreție care o făcea mai sigură și mai rapidă, dar nu o lăsa nicidecum a fi bănuită de publicul înclinat să se încredințeze cronicilor din *Le Gaulois*²⁰⁶ în ceea ce privește progresele sau decadența unui salon, astfel încât într-o bună zi, la repetiția generală a unei piese de Bergotte data într-una din sălile cele mai elegante, în beneficiul unei opere de caritate, o adevărată lovitură de teatru avu loc când, în loja din față, care era cea a autorului, veni să se așeze alături de doamna Swann doamna de Marsantes și cea care, prin retragerea treptată a ducesei de Guermantes (sătulă de onoruri și anihilându-se pe sine din lipsa dorinței de a mai face cel mai mic efort), era pe cale de a deveni steaua, regina saloanelor timpului, contesa Mole. „Când noi nici măcar nu bănuiam că începuse să urce”, își spuse toată lumea despre Odette, în momentul când contesa Mole intră în lojă, „ea a și ajuns pe cea mai înaltă treaptă.” Astfel încât doamna Swann putea să creadă că eu mă apropiam de fiica ei din snobism. Odette, deși înconjurată de prietene strălucite, ascultă piesa cu cea mai mare atenție, ca și cum ar fi fost acolo doar pentru a o auzi, tot astfel cum odinioară ea străbătea Bois de Boulogne din motive de igienă și **pentru** a face mișcare. Anumiți bărbați, oare odinioară nu se grăbeau prea mult să-și stea în preajmă, veniră în lojă, **deranjând** multă lume, pentru a se agăța de mâna ei, apropiindu-se astfel de cercul impunător care o înconjura.

142

Cu un sufis încă mai curînd amabil decît ironic, ea răspundea răbdător întrebărilor lor, arătîndu-se mai calmă decît te-ai fi putut aștepta, calm care era poate sincer, această exhibare nefiind decît cea, întîrziată, a unei intimități obișnuite, pînă atunci ascunsă cu discreție. Îndărătul acestor trei doamne ce atrăgeau toate privirile, se afla Bergotte, înconjurat de prințul d'Agrigente, de contele Louis de Turenne și de marchizul de Breauté. Și e ușor de înțeles că, pentru niște oameni ce erau primiți pretutindeni și care nu mai puteau aștepta ceva mai presus de ceea ce aveau decît căutînd originalitatea, această demonstrație a valoni lor, pe care credeau că o fac lăsîndu-se atrași de o amfitrioană vestită prin superioritatea ei intelectuală și în preajma căreia se așteptau să-și întîlnească pe toți autorii dramatici și pe toți romancierii la modă, era mai ațîțătoare și mai vie decît seratele date de prințesa de Guermantes care, fără un program înnoit și fără nici o nouă atracție, se succedau de atîția ani, mai mult sau mai puțin asemănătoare cu cea pe care am descris-o îndelung. În această foarte nobilă lume, cea a familiei Guermantes, care nu mai stîrnea prea mare curiozitate, modelele intelectuale noi nu se întruchipau în divertismente după chipul lor, ca în acele scrieri ale lui Bergotte compuse pentru doamna Swann, ca în acele adevărate ședințe ale Salvării Publice (dacă lumea aristocratică s-ar fi putut interesa de procesul Dreyfus), ce reuneau, în salonul doamnei Verdurin, oameni ca Picquart, Clemenceau, Zola, Reinach și Labori²⁰⁷.

Gilberte contribuia și ea la schimbarea situației mamei sale, căci un unchi al lui Swann tocmai îi lăsase fetei o moștenire de aproape optzeci de milioane, drept care cartierul Saint-Germain începea să o privească cu interes. Reversul medaliei era că Swann, de altfel muribund, se declara de partea lui Dreyfus, dar nici chiar acest lucru nu-i dăuna soției sale, ba chiar îi slujea. Nu-i dăuna, pentru că lumea spunea: »E un ramolit, un idiot, nimeni nu-i dă nici o atenție, soția lui e totul și ea e încîntătoare." Dar însuși faptul că Swann era de partea lui Dreyfus îi era de folos Odettei. Lăsată în voia ei, le-ar fi făcut poate femeilor din lumea bună avansuri care ar fi pierdut-o. În timp ce în serile când își țira soțul la vreun dineu în cartierul Saint-Germain, Swann, rămînînd ca un sălbatic într-un colț, nu se jena să spună cu voce tare, când Odette cerea să-i fie prezentată vreunei doamne naționaliste: „Odette răgă, ești nebună. Te rog să stai liniștită. Ar fi o

partea ta să ceri să fii prezentată unor antisemiți. Ți interzic." Oamenii din lumea mare, după care toți aleargă, nu sînt obișnuiți nici cu atîta mmdrie și nici cu atîta proastă educație. Ei vedeau pentru prima oară un om care se credea „mai important" decît ei. Toți își povesteau aceste mitocării a'le lui Swann, iar Odette primea o ploaie de cărți de vizită. Cînd era în vizită la doamna d'Arpajon, toți o înconjurau cu o curiozitate plină de simpatie. „Sper că nu te-ai supărat că ți-am prezentat-o", spunea doamna d'Arpajon. E foarte amabilă. Am cunoscut-o prin Mărie de Marsantes. - Nu, dimpotrivă, se pare că e extrem de inteligentă. E încîntătoare. Voiam chiar să o întîlnesc; spune-mi unde locuiește." Doamna d'Arpajon îi spunea doamnei Swann că se distrase foarte bine în urmă cu două zile, la ea, și că, pentru a o putea vizita, renunțase bucuros la invitația doamnei de Saint-Euverte. Și era adevărat, căci a o prefera pe doamna Swann însemna să arăți că ești inteligent, ca atunci cînd, în loc să mergi la un ceai, te duci la un concert. Dar cînd doamna de Saint-Euverte venea la doamna d'Arpajon cînd de față se afla și Odette, cum doamna de Saint-Euverte era foarte snoabă, iar doamna d'Arpajon, deși o trata de sus, ținea să meargă-la recepțiile ei, doamna d'Arpajon nu i-o prezenta pe Odette, pentru ca doamna de Saint-Euverte să nu știe cine este. Marchiza își închipuia că este vreo prințesă ce ducea o viață retrasă și pe care de aceea nu o văzuse niciodată, își prelungea vizita, răspundea indirect spuselor Odettei, dar doamna d'Arpajon rămînea neînduplecată.' Iar cînd doamna de Saint-Euverte, învinsă, pleca: '„Nu te-am prezentat, îi spunea Odettei stăpîna casei, pentru că lumea nu prea vrea să o viziteze, iar ea invită în dreapta și în stînga; n-ai fi avut cum s-o refuzi. - Oh, nu-i nimic", spunea Odette cu un fel de regret. Dar ea reținea ideea că lumii nu-i plăcea să meargă în. casa doamnei de Saint-Euverte, ceea ce într-o anumită măsură era adevărat, și ajungea la concluzia că situația ei este cu totul superioară celei a doamnei de Saint-Euverte, deși situația acesteia era strălucită, iar Odette nu avea încă nici una.

Dar ea nu-și dădea seama de asta, și deși toate prietenele doamnei de Guermantes erau și prietenele doamnei d'Arpajon, cînd aceasta o invita pe

doamna Swann, Odette spunea pe un ton conștiincios: „Merg la doamna d'Arpajon, dar o să mă găsiți de modă veche: sînt oarecum șocată, din cauza doamnei de Guermantes" (pe care de altfel nu o cunoștea). Bărbații cei

144

mai distinși credeau că doamna Swann cunoștea puțini oameni din lumea mare pentru că era o femeie superioară, probabil o mare muziciană, și că faptul de a merge în casa ei era un fel de titlu extra-monden, ca, pentru un duce, faptul de a fi doctor în științe. Femeile cu desăvîrșire nule erau atrase de Odette dintr-un motiv opus; aflînd că merge la concertul Colonne²⁰⁸ și că se declară wagneriană, ele ajungeau la concluzia că e o „șmecheră", și mureau de dorința de a o cunoaște. Dar, nu foarte sigure pe propria lor situație, se temeau să nu se compromită în mod public părăind a-i fi prietene și, dacă la vreun concert de caritate o zăreau pe doamna Swann, întorceau capul, socotind că e cu neputință să saluți, sub ochii doamnei de Rochechouart, o femeie care fusese în stare să meargă la Bayreuth²⁰⁹ - ceea ce însemna că e capabilă de toate nebuniile.

Fiecare persoană aflată în vizită la o alta devenea diferită. Fără a mai vorbi despre metamorfozele miraculoase care se săvîrșeau astfel printre zîne, în salonul doamnei Swann, domnul de Breauté însuși părea un om nou, dintr-o dată pus în valoare de absența celor care de obicei, erau în preajma lui, de înfățișarea satisfăcută pe care o avea pentru că se afla aici, de parcă, în loc să meargă să petreacă, și-ar fi pus ochelarii pe nas și s-ar fi închis în cameră, spre a citi *La Revue des Deux Mondes*, de ritualul misterios pe care părea că-l săvîrșește venind în vizită la Odette. Aș fi dat mult să pot vedea ce alterări ar fi suferit ducesa de Montmorency-Luxembourg²¹⁰ în acest meSiou nou. Dar ea era una dintre persoanele cărora niciodată nu i-ar fi putut fi prezentată Odette. Doamna de Montmorency, mult mai binevoitoare față de Oriane decît Oriane față de ea, mă uimea din cale-afară spunîndu-mi despre doamna de Guermantes: „Cunoaște oameni spirituali, toată lumea o iubește, cred că, dacă ar fi fost mai consecventă, ar fi ajuns să-și alcătuiască "un salon. Adevărul este că ea nu ține să-1 aibă, are dreptate, este fericită așa, toți o caută." Dar dacă doamna de Guermanles însăși nu avea un „salon", atunci ce însemna, în deplinul său înțeles, un „salon"? Uimirea pe care mi-o pricinuirea acele cuvinte nu era mai mare decît cea pe care '-am stîrnit-o eu doamnei de Guermantes spunîndu-i că aș fi vrut mult să merg la doamna de Montmorency. Oriane zicea despre aceasta că nu-i decît o bătrînă cretină. „Eu una sînt silită, spunea ea, e mătușa mea; dar dumneata! Nu știe nici

145

măcar să-i atragă pe oamenii agreabili." Doamna de Guermantes nu-și dădea seama că oamenii agreabili mă lăsau indiferent, și că atunci cînd ea îmi spunea „salonul Arpajon", eu vedeam un fluture galben, iar „salonul Swann" (doamna Swann primea vizite iarna între orele șase și șapte), un fluture negru cu aripile prăfuite de zăpadă. Acest ultim salon, care nu era de fapt un salon, ea îl considera, deși îi era inaccesibil, scuzabil pentru mine, din pricina „oamenilor spirituali" care-l frecventau. Dar doamna de Luxembourg! Dacă aș fi „produs" deja ceva care să fi fost remarcat, ea ar fi ajuns la concluzia că o parte de snobism se poate îmbina cu talentul. Eu însă am izbutit să o deznădăduiesc la culme; i-am mărturisit că nu mă duceam la doamna de Montmorency (cum credea ea) pentru „a-mi lua note" și „a face un studiu." Doamna de Guermantes nu se înșela de altfel mai mult decît

romancierii mondeni care analizează necruțător, din afară, faptele unui snob sau ale unui pretins snob, dar nu se situează niciodată în lăuntrul acestuia, în perioada cînd în imaginația lui înflorește o întregă primăvară socială. Eu însumi, cînd am vrut să știu în ce constă plăcerea atît de mare pe care o simțeam mergînd la doamna de Montmorency, am fost oarecum descumpănit. Ea locuia în cartierul Saint-Germain, într-o veche reședință cu multe pavilioane despărțite de cîteva mici grădini. Sub boltă, o statueta, probabil de Falconet²¹¹ reprezenta un izvor care răspîndea o veșnică umezeală. La oarecare distanță, portăreasa, totdeauna cu ochii roșii, fie că era supărată sau neurastenizată, fie că avea o migrenă sau un guturai, nu-ți răspundea niciodată, făcea doar un gest vag, arătînd că ducea e acolo, și lăsa să-i cadă printre pleoape cîteva lacrimi deasupra unui castronaș plin cu flori de „nu-mă-uita.” Plăcerea pe care o simțeam văzînd statueta, care mă ducea cu gîndul la un mic grădinar de ipsos din grădina de la Combray, nu însemna nimic pe lîngă cea pe care mi-o pricinuiam marea scară umedă și sonoră plină de ecouri, ca aceea a anumitor băi publice de altădată, cu vase pline cu flori de cineraria - albastru pe albastru - din anticameră, și mai ales clinchetul soneriei, care era întocmai cu cel din camera Eulaliei. Acest clinchet mă entuziasma la culme, dar mi se părea prea umil ca să-l pot explica doamnei de Montmorency, astfel încît această doamnă mă vedea totdeauna într-o stare de exaltată încîntare, a cărei pricină nu o ghici niciodată.

146

INTERMITENȚELE INIMII

212

Cea de a doua sosire a mea' la Balbec a fost cu totul diferită de prima. Directorul venise în persoană să mă aștepte la Pont-à-Coulevre, repetînd cît de mult ține el să aibă o clientelă titrată, ceea ce mă făcu să mă tem că mă crede nobil, pînă cînd am înțeles că, în întunecimea memoriei sale gramaticale, titrat însemna doar atitrat²¹³. De altfel, pe măsură ce învăța noi limbi, el le vorbea tot mai rău pe cele-vechi. Mă anunță că mă instalase în partea cea mai de sus a hotelului. „Nădăjduiesc, spuse el, că nu veți vedea în asta o lipsă de politețe; mi-a dispăcut să vă dau o cameră de care sînteți nevrednic, dar am ales-o pe aceasta din cauza zgomotului, căci așa nu veți avea pe nimeni deasupra dumneavoastră să vă obosească trepanul (în loc de: timpanul). Fiți liniștit, voi închide ferestrele, să nu zdrăngăne. În privința asta sînt intolerabil" (aceste cuvinte nu-i exprimau gîndul, căci voia să spună că va fi întotdeauna de neînduplecat în acea privință, ci poate pe cel al servitorilor de pe etaj). Camerele erau de altfel ca și cele unde mai locuisem cînd venisem prima oară. Nu erau mai proaste, dar eu urcasem în stima directorului. Puteam să cer să mi se facă fucul dacă voiam (din porunca doctorilor, venisem aici încă de Paști), dar se temea să nu fie cumva în plafon „fixuri.” „Mai ales așteptați totdeauna, cînd vreți să aprindeți vreo buturugă, ca buturuga dinainte să fi ars. Căci important este nu să dați foc căminului, mai ales că, spre a înveseli puțin camera, am pus pe el o vază mare din porciolan chinez, care s-ar putea strica.”

Îmi anunță cu multă tristețe moartea decanului avocaților din Cherbourg: „Era un bătrîn viezuroi”, spuse el (probabil în loc de: vulpoi) și mă lăsă să înțeleg că sfîrșitul îi fusese grăbit de o viață de abcese, adică de excese. „Observasem de cîtva timp că după cină țipea în salon (fără îndoială în loc de: ațipea). În ultima vreme era atît de schimbat! Dacă n-am fi știut că-i el, abia dacă ar fi fost recunoscător” (fără îndoială în loc de: abia dacă l-am fi recunoscut).

În schimb, din fericire, primul președinte din Caen tocmai primise

„cravaşa" de comandor al Legiunii de onoare. „Sigur că-i capabil, dar se pare că i-a fost dată mai ales fiindcă-i cu totul neputincios." De altfel despre această decorație era vorba din nou în *L'Echo de Paris*^{2u} din ajun, într-un articol din care directorul nu citise încă decât „prima parafă" (în loc de: para-

147

graf). Politica domnului Caillaux²¹⁵ era foarte bine explicată aici. „Găsesc că au dreptate, spuse el, prea ne lasă la cremul Germaniei" (la cheremul). Cum acest gen de subiect tratat de un director de hdtel mi se părea plictisitor, nu bam mai ascultat. Mă gîndeam la imaginile care mă hotărîseră să mă întorc la Balbec. Ele erau cu totul diferite de cele de odinioară, priveliștea pe care venisem să o caut era tot atît de strălucitoare pe cît era prima de încețoșată; și totuși aceste imagini aveau să mă decepționeze. Imaginile alese de amintire sînt la fel de arbitrare, la fel de strimte, la fel de greu de surprins ca și acelea pe care imaginația le alcătuiuse și realitatea le nimicise. Nu există nici un motiv pentru ca, în afara noastră, un loc real să posedă mai curînd tablourile memoriei decît pe cele din vis. Și apoi o realitate nouă ne va sili poate să uităm, să urîm chiar dorințele ce ne îndemnaseră să plecăm.

Cele care mă făcuseră să plec la Balbec țineau în parte de faptul că soții Verdurin (de invitațiile cărora nu profitasem nici-odată, și care ar fi fost desigur fericiți să mă primească, dacă m-aș fi dus aici, la țară, să mă scuz că nu le putusefn face niciodată o vizită la Paris), știind că mai mulți fideli ai casei urmau să-și petreacă vacanța pe această plajă, și închiriind tocmai de aceea pentru tot sezonul unul din castelele domnului de Cambremer (La Raspeliere²¹⁶), o invitaseră și pe doamna Putbus. În seara cînd aflasem asta (la Paris), cuprins de un fel de nebunie, l-am trimis pe tînărul nostru valet să afle dacă această doamnă își va lua cu ea la Balbec camerista. Era ora unsprezece noaptea. Portarul îi deschise cu mare greutate și, doar printr-o minune, nu-l alungă pe mesagerul meu, nu chemă poliția, ci se mulțumi să-l umple de ocară, dîndu-i totuși informația dorită. Ii spuse că, într-adevăr, prima cameristă o va întovărăși pe stăpîna sa, mai întîi într-o localitate balneară din Germania, apoi la Biarritz și, în cele din urmă, la doamna Verdurin²¹⁷. Din acea clipă mă liniștisem, bucuros că am o asemenea perspectivă, și putusem să mă lipsesc de acele urmăriri pe străzi, în cursul cărora eram lipsit de scrisorile de recomandare ce mi-ar fi folosit pe lîngă frumusețile întîlnite în cale, scrisori înlocuite pe lîngă „personajul din Giorgione" de faptul de a fi cînat chiar în acea seară, la soții Verdurin, cu stăpîna-i. De altfel, și-ar fi făcut poate o idee și mai bună despre mine știind că-i cunoșteam nu numai pe burghezii ce locuiau în castelul La Raspeliere, ci și pe proprietarii acestuia, și mai ales pe Saint-Loup care, neputîndu-mă recomanda de la

148

distanță cameristei (aceasta necunoscînd numele lui Robert), mă înarmase cu o scrisoare de recomandare plină de căldură adresată familiei Cambremer, El credea că, chiar dacă nu-mi vor fi, altminteri folositori, doamna de Cambremer nora, născută Legrandin, mă va interesa prin conversația ei. „E o femeie inteligentă", mă asigurase el. „Pînă la un punct, firește. Nu-ți va spune lucruri definitive" (lucrurile „definitive" înlocuiseră lucrurile „sublime" în felul de a vorbi al lui Robert, care modifica, la fiecare cinci sau șase ani, unele dintre expresiile sale favorite, păstrîndu-le totuși pe cele mai importante), „dar este o altă fire, are personalitate, intuiție, știe să intervină la momentul potrivit tocmai cu acele cuvinte de care e nevoie. Din cînd în cînd este enervantă^ aruncă în conversație tot felul de prostii, ca să «epateze», fapt cu atît mai ridicol cu cît nimic nu-i mai puțin șic decît familia Cambremer, nu e totdeauna la curent *cu ce se poartă*, dar, la urma urmei,

face totuși parte dintre persoanele cele mai frecventabile."

De îndată ce recomandarea lui Robert ajunsese la ei, soții Cambremer, fie diht-un snobism care-i făcea să dorească să fie indirect amabili cu Saint-Loup, fie dintr-un simțămînt de recunoștință față de ceea ce însemnase el pentru unul dintre nepoții lor de la Doncieres și, mai probabil, mai ales din bunătate și dintr-o tradiție a ospitalității, scriseseră lungi epistole prin care cereau ca eu să locuiesc la ei și, dacă voiam să fiu mai independent, oferindu-se să-mi caute o locuință. Cînd Saint-Loup le-a spus că voi sta la Grand-Hôtel din Balbec, ei i-au răspuns că sperau să-i vizitez măcar de îndată ce voi sosi și că, dacă vizita mea va întîrzia prea mult, vor veni ei, fără greș, să mă caute, pentru a mă invita la petrecerile lor la iarbă verde.

Fără îndoială, nimic nu o lega în chip esențial pe camerista doamnei Putbus de ținutul Balbec; ea nu va fi aici pentru mine precum țărancă pe care, singur fiind pe drumul către Meseglise²¹⁸, o strigasem adeseori zadarnic, cu toată puterea dorinței mele.

Dar de multă vreme nu mai încercam să extrag dintr-o femeie ceea ce aș putea numi rădăcina pătrată a necunoscutului din ea, care nu rezista adeseori nici măcar unei simple prezentări. Cel puțin la Balbec, unde nu fusesem de multă vreme, voi avea acest avantaj, în lipsa raportului necesar care nu exista între ținut și această femeie: obișnuința nu-mi va suprima sentimentul realității, ca la Paris, unde, fie în propria mea casă, fie într-o cameră cunoscută, plăcerea alături de o

149

femeie nu putea să-mi dea nici măcar o clipă iluzia, în mijlocul lucrurilor cotidiene, că-mi deschide accesul către o nouă viață. (Căci dacă obișnuința este o a doua natură, ea ne împiedică s-o cunoaștem pe prima, ale cărei cruzimi și farmece, nu le are.) Or, eu voi avea poate această iluzie într-un ținut nou, unde sensibilitatea renaște în fața unei raze de soare, și unde ființa-mi vă" fi exaltată de camerista pe care o doream: vom vedea însă ca împrejurările au făcut nu numai ca această femeie să nu vină la Balbec, dar ca eu însumi să nu mă tem de nimic mai mult decît de posibila ei venire, astfel încît nu mi-am atins și nici măcar nu mi-am urmărit scopul principal al călătoriei mele. Desigur, doamna Putbus nu trebuia să vină atît de timpuriu să-și petreacă vacanța la soții Verdurin; dar plăcerile pe care le-ai ales pot fi oricît de îndepărtate dacă sînt sigure și dacă, în așteptarea lor, te poți deda lenei de a încerca să placi și neputinței de a iubi. De altfel, venisem la Balbec într-o dispoziție mai practică decît prima dată; există totdeauna mai puțin egoism în imaginația pură decît în amintire; știam că mă voi găsi într-unui din acele locuri unde mișună frumoasele necunoscute; o plajă nu oferă mai puține fete frumoase decît un bal, și mă gîndeam dinainte la plimbările prin fața hotelului, pe dig, cu același gen de plăcere pe care mi-ar fi dăruit-o doamna de Guermantes dacă, în loc să mă invite la dineuri strălucite, mi-ar fi dat mai des numele pentru listele de cavaleri din casele unde dansa. Îmi va fi la fel de ușor să cunosc femei la Balbec, pe cît de greu îmi fusese odinioară, căci acum aveam aici multe relații și mulți sprijinitori, spre deosebire de răstimpul primei mele șederi, cînd eram cu totul lipsit de asemenea posibilități. Am fost smuls din visare de vocea directorului, ale cărui dizertații politice nu le ascultasem. Schimbînd subiectul, el îmi spuse cît de bucuros s-a arătat prim-prezidentul aflînd că am sosit și că va veni să mă vadă în camera mea, chiar în acea seară. Gîndul acestei vizite mă înspăimîntă atît de tare, căci începeam să mă simt obosit, încît l-am rugat să o împiedice (ceea ce îmi făgădui) și, pentru mai multă siguranță, să-i pună pe funcționarii săi să facă de gardă la etajul meu în această primă seară. El nu

părea a-și iubi prea mult salariații. „Sînt tot timpul obligat să alerg după ei, pentru că sînt prea lipsiți de inerție, Dacă nu aș fi aici, nici măcar nu s-ar mișca din loc. Îi voi pune pe liftier să stea în fața ușii dumneavoastră.” L-am întrebat dacă acesta fusese în sfîrșit avansat în grad. „Nu-i încă destul de vechi în slujbă, îmi răspunse el. Are colegi mai

150

vîrstnici, care ar protesta. E nevoie de măsurare în toate. Recunosc că are o aptitudine bună (pentru: atitudine) în fața ascensorului. Dar e încă prea tînăr pentru o asemenea situație. Ar fi prea mare contrastul față de ceilalți, care sînt prea vechi. E cam nesperios, asta-i calitatea lui primitivă (fără îndoială pentru: calitatea primordială, calitatea cea mai importantă). Ar trebui să aibă mai mult scaun la picioare (interlocutorul meu voia să spună: la cap). De altfel, să se încreadă în mine. Mă pricep la asemenea lucruri. Înainte de a fi director la Grand-Hotel, mi-am făcut ucenicia sub ordinele domnului Paillard²¹⁹.” Această comparație mă impresiona puternic și i-am mulțumit directorului că a venit în persoană pînă la Pont-â-Coulevre. „Nu aveți de ce. N-am pierdut decît un timp infinit” (pentru: infim). De altfel și ajunsesem.

Tulburare adîncă a întregii mele ființe²²⁰. încă din prima noapte, cum sufeream de o criză de oboseală cardiacă, încercînd să-mi înfrîng suferința, m-am aplecat încet și cu prudență spre a mă descălța. Dar abia am atins primul nasture al botinei, că pieptul mi s-a umflat, umplîndu-mi-se de o prezență necunoscută, divină, suspine m-au scuturat, lacrimi mi-au curs șiroaie din ochi. Ființa ce-mi venea în ajutor, salvîndu-mă de la uscăciunea sufletului, era cea care, cu mai mulți ani în urmă, într-un moment de adîncă tristețe și de singurătate identice, într-un moment cînd nu mai aveam nimic din mine, intrase și mă redase mie însumi, căci era eu și mai mult decît mine (recipientul care-i mai mult decît conținutul și care mi-l aducea pe acesta). întrezărisem, în memorie, înclinat peste oboseala mea, chipul iubitor, preocupat și dezamăgit al buncii, așa cum fusese ea în prima seară a sosirii noastre²²¹; chipul buncii, nu al aceleia pe care eram uimit, învinuindu-mă, că o regret atît de puțin, și care nu avea din ea decît numele, ci al buncii mele adevărate, a cărei realitate vie o regăseam, pentru prima oară de cînd fusese la Champs-Elysees, unde avusese atacul de inimă, într-o amintire involuntară și completă. Această realitate nu există pentru noi atîta vreme cît nu a fost recreată de gîndirea noastră (altminteri oamenii care au luat parte la o datale uriașă ar fi cu toții mari poeți epici); și astfel, în dorința nebună de a mă arunca în brațele-i, aflam abia atunci - la mai bine de un an diipă înmormîntarea ei, din cauza aceluia anacronism care împiedică adeseori calendarul faptelor să coincidă cu cel al sentimentelor - că era moartă. De atunci, vorbisem adeseori despre ea și, de asemenea, mă gîndi^amJa^ea, dar sub

151

CENTRALA
UNIVERSITARA
LUCIAN BLAGV

ntele și gîndurile mele de tînăr ingrat, egoist și crud, nu se se niciodată nimic care să semene cu bunica, pentru că, în "ătatea mea, în înclinarea mea către plăcere, în obișnuința i o vedea bolnavă, eu nu cuprindeam în mine decît în stare aală amintirea a ceea ce ea fusese. în orice clipă l-am privi, etul nostru total nu are decît o valoare aproape fictivă, în la substanțialului bilanț al bogățiilor sale, căci cînd unele, I celelalte sînt indisponibile, fie că-i vorba, de altminteri, bogății efective, sau de cele ale imaginației, iar pentru

ie, de exemplu, ca și de vechiul nume Guermantes, de
lea, mult mai grave, ale amintirii adevărate a bunicii. Căci
tulburările memoriei sînt legate intermitențele inimii²²².
ă îndoială, existența trupului nostru, asemănător, pentru
, unui vas în care ar fi închisă spiritualitatea noastră, ne face
presupunem că toate bunurile noastre lăuntrice, bucuriile
istre trecute, toate durerile noastre se află întruna în
pînirea noastră. Poate că este la fel de inexact să credem că
pleacă în altă parte sau se întorc. în orice caz, dacă rămîn în
i, atunci rămîn în majoritatea timpului într-un domeniu
:unoscut, unde nu ne folosesc întru nimic, și unde chiar cele
ii uzuale sînt refulate de amintiri de un ordin diferit și care
clud orice simultaneitate cu ele în conștiință. Dar dacă acest
dru de senzații în care sînt păstrate este reappropriat, ele au, la
idul lor, aceeași putere de a expulza tot ceea ce le este incom-
tibil, de a instala - singur în noi - eul care le-a trăit. Or, cum
1 care redevenisem dintr-o dată nu mai existase din acea seară
depărtată cînd bunica mă dezbrăcase la sosirea mea-la
albec, în mod cu totul firesc, nu după ziua actuală pe care
:el eu o ignora, ci — ca și cum în timp ar exista șerii diferite și
iralele - fără soluție de continuitate, îndată după prima seară
î odinioară, am aderat la minutul cînd bunica se aplecase
itre mine. Eul care eram eu atunci și care dispăruse de atîta
reme era din nou atît de aproape de mine, încît mi se părea că
ud încă vorbele spuse nemijlocit înainte și care nu mai erau
)tuși decît un vis, așa cum un om ce nu s-a trezit încă bine din
omn crede că percepe chiar lîngă el zgomotele visului ce
ispire. Nu mai eram decît acea ființă care încerca să se
efugieze în brațele bunicii, să-i șteargă urmele necazurilor
ărutînd-o, acea ființă pe care, cînd eram una sau alta dintre
ele care se succedaseră în mine de cîtva timp, mi-aș fi
nchipuit-o cu dificultatea pe care aș avea-o acum, dacă aș
ncerca, recurgînd la mari eforturi, sterile de altfel, să simt

152

dorințele și bucuriile uneia dintre acelea care, pentru un timp cel puțin, nu
mai eram. îmi aminteam cum, cu o oră înainte de clipa cînd bunica se
aplecuse astfel, în halatul ei de casă, către botinele mele, rătăcind pe strada
încinsă de căldură, prin fața plăcintăriei, crezusem că-mi va fi cu neputință,
în nevoia pe care o aveam de a o îmbrățișa, să îndur ora pe care trebuia încă
să o petrec fără ea. Și acum, cînd aceeași nevoie renăște, știam că
puteam să aștept ore după ore, că ea nu va mai fi niciodată lîngă mine,
descopeream asta abia acum, pentru că, simțînd-o pentru prima oară, vie,
adevărată, umplîndu-mi inima ce da parcă să se sfărîme, regăsind-o, în
sfîrșit, aflam că o pierdusem pentru totdeauna. Pierdută pentru totdeauna;
nu puteam înțelege și mă străduiam să îndur suferința acestei contradicții:
pe de o parte, o existență, o duiosie ce supraviețuia în mine așa cum le
cunoscusem, adică făcute pentru mine, o iubire în care totul își găsea în
asemenea măsură în mine răspunsul, scopul, direcția constantă, încît
geniul marilor oameni, toate geniile care putuseră exista încă de la începutul
lumii nu ar fi valorat pentru bunica mea cît un singur cusur al meu; și, pe de
altă parte, de îndată ce retrăisem, ca prezentă, acea fericire, să o simt
străbătută de certitudinea, zvîcnind ca o durere fizică ce se repetă, a unui
neant care ștersese din mine imaginea acelei iubiri, care nimicise acea exis-
tență, abolise retrospectiv predestinarea noastră reciprocă, făcuse din
bunica, în clipa cînd o regăseam ca într-o oglindă, o simplă străină pe care
un hazard o adusese cîtiva ani lîngă mine, de parcă ar fi putut să și-i

petreacă la fel de bine lângă oricare altul, dar pentru care, înainte și după, eu nu mai eram nimic, eu nu voi mai fi nimic.

În locul plăcerilor pe care le avusesem de cîtva timp, singura pe care aș fi fost în stare să o gust în acel moment ar fi fost, retușînd trecutul, aceea de a micșora durerile pe care le simțise odinioară bunica. Or, nu mi-o aminteam numai în acel halat de casă, veșmînt potrivit - pînă la a deveni aproape simbolic - cu osteneala, nesănătoasă, fără îndoială, dar atît de dulce, pe care și-o da pentru mine; treptat, iată că-mi aminteam de toate prilejurile de care profitasem spre a o lăsa să vadă, exagerîndu-i la nevoie, suferințele mele, spre a-i pricinui o supărare pe care îmi închipuiam că o voi șterge apoi prin sărutările mele, ca și cum iubirea mea ar fi fost tot atît de capabila ca și fericirea mea să o facă pe ea fericită; și, încă și mai rău, eu, care nu mai concepeam acum altă fericire în afară de

cea de a putea regăsi fericirea răspîndită, în amintirea mea, suprafețele acestui chip, modelate și înclinate de iubire, mă așuisem odinioară, cu un fel de nesăbuită turbare, să încerc înlătur de pe el pînă și cele mai mici plăceri, ca în ziua cînd int-Loup o fotografiase pe bunica, și cînd, neputînd să mă împinșez și să-i ascund acesteia cochetăria copilărească și roape ridicolă cu care poza, cu pălăria ei cu boruri mari, tr-o semiobscuritate avantajoasă, murmurasem cîteva cuvinte erivate și jignitoare, care, simțisem asta dintr-o contracție a ipului ei, își atinseseră ținta și o răniseră; acum, ele mă îșiau pe mine, acum, cînd era cu neputință, și pentru tdeauna, să o mîngîi cu sărutări nenumărate²²³.

Dar niciodată nu voi mai putea șterge acea contracție a lipului ei, și acea suferință a inimii ei, sau mai curînd a inimii ele; căci, cum morții nu mai există decît în noi, doar pe noi șine ne izbim întruna, cînd ne încăpățînăm să ne amintim de viturile pe care li le-am dat odinioară. De aceste dureri, oricît î crude, mă agățăm din rășputeri, căci simțeam că ele erau ectul amintirii bunicii, dovada că această amintire pe care o /eam era foarte prezentă în mine. Simțeam că nu mi-o nintesc cu adevărat decît prin durere și aș fi vrut să se înfigă și lai adînc în mine aceste cuie care-i țintuiau memoria în ființa lea. Nu căutam să-mi îndulcesc suferința, să o înfrumusețez, i mă prefac că bunica nu era decît absentă și doar pentru o lipă invizibilă, adresînd fotografiei sale (cea pe care Saint-oup o făcuse și pe care o aveam cu mine) cuvinte și rugăminți i unei ființe despărțite de noi, dar care, rămasă individuală, e cunoaște și rămîne legată de noi printr-o indisolubilă rmonie. Niciodată n-am făcut asta, căci țineam nu numai să Lifăr, ci și să respect originalitatea suferinței mele așa cum o îndurasem dintr-o dată fără să vreau, și voiam să continui a o idura conform legilor ei de fiecare" dată cînd venea acea ontradicție atît de ciudată dintre supraviețuirea și neantul ce se icrucisau în mine. Din această impresie dureroasă și acum de eînțeleș, nu știam, desigur, dacă voi desprinde puțin adevăr ntr-O bună zi, ci doar că, dacă acel puțin adevăr îl voi putea reodată extrage, el nu va putea izvorî decît din ea, cea atît de •articulară, atît de spontană, și care nu fusese nici trasată de nteligența mea, nici modificată sau atenuată de lașitatea mea, iar pe care moartea însăși, brusca revelație a **morții**, o săpase n mine precum un trăsnet, după un grafic supranatural,

inuman, ca pe o brazdă dublă și misterioasă. (Cît privește uitarea bunicii, în care trăisem pînă atunci, nu puteam nici măcar să mă gîndesc a mă

agăța de ea pentru a extrage un adevăr; de vreme ce în ea însăși nu era decât o negare, o slăbire a gândirii incapabilă să recreeze un moment real al vieții și obligată să-i substituie imagini convenționale și indiferente.) Poate totuși instinctul de conservare, ingeniozitatea cu care inteligența ne apără de durere, începând să construiască pe ruine încă fumegânde, cu care pune primele temelii ale operei sale utile și nefaste, mă făceau să gust prea mult dulcea plăcere de a-mi aminti unele judecăți ale ființei iubite, de a mi le aminti ca și cum ea ar fi putut încă să judece, ca și cum ea ar fi existat, ca și cum eu aș fi continuat să exist pentru ea. Dar de îndată ce am ajuns să adorm, la acea oră mai veridică și când ochii mei s-au închis pentru lucrurile din afară, lumea somnului (în pragul căreia fiind, inteligența și voința, pentru moment paralizate, nu mă mai puteau răpi cruzimii impresiilor mele adevărate) reflectă, refractă dureroasa sinteză dintre supraviețuire și neant, în profunzimea organică și devenită translucidă a viscerelor misterios luminate. Lume a somnului în care cunoașterea lăuntrică, așezată sub dependența tulburărilor organelor noastre, ne accelerează ritmul inimii sau al respirației, pentru că aceeași doză de spaimă, de tristețe, de remușcare acționează cu o putere însutită, dacă ne este astfel injectată în vine; de îndată ce, pentru a străbate arterele cetății subterane, ne-am imbarcat pe valurile negre ale propriului nostru sânge, ca pe un Lethe²²⁴ lăuntric cu întoriocheri nenumărate, mari chipuri solemne ne apar, ne opresc și ne părăsesc, lăsându-ne cu ochii plini de lacrimi. L-am căutat zadarnic pe cel al bunicii, de îndată ce am tras sub porticurile întunecate; știam totuși că ea există încă, dar cu o viață micșorată, la fel de palidă ca aceea a amintirii; se făcea tot mai întuneric, și vântul bătea tot mai tare; tata, care trebuia să mă ducă la ea, nu mai sosea. Dintr-o dată mi-am pierdut respirația și am simțit cum inima mi se împietrește parcă: îmi amintisem că trecuseră multe săptămâni de când uitasem să-i scriu bunicii. Ce gândea ea oare despre mine? „Dumnezeule, îmi spuneam, cit o fi de nefericită în acea cămăruță închiriată pentru ea, nu mai mare decât cămăruța unei foste slujnice, unde este singură, ioar cu infirmiera care o îngrijește, și de unde nu se poate mișca, deoarece e încă paralizată și nu a vrut să se ridice nici

155

acar o singură dată! Ea crede neîndoielnic că eu am uitat-o de nd a murit, și cât de singură și de.părăsită s-o fi simțind! Oh! sbuie să alerg s-o văd, nu mai pot aștepta nici o clipă, nu pot L-1 aștept pe tata să vină, dar unde-i ea? Cum de-am putut uita Iresa? Numai de m-ar recunoaște! Curh de-am putut s-o uit mp.de luni de zile?" E întuneric, nu voi găsi casa, vântul mă npiedică să înaintez; dar iată-1 pe tata, care se plimbă prin fața lea; îi strig: „Unde-i bunica? Spune-mi adresa. Se simte bine? ști sigur că nu duce lipsă de nimic? - Are de toate, îmi spune ta, poți fi liniștit. Infirmiera e o persoană de nădejde și foarte rdonată. Din când în când îi trimitem câte o mică sumă de bani, i să i se poată cumpăra puținul de care are nevoie. Uneori îtreabă ce se mai întâmplă cu tine. I-am spus chiar că o să scrii carte. A părut mulțumită. Și-a șters o lacrimă." Atunci mi s-a ărut că-mi amintesc că la puțină vreme după moartea ei, unica îmi spusese plîngînd în hohote și cu umilință, ca o ătrîină slujnică izgonită, ca o străină: „O să-mi îngădui să te ăd uneori totuși, nu lăsa să treacă prea mulți ani fără să mă izitezi. Gîndeșt. L că ai fost nepotul meu și că bunicile nu ită." Revăzîndu i Jiipul atît de supus, atît de nefericit, atît de lînd, Voiam să alerg pe dată și să-i spun ceea ce ar fi trebuit ă-i răspund atunci: „Dragă bunică, o să mă vezi cât o să vrei, u te am pe lume decât pe tine, nu te voi mai părăsi niciodată." 'ît de mult va fi plîns din pricina tăcerii mele, de atîtea luni de înd n-am mai fost acolo unde se

află ea culcată! Ce și-a putut pune? Și plîngînd în hohote eu însumi i-am spus tatei: Repede, repede, dă-mi adresa ei, du-mă la ea." El îmi răspunse: „Dar... nu știi dacă o s-o poți vedea. Și apoi, știi line, e foarte slăbită, din cale-afară de slăbită, nu mai e ea nsăși, cred că-ți va veni foarte greu. Nu-mi amintesc exact lumărul casei. - Dar spune-mi, tu, care știi, nu-i așa că nu-i ideoară că morții nu mai trăiesc? Nu-j adeoară, chiar dacă se pune altminteri, de vreme ce bunica există încă." Tata surise rist: „Dar atît de pușin, atît de pușin... Cred că ai face mai bine ;ă nu te duci. Are tot ce-i trebuie. Totul se petrece în deplină >rdine. - E adeseori singură? - Da, însă e mai bine așa pentru :a. E mai bine să nu se mai gîndească la nimic, altfel poate s-ar lecăji. Adeseori cînd gîndești ești nefericit. De altfel, puterile iu lăsat-o aproape cu totul. Iți voi da indicația precisă, ca sa te Doți duce la ea; nu vād ce-ai putea face acolo și nu cred că infirmiera te va lăsa să o vezi. - Știi bine totuși că eu voi trăi

156

totdeauna lîngă ea, cerbi, cerbi, Francis Jammes, furculiță." Dar străbătusem iar fluviul cu întunecate meandre, urcasem la suprafață, unde se deschide lumea celor vii; de aceea, chiar dacă repetam încă: „Francis Jammes, cerbi, cerbi", înșiruirea acestor cuvinte nu-mi mai oferea sensul limpede și logica pe care le exprimaseră atît de firesc cu o clipă în urmă și pe care nu mi le mai puteam aminti. Nu mai înțelegeam nici chiar de ce cuvîntul *Aias*²²⁵, pe care mi-l spusese cu o clipă în urmă tata, însemnase pe dată: „Ai grijă să nu-ți fie frig", fără nici o îndoială posibilă. Uitasem să închid obloanele și, neîndoielnic, lumina puternică a zilei mă trezise. Dar n-am putut îndura să am sub ochi aceleași valuri ale mării pe care bunica le putea privi odinioară ore de-a rîndul; imaginea nouă a frumuseții lor indiferente se completa pe dată prin ideea că ea nu le mai vede; aș fi vrut să-mi astup urechile la vuietul lor, căci acum plenitudinea luminoasă a plajei săpa un gol în inima mea; totul părea să-mi spună, ca și acele alei și peluze din grădina publică unde o pierdusem odinioară, pe cînd eram mic copil: „N-am văzut-o", și, sub rotunjimea cerului palid și divin, mă simțeam apăsător ca sub un imens clopot albăstriu ce-ar fi închis un orizont din care bunica lipsea. Ca să nu mai vād nimic, m-ara întors cu fața spre perete, dar vai! vedeam acum acel perete ce ne slujea odinioară drept mesager matinal, acel perete care, redînd toate nuanțele unui sentiment cu docilitatea unei viori, transmitea atît de exact bunicii teama mea ca o voi trezi și că, dacă era trează, nu mă va auzi și nu va îndrăzni să se miște, iar apoi, pe dată, replica unui al doilea instrument, ce-mi anunța venirea ei și mă invita la calm. Nu îndrăzneau să mă apropii de acest perete, așa cum n-aș fi îndrăznit să mă apropii de un pian la care ar fi cîntat bunica și care ar fi vibrat încă de atingerea ei. Știam că aș putea ciocăni și acum în perete, ba chiar mai tare, dar că nimic nu o va mai putea trezi, că nu voi mai auzi nici un răspuns, că bunica nu va mai veni. Și nu-i ceream • lui Dumnezeu nimic mai mult, dacă exista cu adeoară un paradis, decît să pot ciocăni în acest perete de trei ori, ușor, cio*ănituri care bunica le-ar recunoaște dintr-o mie, și cărora ea le-ar răspunde prin alte ciocănituri, care ar spune: „Nu te neliniști, >ncelule, înțeleg că ești nerăbdător, vin chiar acum", și să mă í să rămîn cu ea întreaga veșnicie, care nu va fi prea lungă Pentru noi doi.

Directorul veni să mă întrebe dacă nu voiam să cobor.

157

Vegease să mi se găsească „un plasament" în sufragerie. Cum nu mă mai văzuse, se temuse să nu fi avut din nou o criză de sufocare, ca odinioară.

Nădăjduia că nu-i decît o mică „durere de gît” și mă asigură că auzise că poate fi calmată cu ajutorul a ceea ce el numea: „caliptus.”

Îmi înmîină un bilețel din partea Albeftinei. Ea nu trebuia să vină la Balbec în acest an, dar, schimbîndu-și proiectele, se afla de trei zile, nu chiar la Balbec, ci la zece minute distanță cu tramvaiul, într-o stațiune învecinată. Temîndu-se să nu fiu obosit de călătorie, se abținuse să vină în prima seară, dar mă întreba cînd o voi putea primi. M-am informat dacă adusese ea însăși biletul, nu ca s-o văd, ci, dimpotrivă, spre a evita o întîlnire cu ea. „Da, îmi răspunse directorul. Dar ar vrea să vină cît mai repede, în cazul-că nu aveți motive cu totul specifice. Vedeți, spuse el în încheiere, în definitiv toată lumea de aici vă dorește.” Dar eu nu voiam să văd pe nimeni.

Și totuși, în ajun, la sosire, mă simțisem din nou cucerit de farmecul indolent al vieții dintr-o localitate de pe malul mării. Același liftier tăcut pusese în mișcare ascensorul, de data aceasta plin de respect, nu cu dispreț, și roșu de plăcere, înălțîndu-mă de-a lungul coloanei suitoare, străbătusem din nou ceea ce fusese odinioară pentru mine misterul unui hotel necunoscut, unde, cînd ajungi, turist fără protecție și fără prestigiu, fiecare obișnuit al locului ce se întoarce în camera sa, fiecare fată care coboară la cină, fiecare bonă care trece prin coridoarele ciudat de întortocheate, și pînă și fata venită din America împreună cu o doamnă de companie și care coboară să cineze, aruncă asupra ta o privire în care nu citești nimic din ceea ce ai fi vrut. De data aceasta, dimpotrivă, simțisem plăcerea prea odihnitoare de a urca într-un hotel cunoscut, unde mă simțeam la mine acasă, unde îndeplinisem o dată mai mult acea operație ce trebuia mereu luată de la capăt, mai lungă, mai grea decît ridicarea pleoapei, și care constă în a pune pe lucruri sufletul ce ne este familiar, în locul sufletului lor, care ne înspăimînta. Va trebui oare acum, mi-am spus, nebănuind brusca schimbare sufletească ce mă aștepta, să merg mereu în alte hoteluri unde să cinez pentru prima dată, unde obișnuința nu va fi ucis încă la fiecare etaj, în fața fiecărei uși, dragonul înfricoșător care părea că veghează asupra unei existențe vrăjite, unde va trebui să mă apropiu de acele femei necunoscute pe care hotelurile de lux, cazinourile, plajele le reunesc și le silesc să trăiască în comun, ca niște uriașe recife de corali²²<>?

158

Simțisem o plăcere chiar și atunci cînd plicticosul priin-prezident se arătase atît de grăbit să mă întîlnească; vedeam, în prima zi, valuri, lanțurile de munți azurii ai mării, ghețarii și cascadele sale, înălțimea și măreția ei nepăsătoare, doar simțind întîia oară, după atîta vreme. În timp ce mă spălam pe mîini. acea mireasmă specială a săpunurilor prea parfumate folosite la Grand-Hotel²²⁷, care, pîrînd a aparține atît clipei prezente cît și trecutei mele șederi, plutea între ele precum farmecul real al unei vieți particulare, unde nu te întorci decît pentru a-ți schimba cravata. Cearsăfurile de pe pat, prea fine, prea ușoare, prea mari, cu neputință de băgat sub saltea, de stăvilit, și care rămîneau involburate în jurul cuverturilor, în volute mișcătoare, m-ar fi întristat odinioară. Acum însă au legănat pe rotunjimea incomodă și bombată a pînzei, soarele glorios și plin de speranță al primei dimineți. Dar aceasta nu a avut timpul să se ivească. În chiar acea noapte, prezența atroce și divină înviase. L-am rugat pe director să plece, să dea ordin ca nimeni să nu intre la mine. L-am spus că voi rămîne la pat și i-am refuzat' oferta de a-mi cumpăra acel leac minunat. Refuzul meu l-a umplut de încîntare, căci se- temea ca unii clienți să nu fie incomodați de mirosul de „caliptus.” Drept care am avut parte de următorul compliment „Nu-i o oroare” (voia să spună: „nu-i o eroare”), precum și de această recomandăție: „Fiți atent să nu vă murdăriți cînd atingeți ușa: din cauză că scîrțîie, am «îndus-o» cu untdelemn: dacă un funcționar își va îngădui să bată la ușa camerei dumneavoastră, va fi «stîrpit» în bătaie. Și să bage toți la cap, căci

nu-mi plac «repetițiile» (asta însemna, bineînțeles: nu-mi place să repet). Nu vreți să vă trimit în cameră puțin vin vechi, căci am la mine jos o dimigeană (adică: damigeana)? N-o să vi-1 aduc pe o tavă de argint, ca pe capul lui Ionathan²²⁸, și vă previn că nu-i marca Chateau-Lafite, ci aproape un echivoc (pentru: un echivalent). Și cum e un vin ușor, v-aș putea trimite și ceva pește fript." Am refuzat totul, dar am fost surprins când l-am auzit pe acest om, care-l rostise probabil de-a lungul întregii sale vieți, cu prilejul comenzilor pe care le făcea, pronunțând numele peștelui, așa cum se pronunță numele copacului omonim²²⁹.

În ciuda a ceea ce îmi făgăduise directorul, nu după multă vreme mi se aduse cartea de vizită a marchizei de Cambremer. Iatrina doamnă, ce venise să mă vadă, întrebese dacă sînt acolo și, când aflase că sosisem abia în ajun și că eram bolnav, ¹ insistase și (nu fără a se opri, neîndoielnic, în fața farmaciei

159

sau a merceriei, unde valetul, sărind de pe capra trăsorii, intra să plătească vreo notă sau să cumpere cîte ceva) se întorsese la Feterne, în străvechea-i caleașca trasă de doi cai și cocoțată pe opt arcuri. Adeseori, de altminteri, huruitul și fastul acesteia puteau fi percepute pe străzile Balbecului și pe cele ale altor cîtorva mici localități de pe coastă, situate între Balbec și Feterne. Scopul acestor plimbări nu era vizitarea furnizorilor, ci, dimpotrivă, vreo gustare, sau vreo petrecere, la cîte un mic nobil de țară sau la cîte un burghez cu mult mai prejos decît marchiza. Dar aceasta, deși dominînd de la'mare înălțime, prin naștere și avere, mica nobilime din împrejurimi, se temea atît de mult, din bunătate și desăvîrșită simplitate, să nu-i dezamăgească pe cei ce o invitaseră, încît se ducea pînă și la cele mai neînsemnate întîlniri mondene din vecinătate. Desigur, mai curînd decît să facă atîta drum pentru a veni să asculte, într-un salonaș încins ca un cuptor, vreo cîntăreață lipsită de talent și pe care, în calitatea ei de mare doamnă a locului și de muziciană vestită, trebuia apoi s-o felicite în mod exagerat, doamna de Cambremer ar fi preferat să se plimbe sau să rămîină în minunatele*ei grădini din Feterne, la poalele cărora valurile molcome ale unui golfuleț adormeau parcă în mijlocul florilor. Dar ea știa că venirea-i probabilă fusese anunțată de stăpînul casei, fie el nobil sau simplu burghez din Maineville-la-Teinturiere sau din Chattoncourt-l'Orgueilleux. Or, dacă doamna de Cambremer ar fi ieșit în acea zi, fără să facă act de prezență la petrecere, oricare dintre invitații veniți de pe una din micile plaje înșiruite de-a lungul mării ar fi putut auzi și vedea caleașca marchizei, ceea ce nu-i mai îngăduia să invoce scuza că n-a fost în măsură să părăsească în acea zi palatul ei din Feterne. Pe de altă parte, deși acei amfitrioni o văzuseră adeseori pe doamna de Cambremer ducîndu-se la concerte în casa unor oameni unde ei înșiși socoteau că nu-i este locul, ușoara înjosire pe care acel fapt o aducea, în ochii lor, situației preabunei marchize, dispărea pe dată cînd ei erau cei care o invitau, punîndu-și cu mare înfierbîntare întrebarea dacă ea va veni sau nu la petrecerea lor. Ce ușurare, după multe zile de neliniște, cînd după ce fiica stăpînului casei sau vreun vilegiaturist amator cîntau o primă bucată muzicală, un invitat anunța (semn **fără** tăgadă că marchiza avea să vină în cursul dimineții) că a văzut caii faimoasei călești opriți în fața ceasornicării sau a farmaciei! Atunci doamna de Cambremer (care, într-adevăr, avea să intre curînd, urmată de nora sa și de cîțiva

160

invitați ce locuiau atunci la ea și pe oare ceruse îngăduința, acordată cu mare bucurie, să-i aducă) își recăpăta toată strălucirea în ochii stăpînului casei, pentru care răsplata nădăjduitei sale veniri fusese poate cauza

determinantă și nemărturisită a hotărârii pe care o luaseră cu o lună în urmă: să se supună la toate neajunsurile și la toate cheltuielile prilejuite¹ de acea petrecere. Văzînd-o pe marchiză prezentă la gustarea pe care i-o dădeau în acea dimineață, ei își aminteau nu de bunăvoința cu care se ducea în vizită la vecinii ce-i erau cu mult inferiori, ci de vechimea familiei sale, luxul castelului său, impolitețea nurorii sale născute Legrandin, a cărei aroganță contrasta cu bunătatea cam searbădă a soacrei. Ei parcă și citeau, în curierul monden din *Le Gaulois*, articolașul pe care-l vor studia cu de-amănuntul în familie, cu porțile zăvorâte, despre „colțișorul din Bretania unde oamenii știu să petreacă”, „despre petrecerea ultraselectă de la care invitații n-au plecat deei după ce le smulseseră amfitrionilor făgăduința că în curînd va urma o nouă petrecere.” în fiecare zi așteptau ■ ziarul, neliniștiți că nu văzuseră încă nimic scris despre petrecerea dată de ei și temîndu-se că nu o avuseseră pe doamna de Cambremer decît pentru invitații lor, și nu și penou mulțimea cititorilor. în sfîrșit, sosea și ziua cea binecuvîntată: „Anul acesta la Balbec se desfășoară un sezon strălucit. Sînt la modă micile concerte de după-amiază etc.” Har Domnului, numele doamnei de Cambremer fusese ortografiat corect și „citat la întîmplare”, dar în fruntea tuturor celorlalte. Nu le mai rămînea decît să pară plictisiți de această indiscreție a ziarelor, care putea să dea naștere la certuri cu cei ce nu putuseră fi invitați, și să întrebe ipocrit, în fața doamnei de Cambremer, cine putuse avea perfidia de a trimite acest „ecou”, despre care marchiza, binevoitoare și mare doamnă, spunea: „înteleg că asta vă supără, dar în ceea ce mă privește sînt foarte fericită să se știe că m-am aflat în vizită la voi.”

Pe cartea de vizită ce mi-a fost înmînată, doamna de Cambremer scrisese în grabă cîteva cuvinte, anunțîndu-mă ca va da o petrecere peste două ztfe; dimineața. Și, desigur, doal

i două zile în urmă, oricît de obosit voi fi fost de viața mondenă, pentru mine ar fi fost o adevărată plăcere să o gust tiansplantata în aceste grădini unde creșteau în voie, datorită expunerii de la Feterne, smochini, palmieri, trandafiri, pînă la

Pa **mării**, adeseori de un calm și un albastru mediteranean, și Pe care micul iaht al proprietarilor o străbătea înainte de

161

începutul petrecerii, căutîndu-i pe plajele aflate de cealaltă parte a golfului pe invitații cei mai importanți, slujind, cu pînzele-i întinse spre a-i feri pe invitați de soare, cînd toată lumea sosise, drept sufragerie, și care se întorcea din nou seara, spre a-i duce pe la casele lor pe cei pe care-i adusesese dimineața. Lux încîntător, dar care costa atît de mult încît, în parte spre a face fața la aceste cheltuieli, doamna de Cambremer încercase să-și sporească veniturile în diferite feluri, și mai ales închiriind pentru prima dată una dintre proprietățile sale, foarte diferită de Feterne: La Raspeliere. Da, doar cu două zile în urmă, o asemenea petrecere matinală, unde aș fi întîlnit mulți nobili de țară necunoscuți, într-un cadru nou, ar fi fost pentru mine o adevărată schimbare în raport cu „strălucita viață mondenă de la Paris”! Dar acum plăcerile nu mai aveau nici un sens pentru mine. I-am scris deci doamnei de Cambremer spre a mă scuza, tot așa cum cu o oră mai înainte o concediasem pe Albertine: supărarea anihilase m mine posibilitatea dorinței la fel de total ca și o febră mare care îți taie pofta de mîncare. Mama trebuia să sosească a doua zi. Mi se părea că sînt mai puțin nevrednic să trăiesc lîngă ea, că o voi întelege mai bine, acum cînd o întregă viață străină și degradantă lăsase locul unui puhoi de amintiri sfîșietoare care urcau din adîncuri, încununîndu-mi și înnobilîndu-mi sufletul, ca și pe al său, cu o coroană de spini. Credeam asta; în realitate, e mare distanța dintre nefericirile adevărate cum era cea a mamei - care își răpesc cu adevărat viața pentru multă vreme, uneori pentru totdeauna, de îndată ce

ai pierdut ființa pe care o iubești - și între celelalte nefericiri, trecătoare pînă la urmă, cum avea să fie nefericirea mea, care dispar repede așa cum au și venit tîrziu, pe care nu le cunoști decît multă vreme după ce întîmplarea a avut loc, pentru că, spre a le simți, ai avut nevoie să le „înțelegi”, nefericiri pe care le trăiesc atîția oameni și de care chinul meu de acum nu se deosebea decît prin modalitatea amintirii involuntare.

Cît privește nefericirea atît de adîncă a mamei mele, urma să o cunosc într-o bună zi, după cum se va vedea în această povestire, dar nu acum, și nici așa cum îmi închipuiam. Totuși, așa cum un recitator care ar trebui să-și cunoască rolul și să fie pe locul său de multă vreme, dar care a ajuns doar în ultima secundă și după ce a citit doar o singură dată ceea ce trebuie să spună, știe să se prefacă în chip destul de iscusit în clipa cînd trebuie să dea replica, pentru ca nimeni să nu-și poată da seama

162

că a întîrziat, noua mea nefericire îmi îngădui, cînd sosi mama, să-i vorbesc ca și cum aș fi fost totdeauna la fel de nefericit. Ea crezu doar că vederea acestor locuri unde fusesem împreună cu bunica (și nu asta era cauza) îmi trezise suferința. Atunci pentru prima oară, și pentru că simțeam o durere care nu era nimic pe lîngă a sa, dar care îmi deschidea ochii, mi-am dat seama cu spaimă cît putea să sufere. Pentru prima oară am înțeles că privirea fixă și lipsită de lacrimi (ceea ce explica de ce Françoise nu o prea plîngea pe mama) pe care o avea de la moartea bunicii, se oprise pe acea contradicție de neînțeles dintre amintire și neant. De altfel, mă uimea nu numai purtînd totdeauna văluri negre, pe care le părăsise în parte de cînd venise în aceste locuri noi, ci și, mai ales, prin transformarea care se săvîrșise în ea. Nu e de ajuns să spun că își pierduse orice veselie; topită, înțepenită într-un fel de imagine rugătoare, ea părea că se teme să nu jignească printr-o mișcare prea bruscă, printr-o vorbă rostită prea tare, prezența dureroasă care nu o mai părăsea. Dar, mai ales, de îndată ce am văzut-o intrînd, învăluită în mantia-i de mătase, mi-am dat seama -lucra ce-mi scăpase la Paris - că nu o mai aveam în fața mea pe mama, ci pe bunica. Așa cum în familiile regale și ducale, la moartea capului familiei fiul capătă titlul acestuia și, din duce de Orleans, din prinț de Tarente sau din prinț des LaumeST devine rege al Franței²³⁰, duce de la Tremoi'lle²³¹, duce de Guermantes, astfel adeseori, printr-o înălțare de un alt ordin și cu o origine mai profundă, mortul pune stăpînire pe cel viu, care devine urmașul său ce-i seamănă întru totul, continuatorul vieții sale întrerupte. Poate că marea nefericire ce o cuprinde pe o fiică așa cum era mama, la moartea mamei sale, nu face decît să sfărîme mai curînd crisalida, să grăbească metamorfoza și apariția unei ființe pe care o purtăm în noi și care, fără această criză ce arde etapele ții sare dintr-o dată peste lungi perioade, nu s-ar fi ivit decît treptat. Poate că în părerea de rău pentru cea care nu mai este există un fel de sugestie ce aduce în cele din urmă pe trăsăturile noastre asemănări pe care le avem, de altfel, în mod virtual, și mai ales o oprire a activității noastre mai specific individuale (în cazul mamei mele, a bunului ei ^{sl}mt, a veseliei batjocoritoare pe care o avea de la tata), pe care ^{nu} ne temeam, atîta vreme cît trăia ființa preaiubită, să o exercităm, fie și pe seama ei, și care contrabalansa caracteristice pe care le dețineam în mod exclusiv de la ea. Odată ce a ^{unt}, nu ne mai îngăduim să fim altul, nu mai admirăm decît

163

ceea ce era acea ființă, ceea ce eram și noi, dar fiind totodată și altceva, noi care de acum înainte vom. fi doar ceea ce er-a ea. În acest sens (și nu în cel atît de vag, atît de fals de care vorbim în general) putem spune că moartea nu este inutilă, că mortul continuă să acționeze asupra noastră. El acționează

chiar mai mult decît un om viu pentru că, adevărata realitate nefiind emisă decît de spirit, fiind deci obiectul unei operații spirituale, noi nu cunoaștem cu adevărat decît ceea ce sîntem obligați să recreem prin gîndire, ceea ce ne ascunde viața de fiecare zi... Prin acest cult al regretului pentru morții noștri, intrăm într-o idolatrie față de ceea ce au iubit ei. Mama nu se mai putea despărți nu numai de poșeta bunicii, mai prețioasă acum pentru ea decît dacă ar fi fost împodobită cu safire și diamante, de mașonul bunicii, de toate acele veșminte care accentuau și mai mult asemănarea dintre ele două, dar nici de volumele doamnei de Sevigne, pe care bunica le avea totdeauna cu ea, exemplare pe care mama nu le-ar fi schimbat nici chiar pe manuscrisul *Scrisorilor*. Ea glumea odinioară pe seama bunicii, care nu-i scria niciodată fără să-i citeze o frază din doamna de Sevigne sau din doamna de Beausergent²³². *În fiecare dintre cele trei scrisori pe care le-am primit de la mama înainte de sosirea ei la Balbec, ea mi-o cită pe doamna de Sevigne, ca și cum aceste trei scrisori nu mi-ar fi fost adresate mie de către-ee, ci ei de către bunica. Vru să coboare pe dig spre a vedea acea plajă despre care bunica îi vorbea zilnic, scriindu-i. Ținînd în mînă umbreluța mamei sale, am văzut-o de la fereastră cum, îmbrăcată în negru din cap pînă-n picioare, înainta cu pași timizi, pioși, pe nisipul pe care merseseră înaintea ei picioarele iubite, și părea că se duce în căutarea unei moarte ce avea să fie azvîrlită pe țarm de valuri. Ca să n-o las să cineze singură, a trebuit să cobor cu ea. Prim-prezidentul și văduva decanului avocaților mi-au cerut să-i prezint mamei. Și orice avea o legătură cu bunica îi era atît de apropiat, încît a fost nespus de impresionată și recunoscătoare, amintindu-și totdeauna de ceea ce i-a spus prim-prezidentul, după cum a și suferit, indignîndu-se, pentru că soția decanului avocaților nu a rostit nici măcar un singur cuvînt în amintirea moartei. De fapt prim-prezidentul era la fel de indiferent ca și soția decanului avocaților. Cuvintele emoționante ale unuia și tăcerea celorlalte, deși mama a pus între ele o asemenea distanță, nu erau decît un mod diferit de a exprima indiferența pe care ne-o inspiră morții. Dar cred că mama a găsit mai ales alinare în cuvintele prin care,

164

fără voie, am lăsat să se străvada Tceva din suferința mea. Ea nu putea să o facă pe mama altminteri decît fericită (în ciuda iubirii pe care mi-o purta), ca tot ceea ce îi asigura bunicii o supraviețuire în inimi. În toate zilele următoare mama coborî și se așeză pe plajă, pentru a face întocmai ceea ce făcuse și mama sa, și citi cele două cărți preferate ale acesteia, *Memoriile* doamnei de Beausergent și *Scrisorile* doamnei de Sevigne. Ea și nici unul dintre noi nu putusem îngădui ca aceasta din urmă să fie numită „spirituala marchiză”, după cum nu îngăduise nici ca La Fontaine să fie numit „Moșulică”²³³. Dar cînd citea în scrisori cuvintele: „Fata mea”, credea că o aude vorbind pe propria-i mamă.

Avu nenorocul, într-unui din aceste pelerinaje pe care nu voia să i le tulbure nimeni, să întîlnească pe plajă o doamnă din Combray, însoțită de fiicele sale. Cred că se numea doamna Poussin. Dar noi nu o numeam niciodată între noi altfel decît „O să vezi tu”, căci prin această frază, întruna repetată, își prevenea fiicele despre nenorocirile pe care și le pregăteau, de exemplu spunîndu-i celei care se freca la ochi: „Cînd o să te îmbolnăvești de ochi, o să vezi tu.” Ea îi adresă din depărtare mamei prelungi saluturi îndurerate, nu în semn de condoleanțe, ci fiindcă așa fusese educată. Ar fi făcut la fel și dacă n-am fi pierdut-o pe bunica și am fi avut doar motive să fi-m fericiți. Trăind destul de retrasă la Combray, într-o grădină uriașă, îndulcea tot ce o înconjura, și pînă și cuvintele și numele din limba franceză, găsind, de exemplu, prea aspră denumirea de „cuiller” pentru obiectul de argint cu care își turna sirop, drept care spunea „;cueiller”; s-ar fi temut că-1 ia prea pe nepregătite pe blîndul cîntăreț al lui Telemah, numindu-1 în chip aspru

Fenelon - cum făceam eu însumi un deplină cunoștință de cauză, avându-l drept prieten pe omul cel mai inteligent, mai bun și mai curajos, pe neuitatul, de către toți cei care l-au cunoscut, Bertrand de Fenelon²³⁴ -, și nu spunea niciodată altminteri decât „Fenelon”, găsind că accentul ascuțit adăuga cuvântului o oarecare moliciune. Ginerile mai puțin blînd al acestei doamne Poussin, un notar din Combray al cărui nume l-arn uitat, fură tot ce era în casa de bani și-l făcu astfel pe unchiul meu să piardă o adevărată avere. Dar cei mai mulți oameni din Combray erau în relații atît de bune cu ceilalți membri ai familiei notarului, încît nu rezultă de aici o răcire a l i i l și toată lumea se mulțumi să o plîngă pe doamna Ea nu primea vizite, dar de fiecare dată cînd cineva

165

trecea prin fața grilajului casei sale, se oprea să admire minunații arbori ce o mărgineau, fără să poată desluși altceva. Ea nu se stingheri deloc la Balbec, unde nu am întîlnit-o decît o singură dată, cînd tocmai îi spunea fiicei sale ce-și mîncea unghiile: „Cînd o să faci un panarițiu, o să vezi tu!”

În timp ce mama citea pe plajă, eu rămîneam singur în cameră, îmi aminteam de ultima perioadă a vieții bunicii și de tot ce avea vreo legătură cu această perioadă, de poarta ce da spre scară și care era larg deschisă cînd am ieșit pentru ultima ei plimbare. În contrast cu toate acestea, restul lumii abia dacă părea real, și suferința mea otrăvea totul. În cele din urmă, mama îmi ceru să ies din casă. Dar la fiecare pas, vreun ungher uitat al cazinoului, al străzii unde, așteptînd-o, în prima seară, mă dusesem pînă la monumentul lui Duguay-Trouin²³⁵, mă împiedicau, precum un vînt împotriva căruia nu poți lupta, să înaintez; îmi aplecam privirea, să nu văd. Și după ce recăpătăm ceva pliteri, mă întorceam la hotel, la hotelul unde știam că de acum înainte era cu neputință, oricît aș fi așteptat,, să o mai regăsesc pe bunica, pe bunica pe care o regăsisem aici odinioară, în prima seară a sosirii noastre. Cum era prima oară că ieșeam, mulți servitori pe care nu-i văzusem încă mă priviră cu multă curiozitate. Chiar pe pragul hotelului, un tînăr servitor își scoase cascheta pentru a mă saluta și și-o puse iar repede pe cap. Am crezut că Aime îi „dăduse poziții”, după cum spunea el, să se poarte frumos cu mine. Dar l-am văzut chiar atunci cum își scoate din nou cascheta, în fața altcuiva care intra. Adevărul este că acest tînăr nu știa să facă altceva în viață decît să-și scoată și să-și^ pună iar la loc cascheta, dar făcea asta în mod desăvîrșit. Înțelegnxcă era incapabil de altceva și că excela în acel gest, îl îndeplinea de mai multe ori pe zi, ceea ce îi aducea din partea clienților o simpatie discretă, dar generală,-și, de asemenea, **6.mare** simpatie din partea portarului, căruia îi revenea sarcina să-i angajeze pe servitori, și care, pînă la apariția acestei păsări rare, nu putuse găsi nici unul pe care să nu-l concedieze în mai puțin de opt zile, spre marea mirare a lui Aime, care spunea: „Totuși, în această meserie nu li se cere decît să fie politicoși, și nu cred că asta-i chiar atît de greu.” Directorul ținea și ca ei să aibă ceea ce el numea o **frumoasă** „prezență”, voind să spună că dorește ca ei să rămîna pe loc, sau, mai curînd, schilodind cu vîntul „prestanță.” Aspectul peluzei care se întindea îndărătul hotelului fusese modificat prin crearea cîtorva brazde cu flori și supri-

166

marea nu numai a unui arbust exotic, dar și a servitorului care, în primul an, împodobeau intrarea prin tulpina suplă a trupului său și prin culoarea ciudată a părului. El o urmase pe o contesă poloneză care îl angajase ca secretar, imitîndu-i în această privință pe cei doi frați mai mari ai săi și pe sora sa dactilografa, smulși hotelului de către personalități de naționalități și sexe diferite, care fuseseră seduse de farmecul lor. Rămînea doar fratele mai mic,

pe care nimeni nu-l voia, pentru că se uita cruciș. El era foarte fericit când contesa poloneză și protectorii celorlalți doi frați veneau să-și petreacă vreo câteva săptămîni la hotelul din Balbec. Căci, deși își invidia frații, el îi iubea și putea astfel să cultive în acest scurt răstimp frumoase simțăminte familiale. Oare starea mănăstirii Fontevrault²¹⁶ nu avea obiceiul, părăsindu-și, întru aceasta, călugărițele, să împartă opitalitatea pe care i-o oferea Ludovic al XIV-lea, cu' cealaltă Mortemart, amanta sa, doamna de Montespan²¹⁷? Era primul an cînd se afla la Balbec; nu mă cunoștea încă, dar auzindu-i pe camarazii săi mai vechi în slujbă că îmi spun domnule, îi imită încă de prima dată, cu un aer ce exprima fie mulțumirea de a arăta că știe că sînt o personalitate cunoscută, fie hotărîrea de a se conforma unui obicei de care nu avea habar cu cinci minute în urmă, dar căruia i se părea absolut indispensabil să i se supună. Înțelegeam foarte bine farmecul pe care acest mare hotel îl putea exercita asupra onora. Era înălțat ca un teatru, și numeroși figuranți îl însuflețeau pînă în părțile cele mai de sus. Deși clientul nu era decît un-fel de spectator, el era amestecat întruna în acel spectacol, nu chiar ca în acele teatre în care actorii joacă o scenă în sală, ci ca și cum viața spectatorului s-ar fi desfășurat în mijlocul măreției și fastului scenei. Jucătorul de tenis putea să se întoarcă în veston de flanel alb, portarul își îmbrăcase haina albastră cu firețuri de argint pentru a-i înmîna scrisorile ce sosiseră pentru el. Dacă acest jucător de tenis nu voia să urce pe jos, el rămînea totuși amestecat cu actorii, avînd alături de el, în ascensor, pe liftierul ce purta un costum tot atît de bogat împodobit. Coridoarele de la fiecare etaj ascundeau pași grabnici de frumoase cameriste, ce se profilau pe fundalul mării, precum friza Panateneelor²³⁸, și pînă și cămăruțele din care iubitorii frumuseții feminine ancilare se strecurau prin savante ocolișuri. Jos domina elementul masculin, făcînd din acest hotel unde triumfa marea și trîndava tinerețe a servitorilor, un fel de tragedie iudeo-creștină ce se ntruchipase și era întruna reprezentată. De aceea nu mă puteam

167

împiedica să-mi spun mie însumi, văzîndu-i, nu, desigur, versurile lui Racine care-mi veniseră în minte în salonul prințesei de Guermantes, în timp ce domnul de Vaugoubert îi privea pe tinerii secretari de ambasadă ce-l salutau pe domnul de Charlus, ci alte versuri ale lui Racine, nu din *Estera*, ci din *Atalia*; căci încă din hol, loc care în secolul al XVII-lea era numit portic, „o mulțime înfloritoare²³⁹” de tineri servitori adăsta, mai ales la ceasul gustării, precum tinerii israeliți din corurile lui Racine. Dar nu cred că măcar unul singur ar fi putut da fie și vagul răspuns pe care Joas i-l dă Ataliei, cînd aceasta îl întreabă pe prințul-copil: „Ce slujbă ai²⁴⁰?” căci ei nu aveau nici una. Cel mult, dacă oricare dintre ei ar fi fost întrebați de bătrîna regină:

*„Cu ce se îndeletnicește oare
Astă mulțime-nchisă în ăst loc²⁴¹?”*

el ar fi putut răspunde:

Văd strălucitele ceremonii²⁴²

și iau parte la ele.” Uneori cîte unul dintre tinerii figuranți se ducea către vreun personaj mai important, apoi acea tînără frumusețe intra iar în, pndurile corului, și dacă nu era momentul vreunei destinderi contemplative, toți își înlănțuiau evoluțiile în, iile, respectuoase, decorative și zilnice. Căci, cu excepția „zilei lor libere”, „crescuți fiind departe de lume²⁴³” și n-Mrecînd pragul edificiului, ei duceau existența eclesiastică a levijilor din *Atalia*; în. fața acestei „trupe tinere și fidele²⁴⁴”, jucînd în josul treptelor acoperite cu covoare magnifice, puteam să mă întreb dacă pătrund în Grand-Hotel din

Balbec sau în templul lui Solomon.

Urcam de-a dreptul în camera mea. Gîndurile mele rămîneau de obicei agățate de ultimele zile ale bolii bunicii, de acele suferințe pe care le retrăiam, sporindu-le prin acest element, mai greu încă de îndurat decît însăși suferința celorlalți și căroră le este adăugat de cruda noastră milă: cînd credem doar că recreăm durerile unei ființe dragi, mila noastră le exagerează; dar poate că ea deține adevărul, mai mult decît conștiința durerii pe care o au cei care suferă, și căroră le este ascunsă acea tristețe a vieții lor, pe care mila o vede, deznădăjduind. Totuși mila mea ar fi depășit, într-un nou elan. suferințele bunicii, dacă aș fi știut atunci ceea ce am ignorat

168

multă vreme, și anume că în ajunul morții sale, într-un moment de deplină conștiință și asigurîndu-se că eu nu eram de față, apucase mîna mamei mele și, după ce își lipise buzele înfierbîntate de ea, îi spusese: „Adio, fata mea, adio pentru totdeauna.” Și poate că mama avea să privească întruna atît de **fix** tocmai această amintire. Apoi îmi veneau iar în minte blînde amintiri. Ea era bunica și eu eram nepotul, Expresiile de pe chipul ei păreau scrise într-o limbă care nu era făcută decît pentru mine; era totul în viața mea, ceilalți nu existau decît în raport cu ea, în funcție de judecata pe care o va rosti ea asupra lor; dar nu, raporturile dintre noi au fost prea trecătoare, mai **curînd** la voia **întîmplării**. Ea nu mă mai cunoaște, eu nu o voi mai revedea niciodată. N-am fost creați doar unul pentru celălalt, era o străină. Acum tocmai priveam fotografia acestei străine, făcută de Saint-Loup. Mama, care o întîlnise pe Albertine, insistase să o văd din pricina lucrurilor frumoase pe care i le spusese despre bunica și despre mine. Îi dădusem deci întîlnire. L-am prevenit pe director, spunîndu-i să o roage să mă aștepte în salon. El îmi zise că le cunoaște de multă vreme, pe ea și pe prietenele ei, cu mult înainte ca ele să fi ajuns la „vîrsta purității”, dar că era supărat pe ele pentru că vorbiseră hotelul de rău. „Nu prea sînt bine «ilustrate», dacă pot spune așa. Sau poate că cineva le-a calomniat.” Am înțeles cu ușurință că spusese „puritate” pentru „pubertate.” În așteptarea clipei cînd aveam să o întîlnesc pe Albertine, îmi pironisem ochii, ca asupra unui desen pe care ajungi să nu-1 mai vezi tocmai pentru că l-ai privit prea mult, pe fotografia făcută de Saint-Loup, cînd, dintr-o dată, m-am gîndit din nou: „Este bunica, iar eu sînt nepotul ei”, așa cum un amnezic își regăsește numele, așa cum un bolnav își schimbă personalitatea. Francoise intră să-mi spună că Albertine venise și, văzînd fotografia: „Biata doamnă, seamănă leit, i se vede pînă și alunița de pe obraz; în ziua cînd marchizul a fotografiat-o, era foarte bolnavă, îi fusese rău de două ori. «Francoise, îmi spusese ea, mai ales vezi să nu afle nepoțelul meu.» Și ea știa să se ascundă bine, era totdeauna veselă cînd era lume de față. Cînd era singură, o găseam din cînd în cînd cam posacă. Dar îi trecea repede, și apoi mi-a spus dintr-o dată: «Dacă mi se întîmplă ceva, ar trebui să aibă un portret al meu. Niciodată nu mi-am făcut vreunul». Atunci m-a **trimis** să-1 întreb pe domnul marchiz - rugîndu-1 să nu-i 'ovestească domnului ce îi ceruse - dacă acesta n-ar putea s-o fotografieze. Dar cînd m-am întors și i-am spus că marchizul e

169

de acord, nu mai voia ea, socotind că arată prea rău. «Așa ar fi mai rău decît dacă n-ar avea nici o fotografie.» Dar cum nu era proastă, a știut să-și pună pe cap o pălărie mare cu marginile lăsate, așa că nu se mai vedea cît arată de rău. Era foarte mulțumită de fotografie, căci atunci nu credea că se va mai întoarce acasă de la Balbec. Zadarnic îi spuneam: «Doamnă, nu trebuie să vorbești așa, nu-mi place s-o aud pe doamna vorbind așa», nu puteam, să-i

scot gîndul ăsta din cap. Și din păcate nu mai putea mânca de cîteva zile. De asta îl trimitea pe domnul să cîneze în locuri cît mai depărtate, împreună cu domnul marchiz. Atunci, în loc să meargă la masă, ea se prefăcea că citește și, de îndată ce trăsura marchizului pornise, urca să se culce. În unele zile voia s-o cheme pe doamna, ea s-o mai vadă măcar o dată. Și apoi se temea că o ia pe nepregătite, căci pînă atunci nu-i spusese nimic. «E mai bine să rămînă cu soțul ei, eu așa cred, Françoise». Françoise, privindu-mă, mă întrebă dintr-o dată dacă îmi „era rău.” I-am spus că nu; și ea: „Mă ții de vorbă. Poate că ești așteptat. Trebuie să cobor. Nu-i de nasul ei locul ăsta. Și, repezită cum o știi, s-ar putea să fi și plecat. Nu-i place să aștepte. Ah! acum domnișoara Albertine a ajuns cineva. - Te înșeli, Françoise,, e o persoană mult prea bine pentru locul ăsta. Dar du-te și-i spune că nu pot s-o văd astăzi”. Ce cuvinte pline de milă aș fi adus pe buzele Françoisei dacă m-ar fi văzut plîngînd! M-am ascuns cu grijă. Altminteri aș fi avut parte de simpatia ei. Dar i-am dăruit-o pe a mea. Nu cucerim îndeajuns inima acestor biete slujnice care nu ne pot vedea plîngînd, ca și cum faptul de a plînge ne-ar face rău; sau poate că le-ar face lor rău, căci Françoise îmi spusese, cînd eram mic: „Nu mai plînge, nu-mi place să te văd plîngînd.” Nu ne plac frazele mari, dovezile "zgomotoase de iubire, dar greșim, închizîndu-ne astfel inima în fața patosului rustic, a legendei pe care biata slujnică — izgonită, poate pe nedrept, pentru hoție, palidă, dintr-o dată mai umilă, ca și cum fie și numai faptul de a fi fost acuzat e o crimă - o povestește, invocînd cinstea propriului ei tată, principiile mamei sale, sfaturile străbunicii. Desigur, din pricina aceluiași slujitori care nu ne pot suporta lacrimile, vom face o pneumonie pentru că, de exemplu, camerista de la etajul de jos se simte bine în curent, iar noi, din politețe, îi respectăm dorința. Căci e nevoie ca pînă și "cei. care au dreptate, ca Françoise, "să și greșească, - pentru a face din Justiție un lucru cu neputință. Pînă și plăcerile cele mai umile ale slujnicilor provoacă fie refuzul, fie

170

batjocura stăpînilor lor. Căci sînt totdeauna fleacuri, dar fleacuri nătîng sentimentale, antiigienice. De aceea ele pot spune: „Cum, dar n-am cerut tot anul decît asta, și nici de asta să n-am parte?” Și totuși stăpînii le-ar dăruia mult mai mult, dar-numai lucruri care să nu fie stupide și primejdioase pentru ele -sau pentru ei. Desigur, nu poți rezista umilinței bieteii cameriste, care tremură din toate mădulele, gata să-ți mărturisească chiar și ceea ce n-a săvîrșit, spunîndu-ți „plec chiar în seara asta, dacă-i nevoie.” Dar trebuie să știi să nu rămîi nesimțitor, în ciuda banalității solemne și amenințătoare a spuselor ei, a moștenirii din partea mamei și a demnității „ogrăzii unde s-a născut”, în fața unei bătrîne bucătărese drapate într-o viață și o ascendență cinstite, ținîndu-și mătura ca un sceptru, jucîndu-și rolul la modul tragic, împănîndu-l cu plînsuri și cu gesturi maiestuoase. În acea zi mi-am amintit sau mi-am închipuit asemenea scene, le-am raportat la bătrîna noastră servitoare, și de atunci, în ciuda răului pe care i l-a făcut Albertinei, am iubit-o pe Françoise, cu o dra"goste intermitentă, e adevărat, dar dintre cele mai puternice, cu dragostea întemeiată pe milă.

Am rămas toată ziua în fața fotografiei bunicii, suferind cumplit. Mă chinuia. Totuși mai puțin decît m-a chinuit vizita din acea seară a directorului. Tocmai îi vorbeam despre bunica și el își reînnoia condoleanțele, cînd l-am auzit spunînd (căci îi plăcea să folosească tocmai acele cuvinte pe care le rostea greșit): „E ca în ziua cînd bunica dumneavoastră avusese simcopa, voiam să vă anunț, pentru că, nu-i așa, asta ar fi putut aduce pagubă hotelului, din cauza clienței. Ar fi fost mai bine ca bunica dumneavoastră să plece chiar în acea seară. Dar ea m-a rugat să nu spun nimic și mi-a făgăduit că nu va mai avea nici o simcopa și că dacă va mai avea

vreuna, va pleca pe dată. Șeful de etaj mi-a spus totuși că a mai avut una. Dar erați clienți vechi, voiam să fiți mulțumiți, și cum nimeni nu s-a plîns..." Deci bunica avea sincope și mi le ascunsesese, poate toamai în clipele cînd mă purtam cel mai urît cu ea, sau cînd era silită, în timp ce suferea, să se străduiască să fie bine dispusă ca să nu mă supere și să pară sănătoasă ca să nu fie izgonită din hotel. „Simcopa" este un cuvînt pe care nu mi l-aș fi închipuit niciodată pronunțat astfel, și care, aplicat altora, mi s-ar fi părut poate ridicol, dar care, în ciudata-i noutate sonoră, asemenea unei disonanțe originale, a trezit multă vreme în mine senzațiile cele mai dureroase.

171

A doua zi, la dorința mamei, m-am dus să mă întind puțin pe nisip, sau mai curînd între dune, acolo unde te poți ascunde îndărătul lor și unde știam că Albertine și prietenii ei nu mă vor putea găsi. Pleoapele mele, coborîte, nu lăsau să treacă decît o singură lumină, de un roz intens, cea a pereților lăuntrici ai ochilor. Apoi ele mi s-au închis cu totul. Atunci bunica îmi apăru așezată într-un fotoliu. Era atît de slabă, încît părea că trăiește mai puțin decît oricine altcineva. Totuși o auzeam cum respiră, iar uneori făcea cîte un semn ca înțelesese ce vorbeam, tata și cu mine. Dar zadarnic o îmbrățișam, nu izbuteam sa-i-trezesc o privire iubitoare în ochi, să-i aduc puțină culoare în obraji. Absentă din ea însăși, părea că nu mă iubește, că nu mă cunoaște, poate ca nu mă vede. Nu puteam ghici secretul indiferenței, al nefericirii, al tăcutei ei nemulțumiri. L-am luat pe tata la o parte. „Vezi totuși, i-am spus, a înțeles întocmai fiecare lucru. Dă iluzia desăvîrșită a vieții. Dacă l-am putea aduce și pe vărul ei, care pretinde că morții nu trăiesc! A trecut un an de cînd e moartă, și de fapt ea trăiește. Dar de ce nu vrea să mă îmbrățișeze? - Uită-te cum îi cade bietul cag într-o parte. - Dar o să vrea curînd să meargă pe Champs-Elysees. - E o nebunie! - Chiar crezi că asta iar face rău, că ar putea să moară și mai mult? E cu neputință ca ea să nu mă mai iubească. Oare n-o să-mi mai surîdă niciodată, oricît aș îmbrățișa-o? - Ce vrei, morții sînt morți."

După cîteva zile priveam cu duioșie fotografia făcută de Saint-Loup; ea nu-mi mai trezea amintirea a ceea ce-mi spusese Francoise, pentru că acea amintire nu mă mai părăsise și mă obișnuisem treptat cu ea. Dar în contrast cu ideea pe care mi-o făceam despre starea ei atît de grava, atît de dureroasă în acea zi, fotografia, profitînd încă de vicleniile folosite de bunica și care izbuteau să mă înșele chiar după ce îmi fuseseră dezvăluite, mi-o arăta atît de elegantă, atît de nepăsătoare, sub pălăria care-i ascundea în parte fața, încît o vedeam mai puțin nefericită și mai sănătoasă decît mi-o închipuisem. Și totuși, expresia de pe chipul ei, pe care nu și-o putea controla, ceva ca de plumb, ca năuc, amintind de privirea unui animal ce s-ar simți ales și desemnat pentru sacrificiu, îi dădea bunicii o înfățișare de ființă condamnată la moarte, involuntar sumbră, inconștient tragică, înfățișare ce mie îmi scăpa, dar care o împiedica pe mama să privească vreodată acea fotografie, ce-i părea nu atît o fotografie a mamei sale, cît una a bolii acesteia, a u-nei insulte pe care boala o aducea, palmuindu-l cu brutalitate, chipului bunicii.

172

Apoi într-o buna zi m-ara hotărît să-i transmit Albertinei ' că o voi primi curînd. Căci într-o dimineață prematur călduroasă, nenumăratele strigăte ale copiilor care se jucau, ale celor ce se scaldau în apa mării, glumind între ei, ale vînzătorilor de ziare, îmi descriuseră în linii de foc, în flăcărui înlănțuite, plaja arzătoare pe care micile valuri o stropeau unul după altul cu răcoarea lor; tocmai începuse concertul simfonic, ce se îmbina cu clipocitul apei, iar viorile vibrau ca un roi de albine rătăcit pe mare. Pe dată dorisem să aud din nou rîsul Albertinei, să-i revăd prietenii, pe acele

fete ce se profilau pe valuri, rămase în amintirea mea ca avînd un farmec inseparabil de Balbec, ca flora lui caracteristică; și hotărîsem să-i trimit Albertinei un bilet prin Francoise, chemînd-o să vină săptămîna următoare, în timp ce, urcînd încetîșor, marea, odată cu fiecare revărsare de val, acoperea pe de-a-ntregul, cu șiroiri de cristal, melodia ale cărei fraze apăreau despărțite unele de celelalte, precum acei îngeri cu lăută care, în înaltul catedralei italiene, se ridică între crestele de porfir albastru și de jasp spumos. Dar în ziua cînd Albertine veni, timpul se stricase din nou și se răcorise, și, de altfel, nu am avut prilejul să-i aud rîsul; era foarte prost dispusă. „Balbecul e teribil de plicticos anul ăsta, îmi spuse ea. Voi încerca să nu rămîn multă vreme. Știi că sînt aici de la Paști, de mai bine de o lună. Locul e pustiu. Și cîtuși de puțin amuzant, crede-mă.” Deși tocmai plouase și cerul își schimba clipă de clipă înfățișarea, după ce am întovărășit-o pe Albertine pînă la Epreville² - căci Albertine Yăcea, după cum spunea ea, „naveta” între această mică plajă pe care se afla vila doamnei Bontemps, și Încardille unde sta „în pensiune” la părinții Rosemondei - m-am dus să mă plimb singur către drumul cel mare pe care o apuca trăsura doamnei de Villeparisis cînd ne plimbam împreună cu bunica: puzderie de băltoace, pe care soarele strălucitor nu le uscuse, transformau acel pămînt într-o adevărată mlaștină; și mă gîndeam la bunica mea care, odinioară, nu putea să facă nici măcar doi pași fără să se umple de noroi. Dar, de îndată ce am ajuns la drum, am fost ca fermecat. Acolo unde nu văzusem, cu bunica, în luna august, decît frunze și trunchiuri, erau acum meri înfloriți, pînă hăt departe, îmbrăcați ca de bal în veșminte nespuse de somptuoase, dar cu picioarele în noroi și fără să le pese că murdăresc cel mai minunat satin roz din cîte s-au văzut vreodată și care strălucea în soare; îndărătul merilor, ca într-o stampă japoneză, se zărea orizontul îndepărtat al mării; dacă

173

înalțăm capul spre a privi cerul printre flori, datorită căroro albastrul lui era înseninat, aproape violent, ele păreau a se îndepărta pentru a arăta adîncimea acestui paradis. Sub azuriul ¹ ii, un vînt ușor, dar rece, mișca delicat buchetele îmbujorate. Pițigoii albaștri veneau să se așeze pe ramuri și topăiau printre florile blînde, ca și cum un amator de exotism și de culoare ar fi creat în chip artificial această frumusețe vie. Dar ea te emoționa pînă la lacrimi pentru că, oricît de departe ar fi'mers cu efectele de artă rafinată, simțeai că e naturală, că acești meri erau acolo, în mijlocul cîmpiei, ca niște țărani pe un drum din Franța. Apoi razelor de soare le-au urmat dintr-o dată razele ploii; au vîrgat întreaga zare, au strîns șirul de meri în rețeaua lor cenușie. Dar aceștia continuau să-și înalțe frumusețea lor înflorită și roz, în vîntul înghețat și sub potopul care cădea: era o zi de primăvară.

CAPITOLUL II

Misterele Albertinei. - Fetele pe care ea le vede în oglindă. - Doamna necunoscută. - Liftierul. - Doamna de Cambrmer. - Plăcerile domnului Nissim Bernard. - O primă schiță a straniului caracter al lui Morel. - Domnul de Charlus cinează la soții Verdurin.

D

E TEAMĂ că plăcerea acelei plimbări singuratice va stinge în'mkne amintirea bunicii, căutam să însuflețesc acea amintire gândindu-mă la vreuna din marile suferințe morale pe care ea le îndurase; la chemarea mea, acea suferință încerca să se construiască în inima-mi, înălțându-și coloanele uriașe; dar inima mea era prea mică pentru ea, nu aveam putere să duc povara unei dureri atît de mari, atenția mea sucumba în momentul cînd acea durere se alcătuia iar pe de-a-ntregul și arcadele se prăbușeau înainte de a se îmbina, așa cum valurile se prăbușesc înainte de a-și fi dezvărșit bolta.

Totuși, fie și numai prin visele pe care le aveam în somn, aș fi putut afla că nenorocirea mea pălea, căci bunica îmi apărea aici mai puțin strivită de ideea pe care mi-o făcusem despre neantul care devenise. O vedeam tot bolnavă, dar pe cale de a se însănătoși, găseam că arată mai bine. Și dacă făcea vreo aluzie la ceea ce suferise, îi închideam gura cu săruturi și o asiguram că acum e vindecată pentru totdeauna. Aș fi vrut să-i silesc pe sceptici să vadă că moartea este cu adevărat oboală de care te vindecî. Doar că nu mai întîlneam la bunica bogata spontaneitate de odinioară. Cuvintele ei nu erau decît un răspuns stins, supus, aproape doar un simplu ecou, al cuvintelor mele: ea nu mai era decît reflexul propriei mele gândiri.

Incapabil, cum eram încă, să am din nou o dorință fizică, simțeam totuși că Albertine începea să-mi inspire un fel de dorință de a fi fericit. Anumite vise de iubire împărtășită, ce plutesc întruna în noi, se asociază, printr-un fel de afinitate,

175

amintirii (cu condiția ca aceasta să fi devenit ceva vag) unei femei cu care am gustat plăcerea. Acest sentiment îmi aducea în minte unele înfățișări ale chipului Albertinei, mai blînde, mai puțin vesele, destul de diferite de cele pe care mi le-ar fi evocat dorința fizică; și cum el era mai puțin stăruitor decît aceasta, i-aș fi arnînat realizarea pînă în iarna următoare, fără să caut s-o revăd pe Albertine la Balbec, înainte de plecarea ei. Dar chiar în plină și încă vie nefericire, dorința fizică renaște. Din patul meu, unde eram silit să rămîn zilnic ore îndelungate spre a mă odihni, doream ca Albertine să vină și să începem iar jocurile noastre de altădată. Tot astfel, în însăși camera unde și-au pierdut un copil, soții, curînd din nou înlănțuiți, dăruiesc micuțului mort un frate. Încercam să-mi iau gîndul de la această dorință, ducîndu-mă la fereastră și privind marea din acea zi. Ca și în primul an, mările erau rareori aceleași, de la o zi la alta. Dar, de altfel, ele nu semănau nici cu cele din primul an, fie pentru că acum venise primăvara, cu furtunile sale, fie pentru că, deși sosisem la aceeași dată ca și prima oară, o vreme diferită, mai schimbătoare, putuse îndepărta de această plajă acele mări indolente, vapoase și fragile, pe care le văzusem dormind pe nisip în zilele arzătoare, cu sînul albăstrui tresărind ușor și molatic, fie pentru că, mai ales, ochii mei învățați de Elstir să rețină tocmai elementele pe care le înlăturam odinioară, contemplau îndelung ceea ce în primul an nu știuseră să vadă. Această opoziție, care atunci mă frapa atît de mult, între plimbările rustice pe care le făceam cu doamna de Villeparisis și această vecinătate fluidă, inaccesibilă și mitologică a Oceanului veșnic, nu mai exista pentru mine. Și în anumite zile marea nu se părea, dimpotrivă, acum, aproape rurală ea însăși²⁴⁶. În zilele, destul de rare, cînd vremea era cu adevărat frumoasă,

căldura desena pe ape, ca și peste câmpuri, un dram prăfuit și alb, la capătul căruia vârful fin al unei bărci de pescuit se iveaua ca o clopotniță de țară. Un remorcher, din care nu se * vedea decât coșul, fumega în depărtare ca o uzină stingheră, în timp ce, singur în zare, un pătrat alb și bombat, neîndoelnic o pînză de barcă, dar care părea compact și calcaros, te ducea cu gîndul la colțul de zid însoțit al vreunei clădiri izolate, spital sau școală. Iar norii și vîntul, în zilele cînd era și soare, desăvîrșeau dacă nu eroarea de judecată, cel puțin iluzia primei priviri, sugestia pe care ea o trezește în imaginație. Căci, alternanța de spații colorate net contrastante, ca acelea care rezultă, la țară, din alipirea unor culturi diferite, inegalitățile aride,

176

galbene, și parcă noroioase, ale suprafeței marine, ridicăturile, taluzurile care ascundeau vederii o barcă în care o echipă de sprinteni mateloți părea că seceră pe cîmp, toate acestea, în zile de furtună, făceau din ocean ceva tot atît de variat, de consistent, de accidentat, de populat, de civilizat, ca și pămîntul străbătut de drumuri pe care mergeam odinioară și care mă îmbia să mă plimb din nou. Odată, nemaiputînd rezista dorinței mele, în loc să mă culc iar, m-am îmbrăcat și m-am dus să o caut pe Albertine la Incarville. Îi voi cere să vină cu mine pînă la Douville, de unde mă voi duce la Feterne, spre a-i face o vizită doamnei de Cambremer, și la La Raspeliere, unde îi voi face o vizită doamnei Verdurin. Albertine mă va aștepta pe plajă și ne vom întoarce împreună în timpul nopții. Am luat-o pe calea ferată de interes local, ale cărei porecle le aflasem odinioară de la Albertine și de la prietenele ei, căci era numită în regiune fie *întortocheata*, căci făcea nenumărate ocoluri, fie *împiedicata*, pentru că nu înainta, fie *Transatlanticul*, din cauza unei înspăimîntătoare sirene ce-i vestea pe trecători să se dea la o parte, fie *Decauville*²⁴¹ și *Funi*, deși nu era un funicular, dar pentru că se cățara pe faleză, și nici chiar un Decauville, ci pentru că distanța dintre șine efa de 60 cm., fie *B.A.G.*, pentru că mergea . de la Balbec la Grattevast²⁴⁸, trecînd prin Angerville, fie *tramvaiul* și *T.S.N.*, pentru că făcea parte din linia tramvaielor din sudul Normandiei²⁴⁹. M-am așezat într-un vagon unde eram singur; soarele era strălucitor, te sufocai de căldură; am coborît storul albastru, care nu lăsa să treacă decât o dîră de soare. Dar pe dată am văzut-o pe bunica, așa cum era așezată în tren la plecarea noastră din Paris spre Balbec, cînd, suferind pentru că mă vedea că beau bere, preferase să nu mă privească, să închidă ochii și să se prefacă a dormi? Eu, care nu puteam îndura odinioară să o văd suferind cînd bunicul bea coniac, o silisem să îndure nu numai suferința de a mă vedea bînd la invitația altcuiva o băutură pe care ea o credea foarte primejdioasă pentru mine, ci chiar o forțasem să mă lase să beau după placul inimii: mai mult, prin mînia mea, prin crizele rr/efe de sufocare, o silisem, să mă ajute să beau, să mă sfătuiască să fac asta, într-o resemnare supremă, a cărei ima-ine mută, deznădăjduită - ținea ochii închiși, să nu vadă - o aveam în memorie. O asemenea amintire, ca o lovitură magică : baghetă, îmi redase din nou sufletul pe care începusem să-l 'ierd; de cîtva timp; ce-aș fi putut face lîngă Rosemonde²⁵^, md buzele mele erau pe de-a-ntregul stăpînite doar de dorința

177

deznădăjduită de a săruta o moartă? Ce le-aș fi putut spune soților Cambremer și Verdurin, cînd inima mea bătea atît de puternic pentru că în ea renăstrea în fiecare clipă durerea pe care o îndurase bunica? N-am putut rămîne în acel vagon. De îndată ce trenul s-a oprit la Maineville-la-Teinturiere, am coborît, renunțînd la proiectele mele. Maineville dobîndise de cîtva timp o mare importanță și o reputație specială, pentru că un

director de numeroase cazinouri, neguțător de viață bună, construite nu departe de aici, sub semnul unui lux de prost gust capabil să rivalizeze cu cel al unui mare hotel, un stabiliment despre care vom mai vorbi, și care era de fapt prima casă de rendez-vous pentru persoane șic ce fusese construită pe litoralul Franței. Era și singura. Fiecare port o are pe a sa, dar bună numai pentru marinari și pentru iubitorii de pitoresc, pe care îi amuză să vadă, lângă biserica străveche, o patroană aproape tot atât de bătrână, venerabilă și parcă acoperită cu verdeață și mușchi, stînd în fața ușii sale rău famate și așteptînd întoarcerea bărcilor de la pescuit.

Îndepărtîndu-mă de strălucita casă de „plăceri”, înălțată aici cu obrăznicie, în ciuda protestelor unor familii, zadarnic adresate primarului, m-am dus pe faleză și i-am urmat drumurile șerpuitoare, luînd-o spre Balbec. Am auzit, dar nu i-am răspuns, chemarea tufelor de păducel. Vecine mai sărace ale florilor de măr, le găseau pe acestea greoaie, recunoscînd totodată prospețimea fetelor, cu petale roz, ale acestor mari fabricanți de cidru. Ele știau că, deși cu zestre mai puțin bogată, erau mai căutate, și că, pentru a plăcea, le era de ajuns albeața lor șifonată.

Cînd m-am întors, portarul hotelului mi-a înmînat un ferpar semnat de marchizul și marchiza de Gonnevillle, vicontele și vicontesa d'Amfreville, contele și contesa de Bemeville, marchizul și marchiza de Graincourt, contele d'Amenoncourt, contesa de Maineville, contele și contesa de Franquetot, contesa de Chaverny, născută d'Aigleville, și care am înțeles în sfîrșit de ce îmi fusese trimisă, cînd am recunoscut numele marchizei de Cambremer, născută du Mesnil La Guichard, al marchizului și al marchizei de Cambremer, și-cînd am văzut că moarta, o verișoară a familiei Cambremer, se numea Éleonore-Euphrasie-Humbertine de Cambremer, contesă de Criquetot. În toată această familie provincială, a cărei înșiruire umplea nenumărate rînduri fine și înghesuite, nu întîlneai nici un burghezi și, de altfel, nici vreun titlu cunoscut, ci tot pomel-

nicul nobilimii de mîna a doua din regiune, ale cărei nume cîntau parcă - evocînd toate locurile interesante din acel ținut -, modulîndu-și cu veselie finalul în *ville*, în *court*, uneori în sunete mai potolite (în *tot*). Înveșmîntați cu olanele de pe castelul lor sau cu tencuiala bisericii, cu capul bălăngăind și abia depășind bolta sau corpul principal al clădirii, și doar pentru a-și pune pe creștet turnulețul normand sau bîrnele acoperișului conic, ei părea că au sunat din goarnă spre a aduna toate frumoasele sate construite după o ordine riguroasă sau risipite la cincizeci de leghe jur-împrejur, și că le-au așezat în rînduri strînse, fără nici un gol, fără nici un intrus, în eșichierul compact și pătrat al aristocraticeii scrisori tivite cu negru.

Mama urcase în camera ei, meditînd la această frază din doamna de Sevigne; „Nu întîlnesc pe nici unul dintre cei care vor să mă amuze, căci de fapt ei vor să mă împiedice să mă gîndesc la tine, și asta mă jighește²⁵¹”, pentru că prim-prezidentul îi spusese că ar trebui să se mai și distreze. Mie îmi șopti: „E prințesa de Parma.” Teama mea se risipi cînd am văzut că femeia pe care mi-o arăta magistratul nu avea nici o legătură cu Alteța Sa Regală. Dar pentru că prințesa reținuse o cameră spre a-și petrece noaptea cînd se va fi întors de la doamna de Luxembourg, mulți, aflînd vestea, o confundau pe prințesa de Parma cu orice doamnă nou sosită - iar, în ceea ce mă privește, m-am văzut silit să urc și să mă închid în podul meu. N-aș fi vrut să rămîn singur aici. Era abia ora patru. I-am spus Francoisei să o caute pe Albertine și să o cheme să-și petreacă sfîrșitul după-amiezii cu mine. Cred că aș minți dacă aș zice că încă de pe atunci a început dureroasa și continua neîncredere pe care avea să mi-o inspire Albertine și, încă și mai mult, aș minți spunînd că s-ar fi precizat încă de pe atunci, caracterul particular, mai ales gomorean, pe care avea să-1 capete această

neîncredere. Desigur, încă din acea zi - dar nu era prima -, așteptînd-o, am fost ușor neliniștit. Francoise plecă, dar lipsi vreme atît de îndelungată, încît am început să deznădăjduiesc. Nu aprinsesem lampa. Se înserase și era aproape întuneric. Drapelul cazinoului se zbătea în vînt. Și, mai șovăielnic încă în tăcerea plajei cotropită de mare, și ca o voce care ar fi tradus și sporit vaga enervare a acestui ceas neliniștit și fals, o mică flașnetă, oprită în fața hotelului, cînta valsuri vienez. In cele din urmă Francoise, se întoarse, dar singură. »M-am grăbit cît.am putut, dar nu voia să vină pentru că spunea că nu-i destul de bine pieptănată. Jur că a stat o oră, pe

179

ceas, să se împopoțoneze. O să ai aici în cameră o adevărată parfumerie. Vine chiar acum, a rămas în urma mea ca să se mai uite în oglindă. Credeam că o găsesc aici." Mai trecu încă multă vreme pînă cînd sosi Œlbertine. Dar veselia, drăgălășenia pe care mi le arătă de data aceasta îmi împrăștiară tristețea. Mă anunță (altminteri decît îmi spusese cu cîteva zile înainte) că va rămîne la Balbec tot sezonul și mă întrebă dacă nu ne-am putea vedea zilnic, ca în primul an. I-am spus că în acel moment eram prea trist și că mai curînd o voi chema doar din cînd în cînd, în ultima clipă, ca la Paris. „Dacă te simți nefericit sau te îndeamnă inima, nu sta pe gînduri, îmi spuse ea, trimite după mine, voi veni în cea mai mare grabă, și dacă nu te temi de un scandal la hotel, voi rămîne cîtă vreme Vei vrea." Aducînd-o, Francoise părea fericită, ca de fiecare dată cînd își dăduse oste-, neala pentru mine și izbutise să.-mi facă o plăcere. Dar Œlbertine însăși nu avea nici o legătură cu acea bucurie și, încă de a doua zi dimineața, Francoise avea să-mi spurîă următoarele cuvinte înțelepte: „Domnul n-ar mai trebui s-o întîlnească pe această domnișoară, văd cum nu se poate mai bine ce fel de fire are, o să te facă nefericit." Conducînd-o pe Œlbertine, am zărit-o, în sufrageria luminată, pe prințesa de Parma. Am privit-o doar, fără să fiu văzut. Dar mărturisesc că regala politețe care mă făcuse să surîd în salonul Guermantes, avu acum în ochii mei o anumită măreție. Din principiu, suveranii sînt pretutindeni la ei acasă, și protocolul traduce acest fapt în uzanțe moarte și lipsite de valoare ca aceea care vrea ca stăpînul casei să-și țină pălăria în mînă, în propria-i locuință, pentru a arăta că nu mai este la el acasă, ci în casa prințului. Or, prințesa de Parma nu-și formula poate în mod limpede această idee, dar era în asemenea măsură îmbibată de ea în toate faptele sale, încît acestea, spontan inventate în funcție de împrejurări, o traduceau clipă de clipă. Cînd se ridică de la masă, îi dădu un bacșiș substanțial lui Aime, ca și cum acesta s-ar fi aflat acolo doar pentru ea și ea ar fi răsplătit, părăsind un castel, un valet ce o servise în exclusivitate. Nu se mulțumi de altfel să-i dea bacșiș, ci, cu un surîs grațios, îi adresă cîteva cuvinte amabile și măgulitoare, așa cum învățase de la mama ei. Puțin mai lipsi să-i spună că hotelul era tot atît de bine întreținut pe cît de înfloritoare era Normandia, și că, din toate țările lumii, ea prefera Franța. O altă monedă alunecă din mîinile prințesei, pentru chelnerul ce se ocupa de vinuri, pe care-l chemase, și căruia ținu să-i exprime mulțumirea ei, ca un

180

general ce-și trece trupele în revistă. Liftierul venise în acea clipă spre a-i aduce un răspuns; îi spuse și lui cîteva cuvinte, îi surise și L îi dădu un bacșiș, totul îmbinat cu vorbe încurajatoare și umile, menite să le dovedească tuturor că le este egală. Ca și Aime, chelneail, liftierul și ceilalți crezură că ar fi nepoliticos să nu surîdă din toată inima unei persoane care le surîdea, și ea fu curînd înconjurată de un grup de servitori cu care stătu de vorbă cu bunăvoință; asemenea purtări fiind neobișnuite în marile hoteluri, cei care treceau pe plajă, ignorîndu-i numele, ■ crezură că văd o clientă obișnuită a

Balbecului, care, fiind de obîrsie modestă, sau dintr-un interes profesional (era poate nevasta unui negustor de șampanie), se deosebea mai puțin de servitorime decît clienții cu adevărat șic. Eu unul m-am gîndit la palatul din Parma, la sfaturile pe jumătate religioase, pe jumătate politice date de această prințesă, care se purta cu poporul de parcă ar fi trebuit, să-1 cîștige de partea ei, spre a pvidea domni peste el într-o bună zi; mai mult chiar, de parcă ar fi domnit încă de pe acum.

M-am urcat din nou în camera mea, dar am constatat că nu eram singur. Auzeam pe cineva cîntînd, cu o anume moliciune, muzică de Schumann. Desigur, se întîmplă ca pînă și oamenii pe care-i iubim ce-1 mai mult să se îmbibe pînă la saturație de tristețea sau de enervarea care emană din noi. Există totuși ceva care ne poate exaspera mai mult decît orice ființă de pe lume; un pian.

Dar

Albertine mă silise să notez cele cîteva zile în timpul cărora avea să lipsească, spre a merge la niște prietene, și îmi dăduse și adresa lor, pentru cazul că aș fi avut nevoie de ea într-una din seri, căci nici una nu locuia foarte departe. Astfel, căutînd-o, din față în față, se înnodară firesc în juru-i dulci legături. Îndrăznesc a mărturisi că multe dintre prietenile ei - nu o iubeam încă - îmi dăruiră, ici-colo pe plajă, clipe de plăcere. Aceste tinere și binevoitoare prietene nu-mi păreau foarte numeroase. Dar nu de mult m-am gîndit iar la ele, amintindu-mi de numele lor. Și" mi-am dat seama că doar în acel sezon, douăsprezece dintre ele mi-au acordat fragilele lor favoruri. Un iume îmi veni mai tîrziu în memorie: erau treisprezece. Atunci am fost cuprins parcă de o teamă copilărească, nevrînd să rămîn a acest număr. Vai, m-am gîndit că o uitasem pe prima, pe Albertine, care nu mai era, șreare fu a paisprezecea.

i reiau firul povestirii. Inscrisesem numele și

adresele fetelor la care aș fi putut-o găsi în zilele cînd ea nu ar fi fost la Incarville, dar mă gîndisem că voi folosi acele zile mai curînd pentru a mă duce la doamna Verdurin. De altfel, dorința noastră pentru diferite femei nu are întotdeauna aceeași forță. Într-o anume seară nu ne putem lipsi de una, care, după aceea, timp de o lună sau două, nu ne va mai tulbura deloc. Și apoi, în afară de cauzele acestei alternanțe, pe care nu este locul să le studiem aici, după marea osteneală a cărnii, femeia a cărei imagine bîntuie senilitatea noastră momentană este una pe care aproape că nu am dori s-o sărutăm decît pe frunte. Cît privește Albertine, o vedeam rareori, și doar în puținele seri cînd nu mă puteam lipsi de ea. Dacă o asemenea dorință mă cuprindea cînd se afla prea departe de Balbec pentru ca Francoise să poată merge pînă la ea, îl trimiteam pe liftier la Epreville²⁵², la La Sogne, la Saint-Frichoux, cerîndu-i să-și termine lucrul ceva mai devreme. Intra în camera mea, dar lăsa ușa deschisă, căci deși își făcea conștiincios „munca” ~ foarte grea, constînd, încă de la orele cincii dimineața, în a „curăța ba una, ba alta”, - el nu se putea hotărî să facă efortul de a închide o ușă, iar dacă i se spunea ca este deschisă, se întorcea și -culme a strădaniei! -o împingea ușor. Cu orgoliul democratic care-l caracteriza și la care nu ajung, în carierele liberale, membrii unor profesii cam numeroase, avocați, medici, oameni de litere, ce se adresează unui alt avocat, om de litere "sau" medic, prin cuvintele: „Dragul meu confrate”, el, folosindu-se pe bună dreptate de un termen rezervat corpurilor restrînse, unor academii, de exemplu, îmi spunea, vorbind despre un alt servitor, care era liftier o dată la două zile: „Voi face demersurile necesare spre a fi înlocuit de *colegul* meu.” Acest orgoliu nu-l împiedica, în scopul de a-și îmbunătăți ceea ce el numea *veniturile sale*, să accepte, pentru cursele pe care le făcea, remunerații din

pricina cărora Françoise nu putea să-1 mai sufere: „Da, prima oară când îl cunoști, i-ai da și hainele de pe tine, dar mai apoi vezi că în anumite zile se poartă ca un ticălos. Sînt cu toții niște speculanți.” Categorie în care o indusesse adeseori și pe Eulalie, și în care, vai, pentru toate nenorocirile ce aveau să vină într-o bună zi, ea o punea încă de pe acum și pe Albertine, pentru că mă vedea adeseori cerîndu-i mamei, pentru a le dăruii prietenei mele nu prea bogate, tot felul de obiecte mărunte, de podoabe, ceea ce nu găsea iertare în ochii Francoisei doar pentru că doamna Bontemps nu avea decît o singură slujnică. Curînd, **liftierul**, după ce își scosese

182

ceea ce eu aș fi numit livreaua și ceea ce el numea tunică, apărea cu o pălărie de pai pe cap, cu un baston, mergînd țanțoș și cu trupul drept, căci maică-sa îl sfătuse să nu arate niciodată ca un „muncitor” sau ca un „servitor de hotel.” Așa cum, datorită cărților, știința devine accesibilă unui muncitor, care nu mai este muncitor cînd și-a terminat munca, tot astfel, datorită pălăriei și mănușilor, eleganța devenea accesibilă liftierului care, încetînd pentru acea seară să-i mai urce cu ascensorul pe clienți, se credea, precum un tînăr chirurg după ce și-a scos halatul, sau precum ofițerul Saint-Loup după ce și-a scos uniforma, un desăvîrșit om de lume. El nu era de altfel lipsit de ambiție, și nici talent, cînd manipula colivia liftului fără a te opri între două etaje. Dar limbajul lui era defectuos. Credeam în ambiția lui, pentru că, vorbind despre portar, de care depindea, spunea: „Portarul meu” pe tonul pe care cineva care ar fi posedat la Paris ceea ce servitorul ar fi numit „un palat”, ar fi vorbit despre paznicul lui. Cît privește limbajul liftierului, este ciudat că cineva care auzea de cincizeci de ori pe zi clienții strigînd: „Ascensor!”, nu spunea niciodată el însuși decît „accensof.” Anumite lucruri erau cum nu se poate mai enervante în purtarea acestui liftier: orice i-aș fi spus, el mă întrerupea zicîndu-mi: „Chiar așa!” sau „Bineînțeles!”, părăind a-mi spune sau ră remarca mea era atît de evidentă încît oricine ar fi putut s-o facă, sau că tot meritul îi revenea lui, ca și cum el rrii-ar fi atras mai întîi atenția asupra a ceea ce spuneam. „Chiar așa!” sau „Bineînțeles!”, rostite cu cea mai mare energie, i se iveau clipă de clipă pe buze, și în legătură cu lucruri la care el nu s-ar fi gîndit niciodată, ceea ce mă irita atît de mult, încît începeam pe dată să susțin părerea opusă, pentru a-i arăta că nu înțelege nimic din ce-i spuneam. Dar la a doua mea afirmație, deși cu totul contrarie celei dintîi, el continua să-mi răspundă: „Chiar așa”, „Bineînțeles!”, ca și cum acele cuvinte erau inevitabile. Îi iertam cu greu și faptul că folosea anumiți termeni din meseria sa care ar fi fost foarte potriviți în sensul propriu, dar în sens figurat vădeau o intenție spirituală destul de prostească, de exemplu verbul a pedala. El nu-1 folosea niciodată cînd făcuse o cursă pe bicicletă. Dar dacă, mergînd pe jos, se grăbise să ajungă la ora fixată, pentru a spune că mersese repede, zicea: „Am pedalat nu glumă!” Liftierul era mai curînd mic de statură, rău clădit și destul de rit. Totuși, de fiecare dată cînd i se vorbea despre un tînăr alt și zvelt, spunea: „Da, chiar așa, e tocmai ca mine.” într-o

183

zi, cînd așteptam să-mi dea un răspuns, la zgomotul pașilor de pe scări deschisesem nerăbdător ușa camerei mele și văzusem un servitor frumos precum Endymion²⁵³, cu trăsături desăvîrșite, ce venea pentru o doamnă pe care nu o cunoșteam. Cînd liftierul se întorsese, în timp ce-i spuneam cu ce nerăbdare îi așteptasem răspunsul, i-am povestit și că mi se păruse că urcă, dar că de fapt cel care urca scările era un servitor de la hotelul Normandia. „Da, știu care, îmi spuse el, nu-i decît unul, un băiat de statura mea. Îmi seamănă, și la chip atît de bine, încît am putea fi luați unul drept

altul, parcă mi-ar fi frate." Voia să para că a înțeles totul încă din prima clipă, drept care, de îndată ce-i spuneai ceva, îți răspundea: „Da, da, da, da, da, înțeleg foarte bine”, cu o precizie și pe un ton inteligent care m-au înșelat câțeva vreme; dar oamenii, pe măsură ce-i cunoști, sînt ca un metal cufundat într-un amestec ce-l alterează: sub ochii tăi își pierde treptat calitățile (și uneori defectele). Înainte de a-i cere ce aveam să-i cer, am văzut că lăsase ușa deschisă; i-am spus să o închidă, căci mă temeam că vom fi auziți; îmi îndeplini dorința și se întoarse spre mine după ce împinsese puțin ușa, dar fără s-o închidă. „Asta ca să vă fac plăcere. Dar nu sîntem decît noi doi pe tot etajul.” Pe dată am auzit cum trece cineva, apoi două, apoi trei persoane. Asta mă enerva, din cauza unei posibile indiscreții, dar mai ales pentru că vedeam că el nu era nicidecum uimit și că era vorba de un du-te-vino normal. „Da, e camerista de alături care se duce după cearșafuri. Nu vă speriați, e doar chelnerul care se ocupă de vinuri și care vine să-și ia cheile. Nu, nu, nu-i nimic, puteți vorbi, e doar colegul meu, care vine să-și ia în primire serviciul.” Și cum motivele de a trece pe acolo ale tuturor acestor oameni nu-mi micșorau supărarea că aș fi putut fi auzit de ei, la porunca mea hotărîtă, se duse, nu să închidă ușa, ceea ce era peste puterea acestui ciclist care-și dorea o „motocicletă”, ci să o împingă încă puțin. „Așa sîntem liniștiți.” Eram atît de liniștiți, încît o americană intră peste noi și se retrase repede, scuizîndu-se că a greșit camera. „Te rog să mi-o aduci pe fata aceea”, i-am spus, după ce am trînit eu însumi ușa (ceea ce îl făcu pe un alt servitor să vină să verifice dacă nu rămăsese cumva vreo fereastră deschisă). „Îți amintești, e vorba de domnișoara Albertine Simonet. E scris pe plic, de altfel. Nu trebuie decît să-i spui că e din partea mea, va fi foarte bucuroasă să vină, am adăugat, pentru a-l încuraja să nu mă umilească prea mult. - Bineînțeles! - Ba nu-i deloc bineînțeles-

184

Drumul de la Berneville pînă aici este foarte incomod, -înțeleg! — Să-i spui să vină cu dumneata. - Da, da, da, da, înțeleg foarte bine”, îmi răspunse el pe acel ton net și plin de finețe care de multă vreme încetase să-mi mai facă o „bună impresie”, pentru că știam că e aproape mecanic și că, sub limpezimea lui aparentă, ascunde multă confuzie și prostie. „La ce oră te întorci? - Nu peste multă vreme”, îmi răspunse liftierul care, ducînd pînă la ultimele-i consecințe regula stabilită de Belise care recomandă a se evita utilizarea a două negații, se mulțumea totdeauna cu una singură²⁵⁴. „Pot foarte bine să mă duc. Chiar acum au fost suspendate învoirile, căci avem un salon cu douăzeci de tacîmuri pentru masa de prînz. Și era rîndul meu să ies. Se potrivește bine dacă ies puțin în seara asta. Îmi iau bicicleta. Așa o să mă mișc mai repede.” Și, după

0 oră, sosea, spunîndu-mi: „Domnul a așteptat ceva, dar domnișoara a venit cu mine, e jos. - Mulțumesc. Oare portarul n-o să se supere pe mine? - Domnul Paul? Nu știe unde am fost. Chiar portarul-șef n-are nimic împotrivă.” Dar odată, cînd îi zisesem: „Trebuie să mi-o aduci neapărat”, îmi spuse, surîzînd: „Știți, n-am găsit-o. Nu-i acolo. Și n-am putut rămîne mai multă vreme; mă temeam să nu pățesc cum a pățit colegul meu, care a fost rugat să plece (căci liftierul, care spunea „a reintra în slujbă” pentru o slujbă în care ești angajat pentru prima dată: „aș vrea să reintru în slujbă”, prin compensație sau pentru a îndulci acest lucru, dacă era vorba de el, sau pentru a-
1 insinua mai dulceag și mai perfid, dacă era vorba de un altul, spunea: „știu că a fost rugat să plece”). Surîdea, dar nu din răutate, ci fiindcă era timid. Credea că-și micșorează greșeala, dacă glumește pe seama ei. Tot astfel, îmi spusese: „**Știți**, n-am găsit-o”, nu pentru că ar fi crezut într-adevăr că știam.

Dimpotrivă, era sigur că nu știam și mai ales era înspăimântat de acest gând. Spunea „știți” pentru a se cruța de teama pe care o va simți rostind frazele menite să-mi aducă la cunoștință acea veste. Nu ar trebui niciodată să ne mîniem împotriva celor care, surprinși asupra faptului de a greși, încep să ricaneze. Ei se soartă astfel nu pentru că și-ar bate joc de noi, ci pentru ca le e încă să nu ne nemulțumească. Să ne arătăm plini de milă și de blîndețe față de cei care rîd. Semănînd cu un adevărat atac cardiac, tulburarea liftierului îi provocase acestuia nu numai o oșeață apoplectică, dar și o alterare a limbajului, ce devenise dintr-o dată familiar. În cele din urmă mi-a explicat că libertine nu era la Epreville, că ea urma să se întoarcă doar la

ora nouă, că dacă, din nimereală, ceea ce voia să spună din întîmplare, se va întoarce mai devreme, i se va transmite scrisoarea mea, și că ea va fi oricum la mine înainte de ora unu noaptea.

De altfel nici în seara asta nu a început să ia ființă cumplita mea neîncredere. Spre a spune lucrurile pe dată și deși faptul a avut loc cîteva săptămîni mai tîrziu, ea se născu dintr-o remarcă a lui Cottard²⁵⁵. Albertine și prietenele ei voiseră în acea zi să mă ducă la cazinoul din Incarville și, spre norocul meu, nu m-aș fi întîlnit cu ele (voind să-i fac o vizită doamnei Verdurin, care mă invitase de mai multe ori), dacă n-aș fi fost obligat să rămîn chiar în Incarville, din cauza unui tramvai aflat în pană și a cărui reparație cerea un anumit timp. Mergînd în lung și-n lat, în timp ce așteptam ca tramvaiul să-și continue drumul, m-am găsit dintr-o dată față-n față cu doctorul Cottard, venit în Incarville spre a da o consultație. Aproape că am ezitat să-l salut, căci nu răspunsese la nici una din scrisorile mele. Dar nu toată lumea își manifestă amabilitatea în același mod. Fiindcă nu fusese constrîns prin educația la aceleași reguli fixe de purtare pe care le respectau oamenii din societatea înaltă, Cottard era plin de bune intenții ignorate și negate de ceilalți, pînă în ziua cînd avea prilejul să și le manifeste. Se scuză, primise într-adevăr scrisorile mele, le vorbise soților Verdurin de prezența mea la Balbec, aceștia voiau foarte mult să mă vadă, iar el, Cottard, mă sfătuia să mă duc fără întîrziere sa-i vizitez. Voia să mă conducă el însuși chiar în acea seară, căci urma să ia din nou micul tren de interes local, spre a se duce să cîneze la soții Verdurin. Fiindcă ezitam, și cum trenul nu pleca încă, iar pana de tramvai nu era încă rezolvată, l-am invitat în micul cazinou, unul dintre acelea care îmi păruseră atît de triste în seara primei mele sosiri, dar care acum era plin de larma numeroaselor fete ce se aflau aici și care, din lipsă de cavaleri, dansau împreună. Andree veni către mine, alunecînd pe parchet, tocmai cînd credeam că voi pleca peste o clipă cu Cottard la soții Verdurin; i-am refuzat cu hotărîre propunerea, cuprins dintr-o dată de o foarte vie dorință de a rămîne cu Albertine. Căci o auzeam cum rîde. Și acel rîs îmi evoca dintr-o dată camera ei roz, epidermele parfumate de care părea că s-a frecat, cărînd cu el, amărui, senzual și revelator ca o mireasmă de mușcată, cîteva părțile aproape palpabile, iritante și tainice.

Una dintre fete, pe care nu o cunoșteam, se așeză la pian,

și Andree îi ceru Albertinei să valseze cu ea. Fericit la gîndul că rămîne cu aceste fete, în acest mic cazinou, i-am atras atenția lui Cottard cît de bine dansau împreună. Dar el, vorbind în punctul de vedere special al medicului, și vîdînd o proastă educație care nu ținea seama de faptul că eu le cunoșteam pe fete, căci mă văzuse totuși, fără îndoială, salutîndu-le, îmi

ispunse: „Da, sînt foarte imprudenți acei părinți care-și lasă fetele să capete asemenea obiceiuri. Nu le-aș îngădui niciodată fetelor mele să vină aici. Cel puțin sînt frumoase? Nu le deslușesc trăsăturile. Uită-te la ele”, adăugă el, arătîndu-mi-le Albertine și pe Andree, care valsau încet, strîngîndu-se tare în

brațe, „mi-am uitat lornionul și nu văd bine, dar sînt sigur că
ceste fete simt acum o mare plăcere. Nu se știe îndeajuns că
^meile simt plăcerea mai ales prin sîni. Și iată, sîni lor se ating în
întregime." într-adevăr, era chiar așa. Nu știu dacă*ele au auzit sau au ghicit
reflecția lui Cottard, dar s-au desprins ușor una de cealaltă, continuînd să
valseze. Andree îi spuse în acea clipă cîteva cuvinte Albertinei, și aceasta
rîse cu același rîs pătrunzător și adînc pe care i-l auzisem nu demult. Dar
tulburarea pe care mi-o pricinui de data aceasta fu doar crudă; Albertine
părea că-i arată Andreei, că o silește să constate un freamăt voluptuos și
tainic. El suna ca primele sau ca ultimele acorduri ale unei sărbători
necunoscute. Am plecat cu Cottard, absorbit de convorbirea cu el,
negîndindu-mă decît din cînd în cînd la scena pe care o văzusem. Nu pentru
că spusele lui Cottard ar fi fost interesante. Devoiseră în acea clipă chiar
pline de acreală, căci tocmai îl zărisem pe doctorul du Boulbon, care nu
ne văzu. Venise, să-și petreacă cîtva timp de cealaltă parte a golfului Balbec,
unde i se cereau multe consultații. Or, deși Cottard avea obiceiul să declare
că nu face medicină în vacanță, el nădăjduise să-și înfiripe pe această plajă
o clientelă de soi, încercare pe care du Boulbon o împiedica. Desigur,
medicul din Balbec riu-l putea .stingheri pe Cottard. El era doar un medic
foarte conștiincios, care știa totul și căruia nun puteai vorbi nici despre cea
mai mică mîncărime •ară.ca el să-ți indice pe dată, printr-o formulă
complexă, pomăda, loțiuhea sau unguentul care ți se potriveau. După cum
spunea Marie Ginește²⁵⁶ în frumosu-i limbaj, el știa să '-vrăjească" rănile și
plăgile. Dar era lipsit de strălucire. îi
>ncinuise un mic necaz lui Cottard. Acesta, de cînd voia să-și Schimbe catedra
pe o catedră de terapeutică, se specializase în mtoxicității, primejdioasă
inovație a medicinei, servind la a

137

reînnoi etichetele farmaciștilor, ale căror produse sînt declarate netoxice,
spre deosebire de alte droguri asemănătoare, și chiar avînd virtuți de
dezintoxicare. Este reclama la modă; abia dacă mai supraviețuiește în josul
hîrtiei, în litere ilizibile, ca o slabă urmă a unei mode precedente, asigurarea că
produsul a fost cu grijă antiseptizat. Intoxicațiile slujesc și să-l liniștească pe
bolnav, care află cu bucurie că paralizia de care suferă nu-i decît o boală
toxică. Or, uri mare-duce venit șă-și petreacă vreo cîteva zile la Balbec și
avînd un ochi foarte umflat, îl chemase pe Cottard care, în schimbul a cîtorva
bancnote de o sută de franci (profesorul nu se deranja pentru mai puțin),
stabilise drept cauză a inflamației o stare toxică și prescrisese un regim de
dezintoxicare. Ochiul rămînînd în continuare umflat, marele-duce i se
adresă medicului din Balbec, care în cinci -miflute îi scoase un fir de praf. A
doua zi ochiul se vindecase cu totul. Avea totuși un rival mai primejdios în
persoana unei celebrități în domeniul bolilor nervoase. Era un bărbat foarte
roșu la față, jovial, pentru că neîncetatul lui contact cu decrepitudinea
nervoasă nu-l împiedica să fie foarte sănătos, dar și pentru a-și liniști
bolnavii prin felul cum rîdea în hohote cînd le spunea bună ziua sau la
revedere, chiar dacă mai tîrziu dădea și el o mîna de ajutor zdravănă ca să fie
puși în cămașa de forță. Totuși, de îndată ce vorbeai cu el în societate,
despre politică sau literatură, te asculta cu o bunăvoință atentă, de parcă ar
fi spus: „Despre ce-i vorba?", fără să se pronunțe pe dată, ca și cum i s-ar fi
cerut o consultație. Dar acesta, oricît de mult talent ar fi"avut, era un
specialist. De aceea toată mînia lui Cottard era îndreptată împotriva lui du
Boulbon. De altfel, m-am despărțit curînd, spre a mă întoarce acasă, de
profesorul prieten al soților Verdurin, făgăduindu-i că mă voi duce să-i
vizitez.

Răul pe care mi-l făcuseră cuvintele sale privitoare la Albertine și
Andree era adînc, dar n-am simțit pe dată suferința cea mai ascujită, așa

cum se întâmplă și cu acele otrăvuri care nu lucrează decît după cîtăva vreme.

Albertine nu veni în seara cînd liftierul se dusese după ea, deși acesta mă asigurase că în curînd va fi la mine. Desigur, farmecele unei persoane stînesc mai rar iubirea decît o frază de felul acesteia: „Nu, în seara asta nu sînt liberă.” Dacă ești împreună cu niște prieteni, această frază te lasă indiferent; ești vesel toată seara, nu dai atenție unei anumite imagini; în tot acest răstimp ea se scaldă în amestecul necesar; îhtorcîndu-te acasă, găsești clișeul, dezvoltat și cu desăvîrșire clar. Îți dai

188

seama că viața nu mai este cea la care ai fi renunțat pentru un nimic în ajun, pentru că, deși continui să nu te temi de moarte, nu mai îndrăznești să te gîndești la despărțire.

De altfel, începînd nu de la ora unu noaptea (oră fixată de liftier), ci de la ora trei, nu am mai suferit ca odinioară simțînd cum mi se micșorează șansele de a o vedea ivindu-se. Certitudinea că ea nu va mai veni îmi aduse o liniște desăvîrșită, o prospețime; acea noapte era pur și simplu o noapte ca atîtea altele cînd nu o vedeam, și porneam tocmai de la această idee. Iar din acea clipă gîndul că o voi vedea a doua zi sau în alte zile, profilîndu-se pe acest neant acceptat, era dulce inimii mele. Uneori, în asemenea seri de așteptare, ești neliniștit din pricina vreunui medicament pe care l-ai luat. Cel care suferă își interpretează greșit neliniștea, crezînd că este anxios din cauza celei care nu vine. Iubirea se naște în acest caz, ca anumite boli nervoase, din explicația inexactă a unui rău greu de îndurat. Explicație pe care nu-i de nici un folos să o rectificăm, cel puțin în ceea ce privește iubirea, sentiment care (oricare i-ar fi cauza) se datorează totdeauna unei erori.

A doua zi, cînd Albertine îmi scrise că abia se întorsese la Epreville, că nu-mi primise deci biletul la timp, și că va veni, dacă-i îngădui, să mă vadă în acea seară, îndărătul cuvintelor din scrisoarea ei, ca "și îndărătul celor pe care mi le spusese cîndva la telefon, mi se păru că simt prezența unor plăceri, a unor ființe pe care mi le preferase. Încă o dată am fost străbătut din tălpi și pînă-n creștet de curiozitatea dureroasă de a ști ce făcuse, de iubirea latentă pe care o purtăm totdeauna în noi înșine; am putut să cred timp de o clipă că această iubire mă va lega de Albertine, dar ea se mulțumi să freacă pe loc și ultimele-i murmure s_e stinseră fără altă urmare.

Înțelesesem greșit cînd venisem prima oară la Balbec - și poate că și Andree pățise ca și mine - firea Albertinei. Credeam că toate insistențele noastre nu reușeau să o convingă să renunțe la un garden-party, la o plimbare cu măgari, la un picnic, pentru că era frivolă și naivă. În timpul celei de a doua șederi a mea la Balbec, am bănuit că acea frivolitate nu era decît o aparență, iar petrecerile doar un paravan, dacă nu chiar o invitație. Sub diferite forme, se întâmpla lucrul următor (înțeleg >nn asta lucrul văzut de mine, dinspre partea geamului de la c&re priveam eu, care nu era nicidecum transparent, și fără ca ®^u să pot ști ce era adevărat de cealaltă parte). Albertine îmi avea declarațiile de iubire cele mai pătimașe. Se uita la ceas,

pentru că trebuia să meargă în vizită la o doamnă care primea lumea, se pare, în fiecare zi la ora cinci, la Infreville. Chinuit de o bănuială și simțindu-mă de altminteri bolnav, îi ceream Albertinei, o rugam să rămână cu mine. Era cu neputință (ba chiar nu mai putea rămâne decât cinci minute), pentru că acea doamnă, deloc ospitalieră și foarte susceptibilă, și, pe deasupra, după cum spunea Albertine, plicticoasă la culme, s-ar fi supărat. „Dar nu ești totdeauna obligată să te duci în vizită. - Mătușa mea m-a învățat că trebuie înainte de orice să fii politicoasă. - Dar te-am văzut adeseori purtându-te nepoliticos. - Nu-i același lucru, această doamnă mi-ar purta pică și m-ar pune rău cu mătușa mea. Oricum nu mă am prea bine cu ea. Ea ține să mă duc să o văd măcar o dată pe această doamnă.

- Dar spui că primește musafiri în fiecare zi." Albertine, simțind că „nu mai are încotro", își modifica raționamentul. „Bineînțeles, poate fi vizitată zilnic. Dar astăzi mi-am dat întâlnire cu ea la niște prietene. Așa o să ne plictisim mai puțin.
- În acest caz, Albertine, le preferi pe acea doamnă și pe prietenele tale, de vreme ce pentru a nu risca să faci o vizită plicticoasă, preferi să mă lași singur, bolnav și deznădăjduit. - Îmi este indiferent dacă vizita va fi sau nu plicticoasă. Dar mă duc din devotament pentru ele. O să le conduc acasă în trăsurica mea. Altfel ar trebui să se întoarcă pe jos." îi spuneam Albertinei că există trenuri la Infreville pînă la ora zece seara. „E adevărat, dar știi, s-ar putea să fim invitate să rămînem la cină. Gazda e foarte primitoare. - O să refuzi. - O voi supăra pe mătușa mea. - Poți să cinezi și sa iei trenul care pleacă la ora zece. - Nu prea aș avea timp. - Dar atunci nici eu nu pot să vă duc vreodată în oraș spre a lua cina, căci nu m-aș putea întoarce cu trenul. Albertine, vom face un lucru mult mai simplu: simt că mi-ar prinde bine să respir puțin aer; fiindcă nu poți renunța să o vizitezi pe acea doamnă, te voi întovărăși pînă la Infreville. Nu te teme, nu voi merge pînă la *Turnul Elisabeth* (așa se numea vila acelei doamne), nu o voi vedea nici pe doamnă, și nici pe prietenele tale." Albertine părea a fi primit o teribilă lovitură. Se bîlbîia. Spuse că nu-i priau băile în mare. „Te plictisește ideea că te-aș putea întovărăși? - Cum poți spune asta, știi doar bine că plăcerea mea cea mai mare este să ies cu tine." Avusese loc o bruscă schimbare. „De vreme ce ne vom plimba împreună, îmi spuse ea, de ce nu am merge de cealaltă parte a Balbecului, am putea cina împreună. Ar fi atît de plăcut. Acolo plaja e mult mai frumoasă. Încep să mă satur

de Infreville și de toate lucrurile astea verzi. - Dar prietena mătușii tale se va supăra dacă nu te duci în seara asta la ea. - O să se supere, dar o să-i treacă. - Nu, nu-i bine să-i superi pe semenii tăi. - Nici n-o să-și dea măcar seama, căci primește vizite în fiecare zi; e același lucru dacă mă duc mîine, poimîine, peste opt zile sau peste cincisprezece zile. - Și prietenele tale? - Oh! și ele m-au lăsat de multe ori baltă. E rîndul meu acum. - Dar acolo unde-mi propui să mergem, trenul nu circulă decât pînă la ora nouă. - Ora nouă e tocmai potrivită. Și apoi nu trebuie să ne schimbăm planurile cu gîndul la întoarcere. Vom găsi totdeauna o căruță, o bicicletă, ba putem să

ne întoarcem chiar pe jos. - Nu-i chiar așa, Albertine! Găsești pe partea unde se află Infreville, unde micile stațiuni se țin lanț. Dar pe partea cealaltă nu-i același lucru. - Ba da. Îți făgăduiesc că o să te duc acasă teafăr." Simțeam că Albertine renunța pentru mine la ceva hotărît dinainte și pe care nu voia să mi-l dezvăluie, și că în seara asta cineva va fi tot atât de nefericit pe cât eram eu. Văzînd că nu era cu putință să facă ceea ce voise, de vreme ce eu țineam să o întovărășesc, se hotărîse să renunțe. Știa că gestul ei e reparabil. Căci, ca toate femeile care au mai multe legături în viața lor, se sprijinea pe două lucruri ce rămîn întotdeauna la fel de puternice: îndoiala și gelozia. Desigur, nu căuta să le stîrnească, ci dimpotrivă. Dar îndrăgostiții sînt atît de bănuitori, încît simt pe dată minciuna. Astfel încît Albertine nefiind mai bună decît o alta, știa din experiență (fără a ghici cîtuși de puțin că datora asta geloziei) că-i va regăsi totdeauna pe cei pe care-i părăsise într-o seară. Persoana necunoscută la care renunța pentru mine va suferi, o va iubi și mai mult (Albertine nu știa că tocmai din acea pricină), și, pentru a nu mai suferi, se va întoarce la ea, cum aș fi făcut și eu. Dar eu nu voiam nici să-l fac pe celălalt să sufere, nici să mă obolesc, nici să pornesc pe calea teribilă a cercetărilor, a supravegherii multiforme și fără de sfîrșit. „Nu, Albertine, nu vreau să-ți stric plăcerea, du-te la doamna din Infreville, sau la persoana care se ascunde îndărătul ei, mi-e totuna. Adevăratul motiv pentru care nu merg cu tine este că tu u dorești asta, că plimbarea pe care o vei face cu mine nu-i cea pe care voiai s-o faci, dovadă că te-ai contrazis de mai bine de cinci ori fără să-ți dai seama." Biata Albertine se temu că e contradicții, pe care nu le observase, sînt foarte grave, - năiștijnd bine ce minciuni îmi spusese: „E foarte cu putință să fi contrazis. Aerul mării mă buimăcește. Tot timpul

191

confund numele între ele," Și (ceea ce-mi dovedi că acum aș fi crezut-o fără prea mare greutate) am simțit ca durerea unei răni cînd mi-a mărturisit ceea ce nu bănuisem decît vag. „Bine, ne-am înțeles, plec", îmi spuse ea pe un ton tragic, nu fără a-și privi ceasul, spre a vedea dacă nu a întîrziat dincolo, acum cînd îi ofeream pretextul că nu petrec seara cu mine. „Ești prea rău cu mine. Îmi schimb tot programul ca să petrec o seară frumoasă cu tine, și tu nu vrei, ba mă mai și învinuiești că mint. Niciodată nu te-am mai văzut atît de crud. Marea îmi va fi mormîntul. N-o să te mai revăd niciodată. (Inima îmi bătu puternic la aceste cuvinte, deși eram sigur că se va întoarce chiar de a doua zi, ceea ce se și întîmplă.) Mă voi îneca, mă voi arunca în apă. - Ca Sapho²⁵⁷. - Mă insulti din nou; nu ai îndoieli numai asupra spuselor mele, ci și asupra faptelor mele. - Draga mea, nu mă gîndeam la nimic rău, îți jur, știi doar că Sapho s-a aruncat în mare. - Ba da, ba da, n-ai nici o încredere în mine." Văzu că limba pendulei este la fără douăzeci; se temu că va întîrzia la întîlnire și, alegînd cel mai scurt rămas bun (avea să se scuze venind să mă vadă a doua zi, cînd probabil cealaltă persoană nu era liberă), o luă la goană, strigînd: „Adio pentru totdeauna", pe un ton deznădăjduit. Și poate că și era deznădăjduită. Căci știind mai bine decît mine ce face atunci, mai severă și totodată mai indulgentă față de ea însăși decît eram eu față de ea, poate că se îndoia totuși că o voi mai primi, după ce mă părăsise în felul acesta. Or, cred că ținea la mine, și încă în asemenea măsură încît cealaltă persoană era și mai geloasă decît mine.

Cîteva zile mai tîrziu, la Balbec, pe cînd ne aflam în sala de dans a cazinoului, le-am văzut intrînd pe sora și pe verișoara lui Bloch²⁵⁵, ce se făcuseră și una și cealaltă foarte frumoase, dar pe care nu le mai salutam, din cauza prietenelor mele, căci cea mai tînără, verișoara, trăia în văzul lumii cu actrița, pe care o cunoscuse în timpul primei mele șederi la Balbec. Andree, la o aluzie pe care cineva o făcu în șoaptă, îmi spuse: „în privința asta sînt ca și Albertine, nimic nu ne face mai mare silă." Începînd să stea

de vorbă cu mine pe canapeaua unde ne așezasem, Albertine întorsese spatele celor două tinere fete cu apucături deocheate. Și totuși eu observasem că înainte de a fi făcut această mișcare, în clipa când apăruseră domnișoara Bloch și verișoara ei, în ochii prietenei mele se aprinsese acea atenție bruscă și profundă care pune uneori pe chipul veselei fete o expresie serioasă, chiar gravă, ce devenea apoi tristă.

192

Dar Albertine își întorsese pe dată către mine privirile, rămase totuși ciudat de fixe și visătoare. Domnișoara Bloch și verișoara ei pfeținând, după ce rîseseră în hohote și chicotiseră necuviincios, am întreat-o pe Albertine dacă micuța blondă (cea care era prietenă cu actrița) nu era aceeași care, în ajun, fusese premiată după cursa trăsurilor de flori. „Nu știu, spuse Albertine, una dintre ele e blondă? Nu mă interesează prea mult, nu m-am uitat niciodată bine la ele. Deci una dintre ele e blondă?” le întrebă ea pe un ton indiferent pe cele trei prietene ale sale. Fiind vorba de persoane pe care Albertine le întâlnea zilnic pe dig, această ignoranță îmi păru excesivă, și deci mai curînd prefăcută. „Nici ele nu par a-ne privi prea mult”, i-am spus Albertinei, poate cu gîndul, totuși inconștient, că dacă Albertine ar fi iubit femeile, aș fi silit-o astfel să nu regrete nimic, arătîndu-i că acestora nu le atrăsese atenția și că pînă și cele mai vicioase evită să le privească prea atent pe fetele pe care nu le cunosc. „Nu ne-au privit nici ele, spui? îmi răspunse cu îndrăzneală Albertine. Dimpotrivă, tot timpul n-au făcut decît asta. - Dar n-ai cum să știi, i-am spus, erai cu spatele la ele. - Dar mă uitam aici”, îmi răspunse ea, arătîndu-mi, zidită în peretele din fața noastră, o mare oglindă pe care nu o observasem, și de care, înțelegeam abia acum, prietena mea, în timp ce-mi vorbea, nu-și desprinsese privirile frumoșilor ei ochi adfnc preocupați.

Din ziua cînd Cottard intrase cu mine în micul cazinou din Incarville, și deși nu-i împărtășeam părerea, Albertine nu-mi mai păru aceeași; vederea ei mă umplea de mînie. Eu însumi mă schimbasem tot atît de mult pe cît de schimbată îmi părea ea. Încetasem să-i mai vreau binele; în prezența, dar și în absența ei, atunci cînd cuvintele mele puteau să-i fie transmise, vorbeam despre ea în modul cel mai jrgnitor. Totuși, existau și perioade de acalmie. Într-o zi am aflat că Albertine și Andree acceptaseră o invitație din partea lui Elstir. Fiind sigur că aveau de gînd, la întoarcere, să se amuze ca niște liceene, nitîndu-le pe fetele cu purtări deocheate și aflînd în asta o plăcere nemărturisită de fecioare care mă chinuia, fără să mă anunț, pentru a le stingheri și a o lipsi pe Albertine de plăcerea pe care și-o făgăduise, am sosit pe neașteptate la Elstir acasă. Jar n-am găsit-o aici decît pe Andree. Albertine alesese o altă '> cînd trebuia să vină și mătușa ei. Atunci mi-am spus că doctorul Cottard se înșelase; impresia favorabilă pe care mi-o 'dusese prezența Andreei, care nu era în tovărășia prietenei

193

sale, se prelungea și întreținea în mine stări mai blînde față de Albertine. Dar ele nu durau mai mult decît fragila sănătate a acelor făpturi delicate care se simt doar din cînd în cînd mai bine și care dintr-un nimic cad din nou bolnave. Albertine o ațîța pe Andree²⁵⁹ la jocuri care, fără să meargă prea departe, nu erau poate cu totul nevinovate; suferind de această bănuială, o îndepărtam totuși pînă la urmă. Dar abia mă vindecam, și ea renăștea sub o altă formă. O văzusem pe Andree făcînd una dintre acele mișcări grațioase ce-i erau proprii, punîndu-și drăgălaș capul pe umărul Albertinei, sărutînd-o pe gît cu ochii pe jumătate închiși; sau le vedeam schimbînd o privire; cîteva cuvînte scăpaseră cuiva care le văzuseră pe amîndouă împreună, ducîndu-se să se scalde în mare" - nimicuri care plutesc de obicei în atmosfera înconjurătoare din care cei mai mulți oameni le absorb de-a lungul întregii zile, fără ca sănătatea lor să aibă de suferit și fără ca dispoziția lor să se schimbe, dar care sînt morbide și dau naștere unor noi suferințe în sufletul celor predispuși la asta. Uneori chiar, fără să o fi revăzut pe Albertine, fără să mi se fi vorbit de ea, regăseam în memorie un gest al Albertinei față de Gisele²⁶⁰, gest care mi se păruse cîndva inocent; acum el nimicea calmul pe care mi-l regăsisem, nu mai aveam nici măcar nevoie să mă duc să respir afară germenii primejdioși, mă intoxicasem eu însumi, cum ar fi spus Cottard. Mă gîndeam atunci la tot ce aflasem despre iubirea lui Swann pentru Odette, despre felul cum Swann fusese înșelat întreaga-i viață. De fapt, dacă mă gîndesc bine, ipoteza care m-a făcut să construiesc treptat întreg caracterul Albertinei și să interpretez în chip dureros fiecare clipă a unei vieți pe care nu o puteam controla pe de-a-ntregul, a fost amintirea, ideea fixă a caracterului doamnei Swann, așa cum îmi fusese el descris. Asemenea povestiri au făcut ca, în viitor, imaginația mea să se joace presupunînd că Albertine, în loc să fie o fată cuminte, ar fi putut să fie la fel de imorală și capabilă de aceeași înșelătorie ca o fostă cocotă, și mă gîndeam la toate suferințele care m-ar fi așteptat dacă aș fi iubit-o vreodată.

Într-o zi, chiar în fața hotelului meu, unde ne întîlpiam pe dig, îi adresasem Albertinei cuvintele cele mai cumplite și mai umilitoare, iar Rosemonde²⁶¹ spunea: „Cît de mult te-ai schimbat față de ea, altădată nu exista decît ea pentru tine, te ducea de nas, iar acum o tratezi ca pe o slujnică." Pentru a pune și mai mult în evidență atitudinea mea față de Albertine, mă purtam cum nu se poate mai frumos cu Andree care, chiar dacă

ar fi fost atinsă de același viciu, mi se părea mai scuzabilă, pentru că era suferindă și neurastenică. Tocmai atunci am văzut ivindu-se, trasă în trap de doi cai, pe strada perpendiculară pe digul unde ne aflam, caleașca doamnei de Cambremer. Prim-prezidentul care, în acea clipă, înainta către noi, sări într-o parte cînd recunoscu trăsura, pentru a nu fi, văzut în societatea noastră; cînd se gîndi însă că privirile marchizei puteau să se încrucișeze cu ale sale, se înclină, salutînd adînc cu pălăria. Dar trăsura, în loc să-și continue drumul, cum părea probabil, pe strada Mării, dispăru îndărătul intrării hotelului. Trecuseră zece minute, cînd liftierul, respirînd din greu, din pricină că alergase, veni să-mi spună: „Marchiza de Camembert²⁶² a venit aici să-1 vadă pe domnu. Am urcat în cameră, am căutat în salonul de lectură, nu l-am putut găsi pe domnu. Uite că m-am gîndit să vin și pe plajă, și bine-am făcut." Abia își terminase mica povestire că, urmată de nora ei și de un domn cu o înfățișare foarte ceremonioasă, înainta către mine marchiza, sosind probabil de la o petrecere matinală sau de la un ceai din împrejurimi, și copleșită nu atît de povara bătrîneții cît de cea a nenumăratelor obiecte de lux pe care credea că-i bine să le poarte spre a-și respecta rangul și a părea

cît mai „împodobită" celor pe care venea să-i vadă. Se producea de fapt acea „debarcare" la hotel a familiei Cambremer de care bunica se temea atît de mult odinioară, cînd voia ca Legrandin să nu știe că ne vom duce poate la Balbec. Pe atunci mama rîdea de temerile stîrnite de o întîmplare pe care ea o socotea imposibilă. Iată totuși că în cele din urmă această întîmplare avea loc, dar pe alte căi și fără ca Legrandin să aibă vreun amestec. „Pot rămîne și eu, dacă nu te deranjez?" mă întrebă Albertine (în ochii căreia persistau, pricinuite de cuvintele crude pe care i le spusese, cîteva lacrimi, pe care le-am observat, fără să par a le vedea, și care m-au umplut de bucurie), „aș vrea să-ți spun ceva." O pălărie cu pene, împodobită cu un ac cu piatră de safir, era așezată la nimereală pe peruca doamnei de Cambremer, ca un semn a căruia prezență era necesară, dar și suficientă, locul lui fiind indiferent, eleganța convențională, imobilitatea inutilă. În ziua căldurii, preabuna doamnă se îmbrăcase cu o manteluță din mărgele de jad ce semăna cu un veșmînt bisericesc,

deasupra căreia atîrna o etolă de hermină, ce părea purtată nu otnyit temperaturii și anotimpului, ci felului ceremoniei. În - Pieptul doamnei de Cambremer, emblema de baroană,

înșă de un lanț, atîrna ca o cruce. Domnul²⁶₁ era un celebru

195

avocat din Paris, dintr-o familie nobilă, care venise să-și petreacă trei zile în familia Cambremer. Era unul dintre acei oameni foarte experimentați în profesia lor și care, tocmai de aceea, o disprețuiesc întrucîtva, spunînd, de exemplu: „Știu că pledez bine, și tocmai de aceea nu-mi mai place să pledez", sau: „Nu mă mai interesează să operez; știu că operez bine." Inteligenți, *artiști*, ei văd cum în jurul maturității lor, puternic susținută de succes, strălucește acea „inteligență", acea fire' de „artist" pe care confrății le-o recunosc și care le conferă un oarecare gust și discernămînt. Ei se pasionează nu pentru pictura unui mare artist, ci pentru cea a unui artist totuși foarte distins, investindu-și îri operele acestuia marile venituri dobîndite prin profesia lor. Le Sidaner²⁶⁴ era artistul ales de prietenul familiei Cambremer, care, de altfel, eră un om foarte plăcut. Vorbea bine despre cărți, dar nu despre cele ale adevăraților maeștri, despre cei care au știut să se țină pe ei înșiși sub un control riguros. Singurul cusur stingheritor al " acestui diletant consta în faptul că el folosea în mod constant anumite expresii clișeu ca de exemplu „în cea mai mare parte", ceea ce conferea lucrurilor despre care voia să vorbească un aer important și incomplet. Doamna de Cambremer profitase, îmi spusese ea, de o petrecere pe care niște prieteni ai ei o dăduseră în acea dimineață lîngă Balbec, pentru a veni să mă vadă, după cum îi promisese lui Robert de Saint-Loup. „Știi că trebuie să vină curînd să-și petreacă aici cîteva zile. Unchiul său Charlus se află în vilegiatură la cumnata lui, ducesa de Luxembourg, și domnul de Saint-Loup va profita de acest prilej pentru a-și saluta mătușa și a-și revedea fostul regiment, de care este foarte iubit, foarte prețuit²⁷⁵. Primim adeseori vizita unor ofițeri care ne vorbesc cu toții despre el, lăudîndu-l cum nu se poate mai mult. Cît de amabil ar fi din partea voastră dacă ne-ați face plăcerea să veniți amîndoi la Feterne." I le-am prezentat pe Albertine și pe prietenele ei. Doamna de Cambremer ne prezentă nurorii sale. Aceasta, atît de rece față de micii nobili din vecinătatea castelului Feterne, pe care era silită să-i întîlnească, atît de rezervată, de teamă să nu se compromită", îmi întinse mîna cu un larg surîs, bucuroasa că se află pe un teren sigur, în fața unui prieten al lui Robert de Saint-Loup, despre care acesta, cu o finețe mondenă plină de discreție, îi spusese că este foarte prieten cu familia Guermantes. Spre deosebire de soacra ei, doamna de Cambremer avea două feluri de a fi politicoasă, nespuse de diferite. Dacă aș fi cunoscut-o

prin mijlocirea fratelui ei Legrandin, ea s-ar fi purtat în cel mai bun caz cu o politețe uscată, insuportabilă. Dar față de un prieten al familiei Guermantes arboră cel mai frumos suris al ei. Încăperea unde puteai primi cel mai comod la hotel era salonul de lectură, acel loc odinioară atît de înspăimîntător, unde acum intram de zece ori pe zi, ieșind cînd voiam, ca un adevărat stăpîn, precum acei nebuni nu foarte bolnavi și de multă vreme internați într-un ospiciu a cămi cheie le-a fost încredințată de medicul lor. De aceea m-am oferit să o conduc acolo eu însumi pe doamna de Cambremer. Și cum acest salon nu-mi mai inspira nici o timiditate și nu mă mai fermeca în vreun fel, pentru că fața lucrurilor se schimbă pentru noi ca și cea a persoanelor, i-am făcut această propunere fără nici o tulburare. Dar ea a refuzat, preferînd să rămînă afară, și ne-am așezat în aer liber, pe terasa hotelului. Aici am găsit, și m-am grăbit să-1 pun deoparte, un volum de doamna Sevigne pe care mama nu avusese timp să-1 ia cînd se retrăsese în grabă, aflînd că sînt vizitat. Ca și bunica, se temea de aceste invazii ale unor oameni străini, și, de teamă că nu va mai putea scăpa dacă se lasă încercuită, fugea cu o repeziciune care ne stîrnea rîsul, tatei și mie. Doamna de Cambremer ținea în mînă, agățate de mînerul unei umbrele ca de o cîrjă, mai multe poșete brodate, o pungă cusută cu fir auriu din care atîrnau firicele de granat, și o batistă de dantelă. Mi se părea că ar fi fost mai comod să le pună pe un scaun, dar simțeam că ar fi fost necuviincios și inutil să-i cer să se lepede de ornamentele călătoriei sale pastorale și ale sacerdoțiului său monden. Priveam marea liniștită, pe care pescăruși pluteau ici-colo, ca niște corole albe. Din cauza nivelului de simplu „medium” la care ne coboară conversația mondenă și, de asemenea, dorința noastră de a plăcea nu datorită calităților noastre, ignorate de noi înșine, ci prin ceea ce noi credem că trebuie să fie prețuit de cei care sînt cu noi, am început instinctiv să-i vorbesc doamnei de Cambremer, născută Legrandin, așa cum ar fi putut să-i vorbească fratele ei. „Au, i-am spus vorbindu-i despre pescăruși, imobilitatea și albeața unor nenufari.” Și, într-adevăr, păreau că oferă o țintă inertă micilor valuri ce-i legănau și care, prin contrast, păreau însuflețite de o intenție și căpătau viață. Bătrîna marchiză nu ostenea lăudînd superba priveliște către mare pe care o aveam la Balbec, și mă invidia, ea care, la La Raspeliere (unde de altfel nu locuia în acest ari), nu vedea valurile decît de foarte departe. Avea două ciudate obiceiuri,

care țineau atît de iubirea ei exaltată pentru arte (mai ales pentru muzică), cît și de insuficiența-i dentară. De fiecare dată cînd vorbea despre estetică, glandele ei salivare, ca acelea ale anumitor animale cînd sînt în **rut**, intrau într-o fază de hiper-secreție, iar gura fără dinți a bătrînei doamne lăsa să se scurgă pe la colțuri, pe sub o ușoară mustață, cîteva neașteptate picături ^{26f)}. Pe dată le înghițea, suspinînd adînc, ca și cum și-ar fi tras răsufierea, iar dacă era vorba despre o bucată muzicală foarte frumoasă, își ridica brațele, plină de entuziasm, și emitea cîteva judecăți sumare, energic rostite de fălcile-i puternice, și la nevoie spuse pe nas. Or, nu mă gîndisem niciodată că vulgara plajă din Balbec poate oferi o frumoasă „vedere marină”, iar cuvintele doamnei de Cambremer mă făceau acum să-mi schimb părerea. Dar, și, i-am spus-o, auzisem totdeauna zicîndu-se că de nicăieri nu ai o priveliște atît de frumoasă ca de la La Raspeliere, care era așezată pe vîrfurile unei coline, și de unde, dintr-un mare salon cu două căminuri, un rînd întreg de ferestre privește spre capătul grădinilor, printre frunzișuri, marea, pînă dincolo de Balbec, iar alt rînd, valea. „Cît ești de amabil și cît de bine te exprimi: marea printre frunzișuri. E încîntător, seamănă cu... un evantai.” Și am simțit, după respirația-i adîncă, menită să înghită saliva și să usuce

mustața, că acel compliment era sincer. Dar marchiza născută Legrandin rămase rece, pentru a-și arăta disprețul nu pentru cuvintele mele, ci pentru cele ale soacrei sale. De altfel, "ea nu numai că disprețuia inteligența acesteia, dar îi deplîngea și amabilitatea, temîndu-se totdeauna că oamenii nu-i vor respecta îndeajuns pe cei din familia Cambremer. „Și cît de frumos e acest nume, i-am spus. Ar fi plăcut să știm originea tuturor acestor nume. - Pot să-ți spun originea acestuia, îmi răspunse cu blîndețe bătrîna doamnă. E o locuință de familie, lăsată nouă moștenire de bunica mea-Arrachepe²⁶⁷, nu-i o familie ilustră, dar e o bună și foarte veche familie provincială. - Cum adică nu-i ilustră? o întrerupse sec nora. Un întreg vitraliu al catedralei din Bayeux²⁶⁸ este împodobit cu stema ei, și cea mai mare biserică din Avranches²⁶⁹ e plină de monumentele ei funerare. Dacă aceste vechi nume te amuză, adăugă ea, ai întîrziat cu un an. Am numit la biserica din Criquetot, în ciuda greutăților de a-1 muta de la o dioceză la alta, pe omul cel mai bătrîn dintr-un ținut foarte îndepărtat, unde am niște moșii, Combray, și unde bunul preot simțea că se îmbolnăvește de nervi. Din nefericire, aerul mării nu-i priște la vîrsta lui înaintată; i s-a agravat

198

neurastenia și s-a întors la Combray. Dar, pe cînd ne era vecin, s-a dus și a cercetat tot felul de hîrtoage străvechi, făcînd apoi o cărțuție destul de ciudată despre numele din această regiune²⁷⁰. A prins gust de asemenea treabă, căci se pare că-și petrece ultimii ani din viață scriind o mare lucrare despre Combray și împrejurimile sale. Îți voi trimite cărțuția lui despre împrejurimile castelului Feterne. E o muncă de benedictin. Vei citi în ea lucruri foarte interesante despre bătrîna noastră La Raspeliere, despre care soacra mea vorbește cu prea multă modestie. — În orice caz, răspunse bătrîna doamnă de Cambremer, anul acesta La Raspeliere nu-mi mai aparține. Dar se simte că ai o fire de pictor; ar trebui să desenezi, și mi-ar plăcea mult să-ți arat Feterne, care e mult mai frumos decît La Raspeliere." Căci de cînd familia Cambremer închiriasse familiei Verdurin această ultimă locuință, poziția ei dominantă încetase dintr-o dată să-i mai pară a fi ceea ce fusese pentru ea ani în șir, adică posedînd avantajul, unic în acel ținut, de a avea o priveliște către mare și totodată către vale, acum înfățișîndu-i-se dintr-o dată - dar cu cîtă întîrziere! - ca avînd inconvenientul că trebuia totdeauna să urci și să cobori, pentru a ajunge și a ieși. Pe scurt, ai fi crezut că doamna de Cambremer o închiriasse nu atît pentru a-și spori veniturile, cît pentru a-și odihni caii. Și spunea că e fericită că poate să aibă tot timpul marea atît de aproape, la Feterne, ea care, atîta vreme, uitînd de cele două luni pe care le petrecea aici, nu o văzuse decît de sus și ca într-un tablou uriaș. „O descopăr la vîrsta mea, spunea ea, și cît de mult raa bucur! îmi face atît de bine! Aș închiria La Raspeliere pe degeaba, doar ca să fiu silită să locuiesc la Feterne."

„Pentru a ne întoarce la subiecte mai interesante, continuă sora lui Legrandin, care îi spunea bătrînei marchize: «Mamă», dar odată cu trecerea anilor începuse să se poarte insolent cu ea, vorbeai despre nenufari: cred că-i cunoști pe cei pictați de Claude Monet. Ce geniu! Asta mă interesează cu atît mai mult cu cît lîngă Combray, loc unde ți-am spus că aveam o moșie..." Dar preferă să nu vorbească prea mult despre Combray. „Este cu siguranță seria²⁷¹ despre care v-a vorbit ilstir, cel mai mare pictor contemporan, exclamă Albertine, care pînă atunci nu spusese nimic. - Văd că domnișoara iubește

^e \ exclamă doamna de Cambremer care, respirînd adînc,
 V_H Un Va' c'le sanva_ "î™™ veî' m'gădui să i-1 prefer pe Le ^{aner272}, domnișoară",
 spuse avocatul, surîzînd cu aeraî unui

199

cunoscător. Și cum gustase, sau îi văzuse pe alții gustînd odinioară anumite „îndrăzneli” ale lui Elstir, adăugă: „Elstir era talentat, chiar a făcut aproape parte din avangardă, dar nu știu de ce nu a continuat, și-a ratat viața”. Doamna de Cambremer îi dădu dreptate avocatului în privința lui Elstir, dar, spre marea neplăcere a invitatului său, spuse că Monet este la fel de mare ca și Le Sidaner. Nu se poate susține că era proastă; dimpotrivă, era înzestrată cu o inteligență pe care eu o simțeam ca fiindu-mi pe de-a-ntregul inutilă. Soarele coborîse, iar pescărușii erau acum galbeni, precum nenufarii dintr-o altă pînză de Monet aparținînd aceleiași serii. Am spus că o cunoșteam și (continuînd să imit limbajul fratelui ei, al cărui nume încă nu îndrăznisem să-l citez) am adăugat că era păcat că nu avusese ideea să vină în ajun, căci la aceeași oră ar fi putut admira o lumină ca în tablourile lui Poussin. În fața unui mic nobil normand necunoscut familiei Guermantes și care i-ar fi spus că ar fi trebuit să vină în ajun undeva, doamna de Cambremer-Legrandin ar fi luat un aer semeț și jignit. Dar aș fi putut fi încă și mai familiar în modul de a-i vorbi, și ea tot plină de dulceață ar fi rămas în răspunsurile ei; puteam, în căldura aceluia frumos sfîrșit de după-amiază, să gust după pofta inimii din marea prăjitură cu miere în care se preschimbăse - și cît de rar se întîmpla asta! - doamna de Cambremer, prăjitură ce înlocui biscuiții pe care nu mă gîndisem să-i ofer. Dar numele lui Poussin, fără să modifice amabilitatea femeii de lume, stîrni protestele iubitoarei de pictură. Auzindu-l, doamna de Cambremer plescăi din limbă de șase ori la rînd, aproape fără pauză, scoțînd acel sunet ce-i spune unui copil care face o prostie, că nu trebuia să înceapă și că nu-i este îngăduit să continue. „Dumnezeule sfinte, după ce mi-ai vorbit despre un pictor ca Monet, care este pur și simplu un geniu, n-o să-mi pomenești acum de un bătrîn prăfuit și fără nici un talent ca Poussin. Îți voi spune fără menajamente: găsesc că-i mai banal și mai plicticos decît oricare altul. Ce vrei, pentru mine asta nu-i pictură. Monet, Degas, Manet, da, ăștia sînt pictori! E ciudat”, adăugă ea, ațintindu-și privirea scrutătoare și încîntată asupra unui punct nedeslușit din spațiu, unde își vedea propria-i gîndire, „e ciudat, odinioară îl preferam pe Manet. Acum, îl admir în continuare pe Manet, bineînțeles, dar cred că i-l prefer poate totuși pe Monet. Ah! catedralele²⁷³!” Mă informa cu mare conștiințiozitate și cu o anume complezență despre felul cum îi evoluase gustul. Și simțea că fazele prin care trecuse acel gust

200

nu erau, după părerea ei, mai puțin importante decît diferitele maniere ale lui Monet însuși. De altfel, nu aveam de ce să fiu măgulit de acele confidențe, căci ea nu putea rămîne nici măcar cinci minute, chiar în fața provincialei celei mai mărginite, fără să simtă nevoia de a face astfel de mărturisiri. Cînd o nobilă doamnă din Avranches, care nu ar fi fost în stare să-l deosebească pe Mozart de Wagner, spunea în fața doamnei de Cambremer: „Cît am stat la Paris, n-am dat peste nimic nou și interesant, am fost o dată la Opera-Comique, la *Pelleas și Melisanda*²¹⁴, era îngrozitor”, doamna de Cambremer nu numai că fierbea de indignare, dar și simțea nevoia să exclame: „Dimpotrivă, e o micuță capodoperă”, și să „discute.” Era poate un obicei adus de la Combray și căpătat în preajma surorilor bunicii, care numeau asta: „A lupta pentru o cauză bună”, și cărora le plăceau acele dineuri unde știau că, în fiecare săptămînă, vor trebui să-și apere zeii împotriva filistinilor. Tot astfel doamna de Cambremer își „biciuia sîngele” cu o adevărată plăcere, „certîndu-se” cu privire la artă așa cum alții se ceartă vorbind despre politică. Ea îi luă apărarea lui Debussy, așa cum și-ar fi apărat o prietenă învinuită că ar avea purtări deocheate. Totuși, înțelegea probabil foarte bine că spunînd: „Dar e o micuță capodoperă”, ea nu putea improviza, pentru persoana pe care o contrazicea, întreaga cultură artistică la capătul căreia amîndouă ar fi căzut de acord fără să aibă nevoie să mai discute. „Va trebui

să-1 întreb pe Le Sidaner ce crede despre Poussin, îmi spuse avocatul. Este un om închis, un taciturn, dar mă voi pricepe eu pînă la urmă să-1 trag de limbă."

„De altfel, continuă doamna de Cambremer, mi-e groază de apusurile de soare, sînt romantice, sînt ca pe scena Operei. Iată de ce detest casa soacrei mele, cu plantele ei din Sud. O să vedeți, seamănă cu un parc din Monte-Carlo. De asta prefer țărnul dumitale. E mai trist, mai sincer; și se află aici un drumeag de unde nu vezi marea. În zilele cînd plouă, totul nu-i decît noroi, e o întreață lume. Este ca la Veneția, detest Marele Canal și nimic nu mi se pare mai emoționant decît străduțele ascunse. De altfel totul ține de ambianță. - Dar, i-am zis, simțind că singurul mod de a-1 reabilita pe Poussin în ochii oamnei de Cambremer era acela de a-i spune că Poussin este !ⁿ .^{nou} la modă, domnul Degas ne asigură că nu cunoaște nimic mai frumos pe lume decît tablourile lui Poussin de la Chantilly²⁷⁵. _ rj_a? N_u]_e știu pe cele de la Chantilly, îmi

201

spuse doamna de Cambremer, care nu voia să fie de altă părere decît Degas, dar pot vorbi despre cele de la Luvru, care sînt adevărate orori. - El le admira foarte mult și pe acestea. — Va trebui să le văd din nou. Le-am văzut cam de mult și le-am cam uitat", răspuse ea după o clipă de tăcere și ca și cum judecata favorabilă pe care urma cu siguranță să o emită curînd cu privire la Poussin trebuia să depindă nu de noutatea pe care i-o comunicasem, ci de examenul suplimentar și, de data aceasta, definitiv, la care avea să supună tablourile lui Poussin de la Luvru. Mulțumindu-mă cu acest început de retractare, căci, chiar dacă ea nu admira încă tablourile lui Poussin, își dădea răgazul unei noi deliberări, și pentru a o scuti mai repede de chin, i-am spus soacrei sale că mi se vorbise mult despre frumoasele flori de la Feterne. Ea îmi vorbi cu modestie despre grădinița cu tot felul de plante din spatele castelului, unde, în fiecare dimineață, după ce deschidea o poartă, se ducea în rochie de casă să le dea păunilor de mîncare, să caute ouăle proaspete și să culeagă cîrciumărese sau trandafiri care, pe ma'să, alături de ouăle umplute sau de fripturi, îi aminteau de alei. „E adevărat că avem mulți trandafiri, îmi spuse ea, tufișurile sînt chiar cam prea aproape de casă, în unele zile mireasma lor îmi dă dureri de cap. E mai plăcut să o simți de pe terasa castelului La Raspeliere, unde vîntul aduce parfumul trandafirilor, dar de la mare depărtare." M-am întors către noră: „Este ca în *Pelleas și Melisanda*, i-am spus, pentru a-i satisface înclinarea către modernism. Această mireasmă de trandafiri urcînd pînă pe terasă e atît de puternic transmisă prin muzică, încît, cum sînt alergic, mă făcea să strănut de fiecare dată cînd auzeam acea scenă. — Ce capodoperă! exclamă doamna de Cambremer, sînt moartă după ea"; și, apropiindu-se de mine cu gesturile unei femei sălbatice care ar fi vrut să mă stîrneasă, ajutîndu-se de degete pentru a ciupi pe coarde nevăzute notele imaginare, începu să fredoneze ceva ce am bănuț că poate fi .cîntul de rămas bun al lui Pelleas, și continuă, cu o vehemență insistentă, ca și cum ar fi fost foarte important să-mi amintească atunci acea scenă, sau poate mai curînd să-mi arate că și-o amintea. „Cred că e chiar mai frumos decît *Parsifal*¹⁶, adăugă ea, pentru că în *Parsifal* se adaugă celor mai mari frumuseți aura unor fraze melodice, deci cadece, prin chiar faptul că sînt melodice. — Știu că sînteți o mare muziciană, doamnă, i-am spus bătrînei doamne. Mi-ar plăcea mult să vă ascult." Doamna de Cambremer-Legrandin privi marea, pentru

202

a nu lua parte la conversație. Considerînd că ceea ce-i plăcea soacrei sale nu era muzică, ea socotea că talentul, pretins, după ea, și dintre cele mai

remarcabile, în realitate, ce-i era recunoscut acesteia, este doar o virtuozitate lipsită de orice interes, E adevărat că singura elevă încă în viață a lui Chopin declara pe bună dreptate că felul de a cânta la pian, „sentimentul maestrului”, nu i se transmisese, prin mijlocirea ei, decât doamnei de Cambremer, dar a cânta la pian ca Chopin nu era nici pe departe mare lucrul pentru sora lui Legrandin, care îl disprețuia din răspuțeri pe muzicianul polonez²⁷⁷ „Oh! uite-i cum zboară”, strigă Albertine, arătându-mi pescărușii care, lepădându-și pentru o clipă travestiul de flori, urcau cu toții împreună spre soare. „Aripile lor de uriași îi împiedică să meargă”, spuse doamna de Cambremer, confundând pescărușii cu albatroșii²⁷⁸. „Îmi plac mult, vedeam pescăruși și la Amsterdam, spuse Albertine. Simt marea, vin s-o adulmece chiar și printre pietrele străzilor. — Ai fost în Olanda, îl cunoști pe Ver-Beer?” întrebă poruncitor doamna de Cambremer, de parcă ar fi spus: „Cunoști familia Guermandes?”, căci snobismul, chiar când își schimbă obiectul, nu-și schimbă tonul. Albertine răspunse că nu: credea că e vorba de un om viu. Dar faptul trecu neobservat. „Aș fi foarte fericită să vă cânt ceva, îmi spuse doamna de Cambremer. Dar ce cânt eu nu mai interesează generația dumitale. Am fost crescută în cultul lui Chopin”, spuse ea în șoaptă, căci se temea de nora ei: știa că Chopin fiind pentru aceasta în afara muzicii, faptul de a cânta bine sau rău erau pentru ea expresii lipsite de sens. Recunoștea că soacra ei posedă o bună tehnică. „Niciodată nu voi putea însă afirma că este o muziciană”, spunea în concluzie doamna de Cambremer-Legrândin. Pentru că se credea „în avangardă” și (în artă doar) „niciodată îndeajuns de la stînga”, spunea ea, își închipuia nu numai că muzica progresează, dar că progresează pe o singură linie, și că Debussy e într-un anume sens un supra-Wagner, fiind mai avansat decât Wagner însuși. Ea nu-și dădea seama că dacă Debussy nu era atât de independent de Wagner pe cât avea să creadă ea însăși după câțiva ani - căci te slujești totuși de armele cucerite pentru a te elibera pe deplin de cel pe care l-ai învins pentru moment -, el căuta totuși, după sațietatea ce începea să apară în raport cu operele prea complete și care totul este exprimat, să satisfacă o nevoie contrarie. Unele teorii, bineînțeles, justificau pentru moment această reacție, ca și cele care, în politică, vin în sprijinul legilor

203

îndreptate împotriva congregațiilor²⁷⁹, a războaielor din Orient²⁸⁰ (învățăminte împotriva naturii, pericolul galben etc, etc). Se spunea că într-o epogă grăbită e nevoie de o artă rapidă, așa cum s-ar fi spus că viitorul război nu va putea ține mai mult de cincisprezece zile, sau că o dată cu apariția drumului de fier vor fi uitate anumite colțișoare singuratice unde oamenii se duceau cu diligență și pe care totuși automobilul avea să le pună iar la loc de cinste. Se făceau recomandări ca atenția auditoriului să nu fie surmenată, .ca și cum nu am dispune de atenții diferite, artistul trebuind tocmai să le trezească pe cele superioare. Căci cei care căscau de oboseală după ce citeau zece rînduri dintr-un articol mediocru, făcuseră în fiecare an o călătorie la Bayreuth pentru a auzi *Tetralogia*. De altfel, va veni și ziua cînd, pentru cîtva timp, Debussy va fi declarat tot atît de fragil ca și Massenet, iar tresăririle vocale ale Melisandei vor fi coborîte pînă la cele ale lui Manon²⁸¹. Căci teoriile și școlile, ca și microbii și globulele, se devorează între ele și asigură, prin lupta lor, continuitatea vieții. Dar momentul acesta nu venise încă.

Așa cum la bursă, cînd se produce o mișcare de creștere a cursului, un întreg compartiment de valori profită, tot astfel un anume număr de autori, atunci disprețuiți, beneficiau de acea reacție, fie pentru că nu meritau acel dispreț, fie, pur și simplu - ceea ce îngăduia afirmarea a ceva nou prin impunerea lor -, tocmai pentru că avuseseră parte de el. Ba chiar erau căutate, într-un trecut izolat, cîteva talente independente, asupra

reputației cărora nu părea că trebuie să aibă vreo influență mișcarea actuală, dar al căror nume era, se spunea, citat cu admirație de vreunul dintre noii maeștri. Și asta adeseori pentru că un maestru, oricare și oricât de exclusivă ar fi școala căreia îi aparține, judecă într-un mod original, recunoaște talentul pretutindeni unde acesta se găsește, și chiar mai puțin decît talentul, adică doar vreo plăcută inspirație pe care odinioară a gustat-o și care se leagă de vreo perioadă a adolescenței sale la care se gîndește cu drag. Alteori, pentru că anumiți artiști, dintr-o altă epocă, au realizat într-o singură operă ceva care seamănă cu ceea ce maestrul și-a dat treptat seama că a vrut el însuși să facă. Atunci el vede în acel vechi artist un fel de precursor; iubește în el, sub o altă formă, un efort de moment, în parte fratern. Există bucăți din tablourile lui Tumer în opera lui Poussin, o frază de Flaubert în Montesquieu²⁸². Și uneori, de asemenea, zvonul acesta privitor la preferința maestrului era

204

rezultatul unei erori, născută nu se știe unde, și colportată în cadrul școlii. Dar numele citat beneficia atunci de firma sub protecția căreia intrase tocmai la timp, căci, deși există o anumită libertate, un gust adevărat, în alegerea maestrului, școlile nu se mai conduc decît în funcție de o teorie. Astfel încît spiritul, urmîndu-și cursul obișnuit care înaintează prin digresiuni, luînd-o odată într-un sens, data următoare în sensul opus, proiectase lumina de foarte sus asupra unui număr de opere cărora nevoia de dreptate, sau de înnoire, sau gustul lui Debussy, sau capriciul-său, sau cîteva cuvinte pe care de fapt poate nici nu le rostise, li le adăugaseră pe cele ale lui Chopin. Propagate de judecători demni de toată încrederea, beneficiind de admirația stîrnită de *Pelleas*, ele regăsiseră o nouă strălucire, și chiar și cei care nu le auziseră încă din nou, erau atît de dornici să le iubească, încît o făceau fără voie, deși cu iluzia libertății. Dar doamna de Cambremer-Legrandin rămînea o bună parte din an în provincie. Chiar la Paris, bolnavă fiind, stătea mult timp închisă în camera ei. Este adevărat că inconvenientul acesta se putea face simțit mai ales în alegerea expresiilor pe care doamna de Cambremer le credea la modă și care s-ar fi potrivit mai curînd limbajului scris, nuanță pe care ea nu o deslușea, căci le învățase mai curînd prin mijlocirea lecturii decît prin conversație. Aceasta e necesară nu atît pentru cunoașterea exactă a opiniilor cît pentru cea a expresiilor noi. Totuși această întinerire a *Nocturnelor* nu fusese încă anunțată de critică²⁸³. Noutatea se transmisese doar prin conversațiile „tinerilor.” Ea rămînea necunoscută doamnei de Cambremer-Legrandin. Mi-ăm făcut o plăcere din a-i spune, dar adre-sîndu-mă soacrei sale, ca atunci cînd, la biliard, pentru a atinge o bilă, nu o lovești direct, că Chopin, departe de a fi demodat, era chiar muzicianul preferat al lui Debussy²⁸⁴. „la te uită, asta-i nostim”, îmi spuse surîzînd nora, ca și cum la mijloc n-ar fi fost decît un paradox rostit de autorul lui *Pelleas*. Totuși era sigur că de-acum înainte avea să-l asculte pe Chopin nu doar cu mult respect, ci și chiar cu plăcere. De aceea cuvintele mele, care spuneau că venise ceasul izbăvirii pentru băl_rîna doamnă, aduseră pe chipul acesteia o expresie de recunoștință față de mine, și mai ales de bucurie. Ochii-i străluciră precum cei ai lui Latude în piesa *Latude sau treizeci și cinci de ani de captivitate*²⁸⁵, pieptul ei inspiră aerul mării cu acea lăcomie pe e Beethoven a pus-o atît de bine în evidență în *Fidelio*, cînd nzonierii săi respiră în sfîrșit „aerul dătător de viață”²⁸⁶. Am

205

crezut că-mi va atinge obrazul cu buzele-i mustăcioase. „Cum, îți place Chopin? Li place Chopin”, strigă ea cu o voce fonfăită și pătimașă, ca și cum ar fi spus: „Cum, o cunoști și dumneata pe doamna de Francquetot?” cu

diferența că relațiile mele cu doamna de Francquetot ar fi lăsat-o cu totul indiferentă, în timp ce faptul că eu cunoșteam muzica lui Chopin o cufundă într-un fel de delir artistic, hipersecreția' salivară nemaifiindu-i de-ajuns. Neîncercînd măcar să înțeleagă rolul lui Debussy în reinventarea lui Chopin, ea simți doar că părerea mea era favorabilă acestuia. O cuprinse un adevărat entuziasm muzical. „Elodie! Elodie! îi place Chopin.” Sîinii îi palpitau și mîinile i se zbućiumau. „Ah! simțisem că-i un adevărat muzician, exclamă ea. Înțeleg, arrrtist fiind, trebuie să iubești muzica. E atît de frumoasă!” Și vocea ei era poticnită de parcă, pentru a-mi exprima înflăcărarea pentru Chopin, și-ar fi umplut gura, imitîndu-l întru aceasta pe Demostene, cu toate pietricelele de pe plajă. În cele din urmă veni și refluxul, ce ajunse pînă la voaleta pe care nu avu timp să o pună la adăpost și care fu la rîndu-i inundată, apoi marchiza își șterse cu o batistă plină de broderii mustățile umede de saliva izvorîită din emoția de a-și fi amintit de Chopin.

„Dumnezeule, îmi spuse doamna de Cambremer-Legrandin, cred că soacra mea întîrzie cam mult aici, uitînd că vine să cîneze la noi unchiul meu de Ch'nouvelle. Și lui Cancan nu-i place să aștepte.” N-am înțeles cine era Cancan, și m-am gîndit că era poate vorba de un cîine. Iar cu verii de Ch'nouvelle, iată cum stau lucrurile. Odată cu trecerea anilor se micșorase și plăcerea cu care tînăra marchiză le rostea numele în fejul acesta. Și totuși odinioară ea se hotărîse să se căsătorească tocmai pentru a gusta acea plăcere. În alte grupuri mondene, cînd se pomenea numele familiei Chenouville, se obișnuia (cel puțin de fiecare dată cînd particula nobiliară era precedată de un substantiv care se termina printr-o vocală, căci în cazul contrariu erai silit să te sprijini pe de, limba refuzînd să pronunțe madam'd' Ch'nonceaux) să se sacrifice e-ul mut din particulă. Se spunea: „Domnul d'Chenouville.” În familia Cambremer exista însă o tradiție opusă, dar la fel de imperioasă. E-ul mut din Chenouville era suprimat în toate cazurile. Indiferent dacă era precedat de „vere” sau de „verișoară”, numele era pronunțat totdeauna de „Ch'nouvelle” și niciodată de Chenouville. (Tatăl acestor Chenouville era numit „oncle”, căci cei de la Feterne nu erau îndeajuns de rafinați ca sa

206

pronunțe „onk”, cum ar fi făcut cei din familia Guermantes, al căror limbaj voit bizar, suprimînd consoanele și naționalizînd numele străine, era tot atît de greu de înțeles ca franceza veche sau ca un dialect modern.) Oricine intra în familia Cambremer căpăta pe dată, în privința pronunției Ch'nouvelle, un avertisment de care domnișoara Legrandin nu avusese nevoie. Într-o zi, pe cînd se afla într-o vizită, auzînd o fată spunînd: „Mătușa mea d'Uzai”, „unchiul meu de Rouan”, ea nu recunoscuse pe dată numele ilustre, pe care le pronunța în mod obișnuit: Uzes și Rohan; fusese cuprinsă de uimirea, stinghereala și rușinea cuiva care are în fața lui, pe masă, un instrument de curînd inventat, a cărui folosință îi este necunoscută și cu-care nu îndrăznește să înceapă a mîncea. Dar în noaptea următoare și a doua îi, ea repetase cu încîntare: „Mătușa mea d'Uzai”, cu suprimarea lui s final, suprimare care o uluise în ajun, dar a cărei necunoaștere i se părea acum vulgară, așa încît atunci cînd o prietenă îi vorbise despre un bust al ducesei d'Uzes^ domnișoara Legrandin îi răspunsese morocănos și arogant: „Ai putea cel puțin să pronunți corect: doamna d'Uzai.” Din acea clipă înțelese că în virtutea transmutării materiilor consistente în elemente din ce în ce mai subtile, averea uriașă și atît de onorabil cîștigată pe care o deținea de la tatăl ei, educația desăvîrșită pe care o primise, asiduitatea cu care se dusesse la Sorbona, atît la cursurile lui Caro²⁸⁷, cît și la cele ale lui Brunetiere²⁸⁸, sau la concertele Lamoureux²⁸⁹, totul urma să se volatilizeze, să-și afle deplina sublimare în plăcerea de a spune într-o bună zi: „mătușa mea d'Uzai.”

Aceasta nu excludea din mintea ei ideea că va continua să-și viziteze, cel puțin în primele luni după căsătorie, nu anumite prietene pe care le iubea și pe care se resemnase să le sacrifice, ci altele, pe care nu le iubea și cărora voia să le poată spune (de vreme ce de asta urma să se și mărite): „Te voi prezenta mătușii mele d'Uzai”, și, când văzu că această înrudire era prea greu de obținut: „Te voi prezenta mătușii mele de Ch'nouvelle” și „te voi duce la cină la familia d'Uzai.” Căsătoria cu domnul de Cambremer îi dăduse domnișoarei Legrandin prilejul să spună prima dintre aceste fraze, dar nu și pe a doua, lumea pe care o recventau socrii ei nefiind cea presupusă de ea și la care continua să viseze. De aceea, după ce-mi spusese cu privire la aint-Loup (folosind o expresie a lui Robert, căci dacă pentru a ^orbi cu ea eu mă exprimam ca Legrandin, printr-o sugestie 'nversă ea îmi răspundea în dialectul lui Robert, ignorînd de

207

altfel că acesta este luat de la Rachel), apropiind degetul cel mare de degetul arătător și închizînd pe jumătate ochii, ca și cum ar fi privit ceva nespuse, de delicat pe care izbutise să-l apuce: „Are o inteligență strălucită”, îl laudă cu atîta căldură, încît ai fi putut crede că e îndrăgostită de el (se spusese de altfel că odinioară, pe cînd se afla la Doncieres, Robert îi fusese amant), dar de fapt doar pentru ca eu să-i repet lui Robert acele cuvinte și să ajungă la: „Ești foarte prieten cu ducesa de Guermantes. Eu sînt suferindă, aproape nu ies din casă, și știu că ducesa rămîne într-un cerc de prieteni aleși cu grijă, ceea ce găsesc că-i un lucru foarte bun, de aceea o cunosc foarte puțin, dar știu că este o. femeie cu totul superioară.” Știind că doamna de Cambremer abia dacă o cunoștea pe ducesă, și pentru a nu-i -răni orgoliul, am alunecat peste acest subiect și i-am răspuns marchizei că-l cunoscusem mai ales pe fratele ei, domnul Legrandin, Cînd am rostit acest nume, ea luă înfățișarea evazivă pe care o luasem eu cînd îmi vorbise despre doamna de Guermantes.* Dar adăugîndu-i o expresie de nemulțumire, căci crezu că spusese asta pentru a mă umili nu pe mine, ci pe ea. Era roasă de deznădejdea de a se fi născut în familia Legrandin? Iată cel puțin ce pretindeau surorile și cumnatele soțului ei, nobile doamne de provincie care nu cunoșteau pe nimeni și nu știau nimic, invidiau inteligența doamnei de Cambremer, instrucția, averea ei, farmecele fizice pe care le avusese înainte de a cădea bolnavă. „Nu se gîndește la nimic altceva, și asta o ucide”, spuneau aceste răutăcioase doamne de îndată ce vorbeau despre doamna de Cambremer cu oricine, dar de preferință cu cineva care nu era nobil, fie, dacă acesta era îngîmfat și prost, pentru a da și mai mult preț, prin această afirmare a rușinii de a nu fi nobil, amabilității cu care ele îl onorau, fie, dacă era timid și delicat și își aplica acele cuvinte sieși, pentru a gusta plăcerea ca, primindu-l bine, să se poarte totodată insolent cu el. Dar aceste doamne, care credeau că spun adevărul în privința cumnatei lor, se înșelau amarnic. Aceasta nu mai suferea că se trage din familia Legrandin, pentru simplul motiv că își uitase cu totul originea. Se simți jignită cînd i-am amintit-o și tăcu de parcă n-ar fi înțeleș, socotind că nu e necesar să facă vreo precizare sau măcar să-mi confirme în vreun fel cuvintele.

„Nu rudele noastre sînt principala cauză ce ne scurtează vizita”, îmi spuse doamna de Cambremer bătrîna, care era probabil mai blazată decît nora sa în privința plăcerii de a

208

spune: „Ch'nouvelle.” „Dar ca să nu vă obosim cu prea multă lume, domnul de față, spuse ea arătînd către avocat, nu a îndrăznit să vină aici cu soția și

cu fiul lui. Ei se plimbă pe plajă, așteptându-ne, și cred că au cam început să se plictisească." Am cerut să mi se spună exact cum arată și am alergat să-i caut. Femeia avea o față rotundă ca anumite flori din familia renonculaceelor și, lângă un ochi, un mare semn vegetal. Și cum generațiile de oameni își păstrează caracteristicile precum o familie de plante, tot ca pe figura veșejită a mamei, același semn, care ar fi putut ajuta la clasificarea unei varietăți de plante, se umfla sub ochiul fiului. Amabilitatea mea față de soția și de fiul său îl emoționa pe avocat. El se arătă interesat de șederea mea la Balbec. „Cred că te simți cam stingher aici, căci te află aproape numai printre străini.” Și, în timp ce-mi vorbea, mă privea atent, căci, neplăcându-i străinii, deși mulți dintre ei îi erau clienți, voia să se asigure ca nu eram ostil xenofobiei sale; dacă aș fi fost, ar fi bătut în retragere, spunând: „Firește, doamna X poate fi o femeie încântătoare. E o chestiune de principiu.” Cum nu aveam în acea vreme nici o părere despre străini, nu l-am dezaprobat, și el se simți pe un teren sigur. Mă invită chiar să vin într-o zi la el, la Paris, să-i văd colecția de tablouri semnate de Le Sidaner, și să aduc cu mine și familia Cambremer, cu care credea că sînt prieten intim. „O să te invit să vii cînd îl voi avea oaspete și pe Le Sidaner, îmi spuse, convins că nu voi mai trăi decît în așteptarea acelei zile binecuvîntate. O să vezi ce om extraordinar este. Iar tablourile sale te vor încînta. Bineînțeles, eu nu pot rivaliza cu marii colecționari, dar cred că posed cele mai multe dintre tablourile sale preferate. Venind de la Balbec, Vei fi cu atît mai interesat de ele, cu cît sînt marine, cel puțin în cea mai mare parte a lor²⁹⁰.” Soția și fiul cei înzestrați cu caracteristici vegetale îi ascultau cu sfințenie fiecare cuvînt. Simțeau că la Paris casa lor e un fel de templu consacrat lui Le Sidaner. Genul acesta de templu nu-i inutil. Cînd zeul are îndoieli asupra lui însuși, el astupă cu ușurință asemenea fisuri prin mărturiile hotărîtoare ale unor ființe ce și-au dăruit întreaga viață operei sale.

La un semn al nurorii, doamna de Cambremer se ridică și îmi spuse: „De vreme ce nu vrei să te instalezi la Feterne, poate i vrei măcar să vii să iei masa cu noi în cursul acestei săptămîni, mîine de exemplu?” Și, pentru a mă hotărî, adăugă, Plină de bunăvoință: „îl vei *reîntîlni* pe contele de Cnsenoy”²⁹¹; pe care nu aveam cum să-l reîntîlnesc, pentru

209

bunul motiv că nu-l cunoșteam. Tocmar începea să mă ispitească și cu alte propuneri cînd, dintr-o dată, se opri. Prim-prezidentul care, întorcîndu-se la hotel, aflase că ea este aici, o căutase pretutindeni cu mare viclenie, apoi o așteptase și, prefacîndu-se că o întîlnește din întîmplare, venise să-i prezinte omagiile sale. Am înțeles că doamna de Cambremer nu ținea să-i invite și pe el la masă. El o cunoștea totuși de mult mai multă vreme decît mine, fiind unul dintre obișnuiții petrecerilor ce aveau loc dimineața la Feterne, pe care-i invidiasem atît de mult în timpul primei mele șederi la Balbec. Dar pentru oamenii din societatea înaltă vechimea unei relații nu înseamnă totul. Ei rezervă mai bucuros invitațiile la masă noilor cunoștințe, ce le stîrnesc încă un fel de curiozitate, mai ales cînd sînt precedate de o prestigioasă și caldă recomandare ca aceea a lui Saint-Loup. Doamna de Cambremer presupuse că prim-prezidentul nu auzise ce-mi spusese ea, dar, pentru a-și potoli remușcările, îi vorbi cu cea mai mare amabilitate. În revărsarea de soare ce îneca la orizont plaja aurie, de obicei invizibilă, de la Rivebelle, am deslușit, abia despărțite de luminosul azur, ieșind din apă, roze, argintii, imperceptibile, micuțele clopote din apropiere de Feterne care vesteau slujba-de seară. „Și asta seamănă mult cu *Pelleas*, i-am spus doamnei de Cambremer-Legrandin. Știți la ce scenă mă gîndesc. — Cred că da²⁹²”; dar în vocea și pe chipul ei, care păreau lipsite de orice amintire, precum și în surîsul ei vag, aerian, stăteau înscrise cuvintele: „N-am habar despre ce vorbești.” Bătrîna doamnă, uimită că sunetul clopotelor

ajungea pînă la noi, se ridică, gîndindu-se că s-a făcut tîrziu: „între-adevăr, am spus eu, de obicei, de la Balbec, nu vezi această plajă, și nici nu auzi dangătul clopotelor. Probabil că timpul s-a schimbat și că zarea e de două ori mai largă. Dangătul acesta vă caută parcă și văd ;ă vă silește să plecați; pentru dumneavoastră sună ca un fel de ;lopoțel care vestește ora cinei." Prim-prezidentul, deloc ;imitor la clopote, privea pe furiș digul, deplîngînd pustietatea lin acea seară. „Ești un adevărat poet, îmi spuse doamna de "ambremer. Te simt atît de sensibil, atît de artist; vino cu mine, îți voi cînta din Chopin", adăugă ea, ridicîndu-și mîinile ntr-un gest extatic și rostind cuvintele cu o voce răgușită care lărea că mișcă pietricele. Urmă obișnuitul val de salivă, după are bătrîna doamnă își șterse instinctiv mustăcioara cu batista, 'rim-prezidentul îmi făcu fără să vrea un foarte mare serviciu pucînd-o pe marchiză de braț pentru a o, conduce la trăsura, o

210

anumită doză de vulgaritate, de îndrăzneală și de gust al ostentației dictîndu-i o purtare pe care alții nu și-ar fi asumat-o poate, și care nu displace în lumea bună. De altfel, deprinsese acest obicei - și încă de mulți ani - mult mai bine decît mine. Bindecuvîntîndu-1, n-am îndrăznit să-1 imit, și am mers alături de doamna de Cambremer-Legrandin, care voi să vadă cartea pe care o țineam în mînă. Se strîmbă cînd citi numele doamnei de Sevigne; și, folosind un cuvînt pe care îl întîlnise în anumite ziare, dar care, rostit, pus la feminin și aplicat unui scriitor din secolul al XVII-lea, suna bizar, mă întrebă: „O găsești cu adevărat talentoasă²⁹³?" Marchiza îi dădu valetului adresa unei patiserii unde trebuia să se ducă înainte de a porni spre casă, pe drumul învăluit în praful ^roz al serii și străjuit ici-colo de crupele falezelor albastrii. II întrebă pe bătrînul ei vizitiu dacă unul din cai, care era cam friguros, stătuse la căldură, dacă pe celălalt nu-1 rănea potcoava. „O să-ți scriu în legătură cu invitația mea, îmi spuse în șoaptă. Am văzut că discuți despre literatură cu nora mea. Nu-i așa că-i adorabilă?"-adăugă ea, deși era departe de a o gîndi, dar căpătase obiceiul - pe care și-1 menținea din bunătate - să spună asemenea cuvinte pentru ca să nu" se creadă că fiul ei se însurase pentru bani. „Și apoi, adăugă ea, meslecînd parcă fiecare cuvînt cu entuziasm, este atît de arrrtissstă!" Apoi se urcă în trăsura și, legănuindu-și capul, înălțînd minerul umbrelei, porni din nou pe străzile Balbecului, încărcată cu podoabele sacerdoțiului ei ca un bătrîn episcop ce-și vizitează credincioșii.

„Te-a invitat la masă", îmi spuse cu severitate prim-pre-zidentul după ce trăsura se îndepărtase, iar eu mă întorceam cu prietenele mele. „Ne-am cam răcit între noi. Găsește că nu mă ocup îndeajuns de ea. Adevărul e că eu sînt >ca pîinea lui Dumnezeu. Cînd cineva are nevoie de mine, răs.pund totdeauna: «Prezent!» Dar au vrut să pună gheara pe mine. Nu-mi convine", adăugă el cu o expresie ce se voia inteligentă și ridicînd degetul precum cineva ce vrea să pună lucrurile fa punct, „și nu permit asta. E un atentat la libertatea de care trebuie să mă bucur în vacanță. Am fost silit să spun: «Așa nu mai merge!» Pari a fi în relații foarte bune cu ea, cînd o să ajungi la vîrsta mea, o să vezi că relațiile în societatea înaltă nu înseamnă mare lucru, și-ți va părea rău că ai dat atîta importanță unor asemenea fleacuri. Hai, vreau să mă plimb puțin înainte de cină. La revedere, copii", strigă el din răspuțeri, de parcă s-ar fi aflat încă de pe acum la cincizeci de pași depărtare.

211

După ce mi-am luat rămas bun de la Rosemonde și de la Gisele²⁹⁴, ele văzură cu uimire că Albertine se oprise și nu ne urma. „Ce faci, Albertine, știi cît e ceasul? - întoarceți-vă acasă, le răspuse ea pe un ton autoritar.

Trebuie să vorbesc cu el", adăugă ea, arătînd către mine* cu un gest supus. Rosemonde și Gisele mă priviră, pătrunse de un nou respect pentru mine. Mă bucuram simțind că, pentru o clipă cel puțin, în ochii celor două fete*eram pentru Albertine ceva mai important decît ora întoarcerii, decît prietenele ei, și puteam chiar să im cu ea secrete grave, pe care nu li le puteam destăinui. „Te vedem în seara asta? - Nu știu, depinde de el. În orice caz, pe niine. - Să urcăm în camera mea", i-am spus după ce prietenele ei pleaseră. Am luat ascensorul; în fața liftierului, acu. Obiceiul de a fi siliți să recurgă la observația personală și a deducție pentru a cunoaște miștile întîmplări din viața ;tăpînilor, a acelor oameni ciudați ce stau de vofbă între ei și iu le vorbesc lor, dezvoltă la „slujbași" (cum îi numea liftierul)e servitori) o mai mare putere de divinație decît o au ,patronii." Orgațiile se atrofiază sau, devin mai puternice sau nai subtile, după cum sporește sau scade nevoia pe care o ivem de ele. De cînd există căi ferate, necesitatea de a nu >ierde trenul ne-a învățat să țineam seama de minute, în timp e la vechii romani, care aveau nu numai o astronomie mai umară, dar și o viață mai puțin grăbită,, abia dacă exista loțiunea de minut sau chiar cea de oră fixă. **Liftiera**) așadar nțelesese și își.propunea să le povestească celorlalți servitori că Ubertine și cu mine eram foarte adînciți în gîndurile noastre.)ar el ne vorbea întruna, fiind lipsit de tact. Totuși, vedeam um i se zugrăvește pe față - înlocuind impresia obișnuită pe are mi-o lăsa, de prietenie și de bucurie că mă duce cu ascen-orul - o expresie de deprimare și de extraordinară neliniște, a ărei cauză o ignoram. Pentru a încerca să-1 scot din acea stare, i deși eram foarte preocupat de Albertine, i-am spus că oamna care tocmai plecase se numește marchiza de !ambremer și nu de Camembert. La etajul prin fața căruia eceam atunci, am văzut o cameristă îngrozitor de urîtă, ce urta un sul pentm căpătîiul patului și care mă salută cu mult ;spect, nădăjduind că la plecare îi voi da un bacșiș. Aș fi'vrut i știu dacă era cea pe care o dorisem atît de mult în seara rimei mele veniri la Balbec,dar n-am putut fi niciodată gur²⁹⁵. Liftierul îmi jură, cu sinceritatea celor mai mulți dintre îrtorii mincinoși, dar păstrîndu-și înfățișarea deznădăjduită,

212

că marchiza îi ceruse să-i anunțe venirea sub numele de Camembert. Și, la drept vorbind, era foarte firesc ca el să fi auzit un nume pe care-1 cunoștea dinainte. Apoi, avînd cu privire la noblețea și la natura numelor ce alcătuiesc titlurile aristocratice noțiunile foarte vagi care sînt și cele ale multor oameni ce nu sînt liftieri, numele de Camembert îi **păruse** cu atît mai verosimil cu cît, această brînză fiind cunoscută de toată lumea, nu era de mirare ca un titlu de marchiză să se fi întemeiat pe o reputație atît de glorioasă, dacă nu cumva chiar acel titlu făcuse faima brînzei. Totuși, cum vedea că eu nu voiam să par a mă fi înșelat și cum știa că stăpînilor le place să li se dea ascultare pînă și cînd e vorba de cele mai năstrușnipe capricii și să le fie acceptate pînă și minciunile cele mai sfruntate, îmi făgădui, ca un bun servitor ce era, că va spune de acum înainte Cambremer. E adevărat că nici un negustor din oraș și nici un țăran din împrejurimi, unde numele și persoana celor din familia Cambremer erau foarte bine cunoscute, n-ar fi putut face vreodată greșeala liftierului. Dar personalul de la „Grand-Hotel din Balbec" nu era nicidecum recrutat de la fața locului. El venea în linie dreaptă, dimpreună cu tot materialul, de la Biarritz, Nisa și Monte-Carlo, o parte fiind îndreptată către Deauville, o alta către Dinard, iar o a treia fiind rezervată Balbecului.

Durerea neliniștită a liftierului spori însă. I se întîmplase neîndoielnic vreo nenorocire, căci altminteri nu ar fi uitat să-mi arate, prin obișnuitele lui surîsuri, cît îmi este de devotat. Poate că fusese „concediat." Mi-am făgăduit ca în acest caz să încerc să obțin rămînerea lui în slujbă, căci directorul

hotelului îmi promisese că va fi de acord cu tot ce voi decide în privința personalului său. „Puteți face tot ce vreți, sînt de acord încă de pe acum să-mi schimb și eu hotărîrea.” Dar dintr-o dată, abia după ce ieșisem din ascensor, am înțeles nefericirea, înfățișarea înspăimîntată a liftierului. Fiindcă Albertine era lîngă mine, nu-i dădusem francul pe care i-l dăruiam de obicei cînd urcam cu liftul. Și imbecilul, în loc să înțeleagă că nu-i dădusem bacșișul pentru că mai era cineva de față* începuse să se teamă că nu i-l voi mai da niciodată. Își închipuia că eram „pe geantă” (cum ar fi spus ducele de Guermantes), și presupunerea asta nu-i stîrnea nici urmă de milă pentru mine, ci doar o teribilă decepție egoistă. Mi-am spus atunci că mama nu avea dreptate cînd mă certa că nu îndrăzneau să nu dau într-o zi suma exagerată, dar așteptată cu mare nerăbdare, pe care o dădusem

I

în ajun. Dar și semnificația pe care o atribuisem pînă atunci, și cu toată certitudinea, obișnuitei expresii de bucurie a liftierului, expresie în care vedeam un semn de prietenie și devotament, îmi păru mai puțin sigură. Văzîndu-l pe liftier gata să se arunce, în disperarea-i, de la etajul cinci, mă

întrebam dacă, inversându-se condiția noastră socială, _spre exemplu în urma unei revoluții, liftierul, devenit burghez, în loc să manevreze cu amabilitate pentru mine ascensorul, nu m-ar fi aruncat din el²⁹⁶, și dacă în anumite clase populare duplicitatea nu este chiar mai mare decât în înalta societate unde, fără îndoială, în absența noastră se spun despre noi multe lucruri neplăcute, dar, dacă am fi nefericiți, purtarea față de noi nu ar fi jignitoare.

Nu putem totuși spune ca liftierul era omul cel mai interesat din Grand-Hotel. Din acest punct de vedere, personalul se împărțea în două categorii: pe de o parte, cei care știau să facă o deosebire corectă între clienți, fiind mai sensibili la bacșișul moderat al unui bătrîn nobil (ce le putea procura o scutire pentru cele 28 de zile, recomandîndu-i generalului de Beautreillis²⁹⁷), decât la risipa nebunească a vreunui bogătaș extravagant, ce arăta prin gestul lui o necunoaștere a bunelor purtări pe care doar în fața lui ei o nume"au bunătate. Pe de altă parte, cei pentru care noblețea, inteligența, celebritatea, situația socială, bunele maniere nu însemnau nimic, importantă fiind doar averea. Pentru aceștia nu exista decât o singură ierarhie: cea a banilor pe care îi ai, sau mai curînd cea a banilor pe care îi dai. Poate că Aime însuși, deși pretinzînd, pentru că slujise în-numeroase hoteluri, că posedă o mare știință mondenă, aparținea acestei categorii. Dar el dădea acestui gen de apreciere o nuanță socială și care vădea o bună cunoaștere a familiilor nobile, spunînd despre prințesa de Luxembourg, de exemplu: „Are multe parale?” (semnul de întrebare fiind pus spre a se informa, sau spre a controla o dată pentru totdeauna informațiile pe care le avea, înainte de a-i procura unui client un bucătar șef pentru Paris, sau de a-i rezerva o masă pe stînga, la intrare, cu vedere spre mare, la Balbec). Totuși, deși interesat, el nu și-ar fi dezvăluit simțămintele cu prosteasca deznădejde a liftierului. De altfel, naivitatea acestuia simplifică poate lucrurile. Comoditatea unui mare hotel, a unei case cum era odinioară cea unde lucra Rachel, constă în faptul că, pe față, pînă atunci înghețată, a unui slujbaș sau a unei femei, vederea unei bancnote de o sută de franci, și cu atît mai mult a uneia de o mie de franci, chiar

214

dată altuia, naște un surîs și cele mai atrăgătoare oferte. Dimpotrivă, în politică, în relațiile dintre un amant și o amantă, între bani și docilitate se interpun prea multe lucruri. Atît de multe, încît chiar și cei pe al căror chip banii iscă în cele din urmă un surîs, sînt adeseori incapabili să urmărească procesul lăuntric care le înlănțuie și se cred, ba chiar și sînt mai delicați. Și apoi asta scutește conversația de grosolănia unor fraze ca: „Știu ce-mi rămîne de făcut, mîine mă veți găsi la morgă.” De aceea în societatea aleasă întîlnești puțini romancieri, puțini poeți, puține astfel de făpturi sublime care-pronunță tocmai acele cuvinte ce nu trebuie niciodată rostite. De îndată ce-am rămas singur pe coridor, Albertine îmi spuse: „Ce ai împotriva mea?” Severitatea cu care mă purtasem față de ea mă chinuise oare mai mult pe mine însumi? Nu era oare din partea-mi decât o viclenie inconștientă ce-și propunea să trezească în prietena mea o atitudine de teamă și de supunere ce-mi va îngădui să-i pun întrebări și poate să aflu care dintre cele două ipoteze pe care le formulam de multă vreme cu privire la ea era cea adevărată? Oricum, cînd i-am auzit întrebarea, m-am simțit dintr-o dată fericit, asemenea cuiva ce-și atinge scopul la care năzuise multă vreme. Înainte de a-i răspunde, am condus-o pînă la ușa mea. Cînd am deschis-o, se revărsă spre noi lumina roz ce umplea camera și preschimba muselina albă a perdelelor trase peste întunericul nopții, într-o mătase groasă și trandafirie. M-am dus pînă~ la fereastră; pescărușii se odihneau din nou pe valuri; dar acum erau roz. I-am spus asta Albertinei: „Nu schimba vorba, îmi zise ea, fii sincer așa cum sînt și eu.” Am mințit. I-am spus că trebuie mai întîi să-mi asculte mărturisirea, căci voiam să-i vorbesc de

marea și pătimașa iubire pe care o simțeam de cîtva timp pentru Andree, și am făcut asta cu o simplitate și cu o sinceritate vrednice de un mare actor, dar pe care nu le ai în viață decît atunci cînd doar te prefaci că iubești. Reluînd minciuna pe care o folosisem și față de Gilberte înaintea primei mele șederi la Balbec²⁹ dar modificînd-o, ara lăsat-o să înțeleagă, ca să mă creadă și mai mult acum, cînd îi spuneam că nu o mai iubesc, că odinioară aproape că mă îndrăgostisem de ea, dar că trecuse prea mult timp de atunci, că nu mai era pentru mine decît o bună prietenă și că, dacă aș fi vrut chiar, nu mi-ar mai fi fost cu puțință să am față de ea simțăminte mai arzătoare. De altfel, insistînd astfel asupra indiferenței mele, nu făceam - din cauza unei anume împrejurări și în vederea unui anume scop - decît

215

sa pun și mai mult în evidență, să accentuez cu și mai multă forță, ritmul binar pe care-l adoptă iubirea în cazul tuturor celor ce se îndoiesc atît de mult de ei înșiși încît nu mai cred că o femeie va putea vreodată să-i iubească și, de asemenea, că ei înșiși ar putea-o iubi cu adevărat. Ei se cunosc îndeajuns pentru a ști că, alături de femeile cele mai diferite, nutreau aceleași speranțe, aveau aceleași neliniști, inventau aceleași romane, rosteau aceleași cuvinte, și a-și da astfel seama că sentimentele și faptele lor nu sînt într-un raport strîns și necesar cu femeia iubită, ci trec alături de ea, o stropesc, o împresoară, precum fluxul care se aruncă de-a lungul stîncilor, iar sentimentul propriei lor instabilități le sporește încă și mai mult neîncrederea, făcîndu-i să-și spună că acea femeie - de care ar vrea atît de mult să fie iubiți - nu-i iubește. De ce să fi vrut hazardul, de vreme ce ea nu-i decît un simplu accident ivit în fața țîșnirii dorințelor noastre, ca noi înșine să fim scopul dorințelor ei? De aceea, deși simțim nevoia să-i dăruim toate aceste sentimente, atît de diferite de sentimentele pur și simplu omenești pe care ni le inspiră aproapele nostru, toate aceste sentimente atît de speciale, adică sentimentele stîmite de iubire, după ce am făcut un pas înainte, mărturisindu-i celei pe care o iubim dragostea noastră, precum și speranțele noastre, pe dată, temîndu-ne că nu-i sîntem pe plac, simțînd totodată că limbajul folosit de noi nu a fost anume alcătuit pentru ea, căci ne-a slujit și ne va sluji și peintru altele, că dacă ea nu ne iubește, nu poate să ne înțeleagă și, în acest caz, i-am vorbit cu lipsa de gust, cu impu-doarea pedantului ce le spune unor ignoranți fraze subtile ce nu sînt făcute pentru ei, această teamă, această rușine aduc după ele un contraritm, refluxul, nevoia, fie și după ce am dat mai întîi îndărăt, retrăgînd în mare grabă simpatia pe care i-o mărturisisem, de a relua ofensiva și de axcîștiga prețuirea, poziția dominantă; ritmul dublu este perceptibil în diferitele perioade ale uneia și aceleiași iubiri, în toate perioadele corespunzătoare ale unor iubiri similare, la toate ființele care mai curînd se analizează decît au o mare încredere în ele însele. Acest ritm era totuși mai accentuat ca de obicei în cuvintele pe care i le spuneam Albertinei, și asta pentru că el îmi îngăduia să trec mai repede și mai energic la ritmul opus, cel pe care urma să-l scandeze iubirea mea.

Ca și cum Albertine ar fi trebuit să creadă cu greu cele ce-i spuneam despre neputința mea de a o iubi din nou după atîta vreme, justificam ceea ce eu numeam o bizarerie a firii mele,

216

prin exemple legate de persoane pe care, din vina lor sau a mea,

neiubindu-le la timpul potrivit, nu putusem să-le mai iubesc după aceea, în ciuda dorinței mele. Astfel păream că mă scuz față de ea, ca de o impolitețe, de această incapacitate de a o iubi din nou, și totodată că încerc s-o fac să înțeleagă motivele psihologice ale purtării mele, ca și cum ele mi-ar fi aparținut numai mie. Dar explicându-mă astfel, dezvoltând cazul Gilbertei, când fusese adevărat ceea ce era atât de mincinos în cazul Albertinei, confeream afirmațiilor mele un caracter cu atât mai plauzibil. Simțind că Aibertine prețuia ceea ce ea credea a fi modul meu de a „vorbi deschis” și că ea recunoștea în' deducțiile mele o evidență luminoasă, m-am scuzat pentru mărturisirea mea, zicându-i că știam că oamenilor nu le place niciodată să li se spună adevărul și că acest adevăr îi părea, desigur, de neînțeles. Ea îmi mulțumi, dimpotrivă, pentru sinceritatea mea și adăugă că, mai mult chiar, înțelegea foarte bine o stare de spirit atât de des întilnită și atât de firească.

După această mărturisire cu privire la o iubire imaginară pentru Andree și la indiferența față de Aibertine însăși, mărturisire ce - m-am grăbit eu să spun ca din întâmplare și doar din politețe, spre a o face să pară cu totul sinceră și neexagerată - nu trebuia înțeleasă chiar ca atare, am putut, în sfârșit, fără să mă mai tem că Aibertine va bănui că o iubesc, să-i vorbesc cu o blîndețe pe care mi-o refuzam de multă vreme și care-mi păru minunată. Aproape că o mîngîiam pe cea care-mi era confidentă; vorbindu-i despre iubirea mea pentru prietena ei, ochii mi se umpleau de lacrimi. Dar ajungînd acolo unde voiam, i-am spus în sfârșit că ea știe ce-i iubirea, ce sînt sus-ceptibilității și suferințele ei, și că, poate, ca veche prietenă ce-mi este, va binevoi să-mi aline nefericirea uriașă pe care mi-o pricinuia, nu direct, de vreme ce nu pe ea o iubeam, dacă puteam îndrăzni să i-o mai spun o dată fără să o jignesc, ci indirect, căci mă atingea în iubirea mea pentru Andree: M-am întrerupt pentru a privi și a-i arăta Albertinei o pasăre mare, singuratică și grăbită ce, departe de noi, "biciuind aerul cu bătaia ritmată a aripilor, trecea în zbor rapid deasupra plajei stropite cu răsfrîngeri ce semănau cu bucățele de hîrtie roșie și o străbătea în toată lungimea, fără să-și încetinească zborul, cu aceeași concentrată atenție, fără să-și schimbe întru nimic drumul, ca un trimis ce poartă departe o veste grabnică și de o mare importanță. „Ea merge de-a dreptul la țintă! îmi zise Aibertine pe un ton de reproș. - îmi spui asta pentru că nu știi

217

ce aș fi \ rut să-ți spun eu. Dar mi-e atât de greu, încît prefer să renunț; stnt sigur că o sa te superi; și atunci vom ajunge doar la un singur rezultat: nu voi fi mai fericit cu cea pe care o iubesc și îmi voi fi pierdut și b bună prietenă. - Dar îți jur că n-o să mă supăr." Părea atât de blîndă, atât de tristă și de supusa, așteptîndu-și parca de la mine fericirea, încît cu greu mă stăpîneam să nu sărut - aproape cu plăcerea cu care aș fi sărutat-o pe mama - chipul acesta nou ce nu mai oferea expresia vioaie, cu pudice roșeli, a unei pisici năstrușnice și perverse, cu botișorul roz înălțat în aer, ci care părea a fi, în deplina-i și copleșitoarea-i tristețe, topit, curgînd în dîre groase, prelingîndu-se, într-o mare de bunătate. Făcînd abstracție de -iubirea mea, ca de o nebunie cronică fără nici o legătură cu Albertine, punîndu-mă în locul ei, mă înduioșam în fața acestei fete minunate, obișnuită cu purtări amabile și loiale, și pe care bunul prieten pe care ea putuse să-1 vadă în mine o supunea de multe săptămîni unor persecuții ce ajunseseră în sfârșit la punctul lor culminant. Simțeam față de Albertine această milă profundă, care ar fi fost mai superficială dacă nu aș fi iubit-o, pentru că mă situam dintr-un punct de vedere pur omenesc, exterior amîndurora și unde iubirea mea geloasă dispărea. De altfel, în această oscilație ritmată care merge de la declarația de iubire la-ceartă (mișcarea cea mai sigură, cea mai eficace, dar și cea mai primejdioasă pentru a crea, prin mișcări opuse și succesive, un nod care să nu se mai desfacă și care să ne

lege solid de o persoană), în sînul mișcării de retragere ce constituie unul din cele două elemente ale ritmului, la ce bun să mai deslușim refluxurile milei omenești, care, opuse iubirii, deși avînd poate inconștient aceeași cauză, produc oricum aceleași efecte? Amintindu-ne mai tîrziu tot ce am făcut pentru o femeie, ne dăm adeseori seama că faptele inspirate de dorința de a arăta că iubim, de a ne face iubiți, de a-i cîștiga favorurile, nu ocupă un loc mai mare decît cele datorate nevoii omenești de a ne răscumpăra greșelile față de ființa pe care o iubim, dintr-o simplă datorie morală, ca și cum nu am iubi-o. „Dar ce-am făcut?” mă întrebă Albertine. Cineva ciocăni la ușă; era liftierul; mătușa Albertinei, care trecea cu trăsura prin fața hotelului, se opri să vadă dacă nepoata ei nu era aici, spre a o duce acasă. Albertine îi transmise că nu poate coborî, că o roagă să cineze fără să o mai aștepte, că nu știe la ce oră se va întoarce. „Dar mătușa ta se va supăra! -Nicidecum! Mă va înțelege foarte bine.” Astfel - cel puțin în

218

acel moment, care nu se va mai reproduce poate niciodată -, tinînd seama de împrejurări, o'discuție cu mine era pentru Albertine un lucru de o importanță atît de evidentă, încît trecea înaintea oricărui altuia, și căruia - gîndindu-se fără îndoială instinctiv la o jurisprudență familială, amintindu-și cutare împrejurări cînd, cariera domnului Bontemps fiind în joc, o călătorie părea un lucru de la sine înțeles - prietena mea nu se îndoia că mătușa ei va găsi de asemenea cît se poate de firesc ca nepoata să-i sacrifice ora cinei. Acea oră îndepărtată pe care o petrecea fără mine, cu ai săi, Albertine, făcînd-o să alunece pînă la mine, mi-o"dăruia; puteam să o folosesc după voie. Am îndrăznit în cele din urmă să-i spun cele ce mi se povestiseră despre viața pe care o ducea și că, în ciuda dezgustului profund pe care mi-l inspirau femeile atinse de același viciu, rămăsesem indiferent pînă cînd aflasem numele complicei sale; știind cît o iubesc pe Andree, putea să înțeleagă fără greutate ce durere simțisem. Ar fi fost poate mai abil să-i spun că-mi fuseseră citate și numele altor femei, dar care îmi erau indiferente. Brusca și teribila revelație pe care mi-o făcuse Cottard intrase însă în mine spre a mă sfîșia, ca atare, întregă, numai ea. Și tot așa cum înainte nu aș fi ajuns niciodată prin mine însumi la ideea că Albertine o iubea pe Andree, sau că măcar ar fi putut să o mîngîie sau să se lase mîngîiată de ea, dacă doctorul Cottard nu mi-ar fi atras atenția asupra felului cum valsau, tot astfel nu știusem să trec de la această idee, la aceea, pentru mine atît de diferită, că Albertine ar putea avea și cu alte femei decît Andree relații ce nu ar fi avut nici măcar scuza unei prietenii. Înainte chiar de a-mi jura că nu-i adevărat, Albertine manifestă, ca orice persoană care află că s-a vorbit astfel despre ea, o teribilă mînie și tristețe, iar față de calomniatorul necunoscut, furioasa curiozitate de a ști cine este și dorința de a fi confruntată cu el, pentru a-i putea dovedi că minte. Dar mă asigură că pe mine nu era supărată. „Dacă ar fi fost adevărat, ți-aș fi spus. Și lui Andree și mie ne e la fel de scîrbă de asemenea lucruri. La vîrsta noastră, am avut timp să vedem femei cu părul tăiat scurt, care arată ca bărbații și se poartă cum spui, și nimic nu ne revoltă mai mult.” Albertine făcea doar o afirmație, o afirmație peremptorie și care nu se sprijinea pe nici o dovadă. Dar tocmai asta putea să mă liniștească cel mai bine, gelozia aparținînd acelei familii de îndoieli bolnăvicioase pe care le înlătură o afirmație energică și nu una verosimilă. De altfel, iubirea se caracterizează prin aceea că ne face să fim mai

219

neîncercători și totodată mai creduli, să bănuim, mai repede decît'despre o altă femeie, că femeia pe care o iubim ne înșală, și să o credem mai lesne cînd neagă învinuirile pe care i le aducem. Trebuie să iubești pentru a fi

frământat de gândul că nu toate femeile sînt cinstite, altfel spus pentru a afla asta, și trebuie de asemenea să iubești pentru a dori să fie, adică **pentru** a te asigura că asemenea femei există. Este omenesc să cauți durerea și să te eliberezi de ea pe dată. Propozițiile care sînt capabile să ne ușureze suferința ne par repede adevărate, căci nu facem prea multe nazuri în fața unui calmant eficient. Și a'poi, oricît de multiplă ar fi ființa pe care o iubim, ea poate oricum să ne înfățișeze două personalități esențiale, în funcție de care ne apare ca fiind a noastră sau ca îndreptîndu-și dorințele altundeva decît către noi. Prima dintre aceste personalități posedă puterea particulară care ne împiedică să credem în realitatea celei de-a doua, secretul specific de a potoli suferințele pricinuite de ultima. Ființa iubită este rînd pe rînd boala și leacul care vindecă sau agravează boala. Fără îndoială, fusesem de multă vreme pregătit, prin puterea pe care exemplul lui Swann o exercita asupra imaginației mele și a facultății mele de a fi emoționat, să cred adevărat lucrul de care mă temeam și nu pe cel pe care mi l-aș fi dorit. De aceea liniștea pe care mi-o aduseseră afirmațiile Albertinei fu amenințată timp de o clipă, căci mi-am amintit povestea Odettei. Dar mi-am spus că deși era corect să mă gândesc la rău nu numai cînd, pentru a înțelege suferințele lui Swann, încercasem să mă pun în locul acestuia, ci și acum, cînd era vorba de mine însumi și căutam adevărul de parcă ar fi fost vorba de un altul, nu trebuia totuși ca, din cruzime față de mine, soldat care alege nu postul unde poate fi cel mai folositor, ci acela unde se află în cea mai mare primejdie, să ajung a face greșeala de a considera o bănuială drept mai adevărată decît celelalte, doar pentru că era cea mai dureroasă. Oare nu se deschidea un abis între Albertine, fată născută într-o destul de bună familie burgheză, și Odette, cocotă vîndută de maică-sa încă de pe vremea cînd era o copilă? Spusele uneia nu puteau fi comparate cu spusele celeilalte. De altfel, Albertine nu avea în nici o privință interesul de a mă minți, cum era cazul Odettei în raport cu Swann. Ba chiar ,Odette îi mărturisise acestuia ceea ce Albertine negase. Aș fi săvîrșit deci o greșeală de judecată tot atît de gravă - deși inversă - ca aceea care m-ar fi înclinat către o ipoteză doar pentru că aceasta m-ar fi făcut să sufăr mai puțin

220

decît celelalte, neținînd seama de diferențele dintre aceste două situații, și reconstituind viața reală a prietenei mele doar după ceea ce aflasem despre viața Odettei. Aveam în fața mea o nouă Albertine, întrevăzută, e adevărat, de mai multe ori și pînă acum, către sfîrșitul primei mele șederi la Balbec, sinceră, bună, o Albertine care, pentru că mă iubea, îmi iertase bănuielile și încerca să le risipească. M-a silit să mă așez alături , pe pat. I-am mulțumit pentru cele ce-mi spusese, am asigurat-o că ne împăcasem și că nu voi mai fi niciodată brutal cu ea. I-am spus Albertinei că ar trebui totuși să se întoarcă acasă pentru cină. Mă întrebă dacă nu mă simțeam bine așa cum eram. Și atrăgîndu-mi capul pentru a mă mîngîia într-un fel cu totul nou și pe care-l datoram poate împăcării noastre, își trecu ușor limba peste buzele mele, încercînd să le întredeschidă. La început, mi-am ținut buzele strînse. „Ești un rău!” îmi spuse.

Ar fi trebuit să plec în acea seară fără să o mai revăd vreodată. Presimțeam încă de pe atunci că într-o iubire neîmpărtășită - altfel spus în iubire, căci există .ființe care nu cunosc iubirea împărtășită - poți gusta doar acel simulacru de fericire ce-mi era dat într-una din acele clipe unice în care bunătatea unei femei, sau capriciul ei, sau hazardul, pun pe dorințele noastre, într-o desăvîrșită coincidență, aceleași cuvinte, aceleași fapte pe care ni le-ar fi dăruit dacă am fi fost cu adevărat iubiți. Înțelept ar fi fost să privesc cu multă curiozitate, să posed cu delicii această pîrticică de fericire în lipsa Căreia aș fi murit fără să bănuiesc ce poate fi ea pentru inimi mai puțin pretențioase sau mai favorizate; să presupun că ea făcea parte dintr-o

fericite vastă și durabilă, ce-mi apărea mie doar din acest unghi; și pentru ca ziua de mîine să nu dezmință acest simulacru, să nu încerc a cere încă o favoare după cea care nu fusese datorată decît artificiului unui minut excepțional. Ar fi trebuit să părăsesc Balbecul, să mă închid în singurătate, să rămîn aici în armonie cu ultimele vibrații ale vocii căreia Știusem timp de o clipă să-i smulg melodia iubirii, și căreia să nu-i mai cer nimic altceva decît să nu mi se mai adreseze; de teamă ca printr-un nou cuvînt, ce nu ar fi putut fi decît diferit, să nu-mi rănească prin vreo disonanță tăcerea sensibilă unde, parcă datorită unei pedale, ar fi putut supraviețui multă vreme to mine tonalitatea fericirii.

Liniștit de explicația mea cu Albertine, am început să trăiesc iar mai mult în "preajma mamei. Îi plăcea să-mi vorbească încetîșor despre vremea cînd bunica era mai tînără.

221

Ternîndu-se să nu-mi reproșez tristețea prin care putusem întuneca sfîrșitul acelei vieți, se întorcea la anii cînd primele mele studii îi prilejuiseră bunicii o mulțumire de care nu mi se pomenise niciodată pînă acum. Vorbeam din nou despre Combray. Mama îmi spuse că acolo cel puțin citeam și că la Balbec ar trebui să fac același lucru, dacă tot nu munceam. I-am răspuns că, pentru a mă înconjura de amintirile legate de Combray și de frumoasele farfurii pictate, mi-ar plăcea să recitesc *O mie și una de noapți*. Ca odinioară la Combray, cînd îmi dăruia cărți de ziua mea, mama, pentru a-mi face o surpriză, comandă pe ascuns atît *O mie și una de noapți* de Galland²⁹⁹, cît și *O mie de noapți și o noapte* de Mardrus³⁰⁰. Dar după ce aruncă o privire pe cele două traduceri, mama ar fi vrut să rămînă la cea a lui Galland, temîndu-se totuși să nu mă influențeze din cauza respectului ei față de libertatea intelectuală, din teama de a interveni cu stîngăcie. În viața gîndirii mele și din sentimentul că, fiind femeie, pe de o parte era lipsită, credea ea, de competență literară, iar pe de altă parte nu trebuia să judece lecturile unu-tînăr în funcție de ceea ce o șoca pe ea., Citind la nimereală anumite povești, fusese revoltată de imoralitatea subiectului și de exprimarea deocheată. Dar mai ales, păstrînd cu grijă ca pe niște relicve, nu numai broșa, umbrela, manteluța, cartea ce cuprindea *Scrisorile* doamnei de Sevigne, deprinderile de gîndire și de limbaj ale mamei sale, căuțînd să ghicească cu orice prilej care ar fi fost părerea acesteia, mama era sigură că bunica ar fi condamnat cartea lui Mardrus. Ea își amintea că la Combray, în timp ce, înainte de a porni într-o plimbare către Meseglise, îl citeam pe Augustin Thierry³⁰¹, bunica, mulțumită de lecturile mele, de plimbările mele, era totuși indignată văzînd cum cel al cărui nume rămînea legat de emistihul: „Apoi domnește Meroveu" este pomenit sub numele de Merowig, și refuza să spună Carolingieni în loc de Carlovingieni, rostire căreia ea îi rămînea credincioasă. Îi povestisem ce gîndise bunica despre numele grecești pe care Bloch, după modelul lui Leconte de Lisle, le dădea zeilor lui Homer, mergînd chiar, pentru lucrurile cele mai simple, pînă la a-și face o datorie religioasă, sinonimă, credea el, cu talentul literar, din a adopta ortografia grecească. Trebuind, de exemplu, să spună într-o scrisoare că vinul care se bea în casa lui era un adevărat nectar, el scria un adevărat nektar, cu un *k*, ceea ce îi permitea să fie sarcastic la auzul numelui lui Lamartine. Or, dacă o *Odisee* din care

222

lipseau numele lui Ulise și al Minervei nu mai era pentru bunica *Odiseea*, ce ar fi spus ea văzînd chiar pe copertă titlul deformat al preaiubitelor sale *O mie și una de noapți*, și nemairegăsind, transcrise întocmai cum se deprinsese dintot-deauna să le rostească, numele nemuritor familiare

de ■ Șeherezada, de Dinarzada, într-o carte unde fermecătorul Calif și puternicele Genii, dezbotezați - dacă îndrăznim să folosim acest cuvânt pentru niște povești musulmane - ei înșiși, abia dacă mai puteau fi recunoscuți sub numele de „Kalifat” și de „Gennis”? Totuși, mama îmi dădu cele două cărți, iar eu i-am spus că le voi citi în zilele când voi fi prea obosit ca să mă plimb.

Asemenea zile nu erau de altminteri foarte numeroase. Ne duceam să luăm o gustare, ca odinioară, „în grup”, Albertine, prietenele ei și cu mine, pe faleză sau la ferma Marie--Antoinette. Dar uneori Albertine îmi dăruia o mare plăcere. Ea îmi spunea: „Astăzi vreau să fiu singură cu tine, ne-am simți mai bine dacă ne-am vedea numai noi doi.” Atunci spunea „că are treabă, că de altfel nu are de dat socoteală nimănui, și pentru ca prietenele ei, dacă mergeau totuși, fără noi, să se plimbe și să mănânce la iarbă verde, să nu ne poată întâlni, ne duceam ca „doi amanți, singuri, la Bagatelle sau la Croix d'Heulan, în timp ce restul grupului, care nu s-ar fi gândit niciodată să ne caute acolo, unde nu venea niciodată, rămânea ore întregi, în speranța că vom sosi și noi, la ferma Marie-Antoinette. Îmi amintesc cât de cald era în acele zile și cum, de pe frunțile slugilor de la fermă, ce munceau în arșiță, cădeau picături de sudoare, verticale, intermitente, precum picăturile de apă dintr-un rezervor, și alternând cu căderea fructelor coapte care se desprindeau din copacii din „ogrăzile” învecinate; acele clipe toride au rămas pentru mine, încă pînă azi, încărcate de misterul femeii ascunse, partea cea mai consistentă a oricărei iubiri ce mi se înfățișează. Pentru a cunoaște o femeie despre care mi se vorbește și la care nu m-aș fi gândit altminteri nicicum, îmi schimb toate întâlnirile din cursul săptămînii, dacă-i o săptămînă cu o asemenea vreme și dacă trebuie să ne vedem în vreo fermă izolată. Deși știu că acel gen de vreme și de întâlnire nu-i aparțin, ele sînt momeala, totuși bine cunoscută de mine, de care mă las amăgit și care-i de ajuns pentru a îmi prinde în laț. Știu că aș fi putut-o dori pe acea femeie și pe o y¹¹¹⁶ rece, într-un oraș, dar fără nici un simțămînt romantic, ara să mă îndrăgostesc de ea; iubirea nu-i mai puțin puternică^{ln} să de îndată ce, datorită unor anume împrejurări, i-am căzut

223

pradă, ea e doar mai melancolică, așa cum devin în viață sentimentele noastre pentru unele ființe pe măsură ce ne dăm seama de locul tot mai mic pe care îl dețin în ea și că noua iubire, ce am dori să dăinuie cît **mai** mult, scurtată o dată cu viața noastră înșăși, va fi și ultima.

La Balbec era încă lume puțină, și puține fete. Uneori, cînd și cînd, vedeam cîte una oprită pe plajă, deloc frumoasă și care totuși - multe coincidențe păreau să o **spuna** - era aceeași căreia cu deznădejde socotisem că nu-i voi putea[^]yorbi în clipa cînd ieșea, împreună cu prietenele ei, din manej sau de la școala de gimnastică. Dacă era aceeași (și mă feream să-i vorbesc despre ea **Albertinei**), fata care-mi îmbătase simțurile nu mai exista. Dar nu puteam ajunge la o certitudine, căci chipul acestor fete nu ocupa pe plajă mult spațiu, nu oferea o formă permanentă, fiind contractat, dilatat, transformat de propria-mi așteptare, de neliniștea dorinței mele sau de o stare plăcută ce-și ajunge sieși, de felurile rochiilor pe care le purtau, de repeziciunea mersului sau de nemișcarea lor. Văzute totuși de la mare apropiere, două sau trei mi se păreau încîntătoare. De fiecare dată cînd o vedeam pe una dintre acestea, aveam poftă să o duc pe-Avenue des Tamaris³⁰², sau printre dune, sau mai ales pe faleză. Dar deși în dorință, dacă o comparăm cu indiferența, intră acea îndrăzneală care este un început, fie și unilateral, de realizare, totuși,*între dorința mea și acțiunea ce avea să fie cererea mea de a o săruta, exista tot „spațiul alb”, nedefinit, al ezitării, al timidității. Atunci intram la plăcintar, și beam unul după altul șapte sau opt pahare de porto. Pe dată, în zona intervalului cu neputință de umplut dintre dorința mea și acțiune, efectul alcoolului trăgea o linie care le unea pe

amîndouă. Nu mai rămînea nici un loc pentru ezitare sau teamă. Mi se părea că fata va zbura pînă la mine. Mă duceam către ea. și cuvintele îmi ieșeau parcă singure printre buze: „Mi-ar plăcea să mă plimb cu dumneata. Nu vrei să mergem pe faleză? Nimeni nu ne va deranja îndărătul păduricii care apără de **vînt** casa demontabilă și acum nelocuită.” Toate dificultățile vieții dispăreau, trupurile noastre puteau să se îmbrățișeze, căci nu mai exista nici un obstacol între ele. Sau cel puțin eu însumi nu mai întîmpinam nici un obstacol. Căci pentru fată el **rămînea**: ea **nu** băuse porto. Dacă ar fi băut, și universul și-ar fi pierdut și pentru ea o parte din realitate, visul ei cel mai drag, care i-ar fi părut atunci pe dată realizabil, nu ar fi fost poate totuși acela de **a-mi** cădea mie în brațe.

Nu numai că fetele erau puține, dar în această perioadă a

224

anului, nu prea asaltată de vilegiaturiști, ele plecau repede. îmi amintesc de una cu tenul de roșcată, cu ochii verzi, cu obrajii rumeni, și al cărei chip vaporos, alcătuit din două părți identice, semăna cu semințele înaripate ale anumitor copaci. Nu știu ce vînt a adus-o la Balbec și ce vînt a răpit-o de aici. Dar totul s-a petrecut atît de pe neașteptate, încît timp de mai multe zile am simțit o tristețe pe care am îndrăznit să i-o mărturisesc Albertinei, cînd am înțeles că fata plecase pentru totdeauna.

Trebuie să spunem că mai multe dintre ele erau fete pe care nu le cunoșteam deloc sau pe care nu le văzusem de ani de zile. Adeseori, înainte de a le întîlni, le scriam. Dacă răspunsul lor mă făcea să cred într-o posibilă iubire, cît eram de bucuros! Nu poți, la începutul unei prietenii față de o femeie, și chiar dacă ea nu trebuie să se realizeze niciodată, să te desparți de cele dintîi scrisori primite. Vrei să le ai tot timpul în preajma ta, ca pe niște frumoase flori căpătate în dar, încă proaspete, și pe care cînd nu le privești, le miroși cu încîntare. Recitești cu plăcere fraza pe care o știi pe dinafară, iar în cele pe care nu le știi chiar cuvînt cu cuvînt, vrei să verifici cît de tandră este vreo expresie. A scris: „Minunata dumitale scrisoare”? Ai o mică decepție în privința acelor dulci cuvinte, care trebuie atribuită fie faptului că ai citit prea repede, fie scrisului ilizibil al autoarei scrisorii; n-a așternut pe hîrtie: „și minunata dumitale scrisoare”, ci: „văzînd această scrisoare.” Dar restul epistolei e atît de duios! Cît de bine ar fi ca și mîine să capeți asemenea flori! Apoi astfel de lucruri nu-ți mai ajung, ai vrea să confrunți cu vorbele scrise, privirea, vocea ei. Îți dai întîlnire și - fără ca ea să se fi schimbat poate - cînd credea, după descrierea făcută sau după o amintire personală, că o vei întîlni pe zîna Viviane³⁰³, îl întîlnești pe Motanul încălțat³⁰⁴. îi dai întîlnire pentru a doua zi totuși, căci totuși este ea, și pe ea o doreai. Or, dorințele stîrnite de o femeie la care ai visat nu pretind cu necesitate frumusețea unei trăsături precise. Ele sînt doar dorința față de o anume ființă³⁰⁵; vagi precum parfumurile, așa cum styraxul era dorința Prothyraiei, safranul dorința eterată, aromatele dorința Herei, smirna parfumul norilor, mana dorința Nikeei, tămîia parfumul mării. Dar aceste parfumuri pe care le cîntă Imnurile orfice sînt cu mult mai puțin numeroase decît divinitățile îndrăgite de ele. Smirna este parfumul norilor, dar și al lui Protogonos, al lui Neptun, al Nereei, al lui Leto; tămîia este parfumul mării, dar și al frumoasei Dike, al lui i, al Circei³⁰⁶, al celor nouă Muze, al lui Eos, al

Mnemosynei, al Zilei³⁰⁷, al lui Dikaiosune. Cît privește styraxul, mana și mirodeniile, n-am mai termina pomenind divinitățile care le inspiră, într-atît sînt de numeroase. Amphietes are toate parfumurile, în afară de tămîie, iar Gaia refuză doar bobul și mirodeniile. Tot așa erau și dorințele mele pentru acele fete. Mai puțin numeroase decît ele, se preschimbau în decepții și în tristeți ce semănau unele cu celelalte. Nu mi-am dorit niciodată smirna. Am păstrat-o pentru Jupien și pentru prințesa de Guermantes, căci este dorința lui Protogonos „cel cu două sexe, cu muget de taur, dedat tuturor orgiilor, memorabil și de nepovestit, coborînd cu bucurie către sacrificiile Orgiophanților.”

Dar curînd ne-am aflat în plin sezon; în fiecare zi mai sosea cineva și plimbările mele s-au îndesit dintr-o dată, înlocuind încîntătoarea lectură a celor *O mie și una de nopți*, dintr-o pricină neplăcută și care le otrăvea pe toate. Plaja era acum înțesată de fete, și ideea pe care mi-o sugerese Cottard stîrnindu-mi nu noi bănuieli, ci făcîndu-mă sensibil și fragil, dar totodată și mai hotărît să nu mă mai las năpădit de ele, raa simțeam stingherit de îndată ce vreo tînră femeie sosea la Balbec și îi propuneam Albertinei excursii în locurile cele mai îndepărtate, ca să nu o poată cunoaște, ba chiar, dacă era cu putință, să nu o poată vedea pe noua venită. Mă temeam firește încă și mai mult de cele ale căror purtări erau vădit deocheate sau care aveau o proastă reputație; încercam să o conving pe prietena mea că acea proastă reputație era neîntemeiată, că era o calomnie, poate, fără a mi-o mărturisi mie însumi, din teama, încă inconștientă, că va încerca să se împrietenească cu acea femeie depravată, sau că va regreta că nu poate să o facă din pricina mea, sau că va crede, exemplele fiind numeroase, că un viciu atît de răspîndit nu este condamabil. Negîndu-1 cu privire la fiecare femeie vinovată, aveam pur și simplu tendința de a pretinde că safismul nici nu există. Albertine se arăta tot atît de neîncrezătoare ca și mine cu privire la viciul cutărei sau cutărei femei: „Nu, cred că doar încearcă să pară așa.” Atunci însă aproape că-mi părea rău că o socotisem inocentă pe acea femeie, căci îmi displacea ca Albertine, atît de severă odinioară, să poată crede că a „părea” astfel are în sine ceva măgulitor și îndeajuns de interesant pentru ca o femeie lipsită de asemenea gusturi să caute a da impresia că le are. Aș fi vrut ca nici o femeie să nu măi-osească la Balbec; tremuram la gîndul că, fiind cam perioada cînd doamna Putbus urma să vină la soții

Verdurin, camerista ei, despre ale cărei preferințe Saint-Loup îmi vorbise, ar putea să se ivească pe plajă și, într-o zi cînd nu aș fi fost lîngă Albertine, să încerce să o corupă. Ajungeam să mă întreb, deoarece Cottard nu-mi ascunsese ca soții Verdurin tin mult la mine, nevrînd totodată să pară, după cum spunea el, că-mi fac curte și că ar fi dat orice ca să mă duc în vizită la ei, dacă nu aș fi putut, în schimbul promisiunii de a le aduce în casă, la Paris, pe toți cei din familia Guermantes, să obțin de la doamna Verdurin ca, sub un pretext oarecare, să o prevină pe doamna Putbus că-i este cu neputință să o mai găzduiască, silind-o astfel să plece cît mai repede.

În ciuda acestor gînduri și cum eram mai ales neliniștit de prezența Andreei, calmul pe care mi-l aduseseră cuvintele Albertinei mai sălășluia încă în mine. Știam de altfel că în curînd voi avea mai puțină nevoie de el, Andree trebuind să plece odată cu Rosemonde și Gisele, aproape în momentul cînd toată lumea sosea, și nemaiavînd deci de stat decît cîteva săptămîni în preajma Albertinei. În timpul acestora de altfel, Albertine păru a nu face și a nu spune decît lucruri care mi-ar fi risipit bănuielile - dacă aș mai fi avut -, sau

le-ar fi împiedicat să renască. Se străduia să nu rămînă niciodată singură cu Andree, și insista, cînd ne întorceam, să o conduc pînă la ușă, și să mă întorc tot eu să o iau de acasă cînd trebuia să ieșim la plimbare. Andree, pe de altă parte, își dădea aceeași osteneală, pârînd că se ferește să o întîlnească pe Albertine. Iar această evidentă înțelegere dintre ele nu era singurul semn că Albertine îi povestise prietenei sale conversația noastră și îi ceruse să aibă bunătatea de a-mi liniști absurdele bănuieli.

Cam în acea vreme avu loc la Grand-Hotel din Balbec un scandal care îmi spori și mai mult chinurile. Sora lui Bloch avea de cîtva timp relații tainice cu o fostă acriță, dar curînd acestea nu i-au mai fost de ajuns. Li se părea că faptul de a fi văzute împreună va spori perversitatea plăcerii, drept care voiau să-și desfășoare îmbrățișările primejdioase sub privirile tuturor. Începură prin mîngîieri, ce puteau fi atribuite unei intimități prietenești, în salonul de jos, în jurul mesei de bacara. Apoi deveniră și mai îndrăznețe. Și, în sfîrșit, într-o seară, într-un colț nici măcar foarte întunecat al mării săli de dans, pe o canapea, se purtară fără nici o rușine, de parcă ar fi rost în propriul lor pat. Doi ofițeri, care se aflau nu departe de e'e, împreună cu soțiile, s-au plîns directorului. O clipă am crezut cu toții că protestul lor va avea o urmare. Dar le era

227

potrivnică împrejurarea că, veniți fiind la Balbec doar pentru o seară, de la Netteholme, unde locuiau, nu-i puteau fi întru nimic de folos directorului. În timp ce chiar fără știrea ei, și indiferent de ce observații i-ar fi făcut directorul, asupra domnișoarei Bloch plana protecția domnului Nissim Bernard. Trebuie să spunem de ce. Domnul Nissim Bernard își exercita cu cea mai mare sîrguință virtuțile familiale. În fiecare an el închiria la Balbec, pentru nepotul său, o vilă somptuoasă, și nici o invitație nu l-ar fi putut hotărî să nu se întoarcă acasă spre a cina, casa lui fiind în realitate casa lor. Dar el nu lua niciodată masa de prînz acasă. Zilnic, la prînz, el se afla la Grand-Hotel. Căci întreținea, precum alții cîte o micuță dansatoare de la Operă, un tînăr chelner ce semăna foarte mult cu servitorii despre care am vorbit și care ne duceau cu gîndul la tinerele israelite din *Estera* și *Atalia*. La drept vorbind, cei patruzeci de ani ce-l despărteau pe domnul Nissim Bernard de tînărul chelner ar fi trebuit să-1 apere pe acesta de o legătură nu tocmai plăcută. Dar, după cum spune cu atîta înțelepciune Racine în aceleași coruri:

O, Doamne, cu ce pași nesiguri Printre primejdii merge o tînără virtute! Ce piedici întîlnește un suflet ce te cată Voindu-se nevinovat¹⁰⁸!

Deși tînărul chelner fusese „departe de lume crescut³⁰⁹”, în Templul-Palace din Balbec, el nu urmase sfatul lui Joad:

Nu-ți cată sprijin în bogății și aur³
in

Poate că se consolase, spunîndu-și: „De păcătoși e plin pămîntul³¹¹.” Oricum, și deși domnul Nissim Bernard nu nădărduse într-o victorie atît de rapidă, încă din prima zi,

Fie din spaimă încă sau spre a-1 mîngîia, De brațele-i nevinovate el fu înlănțuit³ⁿ.

Și, încă de a doua zi, domnul Nissim Bernard însoțindu-1 la plimbare pe tînărul chelner, „molipsitoarea-i apropiere nevi-novăția-i prihănea³¹³.” Din acea clipă viața copilandrului se schimbă cu totul. Deși purta pîinea și sarea,

așa cum îi poruncea șeful rîndului de mese, chipul său radios părea a cînta:

228

*Din flori în flori, din plăceri în plăceri Săne plimbăm dorințele
31-4. Nu știu cîți ani mai avem a trăi. De viață să ne bucurăm
chiar azi³¹⁵! Onoarea și funcțiile Sînt prețul unei oarbe, dulci
supunerii, Pentru trista inocență Ce vocea și-ar înălța -">.*

Din acea zi, domnul Nissim Bernard își ocupase totdeauna locul la masă ia vremea prînzului (asemenea cuiva care își ocupă fotoliul într-o sală de spectacol, spre a asista la reprezentația unde apare o figurantă pe care el o întreține, o figurantă, în cazul domnului Nissim Bernard, aparținînd unui gen foarte bine determinat și care îl așteaptă încă pe acel Degas ce o va picta). Domnul Nissim Bernard simfea o mare plăcere urmărind în sufragerie, pînă și în colțurile cele mai îndepărtate, unde, sub palmierul ei, trona casierita, evoluțiile adolescentului ce se grăbea să-i servească pe toți, dar mai puțin pe domnul Nissim Bernard, de cînd acesta îl întreținea, fie că acel copil din cor nu credea necesar să arate aceeași bunăvoință cuiva de care se credea îndeajuns de iubit, fie că această iubire îl sîcîia sau că se temea că, descoperită fiind, el ar fi pierdut alte privilegii asemănătoare. Dar însăși această răceală îi plăcea domnului Nissim Bernard, prin tot ceea ce ea ascundea. Dintr-un atavism ebraic sau pentru că astfel profana simțămintele creștine, lui îi plăcea nespus de mult să ia parte la ceremonia raciniană, fie ea evreiască sau catolică. Dacă aceasta ar fi fost o adevărată reprezentație a pieselor *Estera* sau *Atalia*, domnul Bernard ar fi regretat că distanța în timp nu i-ar fi îngăduit să-l cunoască pe autor, pe Jean Racine, spre a obține pentru protejatul său un rol mai important. Dar ceremonia prînzului nefiind creația nici unui scriitor, el se mulțumea să fie în bune relații cu directorul și cu Aime, pentru ca „tînărul israelit” să fie promovat în funcția dorită, la rangul de ajutor de șef, sau chiar la cel de șef al unui rînd de mese. îi fusese oferită cea de pivnicer. Dar domnul Bernard îl sili să o refuze, căci nu l-ar mai fi putut vedea în fiecare zi alergînd prin sufrageria verde și slujindu-l ca pe un străin. Or, această plăcere era atît de mare, încît în
tecare an domnul Bernard se întorcea la Balbec și prînzea la **restaurant**, deprinderi în care domnul Bloch vedea, în prima o
ichnație poetică pentru lumină, pentru apusurile de soare

229

contemperate de pe această plajă atît de mult iubită;¹ în cea de a doua, o manie de bătrîn celibatar.

La drept vorbind, eroarea rudelor domnului Nissim Bernard, care nu bănuiau adevăratul motiv al întoarcerii sale anuale la Balbec și adevărata explicație a ceea ce pedanta doamnă Bloch numea dormitul lui în bucătărie, era un adevăr mai adînc și de gradul doi. Căci domnul Nissim Bernard ignora el însuși cîtă anume iubire pentru plaja Balbec, pentru priveliștea pe care o avea către mare din restaurant, și cîtă anume deprindere maniacală intrau în plăcerea pe care o simțea întreținînd ca pe o mică dansatoare de operă, dar de o altă specie, ce nu și-a găsit încă un Degas, pe unul dintre servitorii săi, care erau încă asemenea unor fete. De aceea domnul Nissim Bernard întreținea cu directorul teatrului care era hotelul din Balbec, și cu regizorul și producătorul Aime - al căror rol în toată această afacere nu era dintre cele mai limpezi - relații excelente. Într-o bună zi își va da toată, osteneala spre a obține un mare rol, poate un loc de chelner-șef. Pînă atunci, plăcerea domnului Nissim Bernard, oricît de poetică, de calmă și de contemplativă, avea întmîcîtva caracteristica acelor bărbați preocupați de femeii care știu

totdeauna - ca Swann odinioară, de exemplu - că ducându-se la o petrecere își vor întâlni amanta. De îndată ce se va așeza pe scaun, domnul Nissim Bernard o va vedea pe ființa iubită **purând** pe scenă o tavă cu fructe sau cu țigări de foi. De aceea, în fiecare dimineață, după ce își îmbrățișa nepoata, se interesa de lucrările prietenului meu Bloch și le dădea cailor să-i nănece din palmă bucățele de zahăr, era cuprins de graba febrilă de a ajunge la Grand-Hotel pentru masa de prânz. Ar fi plecat chiar dacă i-ar fi luat foc casa sau dacă nepoata ar fi avut un atac de inimă. De aceea se temea peste măsură de un guturai care l-ar fi putut țintui la pat - căci era ipohondru -, silindu-1 să-i ceară **lui** Aime să i-1 trimită acasă, înainte de ora gustării, pe tânărul său prieten.

lubea de altfel peste măsură labirintul de coridoare, de mici încăperi tainice, de saloane, vestiare, cămări, galerii, adică întreg hotelul din Balbec. Dintr-un atavism de orientală, îi plăceau seraiurile, și când ieșea seară, îl puteai vedea cum îi cercetează pe furiș toate ungherele³¹⁷.

în **timp** ce, îndrăznind să meargă pînă și în subsol. Și **căutînd** să nu **fie** văzut și să evite scandalul, domnul Nissim Bernard, pornit pe urmele unor tineri leviți, te ducea cu gîndul la următoarele versuri din *Evreica*:

230

*Doamne al părinților noștri, Coboară printre noi,
Ascunde ale noastre taine De ochii celor răi*³¹⁸!

eu urcam, dimpotrivă, în camera celor două surori ce o întovărășiseră la Balbec, în calitate de cameriste, pe o bătrînă doamnă străină. Erau ceea ce în limbajul hotelurilor se numea: *curiere*, iar în cel al Francoisei. care își închipuia că un *curier* sau o *curieră* fac curse, „cursiere.” Hotelurile au rămas, în chip mai nobil, ca pe vremea cînd se cînta: „E un curier de casă”³¹⁹. Deși era foarte greu pentru un client să meargă în odăile cameristelor, și invers, mă împrietenisem foarte repede, cu ferveur, dar și cu inocență, cu cele două tinere, domnișoara Mărie Ginește și doamna Celeste Albaret³²⁰. Născute la poalele unor munți înalți din centrul Franței, pe malul unor râuri și torente (apa trecea chiar pe sub casa lor, învîrtind roata unei mori, locuința le fusese distrusă în mai multe rînduri de inundații), ele păreau a nu-și fi schimbat firea. Mărie Ginește avea gesturi rezezi și sacadate, Celeste Albaret era mai molatică, leneșă și calmă precum apele unui lac, dar capabilă de mari izbucniri, furia ei amintind de primejdia valurilor ce cresc și a vîrtejurilor lichide care tîrăsc și nimicesc totul în calea lor. Veneau adeseori dimineața să mă vadă, cînd eram culcat încă. N-am cunoscut niciodată ființe atît de voit ignorante, care nu învățaseră absolut nimic la școală, și al căror limbaj avea totuși în el ceva atît de literar, încît fără firescul aproape sălbatic al tonului lor, ai fi zis că au o vorbire afectată. Cu o familiaritate pe care nu o corectez, în ciuda elogiilor (care nu sînt aici pentru a mă lăuda pe mine, ci pentru a lăuda genul straniu al Celestei) și criticilor, deopotrivă false, dar foarte sincere, pe care aceste cuvinte par a le cuprinde față de mine, în timp ce muiam un com în lapte, Celeste îmi spunea: „Oh! drăcușor cu părul precum pana corbului, oh, tu, atît de viclean! Nu știi la ce se gîndea maică-ta cînd te-a făcut, căci semeni leit cu o pasăre. Uită-te, Mărie, parcă și-ar netezi penele, întorcîndu-și gîttul cu o neasemuită ușurință. Parcă ar începe să plutească, parcă învață să zboare. Norocul tău că te-ai născut în nndul bogaților; ce-ai fi făcut altminteri, risipitor cum ești? Uite-] cum azvîrle cornul, doar pentru că s-a atins de pat. Acum uite-1 că varsă și laptele! Așteaptă să-ți pun un șervet la gît, că n.-o să știi să faci asta singur, n-am văzut în viața mea om mai

231

prost și mai neîndemînatic." Se auzea atunci vuietul de torent al Măriei Ginește care, furioasă, își certa sora: „Celeste, o să taci o dată? Ai înnebunit? Cum de-i vorbești domnului în felul ăsta?” • Celeste surîdea; și fiindcă mie nu-mi plăcea să mi se pună **un** șervet la gît: „Uită-te mai bine la el. Mărie, și-a înălțat capul ca un șarpe. Ca un șarpe adevărat, ascultă-mă pe mine." De altfel, era darnică în comparații zoologice, căci după ea nu se putea ști niciodată cînd dorm: zburam toată noaptea ca un fluture, Tar ziua eram tot atît de zglobiu ca acele veverițe, „știi, 'Mărie, de pe la noi, care aleargă atît de repede, încît nu le poți urmări nici cu ochii. - Tu știi bine, Celeste că nu-i place-să-și pună șervetul cînd mănîncă. - Nu de asta-i vorba, vrea doar să arate că nimerii nu-i poate schimba voința. E un domn și vrea să se poarte ca un domn. Poți să-i schimbi cearșafurile de zece ori pe zi, și tot degeaba. Cele de ieri și-au făcut datoria, dar pe cele de astăzi abia le-am pus și va trebui din nou să le schimbăm. Aveam dreptate cînd spuneam că nu-i făcut să se nască printre săraci. Uită-te cum i se ridică părul și cum i se înfoaie de mînie, ca penele păsărilor. Biata *păsăruical*" La asemenea cuvinte protesta nu numai Mărie, ci și eu, căci nu mă simțeam cîtuși de puțin un domn. Dar Celeste nu credea niciodată în sinceritatea modestiei mele și, întreprindîndu-mă: „Ah! șmecherul șmecherilor! Ah! dulceața sufletului meu! Ah! vicleanule între vicleni, prefăcutul prefăcuților! Ah! Moliere!" (Eia singurul nume de scriitor pe care-l cunoștea, dar **mi-1** apiica mie, referindu-se la cineva care ar fi în stare să-și connună și totodată sa-și joace piesele.) „Celeste!" striga poiv.icator Mărie care, ignorînd numele de Moliere, se temea că-i o nouă insultă. Celeste surîdea iar: „Nu i-ai văzut în sertar fotografia de pe vremea cînd era copil? A **vrut** mereu să ne facă să credem că ai lui îl îmbrăcau totdeauna în veșminte foarte simple. Și cînd colo, în fotografie, unde poartă și un bastonaș. e înfoclit din cap pînă-n picioare în blănuri și dantele, cum nici măcar prinții nu srnt. Dar asta nu-i nimic pe lîngă înfațișarea lui regală și bunătatea lui încă și mai adîncă. — Văd că te-ai apucat să-i scotocești și prin sertare", vuia amenințător torentul Mărie. Pentru a-i potoli temerile, o întrebam pe Mărie ce crede despre ceea ce face **domnul** Nissim Bernard. „Ah! domnule, nu credeam- ca se pot petrece asemenea lucruri pe lume. A trebuit să vin aici ca s-o văd și pe asta": și, întrecînd-o chiar și pe Celeste prin adîncimea cugetării: „Chiar așa. don!..mie, nu poți niciodată ști ce ascunde o viață de om."

232

Pentru a schimba subiectul, îi vorbeam despre cea a tatălui meu, care muncea zi și noapte. „Ah! domnule, sînt vieți din care nu păstrezi nimic pentru tine însuți, nici o clipă, nici o plăcere; totul, pe de-a-ntregul, e un sacrific,'.; pentru ceilalți, sînt vieți *dăruite*... Uită-te, Celeste, cu cîtă distincție își pune mîna pe cuvertură sau ia cornul! Chiar cînd face lucrurile cele mai neînsemnate, zici că toată nobilimea Franței, pînă la Pirinei, se mișcă o dată cu fiecare gest al lui."

Năucit de acest portret atît de puțin veridic, tăceam; Celeste vedea în asta o nouă viclenie: „Ah! frunte ce pari atît de curată și care ascunzi atîtea, obraji prietenoși și proaspeți ca sîmburele de migdală, mînuțe cu pielea moale precum catifeaua, unghii precum ghearele etc. Uită-te la el, Mărie, cum își bea de smerit laptele, de-mi vine poftă să mă rog. Cît e de serios! Cineva ar trebui să-i facă portretul chiar în clipa asta. Parcă ar fi un copil. Ai fața atît de luminoasă pentru că bei lapte precum țîncii? Ah! tinerețe! Ah! piele ca mîta^a! N-o să îmbătrînești niciodată. Ai noroc, n-o să trebuiască niciodată să ridici mîna asupra cuiva, fiindcă ai ochi care știu să-și impună voința. Și uite la el cum se mînie. S-a ridicat în picioare, drept ca un trunchi de copac."

Francoisei nu-i plăcea deloc cînd cele pe care ea le numea „vrăjitoarele" veneau să stea astfel de vorbă cu mine. Directorul, care-i spiona pe toți,

prin slujbașii săi, îmi spuse chiar, cu gravitate, că este înjositor pentru un client să stea de vorbă cu niște cameriste. Dar eu, care le găseam pe „vrăjitoare” mai presus de toate clientelele hotelului, m-am mulțumit să-i rîd în nas, convins că nu mi-ar înțelege explicațiile. Și cele două surori continuau să vină în camera mea. „Uită-te, Mărie, ce trăsături fine are. E ca o miniatură desăvîrșită, mai frumoasă decît statueta cea mai prețioasă dintr-o vitrină, căci el nu numai că se mișcă cu grație, dar și știe să spună cuvinte pe care le-ai tot asculta, zi și noapte.”

E o adevărată minune că o doamnă străină a putut să le aducă la Balbec, căci, fără să știe istorie sau geografie, ele îi urau din naștere pe englezi, pe nemți, pe ruși, pe italieni, urau toată „viermuiala” străinilor, neîmbindu-i, cu unele excepții, uecît pe francezi. Chipul lor păstrase în asemenea măsură umezeala lutului maleabil din rîurile natale încît de îndată ce se vorbea despre un străin din hotel, spre a repeta ceea ce el spusese, Celeste și Mărie își puneau pe chipuri chipul lui, gura or devenea gura lui, ochii lor ochii lui, de-ți venea să păstrezi

233

acele neasemuite măști de teatru. Celeste, prefăcîndu-se că doar repetă ceea ce spusese directorul, sau vreunul dintre prietenii mei, introducea chiar în mica ei povestire cuvinte mincinoase prin care erau zugrăvite malițios toate defectele lui Bloch, sau ale prim-prezidentului etc, și asta cu cea mai mare nevinovăție. Era, sub forma unei relatări privitoare la o cumpărătură pe care cu bucurie se oferise să o facă, un portret inimitabil. Celeste și Mărie nu citeau niciodată nimic, nici măcar un ziar. Într-o zi, totuși, au găsit pe patul meu o carte. Erau niște admirabile poeme, cam obscure, de Saint-Leger Leger. Celeste citi cîteva pagini și-mi spuse: „Ești sigur că sînt versuri? Nu-s mai curînd ghicitori²¹?” Pentru cineva care cunoștea doar o singură poezie, și asta din vremea copilăriei, *Aici mor toate florile de liliac*^{*22}, se simțea, bineînțeles, lipsa unei tranziții. Cred că încăpățînarea lor de a nu învăța nimic era legată întrucîtva și de ținutul nesănătos unde se născuseră. Erau totuși la fel de talentate ca orice poet, dar cu mai multă modestie. Căci dacă îi ceream Celestei să-mi repete lucrurile remarcabile pe care mi le spusese, dar pe care le uitasem, mă asigura că le uitase și ea. Nu vor citi niciodată cărți, dar nici nu vor face vreodată.

Francoise fu destul de impresionată afiînd că cei doi frați ai acestor femei atît de simple se însuraseră, unul cu nepoata arhiepiscopului de Tours, celălalt cu o rudă a episcopului de Rodez²². Directorului, asemenea lucru nu i-ar fi spus nimic. Celeste îi reproșa uneori soțului ei că nu o înțelege, iar eu eram uimit că o poate suporta în preajma lui. Căci în anumite clipe, furioasă, fremătînd și nimicînd totul în calea-i, era detestabilă. Se spune că sîngele nostru - acest lichid sărat - nu-i decît supraviețuirea lăuntrică a elementului marin primordial. Cred, de asemenea, că nu numai cînd era furioasă, dar și în clipe de deprimare, Celeste păstra ritmul rîurilor din ținutul ei de baștină. Era sleită de oboseală asemenea lor: secătuită. Nimic tiu ar mai fi putut atunci să o însuflețească. Apoi, dintr-o dată, sîngele începea din nou să circule în marele-i trup magnific și ușor. Apa curgea pe sub transparența opalină a pielii ei albăstrii. Surîdea soarelui și se făcea și mai albastră. În acele clipe era cu adevărat precum cerul.

Deși familia lui Bloch nu bănuise niciodată de ce unchiul acestuia nu lua niciodată masa de prînz acasă și acceptase încă de la bun început acest obicei ca pe o manie de bătrîn celibatar, sau poate spunîndu-și că are o legătură cu vreo actriță, tot ce se referea în vreun fel la domnul Nissim Bernard era „tabu” pentru

directorul hotelului din Balbec. Și iată de ce, fără a se fi consultat cu unchiul, el nu îndrăznise pînă la urmă să-i aducă vreo vină nepoatei, recomandîndu-i totodată o anume prudență. Or, tînăra fată și prietena ei care, timp de cîteva zile, își închipuiseră că sînt excluse din cazinou și din Grand-Hotel, văzînd că totul intră în ordine, au fost încîntate- să poată arăta acelor tați de familie care le condamnau purtările, că ele își puteau îngădui orice fără a fi pedepsite. Fără îndoială, nu au oferit din nou scena publică ce-i revoltase pe toți. Dar treptat începură să se poarte ca și înainte. Și, într-o seară, pe cînd ieșeam dîn cazinou pe jumătate întunecat, cu Albertine și cu Bloch, pe care tocmai îl întîlnisem, ele trecură pe lîngă noi înlănțuite, sărutîndu-se întruna, iar cînd ajunseră în dreptul nostru scoaseră un fel de chițait, izbucnind în rîs și în strigăte indecente. Bloch își coborî privirea, ca să nu pară a-și recunoaște sora, iar în mine s-a iscat gîndul chinuitor că acel limbaj particular și. atroce i se adresa poate Albertinei.

Un alt incident îmi fixă încă și mai mult preocupările în direcția Gomorei. Văzusem pe plaja o femeie frumoasă și tînără, zveltă și palidă, ai cărei ochi aveau, în jurul **centrului** lor, niște raze atît de geometric luminoase, încît, văzîndu-i privirea, te gîndeai la vreo constelație. Îmi spuneam că este cu mult mai frumoasă decît Albertine și că ar fi mai înțelept să renunț la aceasta. Inșă chipul frumoasei și tinerei femei fusese modelat de rindeaua invizibilă a unei imense josnicii, a acceptării unor vulgare expediente, astfel încît ochii ei, mai nobili totuși decît restul feței, exprimau probabil doar pofte și dorințe. Or, a doua zi, la cazinou, această tînără femeie aflîndu-se foarte departe de noi, am văzut că lumina fierbinte și schimbătoare a privirii ei era ațintită întruna asupra Albertinei. Ai fi zis că-i făcea semne ca un far. Sufeream la gîndul că prietena mea vedea că este privită cu o atît de mare atenție, mă temeam că acele semnale luminoase aveau înțelesul convențional al unei întîlniri amoroase fixate pentru a doua zi. Și, cine știe, acea întîlnire nu era poate prima. Tînăra femeie cu ochii luminoși venise poate și în alți ani la Balbec și își îngăduia să îndrepte către ea acele semnale strălucitoare poate tocmai pentru că Albertine cedase mai demult dorințelor sale sau dorințelor unei prietene. În acest caz, ele nu cereau doar ceva pentru prezent, ci își luau acea îngăduință bizuindu-se pe Plăcutele ceasuri din trecut.

întîlnirea nu **ar fi** fost atunci prima, ci urmarea unor întîlniri din anii precedenți. Și, într-adevăr, oare ochiadele acelea nu spuneau tocmai: „Vrei?” De îndată ce tînăra femeie o văzuse pe Albertine, își întorsese cu totul capul către ea, țintind-o cu priviri strălucitoare, încărcate de amintiri, dar și de uimire, ca și. cum s-ar fi temut că prietena mea uitase totul. Albertine, care o vedea foarte bine, rămase nepăsătoare și nemișcată, astfel încît cealaltă, cu același gen de discreție pe care îl are un bărbat ce-și vede fosta amantă împreună cu un alt amant, încetă să o mai privească, nedîndu-i nici o atenție, de parca nici n-ar fi existat.

Dar cîteva zile **mai** tîrziu am avut dovada gusturilor acestei tinere femei și, de asemenea, că o cunoscuse probabil odini-, oară pe Albertine. Adeseori, cînd în sala cazinoului două fete se doreau reciproc, se producea un fel de fenomen luminos, un fel de dîră fosforescentă ce mergea de la una la cealaltă. Să spunem în treacăt că tocmai prin asemenea materializări, chiar imponderabile, prin asemenea semne astrale ce înflăcărează o parte din atmosferă, Gomora, risipită, tinde, în fiecare oraș, în fiecare **sat**, să-i reunească pe membrii săi despărțiți, să alcătuiască din nou cetatea biblică, în timp ce pretutindeni sînt depuse aceleași strădanii, fie și numai în vederea unei reconstrucții intermitente, de către nostalgicii, ipocriții, uneori curajoșii exilați ai Sodomei.

O dată, tocmai cînd trecea verișoara lui Bloch, am întîlnit-o pe necunoscuta pe care Albertine se prefăcuse că nu o recunoaște. Ochii tinerei femei se aprinseră ca două stele, dar se vedea că nu o cunoștea pe domnișoara israelită. O zărea pentru prima oară., simțea o dorință, neîndoielnic, dar nicidecum aceeași certitudine ca față de Albertine, pe a cărei prietenie se bizuise probabil în asemenea măsură, încît în fața răcelii sale avusese surpriza unui străin obișnuit cu. Parisul, dar care nu locuiește aici și care, venit să stea vreo cîteva săptămîni în acest oraș, vede că în locul micului teatru unde obișnuia să-și petreacă multe seri frumoase, a fost **construită** o bancă.

Verișoara lui Bloch se instala la o masă și începu să răsfoiască o revistă. Curînd, tînăra femeie se așeză, parcă fără să o vadă, alături de ea. Dar curînd le puteai zări cum își înlănțuie picioarele și mîinile pe sub masă. Schimbară și cîteva cuvinte, se înfiripă o conversație, iar naivul soț al tinerei femei, care o căuta pretutindeni, fu uimit cînd o găsi **făcînd** proiecte pentru chiar acea seară cu o fată pe care el nu o

236

cunoștea. Soția lui i-o prezintă pe verișoara lui Bloch ca pe o prietenă din copilărie, sub un nume ininteligibil, căci uitase să o întrebe cum o cheamă. Dar prezența soțului le spori intimitatea, căci se tutuiră, subînțeles fiind că se cunoscuseră într-o mănăstire, întîmplare de care au rîs în hohote mai tîrziu, ca și de soțul păcălit, cu o veselie ce le prilejui noi mîngîieri. Despre Albertine nu pot să spun că ar fi avut purtări prea libere cu vreo fată, la cazinou, pe plajă, sau în orice alt loc. Găseam chiar că purtările ei sînt prea reci și anoste, aducînd nu atît cu cele căpătate printr-o bună educație, ci cu o viclenie merită să risipească orice bănuială. Avea un fel atît de rapid, înghețat și decent de a răspunde cu voce foarte puternică oricărei fete: „Da, pe la cinci mă duc la tenis. Voi face baie în mare mîine dimineață la ora opt”, părăsind-o pe dată pe cea căreia îi spusese acele cuvinte, încît totul părea că ascunde ceva, fie fixarea unei întîlniri, fie, mai curînd, după ce o stabilise în șoaptă, tentativa de a o face „să treacă neobservată”, prin mijlocirea acelei fraze rostite cu voce tare. Și cînd o vedeam că-și ia bicicleta, o încalecă și începe să gonească, nu puteam să nu mă gîndesc că se duce să o întîlnească pe cea cu care abia vorbise.

Totuși, uneori, cînd vreo femeie tînără și frumoasă cobora din automobil pe plajă, Albertine nu putea rezista ispitei de a se întoarce și a o privi. Și îmi explica pe dată: „Mă uitam la noul drapel pe care l-au pus pe mal. Și-ar fi putut da mai multă osteneală. Celălalt era ca vai de el. Dar cred că ăsta-i și mai jalnic.”

Odată, Albertine nu se mulțumi să se arate rece și m-am simțit încă și mai nefericit. Știa că mă supără faptul că uneori s-ar fi putut să o întîlnească pe o prietenă a matusii ei, cu purtări cam „deocheate” și care venea uneori să-și petreacă două-trei zile la doamna Bontemps. Albertine îmi spusese cu drăgălășenie că nu o va mai saluta. Iar cînd acea femeie venea la Incarville, Albertine îmi zicea: „Știi că-i aici?” vrînd parcă să-mi arate că nu o întîlnește pe ascuns. Într-o zi cînd îmi spunea asta, adăugă: „Da, am întîlnit-o pe plajă și, vrînd să fiu grosolană, am atins-o pe cînd treceam pe lîngă ea, ba aproape că i-am dat brînci.” De îndată ce Albertine rosti aceste cuvinte, un veni în minte o frază a doamnei Bontemps, la care nu mă mai gîndisem niciodată, cea prin care îi spusese în prezența mea doamnei Svann cît de nerușinată este nepoata ei Albertine, ca și cum asta ar fi fost o calitate, și cum îi aruncase ¹¹¹ față soției unui funcționar că tatăl acesteia fusese ajutor de bucătar. Dar cuvintele celei pe care o iubim nu se păstrează

multă vreme în deplina lor puritate; ele se alterează, putrezesc. După o seară sau două, m-am gândit din nou la fraza Albertinei, și ea nu-mi mai păru a vorbi de acea rea educație cu care Albertine se mîndrea - și care pe mine mă făcea să surîd -. ci de altceva, și anume de faptul că Albertine, chiar dacă o atinsese fără un scop precis, doar pentru a ațîța simțurile acelei doamne sau a-i aminti răutăcios vechi propuneri, poate acceptate odinioară, rapid, se gîndea că poate eu aflasem asta, căci o făcuse în public, și voise să prevină o interpretare defavorabilă. De altfel, gelozia pe care mi-o pricinuiau femeile poate iubite de Albertine avea să înceteze dintr-o dată.

Eram, Albertine și cu mine, în fața stației Balbec de pe linia micului tren de interes local. Ajunsesem aici cu omnibusul hotelului, căci era vreme urîtă. Nu departe de noi s.e afla domnul Nissim Bernard, care avea un ochi umflat. De puțină vreme el îl înșela pe copilul din corurile *Ataliei* cu un rîndaș dintr-o fermă învecinată și destul de cunoscută, *La cireși*. Rîndașul ăsta cu față stacojie și trăsături grosolane avea capul ca o tomata. O tomată întru totul asemănătoare îi slujea drept cap fratelui său geamăn. Pentru privitorul dezinteresat, în aceste asemănări perfecte dintre doi gemeni frumos este faptul că natura, ca și cum s-ar fi industrializat pentru o clipă, pare a fi dat naștere unor produse identice. Din nefericire, punctul de vedere al domnului Nissim Bernard era altul, iar acea asemănare nu era decît exterioară. Căci tomatei nr.2 îi plăcea la nebunie să le dezmierde, în fel și chip, numai pe doamne, în timp ce tomata nr. 1 binevoia să se supună, nu fără bucurie, gesturilor anumitor domni. Or, de fiecare dată cînd, scuturat ca de un reflex, de amintirea plăcutelor ceasuri petrecute cu tomata nr.1, domnul Bernard se înfățișa la ferma *La cireși*, miop fiind (și, de altfel, pentru a-i confunda, nu era nevoie să fii miop), bătrînul israelii juca fără să știe rolul lui Amphitryon³²⁴, adresîndu-se fratelui geamăn și spunîndu-i „Vrei să ne întîlnim în seara asta?” Primea pe dată c „scatoalcă” zdravănă, ce se repeta chiar în cursul aceleias mese, cînd continua cu celălalt convorbirea începută cu primul. Cu timpul, prin asociație de idei, ajunse să fie atît de îngreșat de tomate, chiar și de cele comestibile, încît de fiecare dată cînd îl auzea pe vreun vilegiaturist comandînd, alături de el. la

Grand-Hotel, o asemenea legumă, îi șoptea: „Scuzați-mă, domnule, că vă vorbesc fără să vă cunosc, dar am auzit că ați comandat tomate. Cele de astăzi sînt stricate. Vă spun asta spre binele dumneavoastră, căci în ceea ce mă privește n-au decît să fie, eu tot nu mănînc niciodată.” Străinul îi mulțumea din toată inima vecinului filantrop și dezinteresat, chema chelnerul, se prefăcea că și-a schimbat hotărîrea: „Nu mai vreau tomate!” Aime, care cunoștea scena, rîdea de unul singur și se gîndea: „Domnul Bernard e un vulpoi bătrîn, l-a făcut și pe ăsta să-și schimbe comanda.” în timp ce aștepta tramvaiul care întîrzia, domnul Bernard, nu ținea să ne spună bună ziua, mie și Albertinei, din cauza ochiului umflat. Iar noi țineam încă și mai puțin să-i vorbim. Totuși o conversație ar fi fost aproape inevitabilă dacă, în acea clipă, nu ne-am fi pomenit aproape călcați de o bicicletă care venea în goană către noi; de pe ea sări liftierul, abia mai trăgîndu-și răsuflarea. Doamna Verdurin telefonase la puțină vreme după

plecarea noastră, spre a mă invita să vin la ei la cină peste două zile; vom vedea curînd de ce. Apoi, după ce îmi dădu toate amănunțele convorbirii telefonice, liftierul ne părăsi și, precum acei „slujbași” democrați care se prefac față de burghezi a fi independenți, iar între ei restabilesc principiul autorității, voind să spună că portarul și vizitiul ar putea fi nemulțumiți dacă ar întârzia, adăugă: „Trebuie să mă întorc repede, din cauza șefilor.”

Prietenele Albertinei plecaseră pentru cîtăva vreme. Voiam să o distrez. Presupunînd că ea ar fi fost fericită să-și petreacă după-amiezile doar cu mine, la Balbec, știam că fericirea nu se lasă niciodată pe de-a-ntregul posedată și că Albertine, aflată încă la vîrsta (pe care unii nu o depășesc) cînd n-ai descoperit că această imperfecțiune ține de cel ce simte fericirea, și nu de cel care o dăruiește, ar fi putut fi ispitită să vadă în mine cauza decepției sale. Preferam să o pună pe seama împrejurărilor care, combinate de mine,, nu ne-ar fi dat prilejul să fim singuri, împiedicînd-o totodată să rămîină la cazinou și pe dig fără mine. De aceea îi cerusem în acea zi să mă întovărășească la Doncieres, unde mă duceam să-1 întîlnesc pe Saint-Loup. Tot în scopul de a-i da o ocupație, o sfătui am să se apuce iar de pictură, pe care o învățase odinioară. Muncind, ea nu se va mai întreba dacă e sau nu fericită. Aș fi luat-o să cîneze din cînd în cînd la familia Verdurin și la familia Cambremer care, desigur, ar fi primit cu bucurie o prietenă prezentată de mine, dar trebuia mai întîi să fiu sigur că doamna

Putbus nu era încă la La Raspeliere. Nu puteam afla decît la fata locului, și cum știam dinainte că peste două zile Albertine va trebui să se ducă în împrejurimi cu mătușa ei, profitasem spre a-i trimite o telegramă doamnei Verdurin, prin care o întrebam dacă poate să mă primească miercuri. Dacă doamna Putbus era acolo, voi face astfel încît să o văd pe camerista ei, să constat dacă era vreun risc ca ea să vină la Balbec și, în acest caz, să știu cînd, pentru a o duce cît mai departe pe Albertine, în ziua cu pricina. Trenul de interes local mergea pe un drum ocolit care nu exista pe vremea cînd călătorisem cu bunica, trecînd acum prin Doncieres-la-Goupil, gară mare din care plecau trenuri importante și mai ales expresul cu care venisem (să-1 vad pe Saint-Loup) de la Paris, și mă întorsesem acolo.¹²⁵ Și fiindcă vremea era urîtă, Albertine și cu mine am luat omnibusul hotelului pînă la Balbec-Plajă. Trenulețul nu sosise încă, dar puteai vedea, trîndavă și înceată, dîra de fum pe care o lăsase în urmă-i, și care acum, devenită un nor aproape încremenit, se cățara lent pe povîrnișurile verzi ale falezei din Criquetot. Într-un tîrziu, micul tren, înaintea căruia sosise, luînd în raport cu el o direcție verticală, se ivi la rîndu-i, abia tîrîndu-se. Călătorii se dădură la o parte spre a-i face loc, dar fără grabă, știind că au de-a face cu un fel de jucărie, aproape umană, și care, condusă, precum bicicleta unui începător, de semnalele binevoitoare ale șefului gării, sub puternica tutelă a mecanicului, nu risca să răstoarne pe nimeni și s-ar fi oprit oriunde am fi vrut.

Telegrama mea se referea la telefonul soților Verdurin, nimerindu-se cu atît mai bine cu cît miercuri (căci invitația cădea într-o miercuri) era ziua cînd doamna Verdurin avea la cină mulți invitați, atît la La Raspeliere cît și la Paris, ceea ce eu nu știam. Doamna Verdurin nu invita la „cină” ci la „petrecerea de miercuri.” Aceste reuniuni erau adevărate opere de artă. Știind că nu-și au asemănarea, doamna Verdurin încerca totuși să le diferențieze între ele: „Petrecerea de miercuri trecută a fost mai puțin reușită decît cea anterioară, spunea ea. Dar cred că cea de miercuri viitoare va fi una dintre cele mai reușite din cîte am dat vreodată.” Uneori ajungea chiar să recunoască „Petrecerea din ultima miercuri nu era la înălțimea celorlalte. În schimb vă rezerv o mare surpriză pentru miercuri viitoare.” În ultimele săptămîni ale sezonului parizian, înainte de a pleca la țară, patroana anunța că în curînd va întrerupe petrecerile de miercuri. Era un prilej de a-și stimula

credincioșii: „Nu mai sînt decît trei miercuri, nu mai sînt decît două, spunea ea de parcă ar fi vestit sfîrșitul lumii. Doar n-o să lipsiți miercuri viitoare, gîndindu-vă că va trebui să fiți neapărat în cea din urmă miercuri, cînd are loc închiderea.” Era de fapt o falsă închidere, căci curînd o auzai: „Acum, oficial, nu mai avem miercuri petreceri. A fost ultima din acest an. Voi fi totuși aici și miercuri viitoare. O vom petrece între noi; cine știe? o asemenea reuniune intimă într-o zi de miercuri va fi poate mai plăcută decît toate celelalte.” La La Raspeliere petrecerile de miercuri erau limitate prin forța lucrurilor, și cum, întîlnind din întîmplare vreun prieten, îl invitaseră în cutare sau cutare seară, aproape fiecare zi devenea o zi de miercuri. „Nu-mi amintesc prea bine numele invitaților, dar știu că vine și doamna marchiză-de Camembert”, îmi spusese **liftierul**; amintirea explicațiilor noastre cu privire la Cambremer nu ajunsese să o înlocuiască definitiv pe cea a vechiului cuvînt, ale cărui silabe familiare și pline de înțeles veneau în

ajutorul tînărilor slujbaş .cînd se afla în încurcătură în fața acestui nume greu de rostit, fiind pe dată preferate și din nou adoptate de el, nu în chip trîndav, ca străvechi obicei cu adînci rădăcini, ci pentru că îi satisfăceau nevoia de logică și de claritate.

Ne-am grăbit să căutăm un vagon gol, unde aș fi putut să o sărut pe Albertine în timpul drumului. Negăsindu-1, ne-am urcat într-un compartiment unde se afla o foarte împopoțonată doamnă, cu fața lătăreață, urîță, bătrînă și aproape masculină, care citea *La Revue des Deux-Mondes*. Deși vulgară, avea gesturi afectate, și m-am distrat întrebîndu-mă cărei categorii sociale i-ar fi putut aparține; pe dată mi-am spus că era probabil patroana vreunei luxoase case de rendez-vous, vreo codoașă care călătorea. Ocupația îi stătea scrisă pe chip și în purtări, •fumai că pîna atunci nu știusem că asemenea deocheate doamne citesc *La Revue des Deux-Mondes*. Albertine mi-o arată, clipind din ochi și **surîzîndu-mi**. Doamna avea un aer foarte demn; și cum, la rîndu-mi, aveam conștiința că eram invitat a doua zi, la capătul liniei ferate, la celebra doamnă Verdurin, că într-o stație intermediară eram așteptat de Robert de Saint-Loup, și că, dacă m-aș fi dus doar ceva mai departe, 'as fi făcut o mare plăcere doamnei de Cambremer venind să locuiesc la Feterne, ochii **îmi** scînteiau de ironie **în** timp ce o priveau pe acea doamnă importantă care părea a crede că din °?V,,^{za} 'mbrăcăminții ei de o eleganță căutată, a penelor de la Pălărie, a revistei pe care o citea, era un personaj mai important

241

decît mine. Nădărduiam că doamna nu va rămîne în tren mai mult decît domnul Nissim Bernard și că va coborî măcar la Toutainville, dar nu. Trenul se opri la Epreville, și ea rămase mai departe în compartiment. Era tot acolo și cînd am trecut prin Montmartin-sur-Mer, prin Parville-la-Bingard, prin Incarville, astfel încît, cuprins de deznădejde, după ce trenul depăși Saint-Frichoux, care era ultima stație înainte de Doncieres, am început să o îmbrățîșez pe Albertine, fără să mă mai sinchisesc de acea doamnă. Saint-Loup venise să mă aștepte la gara Doncieres, cu cea mai mare greutate, îmi spuse el, căci, locuind la mătușa lui, telegrama mea nu-i parvenise decît în ultima clipă, drept care nu putea să-mi consacre decît o oră, avînd altele de făcut, ce nu sufereau amîinare. Acea oră îmi păru, vai! mult prea lungă, căci de îndată ce am coborît din vagon, Albertine nu mai avu ochi decît pentru Saint-Loup. Nu mi se adresa, abia dacă îmi răspundea cînd îi vorbeam și mă respinse cînd m-am apropiat de ea. în schimb, cu Robert, rîdea în felul ei ispititor, îi vorbea cu însuflețire, mîngîia cîinele care-1 însoțea și, jucîndu-se cu acesta, îl atingea ușor și pe stăpîn. Mi-am amintit că în ziua cînd Albertine se lăsase sărutată de mine pentru prima oară, avusesem un surîs de recunoștință față de seducătorul necunoscut, ce provocase în ea o modificare atît de profundă, simplificîndu-mi în asemenea măsură gestul. Dar acum mă gîndeam la el cu oroare. Robert își dăduse probabil seama că Albertine nu-mi era indiferentă, căci nu răspunse la cochetăriile ei, ceea ce o făcu să se mînie pe mine; apoi el îmi vorbi ca și cum aș fi fost singur, ceea ce mă înălță în ochii ei, cînd îi observă purtarea. Robert mă întrebă dacă nu voiam să încerc să-i caut printre prietenii lui cu care cinasem în fiecare seară la Doncieres cînd locuiserăici, pe cei ce nu plecaseră îsică. Și cum el începea să emită tocmai acel gen de pretenții sîcîitoare pe care le dezaproba: „La ce-ți slujește că i-ai *cucerit* cu atîta perseverență, dacă nu vrei să-i revezi?" l-am refuzat, nevrînd să risc a mă îndepărta de Albertine, dar și pentru că acum mă simțeam desprins de ei. De ei, adică de mine. Dorim cu patimă să existe o altă viață unde să fim întru totul cum sîntem în viața aceasta. Dar nu ne gîndim că, fără a aștepta măcar acea altă viață, în aceasta, după cuiva ani, sîntem infideli față de ceea ce am fost cîndva, față de ceea ce voiam să rămînem la nesfîrșit. Chiar fără a presupune ca moartea

ne-ar modifica mai mult decît aceste schimbări ce se produc în decursul vieții, dacă în acea altă viață am întîlni eu

242

care am fost, ne-am întoarce chipul de la noi înșine ca de la acele persoane de care am fost legați, dar pe care nu le-am văzut de multă vreme - prietenii lui Saint-Loup, de exemplu, pe care îmi plăcea atît de mult să-i întîlnesc în fiecare seară la *Fazanul auriu*, și a căror conversație nu mi-ar mai produce acum decît plictis și stînjeneală. Din acest punct de vedere, și pentru că am preferat să nu caut aici ceea ce-mi plăcuse cîndva, o plimbare prin Doncieres ar fi putut să-mi pară a prefigura sosirea în paradis. Visăm mult paradisul, sau mai curînd numeroase paradisuri succesive, dar, cu mult înainte de moartea noastră, toate sînt paradisuri pierdute, și unde ne-am simți pierduți.

Ne lăsă la gară. „S-ar putea să ai de așteptat aproape o oră, îmi spuse el. Dacă o petreci aici, îl vei întîlni pe unchiul Charlus, care va lua curînd trenul pentru Paris, ce tocmai trece prin gară cu zeee minute înainte de-al tău. Mi-am luat rămas bun de la el, căci sînt silit să fiu acasă înainte de ora lui de plecare. Nu i-am putut vorbi despre tine, pentru că nu-ți promisem încă telegrama.” La reproșurile pe care i le-am făcut Albertinei după ce ne-am despărțit de Saint-Loup, ea îmi răspunse că voise ca prin răceața ei față de mine să încerce a șterge ideea pe care el și-o putuse face dacă, în momentul opririi trenului, mă văzuse îmbrăfișînd-o. El ne văzuse, într-adevăr, îmbrățișîndu-ne (eu nu-l zărisem din prima clipă, altminteri aș fi avut o atitudine mai rezervată față de Albertine) și avusese timp să-mi spună la ureche: „E una dintre fetele acelea înfumurate despre care mi-ai vorbit și care nu voiau s-o cunoască pe domnișoara de Stermaria pentru că găseau că se poartă necuviincios?” Căci îi spusese lui Robert, în chipul cel mai sincer, cînd mă dusesem de la Paris la Doncieres spre a-l vedea și în timp ce-i vorbeam despre Balbec, că nu aveam nici o șansă pe lîngă Albertine, ea fiind virtutea întruchipată. Și acum cînd, de multă vreme, aflasem prin mine însumi că nu era așa, doream încă și mai mult ca Robert să creadă în adevărul spuselor mele. Ar fi fost de ajuns să-i spun lui Robeil că o iubeam pe Albertine. Era dintre acele ființe care știu să-și refuze o plăcere pentru a-și cruța prietenul de suferințe pe care «e-ar simți ca și cum ar fi propria lor suferință. „Da, e foarte copilăroasă. Nu știi nimic despre ea? am adăugat, cuprins de peliniște. - Nimic, doar că v-am văzut îmbrățișîndu-vă ca doi 'ndrăgostiti.”

243

„Atitudinea ta nu l-a înșelat cîtuși de puțin", i-am spus Albertinei după ce Saint-Loup s-a despărțit de noi. „Ai dreptate, îmi spuse ea, am fost neîndemînică, te-am supărat, crede-mă, sînt mult mai nefericită decît tine. Vei vedea că nu voi mai fi niciodată așa; **iartă-mă**", îmi spuse, întinzîndu-mi mîna cu o înfățișare tristă. În acea clipă, din fundul sălii de așteptare unde eram așezați, l-am văzut trecînd încet, urmat la oarecare distanță de un servitor ce-i purta valizele, pe domnul de Charlus.

La Paris, unde nu-l întîlneam decît seara, la petreceri, nemișcat, cu trupul strîns într-o haină neagră, menținut pe verticală de mîndra-i atitudine, de dorința de a plăcea, de strălucita sa conversație, nu-mi dădeam seama cît de mult îmbătrînise. Acum, într-un costum "de călătorie de o nuanță deschisă, care-l făcea să pară mai gras, clătinîndu-se ușor în mers și legănîndu-și pîntecele bombat și fundul aproape simbolic, putea fi văzut mai bine, în lumina crudă a amiezii, cu buzele-i mînjite de fard, cu vîrfurile nasului acoperit cu o pudră de orez amestecată cu coldcrem, totul în plină descompunere, cu mustățile vopsite într-un negru de culoarea abanosului ce contrasta cu părul-i cărunț, amănunte care, la lumina artificială, creau impresia chipului însuflețit al unui om încă tînăr.

În timp ce stăteam de vorbă cu el, în grabă, din cauza trenului care urma să plece, priveam către vagonul unde se afla Albertine, pentru a-i face semn că vin. Cînd mi-am întors capul către domnul de Charlus, el mă rugă să chem un militar, o rudă a lui, care stătea de cealaltă parte a căii ferate, ca și cum ar fi **vrut** să se urce în trenul nostru, dar în sens invers, în direcția opusă Balbecului¹²⁶. „Face parte din fanfara regimentului, îmi spuse domnul de Charlus. Ești tînăr, din fericire, iar eu destul de plictisit și de bătrîn, ai putea să mă scutești de un drum pînă la el..." M-am grăbit să mă duc pînă la militarul pe care mi-l arătase și am văzut, după lira pe care o avea brodată pe guler, că era într-adevăr din fanfara regimentului. Dar tocmai cînd voiam să-i spun că unchiul meu vrea să-i vorbească, am descoperit cu surpriză și, pot spune, cu plăcere, ca militarul era Morel. fiul valetului unchiului meu ce-mi amintea de atîtea lucruri! Am uitat să-i vorbesc despre domnul de Charlus. „Cum, ești la Doncieres? — Da, și ani fost încorporat în fanfara regimentului, la serviciul baterii." Dar îmi spuse toate acestea pe un ton sec și arogant. „Poza"

r

244

foarte mult, și întîlnirea cu mine, amintindu-i de profesia tatălui său, îi era neplăcută. Dintr-o dată l-am văzut pe domnul de Charlus cum se repede înspre noi. Întîrzierea mea îi stîrnise nerăbdarea. „Aș dori să ascult în seara asta puțină muzică, îi spuse el lui Morel fără altă introducere, plătesc 500 de

franci pentru o seară, poate asta l-ar interesa pe vreunul dintre prietenii dumitale, dacă ai prieteni muzicieni." Deși cunoșteam insolența domnului de Charlus, am fost uimit văzînd că nici măcar nu-l salută pe tînărul iui prieten. De altfel, baronul nu-mi lăsă mult timp de gîndire. Întinzîndu-mi cu dragoste mîna: „La revedere, scumpul meu", îmi spuse el, pentru a-mi da de înteles că trebuie să plec. De altminteri, o lăsasem prea multă vreme singură pe iubita mea Albertine. „Uite, i-am spus, urcîndu-mă în vagon, viața dintr-o localitate balneară de pe malul mării și viața celor care călătoresc mă fac să înteleg că teatrul lumii posedă mai puține decoruri decît actori, și mai puțini actori decît «situații». - Ce s-a întîmplat de-mi spui asta? - Domnul de Charlus mi-a "cerut chiar acum să-1 rog să vină la el pe unul dintre prietenii săi, pe care, întîlnindu-1 chiar pe peronul acestei gări, îl recunosc ca fiind și unul dintre prietenii mei." Dar în timp ce vorbeam, încercam să ghicesc cum putuse baronul să-1 cunoască pe Morel. Distanța socială ce-i separa, la care nu mă gîndisem în prima clipă, era imensă. Mai întîi mi-am spus că-r cunoscuse prin Jupien, a cărui fiică, după cum ne amintim, părăsise a se îndrăgosti de violonist. Mă uimea totuși faptul ca, trebuind să plece la Paris peste cinci minute, baronul voia să asculte muzică la Doncieres. Dar revăzînd-o pe fiica lui Jupien în amintire, începeam să-mi zic că „recunoașterile",. biet expedient al operelor superficiale, ar exprima, dimpotrivă, o parte importantă din viață, dacă am ști să mergem pînă la romanescul adevărat, cînd, dintr-o dată, am avut ca o iluminare și am înteles că fusesem foarte naiv. Domnul de Charlus nti-1 cunoștea cîtuși de puțin pe Morel, și nici Morel pe domnul de Charlus, care, fermecat, dar și intimidat de un militar ce nu purta totuși decît lira pe guler, mă rugase, cuprins de emoție, să-1 aduc la el pe cel pe care nu bănuia că-1 cunosc. Oricum, oferta celor cinci sute de franci înlocuise probabil pentru Morel absența unor relații anterioare, căci i-am văzut vorbind între ei în continuare, fără să le pese că erau alături de vagonul nostru. Și amintindu-mi de felul cum domnul de Charlus venise către Morel și către mine, surprindeam o asemănare cu unele dintre rudele sale care agățau o femeie pe stradă. Doar că

obiectul vizat își schimbase sexul. Începînd de la o anumită vîrstă, și chiar dacă în noi au loc evoluții diferite, cu cît devenim mai mult noi înșine, cu atît se accentuează mai mult trăsăturile de familie. Căci natura, continuînd să-și deseneze în mod armonios tapiseria, întrerupe monotonia compoziției prin varietatea figurilor intercalate. De altfel, aroganța cu care domnul de Charlus îl privea pe violonist este relativă și în funcție de punctul de vedere pe care-l adoptăm. Ea ar fi fost recunoscută de trei sferturi dintre oamenii din societatea înaltă, care știau să se încline, dar nu și de prefectul de poliție ce, cîțiva ani mai tîrziu, avea să-l pună sub supraveghere.

„Trenul de Paris intră în gară, domnule”, spuse servitorul care ducea valizele. „Dar nu iau nici un tren, du toate astea la casa de bagaje, ce dracu!” spuse domnul de Charlus, dîndu-i douăzeci de franci servitorului uluit de acea schimbare și încîntat de bacșiful gras. Asemenea generozitate îi aduse pe dată în preajmă o florăreasă. „la garoafele, ia trandafirul ăsta frumos, conașule, o să-ți poarte noroc³²⁷. Domnul de Charlus, nerăbdător, îi întinse patruzeci de bani; femeia îl binecuvîntă și-i oferi din nou flori. „Dumnezeule, de ce nu ne lasă în pace”, îi spuse domnul de Charlus, adresîndu-i-se pe un ton ironic și plîngăreț, și ca un om enervat, lui Morel, căruia îi cerea sprijinul cu un fel de dulce plăcere. „Avem a ne spune lucruri destul de complicate și nu ne mai trebuie și asta pe cap.” Poate că, slujbașul de la căile ferate nefiind încă foarte departe, domnul de Charlus nu ținea să aibă un auditoriu numeros, poate că acele fraze incidente îngăduiau timidității sale arogante să nu treacă de-a dreptul la propunerea unei întîlniri. Muzicianul, întorcîndu-se cu o înfățișare deschisă, poruncitoare și hotărîtă către florăreasă, înălță mîna spre ea într-un gest de respingere -și care-i spunea că florile ei nu erau dorite și că trebuie să o ia din loc cît mai repede. Domnul de Charlus văzu cu încîntare acel gest autoritar și viril, mîna grațioasă ce-l făcea - și pentru care ar fi trebuit să fie prea greoi și prea brutal - cu o fermitate și cu o suplețe precoce care-i confereau acestui adolescent încă imberb înfățișarea unui tînăr David capabil să se bată cu Goliat. Admirația baronului era involuntar întovărășită de un surîs, acela pe care îl avem cînd vedem la un copil expresia unei gravități ce-i depășește vîrsta. „Mi-aș don ca tînărul acesta să mă însoțească în călătoriile mele și să mă ajute în afaceri. Cît de mult mi-ar simplifica viața!”, își spuse domnul de Charlus.

•246

Trenul de Paris (în care baronul nu se urcă) porni. Apoi Albertine și cu mine ne-am urcat și noi în trenul nostru, fără să știu ce se mai întîmplase cu domnul de Charlus și cu Morel, „Nu trebuie să ne mai certăm niciodată, îți cer încă o dată iertare, îmi spuse din nou Albertine, făcînd aluzie la incidentul cu Saint-Loup. Trebuie să fim totdeauna atenți unul cu celălalt, îmi spuse ea cu duioșie, iar dacă tu crezi că prietenul tău Saint-Loup mă interesează în vreun fel, te înșeli amarnic, îmi place la el doar că pare a te iubi extrem de mult. - E un băiat foarte bun”, i-am spus, ferindu-mă să-i atribui lui Robert calități imaginare, așa cum aș fi făcut din prietenie pentru el dacă aș fi fost cu oricine altcineva decît cu Albertine. „Este un om minunat, sincer, devotat, loial, p& care te poți bizui în toate privințele.” Zicînd toate acestea, mă mulțumeam, ținut în Mu de gelozie, să spun cu privire la Saint-Loup adevărul, și nimic altceva. Or, acest adevăr se exprima prin înseși termenii de care se

slujise spre a-mi vorbi despre el doamna de Villeparisis pe cînd nu-l cunoșteam încă și mi-l închipuiam atît de diferit, atît de arogant, încît îmi spuneam: „Toți zic despre el că-i bun doar pentru că-i un mare nobil.” Tot așa cum, cînd ea îmi spusese: „Ar fi atît de fericit”, mi-am închipuit, după ce-l văzusem în fața hotelului, că vorbele mătușii lui erau doar banalități mondene, menite să mă măgulească. Și îmi dădusem apoi seama că ea le spusese cu sinceritate, gîndindu-se la ce mă interesa pe mine, la lecturile mele, și pentru că știa că asta îi plăcea lui Saint-Loup, tot astfel cum avea să mi se întîmple să-i spun cu sinceritate cuiva care alcătuia o istorie a strămoșului său La Rochefoucauld, autorul *Maximelor*, și care ar fi vrut să-i ceară sfatul lui Robert: „Va fi atît de fericit.” Ajunsesem să-l cunosc. Dar, văzîndu-l prima dată, nu crezusem că o inteligență înrudită cu a mea se poate învălui într-o asemenea eleganță exterioară, eleganță a veșmintelor și a atitudinii. Îl judecasem, după înfățișare, ca aparținînd unei alte specii. Acum Albertine fu aceea care, poate întrucîtva pentru că Saint-Loup, din bunătate față de mine, fusese atît de rece cu ea, îmi spuse ceea ce eu gîndisem altădată: „Mă întreb dacă-i chiar atît de devotat! Observ că cei ce locuiesc în cartierul Saint-Germain au totdeauna toate virtuțile.” Or, eu nu mă mai gîndisem nici măcar o singură dată în decursul acestor ani cînd, lepădîndu-se de prestigiul său, el mă făcuse să-i văd virtuțile, că Saint-Loup aparținea cartierului Saint-Germain. o schimbare de perspectivă în fblul de a privi ființele, mai

247

izbitoare în prietenie decît în simplele relații sociale, dar încă și mai izbitoare în iubire, în cadrul căreia dorința ridică la scară atît de mare, sporește în asemenea proporție cele mai mici semne de răceala, încît fusese nevoie de mult mai puțină decît cea pe care mi-o arătase prima oară Saint-Loup pentru ca la început să mă cred disprețuit de Albertine, să-mi închipui că prietenii ei sînt niște fapte miraculos de neomenești și să leg doar de indulgența pe care o ai pentru frumusețe și pentru o anume eleganță, judecata lui Elștir care afirma, cu totul în sensul sentimentului doamnei de Villeparisis față de Saint-Loup, ca micul grup este alcătuit din „fete minunate.” Or, nu era oare vorba de aceeași judecată pe care aș fi făcut-o și eu cînd o auzeam pe Albertine spunînd: „Oricum, devotat sau nu, nădăjduiesc să nu-l mai întîlnesc, de vreme ce ne-am certat din pricina lui. Asta nu trebuie să se mai întîmple”? Mă simțeam, fiindcă păruse că-l dorește pe Saint-Loup, aproape vindecat pentru un timp de ideea că-i plac femeile, cele două înclinații pârîndu-mi-se ireconciliabile. Și, în fața vulgarității Alber-tinei³²⁸, ce o preschimbase parca într-o altă făptură, neostenită hoinară a zilelor ploioase, și care, suplu și cenușiu, lipit de timpu-i, părea nu atît a-i proteja de ploaie rochia, cît a fi fost anume udat de ea însăși și aplicat pe trupul prietenei mele parcă spre a lua amprenta formelor ei pentai un sculptor, am smuls acea tunică ce îmbrățișa strîns sîinii doriți și, atrăgînd-o pe Albertine către mine:

*Nu vrei, o, tu, prea leneșă călătoare,
Cu fruntea-ți sprijinită pe-al meu umăr să visezi?*³²⁹

- i-am spus, luîndu-i capul în mîini și arătîndu-i marile pajiști inundate și mute care se întindeau, în seara ce tocmai se lăsa. pînă la zarea închisă de șiruri paralele de văi și coline îndepărtate și albastrii.

Doua zile mai tîrziu, în multașteptata miercuri, în același tren pe care îl luasem de la Balbec, pentru a mă duce să cinez la La Raspeliere, țineam mult să-l întîlnesc pe Cottard la Graincourt-Saint-Vast, unde, datorită unui nou telefon al doamnei Verdurin, știam că-l voi găsi. Trebuia să urce în trenul meu și ar fi urmat să-mi arate unde să cobor pentru a găsi trăsurile ce ne erau

trimise de la La Raspeliere, la gară. De aceea, micul tren neoprinde-se decît o clipă la Graincourt, prima stație după Doncieres, m-am așezat lîngă portieră cu mult timp înainte, de

248

teamă că nu-l voi vedea pe Cottard sau că nu voi fi văzut de el. Teamă zadarnică! Nu-mi dădusem seama în ce măsură micul clan îi modelase pe toți „obișnuții casei”: aceștia, în mare ținută de seară așteptau pe peron, putînd fi pe dată recunoscuți după o anume înfățișare sigură de sine, elegantă și familiară, după privirile care treceau, ca printr-un spațiu vid unde nimic nu solicită atenția, prin raidurile îngrămădite ale mulțimii, pîndeau sosirea vreunui obișnuit al casei ce se urcase în tren într-o stație apropiată și scînteiau încă de pe acum de plăcerea conversației ce avea să urmeze. Acest semn al celui ales, ce putea fi deslușit pe chipul mebrilor micului grup deprinși să cineze împreună, nu-i deosebea de ceilalți doar atunci cînd, numeroși, în forță, se adunaseră - pată scînteind de culoare în mijlocul turmei de călători numită de Brichot cea a „oiștelor bunului Dumnezeu”, pe ale căror chipuri anoste nu se putea citi nici o noțiune privitoare la soții Verdurin, nici o speranță de a cina vreodată la La Raspeliere. De altfel, acești vulgari călători ar fi fost mai puțin interesați decît mine dacă în fața lor ar fi fost rostite - și asta chiar în ciuda notorietății dobîndite de unele dintre ele - numele acelor fideli pe care eram uimit să-i văd luînd în continuare cina în oraș, în timp ce mai mulți dintre ei făceau asta, conform povestirilor pe care le auzisem, chiar înainte ca eu să mă fi născut, așadar într-o perioadă destul de îndepărtată și totodată îndeajuns de vagă pentru ca să fiu ispitit să o consider de-a dreptul străveche. Contrastul între continuarea nu numai a existenței lor, dar și a deplinătății puterii lor, și pieirea atîtor prieteni ce dispăruseră, ba aici, ba colo, îmi trezea acel sentiment pe care-l avem cînd la „ultima oră” a ziarelor citim tocmai vestea la care ne așteptam cel mai puțin, de exemplu cea a unui deces prematur și care ni se pare întimplător tocmai pentru că ne rămîn necunoscute cauzele ce l-au pricinuit. Acest sentiment ne spune că moartea nu-i atinge în mod uniform pe toți oamenii, ci că un val care a înaintat mai mult în acea revărsare tragică, răpește o existență situată la nivelul altora pe care vreme încă îndelungată valurile următoare o vor cruța. De altfel, vom vedea, mai tîrziu, că diversitatea morților care circulă invizibil este cauza stării speciale de surpriză ce ne-o trezesc necrologurile din ziare. Vedem și că, odată cu trecerea timpului, se dezvăluie și se •rnpun nu numai daruri reale, care pot coexista cu cea mai urîtă și mai vulgară conversație, dar și că indivizi mediocri ajung la acele locuri suspuse, asociate, în închipuirea noastră de copii, citorva bătrîni celebri, căci nu ne gîndim că după un anume

249

număr de ani discipolii acestora au devenit maeștri ce inspiră, la rîndul lor, respectul și teama simțite de ei odinioară. Dar deși numele fidelilor nu erau cunoscute de turmă, înfățișarea lor nu le scăpa totuși „oiștelor bunului Dumnezeu.” Chiar în tren (cînd întîmplarea făcea ca treburile zilnice să-i adune laolaltă atît pe unii cît și pe ceilalți), ce riu mai culegea din gara următoare decît cîte vreun ins, vagonul ce-i reunea, desemnat de cotul sculptorului Ski și pavoazat cu ziarul lui Cottard, *Le Temps*, înflorea în depărtare ca un automobil de lux, anume venit să-l ia pe prietenul ce întîrziase. Singurul căruia i-ar fi putut scăpa aceste semne pline de făgăduință era Brichot, dar el era pe jumătate orb. Unul dintre obișnuții petrecerilor date de soții Verdurin stătea însă, din proprie voință, la pîndă și, de îndată ce zărea pălăria de pai, umbrela verde și ochelarii cu sticle albastre, îi conducea cu blîndețe și în mare grabă către compartimentul celor aleși. Astfel încît nu se întîmplase niciodată ca vreunul dintre fideli - și dacă s-

ar fi întâmplat altminteri el ar fi fost bănuț că venise la gară beat mort, ba chiar că nu sosise „cu trenul” - sa nu-i întâlnească pe ceilalți în timpul drumului. Uneori avea loc și situația inversă: un fidel al familiei Verdurin trebuia să meargă undeva, destul de departe, în cursul după-amiezii și deci era silit să facă o parte din drum singur, înainte de a se întâlni cu grupul; dar chiar astfel, izolat fiind, el producea de cele mai multe ori o oarecare impresie, căci se îndrepta către un viitor care îl arăta ca făcând parte dintre aleși, iar cel așezat pe bancheta din față își spunea: „Cu siguranță că ăsta-i un om de seamă”, și cu obscura perspicacitate a călătorilor din Emmaus deslușea, chiar și în jurul pălăriei cu boruri moi purtată de Cottard sau de sculptorul Ski, o vaga aureolă, și nu era decât ușor uimit când, la stația următoare, dacă acolo era capătul călătoriei lor, o mulțime elegantă îl întâmpina pe „fidel” la ușa trenului și plecau cu toții către una dintre mașinile care așteptau, salutați fiind pînă la pămînt de șeful gării din Douville, mulțime care, dacă se afla într-o stație intermediară, năpădea compartimentul. Tocmai asta făcu - și în mare grabă, căci mulți sosiseră în întârziere, chiar în clipa când trenul, aflat în gară, urma să plece - trupa pe care Cottard o duse în pas de fugă spre vagonul de la a cărui fereastră îl chemam. Brichot, care se găsea printre acești fideli, devenise încă și mai devotat soților Verdurin de-a lungul acelor ani în care alții, în schimb, se arătaseră din ce în ce mai puțin credincioși gazdelor lor. Vederea scăzîndu-i treptat, era silit, chiar la

250

Paris, să lucreze din ce în ce mai puțin seara. De altfel, nu avea prea multă simpatie pentru Noua Sorbonă, în cadrul căreia, după moda germană, ideile de exactitate științifică începeau să se impună în detrimentul umanismului³³⁰. Acum, se mărginea doar să-și țină cursul și să participe la comisiile de examinare; de aceea, dispunea de mult mai mult timp pentru mondenități, adică pentru petrecerile date de soții Verdurin, sau pentru cele pe care le oferea uneori soților Verdurin vreun fidel ce tremura de emoție. Este adevărat că de două ori iubirea mai că izbutise ceea ce munca nu mai putea reuși: să-1 desprindă pe Brichot de micul clan. Dar doamna Verdurin, ce „era cu ochii în patru” și care, de altfel, căpătînd acel obicei în interesul salonului său, afla o plăcere dezinteresată în genul acesta de drame și execuții, îl sili să se certe pentru totdeauna cu persoana primejdioasă, știind, după cum spunea chiar ea, „să facă ordine” și „să taie în carne vie.” îi fusese cu atît mai ușor într-unui din cazuri, cu cît persoana primejdioasă era pur și simplu spălătoreasă lui Brichot, iar doamna Verdurin, ce putea să intre la orice oră în apartamentul profesorului, roșie de mîndrie cînd binevoia să urce cele cinci etaje, nu trebuise deoît să o dea afară pe acea femeie de nimic. „Cum, îi spusese lui Brichot Patroana, o femeie ca mine îți face cinstea de a veni la dumneata, și dumneata primești în casă o asemenea lepădătură?” Brichot nu uitase niciodată binele pe care i-1 făcuse doamna Verdurin, împiedicîndu-1 să se bălăcească în noroi la bătrînețe, și îi era tot mai devotat, în timp ce, în contrast cu această afecțiune sporită și poate din cauza ei, Patroanei începea să-i fie silă de un fidel mult prea supus și de a cărui ascultare era atît de sigură. Dar, prin intimitatea de care se bucura în casa Verdurin, Brichot dobîndea o strălucire care-l așeza mai presus de toți colegii săi de la Sorbona. Ei erau uluiți de povestirile lui, ce cuprindeau tot felul de amănunte cu privire la acele cine la care ei nu vor fi invitați niciodată, de faptul că numele lui era citat în reviste de către scriitori vestiți, iar portretul lui, operă a unor pictori celebri, era expus la Salon, scriitori și pictori al căror talent era foarte prețuit de titularii celorlalte catedre ale Facultății de Litere, care însă nu aveau nici o șansă să le atragă atenția, ba chiar și de eleganța vestimentară a filosofului monden, pe care la început o luaseră drept neglijență, „pînă cînd colegul lor binevoise să le explice că jobenul pe care îl purta era pus pe dușumea în timpul unei vizite, și că nu se cuvine să-1 porți cînd cinezi la țară, oricît de elegantă ar fi

petrecerea, **Jșefessidilj** înlocui

• ISUOTKA
CENTRALA
UNIVERSITARA
'LUCIAN BLAGA'

Ci ui - Htșt*

printr-o pălărie cu boruri **moi**, ce se potrivește foarte bine cu smochingul. În primele minute, cînd micul grup năvăli în vagon, n-am putut nici măcar **să-i** vorbesc lut Cottard, căci abia respira, nu atît pentru că alergase ca să nu piardă trenul, cît pentru că era uimit că ajunsese tocmai la timp. Mai mult decît bucuria unei reușite, trăia aproape veselia unei farse. „E grozav! spuse el, după ce își trase răsuflarea. Dacă întîrziam puțin... drace, iată ce înseamnă să ajungi la tanc!” adaugă el, clipind dintr-un ochi, nu pentru a întrebă dacă folosise corect acea expresie, căci acum era plin de sine, ci pentru că era mulțumit. În sfîrșit, fu în stare sa **ml** prezinte celorlalți membri ai micului clan. M-a necăjit faptul că aproape toți erau îmbrăcați în ceea ce la Paris numim smoching. Uitasem că soții Verdurin începeau a evolua timid către înalta societate, evoluție încetinită de afacerea Dreyfus, accelerată de muzica „nouă” și, de altfel, dezmințită de ei, și' pe care vor continua să o dezmință pînă cînd vor fi ajuns la țintă, așa cum un general nu-și anunță obiectivele militare decît după ce le-a atins, spre a nu părea ca a fost învins dacă eșuează. Înalta societate era, la rîndu-i, pregătită să meargă către ei. Încă vedea în ei niște oameni pe care nimeni din înalta societate nu-i vizitează, dar care acceptă asta fără nici o părere de rău. Salonul Verdurin trecea drept un templu al muzicii. Se spunea că aici își găsise Vinteuil inspirația, și că tot aici fusese încurajat. Or, deși sonata lui Vinteuil rămînea pe de-a-ntregul neînțeleasă și aproape necunoscută, numele lui, socotit a fi numele celui mai mare muzician contemporan, se bucura de un prestigiu extraordinar. Anumiți tineri din **cartierul** Saint-Gernmain dîndu-și în sfîrșit seama că trebuiau să fie la fel de instruiți ca și burghezii, trei dintre ei studiaseră muzica și țineau la cea mai mare cinste sonata lui Vinteuil. Întorși acasă, vorbeau despre acea sonată mamei inteligente care-i îndemnase să se cultive. Și, interesîndu-se de studiile fiilor lor, mamele o priveau cu un anume respect pe doamna Verdurin, aflată la concert în prima lojă și urmărind partitura. Pînă atunci, mondenitatea latentă a soților Verdurin nu se traducea decît prin două fapte. Pe de o parte, doamna Verdurin spunea despre prințesa de Caprarola: „Cît e de inteligentă! Și ce prezență plăcută! Nu-i pot suporta pe imbecili, oamenii plictisitori mă enervează la culme.” Ceea ce sugera oricărei minți cît de cît pătrunzătoare ca prințesa de Caprarola, femeie aparținînd celei mai înalte nobilime îi făcuse o vizită doamnei Verdurin. Ea îi pronunțase chiar numele în timpul unei vizite de condoleanțe pe care i-o făcuse

252

doamnei Swann, după moartea soțului acesteia, și o întrebase dacă îi cunoaște pe soții Verdurin. „Vrei să repeți acel nume? îi răspunse Odette, luînd dintr-o dată o înfățișare tristă. - Verdurin. - Acum știu, continuase ea pe același ton mîhnit, nu-i cunosc, sau mai curînd îi cunosc fără a-i cunoaște, i-am întîlnit odinioară la niște prieteni, e multă vreme de arunci, sînt agreabili.” După ce prințesa de Caprarola plecă, Odette își spuse că ar fi vrut să spună doar adevărul. Dar minciuna imediată era nu produsul unor calcule, ci dezvăluirea temerilor, dorințelor sale. Ea nega nu ceea ce ar fi trebuit să nege din abilitate, ci ceea ce ar fi vrut să nu existe, chiar dacă interlocutorul avea să afle peste o oră că acel lucru exista într-adevăr. Nu după multă vreme își recăpătase siguranța de sine și chiar preîntîmpinase întrebările, spunînd, ca să nu pară că se teme de ele: „Bineînțeles, dar am cunoscut-o foarte bine pe doamna Verdurin”, cu o umilință prefăcută, ca o mare doamnă care povestește că s-a urcat în tramvai. „De cîtva timp aud vorbin-du-se tot mai mult despre soții Verdurin”, spunea doamna de Souvre. Odette, cu un surîs

disprețuitor de ducesă, răspundea: „într-adevăr, mi se pare și mie că se vorbește mult despre ei. Așa se întâmplă din cînd în cînd cu cei ce abia au fost primiți în înalta societate”, fără să se gîndească că ea însăși abia fusese primită. „Prințesa de Caprarola a cinat la ei, continuă doamna de Souvre. - Asta nu mă miră, îi răspunse Odette, tot mai surîzătoare. Asemenea lucruri încep întotdeauna datorită prințesei de Caprarola, apoi apare o alta, ca de pildă contesa Mole.” Spunînd acestea Odette părea că le disprețuiește din toată inima pe cele două mari doamne care aveau obiceiul să intre primele în saloanele recent deschise. Simțea din tonul său că ea, Odette, ca și doamna de Souvre, nu vor putea fi duse astfel de nas.

După ce doamna Verdurin măturisise ce impresie îi făcuse inteligența prințesei de Caprarola, cel de-al doilea semn că soții Verdurin erau conștienți de destinul lor viitor consta în aceea că (fără a o fi cerut în mod anume, bineînțeles) ei doreau foarte mult ca lumea să cîneze în casa lor în ținută de seară; acum nepotul domnului Verdurin - cel „ajuns la ananghie” - ar fi putut să-și salute unchiul fără a se mai rușina.

Printre cei care se urcaseră în vagonul meu la Graincourt se afla și Saniette, cel ce odinioară fusese izgonit din salonul soților Verdurin de vămi său Forcheville, dar care se întorsese aci pînă la urmă. Defectele sale, din punctul de vedere al vieții

253

mondene, erau cîndva* - deși dublate de mari calități - cam în genul celor ale **lui Cottard**: timiditate, dorință de a plăcea, eșec în această privință în ciuda unor uriașe strădanii. Dar dacă viața, silindu-l pe Cottard să adopte, dacă nu în salonul **soților Verdurin**, pentru care el rămăsese, datorită sugestiei pe care minutele din trecut le exercită asupra noastră cînd ne regăsim în mediul nostru obișnuit, întrucîtva același, cel puțin în fața clienței sale, la spital, la Academia de medicină, o aparență rece, disprețuitoare, gravă, care se accentua în timp ce spunea în fața elevilor săi calambururi vesele, căscase o adevărată prăpastie între actualul și vechiul Cottard, dimpotrivă, aceleași defecte se agravasera în cazul lui Saniette, pe măsură ce el încerca să le corecteze. Simțind că-i plictisea adeseori pe ceilalți, că nu era ascultat, în loc să vorbească mai rar și mai puțin, cum ar fi făcut Cottard, obligîndu-i pe ceilalți, printr-o înfățișare autoritară, să fie atenți, el încerca nu numai să-și facă iertată, printr-un ton glumeț, seriozitatea conversației sale, ci rostea încă și mai repede, sărea și prescurta cuvintele ca să pară •mai concis, mai apropia! de -lucrurile despre care vorbea, izbutind doar să le facă de neînțeles printr-o povestire ce părea a nu se mai sfîrși. El nu era sigur pe sine precum Cottard, care-și înfricoșa bolnavii, aceștia răspunzîndu-le celor ce laudau amabilitatea purtării sale în înalta societate: „Nu-i același om cînd te primește în cabinetul lui, tu fiind în lumină. el în întuneric și străpungîndu-te cu privirea.” Siguranța sa nu-ți impunea, simțea că ascunde prea multă timiditate, că un nimic **ar** fi fost de ajuns **pentru** a o spulbera. Saniette, cărora prietenii îi spusese totdeauna că are prea puțină încredere în sine. și care vedea că unii oameni, pe care el îi socotea pe bună dreptate eu totul inferiori, obțin cu ușurință succesele ce lui îi erau refuzate, nu mai începea nici o povestire fără să facă el cel dintîi haz de ea, căci se temea că o înfățișare prea serioasă nu o va pune îndeajuns în valoare. Uneori, crezînd în comical pe care el însuși părea a-l descoperi în ceea ce urma să spună, interlocutorii săi îi făceau hațîrul de a tăcea și a-l asculta. Dar cele povestite de el nu amuzau pe nimeni. Un conviv cu inimă bună îi adresa uneori lui Saniette încurajarea personală, aproape tainică, a unui surîs aprobator, trimițîndu-i-l pe furiș, fără să trezească atenția celorlalți, cum ai strecura un bilet. Dar nimeni nu-și asuma responsabilitatea, riscînd adeziunea publică a unui hohot de rîs. Vreme îndelungată după ce totul căzuse baltă, Saniette, mîhnit, își surîdea singur sieși, gustînd parcă în

sine și pentru sine o plăcere pe care se prefăcea că o găsește suficientă și pe care ceilalți nu o simțiseră. Cît privește sculptorul Ski, numit astfel pentru că numele lui polonez era greu de rostit și pentru că el însuși arăta că de cînd trăiește într-o anumite societate nu vrea să fie confundat cu niște rude bogate, dar cam plicticoase și foarte multe la număr, el avea, la patruzeci și cinci de ani și fiind foarte urît la chip, un fel de a fi copilăresc, o fantezie visătoare pe care și-o menținuse pentru că pînă la zece ani fusese cel mai încîntător copil minune, răsfățat de toate cucoanele slabe de înger. Doamna Verdurin pretindea că e mai artist decît Elstir. Cu acesta nu avea de altfel decît o asemănare pur exterioară. Dar era de ajuns pentru ca Elstir, ce-l întîlnise o dată pe Ski, să aibă față de el repulsia profundă pe care ne-o inspiră, mai mult chiar decît ființele ce ne sînt cu totul opuse, cele care ne seamănă în mai rău, în care se arată ceea ce avem mai puțin bun în noi, defectele de care ne-am lecut, amintindu-ne în chip-supărător cum am putut să le părem unora înainte de a fi devenit ceea ce sîntem. Doamna Verdurin credea însă că Ski are mai mult temperament decît Elstir, pentru că el dovedea o mare ușurință în practicarea tuturor artelor, iar ea era convinsă că această ușurință l-ar fi înălțat pînă la talent, dacă ar fi fost mai puțin leneș. Patroanei i se părea chiar că lenea e un dar, fiind contrariul muncii, pe care ea o credea hărăzită ființelor lipsite de geniu. Ski picta orice, pe butonii de la manșetă sau pe tăblia ușii. Cînta cu o voce de compozitor, interpreta din memorie melodii la pian, dînd impresia că este o întregă orchestră, mai puțin prin virtuozitate, cît prin falsele note foarte joase, arătînd neputința degetelor de a sugera existența unui piston, pe care de altfel îl imita cu gura³³¹. Căutîndu-și cuvintele în timp ce vorbea, pentru a lăsa să se creadă că are a comunica o impresie neobișnuită, în același fel în care scotea cu întîrziere un acord, spunînd apoi: „Ping”, spre a aminti de sunetul alămurilor, el trecea drept o ființă miraculos de inteligentă, dar ideile sale lipsite de orice consistență se reduceau în realitate la două sau trei. Plictisit de reputația-i de fantezist, își pusese în gînd să arate că este o ființă practică, pozitivă, din care pricină în tot ce răcea triumfa o falsă precizie, un fals bun simț, pline de afectare și agravate de lipsa lui de memorie și de faptul că informațiile lui erau totdeauna inexacte. Felul cum își mișca girul, capul, picioarele, ar fi fost grațios, dacă ar mai fi avut două ani, bucle blonde, un guler mare de dantelă și cizmulițe

roșii de piele. Ajungînd înainte de sosirea trenului, el, Cottard și Brrchot, la gara Graincourt, îl lăsaseră pe Brichot în sala de așteptare și se duseseră să se plimbe puțin. Cînd Cottard voise să se întoarcă, Ski îi răspunsese: „Nu-i nici o grabă. Astăzi nu vine trenul local, ci trenul departamental.” Văzînd cu încîntare efectul acestei nuanțe de mare precizie asupra lui Cottard, adăugă, vorbind despre el însuși: „Da, pentru că îi plac artele, pentru că modelează lutul, lumea crede că Ski nu-i un om practic. Dar nimeni nu cunoaște calea ferată mai bine decît mine.” Totuși, hotărîră să se întoarcă la gară eînd, dintr-o dată, zărînd fumul trenulețului care sosea, Cottard scoase un urlat: „Trebuie să alergăm cît ne țin picioarele.” Au ajuns tocmai la timp, diferența dintre trenul local și cel departamental neexistînd decît în mintea lui Ski. „Oare prințesa nu-i în tren?” întrebă cu o voce sonoră Brichot, ai cărui ochelari uriași, strălucind ca acele reflectoare pe care laringologii și le pun pe frunte pentru a lumina gîtul bolnavilor, păreau a fi dăruit ochilor profesorului ceva din viața lor și poate, din cauza efortului pe care-l făcea pentru a-și potrivi vederea în funcție de ei, priveau parcă ei înseși, pînă și în clipele cele mai neînsemnate, cu o atenție constantă și o fixitate cu totul neobișnuită. De

altfel, boala, răpindu-i treptat lui Brichot vederea, îi dezvăluise frumusețile acestui simț, tot așa cum adeseori trebuie să ne hotărîm a ne despărți de un obiect, a-l dărui, de exemplu, privindu-l, regretîndu-l, admirîndu-l. „Nu, nu, prințesa conduce pînă la Maineville cîtiva invitați ai doamnei Verdurin, ce urmau să ia trenul pentru Paris. E cu puțință ca doamna Verdurin, care avea treabă la Saint-Mars, să fie cu ea! în acest caz ea va călători *cu* noi și vom face drumul cu toții împreună, ceea ce ar fi minunat. Numai că trebuie să deschidem bine ochii la Maineville! Căci era cît pe ce să pierdem trenul. Cînd l-am văzut, am fost ca năucit. Asta înseamnă să ajungi la momentul psihologic, închipuiți-vă că am fi pierdut trenul și că doamna Verdurin ar fi văzut trăsurile întorcîndu-se fără noi: ce scenă! adăugă doctorul, ce nu-și venise încă în simțiri după emoția de care avusese parte. Iată o călătorie deloc banală. Ce părere ai de mica noastră escapadă, dragă Brichot? întrebă doctorul cu o anume mîndrie. - Drace, îi răspunse Brichot, ai dreptate, dacă n-ai fi prins trenul, nu ți-ar fi căzut deloc bine, cum ar fi zis răposatul Villemain³³²! Dar eu, atent încă din primele clipe la acei oameni pe care nu-i cunoașteam, mi-am amintit dintr-o dală de ceea ce Cottard îmi spusese în sala de dans a micului cazi-

256

337

nou, și ca și cum o verigă invizibilă ar fi putut lega un organ de imaginile din amintire, cea a Albertinei frecîndu-și sîni de sîni Andreei, mă făcea să sufăr. Dar această suferință încetă: ideea unor relații posibile între Albertine și alte femei nu-mi mai părea posibilă de două zile, adică de cînd avansurile pe care prietena mea i le făcuse lui Saint-Loup treziseră în mine o nouă celozie, care mă făcuse să o uit pe prima. Aveam naivitatea oamenilor care cred că o înclinație o exclude în mod necesar pe cealaltă. La Arembouville, cum trenul era ticsit, un fermier îmbrăcat într-o bluză albastră și care avea bilet de clasa a treia urcă în compartimentul nostru. Doctorul, socotind că nu o putem lăsa pe prințesă să călătorească alături de el, îl chemă pe conductor, își arată legitimația de medic al unei mari companii de căi ferate și îl sili pe șeful de gară să-l dea jos din tren pe fermier. Această scenă îl mîhni și îl înspăimîntă atît de mult pe bunul și timidul Saniette, încît temîndu-se de la bun început că, din pricina numeroșilor țărani care erau pe peron, va lua proporțiile unei răzmerițe, simula că îl doare burta și, pentru ca nimeni să nu-l poată învinui că își are și el partea sa de răspundere în purtarea brutală a doctorului, se strecură pe culoar, prefăcîndu-se a căuta ceea ce Cottard numea „W.C.”-ul. Negăsindu-l, privi peisajul de la o fereastră aflată la celălalt capăt al trenulețului. „Vii pentru prima oară la doamna Verdurin, domnule? mă întrebă Brichot, care ținea să-i arate noului venit neprefuitele-i talente. Vei vedea că în nici o altă casă nu simți mai bine «dulceața vieții³³³», cum spunea unul dintre inventatorii diletantismului, *ai je m'en fichismului*, și al multor cuvinte ce se termină în «ism», la modă în gura femeiușteilor noastre snoabe, adică domnul prinț de Talleyrand.” Căci, cînd vorbea despre acești mari nobili din trecut, el găsea că e nostim și „în spiritul epocii” să folosească și cuvîntul domn, spunînd domnul duce de La Rochefoucauld, domnul cardinal de Retz, căruia îi zicea din cînd în cînd și: „Acest *struggle for lifer* de CondP³⁴, «boulangistul» ăsta de Marcillac³³⁵.” Și nu uita niciodată să-l numească pe Montesquieu, cînd vorbea despre el, însoțindu-și cuvintele cu un surîs: „Domnul președinte Secondat de Montesquieu³³⁶.” Un om de lume spiritual ar fi fost agasat de acea pedanterie academică. Dar în manierele desăvîrșite ale unui om de lume care vorbește despre un prinț există de asemenea o pedanterie, ce scoate în evidență trăsăturile unei alte caste, cea care pune „aîntea numelui de Wilhelm cuvîntul „împărat”³

si care i se

adrează unei altețe la persoana a treia. „Ah! pe ăsta, continuă Brîchet, vorbind despre «domnul prinț de Talleyrand», trebuie să-l salutăm cu adîncă plecaciune. Este un strămoș. - E o societate încîntătoare, îmi spuse Cottard, vei găsi aici din toate cîte puțin, căci doamna Verdurin nu-i o exclusivistă: savanți iluștri ca Brichot, nobili 'de cea mai veche spiță ca prințesa Sherbatoff, o mare doamnă rusoaică, prietena marei-ducese Eudoxie, care o primește chiar, singură, la ceasurile cînd nimeni altul nu-i acceptat," într-adevăr, marea-ducesă Eudoxie, văzînd că prințesa Sherbatoff, care de multă vreme nu mai era primită de nimeni, vine la ea cînd puteau fi și alții de față, nu o mai primea decît foarte devreme, cînd alteța sa nu avea în preajmă pe nici unul dintre prietenii căniia i-ar fi fost tot atît de neplăcut să o întîlnească pe prințesă, pe cît de stingheritor ar fi fost asta și pentru ea. Cum de trei ani, de îndată ce o părăsea, ca o manichiuristă oarecare, pe marea-ducesă, doamna Sherbatoff se ducea la doamna Verdurin, care tocmai atunci se trezea din somn, și nu se mai despărțea de ea toată ziua, putem spune că fidelitatea prințesei o depășea cu mult chiar și pe cea a lui Brichot, atît de asiduu totuși la acele dineuri de miercuri, unde avea plăcerea să se creadă, la Paris, un fel de Chateaubriand aflat în vizită la l'Abbaye-aux-Bois³³⁸, iar la țară, echivalentul a ceea ce putea fi în preajma doamnei du Châtelet³³⁹ cel pe care îl numea totdeauna (cu răutatea și mulțumirea unui om de litere): „Domnul de Voltaire."

Faptul că era lipsită cu totul de relații îi îngăduise prințesei Sherbatoff să le arate de cîteva ani soților Verdurin o fidelitate care făcea din ea mai mult decît o „fidelă" obișnuită: era fidelă tip, ideal socotit multă vreme inaccesibil de către doamna Verdurin și pe care, ajunsă acum la o anumită vîrstă, îl găsea în sfîrșit întruchipat în această nouă achiziție feminină. Oricît de geloasă ar fi fost Patroana și oricît de exagerate i-ar fi fost pretențiile, trebuie să recunoaștem că pînă și cei mai devotați dintre fideli săi o „abandonaseră" măcar o dată. Pînă și cei mai sedentari se lăsau ispitiți de o călătorie; pînă și cei mai căști aveau cîte o aventură; pînă și cei mai sănătoși se puteau îmbolnăvi de gripă, pînă și cei mai trîndavi puteau fi dintr-o dată cuprinși de patima muncii, pînă și cei mai indiferenți se duceau într-o buna zi să închidă ochii mamei lor muribunde. Și zadarnic le spunea atunci doamna Verdurin, asemenea împărătesei romane³⁴⁰, că, precum Christos³⁴¹ sau Kaiserul³⁴² ea era singurul general de care trebuia să asculte legiunea. £<

acela ce-și iubea tatăl și mama tot atît cît o iubea pe ea și care nu era gata să-i părăsească pentru a o urma, nu era vrednic de ea, și că în loc să lîncezească în pat sau să se lase duși de nas de vreo cocotă, ar face mai bine să rămînă lîngă ea, ea fiind singurul lor leac și singura lor voluptate. Dar destinul, căruia îi place uneori să înfrumusețeze sfîrșitul unor existențe ce se prelungesc, făcuse ca doamna Verdurin să o întîlnească pe prințesa Sherbatoff. Certată cu familia, exilată din țara ei, nemaicunoscîndu-le decît pe baroana Putbus și pe marea-ducesă Eudoxie, la care, pentru că nu avea chef să le întîlnească pe prietenele celei dintîi, și pentru că cea de a doua nu avea chef ca prietenele sale să o întîlnească pe prințesă, ea nu se ducea decît dimineața, cînd doamna Verdurin dormea încă, nemaiamintindu-și să fi rămas toată ziua în camera ei fie și o singură dată de pe vremea cînd avea doisprezece ani și cînd se îmbolnăvisese de rujeolă, răspunzîndu-i la 31 decembrie doamnei Verdurin care, nevrînd să rămînă singură, o întrebuse dacă nu poate să doarmă la ea, deși era Anul Nou: „Ce mă împiedică să o fac? De altfel, de Anul Nou, oamenii rămîn în familie, și dumneata ești familia mea", trăind într-o pensiune pe care o schimba de fiecare dată cînd soții Verdurin se mutau, urmîndu-i ori de cîte ori aceștia se

duceau la băi, prințesa realizase în chip atât de minunat, pentru doamna Verdurin, versul lui Vigny:

*Tu singură mi-ai apărut, tu cea întruna căutată*³⁴³,

încît președinta micului cerc, dornică să-și asigure prezența unei „fidele” pînă și în moarte, îi ceruse ca aceea dintre ele două care va muri ultima să poruncească să fie îngropată alături de cealaltă. Față de străini - printre care trebuie totdeauna să-1 socotim pe cel pe care îl mințim cel mai mult, pentru că este cel al cănii dispreț ne-ar dura cel mai mult: noi înșine -, prințesa Sherbatoff avea grijă să prezinte cele trei prietenii ale sale - cu marea-ducesă, cu soții Verdurin, cu baroana Putbus - ca fiind singurele, nu pentru că anumite cataclisme independente de voința ei le-ar fi lăsat să reziste în mijlocul ruinelor generale, ci Pentru că o liberă alegere o făcuse să opteze pentru ele, dintr-o înclinare către o viață singuratică și către simplitate. „Nu văd pe **temeni** altcineva”, spunea ea, insistînd asupra caracterului lexibil a ceea ce semăna mai curînd cu o regulă pe care ți-o i decît cu o necesitate pe care o înduri. Și adăuga: „Nu fac

259

vizite decît în trei case”, ca acei autori care, temîndu-se că nu vor putea ajunge pînă la a patra, anunță că piesa lor nu va avea decît trei reprezentații. Nu se știe dacă domnul și doamna Verdurin credeau sau nu în acea ficțiune, dar ei o ajutaseră pe prințesă să o înrădăcineze în mintea celorlalți fideli ai casei. Și aceștia erau convinși că prințesa, printre nenumăratele relații ce i se ofereau, îi alesese doar pe soții Verdurin, și totodată că soții Verdurin, solicitați zadarnic de cea mai veche nobilime, nu consimțiseră să treacă peste hotărîrea lor decît în cazul prințesei.

În ochii lor, prințesa, cu mult deasupra mediului său pentru a nu se plictisi aici, nu-i găsea agreabili, printre atîția oameni pe care i-ar fi putut frecventa, decît pe soții Verdurin și, de asemenea, aceștia, nepăsători față de avansurile întregii aristocrații, ce ti se oferea ca pe tavă, nu consimțiseră să facă decît o singură excepție, în favoarea unei mari doamne, cea mai inteligentă dintre toate semenele sale, prințesa Sherbatoff.

Prințesa era foarte bogată; pentru toate premierele se rezerva o mare lojă de la parter, unde, cu autorizația doamnei Verdurin, îi aducea pe fideli și niciodată pe nimeni altcineva. Spectatorii își arătau unii altora chipul ei enigmatic și palid, care îmbătrînise fără să albească, mai curînd înroșindu-se, ca anumite fructe rezistente ce se închircesc pe crengile tufișurilor dezfrunzite. Toți îi admirau puterea și totodată umilința, căci, avîndu-i totdeauna alături pe academicianul Brichot, pe celebrul savant Cottard, pe cel mai bun pianist al vremii, iar mai tîrziu pe domnul de Charlus, ea se străduia totuși să rețină loja cea mai întunecată, rămînînd cît mai în fund, ignora tot ce se petrecea în sală, trăia doar pentru micul grup care, cu puțin timp înainte de sfîrșitul reprezentației, se retrăgea, urmînd-o pe acea regină stranie, de o frumusețe timidă, fascinantă și uzată. Or. doamna Sherbatoff nu privea în sală, rămînea în umbră, tocmai pentru a încerca să uite că există o lume vie pe care își dorea cu patimă să o cunoască și nu putea; „coteria” dintr-o „lojă” era pentru ea ceea ce este pentru anumite animale nemișcarea aproape cadaverică în fața primejdiei. Totuși, dorința lor de noutate și curiozitatea ce-i muncește îi îndemneau pe acești aristocrați să o privească poate mai atent pe misterioasa necunoscută decît pe celebritățile din primele loji, pe care fiecare le putea vizita. Toți își închipuiau că e altfel decît cei pe care-i cunoșteau și că minunata-i inteligență, îmbinată cu o bunătate divinatorie, reunise în jurul ei acel mic grup de oameni

eminenți. Dacă i se vorbea de cineva sau dacă îi era prezentat cineva, prințesa era silită să simuleze o mare răceală, pentru a întreține ficțiunea privitoare la marea ei silă de lume. Totuși, cu sprijinul lui Cottard sau al doamnei Verdurin, câțiva nou-veniți reușeau să o cunoască, iar faptul de a face cunoștința cuiva o îmbăta în asemenea măsură, încît ea uita de legenda izolării sale voite și își desfășura toate farmecele în cinstea noului venit. Dacă acesta era mediocru, toată lumea era uimită. „Ciudat lucru! Prințesa, care nu vrea să cunoască pe nimeni, își dă atîta osteneală pentru idiotul ăsta!” Dar aceste noi cunoștințe, prețioase și dătătoare de viață, erau rare, iar prințesa trăia zăvorâtă în mijlocul cercului de fideli ai soților Verdurin.

Cottard spunea mult mai des: „O să-1 văd miercuri la soții Verdurin”, decît: „O să-1 văd marți la Academie.” Vorbea despre acele miercuri ca despre o ocupație tot atît de importantă și de ineluctabilă. De altfel era dintre acei oameni nu prea căutați, care-și fac o adevărată datorie din a răspunde la o invitație, de parcă aceasta ar fi un ordin, o convocare militară sau judiciară. Trebuia să fie chemat într-o vizită foarte importantă pentru a-i „abandona” pe soții Verdurin într-o zi de miercuri, importanța fiind de altfel legată mai curînd de calitatea bolnavului decît de gravitatea bolii. Căci, deși om de treabă, Cottard renunța la dulceața zilei de miercuri nu pentru un muncitor ce avusese un atac de cord, ci pentru guturaiul unui ministru. Ba chiar îi și spunea consoartei: „Scuză-mă față de doamna Verdurin. Spune-i că voi veni ceva mai tîrziu. Excelența sa ar fi putut alege o altă zi pentru a răci.” Într-o miercuri, bătrîna-i bucătăreasă își tăie vîna brațului; Cottard, îmbrăcat în smoching pentru a se duce la soții Verdurin, dăduse din umeri cînd soția îl întrebase cu o voce timidă dacă nu o poate pansa pe rănită: „Nu pot, Leontine, gemuse el; vezi că mi-am îmbrăcat jiletca cea albă.” Pentru a nu-și necăji soțul, doamna Cottard îl chemase în mare grabă pe șeful clinicii care, pentru a sosi mai repede, luase o mașină, astfel încît aceasta intrînd în curte tocmai cînd mașina lui Cottard trebuia să iasă pentru a-1 duce la soții Verdurin, pierduseră cinci minute tot inaintînd și tot dînd îndărăt. Doamna Cottard era stingherită la gîndul că șeful de clinică își vedea maestrul în ținută de seară, ^•ottard, mînios, poate și pentru că avea remușcări, plecă într-o jspozitie îngrozitoare, pe care o risipiră în aele din urmă Plăcerile cinei de miercuri.

Dacă vreun client al lui Cottard îl întreba: „întîlnești uneori vreun Guermantes?” profesorul îi răspundea cu toată buna credință: „Poate că da, poate că nu, nu știu. Dar văd multa lume de felul ăsta în salonul unor prieteni ai mei. Ai auzit desigur de soții Verdurin. Ei îi cunosc pe toți cei din înalta societate. Nu sînt nobili din ăia, scăpătați, dar cu pretenții. Au cheag, nu glumă! Se spune că doamna Verdurin ar avea vreo treizeci și cinci de milioane. Treizeci și cinci de milioane nu sînt de lepădat! Dar se pricepe și să-i cheltuiască! îmi vorbeai de ducesa de Guermantes. O să-ți spun eu ce le deosebește: doamna Verdurin e o mare doamnă, ducesa de Guermantes nu-i probabil decît o sărăntoacă. Pricepi nuanța, nu-i așa? în orice caz, fie că cei din familia Guermantes se duc sau nu la doamna Verdurin, ea îi primește în saloanele ei, și asta-i mult mai important, pe cei din familia d'Scherbatoff, pe cei din familia d'Forcheville, și *tutti quanti*, întreaga nobilime a Franței și a Navarei, oameni de viță veche, cărora eu le vorbesc de la egal la egal. Acest gen de indivizi îi caută de altfel cu lumînarea pe prinții științei”, adăuga el cu un surîs satisfăcut, întemeiat pe un simțămînt de orgoliu trăit de Cottard nu atît pentru că acea expresie, odinioară rezervată unor Potain, unor Charcot, i s-ar fi aplicat acum lui, cît pentru că știa în sfîrșit să se

folosească după cuviință de toate formulele acceptate de uzaj și pe care, fiindcă își dăduse toată strădania să le învețe, le cunoștea ca pe propriul lui buzunar. De aceea, după ce îmi citase numele prințesei Sherbatoff printre cele ale persoanelor pe care le primea în vizită doamna Verdurin, Cottard adăugă, clipind din ochi: „Vezi despre ce fel de casă-i vorba, înțelegi ce vreau să-ți spun, nu-i așa?” Voia să spună că acea ambianță este cum nu se poate mai șic. Nu era mare lucru să ai printre invitați o nobilă rusoaică ce nu o cunoștea decât pe marea ducesă Eudoxie. Dar chiar dacă prințesa Sherbatoff nu ar fi cunoscut-o pe aceasta, părerea lui Cottard cu privire la suprema eleganță a salonului Verdurin și bucuria sa de a fi primit aici ar fi rămas neștirbite. Splendoarea ce ni se pare a-i învălui pe oamenii pe care-i vizităm nu este mai intrinsecă decât cea a personajelor de teatru: spre a le înveșmînta, e inutil ca un director să cheltuiască sute de mii de franci, cumpărînd costume autentice și bijuterii adevărate, dar lipsite de orice efect atîta vreme cît un mare decorator poate crea o impresie cu mult mai somptuoasă, doar îndreptînd o rază de lumină artificială asupra unei tunici din pînză grosolană împodobită cu dopuri de sticlă

262

și asupra unei mantii de hîrtie. Cutare om și-a petrecut viața printre mairarii acestei lumi, care nu erau pentru el decât niște rude plicticoase sau niște cunoștințe anoste, pentru că o deprindere căpătată încă din leagăn îi despuiase în ochii lui de orice prestigiu. În schimb, a fost de-ajuns ca mirajul să învăluie, prin cine știe ce întîmplare, ființele cele mai obscure, pentru ca nenumărați Cottard să-și trăiască întreaga viață sub vraja unor femei cu titluri nobiliare, în al căror salon ei vedeau centrul eleganței aristocratice, femei care nu însemnau nici măcar cît doamna de Villeparisis și prietenele ei (mari doamne decăzute, pe care aristocrații ce crescuseră împreună cu ele nu le mai vizitau); erau femei a căror prietenie a constituit orgoliul atîtor bărbați care, dacă și-ar publica Memoriile și ar da aici numele lor și ale invitatelor lor, nimeni, nici doamna de Cambremer și nici doamna de Guermentes nu le-ar putea identifica. Dar ce importanță are asta? Un Cottard își are astfel baroana sau marchiza sa, care pentru el este „baroana”, sau „marchiza”, ca, în Marivaux, baroana al cărei nume nu este niciodată rostit și despre care nici măcar nu se știe dacă a avut vreodată un nume³⁴⁴. Cottard e astfel și mai convins că află aici un rezumat al aristocrației - care o ignoră pe acea doamnă -, căci cu cît mai îndoielnice sînt titlurile, cu atît mai abitir se înmulțesc coroanele pe pahare, pe argintărie, pe hîrtia de scrisori, pe geamantane. Numeroși Cottard, care au crezut că și-au petrecut viața chiar în inima cartierului Saint-Germain, au trăit în închipuirea lor poate mai multe vise feudale decât cei ce au viețuit cu adevărat printre prinți, tot astfel cum pentru micul negustor care, duminică, se duce uneori să viziteze edificiile „din timpuri străvechi”, cele mai medievale sînt uneori tocmai cele construite pe de-a-ntregul în vremea noastră și ale căror bolți au fost pictate în albastru și presărate cu stele de aur de către elevii lui Viollet-le-Duc³⁴⁵.\ „Prințesa va fi la Maineville. Va călători cu noi. Dar nu o să i te prezint pe dată. E mai bine să i te prezinte doamna Verdurin. O voi face totuși eu, dacă voi găsi un prilej. Fii sigur că nu-1 voi pierde. - Despre ce vorbești? spuse Săniette, care se prefăcu că ieșise să respire puțin aer proaspăt. ” citam acestui domn, spuse Brichot, cuvintele - ce-ți sînt bine cunoscute - lui Charles-Maurice, abate de Perigord³⁴⁶, cel ce, după părerea mea, este primul printre cei ce s-au ilustrat la «sfirșit de secol» (e vorba bineînțeles de secolul al XVIII-lea). ■"omitea la început să fie un foarte bun ziarist. Dar nu și-a ținut gadiuța, căci a devenit ministru! Viața ne rezervă și aseme-

263

nea lucruri neplăcute. Politician lipsit de scrupule, care, cu un dispreț de mare senior, lucra fără nici o jenă și pentru regele Prusiei - căci nu trebuie să uităm asta -, el a murit rămânând om politic de centru **stînga**."

Din gara Saint-Pierre-des-Iles urcă o splendidă fată care, din nefericire, nu făcea parte din micul grup. Nu-mi puteam desprinde privirea de la carnea ei de magnolie, de la ochii ei negri, de la formele ei minunat construite și zvelte. După o secundă, ea voi să deschidă fereastra, căci în compartiment era cam cald, și nevrînd să ceară permisiunea tuturor celor de față, și fiindcă numai eu nu aveam pardesiu, îmi spuse cu o voce grăbită, proaspătă și veselă: „Domnule, nu cumva te supără aerul?” Aș fi vrut să-i spun: „Vino cu noi la familia Verdurin”, sau: „Spune-mi numele și adresa dumitale.” I-am răspuns: „Nu, domnișoară.” Puțin după aceea, fără să se miște din locul ei: „Poate pe prietenii dumitale îi supără fumul?” și își aprinse o țigară. La a treia stație coborî, sărind din vagon. A doua zi am întreat-o pe Albertine cine putea să fie. Căci crezînd prosteste că nu poți iubi decît o singură ființă, gelos din pricina purtării Albertinei față de Robert, eram liniștit în privința femeilor. Albertine îmi spuse, cu multă sinceritate, cred, că nu știe. „Aș vrea așa de mult să o întîlnesc din nou! am exclamat. - Fii liniștit, îi întîlnim întotdeauna pe cei pe care vrem să-i întîlnim”, răspunse Albertine. Dar în acest caz se înșela; n-am mai întîlnit-o niciodată și nici n-am identificat-o pe frumoasa fată care fumase cu noi în tren o țigară. Vom vedea, de altfel, de ce multă vreme a trebuit să încetez a o căuta. Dar nu am uitat-o. Mi se întîmplă adeseori, în timp ce mă gîndesc la ea, să fiu cuprins de o poftă nebuna. Dar aceste întoarceri ale dorinței ne silesc să ne gîndim că dacă am vrea să le reîntîlnim pe acele fete cu aceeași plăcere, ar trebui să ne întoarcem și la anul căruia i-au urmat alți zece ani, în timpul cărora fata s-a ofilit. Putem uneori regăsi o ființă, dar nu și să abolim timpul. Și toate acestea pînă în ziua neprevăzută și tristă ca o noapte de iama, cînd nu o mai căutăm pe acea fată, și nici pe vreoa alta, și cînd faptul însuși de a le întîlni ne-ar înspăimînta. Căci simțim că nu mai sîntem îndeajuns de atrăgători pentru a plăcea, și că nici nu mai avem destulă putere pentru a iubi. Bineînțeles, nu pentru că am fi, în sensul propriu al cuvîntului, neputincioși. Iar de iubit, am iubi mai mult ca niciodată. Dar simțim că e o prea mare trudă, în raport cu puținele forțe ce ne-au mai rămas. Odihna veșnică și-a strecurat în noi răstimpurile, căci din cînd

264

în cînd nu mai putem nici ieși din casă, nici vorbi. A pune niciorul pe treapta pe care trebuie e o izbîndă la fel de mare ca și aceea de a face un salt primejdios. Ce s-ar întîmpla dacă ai fi văzut în această stare de către o **fată** pe care o iubești, chiar dacă ți-ai păstrat chipul și părul bogat și blond de tînar bărbat? Nu-ți mai poți asuma oboseala de a te ține în pas cu tinerețea. Și cu atît mai rău dacă dorința trupului sporește în loc să se stingă! Chemi pentru ea o femeie căreia nu-ți pasă dacă o să-i placi, ce nu va împărți cu tine așternutul decît timp de o seară, și pe care nu o vei mai vedea niciodată.

„Cred că tot nu se știe nimic despre violonist”, spuse Cottard. Evenimentul zilei pentru micul clan era dispariția violonistului favorit al doamnei Verdurin. Acesta, care-și făcea serviciul militar lîngă Doncieres, venea de trei ori pe săptămîină să cîneze la La Raspeliere, avînd dreptul la o permisie. Or, cu două zile în urmă, pentru prima oară, fideliu nu izbutiseră să-l descopere în vagon. Au presupus că pierduse trenul. Dar zadarnic trimisese doamna Verdurin trăsura la trenul următor și chiar și la ultimul, trăsura se întorsese goală. „L-au băgat la carceră, asta-i sigur. Nu există altă explicație. Asta-i milităria, e de ajuns să dai peste vreun tip afurisit. - Dacă nu vine nici în seara asta, va fi cu atît mai neplăcut pentru doamna Verdurin, cu cît amabila noastră gazdă îi are la cină pentru prima dată pe vecinii care i-au închiriat La Raspeliere, pe marchizul și pe marchiza de Cambremer, spuse Brichot. - În

seara asta vin marchizul și marchiza de Cambremer! exclamă Cottard. Habar n-aveam! Firește, știam, ca și voi toți, că trebuiau să vină într-o bună zi, dar nu și că ziua asta-i chiar atât de apropiată. Drace, spuse el întorcându-se către mine, ce ți-am zis: prințesa Sherbatoff, marchizul și marchiza de Cambremer." Și, după ce repetă aceste nume, lăsându-se legănat de melodia lor: „Vezi că lucrurile merg bine, îmi spuse el. Nimeresti la tanc, așa, de la bun început. O să fie o petrecere strălucită." Și întorcându-se către Brichot, adăugă: „Patroana trebuie să fie furioasă. Să ne grăbim să-i sărim în ajutor." De când închinase la La Raspeliere, doamna Verdurin le dădea de înțeles fidelilor săi că este obligată, spre marea ei deznădejde, să-i invite măcar o **Singură** dată pe proprietari. Făcea asta, spunea ea, doar din interes, spre a avea condiții mai bune în anul următor. Dar Pretindea că e atât de înspăimântată, că o cină cu niște oameni ^e nu aparțin micului grup o îngrozește în asemenea măsură, ^{incit se} vede silită să o tot amîne. Nu mințea întru totul, .deși

265

exagera, dar, pe de altă parte, era și încântată, dintr-un snobism pe care prefera **să-1** treacă sub tăcere. Era deci pe jumătate sinceră, credea că micul clan este ceva atât de unic pe lume, unul din acele lucruri întregi pentru a căror construire e nevoie de secole, încît tremura la gîndul de a-i vedea pătrunzînd în el pe acei provinciali ce nu aveau habar de *Tetralogie* și de *Maeștrii cîntăreți* și nici să-și susțină partitura în-concertul conversației generale, și care ar fi fost capabili, venind la doamna Verdurin, să distrugă una din vestitele-i miercuri, capodopere neasemuite și fragile precum acele sticlării de Veneția pe care le poate sparge fie și numai o singură notă falsă. „Și, pe deasupra, îi cred împotriva lui Dreyfus și de partea armatei, spusese domnul Verdurin. - Puțin **îmi** pasă, a trecut prea multă vreme de cînd se tot vorbește de povestea asta", răspunsese doamna Verdurin care, deși sinceră partizană a lui Dreyfus, ar fi vrut totuși ca salonul său cu idei preponderent pro-dreyfusarde să-și găsească și o răsplată mondenă. Or, partizanii lui Dreyfus triumfau în planul politic, dar nu și în cel monden. Labori³⁴⁷, Reinach, Picquart, Zola rămîneau pentru oamenii de lume un fel de trădători care nu-i puteau decît îndepărta de micul nucleu. De aceea, după această incursiune în politică, doamna Verdurin ținea să se întoarcă la artă. De altfel, d'Indy, Debussy nu se situau ei înșiși „rău" în raport cu Afacerea Dreyfus^{348?} „în privința asta, nu ne rămîne decît să-i punem alături de Brichot, spuse ea (universitarul fiind singurul dintre fideli care luase partea statului major, ceea ce îl coborîse mult în stima doamnei Verdurin). Nu sîntem siliți să vorbim întruna de afacerea Dreyfus. Adevărul este că vizita marchizului și a marchizei de Cambremer mă plictisește peste măsură." Fidelii, în schimb, însuflețiți de dorința nemărturisită de a-i cunoaște pe marchizul și pe marchiza de Cambremer, dar și lăsîndu-se înșelați de plictisul afectat pe care doamna Verdurin spunea că-1 încearcă fie și numai la gîndul că trebuie să-i primească, reluau în fiecare zi meschinele argumente pe care le dădea ea însăși în sprijinul acestei invitații, încercînd să i le prezinte ca inatacabile. „Dar hotărăște-te odată, îi tot spunea **Cottard**, îți vor micșora chiria, îl vor plăti ei pe grădinar, vei avea și folosința pajiștei. Pentm toate astea merita să te plictisești într-o seară. Și nu-i vorba numai de dumneata", adăugă el, deși inima îi bătuse mai repede odată cînd, aflîndu-se în trăsura doamnei Verdurin, se încrucișase pe drum ^{cu} cea a bătrînei doamne Cambremer, si mai ales cînd fusese

266

umilit în fața funcționarilor de la căile ferate, la gară, în preajma marchizului. Pe de altă parte, familia Cambremer, trăind mult prea departe de mișcarea

mondenă pentru a putea măcar bănuî că anumite femei de lume vorbeau cu oarecare considerație despre doamna Verdurin, își închipuiau că e o persoană care nu putea cunoaște decît un mediu boem, că poate nici nu era măritată cu acte și că ei vor fi singurii nobili pe care ea îi va vedea vreodată. Nu se resemnaseră să cineză cu familia Verdurin decît pentru a fi în relații bune cu o chiriașă care nădăjduiau că se va întoarce aici mulți ani de-a **rîndul**, mai ales de cînd aflaseră, cu o lună înainte, că moștenise atîtea milioane. Se pregăteau pentru ziua fatală în tăcere și fără să facă glume de prost gust. Fidelii nu mai nădăjduiau că acea zi o să vină vreodată, căci doamna Verdurin fixase data în fața lor de nenumărate ori, schimbînd-o întruna. Aceste false hotărîri aveau drept scop nu numai să pună în evidență plictiseala pe care i-o pricinuia acea cină, dar și să-i **țină** cu sufletul la gură pe membrii micului grup, care locuiau în vecinătate și erau uneori ispitiți să renunțe la cîte o vizită. Și asta nu pentru că Patroana ar fi ghicit că „ziua cea mare” le era tot atît de plăcută cît și ei, ci pentru că, convingîndu-i că acea cină era pentru ea cea mai teribilă corvoadă, putea face apel la devotamentul lor. „N-o să mă lăsați singură, față în față cu chinezii ăia? Dimpotrivă, trebuie să fim cît mai mulți, ca să putem suporta plictiseala. Firește, n-o să putem vorbi despre nici un lucru care ne interesează. Va fi o zi de miercuri ratată, asta-i situația!”

„Eu unul, spuse Brichot, adresîndu-mi-se, cred că doamna Verdurin, care-i foarte inteligentă și își elaborează cu multă cochetărie petrecerile din zilele de miercuri, nu ținea cîtuși de puțin să-i primească pe acești mărunți nobili de țară, de spiță veche, dar lipsiți de inteligență. Nu s-a putut hotărî s-o invite pe marchiza cea bătrînă, dar a trebuit să se resemneze și să-i primească pe fiu și pe noră. - O s-o vedem pe marchiza de Cambremer?” întrebă Cottard cu un surîs în care socoti că trebuie să strecoare o nuanță deochetă și totodată plină de afectare, deși nu știa dacă doamna de Cambremer era frumoasă sau nu. Dar titlul de marchiză trezea în el imagini pline de un neasemuit farmec și nespuse de galante. „O cunosc”, spuse Ski, care o întîlnise o dată, cînd se plimba cu doamna Verdurin. „Nu cumva o cunoști în sensul biblic al termenului?” zise doctorul, strecurînd pe sub lornion o privire deșuceată: era ^{una} dintre glumele lui preferate. „E inteligentă, îmi spuse Ski.

267

Firește”, continuă el, văzînd că nu spun nimic și insistînd, cu un surîs, pe fiecare cuvînt, „e și nu e inteligentă, nu are studii, e frivolă, dar are instinctul lucrurilor frumoase. Va tăcea, dar nu va spune niciodată o prostie. Și apoi, are o carnație atît de minunată! Ar fi plăcînt să-i pictezi portretul”, adăugă el, închizînd pe jumătate ochii, ca și cum ar fi privit-o cum pozează în fața lui. Fiindcă gîndul meu era de-a dreptul opus celui pe care Ski îl exprima cu atîtea nuanțe, m-ara mulțumit să spun că era sora domnului Legrandin, un foarte distins inginer. „Vezi, o să-i fii prezentat unei femei frumoase, îmi spuse Brichot, nu știi niciodată ce poate ieși din asta. Cleopatra nu era nici măcar o mare doamnă, era o femeiușcă, femeiușcă inconștientă și teribilă ce apare în piesele lui Meilhac³⁴⁹, și ai văzut ce s-a întîmplat nu numai cu prostănacul de Antoniu, dar și cu lumea antică. - I-am fost deja prezentat doamnei de Cambremer, am răspuns eu. - O! în acest caz o să întîlnești oameni pe care-i cunoști. - Voi fi cu atît mai fericit să o văd, am răspuns eu, cu cît îmi făgăduise o lucrare a fostului preot din Combray, despre numele de locuri din acea regiune³⁵⁰, și îi voi putea aminti de promisiunea ei. Mă interesează acest preot, precum și etimologiile - Să nu te încrezi prea mult în cele arătate de el, îmi răspunse Brichot; lucrarea, care se află la La Raspeliere și pe care am răsfoit-o într-o doară, nu-mi spune mare lucru; e plină de greșeli. O să-ți dau un exemplu. Cuvîntul *bricq* intră în formarea multor nume de locuri din

împrejurimi. Preabunul preot' a avut ideea cam ciudată că vine de la *briga*, înălțime, loc fortificat. El îl descoperă și la populațiile celtice, latobrigi, nemetobrigi etc, urmărindu-1 pînă și în nume ca Briand, Brion etc. Pentru a ne întoarce la ținutul pe care avem plăcerea să-1 străbatem chiar în clipa asta împreună cu dumneata, Bricquebosc ar însemna pădurea de pe înălțime, Bricqueville locuința de pe înălțime, Bricquebec, unde ne vom opri peste o clipă, înainte de a ajunge la Maineville, înălțimea de lîngă rîu. Or, lucrurile nu stau deloc astfel, pentru bunul motiv că *bricq* este vechiul cuvînt scandinav, care înseamnă pod. Tot astfel cum *fleur*, pe care protejatul doamnei de Cambremer se străduiește din răspuțeri să-1 lege cînd de cuvintele scandinave *floi*, *fio*, cînd de cuvintele irlandeze *ae* și *aer*, este, dimpotrivă, neîndoielnic, cuvîntul *fiord* al danezilor și înseamnă port. Minunatul preot mai crede și că stația Saint-Martin-le-Vetu, care se învecinează cu La Raspeliere, înseamnă Saint-Martin-le-Vieux (vetus). Este sigur că cuvîntul

268

vieux a jucat un mare rol în toponimia acestei regiuni. *Vieux* vine în general de la *vadum* și înseamnă *vad*, ca în locul zis les Vieux. E ceea ce englezii numeau *ford* (Oxford, Hereford). Dar în acest caz particular, *vieux* vine nu de la *vetus*, ci de la *vastatus*, loc devastat și gol. Aproape de aici se află Sottevast, *le vast de Setold*, Brillevast, *le vast de Berold*. Sînt cu atît mai sigur de eroarea preotului, cu cît Saint-Martin-le-Vieux s-a numit odinioară Saint-Martin-du-Gast și chiar Saint-Martin-de-Terregate. Or, *v* și *g* din aceste cuvinte sînt aceeași literă. Se spune *devaster*. dar- și *gâcher*. *Jacheres* și *gâtines* (din vechiul cuvînt german *westinna*) au același sens. Terregate este deci *terra vasta*. Saint-Mars, odinioară (blestemat fie cel ce se gîndește'la înțeleșul cel rușinos!) Saint-Merd, este Saint-Medardus, care e cînd Saint-Medard, cînd Saint-Mard, Saint-Marc, Cinq-Mars, și chiar și Dammas. Nu trebuie de altfel să uităm că foarte aproape de atei, locuri purtînd tot numele de Marș atestă doar o origine păgînă (zeul Marte) rămasă vie în acest ținut, dar pe care preasfîntul om refuză să o recunoască. Mai ales înălțimile dedicate zeilor sînt foarte numeroase, ca muntele lui Jupiter (Jeumont). Preotul dumitale nu vrea să vadă nimic din toate astea și, în schimb, pretutindeni unde creștinismul a lăsat urme, ele îi scapă. A călătorit pînă la Loctudy, nume'barbar, spune el, deși este de fapt *Locus sancti Tudenii*, și nici nu a ghicit în Sammarcoles pe *Sanctus Martialis*. Preotul dumitale, continuă Brichot, văzînd că spusele lui mă interesau, vede originea cuvintelor teminate în *hon*, *home*, *holm*, în cuvîntul *holl* (*hullus*), colină, deși el vine din vechiul cuvînt scandinav *holm*, insulă, pe care îl recunoști în Stockholm și care este atît de răspîndit în tot acest ținut: Houlme, Engohomme, Tahoume, Robehomme, **Nehomme**, Quettehou **fete**." Aceste nume m-au făcut să mă gîndesc la ziua cînd Albertine voise să mergem la Amfreville-la-Bigot (oraș purtînd numele a doi dintre stăpînii săi succesivi, îmi spuse Brichot), unde îmi propusese apoi să cinăm împreună la Robehomme. Prin Montmartin aveam să trecem peste cîteva clipe. „Oare Nehomme, am întrebat, nu este lîngă Quethuit și Clitourps? -Desigur, Nehomme este *holm*, insula sau peninsula vestitului viconte Nigel, al cărui nume a rămas și în Neville. Carquethuit și Clitourps despre care îmi vorbești sînt, pentru protejatul doamnei de Cambremer, prilej pentru alte erori. Fără îndoială, vede bine că, de exemplu, *carque* este biserică, *Kirche* din germană. Cunoști numele de Querqueville, Carquebut, ca să nu

269

mai vorbim despre Dunkerque. Căci atunci ar fi mai bine să ne oprim la acel cunoscut cuvînt *dun*, care pentru celți însemna înălțare. Vei regăsi asta în toată Franța. Abatele dumitale este ca hipnotizat în fața cuvîntului Duneville.

Dar în l'Eure-et-Loir ar fi găsit Châteaudun; **Dun-le-Roi în** le Cher; Duneau în la Sathe; Dun în l'Ariege; Dune-les-Places în la Nièvre etc, etc. Acest *dun* îl face să săvârșească o ciudată greșală în ceea ce privește Douville, unde vom coborî acum și unde ne așteaptă confortabilele trăsuri ale doamnei Verdurin. Douville, în latină *donvilla*, spune el. într-adevăr, Douville se află la poalele unor mari înălțimi. Preotul dumitale, care știe totul, simte totuși că a făcut o gafă. A citit într-adevăr într-un vechi registru bisericesc *Domvilla*. Atunci revine asupra celor spuse mai înainte; Douville, după el, este un fief al abatelui, *domino abbati*, de pe Mont Saint-Michel. Asta îl bucură, lucru destul de ciudat dacă te gîndești la viața scandaloasă pe care o duceau cei de pe Mont Saint-Michel după ordonanța regală de la Saint-Clair-sur-Epte³⁵¹, ceea ce nu ar fi mai neobișnuit decît să-1 vezi pe regele Danemarcei suzeran al întregii coaste maritime³⁵², unde celebra mai mult cultul lui Odin³⁵³ decît pe cel al lui Christos. Pe de altă parte, presupunerea că *n* a fost schimbat în *u* nu mă șochează și implica o mai mică alterare decît foarte corectul Lyon care, și el, vine de la *dun* (*Lugdunum*⁵⁴). Dar abatele se înșală. Douville nu a fost niciodată Donville, ci Doville, *Eudonis Villa*, satul lui Eudes. Douville se numea odinioară Escacleiff, scara de pe povîrniș. în jur de 1233, Eudes le Bouteiller, senior d'Escacleiff, a pornit către Pămîntul Sfînt; în momentul plecării dăruie abației Blanchelande³⁵⁵ biserica. Era un bun schimb: satul îi luă numele, de unde și actualul Douville. Dar adaug că toponimia, domeniu în care de altfel sînt cu totul ignorant, nu este o știință exactă; dacă nu am avea această mărturie istorică, Douville ar putea foarte bine să vină de la d'Ouville, care înseamnă: les Eaux. Formele în *ai* (Aigues-Mortes), de la *acqua*, se preschimbă adeseori în *eu* sau în *ou*. Or, chiar în apropierea localității Douville, existau niște ape vestite. Bineînțeles că preotul era cît se poate de mulțumit să găsească aici vreo urmă creștină, deși se pare că acest țînut a fost cu greu creștinat, de vreme ce a fost nevoie de acțiunea succesivă a sfinților Ursal, Gofroi, Barsanore și Laurent de Brevedent³⁵⁶, care îi învesti cu aceeași misiune pe călugării din Beaubec³⁵⁷. Dar în ceea ce privește *tuit* autorul se înșală cînd vede aici o formă a lui *toft*, colibă, ca în Criquetot, Ectot,

270

Yvetot, cînd de fapt este vorba de *thveit*, defrișare, ca în Braquetuit, le Thuit, Regnetuit etc. De asemenea, deși recunoaște în Clitourps acel *thorp* normand care înseamnă sat, pretinde că prima parte a numelui derivă din *clivus*, povîrniș, cînd de fapt vine din *cliff*. stîncă. Dar gafele luj cele mai mari își au originea nu atît în ignoranța, cît în prejudecățile sale. Oricît de bun francez ai fi nu poți nega evidența luîndu-1 pe Saint-Laurent-en-Bray drept preotul roman atît de cunoscut, cînd este de fapt vorba de sfîntul Lawrence o'Tolle³⁵⁸, arhiepiscop de Dublin. Dar prietenul dumitale comite greșelile cele mai grosolane nu atît dintr-un sentiment patriotic, cît dintr-o prejudecată religioasă. Astfel, nu departe de gazdele noastre ce locuiesc în castelul La Raspeliere, se află două localități cu numele de Montmartin, Montmartin-sur-Mer și Montmartin-en-Graignes. Bunul preot nu a greșit în ceea ce privește Graignes, el a văzut corect că Graignes, în latină *grania*, în greacă *crene*, înseamnă eleștee, mlaștini; am putea cita cu nemiluita, nu-i așa, localități cu numele de Cresmays, Croen, Grenneville, Lengronne? Dar în ceea ce privește Montmartin, pretinsul dumitale lingvist vrea cu orice preț să avem de-a face cu parohii dedicate sfîntului Martin. Se întemeiază pe faptul că sfîntul este patronul lor, dar nu-și dă seama că a fost luat drept patron doar mai tîrziu; sau mai curînd este orbit de ura lui împotriva păgînismului; nu vrea să vadă că s-ar fi spus Mont-Saint-Martin așa cum se spune Mont Saint-Michel, dacă ar fi fost vorba de sfîntul Martin, în timp ce numele de Montmartin se aplică în mod mult mai păgîn unor temple consacrate zeului Marte, temple din care nu posedăm, e adevărat, alte vestigii, dar pe care prezența incontestabilă, în vecinătate, a unor vaste tabere romane le-ar face verosimile chiar fără

numele de Montmartin, ce risipește orice îndoială. Vezi așadar că acea cărticică pe care o vei găsi la La Raspeliere nu-i foarte bine alcătuită." I-am răspuns că la Combray preotul ne vorbise adeseori despre etimologii interesante. „Se găsea probabil mai la îndemână pe terenul său, călătoria în Normandia nu i-a prea plăcut, se pare. - Și nici nu l-a vindecat, am adăugat eu, căci a ajuns aici neurastenic și a plecat bolnav de reumatism. - De vînă e deci tot neurastenia. Din neurastenie a dat în filologie, cum ar fi zis bunul meu maestru Poquelin³⁵⁹. Spune, Cottard, și se pare că neurastenia poate avea o influență neplăcută asupra filologiei, că filologia poate avea o influență calmantă asupra neurasteniei, și că vindecarea neurasteniei poate duce la reuma-

271

tism? - Desigur, reumatismul și neurastenia sînt două forme de înlocuire a neuro-artritisului. Se poate trece de la una la alta prin metastază. - Eminentul profesor, spuse Brichtot, se exprimă, să mă ierte Dumnezeu, într-o franceză tot atît de împănată cu termeni latini și grecești ca aceea a domnului Purgon³⁶⁰ însuși, de molierescă memorie! Mie, unchiul meu, al nostru Sarcey național³⁶¹..." Dar nu-și putu termina fraza. Profesorul tresarise puternic și scosese un urlet: „Ei, drăcia dracului, strigă el, recurgînd în sfîrșit la limbajul articulat, am trecut de Măine viile (he! he!) și chiar de Renneville." Tocmai văzuse, că trenul oprise la Saint-Mars-le-Vieux, unde coborau aproape toți călătorii. „Nu cred că au trecut de stație fără să oprească. S-ar putea să nu fi observat noi, în timp ce vorbeam despre familia Cambremer. - Ascultă-mă, Ski, așteaptă, o să-ți spun «una buna»", zise Cottard, căruia îi plăcea să folosească această expresie de mare circulație în anume medii medicale. „Prințesa trebuie să fie în tren, s-ar putea să nu ne fi văzut și să se fi urcat într-un alt compartiment. Hai s-o căutăm. Ferește-ne, Doamne, de vreun scandal!" Și ne luă pe toți cu el, ca s-o căutăm pe prințesa Sherbatoff. O găsi într-un colț al unui vagon gol, citind *La Revue des Deux-Mondes*. De teamă să nu fie jignită, de multă vreme căpătase obiceiul să stea calmă pe locul ei, în colțișorul ei, în viață ca și în tren, și, înainte de a întinde mîna, să aștepte să i-o întindă celălalt. Continuă să citească și cînd „fidelii" intrară în vagon. Am recunoscut-o pe dată; această femeie, ce-și putuse pierde situația strălucită, dar a cărei origine era dintre cele mai nobile, și care, oricum, era perla unui salon precum cel al soților Verdurin, "era doamna pe care, în același tren, cu două zile în urmă, o luasem drept patroană de bordel. Personalitatea ei socială atît de nesigură îmi deveni limpede de îndată ce i-am aflat numele, ca atunci cînd, după ce te-ai trudit să dezlegi o ghicitoare, afli în sfîrșit cuvîntul care clarifică tot ceea ce rămăsese obscur, cuvînt care, pentru oameni, e numele. Să afli cu două zile mai tîrziu că ea e persoana alături de care călătorești în tren fără să izbutești să-i descoperi rangul social, e o surpriză mult mai amuzantă decît să citești în ultimul număr al unei reviste cheia enigmei propuse în numărul precedent. Marile restaurante, cazinourile, trenulețele locale sînt muzeul de familie al acestor enigme sociale. „Prințesă, nu te-am văzut ureînd la Maineville! Ne îngădui să stăm în compartimentul dumatilă? - Bineînțeles!" spuse prințesa care, auzindu-l pe Cottard că-i vorbește, ridică

272

abia atunci de pe revistă o privire care, ca și cea a domnului de Charlus, deși mai blîndă, vedea foarte bine persoanele a căror prezență părea a nu o fi observat. Cottard, gîndindu-se că faptul de a fi invitat împreună cu familia Cambremer era pentru mine o recomandatie cu totul multumitoare, luă, după o clipă, hotărîrea să mă prezinte prințesei, care se înclină cu o mare politețe, dar păru că-mi aude numele pentru prima oară. „Drace, exclamă

doctorul, nevastă-mea a uitat să-mi schimbe nasturii de la jiletca albă. Femeile astea nu se gîndesc la nimic. Să nu te însori niciodată", îmi spuse el. Și cum era una dintre glumele pe care le socotea potrivite cînd cei de față nu aveau nimic a-și spune, îi privi cu coada ochiului pe prințesă și pe ceilalți „fideli” care, pentru că el era profesor și academician, suriseră, admirîndu-i buna dispoziție și lipsa de morgă. Prințesa ne spuse că tînărul violonist fusese găsit. Zăcuse la pat în ajun din cauza unei migrene, dar va veni în acea seară și-l va aduce și pe un vechi prieten al tatălui său, pe care îl întîlnise la Doncieres. Prințesa știa asta de la doamna Verdurin, cu care luase în acea dimineață micul dejun, ne spuse ea cu o voce repezită, în care r-ul accentului rusc era îndulcit în fundul gîtului, ca și cum ar fi pronunțat nu r, ci / . „Ai luat micul dejun în dimineața asta cu ea...”, îi spuse Cottard prințesei, dar în timp ce mă privea, căci aceste cuvinte aveau drept scop să-mi arate cît de intimă era prințesa cu Patroana. „Ești cu adevărat devotată casei! - Da, îmi place mult acest mic glup inteligent, agleabii, deloc lăutăcios, filesc în toate, deloc snob, nespun de spilitual. - Pe toți dracii, cred că mi-am pierdut biletul, nu-l găsesc nicăieri”, strigă Cottard, nu foarte neliniștit. Știa că la Douville, unde aveau să ne aștepte două landouri, controlorul îl va lăsa să treacă fără bilet, înclinîndu-se și mai adînc, spre a explica prin acest salut gestul său indulgent, și anume că recunoscuse în Cottard un obișnuit al casei Verdurin. „N-or să mă ducă la poliție pentru asta, spuse în cele din urmă doctorul. - Ziceai, domnule, l-am întreat eu pe Brichot, că în apropiere se află niște ape vestite; cum de se știe asta? - Numele stațiunii următoare este o mărturie printre atîtea altele. Ea se numește Fervaches. - Nu înțeleg ce vlea să spună”, mormăi prințesa pe tonul cu care mi-ar fi spus, din politete: „E cam plicticos, nu-i așa?” „Dar, prințesă, Fervaches înseamnă ape calde, *fervidae aquae*... Dar apropo de tînărul violonist, continuă Brichot, ^utam, Cottard, să-ți spun marea veste. Știi că bietul nostru prieten Dechambre, fostul pianist favorit al doamnei Verdurin,

273

a murit nu demult? E îngrozitor. - Era încă tînăr, răspuse Cottard, dar cred că suferea de ficat, cine știe ce mizerie clocea în ficatul lui, de cîtva timp nu mi plăcea deloc mura lui. - Dar nu era chiar atît de tînăr, spuse Brichot; pe vremea cînd Elstir și Swann se duceau în vizită la doamna Verdurin, Dechambre era un nume foarte cunoscut în Paris, și, lucru minunat, fără să fi primit botezul succesului în străinătate. Pot să vă spun că nu era un adept al Evangheliei după sîntul **Barnum**³⁶². - Confunzi, nu putea să o viziteze pe doamna Verdurin pe acea vreme, căci în anii de care vorbești sugera încă la țîță. - Dar, dacă nu **cumva** mă înșală bătrîna mea memorie, mi se pare că Dechambre cînta sonata lui Vinteuil pentru Swann cînd acesta, rupînd cu aristocrația, nu bănuia **că** va fi într-o bună zi prințul consort îmburghezit al națiunii noastre Odette. - E cu neputință, sonata lui Vinteuil a fost cîntată la doamna Verdurin multă vreme după ce Swann nu mai punea piciorul pe acolo”, spuse doctorul care, ca toți oamenii ce muncesc mult și cred că trebuie să rețină multe lucruri despre care-și închipuie că sînt folositoare, uită multe altele, ceea ce le îngăduie să se extazieze în fața memoriei celor care nu au nimic de făcut. „Ești nedrept față de cunoștințele dumitale, și totuși nu te-ai ramolit”, spuse surzînd doctorul. Brichot își recunoscuse greșala. Trenul se opri. Era La Sogne. Acest nume mă intriga. „Cît de mult aș vrea să știu ce înseamnă toate aceste nume, i-am spus lui Cottard. - Întreabă-l pe domnul Brichot, el știe, poate. - La Sogne este la Cicogne, *Siconia*”, răspuse Brichot, pe care eram nerăbdător să-l întreb și despre multe alte nume. Uitînd că ține la „colțișorul” ei, doamna Sherbatoff se oferă cu amabilitate să-și schimbe locul cu mine, pentru ca să pot vorbi mai bine cu Brichot, căruia voiam să-i pun întrebări și despre alte etimologii ce mă

interesau, și mă asigură că-i este indiferent dacă va călători stînd în față, în spate, în picioare etc. Rămînea în defensivă atîta vreme cît nu cunoștea intențiile noilor veniți, dar după ce constata că sînt binevoitori, încerca în toate felurile să-i facă plăcere **fiecărui** în parte. În cele din urmă, trenul se opri la Douville-Feterne, care, situat fiind la distanță aproape egală de satul Feterne și de satul Douville. purta ambele nume. „Ei, drăcia dracului”, exclamă doctorul Cottard cînd ne-am aflat în fața barierei unde ne erau, luate biletele și prefăcîndu-se că observă abia atunci, „nu-mi găsesc biletul, cred că l-am pierdut.” Dar controlorul, scoțîndu-și chipiul, îl asigură că faptul nu are nici o importanță și-i surîse

274

respectuos. Prințesa (dînd explicații vizitiului, cum ar fi făcut un fel de doamnă de onoare a doamnei Verdurin care, din cauza familiei Cambremer, nu-și putuse întîmpina oaspeții la gară, unde de altfel venea doar arareori) mă luă, ca și pe Brichot, cu ea, într-una din trăsuri. În cealaltă urcară doctorul, Saniette și Ski.

Cel ce mîna caii, deși foarte tînăr, era primul vizitiu al soților Verdurin, singurul care purta cu adevărat acest titlu; în timpul zilei ieșea cu ei la toate plimbările, căci cunoștea toate drumurile, iar seara îi aducea pe „fidelii” salonului, pe care, după petrecere, îi conducea acasă. Uneori își lua și niște ajutoare (pe care și le alegea singur), dar numai la mare nevoie. Era o minune de băiat, sobru și îndemînatic, dar avînd una dintre acele fețe melancolice, cu o privire prea fixă, care însemna că posesorul ei se mînie pentru orice fleac, făcîndu-și' cele mai negre idei. Dar în acea clipă era foarte fericit, căci izbutise să găsească pentru fratele lui, altă minune de băiat, o slujbă la soții Verdurin. Am străbătut mai întîi Douville. Mici înălțimi acoperite cu ierburi coborau pînă la mare în vaste pășuni ce, îmbibate de umezeală și sare, aveau tonuri păstoase, moi, însuflețite. Insulițele și linia zimțată a plajei de la Rivebelle, mult mai apropiate aici decît la Baibec, confereau acestei părți de mare aspectul — nou pentru mine — unui plan în relief. Am trecut prin fața unor căsuțe, aproape toate închiriate de pictori; am apucat pe o cărare unde cîteva vaci, nu mai puțin înspăimîntate decît caii noștri, ne-au împiedicat trecerea timp de zece minute, și apoi am luat-o pe creastă. „Dar, pe toți zeii cei nemuritori, zise dintr-o dată Brichot, să ne întoarcem la bietul Dechambre; credeți că doamna Verdurin știe? / s-a spus! Tocmai pentru că avea nevoie de societatea celorlalți, doamna Verdurin, ca aproape toți oamenii mondeni, nu se mai gîndea nici măcar o singură zi la ei după ce, morți fiind, nu mai puteai veni la petrecerile ei din zilele de miercuri, sau de sîmbătă, și nici la cina intimă la care ea apărea în rochie de casă. Și nu se putea spune despre micul clan, imagine, în această privință, a tuturor saloanelor, că este alcătuit mai mult din morți decît din vii, de vreme ce, de îndată ce mureai, era ca și cum n-ai mai fi existat vreodată. Dar pentru a evita neplăcerea de a fi silită să vorbească despre răposați, ba chiar de a suspenda petrecerile - fapt inacceptabil pentru Patroană -"în pricina vreunui deced, domnul Verdurin se prefăcea că moartea „fidelilor” o impresiona atît de puternic pe soția lui

275

încît, în interesul sănătății ei, nu trebuia să i se vorbească niciodată despre asemenea întîmplare. De altfel, și poate tocmai pentru că moartea celorlalți i se părea un accident definitiv și vulgar, gîndul propriei morți îl înspăimînta și el se ferea de orice cugetare cu privire la obștescul sfîrșit. Brichot, care era un om foarte cumsecade, lăsîndu-se cu totul înșelat de ceea ce domnul Verdurin spunea despre soția lui, se temea însă, pentru prietena lui, de emoțiile ce ar fi tulburat-o dacă ar fi aflat o veste atît de rea. „Da, ea știe totul de azi-dimineață, spuse prințesa, nu i-am putut ascunde. - Pe Zeus și

tunetele lui, exclamă Brichot, trebuie sa fi fost pentru ea o lovitură teribilă! O prietenie de douăzeci și cinci de ani! Era cu adevărat unul dintre ai noștri! - Asta-i, ce vrei, spuse Cottard³⁶³. Asemenea întâmplări sînt totdeauna greu de îndurat; dar doamna Verdurin e o femeie puternică, o cerebrală mai curînd decît o emotivă. -Eu nu sînt cu totul de părerea doctorului", spuse prințesa, care, din cauza felului ei repezit de a vorbi, abia murmurîndu-și cuvintele, părea ușor îmbufnată și totodată șugubeață. „Doamna Verdurin ascunde comori de sensibilitate sub o aparență rece. Domnul Verdurin mi-a zis că izbutise doar cu mare greutate să o împiedice să se ducă la Paris, la înmormîntare; a fost silit să-i spună că aceasta va avea loc la țară. - Drace, voia să se ducă la Paris. Știu că are o inimă bună, poate prea bună. Bietul Dechambre! Vă amintiți cum spunea doamna Verdurin în urmă cu mai puțin de două luni: «Alături de el, Plante³⁶⁴, Paderewski³⁶⁵, Risler³⁶⁶ însuși, sînt nimic». El a putut spune mai pe drept decît îngîmfatul de Neron, care a tras pe sfoară însuși știința germană: *Qualis artifex pereo*³⁶⁷! Dechambre, cel puțin, a murit neîndoielnic împlinindu-și sacerdoțiul și consacîndu-se lui Beethoven; și cu mult curaj, nu mă îndoiesc de asta; pe bună dreptate, acest slujitor al muzicii germane ar fi meritat să moară în timp ce cînta *Missu solemnus*³⁶⁸. Altminteri era un om ce știa să-și **pentîmpine** moartea cu o melodie, căci acest executant de geniu regăsea uneori în ascendența sa de parizian născut în Champagne, îndrăzneli și elegante de ofițer francez."

De pe înălțimea unde ne aflam, marea nu se mai vedea, ca de la Balbec, asemenea unduirilor unor munți, ci, dimpotrivă, așa cum se văd dintr-un pisc, sau de pe un drum care dă ocol muntelui, un ghețar albăstrui, sau o cîmpie strălucind în lumină, așezate la o mai mică înălțime. Valurile zdrențuite păreau nemișcate, de parcă și-ar fi desenat pentru totdeauna

276

cercurile concentrice; însuși smaltul mării, care își schimba pe nesimțite culoarea, căpăta către fundul golfului, unde se adîncea un estuar, albeața albastră a unui lapte în care mici bacuri negre, ce nu înaintau, păreau prinse ca niște muște. Mi se părea că e cu neputință să descoperi altundeva un tablou mai vast. Dar, la fiecare cotitură a drumului, o nouă parte se adăuga, iar cînd am ajuns la vama din Douville, pintelul de faleză care ne ascunsese pînă atunci o jumătate din golf se retrase, și am văzut dintr-o dată, la stînga mea, un golf tot atît de adînc ca acela pe care-l avusesem pînă atunci în față, dar ale cărei proporții le schimba, sporindu-i de două ori **frumusețea**. Aerul, în acel loc atît de înalt, devenea răcoros și pur, îmbătîndu-mă. Ii iubeam pe soții Verdurin; faptul că ne trimiseseră o trăsură mi se părea a fi dovada unei bunătați înduioșătoare. Aș fi vrut să o sărut pe prințesă. I-am spus că nu văzusem niciodată ceva atît de frumos. Îmi răspunse că iubește și ea acest ținut mai mult decît pe oricare altul. Dar simțeam că pentru ea, ca și pentru soții Verdurin, important era nu să-l contemple ca turiști, ci să mănînce bine în acest cadru, să primescă vizita unor oameni ce le erau pe plac, să scrie aici scrisori, să citească aici, pe scurt, să trăiască aici, abandonîndu-se leneș frumuseții lui, fără a se preocupa prea mult de el. După ce trecusem de vamă, trăsura oprindu-se pentru o clipă la o asemenea înălțime deasupra mării încît, ca de pe un vîrf de munte, vederea prăpastiei albăstrii îți dădea aproape amețeli, am deschis geamul; vuietul deslușit al fiecărui val ce se frîngea avea, în dulceața și limpezimea sa, ceva sublim. Nu era oare ca un indice de măsurare ce, răsrumîndu-ne impresiile obișnuite, ne arată că distanțele verticale pot fi asimilate cu distanțele orizontale, împotriva reprezentării pe care o are de obicei mintea noastră, și că, apropiind astfel de noi cerul, ele nu sînt mari, ba sînt chiar mai puțin mari pentru un zgomot care le străbate, cum făcea și zgomotul acelor mici valuri, căci mediu] prin care trebuie să treacă este mai

pur? Într-adevăr, dacă te retrăgeai doar cu doi metri îndărătul vămii, nu mai deslușeai acel vuiet de valuri, căruia două sute de metri de faleză **nu-i** răpiseră nimic din delicata, minuțioasa și dulcea precizie. Îmi spuneam că bunica ar fi avut pentru el acea admirație pe care i-o inspirau toate manifestările naturii sau ale artei, în a căror simplitate poți citi măreția. Exaltarea mea atinsese culmea, înnobilînd tot ce mă înconjură. Eram înduioșat pentru că soții Verdurin trimiseseră trăsurile să ne aștepte la

277

gară. I-am spus asta prințesei, care păru a găsi că prețuiam mai mult decît s-ar fi convenit o politețe atît de firească. Știu că i-am mărturisit mai tîrziu lui Cottard că mă găsea plin de entuziasm; el i-a răspuns că eram prea emotiv și că ar fi trebuit să iau calmante și să tricotez. Îi arătam prințesei fiecare copac, fiecare căsuță ce parcă se prăbușea sub tufișuri de trandafiri, o sileam să admire totul, ba aș fi vrut să o strîng și pe ea în brațe. Îmi spuse că vede că sînt înzestrat pentru pictură, că ar trebui să desenez, că e surprinsă că nimeni nu-mi spusese asta pînă atunci și recunosc că acel ținut era pitoresc. Am străbătut micul sat Englesqueville {*Engleberti Villa*, ne spusese Brichot), cocoțat pe o înălțime. „Dar ești sigură, prințesă, că petrecerea din astă seară mai are loc, deși Dechambre abia a murit? adăugă el, fără să se gîndească o clipă că venirea la gară a trásurilor în care ne aflam era în sine un răspuns. - Da, spuse prințesa, domnul Veldulin a ținut să nu o amîne, tocmai pentru ca soția lui 'să nu aibă timp să se «gîndească la cele întîmplate». După ce atîția ani de-a rîndul a primit vizite în fiecare miercuri, o asemenea schimbare ar fi putut-o impresiona. Este foarte nervoasă în ultima vreme. Domnul Verdurin era foarte fericit că vei veni la ei în seara asta, pentru că știa că doamna Verdurin va trece astfel mai ușor peste nenorocirea întîmplată”, spuse prințesa, uitînd că se prefăcuse a nu fi auzit vorbindu-se despre mine. „Cred că vei face bine dacă nu vei vorbi despre *nimic în fața* doamnei Verdurin, adăugă prințesa. - Faci bine că-mi spui asta, răspunse cu naivitate Brichot. Îi voi transmite recomandarea și lui Cottard.” Trásura se opri pentru o clipă. Porni din nou, dar zgomotul roților, așa cum se auzea el cînd trecusem prin sat, încetase. Eram pe aleea de onoare a castelului La Raspeiere, la capătul căreia ne aștepta domnul Verdurin. „Am făcut bine că m-am îmbrăcat în smoching, spuse el, constatînd cu plăcere că „fideli” și—1 îmbrăcaseră pe-al lor, de vreme ce am fost invitați de vază.” M-am scuzat că sînt în veston: „E bine și așa. Cinăm aici între prieteni. Ți-aș împrumuta un smoching, dar nu e pe măsura dumatăle.” *Shake-hand-u* plin de emoție pe care, pătrunzînd în vestibulul castelului La Raspeiere și în loc de condoleanțe pentru moartea pianistului. Brichot i-l dădu Patronului, nu provocă din partea acestuia nici un fel de comentariu. I-am spus cît de mult admir acel ținut. „Cu atît mai bine! Și n-ai văzut încă nimic, o să ți-1 arătăm noi. Ce-ar fi să vii să locuiești cîteva săptămîni aici? E un aer atît de curat!” Brichot se temea că strîngerea sa de mînă nu fusese

278

înțeleasă. „Bietul Dechambre!” spuse el, dar în șoaptă, de teamă că doamna Verdurin l-ar fi putut auzi. „E îngrozitor, îi răspunse cu vioiciune domnul Verdurin. - Era atît de tînăr”, continuă Brichot. Vrînd să treacă mai repede peste asemenea lucruri inutile, domnul Verdurin îi răspunse repede și cu un geamăt ascuțit, vădînd nu supărare, ci nerăbdare și un fel de mînie: „Așa-i, dar ce vrei, nu putem schimba nimic, chiar dacă vorbim despre el, tot nu-1 vom face să învie, nu crezi?” Și, din nou blînd și jovial: „Haide, dragă Brichot, descotorosește-te de bagaj. Avem o tocăniță care nu poate aștepta. Și mai ales să nu vorbești despre Dechambre în fața doamnei Verdurin! Știi că își

ascunde sentimentele, dar are o sensibilitate aproape bolnăvicioasă. Nu, îți jur, când a aflat de moartea lui Dechambre, aproape că a plîns", spuse domnul Verdurin, pe un ton profund ironic. Auzindu-l, ai fi zis că trebuia să fii de-a dreptul nebun ca să plîngi după un prieten pe care-l cunoșteai de treizeci de ani, și, pe de altă parte, ghiceai că veșnica legătură dintre domnul Verdurin și soția sa presupunea, din partea acestuia, și o anumită distanțare, ea agasîndu-l adeseori. „Dacă îi vei vorbi despre asta, va cădea din nou bolnavă. Ar fi îngrozitor, la trei săptămîni după ce a suferit de bronșită. În asemenea cazuri, eu trebuie să fac pe infirmierul. Înțelege-mă și pe mine: m-am săturat. Deplînge soarta lui Dechambre cît vrei, dar în inima dumitale. Gîndește-te la moartea lui, dar nu vorbi despre asta. Și eu îl iubeam mult pe Dechambre, dar nu te poți supăra pe mine că-mi iubesc și mai mult nevasta. Uite-l pe Cottard, poți să-l întrebi și pe el." Și, într-adevăr, el știa că medicul familiei poate aduce nenumărate mici servicii, recomandînd, de exemplu, evitarea oricărei suferințe.

Cottard, docil, îi spusese Patroanei: „Dacă o să fii în continuare tot atît de tulburată, mîine o să-mi faci o temperatură de treizeci și nouă de grade", așa cum i-ar fi spus bucătăresei: „Mîine o să-mi faci momite de vițel." Neputînd să vindece, medicina se mulțumește să schimbe sensul verbelor și al prenumelor.

Domnul Verdurin se bucură văzînd că, deși îl jigniseră cu două zile în urmă, Saniette nu părăsise micul cerc. Căci doamna Verdurin și soțul ei căpătaseră, de prea multă trîndăvie, instincte crude, pe care nu și le puteau satisface doar prea rarele împrejurări excepționale. Pe Odette o siliseră să se certe cu Swann, iar pe Brichot cu amanta lui. Și bineînțeles că urmasă o făcă și cu alții. Dar nu aveau acest prilej în

279

fiecare zi. În schimb, datorită sensibilității sale neobișnuite, timidității sale mereu înfricoșate, Saniette li se oferea ca victimă zilnică. De aceea, de teamă că în cele din urmă va da bir cu fugiții, aveau grijă să-l invite prin cuvinte amabile și convingătoare, asemenea celor folosite printre liceeni de elevii din clasele mari, iar în armata de soldații cei mai încercați, care-i amăgesc pe noii veniți spre a-i putea stăpîni, cînd lingușindu-i, cînd certîndu-i. „Mai ales, îi aminti lui Brichot Cottard care nu-l auzise pe domnul Verdurin, să nu suflă nici un cuvînt în fața doamnei Verdurin. - Fii fără teamă, o, Cottard, căci ai în fața ta un înțelept, cum spune Teocrit. De altfel, domnul Verdurin are dreptate, la ce mai pot sluji văicărelile noastre?" adăugă el, căci, capabil să asimileze formele verbale și ideile pe care le trezeau în el, dar neavînd nici o finețe, admirase în cuvintele domnului Verdurin cel mai curajos stoicism. „Oricum, dispăre un mare talent. - Cum, vorbești tot de Dechambre?" spuse domnul Verdurin, ce ne precedase și care, văzînd că nu-l urmăm, se întorsese către noi. „Ascultă, îi spuse el lui Brichot, exagerarea nu-i niciodată bună. Nu trebuie să facem din el un geniu numai pentru că a murit. Bineînțeles, cînta bine la pian, și mai ales își găsisse aici mediul cel mai bun; transplantat altundeva, n-ar mai fi existat ca artist. Nevastă-mea făcuse o pasiune pentru modul lui de a interpreta, lansîndu-l. O știi cum este. Voi spune chiar mai mult, și în însuși interesul reputației lui, că moartea lui a survenit tocmai la timp, ca și, nădăjduiesc, cea a langustelor, fripte pe grătar după rețetele incomparabile ale lui Pampille³⁵⁹ (dacă nu cumva vei rămîne de-a pururi să-l plîngi, aici, în această fortăreață³⁷⁰ deschisă tuturor vînturilor). Nu vrei totuși să ne omori pe toți, numai pentru că a murit Dechambre, el care, de vreun an încoace, era silit să facă game înainte de a da un concert, ca să-și recapete pentru moment, doar pentru moment, suplețea degetelor. De altfel, vei auzi astă-seară, sau cel puțin vei întîlni, căci dulăul ăsta renunță adeseori după cină la artă spre a se dedica jocului de cărți, pe cineva care-i cu mult mai artist decît Dechambre, pe un tînar descoperit de nevastă-mea (nu

uita ea tot ea i-a descoperit pe Dechambre, și pe Paderewski, și pe toți ceilalți): pe Morel. Individul n-a sosit încă. O -să fiu silit să trimit o trăsură pentru ultimul tren. Vine cu un vechi prieten de familie pe care l-a întâlnit **întâmplător** și **care-1** plictisește de moarte, dar cu care ar fi fost altminteri obligat să rămână la Doncieres, ca să-i țină tovărășie, și spre a

280

nu-și supăra tatăl: baronul de Charlus." Obișnuiții casei intrară. Domnul Verdurin, rămas în urmă cu mine în timp ce mă dezbrăcăm, mă luă de braț, glumind, așa cum face la o cină un amfitrion ce nu are o invitată pe care să ți-o încredințeze ca s-o conduci la masă. „Ai călătorit bine? - Da, domnul Brichot mi-a spus lucruri care m-au interesat mult", i-am răspuns, gândindu-mă la etimologii și pentru că auzisem că soții Verdurin îl admirau mult pe Brichot. „Nu mă miră, îmi spuse domnul Verdurin, e un om atât de discret și care vorbește atât de puțin despre lucrurile pe care le știe." Acest compliment nu mi păru foarte potrivit. „E un om încântător, i-am spus. - Admirabil, remarcabil, deloc pedant, plin de fantezie, dezinvolt, nevastă-mea îl adoră, ca și mine, de altfel!" răspunse domnul Verdurin pe un ton apăsător, de parcă ar fi recitat o lecție. Abia atunci am înțeles că toate acele cuvinte pe care mi le spusese despre Brichot erau ironice. Și m-am întrebat dacă nu cumva domnul Verdurin ieșise încă de multă vreme de sub tutela soției sale.

Sculptorul fu nespus de uimit aflând că soții Verdurin acceptă să-1 primescă pe domnul de Charlus. În timp ce în cartierul Saint-Germain, unde domnul de Charlus era atât de cunoscut, nu se vorbea niciodată despre moravurile lui (ignorete de cei mai mulți, obiect de îndoială pentru alții, care credeau mai curînd în prietenii exaltate, dar platonice, în irprudențe, și cu grijă ascunse de cei ce-i cunoșteau secretul, care înălțau din umeri cînd vreo răuvoitoare Gallardon risca o insinuație), aceste moravuri, abia cunoscute de cîțiva intimi, erau, dimpotrivă; zilnic batjocorite departe de mediul unde el trăia, efect asemănător celui al anumitor bubuituri de tun pe care nu le auzi decît după ce au străbătut o zonă de tăcere. De altfel, în aceste cercuri burgheze și artistice unde trecea drept însăși întru chiparea inversiunii sexuale, înalta-i situație mondenă și nobila-i origine erau cu desăvîrșire ignorate, datorită unui fenomen analog aceluia care face ca numele de Ronsard să-i fie cunoscut poporului român ca nume al unui mare nobil, în timp ce opera lui poetică îi este necunoscută. Mai mult, originea nobilă a lui Ronsard se întemeiază în România pe o eroare³⁷¹. Tot astfel, domnul de Charlus avea o atât de proastă reputație în lumea pictorilor și a actorilor, pentru ca era confundat cu un anume conte Leblois de Charlus, ce nu era cîtuși de puțin rudă cu el, și care fusese arestat, poate din greșală, cu prilejul unei vestite razii polițieneste. D&fapt, toate Poveștile istorisite pe seama domnului de Charlus se aplicau

281

tăișului domn de Charlus. Mulți profesioniști jurau că avuseseră relații cu domnul de Charlus, și erau de bună credință, crezînd că falsul Charlus era cel adevărat, și acel fals Charlus favorizînd poate, atât prin exhibarea titlului său, cît și prin disimularea viciului, o confuzie ce, pentru Charlus cel adevărat (baronul pe care-1 cunoaștem), a fost multă vreme dăunătoare și care mai apoi, cînd a început să alunece și el pe povîrniș, a devenit comodă, căci i-a îngăduit și lui să spună: „Nu-i vorba de mine." Și chiar așa și era în acel moment. În sfîrșit, și asta sporea falsitatea comentariilor prilejuite de un fapt adevărat (gusturile baronului), el fusese prietenul intim și cu dezăvîrșire pur al unui autor care avea, nu se știe de ce, în lumea teatrelor, acea reputație, pe care nu o merita nicidecum. Cînd erau văzuți împreună la o premieră, se spunea: „Nu-i de mirare", așa cum se credea și că ducea de

Guermantes are relații imorale cu prințesa de Parma; legendă indestructibilă, căci ea nu ar fi putut fi nimicită decât prin cunoașterea nemijlocită a celor două mari doamne, situație la care ce-i ce o repetau nu aveau să ajungă niciodată altminteri decât privindu-le prin lornietă la teatru și bîrfindu-le cu vecinul din fotoliul alăturat. Sculptorul trăgea concluzii cu atît mai sigure asupra moravurilor domnului de Charlus, cu cît credea că situația mondenă a baronului era de asemenea rea, căci el nu poseda nici un fel de informație asupra familiei căreia îi aparținea domnul de Charlus, asupra titlului, asupra numelui său. Așa cum Cottard credea că toată lumea știe că titlul de doctor în medicină nu înseamnă nimic, și că doar cel de intern de spital înseamnă ceva, aristocrații se înșală închipuindu-și că toți oamenii posedă cu privire la importanța socială a numelui lor aceleași noțiuni ca ei înșiși și ca persoanele din mediul lor.

Prințul d'Agrigente trecea drept un „aventurier” în ochii unui servitor de la vreun club oarecare, căruia îi datora douăzeci și cinci de ludovici, și nu-și recăpăta importanța decât în cartierul Saint-Germain, unde avea trei surori ducese, căci nu pe oamenii modești îi impresionează marele nobil, el însemnînd puțin **lucru** în ochii lor. ci pe oamenii de seamă. Domnul de Charlus avea de altfel să înțeleagă încă din aceeași seară că Patronul poseda noțiuni foarte vagi cu privire la cele mai ilustre familii ducale. Convins că soții Verdurin sînt pe cale să facă o mare eroare lăsînd să intre în salonul lor atît de „select” un astfel de individ tarat, sculptorul se crezu dator să o ia la o parte pe Patroană spre a-i spune părerea lui. „Greșești întru

282

totul, de altfel nu cred niciodată în asemenea lucruri, și chiar dacă ce-mi spui ar fi adevărat, consider că nu ar fi prea compromițător pentru mine!” îi răspunse, furioasă, doamna Verdurin. Morel fiind principalul personaj al petrecerilor de miercuri, ea ținea înaintea de orice să nu-1 nemulțumească, Cottard nu putu să-și spună părerea, căci își ceruse permisiunea să urce cîteva clipe în camera lui; spre a se consacra în acel *buen retiro*¹⁷², unor „treburi ce nu mai sufereau amînare” și a scrie apoi în camera domnului Verdurin o scrisoare urgentă către un bolnav.

Un mare editor din Paris venit în vizită și care crezuse că va fi invitat să rămînă, plecă în chip brutal și grabnic, înțelegînd că nu-i destul de elegant pentru micul clan. Era un bărbat înalt și puternic, foarte oacheș, studios, cu o expresie tranșantă. Semăna cu unul din acele cuțite de abanos cu care se taie hîrtia.

Doamna Verdurin care, pentru a ne primi în imensul ei salon, unde trofee de graminee, de maci, de flori de cîmp, culese chiar în acea zi, alternau cu același motiv, pictat în camaieu, cu două secole în urmă, de un artist înzestrat cu un gust desavîrșit, se ridicase o clipă de la o partidă de cărți pe care o juca împreună cu un vechi prieten, ne ceru permisiunea să o termine în două minute și în timp ce sta de vorbă cu noi. De altfel, ceea ce i-am spus despre impresiile mele i-a plăcut doar pe jumătate. Mai întîi eram scandalizat văzînd că ea și soțul ei se închideau zilnic în casă cu mult înainte de ceasul acelor apusuri de soare care treceau drept atît de frumoase, văzute de pe această faleză, mai frumoase decât de pe terasa castelului La Raspeliere, și pentru care eu aș fi fost în stare să străbat nenumărate leghe. „Da, sînt fără seamăn, spuse din vîrfurile buzelor doamna Verdurin, aruncînd o ușoară privire asupra imenselor geamuri ale ușii. Deși le vedem tot timpul nu ne plictisim de ele niciodată”, și se uită din nou. spre cărțile de joc. Or, fiind atît de entuziasmat, eram și exigent. M-am plîns că nu văd din salon stîncile de la Darnetal< despre care Elstir îmi spusese că sînt nespuse de frumoase la ceasul apusului, cînd răsfrîngeau atîtea culori. „Nu le poți vedea de aici. ar trebui să mergi pînă la capătul parcului, pînă la «locul de unde se vede golful».

De pe banca ce se află acolo. Îmbrățișezi totul cu privirea. Dar nu poți merge singur, te-ai pierde. O să te conduc eu, dacă vrei, adăugă ea moale. - Te rog, nu-ți ajung durerile de acum câteva zile, vrei să suferi din nou? Se va întoarce, va

283

admira priveliștea golfului altădată." N-am insistat, și am înțeles că soților Verdurin le era de ajuns să știe că acel apus de soare era, pînă și în salonul sau în sufrageria lor, ca o magnifică pictură, ca un prețios email japonez, apus de soare justificînd chiria pipărată pe care o plăteau pentru acel castel gata mobilat, dar la care se uitau rareori; nu voiau decît să trăiască aici în chip plăcut, să mănînce bine, să converseze, să fie vizitați de prieteni agreabili care să participe la amuzante partide de biliard, la mese îmbelșugate, la vesele gustări. Mai tîrziu am văzut totuși cu cîtă inteligență învățaseră să cunoască acel ținut și cum le recomandau invitaților plimbări la fel de „inedite” ca și muzica pe care le-o ofereau. Rolul jucat în viața domnului Verdurin de florile de la La Raspeliere, de drumurile ce șerpuiau de-a lungul mării, de vechile case, de bisericile necunoscute, era atît de mare, încît cei ce nu-l vedeau decît la Paris și care înlocuiau viața de pe malul mării și de la țară prin luxul citadin, abia dacă puteau înțelege ideea pe care el însuși și-o făcea despre propria-i viață și în ce măsură asemenea bucurii îl înălțau în propriii lui ochi. Acest sentiment era sporit prin faptul că soții Verdurin erau convinși că La Raspeliere, pe care nădăjduiau s-o cumpere, era o proprietate unică în lume. Această superioritate pe care din amor propriu i-o atribuiau Castelului La Raspeliere, justifica în ochii lor entuziasmul meu care, altminteri, i-ar fi enervat oarecum, din cauza decepțiilor pe care le implica (semănînd cu cele pe care le trăisem odinioară ascultînd-o pe Berma), și pe care li le mărturisisem cu sinceritate.

„Aud trăsura întorcîndu-se. Să nădăjduim că i-a găsit”, murmură dintr-o dată Patroana. Să spunem în câteva cuvinte că doamna Verdurin, chiar și dincolo de schimbările inevitabile aduse de vîrstă, nu mai semăna cu cea care fusese pe vremea cînd Swann și Odette ascultau în salonul ei mica frază muzicală. Chiar cînd era cîntată la pian, Patroana nu mai era silită, ca odinioară, să ia o înfățișare extenuat admirativă, căci aceasta ajunsese să se identifice cu însuși chipul ei. Sub acțiunea nenumăratelor nevralgii pe care i le prilejuise muzica lui Bach. Wagner, Vinteuil. Debussy, fruntea doamnei Verdurin luase proporții enorme, ca acele membre deformate de un vechi reumatism. Tîmplele ei, semănînd cu două frumoase sfere fierbinți, îndurerate și albicioase, pe care se rostogolește veșnic nemuritoarea Armonie, azvîrleau, de fiecare parte, șuvițe de păr argintiu, proclamînd pe seama Patroanei, fără ca aceasta să

284

trebuiască a vorbi: „Știu ce mă așteaptă în seara asta.” Trăsăturile ei nu-și mai dădeau osteneala să formuleze rînd pe' rînd impresii estetice prea puternice, căci erau ele însele ca însuși expresia lor permanentă, într-un chip răvășit și superb. Prin această atitudine de resemnare în fața suferințelor mereu la pîndă ce-i erau impuse de Frumos, și chiar prin curajul de a fi îmbrăcat o nouă rochie pentru ultima sonată, doamna Verdurin arboră un aer disprețuitor și impasibil pînă și cînd asculta cea mai cumplită muzică, ascunzîndu-se chiar și pentru a înghiți cele două obișnuite lingurițe de aspirină.

„Uite-i!” exclamă domnul Verdurin pe un ton ușurat, văzînd cum ușa se deschide și cum intră Morel, urmat de domnul de Charlus. Acesta, pentru că a cina la soții Verdurin nu însemna nicidecum a merge în lumea bună, ci într-un loc rău famat, era timid ca un licean care intră pentru prima dată într-

o casă de rendez-vous, arătându-i Patroanei tot respectul. De aceea dorința obișnuită pe care o avea domnul de Charlus de a părea viril și rece fu dominată (cînd se ivi în ușa deschisă) de acele idei de politețe tradițională ce se trezesc de îndată ce timiditatea anihilează o atitudine artificială, chemînd resursele inconștientului. Cînd un asemenea sentiment de politețe instinctivă și atavică față de niște necunoscuți acționează într-un Charlus, fie el nobil sau burghez, totdeauna sufletul unei rude de sex feminin, ajutîndu-l ca o zeiță sau întruchipată ca dublu, se însărcinează să-l introducă într-un nou salon și să-i modeleze atitudinea pînă cînd va fi ajuns în fața stăpînei casei. Vreun tînăr pictor, crescut de o preasfîntă verișoară protestantă, va intra țînîndu-și capul aplecat într-o parte și bălăngănindu-l puțin, cu ochii înălțați spre cer, cu mîinile crispate pe un manșon invizibil, a cărui formă evocată, alături de prezența reală și tutelară, îl vor ajuta pe artistul intimidat să străbată fără' agorafobie spațiul abisal ce se întinde de la anticameră pînă la salonaș. Pioasa rudă a cărei amintire îl călăuzește astăzi, intra astfel cu mulți ani în urmă și văicărindu-se într-atît, încît toată lumea se întreba ce nenorocire avea să mai anunțe, dar, după primele-i cuvinte, înțelegeai, ca acum, în cazul pictorului, că venea într-o obișnuită vizită de digestie. În virtutea aceleiași legi care vrea ca viața, în interesul actului încă nesăvîrșit, să folosească, să denatureze, într-o veșnică prostituție, moșteniri le cele mai respectabile, uneori cele mai sfinte, cîteodată doar cele mai inocente ale trecutului, și deși ea dădea naștere atunci ur>ui aspect diferit, acela dintre nepoții doamnei Cottard care își

285

mîhnea familia prin maniere efeminate și relații dubioase, intra totdeauna plin de voioșie, ca și cum ți-ar fi făcut o surpriză sau ți-ar fi anunțat o moștenire, iluminat de o fericire despre a cărei cauză zadarnic l-ai fi întrebat, căci ea ținea de ereditatea-i inconștientă și de sexul său deplasat. Mergea pe vîrfuri, era, fără îndoială, el însuși mirat că nu ține în mîna un teanc de cărți de vizita, întindea mîna și își țuguia buzele în chip de inimioară, cum o văzuse făcînd pe mătușa lui, și nu arunca priviri neliniștite decît în oglindă, unde părea că vrea să verifice, deși era cu capul gol, dacă pălăria-i, așa cum îl întrebese cîndva doamna Cottard pe Swann, nu era pusă strîmb. Domnul de Charlus, căruia societatea unde trăise îi oferea, în acel moment critic, exemple diferite, alte arabescuri de amabilitate. și, în sfîrșit, maxima că trebuie să știi în anumite cazuri, în fața unor simpli mic-burghezi, să te slujești de politețea ta cea mai prețioasă și pe care de obicei o păstrezi în rezervă, se îndreptă către doamna Verdurin - săltîndu-și trupul, cu o înfățișare mieroasă și gesturi largi, de parcă mari falduri de rochie i-ar fi stingherit și totodată stimulat mișcarea legănată - cu o înfățișare atît de măgulită, încît ai fi spus că faptul de a-i fi fost prezentat în propriul ei salon era pentru el nu numai o cinste, dar și o favoare supremă. Fața sa ușor înclinată, vădind o deplină mulțumire și totodată bunăcuviință, se încrețea în mici riduri amabile. O vedeai parcă înaintînd pe doamna de Marsantes, într-atît de mult ieșea în evidență în acea clipă femeia pe care o eroare a naturii o pusese în trupul domnului de Charlus. Desigur, baronul trudise din greu pentru a ascunde acea eroare și pentru a-și lua o aparență masculină. Dar abia izbutise că, păstrîndu-și în tot acel răstimp aceleași gusturi, obiceiul de a simți ca o femeie îi și dădea o nouă aparență feminină, născută, de data asta, nu din ereditate, ci din viața individuală. Și cum ajungea treptat să gîndească, fără a-și da seama, pînă și lucrurile sociale la ferrftnin, căci nu numai mințindu-i pe ceilalți, dar și mințindu-te pe tine însuși, nu-ți mai dai într-o bună zi seama că minți, deși îi ceruse trupului său să exprime (în clipa cînd intra în casa soților Verdurin) toată curtoazia unui mare nobil, acesta, care înțelesese bine ceea ce domnul de Charlus nu mai înțelegea, desfășură, în asemenea măsură încît baronul ar fi meritat epitetul de lady-

like, toate farmecele unei mari doamne. De altfel, putem oare separa pe de-a-ntregul înfățișarea domnului de Charlus de faptul că fiii, neșemănând totdeauna cu tatăl, chiar fără să fie

286

invertiți și căutându-le pe femei, săvârșesc prin chipul lor profanarea propriei lor mame? Dar să ne oprim aici în privința unui subiect care ar merita un capitol special: mamele profanate.

Deși alte motive se aflau la originea acestei transformări a domnului de Charlus, și deși fermenți pur fizici „prelucrau” în cazul **lui** materia, trecându-i treptat trupul în categoria trupurilor feminine, totuși schimbarea pe care o descriem aici era de origine spirituală. Tot crezându-te bolnav, te îmbolnăvești, slăbești, nu **mai** ai puterea să te ridici, suferi de enterite nervoase. Tot gândindu-te cu iubire la bărbați, devii femeie, și o rochie imaginară îți încurcă pașii. Ideea **fixă** poate modifica în asemenea cazuri sexul (la fel de bine ca, în altele, sănătatea). Morel, care venea în urma domnului de Charlus, se îndreptă către mine spre a mă saluta. încă din acea, clipă, din pricina unei duble schimbări care se produse în el, îmi făcu (vai! nu am știut să țin seama de ea la timp), o proastă impresie. Și iată de ce. Am spus că Morel, scăpat de servitutea la care fusese supus tatăl lui, se complăcea în general într-o familiaritate foarte disprețuitoare. îmi vorbise, în ziua când îmi adusesse fotografiile, fără să-mi spună măcar o singură dată „domnule” și privindu-mă de sus în jos. Am fost cu atât mai surprins, în salonul doamnei Verdurin, când l-am văzut înclinându-se adânc numai în fața mea și când am auzit, chiar înainte ca el să fi rostit vreo altă vorbă, cuvintele pline de respect, de mare respect - pe care socotisem că e cu neputință să le mai văd sub penița sau pe buzele lui - ce-mi erau adresate! Am avut pe dată impresia că voia să-mi ceară ceva. Mă luă deoparte după puțină vreme: „Domnul mi-ar face un mare serviciu, îmi spuse el, vorbindu-mi de data aceasta la persoana a treia, dacă ar ascunde cu totul față de doamna Verdurin și invitații ei genul de profesie exercitată de tata în casa unchiului domnului. Ar fi mai bine să spunei că tata era intendentul unor domenii atât de vaste, aparținând familiei dumneavoastră, încât asemenea slujbă îl făcea aproape egalul părinților dumneavoastră.” Cererea lui Morel mă contrarie nespuse de mult, nu pentru că ea mă șilea să-i înalț în rang tatăl, ceea ce mă lăsa indiferent, ci pentru că trebuia să exagerez averea tatălui meu. lucru pe care-l găseam ridicol. Dar avea o mfățișare atât de nefericită, atât de insistentă. încât nu l-am refuzat. ..Nu, înainte de cina, spuse el, implorându-mă, domnul are nenumărate pretexte pentru a-i vorbi între patru ochi doam-

287

nei Verdurin.” Asta am și făcut, încercând să dau cât mai multă strălucire situației tatălui lui Morel, fără să exagerez din cale afară „stilul de viață” și „avuțiile” părinților mei. Totul se petrecu de parcă aș fi pus o scrisoare la poștă, în ciuda uimirii doamnei Verdurin, care îl cunoscuse vag pe bunicul. Și cum era lipsită de tact și ura familiile (văzând în ele un dizolvant al micului clan), după ce-mi spuse că-l zărise cândva pe străbunicul și-mi vorbi ca despre cineva aproape idiot, care nu înțelesese nimic cu privire la micul grup și care, după expresia ei, „nu făcea parte din el”, adăugă: „Plicticoase mai sînt și familiile astea, nu-ți poți dori decît să ieși din ele”; și pe dată îmi povesti despre tatăl bunicului meu un lucru pe care nu-l știam, deși acasă bănuisem (nu-l cunoscusem, dar în familie se vorbea mult despre el) neobișnuita lui zgîrcenie (opusă generozității oarecum prea fastuoase a unchiului meu, prietenul doamnei în roz și stăpînul tatălui lui Morel): „Faptul că bunicii dumitale aveau un intendent atât de extraordinar dovedește că în familii există oameni de tot felul. Tatăl bunicului dumitale era atât de zgîrcit, încît,

deși aproape neputincios la sfârșitul vieții -între noi fie spus, niciodată n-a fost prea puternic, dumneata îi întreci pe toți -, nu se hotăra să cheltuiască trei gologani pentru omnibus. Astfel că cei din familie erau siliți să-l urmărească, să-i plătească pe ascuns conductorului, și să-l lase să creadă pe bătrînul avar că prietenul său, domnul de Persigny³⁷ "ministru secretai" de stat în acea vreme, îi obținuse dreptul de a circula gratis pe omnibus. Sînt **foare** mulțumită că tatăl lui Morel *ui nostru* a avut o situație atît de bună. Înțelesesem că a fost profesor de liceu, dar nu-i nimic, am înțeles eu rău. Toate astea n-au însă nici o importanță, căci aici noi nu prețuim decît valoarea proprie, contribuția personală, ceea ce eu numesc participarea. Dacă ești un iubitor al artei, dacă ești într-un cuvînt, unul de-ai noștri, restul nu mai are aproape nici o importanță." Morel - pe cît am putut afla - iubea îndeajuns atîi femeile cît și bărbații, făcînd plăcere fiecărui sex cu ajutorul a ceea ce experimentase pe «exul opus; dar asta vom vedea mai tîrziu. Esențial este însă să spunem aici că, încă din clipa cînd i-am făgăduit că îi voi vorbi doamnei Verdurin, și mai ales de îndată ce i-am vorbit în acel mod ce nu mai făcea cu puțința vreo dezmințire, „respectul” lui Morel față de mine se risipi ca prin farmec, formulele reverențioase dispărură, ba chiar el mă evita cîtăva vreme, de parcă m-ar fi disprețuit, astfel încît dacă doamna Verdurin voia să-i spun ceva, să-i cer să cînte o anume

288

bucată muzicală, el continua să-i vorbească altui invitat, apoi trecea la un altul, iar dacă mă duceam chiar lîngă el, își schimba locul. Eram silit să-i spun de trei sau de patru ori că-l rugasem ceva, și abia atunci îmi răspundea, cu un fel de silă, pe scurt, dacă nu eram singuri. Cînd eram numai noi doi, era expansiv, prietenos, căci știa să fie și încîntător. Totuși, după această primă seară, mi-am spus că firea lui e fără îndoială josnică, și că era în stare de orice ticăloșie dacă așa îi cerea interesul, neștiind să fie recunoscător! În această privință semăna de altfel cu cei mai mulți dintre oameni. Dar cum eu aveam în mine ceva din bunica și îmi plăcea că oamenii sînt atît de diferiți, fără să aștept ceva de la ei și fără să le port pică, i-am trecut cu vederea caracterul josnic și i-am prețuit veselia, ori de cîte ori am avut parte de ea, ba chiar și ceea ce cred că a fost o sinceră prietenie din partea-i, cînd, evaluîndu-și falsele cunoștințe despre firea omenească, și-a dat seama (cu întreruperi, căci avea ciudate reveniri la sălbăticia lui primitivă și oarbă) că blîndețea mea față de el era dezinteresată, că indulgența mea nu venea dintr-o lipsă de clarviziune, ci din ceea ce el a numit bunătate, și mai ales m-am bucurat de arta lui, care nu era decît o virtuozitate vrednică de admirație, dar datorită căreia (fără ca el să fie, în sensul intelectual al cuvîntului, un adevărat muzician) ascultam din nou sau cunoșteam pentru prima oară atîta muzică frumoasă. De altfel, un impresar, domnul de Chaiius, despre care nu știam că posedă asemenea talente (deși doamna de Guermantes, care îl cunoscuse ca fiind cu totul altminteri în tinerețea lor, pretindea că el compusese o sonată, pictase un evantai etc), modest în ceea ce privește adevăratele sale superiorități, ce erau de prim ordin, știu să pună această virtuozitate în serviciul unui simț artistic multiplu și care o înzeci. Să ne închipuim un artist din Baletetele rusești înzestrat doar cu îndemînarea de a dansa, și care e stilat. Instruit, învățat să se dezvolte în toate sensurile de către domnul de Diaghilev™.

Îi transmiseserăm doamnei Verdurin mesajul cu care mă însărcinase Morel, și vorbeam despre Saint-Loup cu domnul de Charlus, cînd Cottard intră în salon anunțînd, de parcă ar fi luat castelul foc, că sosea familia Cambremer. Pentru a nu părea, în fața noilor invitați, adică în fața domnului de Charlus (pe care Cottard nu-l văzuse) și în fața mea, că acordă o prea mare "importanță" sosirii familiei Cambremer, doamna Verdurin nu schiță nici o mișcare, nu răspunde nimic și se mulțumi să-i

spună doctorului, făcîndu-și grațios vînt cu evantaiul și pe tonul artificial al unei marchize de la Théâtre-Français: „Baronul tocmai ne spunea...” Era prea mult pentru Cottard! Pe un ton mai puțin însuflețit decît cel pe care-l folosea odinioară, căci studiul și înalta-i situație îi încetiniseră debitul, dar totuși cu acea emoție pe care o regăsea în casa familiei Verdurin: „Un baron! Unde-i baronul ăsta? Unde-i baronul ăsta?” întrebă el cu o privire cercetătoare și mirată, aproape incredulă. Doamna Verdurin, cu indiferența prefăcută a unei amfitrioane față de un servitor care a spart un pahar de preț în prezența invitaților și cu intonația artificială și ascuțită a unui cîntăreț premiat de Conservator ce cîntă un text de Dumas-fiul, îi răspunse, arătîndu-1 cu evantaiul pe protectorul lui Morel: „Baronul de Charlus, căruia i te voi prezenta... domnul profesor Cottard.” De altfel, doamnei Verdurin nu-i dispăcea să aibă prilejul de a juca rolul unei mari doamne. Domnul de Charlus întinse două degete, pe care profesorul le strînse cu surîsul binevoitor al unui „prinț al științei.” Dar se opri brusc cînd văzu că intră familia Cambremer, în timp ce domnul de Charlus mă lua cu el într-un colț pentru a-mi spune ceva, nu fără a-mi pipăi mușchii, după moda germană. Domnul de Cambremer nu semăna cu bătrîna marchiză. Era, după cum ea însăși spunea cu duioșie, „leit taică-său.” Pentru cine doar auzise vorbindu-se despre el, sau doar primise scrisorile lui, pline de vioiciune și bine scrise, fizicul său avea ceva uimitor. E drept că pînă la urmă erai silit să te obișnuiești cu el. Dar nasul domnului de Cambremer alesese, pentru a se așeza strîmb deasupra gurii, poate singura linie oblică, între atîtea altele posibile, pe care nu te-ai fi gîndit niciodată să o tragi pe această față, și care exprima o prostie și o vulgaritate sporite de vecinătatea unui ten normand, roșu ca mărul. E cu putință ca ochii domnului de Cambremer să fi păstrat sub pleoape un crîmpei din cerul ce se boltește deasupra ținutului Cotentin, atît de blînd în frumoasele zile însoțite cînd hoinarului îi place să vadă, încremenite cu sutele pe marginea drumului, umbrele plopilor, dar acele pleoape greoaie, urdurose și crețe ar fi împiedicat pînă și inteligența să treacă dincolo de ele. De aceea, descumpănit de subțirimea privirii albastre, te duceai pe dată la marele nas strîmb. Printr-o transpunere de sens, domnul de Cambremer te privea cu nasul. Nasul domnului*de Cambremer nu era urît, ci mai curînd prea frumos, prea puternic, prea mîndru de importanța-i. Arcuit, șlefuit, strălucitor, nou-nouț, era gata pregătit să compenseze

insuficiența spirituală a privirii; din nefericire, dacă ochii sînt uneori organul prin care se dezvăluie inteligența, nasul (oricare r fi, de altfel, intima solidaritate dintre trăsături și nebănuita repercuțare a unora asupra celorlalte) este în general organul prin care se dezvăluie cel mai ușor prostia.

Sobrietatea veșmintelor întunecate pe care le purta totdeauna, chiar și dimineața, domnul de Cambremer, îi liniștea zadarnic pe cei orbiți și exasperați de strălucirea obraznică a costumelor de plajă purtate de niște necunoscuți, și era greu de înțeles de ce soția prim-prezidentului declara pe un ton sigur și autoritar, ca o femeie care, mai mult decît interlocutorul ei, are experiența societății înalte din Alençon, că în fața domnului de Cambremer te simțeai pe dată, chiar înainte de a ști cine este, în prezența unui om de mare distincție, a ufluii bărbat foarte bine crescut, cu totul diferit de cei pe care-i puteai întîlni în Balbec, a unui bărbat în preajma căruia puteai în sfîrșit să respiri. El era pentru ea, cea asfixiată de atîția turiști din Balbec, care nu aveau habar de lumea ei, ca un flacon cu săruri. Mie mi se păru, dimpotrivă, că era unul dintre acei bărbați pe care bunica i-ar fi găsit pe dată „de cea mai joasă speță”, și cum ea nu înțelegea snobismul, ar fi fost uimică că a izbutit să se însoare cu domnișoara Legrandin, care era neîndoielnic foarte

pretențioasă în privința distincției celor ce o înconjurau, ea, al cărei frate era un „domn atît de bine.” În cel mai bun caz, puteai spune despre urîtenia vulgară a domnului de Cambremer că era oarecum caracteristică ținutului și avea în ea ceva străvechi și local; te gîndeai, în fața trăsăturilor sale greșite și pe care ai fi vrut să le corectezi, la acele nume de orășele normande cu o etimologie asupra căreia preotul știut de mine se înșela, pentru că țărani, articulînd greșit sau înțelegînd pe dos cuvîntul normand sau latin care le desemnează, au fixat în cele din urmă printr-un barbarism - pe care îl găsim încă în hrisoave, cum ar fi spus Brichot - un contrasens și un viciu de pronuație. Viața în aceste străvechi orășele poate fi de altfel plăcută, iar domnul de Cambremer își avea fără îndoială calitățile sale. Căci deși, ca orice mamă, bătrîna marchiză își >ubea mai mult fiu! decît nora, ea, care avea mai mulți copii, dintre care cel puțin doi nu erau lipsiți de merite, declara adese-^{on} că marchizii! e cel mai înzestrat din familie. În scurtul rastro pe care-l petrecuse în armată, camarazii săi, găsind că numele de Cambremer este prea lung, îi spusese Cancan, Poreclă pe care de altminteri nu o meritase întru nimic. Știa să

291

r :

fie podoaba unui dineu la care era invitat, spunînd, cînd se aducea peștele (chiar dacă acesta era alterat) sau la gustări: „Ce-mi văd ochii? Grozave bucate!” Iar soția-i, care adoptase, intrînd în familia lui, tot ceea ce crezuse că face parte din felul de a fi al acelei lumi, căuta să fie la înălțimea prietenilor soțului și poate încerca să-i placă precum o amantă și ca și cum ar fi fost odinioară prezentă în viața lui de holtei, spunînd, pe un ton nepăsător, cînd le vorbea unor ofițeri despre el: „O să-l vedeți pe Cancan. Cancan s-a dus la Balbec, dar se va întoarce diseară.” Era furioasă că se compromite venind la soții Verduri și nu făcea acea vizită decît la rugămintea soacrei și a soțului ei, în interes de afaceri. Dar, mai puțin bine crescută decît ei, nu-și ascundea dispoziția și, de cincisprezece zile, rîdea în hohote' cu prietenele ei vorbind despre acea cină. „Aflați că vom cina la chiriașii noștri. O să merităm un spor de chirie. De fapt sînt destul de curioasă să știu ce au făcut din străvechiul nostru castel La Raspeliere (ca și cum s-ar fi născut aici și și-ar fi regăsit toate amintirile de familie). Chiar și bătrînul nostru paznic mi-a spus că nu mai poți recunoaște nimic din ce era. Nu îndrăznesc să mă gîndesc la tot ce se petrece probabil acolo. Cred că vom fi siliți să dezinfecăm, înainte de a ne instala din nou în castel.” Sosi arborînd înfățișarea arogantă și posacă a unei mari doamne al cărei castel este ocupat, în timp de război, de dușman, dar care se simte totuși la ea acasă și ține să le arate învingătorilor că sînt niște nepoștiți. Doamna de Cambremer nu mă văzu în prima clipă, căci mă aflam în dreptul unei ferestre laterale, împreună cu domnul de Charlus, care îmi spunea că aflase de la Morel că tatăl acestuia fusese „intendentul” familiei mele și că el, Charlus, se bizuia pe inteligența și pe generozitatea mea (termen folosit atît de el cît și de Swann), nădăjduind că-mi voi refuza josnica și meschina plăcere pe care niște vulgari și mărunți imbecili (eram prevenit) și-ar fi oferit-o dacă ar fi fost în locul meu, dezvăluindu-le gazdelor noastre amănunte pe care acestea le-ar putea crede înjositoare. „Fie și numai faptul că mă interesează și—1 iau sub protecția mea este neobișnuit în sine și-i **Șterge** cu desăvîrșire trecutul”, îmi spuse, în concluzie, baronul. În timp ce-l ascultam și-i făgăduiam o tăcere pe care aș fi respectat-o chiar și fără speranța de a trece drept inteligent și generos, o priveam pe doamna de Cambremer. Și cu greu am mai recunoscut lucrul acela ce se topea atît de savuros și pe care-l avusesem nu demult lîngă mine la ceasul gustării- pe

terasa din Balbec, în plăcinta normandă pe care o vedeam, tare ca piatra, și din care fideliul salonului Verdurin ar fi încercat zadarnic să muște. Dinaintea agasată de firea prea binevoitoare pe care soțul ei o moștenise de la maicăsa, și care-l va face să ia o înfățișare măgulită când îi vor fi prezentați fideliul salonului, dornică totuși să-și îndeplinească obligațiile de femeie de lume, când îi fu prezentat Brichot, ea vru, la rîndu-i, să i-l prezinte pe soțul ei, pentru că văzuse că prietenele ei cele mai elegante fac astfel, dar furia sau orgoliul fiind mai puternice decît dorința de a arăta că știe să se poarte, spuse, nu cum ar fi trebuit: „îngăduie-mi să ți-l prezint pe soțul meu”, ci: „Ți-l prezint pe soțul meu”, ținînd astfel sus de tot drapelul familiei Cambremer, în ciuda acestei familii înseși, căci marchizul se înclină adînc în fața lui Brichot, așa cum prevăzuse ea. Dar dispoziția doamnei de Cambremer se schimbă dintr-o dată cînd îl zări pe domnul de Charlus, pe care-l cunoștea din vedere. Niciodată nu izbutise să-i fie prezentat de cineva, nici chiar pe vremea legăturii ei cu Swann³⁷⁵. Căci domnul de Charlus luînd totdeauna partea soțiilor, a cumnatei sale împotriva amantelor domnului de Guermantes, a Odettei, nu încă măritată pe vremea aceea, dar avînd o mai veche legătură cu Swann, împotriva noilor legături ale acestuia, îi făgăduise Odettei, ca sever apărător al moralei și fidel protector al căsătoriei, și își ținuse făgăduiala, să nu accepte să-i fie prezentat doamnei de Cambremer. Aceasta nu bănuise așadar că-l va cunoaște, în sfîrșit, pe acest bărbat inaccesibil, tocmai în salonul soțiilor Verdurin. Domnul de Cambremer știa că asta înseamnă pentru ea o atît de mare bucurie, încît era el însuși înduioșat, în timp ce își privea nevasta cu o expresie ce voia să spună: „Nu-i așa că ești mulțumită că te-ai hotărît să vii?” Domnul de Cambremer vorbea de altfel foarte puțin, știind că se căsătorise cu o femeie superioară. „Nu sînt la înălțimea ei”, spunea întruna, și cita o fabulă de La Fontaine și una de Florian, ce-i păreau a se potrivi cu ignoranța lui³⁷⁶, și care, pe de altă parte, îi îngăduiau, sub forma unei măguliri disprețuitoare, să le arate oamenilor de știință care nu făceau parte din Jockey-Club că P^oți fi vînător și totodată cititor de fabule. Din nefericire nu cunoștea decît două. De aceea se referea adeseori la ele. doamna de Cambremer nu era proastă, dar avea

obiceiuri foarte sîcîitoare. Pentru ea, rostirea deformată a numelor nu presupunea un dispreț aristocratic. Ea nu ar fi spus,

^a "Ucesa de Guermantes (care, prin naștere, ar fi trebuit să fie

mai ferită de asemenea apucătură ridicolă), pentru a nu părea că știe numele nu prea elegant (deși acum este cel al unei femei dintre cele mai inaccesibile) despre Julien de Monchateau: „un fel de doamnă... Pic de la Mirandole³⁷⁷.” Nu, cînd doamna de Cambremer cita greșit un nume, ea o făcea din bunăvoință, pentru a nu părea prea știutoare, iar cînd, din sinceritate totuși, mărturisea că nu știe, credea că își ascunde ignoranța tocmai recunoscînd-o. Dacă, de exemplu, lua apărarea unei femei, ea încerca să ascundă, voind să nu-l mintă pe cel care o ragă să-i spună adevărul, că doamna cutare era în prezent amanta domnului Sylvain Levy, și deci spunea: „Nu... nu știu absolut nimic despre ea, cred că i s-a reproșat că i-a inspirat o pasiune unui domn al cărui nume nu-l cunosc, e vorba parcă de domnul Cahn, Kohn, Kuhn; cred, de altfel, că acest domn a murit de multă vreme și că între ei n-a fost niciodată nimic”. E un procedeu ce seamănă cu cel al mincinoșilor - dar operînd în sens invers —, care, modificînd cele săvîrșite de ei cînd își povestesc faptele unei amante sau doar unui prieten, își închipuie că nici unul nu va vedea pe dată că fraza rostită de ei (ca și cea referitoare la Cahn, Kohn, Kuhn) e interpolată, este de o altă

factură decît cele ce alcătuiesc o conversație, e cu fund dublu.

Doamna Verdurin îl întrebă pe soțul ei la ureche: „Trebuie să-i dau brațul baronului de Charlus? cum o ai la dreapta pe doamna de Cambremer, am fi putut face schimb de politețuri. -Nu, spuse domnul Verdurin, de vreme ce celălalt îi este superior în grad (voia să spună că domnul de Cambremer era marchiz), domnul de Charlus este de fapt inferiorul său. -Foarte bine! o să-1 pun alături de prințesă." Și doamna Verdurin i-o prezentă domnului de Charlus pe doamna Sherbatoff; ei se înclinară în tăcere amîndoi, de parcă ar fi știut multe unu! despre celălalt și și-ar fi făgăduit să păstreze fiecare taina. Domnul Verdurin mă prezentă domnului de Cambremer. Înainte chiar ca el să fi vorbit cu vocea lui puternică și ușor bîlbîtită, trupul lui prelung și chipul lui roșu vădeau, prin tremurii lor, ezitarea războinică a unei căpetenii care încearcă să te liniștească, spunîndu-ți: „Mi s-a vorbit de dumneata, o să am grijă; o să-ți ridic pedeapsa, nu sîntem însetați de sînge omenesc; totul va fi bine." Apoi, strîngîndu-mi mîna: „Cred că o cunoști pe mama", îmi spuse el. Verbul „a crede" i se părea potrivit cu discreția necesară unei prime prezentări, dar el nu exprima o îndoială, căci adăugă: „Am de altfel de la ea o

294

scrisoare pentru dumneata." Domnul de Cambremer era cuprins de o naivă fericire revăzînd locurile unde trăise atîta vreme. „Mă simt ca la mine acasă", îi spuse el doamnei Verdurin, în timp ce privirea lui recunoștea cu uimire florile pictate sus, între uși, și busturile de marmură de pe soclurile înalte. Putea totuși să se simtă întrucîtva înstrăinat, căci doamna Verdurin adusese multe dintre lucrurile vechi și frumoase pe care le posedea. Din acest punct de vedere, doamna Verdurin, trecînd în ochii familiei Cambremer drept cineva care ar fi vrut să schimbe totul, era nu revoluționară, ci în chip inteligent conservatoare, într-un sens pe care proprietarii casei nu-1 înțelegeau. Ei o acuzau pe nedrept că urăște vechiul castel și că îl dezonoarează înlocuind plușul somptuos printr-o simplă pînză, ca un preot ignorant ce-i reproșează unui arhitect că pune la loc străvechile sculpturi de lemn azvîrlite în vreun colț uitat și pe care preotul crezuse că trebuie să le înlocuiască prin ornamente cumpărate în piața Saint-Sulpice. În fața castelului, o grădiniță veselă înlătura treptat brazdele impozante cu care se mîndreau nu numai cei din familia Cambremer, dar și grădinarul lor. Acesta, care socotea că singurii săi stăpîni sînt cei din familia Cambremer, și care gema sub jugul soților Verdurin, ca și cum, pentru un scurt răstimp, pămîntul ar fi fost ocupat de un invadator brutal și de o trupă de soldătoi, se ducea în taină să-și spună păsurile proprietarei deposedate, era indignat de felul cum îi erau disprețuite florile - araucarii, begonii, iarba-împăratului, dalii uriașe - și pentru că cineva îndrăznea să planteze, pe un domeniu atît de somptuos, flori atît de comune ca mușetelul și părul lui Venus. Doamna Verdurin simțea această opoziție ascunsă și era hotărîtă, în cazul că ar fi făcut un contract de închiriere pe termen lung sau chiar ar fi cumpărat La Raspeliere, să pună drept condiție concedierea grădinarului, la care bătrîna proprietară ținea foarte mult. El o slujise pentru o simbrie de nimic în timpuri grele și o adora; dar, datorită acelei fărîmițări ciudate a părerii oamenilor din popor, al căror dispreț moral adînc poate trăi în însuși miezul prețuirii celei mai pătimașe, care, la rîndu-i, are la temelie străvechi porniri de ură încă vii, el spunea adeseori despre doamna de Cambremer ce, surprinsă de invazie, în '70, intr-un castel pe care-1 avea în est, trebuise să aibă de-a face i'mp de o lună cu nemții: „Doamnei marchize i s-a adus țînvuinirea că. în timpul războiului, s-a dat cu prusacii și chiar ^{Na} Săzduit la ea. Aș fi înțeles-o, dacă ar fi făcut asta în alte

295

vremi; dar în timp de război n-ar fi trebuit s-o facă. Asta nu-i bine." îi era așadar credincios pînă la moarte, o venera pentru bunătatea ei și răspîdea peste tot zvonul că se făcuse vinovată de trădare. Doamna Verdurin se arătă ușor jignită de faptul că domnul de Cambremer pretindea că recunoaște atît de bine La Raspeliere, „Cred că descoperi totuși cîteva schimbări, îi răspunse ea. Lipsesc în primul rînd acei mari diavoli turnați în bronz de Barbedienne³⁷⁸, precum și scăunașele tapisate cu pluș, pe care m-am grăbit să le trimit în pod, loc ce mi se pare încă prea bun pentru ele." După ce-i adresă domnului de Cambremer această ripostă promptă, îi oferi brațul, spre a merge împreună la masă. El șovăi o clipă, spunîndu-și: „Nu pot totuși să trec înaintea domnului de Charlus." Dar gîndindu-se că probabil acesta era un vechi prieten al casei, de vreme ce nu i se dădea locul de onoare, se hotărî să ia brațul ce-i era oferit și îi spuse doamnei Verdurin cît era de mîndru că este admis în cenaclu (astfel numi el micul grup, nu fără a rîde cu satisfacție că știe acest termen). Cottard, care era așezat alături de domnul de Charlus, îl privea pe sub lornioii, pentru a face cunoștință și a rupe gheața, cu clipiri din ochi mult mai insistente decît cele de odinioară, și deloc timide. Și privirile sale binevoitoare, sporite de un surîs, nu mai erau stăvilite de sticla lornionului, și se revărsau pe toate laturile. Baronul, care vedea pretutindeni, cu ușurință, semeni de-ai lui, nu se îndoii că și Cottard era unul, și îi ! ..u cu ochiul. Pe dată îi arătă profesorului duritatea **inverțiilor**, ce sînt tot atît de disprețuitori față de cei cărora le plac pe cît sînt de pătimași și de grijulii față de cei care le plac. Des. iecare vorbește în chip mincinos despre bucuria, mereu refuzată de destin, de a fi iubit, există o lege generală și a cărei împărăție se întinde nu numai asupra unora ca Charlus: ființa pe care nu o iubim și care ne iubește ni se pare insuportabilă. Acestei ființe, cutărei femei, despre care nu vom spune că ne iubește, ci că se cramponează de noi, îi preferăm societatea oricărei alteia, care nu va avea nici farmecul, nici frumusețea, nici inteligența ei. Ea nu le va recăpăta pentru noi decît cînd va fi încetat să ne iubească. În acest sens, am putea să nu vedem în **iritația** pricinuită în sufletul unui invertit de către un bărbat **care-i** displace și care-i dă tîrcoale, decît transpunerea, sub formă bizară și comică, a unei reguli universale. Dar în cazul lui ea este mult mai puternică. De aceea, în timp ce ceilalți bărbați caută să o ascundă, în timp ce o simt, invertitul t-o corni: iică în mod implacabil celui care i-o provoacă, ceea ce el

nu ar face cu o femeie (domnul de Charlus, de exemplu, cu prințesa de Guermantes, a cărei pasiune îl plectisea, dar îl și măgulea). Dar cînd văd un alt bărbat arătîndu-le un interes special, atunci, fie înțelegînd că este același ;a al lor, fie că acel interes le amintește în mod supărător că gusturile lor, înfrumusețate de ei atîta vreme cît le au ei înșisi, sînt considerate a fi un viciu, fie din dorința de a se reabilita printr-o purtare neobișnuită într-o împrejurare în care asta nu-i costă nimic, fie din teama de a fi fost ghiciți, teamă căreia îi cad din nou pradă cînd nu mai sînt stăpîniți de dorință, cu ochii legați, alergînd din imprudență în imprudență, fie din furia de a îndura, din cauza atitudinii echivoce a celui alt, durerea pe care, prin atitudinea lor, dacă celălalt le-ar plăcea, ei nu s-ar teme să i-o pricinuiască, cei ce-l urmăresc pe un tînr ore în șir, nepărăsindu-l din ochi la teatru, și chiar dacă el este cu niște prieteni, riscînd astfel să-1 despartă de ei, pot fi auziți spunînd, dacă un altul, ce nu le place, le arunc, o privire: „Domnule, drept cine mă iei? (doar pentru că sînt luați drept ceea ce sînt). Nu te înțeleg, nu mai insista, ai nimerit-o prost", la nevoie palmuindu-1 chiar, și în fața cuiva care-1 cunoaște, pe acel imprudent, și indignîndu-se: „Cum, îl cunoști pe individul ăla libidinos? Are un fel de a te privi!... Halal purtare!" Domnul de Charlus nu merse atît de departe, dar luă aerul jignit și rece pe care-1 iau, cînd sînt socotite drept ușurate, femeile care nu sînt ușurate, dar încă și

mai mult cele ce sînt. Invertitul pus în prezența unui alt invertit vede nu numai o imagine neplăcută a lui, însuși, care, neînsuflețita fiind, nu ar putea decît să-i rănească amorul propriu, ci un alt el însuși, viu, acționînd în același sens, capabil deci să-l facă să sufere în iubirile lui. De aceea, dintr-un fel de instinct de conservare, el îl va vorbi de rău pe posibilul său concurent, clevetind despre el fie cu oamenii care-i pot dăuna acestuia (și fără ca invertitul nr. 1 să-și spună că poate trece drept mincinos cînd îl bîrfește astfel pe invertitul nr. 2 în fața unor persoane care-i pot cunoaște propriile purtări), fie cu tînărul pe care l-a „sedus”, ce-i va fi poate răpit și pe care trebuie să-l convingă că-i în folosul său să facă împreună cu el lucrurile ce i-ar nenoroci viața, dacă le-ar face cu celălalt. Pentru domnul de Charlus, ce se gîndea poate la primejdiiile (imaginare) pe care le-ar avea de înfruntat Morcl >n prezența acestui Cottard, al cărui surîs era greșit interpretat e și, un invertit care nu-i plăcea nu era numai o caricatură a ^{ui} însuși, ci și un rival evident. Un negustor care se ocupă cu

297

un negoț neobișnuit, sosind într-un oraș de provincie unde se stabilește pentru toată viața, cînd vede că, în aceeași piață, chiar în fața lui, un concurent face același negoț, nu-i mai descumpănit decît un Charlus ce încearcă să-și ascundă iubirile într-un ținut liniștit și care, în ziua sosirii, îl vede pe nobilul locului, sau pe frizer, a căror înfățișare și ale căror purtări nu-i lasă nici o îndoială. Negustorul începe adeseori să-și urască din rărunchi concurentul; ura aceasta degenerează uneori în melancolie, dacă ereditatea lui este întrucîtva încărcată, și poți vedea, în acele orașe, cum negustorul dă semne de nebunie, de care nu se vindecă decît după ce alții îl vor fi convins să-și vîndă „avutul” și să plece pentru totdeauna. Furia invertitului este încă și mai sfișietoare. El a înțeles că încă din prima clipă nobilul și frizerul l-au dorit pe tînărul său prieten. Zădarnic îi repetă el acestuia de o sută de ori pe zi că frizerul și nobilul sînt niște ticăloși a căror prietenie l-ar dezonoara, el este silit, ca și Harpagon³⁷⁹, să vegheze asupra comorii sale și să se trezească din somn noaptea pentru a vedea dacă nu-i este răpită. Și iată de ce, fără îndoială, mai mult încă decît din pricina dorinței sau a comodității unor deprinderi comune, și aproape tot atît cît și din pricina acelei experiențe a propriei ființe care este singura adevărată, invertitul îl descoperă pe un alt invertit cu o repeziciune și o siguranță aproape fără de greș. El se poate înșela pentru o clipă, dar un instinct divinatoriu îl pune iar pe drumul adevărului. De aceea eroarea domnului de Charlus fu de scurtă durată. Discernămîntul divin îi arată foarte curînd că Cottard nu avea aceleași gusturi cu el și că nu-i va face avansuri nici lui, ceea ce l-ar fi scos din fire, nici lui Morel, ceea ce i s-ar fi părut mult mai grav. Redeveni calm, și cum era încă sub influența trecerii lui Venus. androgina, din cînd în cînd le surîdea vag soților Verdurin, fără să-și dea osteneala de a deschide gura, mișcînd doar colțul buzelor, și, pentru o clipă, el, ce ținea atît de mult să-și arate virilitatea, făcea să-i scînteieze tandru ochii, întocmai cum ar fi făcut cumnata sa, ducesa de Guermantes. „Vînezi adeseori, domnule? îi spuse doamna Verdurin cu dispreț domnului de Cambremer. - Ski ț-a povestit cumva ce ni s-a întîmplat? o întrebă Cottard pe Patroană. - Vînez mai ales în pădurea Chantepie, răspunse domnul de Cambremer. - Nu, n-am povestit nimic, spuse Ski. - Își merită pe bună dreptate numele?” îl întrebă Brichtot pe domnul de Cambremer, după ce mă privise cu coada ochiului, căci îmi făgăduise că va vorbi despre etimologii, cerîndu-nn

298

totodată să ascundă față de familia Cambremer disprețul pe care i-l inspirau cele propuse de preotul din Combray. „Fără îndoială că eu sînt de vină, dar nu-

ți înțeleg întrebarea, spuse domnul de Cambremer. - Vreau să spun: Cîntă multe coțofene acolo?" îi raspunde Brichot. Cottard suferea din pricină că doamna Verdurin nu știa că fuseseră cît pe ce să piardă trenul. „Haide, îi spuse doamna Cottard soțului ei, spre a-l încuraja, istorisește odiseea prin care ai trecut. - într-adevăr, e o întâmplare deloc obișnuită, spuse doctorul, care-și începu din nou povestirea. Cînd am văzut că trenul e în gară, am încremenit. De vină e numai Ski. Dai informații cam ciudate, dragul meu! Și Brichot ne aștepta în gară! - Credeam", spuse universitarul rotind înjur bruma de priviri ce-i mai rămăsese și surîzînd cu buzele-i subțiri, „că ați întârziat la Graincourt, unde veți fi întîlnit vreo peripateticiană. - Vrei să taci? Să nu te audă nevastă-mea! spuse profesorul. Nevastă-mea e foarte geloasă. - E teribil Brichot ăsta", exclamă Ski, înveselit ca de o bună anecdotă tradițională de gluma picantă a lui Brichot, „e mereu același", .deși la drept vorbind nu știa dacă universitarul fusese vreodată fustangiu. Și pentru a însoți aceste cuvinte sacrosancte de gestul ritual, se prefăcu a nu putea rezista dorinței de a-l pișcă de pulpă. „Nu se schimbă deloc băiatul ăsta", continuă Ski; și, fără să se gîndească la tristețea și la comicul unor cuvinte ce se refereau la un om pe jumătate orb, adăugă: „E mereu cu ochii pe femei. - Iată, spuse domnul de Cambremer, ce înseamnă să întîlnești un savant. Sînt cincisprezece ani de cînd vînez în pădurea Chantepie și niciodată nu m-am gîndit ce înțeles are numele ei." Doamna de Cambremer îi aruncă soțului ei o privire severă; nu ar fi vrut să-1 vadă umilindu-se astfel în fața lui Brichot. Fu și mai nemulțumită cînd, după fiecare expresie „clișeu" folosită de Cancan, Cottard, care le cunoștea pe toate **jttit** în partea lor bună cît și în partea lor rea, pentru că le învățase și el cîndva cu sîrguință, îi demonstra marchizului, care își recunoștea prostia, că acele expresii nu spuneau **nimic**: „De ce prost ca noaptea? Credeți că noaptea e mai proastă decît orice altceva? Spui: repeți de treizeci și șase de ori același lucru. Dar de ce tocmai de treizeci și șase de ori? De ce: a dormi buștean? De ce: tună și fulgeră? De ce: a-ți face de cap?" orichot îi lua apărarea domnului de Cambremer, explicînd ⁰¹ginea fiecărei expresii. Doamna de Cambremer era însă °cupată mai ales cu cercetarea schimbărilor pe care le făcuseră ; °î" Verdurin în La Raspeliere, spre a putea critica unele dintre

299

ele, și a introduce altele, sau poate chiar tot pe aceleași, la Feterne. „Mă întreb ce-i cu candelabrul ăsta pus cam strîmb. Abia dacă mai pot recunoaște bătrînul meu castel", adăugă ea pe un ton familiar și aristocratic, ca și cum ar fi vorbit despre un servitor nu atît pentru a dezvălui vîrsta acestuia, cît pentru a-1 lua drept martor că o văzuse născîndu-se aici. Și cum era ușor livrescă în felul ei de a vorbi: „Totuși, adăugă ea în șoaptă, mi se pare că, dacă aș locui în casa altora, mi-ar fi rușine să schimb totul. - Păcat că nu ați venit cu ei", le spuse doamna Verdurin domnului de Charlus și lui Morel, nădăjduind că domnul de Charlus se va supune regulii care cerea ca toată lumea să vină cu același tren. „Ești sigur că Chantepie înseamnă «la pie qui chante», Chochotte?" adăugă ea, arătînd că ia parte la toate conversațiile în același timp, ca o adevărată amfitrioană. „Vorbește-mi puțin despre acel violonist, îmi spuse doamna de Cambremer, mă interesează, ador muzica și mi se pare că am auzit vorbindu-se despre el, spune-mi tot ce știi." Aflase că Morel venise cu domnul de Charlus și voia, invitîndu-1 pe primul, să încerce să-1 cunoască pe cel de-al doilea. Adăugă totuși, pentru ca să nu-i pot ghici gîndul: „Și domnul Brichot mă interesează." Căci, în ciuda faptului că era foarte cultivată, așa cum anumite persoane predispuse la obezitate abia dacă mănîncă și merg pe jos toată ziua și totuși se îngrașă întruna, tot astfel doamna de Cambremer, deși studia, mai ales la Feterne, o filosofie din ce în ce mai ezoterică, o muzică din ce în ce mai savantă, nu-și întreprupea acele studii decît pentru a urzi intrigi care să-i îngăduie să

„rupă” cu prietenii burgheze din tinerețea-i și să lege relații despre care crezuse mai întâi că fac parte din societatea familiei soțului ei și care i se dezvăluiseră apoi ca fiind situate mulți mai sus și mult mai departe. Un filosof ce nu era îndeajuns de modern pentru ea, Leibniz, a spus că drumul de la inteligență la inimă este lung³⁸⁰. Ca și fratele ei, doamna de Cambremer nu avusese puterea să străbată acel drum. Nepărăsind lectura lui Stuart Milî³⁸¹ decît pentru a-1 citi pe Lachelier³⁸², pe măsură ce credea tot mai puțin în realitatea lumii exterioare, se înverșuna și mai mult să-și cucerească aici, înainte de a muri, o poziție bună. Plăcîndu-i arta realistă, nici un obiect nu-i părea îndeajuns de umil pentru a sluji drept model unui pictor sau unui scriitor. Un tablou sau un roman modern i-ar fi stîrnit greața; un mujic dintr-un roman de Tolstoi, un țăran dintr-un tablou de Millet erau limita socială extremă pe care, după părerea ei, artistul nu

300

trebuia să o depășească. Dar scopul tuturor strădaniilor sale era tocmai cel de a depăși limita propriilor ei relații, de a se înălța pînă la a fi admisă în societatea ducelor, într-atît de ineficace rămînea tratamentul spiritual căruia i se supunea prin mijlocirea studiului capodoperelor, ineficace împotriva snobismului congenital și morbid ce se dezvoltă în ea. Îi vindecase chiar anumite înclinări către zgîrcenie și adulter la care era predispusă în tinerețe, semănînd întru aceasta cu acele stări patologice ciudate și permanente ce par a-i imuniza pe cei ce sînt atinși de ele, împotriva celorlalte boli. Nu puteam, de altfel, -auzînd-o vorbind - să nu recunosc, dar fără nici o plăcere, exprimarea-i rafinată. Folosea acele expresii pe care le utilizează, într-o anumită epocă, toate persoanele avînd aceeași deschidere intelectuală, astfel încît cuvintele rafinate oferă pe clată, ca și arcul unui cerc, mijlocul de a descrie și de a limita întreaga circumferință. Iată de ce persoanele ce folosesc asemenea expresii mă plictisesc de îndată, de parcă le-aș fi cunoscut dintotdeauna, dar ele trec și drept superioare, și mi-au fost adeseori oferite ca fermecătoare și deloc prețuite vecine. „Știți, desigur, doamnă, că multe ținuturi împădurite își trag numele de la cel al animalelor care trăiesc aici. Alături de pădurea Chantepie, se află pădurea Chantereine. - Nu știi despre ce regină e vorba, dar nu ești prea galant cu ea, spuse domnul de Cambremer. - Înghite-o, n-ai încotro, Chochotte, spuse doamna Verdurin. Și altminteri ați călătorit bine? - N-am întîlnit decît niște biete ființe ce umpleau trenul. Dar vreau să răspund întrebării domnului de Cambremer; „reine” nu înseamnă aici soție de rege, ci broască. Este numele pe care l-a avut multă vreme în acest ținut, așa cum stă mărturie gara Renneville, care ar trebui să se scrie Reineville. - Mi se pare mie, ori văd aici un minunat animal?”, îi spuse domnul de Cambremer doamnei Verdurin, arătînd un pește. Era unul din complimentele cu care credea că-și plătește invitația la cină, întorcîndu-i gazdei politețea. („E inutil să-i invităm, îi spunea el adeseori nevastei sale, vorbind despre unii dintre prietenii lor. Au fost încîntați să ne aibă la ei. Ei erau cei care ne mulțumeau.”) „Trebuie, de altfel, să vă spun că mă duc aproape zilnic la Renneville, și asta de mulți ani, și că n-am văzut pe-acolo broaște mai multe decît prin alte părți. Doamna de Cambremer îl adusesse aici pe preotul unei parohii în cadrul căreia are o întinsă moșie, preot care gîndește ca și dumneata,^{se} Pare. A scris o carte. - Știu, am citit-o cu mult interes”,

301

răspunse ipocrit Brichot. Satisfacția pe care o primea indirect orgoliul său prin acest răspuns îl făcu pe domnul de Cambremer să rîdă îndelung. „Ei bine, autorul, cum să spun, al acestei geografii, al acestui glosar, face îndelungii comentarii cu privire la numele unei mici localități ai cărei nobili stăpîni,

dacă pot spune astfel, eram odinioară, și care se numește Pont-â-Coulevre. Or, eu nu știu, bineînțeles, decât un vulgar ignorant alături de acel savant, dar am fost de nenumărate ori la Pont-â-Coulevre, iar el numai o dată, și, pe toți dracii, n-am întâlnit nici măcar unul din șerpii ăia scîrboși, spun scîrboși. deși bunul La Fontaine îi înalță în slăvi („Omul și vipera" era una dintre cele două fabule³⁸³). - N-ai văzut nici unul, și dumneata ești cel ce ai dreptate, răspunde Brichot. Scriitorul despre care vorbești își cujoaște bine subiectul, desigur, și a scris o carte remarcabilă. - într-adevăr! exclamă doamna de Cambremer, această carte, trebuie s-o spunem, a cerut din partea-i o adevărată muncă de benedictin. - Fără îndoială, a consultat câteva registre (Listele beneficiilor și ale parohiilor din fiecare dioceză),' ceea ce i-a putut oferi numele patronilor laici și ale celor îndrituiți a conferi bunurile ecleziastice. Dar există și alte izvoare. Unul dintre prietenii mei cei mai savanți le-a cercet;g. El a descoperit că același Joc era numit Pont-â-Quileuvre. Numele acesta ciudat l-a silit să-și continue cercetările, care l-au dus la un text latin în care podul pe care prietenul dumitale îl crede năpădit de vipere este desemnat prin: *Pons cui aperit*. Pod închis care nu se deschidea decât pentru o sumă frumușică. - Vorbești despre broaște. Eu, găsindu-mă în mijlocul unor persoane atât de savante, mă simt ca broasca în fața aeropagului³⁸⁴" (era cea de-a doua fabulă), spuse Cancan, care, rîzînd mult și în hohote, făcea adeseori această glumă prin care credea că-și arată ignoranța și totodată marea știință, umilindu-se și în același timp rămînînd la înălțimea conversației. Cottard, intimidat de tăcerea domnului de Charlus și încercînd să se desfășoare într-o altă direcție, se întoarse către mine și-mi puse una dintre acele întrebări care-i uimeau pe bolnavii lui cînd se întîmpla să nimerească în plin. arătîndu-le că sălășluia parcă în propriul lor trup; dacă. dimpotrivă, nimerea alături, ele îi îngăduiau să-și rectifice anumite teorii, sa-și îmbogățească mai vechile vederi. „Cînd ajungi în asemenea locuri relativ înalte, ca acela unde ne găsim acum, observi cumva că ai tendința să te sufoci și mai mult?' mă întrebă el, sigur că astfel va izbuti sau să fie admirat pentru

302

știința sa, sau să și-o desăvîrșească. Domnul de Cambremer auzi întrebarea și surise. „Nici nu-fi pot spune cît de mult mă amuză să aud că din cînd în cînd te sufoci", îmi spuse el peste masă. Nu voia să spună că ideea îl înveselește, deși și asta era adevărat. Căci acest om admirabil nu putea să audă vorbindu-se despre nefericirea celuiilalt fără un sentiment de plăcere și un spasm de veselie, repede înlocuite **priritr-o** mare milă. Dar fraza sa avea un alt înțeles, precizat de cea care îi urmă: „Mă amuză, îmi spuse-el, pentru că și sora mea suferă de asemenea sufocări." De fapt era amuzat ca și cum **m-ar** fi auzit rostind numele vreunui prieten al meu care ar fi fost și unul dintre cei ce veneau adeseori în casa lui. „Cît e lumea de mică", gîndi el pe dată, reflecție pe care am văzut-o scrisă pe chipul lui surîzător cînd Cottard îmi vorbi despre sufocările mele. Și acestea deveniră, cu începere de la această cină, ca un fel de relație comună, despre care domnul de Cambremer îmi cerea totdeauna vești, fie și numai pentru a le putea apoi transmite surorii sale.

Răspunzînd întrebărilor cu privire, la Morel pe care mi le punea soția sa, mă gîndeam la conversația mea cu mama din timpul după-amiezii. După ce, fără a-mi spune să nu mă duc la soții Verdurin dacă vizita asta putea să-mi facă plăcere, îmi amintise că era un mediu ce nu i-ar fi plăcut bunicului și l-ar fi făcut să strige: „Păzea!", mama adăugase: „Ascultă, președintele Toureuil³⁸⁵ și soția lui mi-au spus că au luat masa cu doamna Bontemps. Nu m-au întrebat nimic. Dar cred că am înțeles că mătușa ei visează la o căsătorie între Albertine și tine. Presupun că adevăratul motiv este că le ești tuturor foarte simpatic. Totuși, luxul pe care ei cred că tu i i-ai putea oferi, slăjiile despre care se știe mai mult sau mai puțin că le avem, toate acestea, cred,

nu sînt străine de dorința lor, deși nu ele sînt hotărîtoare. Nu ți-aș fi vorbit, pentru că nu țin la această căsătorie, dar cum îmi închipui că ei îți vor vorbi, am preferat "I-ți spun eu mai întii. - Dar cum o găsești tu? o întrebasesm pe iama. - Nu eu sînt cea care s-o iau de nevastă. Te poți însura **anlt** mai bine, asta-i sigur. Dar cred că bunicii nu i-ar fi plăcut .sa te influențăm. Nu pot să-ți spun cum o găsesc pe Albertine, Pentru că nu o găsesc în nici un fel. îți voi spune, ca și doamna ue Sevigne: «E plină de calități, cel puțin așa cred. Dar pentru ■nceput nu mă pricep să o laud decît arătînd ce nu este. Nu-i cineva care să aibă accentul celor din Rennes. Cu timpul voi spune poate: iată ce este³⁵⁶». Și-mi va plăcea totdeauna dacă te

303

va face fericit." Dar prin chiar aceste cuvinte, care mă sileau să-mi hotărîsc singur fericirea, mama îmi provoca cea stare de îndoială pe care o cunoscusem cînd, tatăl meu îngăduindu-mi să mă duc la *Fedra* și mai ales să fiu scriitor, mă simțisem dintr-o dată în fața unei responsabilități prea mari, a fricii de a-l mîhni, și a acelei melancolii pe care o trăiești cînd nu ascuți de ordinele ce, zi de zi, îți ascund viitorul, și îți dai în sfîrșit seama că ai început să trăiești de-a binelea, ca un adult, viața, singura viață ce se află la dispoziția fiecăruia dintre noi.

Poate că lucrul cel mai bun ar fi să aștept puțin, să încep prin a o vedea pe Albertine ca în trecut, pentru a încerca să aflu dacă o iubesc cu adevărat. Aș putea să o aduc cu mine la soții Verdurin, pentai a-i oferi o distracție, și asta îmi aminti că eu însumi nu venisem aici în acea seară decît pentru a ști dacă în castel locuia și doamna Putbus sau dacă urma să vină. În orice caz, ea nu se afla la cină. „Cît privește prietenul dumitale Saint-Loup", îmi spuse doamna de Cambremer, folosindu-se astfel de o expresie care marca o mai mare suită în idei decît ar fi lăsat să se creadă frazele rostite de ea, căci deși îmi vorbea despre muzică, ea se gîndea la familia Guermantes, „știi, desigur, că toată lumea vorbește despre căsătoria lui cu nepoata prințesei de Guermantes. Pe mine una însă, toate aceste bîrfe mondene nu mă preocupă nici *atîtica*." M-am temut că vorbisem fără nici o simpatie în fața lui Robert despre cea față a cărei originalitate era falsă, și a cărei inteligență era tot atît de mediocră pe cît de violent îi era caracterul. Aproape orice noutate pe care o aflăm ne silește să ne pară rău că am spus cutare sau cutare lucru. I-am răspuns doamnei de Cambremer că nu știu, ceea ce era chiar adevărat, și că de altfel logodnica îmi părea a fi foarte tînără încă. „Poate tocmai de asta vestea nu-i încă oficială; oricum, i-am auzit pe mulți vorbind despre această căsătorie, - Prefer să te previn", îi spuse sec doamna Verdurin doamnei de Cambremer, auzind că aceasta îmi vorbise despre Morel, . crezînd că-mi vorbea tot despre violonist, cînd coborîse vocea spre a-mi vorbi despre logodna lui Saint-Loup. „Cei de față iubim muzica adevărată. Cei ce vin în fiecare miercuri, copiii mei, cum îi numesc eu. se pricep nemaipomenit la muzică", adăugă ea cu un fel de spaimă orgolioasă. „Le spun uneori: «Dragii mei copilași, i-ați luat-o înainte patroanei voastre, despre care nu se poate totuși spune că e lipsită de îndrăzneală». în fiecare an mai înaintează un pas: văd cum se apropie ziua cînd nu-i vor mai vrea nici pe Wagner.

304

nici pe d'Indy. - Dar e foarte bine să mergi tot înainte, niciodată nu înaintezi îndeajuns", spuse doamna de Cambremer în •timp ce scotocea cu privirea fiecare colțișor al sufrageriei, încercînd să deosebească lucrurile pe care le lăsase soacra ei, de cele pe care le adusesse doamna Verdurin, și să o surprindă pe aceasta în flagrant delict de lipsă de gust. Totodată, încerca sa-mi vorbească despre subiectul care o interesa cel mai mult, adică despre

domnul de Charlus. Găsea cu totul emoționant faptul că e protectorul unui violonist. „Pare inteligent. - Are chiar prea multă vervă pentru un bărbat oarecum vîrstnic, i-am spus. - Vîrstnic? Dar nu pare în vîrstă, uită-te bine, firul de păr e de om tînăr.” (De trei sau patru ani cuvîntul „cheveu” fusese folosit la singular de către unul dintre acei necunoscuți care lansează modele literare, și toate persoanele de genul doamnei de Cambremer spuneau „le cheveu”, cu un surîs afectat. Acum se spune tot „le cheveu”, dar din excesul singularului va renaște pluralul³⁸⁷.) „Domnul de Charlus, adăugă ea, mă interesează mai ales prin aceea că-1 simt înzestrat din naștere. Pe mine una mă lasă indiferentă știința cuiva, acel ceva ce poate fi învățat.” Asemenea cuvinte nu sînt în contradicție cu valoarea specială a doamnei de Cambremer, care era imitată și dobîndită. Dar unul dintre lucrurile pe care trebuia să le știi atunci era tocmai acela că știința nu înseamnă nimic și nu face două parale pe lîngă originalitate. Doamna de Cambremer învățase, așa cum învățase și celelalte lucruri, că nu trebuie să înveți nimic. „Iată de ce, îmi spuse ea, Brichot, care are și el latura sa puțin obișnuită, căci și pe mine mă atrage o anumită erudiție savuroasă, mă interesează totuși mult mai puțin.” Dar Brichot, în acea clipă, se gîndea doar la un singur lucru: auzind că se vorbește de muzică, se temea ca acel subiect să nu-i amintească doamnei Verdurin de moartea lui Lechambre. Voia să spună ceva spre a îndepărta acea amintire tristă. Domnul de Cambremer îi oferă prilejul. întrebîndu-1: „Deci locurile împădurite poartă întotdeauna nume de animale? - Nicidecum”, răspunse Brichot. fericit că-și poate desfășura știința în 'ața atîtor nou-veniți și sigur că va fi urmărit cu interes de cel Puțin unul dintre ei, după cum îi spusese eu. ..Este de-ajuns să vezi cum, chiar în numele de persoane, se păstrează copacul, precum feriga în bucata de huilă. Unul dintre senatorii noștri? S8^{se numește} domnul de Saulces de Freycinet³⁸⁹, ceea ce l'^{„S, eanini”1' ^ac^ nu greșesc, loc plantat cu sălcii și cu frasinii, ef *fraxinetum* ^{39(>}; nepotul său, domnule de Selves³⁹¹,}

K

305

reunește și mai mulți arbori, căci numele lui este de Selves, sylvă⁵⁹².” Saniette vedea cu bucurie cum conversația ia o întorsătură plină de însuflețire. Putea, de vreme ce Brichot vorbea tot timpul, să tacă, ceea ce-l va pune la adăpost de glumele domnului și doamnei Verdurin. Și, încă și mai sensibil datorită bucuriei sale de a fi fost izbăvit, se înduioșase auzin-du-1 pe domnul Verdurin cum îi spune majordomului, în ciuda solemnității acelei cine, să pună lîngă domnul Saniette o carafa cu apă, el nebînd altceva. (Generalii care trimit la moarte cei mai mulți soldați, țin totodată ca aceștia să fie bine hrăniți.) Iar doamna Verdurin îi surîsesse o dată lui Saniette. Hotărît lucru, erau oameni buni la suflet. Nu va mai fi torturat. În acea clipă, masa fu întreruptă de un invitat pe care am uitat să-1 numesc, un ilustru filosof norvegian³⁹¹ care vorbea franceza foarte bine, dar r&stind cuvintele foarte rar, pentru un dublu motiv: mai întîi pentru că, deoarece învățase acea limbă de puțină vreme și nu voia să facă greșeli (făcea totuși cîteva), el se raporta, pentru fiecare cuvînt, la un fel de dicționar lăuntric; apoi pentru că, fiind metafizician, se

gîndea totdeauna la ceea ce vrea să spună în timp ce spunea, ceea ce, chiar la un francez, este o cauză de încetinire a vorbirii. Altminteri era o ființă minunată, deși semănînd în aparență cu mulți alții: cu excepția unui singur lucru. Acest om care rostea cuvintele atît de rar (între fiecare cuvînt era o pauză) devenea nemaipomenit de grăbit de îndată ce își luase rămas bun. Graba lui te făcea să crezi, cînd nu-l cunoșteai, că avea colici, sau o altă nevoie încă și mai urgentă. „Dragul meu - coleg”, îi spuse el lui Brichot, după ce cîntărise în minte dacă termenul de „coleg” era tocmai cel care se potrivea, „simt un fel de - dorință de a ști dacă există și alți arbori în - lista de nume a frumoasei voastre limbi - franceză -latină - normandă. Doamna (voia să spună doamna Verdurin, deși nu îndrăznea să o privească) mi-a spus că știi tot felul de lucruri. Nu-i oare momentul să ni le spui? - Nu, acum e momentul să mîncăm”, îl întrerupse doamna Verdurin, care vedea că cina nu se mai termină. „Bun!” răspuse scandinavul, coborîndu-și privirea în farfurie, cu un surîs trist și resemnat. „Dar trebuie să-i atrag atenția doamnei că mi-am îngăduit acest interogatoriu - iertați-mă, aceste întrebări - pentru că mîine trebuie să mă întorc la Paris spre a lua masa la Tour d'Argent sau la hotelul Meurice³⁹⁴. Confratele meu - francez - domnul Boutrou,³⁹⁵ trebuie să ne vorbească despre ședințele de spiritism - iertați-mă, despre evocările spiritiste - pe care le-a

306

Ș

I-am întreat. - Nu, slavă Domnului, răspuse doamna Verdurin, care-mi auzise întrebarea. Am încercat să-i îndrept controlat el însuși. - Restaurantul la Tour d'Argent nu-i chiar atît de grozav pe cît se spune, zise doamna Verdurin, enervată. Am mîncat chiar foarte prost acolo. - Mă înșel eu, sau mîncărurile de la această masă aparțin celei mai fine bucătării franceze? - Nu sînt foarte rele, e drept, îi răspuse doamna Verdurin, îmblînzită. Dacă vei veni miercurea viitoare, vor fi și niai bune. - Plec luni la Alger, și de acolo mă duc la Capul Bunei Speranțe. Iar cînd voi fi acolo, nu-l voi mai putea întîlni pe **ilustrul** meu coleg - iertați-mă, nu-l voi mai putea **întîlni** pe confratele meu.” Și, plin de supunere, după ce se scuzase astfel, începu să mînce cu o grabă de neînchipuit. Dar **Brichot** era mult prea fericit că poate să trimită și la alte etimologii vegetale și de aceea răspuse, interesîndu-l într-atît pe norvegian, încît acesta se opri din nou din mîncat, dar după ce făcu semn că puteau să-i ia **farfuria** plină și să-i dea felul următor de mîncare: „unul dintre cei Patruzeci de Academicieni, spuse Brichot, se numește Houssaye³⁹⁶, sau loc plantat cu arbustul ilice; în numele unui distins diplomat, d'Ormesson³⁹⁷, veți regăsi **cuvîntul** «orme», acel *ulmus* atît de iubit de Vergiliu și care și-a dăruit orașului Ulm numele; în numele colegului său, domnul de La **Boulaye**³⁹⁸, cuvîntul «bouleau»; în cel al domnului d'Aunay³⁹⁹, cuvîntul «aulne»; în cel al domnului de Bussiere⁴⁰⁰, cuvîntul «buis»; în cel al domnului Albaret⁴⁰¹, cuvîntul «aubier» (mi-am spus că-i voi vorbi despre asta Celestinei); în numele domnului de Cholet⁴⁰², cuvîntul «chou»; și cuvîntul «pommier» în numele domnului de La Pomeraye⁴⁰³, pe care l-am auzit țînînd o conferință, nu-i așa Saniette, pe vremea cînd bunul Porel⁴⁰⁴, fusese trimis la capătul lumii, ca proconsul în Odeonia?” La numele de Saniette rostit de Brichot, domnul Verdurin aruncă spre soția sa și spre Cottard o privire ironică, ce-l făcu să se fîstîcească pe timidul invitat. „Ziceai că Cholet vine de la «chou», i-am spus lui Brichot. Oare și numele unei stații de tren prin care am trecut înainte de-a ajunge la Doncieres, Saint-Frichoux, vine 'ot de la «chou»? - Nu, Saint-Frichoux vine de la *Sanctus Fructuosus*, tot asa *cum Sanctus Ferreolus* a dat Saint-Fargeau. ar nu are nici o legătură cu Normandia⁴⁰⁵. - Știe plea multe **■**ucluli, ne plictisește, cloncâni încetișor prințesa. - Sînt atîtea **■**lume care mă interesează, dar nu

pot să te întreb totul dintr-o tata." Și, întorcându-mă către Cottard: „Oare doamna Putbus e l

307

drumurile către Veneția, anul ăsta am scăpat de ea. - O să am și eu dreptul la doi copaci, spuse domnul de Charlus, căci aproape am arvunit o căsuță între Saint-Martin-du-Chene și Saint-Pierre-des-Ifs. - Dar e foarte aproape de aici, nădăjduiesc că veți veni adeseori împreună cu Charlie Morel. Vă rămîne doar să vă înțelegeți cu micul nostru grup în privința trenurilor, sînteți la doi pași de Doncieres", spuse doamna Verdurin. căreia nu-i plăcea deloc ca invitații să nu vină cu același tren și la orele cînd trimitea ea trăsurile la gară. Știa cît de greu este urcușul către La Raspeliere, ceea ce întîrzia sosirea cu o jumătate de oră, și se temea că cei care vor veni de capul lor nu vor găsi trăsuri să-i aducă la castel, sau chiar că, rămînînd de fapt la ei acasă, vor putea pretexta că n-au găsit trăsuri la Douville-Feterne și că nu s-au simțit în stare să urce pe jos asemenea povîrniș. La această invitație, domnul de Charlus se mulțumi să răspundă printr-o înclinare mută. „Cred că nu-i plăcut să ai de-a face cu el în fiecare zi, pare cam înțepat", îi șopti Ski doctorului care, rămînînd foarte simplu în purtări în ciuda unui dram de orgoliu, nu încerca să ascundă că Charlus îl snobează. „Nu știe probabil că în toate localitățile balneare și chiar la Paris, în clinici, medicii, pentru care, firește, eu sînt «marele șef», sînt onorați să mă prezinte tuturor nobililor ce se află acolo și care n-o duc prea bine. Asta-mi face chiar cu deosebire plăcută șederea în stațiunile balneare, adăugă el pe un ton nepăsător. Chiar la Doncieres, medicul regimentului, care-l tratează pe colonel, m-a invitat să iau masa cu el, spunîndu-mi că în curînd voi lua masa și cu generalul. Și acest general este un domn de nu știu ce. Nu cred să aibă o genealogie mai puțin strălucită decît cea a baronului. - Nu-ți face sînge rău, titlul lui nu-i cine știe ce", îi răspunse Ski cu voce scăzută, adăugînd ceva nedeslușit și un verb, din care am înțeles doar ultimele silabe, „arder⁴⁰⁶", căci ascultam ce-i spune Brichot domnului de Charlus. „Nu cred, și ți-o spun cu părere de rău, nu ai decît un singur copac, căci dacă Saint-Martin-du-Chene este în mod evident *Sanctus Martinus juxta quercum*, în schimb cuvîntul *if* poate fi doar rădăcina, *ave-*, *eve*, ceea ce înseamnă umed, ca în Aveyron, Lodeve, Yvette, și pe care le întîlnim încă în «eviers». Este «eau», care în bretonă se spune *Ster*, *Stermaria*, *Sterlaer*, *Sterbouest*, *Ster-en-Dreuchen*. „N-am mai auzit sfîrșitul, căci oricît de mult mi-ar fi plăcut să ascult din nou cum sună numele de *Stermaria*. »

'308

auzeam fără voia mea pe Cottard, lîngă care mă aflam și care-i spunea în șoaptă lui Ski: „Ah! habar n-am avut. În acest caz este un domn care știe să trăiască. Face așadar parte din ' bineștiuta confrerie! Și totuși nu i se vede pe față. Va trebui să fiu mai atent la picioarele mele, poate mă pișcă pe sub masă. De altfel, ceea ce-mi spui nu mă miră prea mult. Văd destui nobili la duș, în costumul lui Adam, sînt niște degenerați. Nu le vorbesc pentru că la urma urmei -eu sînt un funcționar și asta mi-ar putea face mult rău. Dar ei știu foarte bine cine sînt eu." Saniette, pe care cuvintele lui Brichot îl înspăimântaseră, începea să respire, asemenea cuiva ce se teme de furtună și care vede că fulgerul n-a fost însoțit de bubuitul tunetului, cînd îl auzi pe domnul Verdurin întrebîndu-l, fără a-l slăbi pe bietul om din ochi în timp ce vorbea, spre a-l descumpăni și a nu-i mai îngădui să-și vină în fire. „Ne-ai ascuns întotdeauna că te duci la matineele de la Odeon, Saniette?"

Tremurînd ca un recrut în fața unui sergent care-l terorizează, Saniette răspunde, dînd frazei sale cele mai mici dimensiuni cu putință, spre a-i da o cît mai mare șansă să scape de lovituri: „Am fost o dată, la *Căutătoreea*⁴⁰⁷. - Ce spune?” urlă domnul Verdurin, scîrbit și totodată furios, încruntîndu-și sprîncenele ca și cum nu i-ar fi ajuns toată atenția de care era în stare, spre a pricepe ceva atît de lipsit de noimă. „Mai întîi, nu se înțelege nimic din ce spui, ce ai în gură?” îl întrebă domnul Verdurin pe un ton tot mai violent, și facînd aluzie la pronunțarea defectuoasă a lui Saniette. „Bietul Saniette, nu vreau să-i faci nici cel mai mic rău”, spuse doamna Verdurin cu o falsă milă și pentru a nu lăsa să se strecoare nici cea mai mică îndoială cu privire la intenția insolentă a soțului ei. „Eram la Ch... - Che, che, che, încearcă să vorbești limpede, spuse domnul Verdurin, nici măcar nu te aud bine.” Aproape nici unu! dintre fideli casei nu-și stăpînea rîsul, și semănau cu toții cu un grup de antropofagi ce încep să poftescă sînge în fața rănii unui alb. Căci instinctul de imitație și lipsa de curaj cîrmuiesc atît societățile, cît și mulțimile⁴⁰⁸. Și toată lumea rîde de cineva care este batjocorit, chiar dacă peste zece ani îl venerază, într-un mediu unde este admirat. Tot astfel poporul îi izgonește sau îi aclamă pe regi. „Nu-i el de vină, spuse doamna Verdurin. - Dar nici eu, nu cînezî în oraș cînd nu mai ești în stare să rostești cuvintele. - Eram la *Căutătoreea de inteligentă* de Favart. - Cum? la piesa asta te ȳtereeai cînd spuneai *Căutătoreea*! E magnific, aș fi putut căuta⁰ sută de ani și tot n-aș fi ghicit”, exclamă domnul Verdurin,

309

care totuși ar fi gîndit altminteri, că un om nu era literat, artist, „nu era la curent cu ale artei”, dacă ar fi spus titlul complet al anumitor opere. Trebuia să spui, de exemplu, *Bolnavul, Burghezul*⁴⁰⁹, și cei care ar fi adăugat „închipuit” sau „gentilom” ar fi arătat că nu aparțin aceluiași „cerc”, tot astfel cum într-un salon cineva care spune domnul de Montesquiou-Fezensac în loc de domnul de -Montesquiou dovedește că nu aparține societății înalte. „Dar nu-i chiar atît de neobișnuit”, spuse Saniette, gîtit de emoție, dar surzînd, deși nu avea nici un chef. Doamna Verdurin izbucni: „Ba da, exclamă ea, ricanînd. Fii convins că nimeni pe lumea asta n-ar fi putut ghici că e vorba de *Căutătoreea de inteligentă*.” Domnul Verdurin continuă cu o voce blîndă și adresîndu-se în același timp lui Saniette și lui Brichot: „De altfel este o piesă foarte frumoasă.” Rostită pe un ton serios, această simplă frază, în care nu puteai descoperi nici o urmă de răutate, îi făcu lui Saniette tot atît bine și trezi-l în el tot atît de multă recunoștință cît o frază amabilă. El nu putu să scoată nici măcar un singur cuvînt, rămînînd cufundat într-o fericită tăcere. Brichot fu mai vorbăreț. „Este adevărat, îi răspunde el doamnei Verdurin, iar dacă ar fi dată drept opera vreunui autor sarmat sau scandiav, *Căutătoreea de inteligentă* și-ar putea pune candidatura la postul vacant de capodoperă. Dar, cu tot respectul datorat manilor prea bunului Favart, trebuie să recunoaștem că temperamentul lui nu era cîtuși de puțin ibsenian.” (Pe dată roși pînă la urechi, gîndin-du-se la filosoful norvegian, care avea o înfățișare nefericită, căci căuta zadarnic să identifice ce plantă putea fi aceea pe caic Brichot o citase în legătură cu Bussiere.) „De altfel, satrapia lui Porel fiind acum ocupată de un funcționar ce este un devotat partizan al lui Tolstoi⁴¹⁰, s-ar putea să vedem sub arhitrava odeonului dramatizări după *Anna Karenina* sau *învierea*⁴¹¹. -Cunosc portretul lui Favart⁴¹² despre care vorbești, spuse domnul de Charlus. Am văzut o foarte frumoasă gravură după el la contesa Mole.” Numele contesei Mole o impresiona puternic pe doamna Verdurin. „O vizitați deci pe doamna de Mole”, exclamă ea. Credea că se spune „contesa Mole”, „doamna Mole”, doar pentru a prescurta numete, tot astfel cum auzea spunîndu-se „les Rohan”, sau din dispreț, cum spunea ea însăși: „doamna La Tremoville.” Nu se îndoia că contesa Mole, care le cunoștea pe regina Greciei și pe prințesa de Caprarola, avea tot dreptul la particula nobiliară, și

de data aceasta era și ea hotărâtă să o acorde unei femei atît de strălucite și care se

310

arătase foarte amabilă cu ea. De aceea, pentru a arăta că vorbise astfel în mod voit și nu voia să renunțe la acel „de” binemeritat de contesă, ea continuă: „Nu știam că o cunoști pe doamna de Mole!” ca și cum ar fi fost neobișnuit atît faptul că domnul de Charlus o cunoștea pe acea doamnă, cît și faptul că doamna Verdurin nu știa că el o cunoaște. Or, societatea înaltă, sau cel puțin ceea ce numea astfel domnul de Charlus, alcătuieste un tot relativ omogen și închis. Pe cît este de ușor de înțeles că în imensitatea disparată a burgheziei un avocat spune cuiva care-l cunoaște pe unul dintre colegii săi de liceu: „Cum de-l cunoști?” pe atît ar fi de nepotrivit să te miri că un francez cunoaște înțelesul cuvîntului „temple” sau „foret” sau să admiri întîmplarea care l-ar fi putut face pe domnul de Charlus să se întîlnească cu contesa Mole. Mai mult, chiar dacă o asemenea cunoștință nu ar fi decurs cu totul firesc din legile mondene, dacă ea ar fi fost întîmplătoare, n-ar fi fost deloc ciudat ca doamna Verdurin să nu o cunoască, de vreme ce ea îl vedea pe domnul de Charlus pentru prima oară, iar relațiile lui cu doamna Mole nu erau nici pe departe singurul lucru pe care ea să nu-l știe cu privire la el, despre care, la drept vorbind, nu știa nimic. „Cine juca în *Căutătoarea de inteligență*, dragul meu Saniette?” întrebă domnul Verdurin. Deși simțea că furtuna trecuse, fostul arhivar nu se hotăra să răspundă: „Îl intimidezi, spuse doamna Verdurin, îți bați joc de tot ce spune, și după aceea vrei să-ți răspundă. Haide, spune-ne cine juca în piesă, o să-ți dăm niște piftie să duci acasă”, spuse doamna Verdurin făcînd o aluzie răutăcioasă la felul cum Saniette sărăcise, voind să salveze de la sărăcie o familie prietenă. „Îmi amintesc doar că rolul Zerbinei⁴¹³ era jucat de doamna Samary⁴¹⁴, spuse Saniette. - Zerbine? Ce înseamnă asta? strigă domnul Verdurin de parcă ar fi luat casa foc. - Este un rol din vechiul repertoriu, ca în *Căpitanul Fracasse*, un fel de Tranche-Montagne, de Pedant⁴¹⁵. - Pedantul ești dumneata. Zerbine! Nu, dar s-a țicnit”, exclamă domnul Verdurin. Doamna Verdurin își privi invitații și izbucni în rîs, parcă pentru a-l scuza pe Saniette. „Zerbinei își închipuie că toată lumea știe pe dată ce înseamnă asta. Ești ca domnul de Longepierre, omul cel mai prost pe care-l cunosc, care ne vorbea zilele trecute în mod foarte firesc despre «Banat». Nimeni n-a înțeles ce vrea să spună. În cele din urmă am aflat că e vorba de o provincie din Serbia.” Pentru a pune capăt chinului lui Saniette, care îmi făcea mai mult rău chiar decît lui, l-am întrebat pe Brichot dacă știe ce înseamnă

311

Balbec. „Balbec este probabil o formă coruptă a cuvîntului Dalbec⁴¹⁶, îmi spuse el. Ar trebui să putem consulta cartele regilor Angliei, suverani ai Normandiei, căci Balbec depindea de baronia Douvres, drept care se spunea adeseori Balbec d'Outre-Mer, Balbec-en-Terre. Dar baronia Douvres însăși ținea de episcopatul Bayeux și, în ciuda drepturilor pe care le-au avut la un moment dat templierii asupra abației⁴¹⁷, începînd cu ocîrmuirea lui Ludovic d'Harcourt, patriarh al Ierusalimului și episcop de Bayeux⁴¹⁸, episcopii acestei diocese au conferit beneficii parohiei din Balbec. Asta mi-a explicat superiorul mănăstirii din Denville, bărbat chel, bun vorbitor, cam trăsnit și mare iubitor de mîncare, ce trăiește supunîndu-se doctrinei lui Brillat-Savarin⁴¹⁹, și care mi-a expus în termeni cam sibilinici unele învățăminte pedagogice cam nesigure, dîndu-mi totodată să niănînc niște minunați cartofi prăjiți.” În timp ce Brichot' surîdea, pentru a arăta cît e de spiritual să îmbini lucruri atît de disparate și să folosești pentru lucruri obișnuite un limbaj ironic și înalt, Saniette încerca să plaseze vreun cuvînt hazliu care să-l poată salva de la

prăbușirea totală. Cuvîntul hazliu era un fel de „vorbire echivocă”, dar care își schimbase forma, căci calambururile evoluează, ca și genurile literare sau epidemiile, ce dispar, înlocuite fiind de altele etc. Odinioară forma „vorbirii echivoce” era „culmea.” Dar acum era învechită, nimeni nu o mai folosea, doar Cottard mai spunea uneori, în mijlocul unei partide de „pichet”: „Știi care-i culmea distracției? Să iei edictul din Nantes drept o englezoaică.” „Culmea” fusese înlocuită de „porecla.” Era tot vechea „vorbire echivocă”, dar nimeni nu-și dădea seama, „porecla” fiind la modă. Din nefericire pentru Saniette, cînd asemenea vorbe hazlii nu-i aparțineau și erau de obicei necunoscute micului cerc, el le rostea atît de timid, încît, în ciuda faptului că le însoțea de un mare hohot de rîs, pentru a atrage atenția asupra caracterului lor umoristic, nimeni nu le înțelegea. Și dacă, dimpotrivă, cuvîntul hazliu îi aparținea, cum îl inventase în general stînd de vorbă cu unul dintre fideliile casei, acesta și-l însușise, repetîndu-l, cuvîntul de duh fiind deci cunoscut, dar nu ca aparținîndu-i lui Saniette. De aceea, cînd strecura vreunul dintre aceste cuvinte, toată lumea îl recunoștea, dar, tocmai pentru că era autorul lui, era acuzat de plagiat. „Or, continuă Brichot, *bec* în normandă înseamnă rîu⁴²⁰; există abația du Bec; Mobec, rîul din mlaștină (*mor* sau *mer* înseamnă mlaștină, ca în **Morville**, sau în Bricquemar, Alvimare, Cambremer);

312

Bricquebec, nul de pe înălțime, venind de la *briga*, loc fortificat, ca în Bricqueviile, Bricquebosc, Le Bric, Briand, sau de la *brice*, pod, care este același cuvînt cu germanul *Bmck* (Innsbruck) și cu englezul *bridge* prin care se termină numeroase nume de locuri (Cambridge etc). În Normandia mai aveți multe alte *bec*: Caudebec, Bolbec, le Robec, le Bec-Hellouin, **Becquerel**. Este forma normandă a cuvîntului german *Bach*, Offenbach, Anspach. Varaguebec, de la vechiul cuvînt *varaigne*, echivalentul lui *garenne*, pădure, eleștee rezervate. *Dai*, continuă Brichot, este o formă a lui Thal, vale: Darnetal, Rosendal, și chiar **pîna** aproape de Louviers, Becdal. Rîul care a dat numele localității Dalbec este de altminteri încîntător. Văzut de pe o faleză (*Fels* în germană, ai chiar nu departe de aici, pe o înălțime, frumosul oraș Falaise), el se învecinează cu turnurile ascuțite ale bisericii, aflată în realitate la o mare distanță, și pare a le oglindi. - Așa-i, i-am spus, lui Elstir îi place foarte mult acest efect. Am văzut la el mai multe schițe. - Elstir! îl cunoști pe Tiche? exclamă doamna Verdurin, Știi că mi-a fost prieten apropiat? Slavă Domnului, nu-l mai văd deloc. Întreabă-l pe Cottard, pe Brichot, îl așteptam zilnic cu masa pusă, venea în fiecare zi ia noi. Nu i-a mers prea bine după ce a părăsit micul nostru cerc. O să-ți arăt pe dată niște flori pe care le-a pictat pentru mine; o să vezi cît de mult se deosebesc de tot ce face astăzi, și care nu-mi place deloc, dar deloc! II pusese să picteze portretul lui Cottard, ca să nu mai vorbim de toate portretele pe care mi le-a făcut mie. - Și l-a pictat pe profesor cu părul liliachiu", spuse doamna Cottard, uitînd că pe vremea aceea soțul ei nu era nici măcar asistent. „Nu știi, domnule, dacă și dumneata găsești că soțul meu are părul liliachiu. - Asta nu înseamnă nimic", spuse doamna Verdurin, înălțîndu-și bărbia cu dispreț pentru doamna Cottard și cu admirație pentru cel despre care vorbea, „era un colorit admirabil, un pictor extraordinar. În timp ce, adăugă ea, adresîndu-mi-se din nou. nu știu dacă după dumneata pot fi numite picturi toate acele năstrușnice și uriașe compoziții pe care le expune de cînd nu mai vine pe la mine. Pentru mine toate acestea sînt mîzgăleli. niște imitații lipsite de relief, de personalitate. Recunoști în ele toate manierele posibile. - El restituie grația secolului al XVIII-lea, dar modernizînd-o, ^sPuse repede Saniette, întărit și din nou încrezător datorită ^{bil}i mele. Dar eu îl prefer pe Helleu. - Între ei și nu există nici o legătură, spuse doamna Verdurin.

- Ba da, amintesc amîndoi de un secol al XVIII-lea febril. Este un Watteau cu vapori, și începu să rîdă. - Cunosc gluma, o cunosc prea bine, sînt ani de cînd mi se tot servește, zise domnul Verdurin, căruia Ski i-o povestise odinioară, dar ca și cum i-ar fi aparținut. Păcat ca atunci cînd se întîmplă să rostești limpede ceva destul de nostim, acel ceva nu-i invenția dumi-tale. - îmi pare foarte rău, continuă doamna Verdurin, pentru că era un artist talentat, și-a ratat vocația de pictor. Ah! dacă ar fi rămas aici! Ar fi devenit primul peisagist al epocii noastre. Și a ajuns atît de rău din pricina unei femei! Asta nu mă miră, de altfel, căci era un om plăcut, dar vulgar. În fond era un mediocru. Am simțit asta de îndată. Nu m-a interesat niciodată cu adevărat. îl îndrăgeam, doar atît. Mai întîi era atît de murdar! Vouă vă plac oamenii care nu se spală niciodată? - Ce este lucail ăsta atît de frumos colorat pe care-l mîncăm? întrebă Ski. - Fragi cu frișca, spuse doamna Verdurin. - Sînt de-li-cioși. Ar trebui să destupăm niște sticle de Chateau-margaux, de chateau-lafite, de porto. - Nu pot să vă spun cît de mult mă amuză, căci nu bea decît apă", spuse doamna Verdurin pentru a ascunde sub plăcerea pe care i-o pricinuia acea fantezie, spaima ce i-o stîrnuise asemenea risipă. „Dar nu ca să bem, continuă Ski, ne vei umple toate paharele, ni se vor aduce niște piersici minunate, niște uriașe piersici roșii, aici, în fața apusului de soare; va fi un spectacol luxuriant, ca într-un frumos tablou de Veronese. - Va costa aproape tot atît de mult, murmură domnul Verdurin. - Dar luați de aici ace'ste brînzeturi ce au culori atît de urîte", spuse el, încercînd să-i smulgă Patronului farfuria, dar acesta își apăra bucata de gruyere din răspuțeri. „Cred că mă înțelegi că nu-mi pare rău după Elstir, îmi spuse doamna Verdurin, căci Ski este altminteri înzestrat. Elstir știe să muncească, el" este un om cate pictează chiar cînd nu are chef. Este un elev sîrguincios, cel care cîștigă concursurile. Ski nu se supune decît fanteziei. O să vezi cum își aprinde țigara în mijlocul cinei. - De fapt nu știu de ce nu ai vrut să o primești pe soția lui, spuse Cottard, dacă ai fi primit-o, ar fi aici printre noi ca odinioară. - Vrei să fii politicos? Nu primesc în casa mea tîrfulițe, domnule profesor", spuse doamna Verdurin care, dimpotrivă, își dăduse toată strădania să-1 decidă pe Elstir Să se întoarcă, fie și împreună cu soția sa. Dar înainte de căsătoria lor, încercase să-i despartă, îi spusese lui Elstir că femeia pe care el o iubea e proastă, murdară, ușuratică, și că furase. De data asta nu reușise să provoace

' ruptura dorită. în schimb, Elstir rupsesse cu salonul Verdurin; drept care se felicita, așa cum cei convertiți binecuvîntează boala sau nenorocirea care îi silise să se retragă din lume și le dezvăluisse calea mîntuirii. „Profesorul este cu adevărat magnific, spuse ea. Mat bine ai declara sus și tare că salonul meu este o casă de rendez-vous. S-ar părea că nu știe cine este doamna Elstir. Mai curînd aș primi-o în salonul meu pe cea mai jalnică dintre prostituate! Nu, nu-mi trebuie așa ceva. Vă voi spune de altfel că aș fi fost cu atît mai proastă dacă aș fi acceptat-o pe femeie, cu cît soțul ei nu mă mai interesează, este un pictor demodat, nu mai știe nici măcar să deseneze. - E lucra cu totul neobișnuit la un om de o asemenea inteligență, spuse Cottard. - Ba nu, răspunse doamna Verdurin, chiar pe vremea cînd avea talent, căci a avut, ticălosul, și cu nemiluita chiar, te enerva la el faptul că nu era nicidecum inteligent." Pentru a-1 judeca astfel pe Elstir, doamna Verdurin nu așteptase momentul certii dintre ei și nici pe cel cînd pictura lui începuse să nu-i mai placă. Și asta pentru că, chiar pe timpul cînd făcea parte din micul grup, i se întîmpla lui Elstir să-și petreacă zile întregi cu vreo femeie pe care doamna Verdurin, pe drept sau pe nedrept, o socotea o

„prostănacă”, ceea ce, după părerea ei, nu era o purtare de bărbat inteligent. „Cred, spuse ea, pe un ton obiectiv, că soția lui și cu el sînt făcuți unul pentru altul. Și

” numai bunul Dumnezeu știe că nu cunosc pe lumea asta o ființă mai plicticoasă și ca aș înnebuni dacă aș fi silită să-mi petrec două ore cu ea. Dar se spune că el o găsește foarte inteligentă. Trebuie să recunoaștem, *Tiche* al nostru era mai ales *peste măsură de prosti*. Am văzut cum se lăsa impresionat de tot felul de oameni, de niște bieți idioti pe care nu **i-am** fi acceptat niciodată în micul nostru clan. Le scria, discuta cu ei! Avea totuși și laturile lui încîntătoare, cu adevărat încîntătoare, și, firește, minunat de absurde.” Căci doamna Verdurin era convinsă că oamenii cu adevărat remarcabili fac nenumărate nebunii: Idee falsă, care conține totuși un grăunte de adevăr. Desigur, „nebuniile” oamenilor sînt insuportabile. Dar un dezechilibru pe care nu-i descoperi decît odată cu trecerea jn-npului este urmarea n;1țn.nH_{fr}jj **Într-UH** Creier omenesc a unor jnețuri pentru care el nu este de obicei făcut. Astfel încît ^uctațeniile unor oameni încîntători ne exasperează, dar nu _{pe} ^{l_{fr}tdw} ^{Oamenii} încîntători care să nu fie și ciudați. „Îți voi arăta

- îi f^{atU} florile Pe care 'e-a pictat", îmi spuse ea, văzînd că soțul ^{ac}e semn că ne putem ridica de la masă. Și ea îl luă din nou

315

de braț pe domnul de Cambremer. Domnul Verdurin vru să se scuze față de domnul de Charlus, de îndată ce o părăsi pe doamna de Cambremer, și să-i explice motivele sale, mai ales pentru plăcerea de a sta de vorbă despre aceste nuanțe mondene cu un om ce avea un titlu de noblețe, pentru moment inferiorul celor care îi acordau locul la care socoteau că are drept. Dar mai întîi ținu să-i arate domnului de Charlus că intelectual îl prețuia prea mult pentru a crede că el putea da vreo atenție acelor fleacuri:

„Iartă-mă că-ți vorbesc despre asemenea nimicuri, începu el, căci presupun cît de puțin te interesează. Spiritele burgheze le acordă multă atenție, dar ceilalți, artiștii, oamenii ce aparțin cu adevărat artei, nu le dau nici o importanță. Or, încă de la primele cuvinte mi-am dat seama că ești un asemenea om!)* Domnul de Charlus, care dădea acestor cuvinte un înțeles foarte diferit, tresări puternic. După ochadele doctorului, sinceritatea insultătoare a Patronului îl sufoca. „Te rog să nu protestezi, dragă domnule, faci parte dintre ei, este limpede ca lumina zilei, continuă domnul Verdurin. Observă că nu știi dacă practici vreo artă oarecare, dar asta nu-i necesar și nici nu-i totdeauna suficient. Dechambre, care tocmai a murit, cînta în mod desăvîrșit, cu o robustă virtuozitate, dar nu era un artist, simțea pe dată că nu este. Și nici Brichot. Morel este, soția mea este, simt că și dumneata ești....- Ce voiai să-mi spui?” îl întrerupse domnul de Charlus, care începea să fie mai liniștit cu privire la ceea ce voia să-i spună domnul Verdurin, dar care prefera ca acesta să pronunțe cu o voce mai potolită acele cuvinte cu dublu înțeles. „V-am așezat doar la stînga”, răspunse domnul Verdurin. Domnul de Charlus, cu un surîs înțelegător, jovial și insolent, îi răspunse: „Dar asta nu are nici o importanță *aici!*” și rîse într-un anume fel - rîs pe care îl moștenise probabil de la vreo bunică bavareză sau lorenă, ce-1 moștenise ea însăși întru totul de la o străbunică, astfel încît suna așa, neschimbat, de multe secole, în micile și bătrînele curți ale Europei, calitatea lui prețioasă puțînd fi gustată ca aceea a anumitor instrumente vechi și tot mai rare. Există clipe cînd, pentru a-1 înfățișa pe de-a-ntregu! pe cineva, ar trebui ca imitați;! fr,r,Piir-5 că «g alățnra descrierii, și cea a personajului care era domnul de Charlus riscă să fie incompletă dacă este lipsită de acest rîs atît de fin, de ușor, așa cum anumite suite de Bâch nu sînt niciodată corect redade pentru că orchestrele sînt lipsite de acele „mici

trompete" cu sunet atît de special, pentru ^are autorul a scris cutare sau cutare parte. „Dar, explica

316

domnul Verdurin jignit, o fac anume. Nu acord nici o importantă titlurilor de noblețe", adăugă el cu acel surîs disprețuitor pe care l-am văzut pe chipul atîtor oameni pe care i-am cunoscut, cu excepția bunicii și a mamei, pentru toate lucrurile pe care nu le au, în fața celor care, astfel, cred ei, nu le vor transforma într-un pretext de a le fi superiori. „Pentru că este aici domnul de Cambremer, care e marchiz, și cum dumneata nu ești decît baron... - Iartă-mă, îi răspunse domnul de Charlus cu aroganță domnului Verdurin, ce se arată uimit, sînt și duce de Brabant, gentilom de Montargis, prinț d'Oleron, de Carency, de Viareggio și des Dunes⁴²². De altfel asta nu are nici o importanță. Nu te necăji", adăugă el surîzînd din nou cu finețe și insistînd cu bucurie pe aceste ultime cuvinte: „Am văzut pe dată că nu ești obișnuit cu asemenea lucruri."

Doamna Verdurin veni către mine spre a-mi arăta florile lui Elstir. Dacă faptul, devenit de multă vreme atît de indiferent mie, de a mă duce să cinez în oraș, îmi pricinuisse, dimpotrivă, sub forma - care îl reînnoia în întregime - unei călătorii de-a lungul țărmlui urmată de un urcuș cu trăsura pînă la două sute de metri deasupra mării, un fel de beție, aceasta nu se risipise la La Raspeliere. „Uită-te, îmi spuse Patroana, arătîndu-mi niște mari și magnifici trandafiri pictați de Elstir, dar al căror roșu onctuos și a căror albeață pufoasă ieșea în evidență, de parcă ar. fi fost sculptați în frișca, pe jardineră. Crezi că ar mai fi și astăzi în stare să facă așa ceva? Este nemaipomenit! E frumos și ca materie, îți vine să-1 pipăi. Nu-ți pot spune cît era de plăcut să-1 vezi pictînd asemenea lucruri. Simțeau cît este de dornic să obțină acest efect." Și privirea Patroanei se opri visătoare pe acel dar al artistului care închidea nu numai marele său talent, dar și îndelungata lor prietenie, ce nu mai supraviețuia decît prin acele amintiri pe care el i le lăsase; îndărătul florilor culese odinioară de el pentru ea însăși, doamna Verdurin revedea parcă frumoasa mînă care le pictase într-o dimineață, în toată prospețimea lor, astfel încît, unele pe masă, celălalt cu spatele sprijinit de un fotoliu din sufragerie, putuseră figura în intimitate, pentru dejunul Patroanei, trandafirii încă v" și portretul lor aproape asemănător. Aproape, doar, Elstir neputînd privi o floare decît transplantînd,-o mai întii în acea g'ădină lăuntrică în care sîntem siliți să rămînem mereu. El arătase în acea acuarelă apariția unor trandafiri pe care îi văzuse și pe care fără el, nu i-am fi cunoscut niciodată; astfel încît Putem spune că era o nouă varietate, cu care acest pictor,

precum un iscusit horticultor, îmbogățise familia trandafirilor. „Din ziua cînd a părăsit micul nostru grup, a fost un om sfîrșit. Se pare că pierdea prea mult timp cinînd la mine, că eu dăunam dezvoltării *geniului* său, spuse ea pe un ton ironic. Ca și cum un artist ar putea să piardă ceva vizitînd o femeie ca mine!" exclamă ea cu orgoliu. Chiar lîngă noi, domnul de Cambremer, care se așezase, schiță, văzîndu-1 pe domnul de Charlus în pigioare, o mișcare, vrînd să se ridice și să-i ofere scaunul. Acest gest nu corespundea poate în mintea marchizului decît unei intenții de vagă politețe. Domnul de Charlus preferă să vadă în el semnificația unei îndatoriri pe care acel simplu gentilom știa că o are față de un prinț, și socoti că nu poate să-și afirme dreptul acesta altminteri decît renunțînd la el. De aceea exclamă: „Te rog! Nu e nevoie!" Tonul vehement al acestui protest avea în el ceva foarte caracteristic pentru familia Guermantes, susținut și de gestul poruncitor, inutil și familiar cu care domnul de Charlus își puse cele două mîini, vrînd parcă să-l silească să se așeze iar, pe umerii domnului de Cambremer, care nu se ridicase: „Te rog, dragul meu, insistă baronul, asta ar mai lipsi! În vremea noastră de asemenea gest au parte doar prinții de sînge regal". Nu m-

am arătat mai entuziasmat de casă în fața soților Cambremer, decît față de doamna Verdurin. Căci rămîneau rece la vederea frumuseților pe care ei mi le arătau și, în schimb, mă lăsam cu exaltare în voia unor reminiscențe nedeslușite; uneori chiar le mărturiseam decepția mea, negăsind cîte un lucru conform cu ceea ce numele său mă făcuse să-mi închipui. Am indignat-o pe doamna de Cambremer spunîndu-i că eu crezusem că locul era mai rustic. În schimb, m-am oprit și am adulmecat extatic mireasma unei pale de vînt care se strecura pe sub ușă. „Văd că-ți place curentul”, îmi spuseră ei. Nu am-avut mai mult succes nici cînd-am făcut elogiul unei bucăți de lustră verde care astupa un geam spart: „Dar e oribil!” exclamă marchiza. Indignarea lor a ajuns la culme cînd am spus: „Cea mai mare bucurie am simțit-o cînd am ajuns aici. Cînd mi-am auzit pașii răsunînd în galerie, am crezut că am intrat într-o primărie de sat unde se află harta ținutului.” Doamna de Cambremer îmi întoarse de data asta cu hotăiire spatele. „Nu crezi că totul a fost destul de rău orînduit? o întrebă soțul ei cu solitudinea plină de milă cu care ar fi putut-o întreba cum a îndurat o tristă ceremonie. Sînt și lucruri frumoase.” Dar cum reaua voința cînd regulile fixe ale unui gust sigur nu-i impun niște limite

318

inevitabile, critică totul, în persoana sau în casa unor oameni -care te-au înlocuit: „Da, dar nu sînt la locul lor. Și care sînt cîr atît de frumoase? - Cred că ați observat”, spuse doamna de Cambremer cu o tristețe hotărîtă, „unele pînze de Jouy își arată urzeala, în salonul ăsta sînt lucruri peste măsură de uzate! Și bucata aceea de stofă, cu trandafirii aceia mari, ce seamănă cu o cîvertură țărănească”, spuse doamna de Cambremer, a cărei pseudocultură se aplica numai filosofiei idealiste, picturii impresioniste și muzicii lui Debussy. Și pentru a nu vorbi doar în numele luxului, ci și în numele bunului gust: „Și-au pus Ta ferestre perdele! Ce greșală de stil! Ce vreți, oamenii ăsta nu știu anumite lucruri, unde ar fi putut să le învețe? Trebuie să fie niște negustori bogați care s-au retras din comerț. La urma urmei, nici nu-i chiar foarte rău ce au făcut aici... - Sfeșnicele mi s-au părut foarte frumoase”, spuse marchizul, fără să se știe de ce sfeșnicele făceau pentru el -excepție, tot așa cum, în mod inevitabil, de fiecare dată cînd era vorba despre o biserică, fie ea catedrala din Chartres, din Reims, din Amiens, sau biserica din Balbec, el se grăbea totdeauna să admire: „Orga, amvonul și cutia milelor.” „Cît privește grădina, mai bine sa nu mai vorbim, spuse doamna de Cambremer. E un dezastru. Toate aleile sînt strîmbe de-a binelea!”

În timp ce doamna Verdurin servea cafeaua, mi-am aruncat privirea pe scrisoarea pe care mi-o dăduse domnul de Cambremer, prin care mama sa mă invita la cină. Scrisă cu o cerneală slabă, ea punea în evidență o individualitate pe care aveam să o recunosc de-acum înainte dintre toate celelalte, fără ca să fie nevoie să recurg la ipoteza unor penițe speciale, așa cum nici pictorul nu are nevoie de culori rare și misterios fabricate pentru a-și exprima viziunea originală. Chiar și un paralytic atins de agrafie după un atac și privind literele ca pe un desen, fără a ști să le citească, ar fi înțeles că doamna de Cambremer aparține unei străvechi familii cu tradiții aristocratice, dar care știuse și să cultive cu entuziasm literele și artele. El ar fi ghicit totodată cam în ce ani marchiza învățase simultan să scrie și să cinte la pian muzică de Chopin. Era perioada cînd oamenii bine crescuți respectau regula amabilității și pe cea zisă a celor trei adjective. Doamna de Cambremer combina cele două reguli. Nu-mi era de ajuns un adjectiv măgulitor, ea îi adăuga (după o ^{TM}ică pauză) un al doilea, apoi (după o a doua pauză) un al ^{ea}- Dar, în căzui ei, și împotriva scopului social și literar

pe care și-l propunea, succesiunea celor trei epitete căpăta, în biletele doamnei de Cambremer, nu aspectul unei progresiuni, ci cel al unui *diminuendo*. Doamna de Cambremer îmi spusese în această primă scrisoare că îl văzuse pe Saint-Loup și că îi prețuisese mai mult decât niciodată calitățile „unice - rare - reale”, că el unna să se întoarcă împreună cu un prieten (tînărul care o iubea pe noră), și că dacă voiam să vin cu sau fără ei să cinez la Feterne, ea ar fi fost „încântată - fericită - mulțumită.” Poate că, tocmai pentru că dorința de a fi amabilă nu era egalată, în cazul ei, de fertilitatea imaginației și de bogăția vocabularului, această doamnă, care ținea să pronunțe trei exclamații, nu avea puterea de a da, în cea de a doua și cea de a treia, decât un ecou tot mai stins al celei dintîi. Dacă ar mai fi existat un al patrulea adjectiv, din amabilitatea inițială nu ar mai fi rămas nimic. În sfîrșit, dintr-o simplitate rafinată, care produsese, fără îndoială, o mare impresie asupra familiei și chiar asupra cercului de cunoștințe, doamna de Cambremer își luase obiceiul să înlocuiască cuvîntul „sincer”, care ar fi putut să pară în cele din urmă mincinos, prin cuvîntul „adevărat.” Și pentru a arăta că e vorba de ceva sincer, ea rupea alianța convențională ce ar fi plasat adjectivul „adevărat” înainte substantivului, așezîndu-l curajos după. Scrisorile ei se terminau cu: „Te asigur de prietenia mea adevărată.” „Te asigur de simpatia mea adevărată.” Din nefericire totul se transformase într-o formulă, și această sinceritate afectată crea încă și mai mult o impresie de politețe'mincinoasă decât străvechile formule la înțelesul cărora nu ne mai gîndim. Eram de altfel stingherit în lectura de zgomotul nedeslușit al conversațiilor, dominat de vocea mai puternică a domnului de Charlus, ce continua pe aceeași temă, spunîndu-i domnului de Cambremer: „Vrînd să-mi dai locul, mă faci să mă gîndesc la un domn care mi-a trimis azi-dimineață o scrisoare pe adresa «alteța sa baronul de Charlus» pe care o începea prin: «Monsenior». -într-adevăr, cel ce vă scria exagera puțin”, îi răspunse domnul de Cambremer rîzînd discret. Domnul de Charlus nu-i împănași veselie (pe care el i-o provocase). „Și totuși, dragul meu. îi spuse el, observă că din punct de vedere heraldic, el are dreptate: îți dai seama că nu vorbesc decât ca despre un altul. Dar ce vrei, istoria este istorie, nu depinde de noi și nici nu putem să o schimbăm. Nu ți-1 voi cita pe împăratul Wilhelm, care la **Kiel mi-a spus** întruna monsenior⁴²³. Am auzit că îi numea astfel pe toți ducii francezi, ceea ce ar fi abuziv, și ceea ce este poate

pp eri, ar fi trebuit să-i fie contestată și

ducelui de Lorena

Ait - hunt

doar o delicată atenție care, dincolo de noi, se îndreaptă către Franța. - Delicată și mai mult sau mai puțin sinceră, spuse domnul de Cambremer. - Nu sînt de părerea dumitale. Observă că personal nu-mi place un nobil de mîna a treia ca acest Hohenzollern⁴²⁴, care pe deasupra mai este și protestant, și care l-a deposedat pe vărul meu, regele de Hanovra⁴²⁵”, adăugă domnul de Charlus, ce părea că ține mai mult la Hanovra decât la Alsacia-Lorena. „Dar cred că împăratul are față de noi simțăminte cu adevărat sincere⁴²⁶. Imbecilii îți vor spune că este un împărat de comedie⁴²⁷. Dimpotrivă, este minunat de inteligent. Nu se pricepe la pictură și l-a silit pe domnul Tschudi⁴²⁸ să retragă tablourile lui Elstir din muzeele naționale. Dar nici lui Ludovic al XIV-lea nu-i plăceau maeștrii olandezi⁴²⁹, și el se dădea în vînt după lux și pompă, și totuși a fost un mare suveran. Wilhelm al II-lea și-a înarmat țara din punct de vedere militar și naval, cum n-a făcut Ludovic al XIV-lea, și nădăjduiesc că domnia lui nu va cunoaște niciodată nenorocirile care au întunecat sfîrșitul domniei aceluia pe care îl numim în mod obișnuit Regele-Soare. Republica a săvîrșit o mare greșală, după părerea mea, respingînd amabilitatea lui

Hohenzollern sau răspunzându-i cu zgîrcenie. El își dă foarte bine seama și spune, cu acel dar de a nu se exprima pe care îl are: «Vreau doar o strîngere de mînă, nu să se scoată pălăria în fața mea⁴³⁰». Ca om, este josnic; și-a părăsit, și-a trădat, și-a renegat cei mai buni prieteni în împrejurări în care tăcerea lui a fost tot atît de urîță pe cît de măreață a fost tăcerea lor", continuă domnul de Charlus care, luat de propriile-i cuvinte, aluneca spre afacerea Eulenburg⁴³¹ și își amintea ceea ce-i spusese unul dintre inculpații cei mai de seamă: «împăratul are neîndoiește multă încredere în discreția noastră dacă a îndrăznit să îngăduie un asemenea proces! Dar nu s-a înșelat avînd încredere în noi. Am fi tăcut pînă și pe eșafod». De altfel, toate acestea nu au nici o legătură cu ceea ce voiam să spun, și anume că în Germania, ca prinți aflați sub suzeranitatea unui vasal al împăratului sîntem Durchlaucht⁴³², iar că în Franța Wlul nostru de alteță era public recunoscut⁴³³. Saint-Simon pretinde că l-am dobîndit prin abuz⁴³⁴, dar se înșală cu aesăvîrsire. Motivul pe care-l dă, și anume că Ludovic al IV-lea ne-a interzis să-l numim Regele Preacreștin, și ne-a Poruncit să-l numim doar Rege, dovedește doar că eram depen-¹¹ e' \$' nicidecum că nu aveam calitatea de principii, fi

H

321

și multor altora⁴³⁵! De altfel, mai multe titluri ale noastre vin de la casa de Lorena, prin Therese D'Espinoy, străbunica mea, care era fata gentilomului de Commercy⁴³⁶." Dîndu-și seama că Morel îl ascultă, domnul de Charlus își dezvolta și mai mult argumentele. „I-am atras atenția fratelui meu că nu în partea a treia a Almanahului Gotha⁴³⁷, ci în cea de a doua, ba chiar în prima, ar trebui să se găsească însemnarea despre familia noastră", spuse el, fără să-și dea seama că Morel nu știa ce este Almanahul Gotha. „Dar îl privește, este mai mare decît mine și dacă găsește că lucrurile trebuie să rămînă astfel, nu mi rămîne decît să închid și eu ochii. - Domnul Brichot mi-a spus lucruri foarte interesante", i-am spus eu doamnei Verdurin care venea către mine, și am

băgat în buzunar scrisoarea trimisă mie de doamna de Cambremer. „Este un om cultivat și foarte de treabă, îmi răspunse ea cu multă răceală. E lipsit de originalitate și de bun gust, dar are o memorie extraordinară. Despre străbunii celor pe care îi avem aici în astă seară, emigranții, se spunea că nu uitaseră nimic. Dar ei aveau cel puțin scuza, spuse ea, împrumutînd cuvintele lui Swann, că nu învățaseră nimic. În timp ce Brichot știe totul și ne aruncă în cap, în timpul cinei, cu vrafuri de dicționare. Cred că acum știi și dumneata totul cu privire la înțelesul numelui cutărui oraș, al cutărui sat.” În timp ce doamna Verdurin vorbea, mă gîndeam că îmi făgăduisem să-i cer ceva, dar nu-mi puteam aminti ce anume. „Sînt sigur că vorbiți despre Brichot, spuse Ski. Chantepie, și Freycinet, și cîte altele, căci nu v-a scutit de nimic. Te-am privit, draga mea Patroană. - Te-am văzut și eu, era cît pe ce să izbucnesc.” Nu aș putea spune astăzi cum era îmbrăcată doamna Verdurin în acea seară. Poate nici chiar atunci nu știam, căci nu am spirit de observație. Dar simțind că toaleta ei era oarecum pretențioasă, i-am spus cîteva cuvinte amabile și chiar pline de admirație. Ea era ca aproape toate femeile, care își închipuie că un compliment ce li se face este expresia strictă a adevărului și că este o judecată imparțială, irezistibilă, ca și cum ar fi vorba de un obiect de artă ce nu are nici o legătură cu o persoană. De aceea îmi puse pe un ton serios care mă făcu să mă înroșesc la gîndul ipocriziei mele, următoarea întrebare orgolioasă și naivă, obișnuită în asemenea împrejurări: „Îți place? - Vorbiți despre Chantepie, sînt sigur”, spuse domnul Verdurin, apropiindu-se de noi. Fusesem singurul care, gîndindu-mă la bucata de mătase verde și la ° mireasmă de lemn, nu remarcasem că, enumerîndu-și

322

etimologiile, Brichot stîrnise rîsul celorlalți. Și cum impresiile ce confereau, din punctul meu de vedere, valoare lucrurilor, erau dintre acelea pe care ceilalți sau nu le au, sau le îndepărtează fără a sta pe gînduri ca pe niște stări neînsemnate, și care deci, dacă aș fi putut să le comunic, ar fi rămas neînțelese sau ar fi fost disprețuite, ele erau cu desăvîrșire inutilizabile pentru mine și, mai mult, aveau inconvenientul de a mă face să trec drept prost în ochii doamnei Verdurin, care vedea că „înghițisem” spusele lui Brichot, tot așa cum îi părusem prost doamnei de Guermantes pentru că mă simțeam bine în salonul doamnei d'Arpajon. În privința lui Brichot exista totuși un alt motiv. Eu nu aparțineam micului clan. Și în orice clan, fie el monden, politic, literar, capeți o ușurință perversă de a descoperi într-o conversație, într-un discurs oficial, într-o nuvelă, într-un sonet, tot ceea ce preacinstitul cititor nu s-ar fi gîndit niciodată să vadă în ele. De multe ori mi s-a întîmplat, citind cu o anumită emoție o povestire iscusit istorisită de un academician vorbăreț și bătrînicos, să fiu pe punctul de a-i spune lui Bloch, sau doamnei de Guermantes: „Ce frumoasă povestire!” cînd, înainte ca eu să fi deschis gura, ei exclamau fiecare într-un limbaj diferit: „Dacă vrei să te distrezi, citește o povestire scrisă de cutare. Niciodată prostia omenească nu a mers atît de departe.” Disprețul lui Bloch provenea mai ales din faptul că anumite efecte stilistice, plăcute de altfel, se cam veștejiseră; disprețul doamnei de Guermantes, din faptul că povestirea părea să dovedească / tocmai contrariul a ceea ce voia să spună autorul, pentru motive pe care ea avea ingeniozitatea să le deducă, dar la care eu nu m-aș fi gîndit niciodată. Am fost tot atît de surprins văzînd ironia pe care o ascundea amabilitatea aparentă a soților Verdurin față de Brichot, ca atunci cînd, după cîteva zile, la Feterne, i-am auzit pe soții Cambremer spunîndu-mi, după ce făcusem în fața lor elogiul entuziast al castelului La Raspeliere: „Nu-i cu putință să fii sincer, după ce l-au transformat în halul în care l-ai văzut.” Este adevărat că au recunoscut că vesela era frumoasă. Eu nu o văzusem, așa cum nu văzusem nici per-deluțele de prost gust. „Acum, cînd te yei întoarce

la Balbec, ^{vei} ști ce înseamnă Balbecul", spuse ironic domnul Verdurin. Mă interesau tocmai lucrurile pe care le aflam de la Brichot. În Privința genului său de inteligență, el era tocmai acela ce fusese odinioară foarte gustat de către micul clan. Brichot vorbea cu ^{aceeași} ușurință enervantă, dar cuvintele sale nu mai erau

323

ascultate, ele trebuiau să învingă o tăcere ostilă sau tot felul de ecouri neplăcute; se schimbaseră nu ceea ce spunea el, ci acustica salonului și dispoziția publicului. „Păzea!" zise în șoaptă doamna Verdurin, arătându-mi-l pe Brichot. Acesta, care, deși nu mai vedea bine, avea auzul ascuțit, aruncă spre Patroană o privire rapidă, de miop și de filosof. Deși ochii săi aveau vederea slăbită, mintea lui îmbrățișa lucrurile cu o privire mai cuprinzătoare. El vedea cât de puțin trebuie să aștepti de la acțiunile umane, și se resemnase. Desigur, suferea. Se întâmplă că pînă și cel care, într-o singură seară, într-un mediu unde de obicei place, ghicește că ceilalți l-au găsit cam frivol sau prea pedant, sau prea stingaci, sau prea îndrăzneț etc, să se întoarcă acasă simțindu-se nefericit. Adeseori el le-a părut celorlalți absurd sau demodat din cauza unor păreri, a unui sistem de a vedea. Adeseori el știe prea bine că ceilalți nu sînt la înălțimea lui. Ar putea cu ușurință să disece sofismele cu ajutorul cărora ei l-au condamnat în mod tacit, vrea să se ducă într-o vizită, să scrie o scrisoare: înțelept însă fiind, nu face nimic din toate acestea, ci așteaptă invitația din săptămîna următoare. Uneori asemenea disgrății durează nu numai o seară, ci luni la rînd. Datorate instabilității judecăților mondene, ele o agravează și mai mult. Căci cel care știe că doamna X... îl disprețuiește, simțind că este stimat în salonul doamnei Y..., o declară pe aceasta superioară și emigrează în salonul ei. De altfel, nu-i locul aici să-i zugrăvim pe acești oameni superiori vieții mondene, dar care nu au știut să se realizeze în afara ei, ce sînt fericiți cînd sînt primiți într-un salon, plini de amărăciune cînd sînt ignorați, descoperind în fiecare an cusururile amfitrioanei pe care o tîmîiau, și geniul celei pe care nu o prețuiseră la adevărata ei valoare, chiar dacă se întorceau la prima lor iubire după ce sufereau de inconvenientele iubirilor următoare, iar inconvenientele primei iubiri vor fi fost întrucîtva uitate. Din aceste scurte dizgrații puteai deduce cît de mult îl mîhnea pe Brichot dizgrația pe care o avea de îndurat din partea unei iubiri pe care o știa definitivă. Nu ignora că doamna Verdurin rîdea uneori în fața tuturor de el, ba chiar și de infirmitățile sale. Și știind că nu trebuie să se aștepte la mare lucru din partea semenilor, și resemnîndu-se, socotea totuși că Patroana era prietena lui cea mai bună. Dar, văzînd roșeața ce se ivise pe chipul universitarului, doamna Verdurin înțelese că el o auzise și își făgădui să fie amabilă cu el tot restul serii. Nu m-am putut împiedica să-i spun că nu se purta prea frumos cu Saniette-

324

Pter 'ne

„Cum așa! Dar el ne adoră, nici nu știi ce însemnăm pentru el! Soțul meu este urleori enervat de prostia lui, și trebuie să recunoaștem că are de ce, dar în acele momente de ce nu ripostează, în loc să se poarte ca un cîine ce linge picioarele stăpînului? Nu-mi place o asemenea purtare. Oricum, încerc întotdeauna să-mi calmez bărbatul, pentru că dacă ar merge prea departe, Saniette ar fi silit să nu mai pună piciorul în casa noastră; și nu aș vrea asta, pentru că, ti-o*spun dumitale, nu mai are un ban, cinează aici de nevoie. Și apoi, la urma urmei, n-are decît să se supere și să nu se mai întoarcă, ce-mi pasă mie, cînd ai nevoie de ceilalți încerci să nu fii chiar atît de idiot. - Ducatul d'Aumale⁴³⁸ a fost multă vreme în familia noastră, înainte de a aparține familiei regale franceze, îi explica domnul de Charlus domnului de

Cambremer, în fața lui Morel, care era cu totul uluit și căruia, la drept vorbind, toată acea disertație îi era dacă nu adresată, cel puțin destinată. Aveam prioritate asupra tuturor prinților străini⁴³⁹; fi-aș putea da nenumărate exemple. Prințesa de Croy⁴⁴⁰, vrînd, la înmormîntarea fratelui regelui, să îngenuncheze în spatele străbunicii mele, aceasta îi spuse de la obraz că nu avea dreptul la pernă, îi ordonă ofițerului de serviciu să i-o ia și i-o duse regelui, care-i porunci doamnei de Croy să-i ceară scuze doamnei de Guermantes la ea acasă⁴⁴¹. Ducele de Burgundia⁴⁴² venind la noi cu portăreii, cu bagheta⁴⁴³ înălțată, am obținut de la rege să o coboare. Știu că nu este frumos să vorbești despre virtuțile alor tăi. Dar este știut de toată lumea că ai noștri s-au aflat totdeauna în primele rînduri în clipa primejdiei. Strigătul nostru de luptă, cînd am renunțat la cel al ducilor de Brabant⁴⁴⁴, a fost «Passavant⁴⁴⁵». Astfel încît este destul de legitim ca dreptul de a fi pretutindeni cei dintîi, pe care l-am revendicat timp de secole în războaie, să fie apoi al nostru la curte. Și, pe legea mea, acest drept ne-a fost recunoscut și aici totdeauna. Îți voi cîta ca dovadă și o întîmplare cu prințesa de Baden⁴⁴⁶. Cum uitase de sine pînă la a vrea să-i dispute rangul ducesei de Guermantes, despre care tocmai ți-am vorbit, și voise să intre pînă la rege, folosindu-se de o ușoară ezitare pe care o avuse^{Se P^oafe ruda mea (deși n-ar fi trebuit să o aibă), regele strigă Puternic: «Intră, intră verișoară, doamna de Baden știe prea ce-ți datorează⁴⁴⁷». Și avea acest rang ca ducesă de T^{ates} ^e? ' Prⁿ ea ms^? ' aparținea unei foarte nobile •!' "e vreme ce era prin mamă nepoata reginei Poloniei, a s nei Ungariei, a Electorului palatin, a prințului de Savoie-}

325

Carignan și a prințului de Hanovra, mai tîrziu rege al Angliei⁴⁴⁸. - *Maecenas atavis edite regibus*⁴⁴⁹! spuse Brichot, adresîndu-se domnului de Charlus, care răspunse acestei politeți printr-o ușoară înclinare a capului. - Ce spui? Îl întrebă doamna Verdurin pe Brichot, căci vroia să-l facă să uite cuvintele pe care le spusese despre el cu cîteva clipe în urmă. - Vorbeam, să mă ierte Dumnezeu, despre un dandy care era floarea nobilimii (doamna Verdurin încruntă din sprîncene), cam în secolul lui Augustus (doamna Verdurin liniștită acum, dată fiitfd îndepărtarea în timp a aceluia personaj, luă o expresie mai senină), despre un prieten al lui Vergiliu și al lui Horațiu, care mergeau cu lingușeala pînă la a-i vorbi în față despre originile sale nu numai aristocratice, dar și regale, într-un cuvînt, mă refeream la Mecena, la un șoarece de bibliotecă ce era prietenul lui Horațiu, al lui Vergiliu, al lui Augustus. Sînt sigur că domnul de Charlus știe foarte bine și în toate privințele cine era Mecena." Privind-o grațios pe doamna Verdurin cu coada ochiului, pentru că o auzise cum îi spune lui Morel să o viziteze peste două zile și se temea că nu va fi și el invitat: „Cred, spuse domnul de Charlus, că Mecena era un fel de Verdurin al Antichității." Doamna Verdurin nu-și putu stăpîni decît pe jumătate un surîs plin de satisfacție. Se duse către Morel. „Prietenul părinților dumitale este un om foarte agreabil, îi spuse ea. Se vede că este învățat și bine crescut. Se potrivește cu micul nostru grup. Unde locuiește la Paris?" Morel tăcu cu aroganță și propuse să se treacă la o partidă de cărți. Doamna Verdurin ceru ca mai întîi Morel să cînte puțin la vioară. Spre uimirea generală, domnul de Charlus, care nu vorbea niciodată despre marile talente pe care le avea, acom-panie, în stilul cel mai pur, ultima parte (neliniștită, chinuită, schumannescă, dar anterioară sonatei lui Franck) a sonatei pentru pian și vioară de Faure⁴⁵⁰. Am simțit că-i va dărui lui Morel, ce era înzestrat admirabil în ceea ce privește sunetul și virtuozitatea, tocmai ceea ce-i lipsea, cultura adică, și stilul. Dar m-am gîndit cu multă curiozitate la ceea ce unește într-unui și același om o țară fizică și un har spiritual. Domnul de Charlus nu era foarte diferit de fratele său, ducele de Guermantes. Ba chiar, cu cîteva clipe în urmă (dar asta se întîmpla rar), el vorbise o franceză tot atît

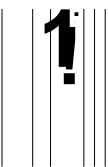
de proastă ca și acesta. Reproșându-mi (fără îndoială pentru ca să-i vorbesc în termeni călduroși despre Morel doamnei Verdurin) că nu vin niciodată să-l văd, iar eu invocînd discreția mea, el î¹¹¹¹

326

răspunsese: „Dar de vreme ce eu îți cer să vii, numai eu *aș putea să mă formalizez.*” O asemenea expresie ar fi putut fi rostită de ducele de Guermantes. La urma urmei, domnul de Charlus nu era decît un Guermantes. Dar fusese de ajuns ca natura să dezechilibreze îndeajuns de mult în el sistemul nervos, ca unei femei, cum ar fi făcut fratele său, ducele, el să-i prefere un păstor din Vergiliu sau un elev al lui Platon, și pe dată calități necunoscute ducelui de Guermantes și adeseori legate de acest dezechilibru făcuseră din domnul de Charlus un admirabil pianist, un pictor amator nu lipsit de gust, un bun vorbitor⁴⁵¹. Cine ar fi ghicit că stilul rapid, neliniștit, încîntător în care domnul de Charlus interpreta partea schumannescă a sonatei lui Faure⁴⁵² își avea corespondența - nu îndrăznim să spunem cauza - în alcătuirea fizică, în reaua potrivire a sistemului nervos al domnului de Charlus? Vom explica mai târziu ce înțelegem prin „reaua potrivire a sistemului nervos” și de ce un grec de pe vremea lui Socrate, un roman de pe vremea lui Augustus, puteau fi ceea ce știm că erau rămînînd în același timp bărbați pe deplin normali, și nu bărbați-femei, cum vedem astăzi. Avînd înclinări artistice, dar care nu se realizaseră, domnul de Charlus, mai mult decît ducele, își iubise mama, își iubise nevasta, și chiar multă vreme după aceea, cînd i se vorbea despre ea, avea în ochi lacrimi, dar superficiale, ca sudoarea unui om prea gras, a cărui frunte transpiră tot timpul. Doar că acestuia i se spune: „Ți-e foarte cald!” în timp ce ne prefacem că nu vedem lacrimile celorlalți. *Ne*, adică societatea înaltă; căci poporul nu rămîne nepăsător în fața lacrimilor, ca și cum un suspin ar fi mai grav decît o hemoragie. Tristețea care urmă morții soției sale, datorită deprinderii de a minți, nu-l împiedica pe domnul de Charlus să ducă o viață ce o contrazicea. Mai târziu chiar, avu nerușinarea să lase a se înțelege că în timpul ceremoniei funebre izbutise să-l întrebe pe un copil din cor cum se numește și unde locuiește. Și poate că era adevărat.

După ce au terminat de cîntat, mi-am îngăduit să cer și ceva de Franck, ceea ce păru a o face să sufere în aserffenea măsură pe doamna de Cambremer, încît n-am insistat. „E cu ^{ne}putință ca dumitale să-ți placă asemenea muzică”, îmi spuse ^{ea-} În schimb ceru să ni se cînte *Serbările* lui Debussy⁴⁵³, ceea ^ ne făcu să strigăm: „Sînt sublime” încă de la prima notă. Dar ^{or}el își dădu seama că nu știa decît primele măsuri și, Pilarește, fără intenția de a ne mistifica, începu un marș de

327

Meyerbeer. Din nefericire, fiindcă tranziția fu bruscă și el nu o anunță, toată lumea crezu că este tot muzică de Debussy, și se auzi în continuare strigătul de „Sublim!” Morel, dezvăluin-du-ne că autorul nu era cel al lui *Pelleas*⁴⁵⁴, ci acela care compusese *Robert Diavolul*⁴⁵⁻¹, introduse în adunare un moment glacial. Doamna de Cambremer nu avu timp să-] simtă, căci tocmai descoperise un caiet de Scarlatti⁴⁵⁶ și se aruncase asupra-i cu o pornire isterică. „Cîntați asta, uite, e divin”, strigă ea. Și totuși din acest autor multă vreme disprețuit, înaintat de puțină vreme în rîndul celor ce se bucurau de cele mai mari onoruri, ea alegea, în nerăbdarea-i febrilă, una dintre acele compoziții blestemate care v-au împiedicat adineauri să dormiți și pe care o nemiloasă elevă o reîncepe la nesfîrșit la etajul de sus sau de jos. Dar Morel se săturase de atîta muzică, și cum ținea să joace cărți, domnul de Charlus, pentru a participa și el la partidă, ar fi vrut să se treacă la un whist. „I-a spus Patronului că este prinț, îi spuse Ski doamnei de Verdurin, dar nu-i adevărat, se trage dintr-o familie burgheză de mărunți arhitecți. - Vreau să știu ce spuneai despre Mecena. Mă amuză!” îi spuse din nou doamna Verdurin lui Brichot cu o amabilitate ce-l îmbăta pe acesta de-a binelea. De aceea, pentru a străluci în fața Patroanei și poate și în fața mea: „La drept vorbind, doamnă, Mecena mă interesează mai ales pentru că el este primul apostol de seamă al acelu Dumnezeu chinezesc care numără astăzi în Franța mai mulți adepți decît Brahma, decît Christos însuși, al preaputernicului Dumnezeu Je^Men-Fu.” Doamna Verdurin nuse mai mulțumea în asemenea cazuri să-și cufunde capul în palme. Ea se năpustea, precum acele insecte numite efemere, asupra prințesei Sherbatoff; dacă aceasta era alături, Patroana se agăța de subsuoara prințesei, își înfigea unghiile în ea, și își ascundea timp de cîteva clipe capulca un copil care se joacă de-a v-ați ascunselea. Se putea crede astfel că rîde cu lacrimi îndărătul acelu protector, deși ea putea să nu se gîndească la nimic, asemenea oamenilor care în timp ce rostesc o rugăciune mai lungă, au înțeleaptă precauție de a-și acoperi fața cu mîinile. Doamna Verdurin îi imita ascultînd cvartetele lui Beethoven⁴⁵⁷, atît pentru a arăta că pentru ea sînt ca o rugăciune, cît și pentru a nu lăsa să se vadă că doarme. „Vorbesc foarte serios, doamnă, spuse Brichot. Cred ca prea mulți oameni își petrec astăzi timpul privindu-și propriul buric de parcă ar fi centrul lumii. Nu am nimic să obiectez unei

doctrine ca aceea care vorbește despre o nirvana ce tinde să ne dizolve în marele Tot (care, ca și Miinchen și Oxford, este mult mai aproape de Paris decît Asnieres sau Bois-Colombes), dar nu se cuvine nici pentru un bun francez, și nici chiar pentru un bun european, cînd japonezii sînt poate la porțile Bizanțului nostru, ca niște antimilitariști socializați să discute cu gravitate despre virtuțile cardinale ale versului liber.” Doamna Verdurin crezu că poate să se desprindă de umărul îndurerat al prințesei și lăsa să i se vadă din nou fața, nu fără a se preface că-și șterge ochii și că răsufală adînc de cîteva ori. Dar Brichot voia să mă bucur și eu de spectacol, și știind, din experiența sa neasemuită de președinte al unor comisii în fața cărora se susțineau teze de doctorat, că tinerii sînt foarte măguliți cînd îi cerți, cînd le dai importanță, cînd îi lași să te trateze drept reacționar: „Nu aș vrea să mă lepăd de zeii Tinereții, spuse el, aruncîndu-mi acea privire furișă pe care un orator o îndreaptă pe ascuns cuiva ce se află în sală și al cărui nume îl citează. Nu aș vrea să fiu condamnat ca eretic sau întors la erezie în

bisericuța mallarmeană⁴⁵⁸, unde noul nostru prieten, ca toți cei de vîrsta lui, a slujit neîndoielnic liturghia ezoterică, măcar ca un copil de cor, și s-a arătat decadent sau cavaler al ordinului Rose-Croix⁴⁵⁹. Dar noi am văzut prea mulți asemenea intelectuali ce adoră Arta cu A mare și care, cînd nu le mai ajunge să se alcoolizeze cu romanele lui Zola, își fac injecții cu poemele lui Verlaine. Deveniți eteromani din devoțiune pentru Baudelaire, ei nu vor mai fi capabili de efortul viril pe care patria li—1 poate oricînd cere, anesteziati cum sînt de marea nevroză literară în atmosfera caldă, moleșitoare, grea de miasme nesănătoase, a unui simbolism ce aduce cu un loc unde se fumează opium." Incapabil să mă prefac a arăta fie și cea mai mică admirație pentru cupletul inept și compozit al lui Brichot, m-am întors către Ski și l-am asigurat că se înșela cu totul în privința familiei căreia îi aparținea domnul de Charlus; îmi răspunse că știe ce spune și adăugă chiar că eu îi precizasem că adevăratul său nume era Gandin, Le Gandin. „Ți-am spus, i-am răspuns eu, ca -doamna de Cambremer este sora unui inginer, domnul Legrandin. Nu ți-am vorbit niciodată de domnul de Charlus. Din punctul de vedere al originii, între el și doamna de Cambremer distanța e tot atît de uriașă ca între Marele Conde⁴⁶⁰ și Racine. - Atunci nu am înțeles bine", spuse Ski din vîrful buzelor, fără să se scuze că greșise, așa cum nu se scuzase nici cu cîteva ore în urmă, cînd fusesem cît pe ce să pierdem trenul

isitp

329

din cauza lui⁴⁶¹. „Rămîi multă vreme aici?" îl întrebă doamna Verdurin pe domnul de Charlus, în care presimțea un fidel al casei și nevrînd să-1 știe întors prea curînd la Paris. „Nu se știe niciodată, îi răspunse pe un ton nazal și tăragănat domnul de Charlus. Mi-ar plăcea să rămîn pînă la sfîrșitul lui decembrie. -Ai dreptate, spuse doamna Verdurin; atunci e timpul celor mai frumoase furtuni. - La drept vorbind nu asta m-ar hotărî să rămîn. De cîtăva vreme am fost cam nepăsător față de sfîntul arhanghel Mihail, patronul meu, și aș vrea să mă răscumpăr rămînînd pînă în ziua sărbătoririi sale, ce are loc la 29 septembrie, la abația du Mont. - Te interesează mult asemenea lucruri?" îl întrebă doamna Verdurin, care ar fi reușit poate sași înăbușe

anticlericalismul jignit, dacă nu s-ar fi temut că o excursie atît de lungă nu ar fi lipsit-o timp de patruzeci și opt de ore de violonist și de baron. „Poate că din cînd în cînd nu auzi bine, îi răspunse cu obrăznicie domnul de Charlus. Ți-am spus că sfîntul Mihail este unul dintre glorioșii mei patroni.” Apoi, surîzînd cu o binevoitoare privire extatică, uitîndu-se țintă în depărtare, cu vocea întărită de o exaltare ce-mi păru nu numai estetică, ci și religioasă: „E atît de frumos la slujbă cînd se spun rugăciunile ce însoțesc binecuvîntarea pînii și a vinului și cînd Mihail stă în picioare lîngă altar, în sutană albă, legănînd o cădelniță de aur și înconjurat de asemenea valuri de parfumuri încît miresma lor urcă pînă la Dumnezeu! - Ne-am putea duce în grup, sugeră doamna Verdurin, deși avea oroare de preoți. -Atunci”, continuă domnul de Charlus care, pentru alte motive, dar la fel ca și bunii oratori din Cameră, nu răspundea niciodată cînd era întrerupt și se prefăcea că nu a auzit, „ar fi încîntător să-1 vedem pe tînărul nostru prieten interpretînd muzică de Palestrina și chiar o arie de Bach. Ar fi nebun de bucurie, și bunul abate de asemenea. Și este cel mai mare omagiu, cel puțin cel mai mare omagiu public, pe care i-1 pot aduce sfîntului meu patron. Și ce exemplu binevenit ar fi pentru credincioși! îi vom vorbi despre toate astea pe dată acestui tînăr și muzical Angelico, dar și militar precum sfîntul Mihail”.

Saniette, chemat să participe la joc, declară că nu știe să joace whist. Iar Cottard văzînd că nu mai e mult pînă la plecarea trenului, începu pe dată o partidă de ecarte cu Morel. Domnul Verdurin, furios, se răsti la Saniette: „Nu te pricepi la nimic!” strigă el, mînios că pierduse prilejul de a juca o partidă de whist, și încîntat că a găsit în schimb ocazia să-1 insulte pe fostul arhivar. Acesta, terorizat, luă o expresie spirituală: „Ba

330

da, mă pricep să cînt la pian”, spuse el. Cottard și Morel se așezaseră față în față. „Începe dumneata, spuse Cottard. - Ce-ar fi dacă ne-am apropia puțin de masa de joc, îi spuse domnului de Cambremer domnul de Charlus, neliniștit cînd îl văzu pe violonist împreună cu Cottard. Este la fel de interesant ca și acele chestiuni privitoare la etichetă care în vremea noastră nu mai înseamnă mare lucru. Singurii regi care ne mai rămîn, în Franța cel puțin, sînt regii din jocurile de căiți, și mi se pare că ei vin cu nemiluita în mîinile tînărului virtuoz”, adăugă el curînd, cu o admirație pentru Morel care se extindea pînă și asupra felului lui de a juca cărți, pentru a-1 măguli de asemenea, și, în sfîrșit, pentru a explica mișcarea pe care o făcea aplecîndu-se peste umărul violonistului. „leu tai”, spuse pocind cuvintele Cottard și toți pufniră în rîs, așa cum făceim și elevii săi și șeful clinicii, cînd Maestrul, chiar la căpățiul unui bolnav pe moarte, rostea, cu o mască impasibilă de epileptic, una din obișnuitele lui glume. „Nu prea știi ce trebuie să joc, spuse Morel, consultîndu-se cu domnul de Cambremer. - Cum vrei, oricum vei fi bătut, ori joci cartea asta, ori joci cartea cealaltă, e egal. - Egal... Galli-Marie⁴⁶²? spuse doctorul, stre-curînd către domnul de Cambremer o privire insinuantă și binevoitoare. Era ceea ce numim o adevărată divă, era un vis, o Carmen cum nu va mai fi vreo alta. Era femeia întrutotul potrivită pentru acel rol. Îmi plăcea de asemenea să o aud pe Ingalli⁴⁶³-Marie.” Marchizul se ridică cu acea vulgaritate disprețuitoare a nobilului care nu înțelege că-1 insultă pe stăpînul casei cînd arată că nu i se pare că invitații acestuia sînt la înălțimea lui, și care se scuză, invocînd obiceiurile englezești, că folosește o expresie batjocoritoare: „Cine-i domnul ăsta care joacă cărți? Ce face în viață? *Ce treburi învîrtește!* îmi place să știi cu cine am de-a face, ca să nu mă împrietenesc cu oricine. Nu i-am auzit bine numele cînd mi-ai făcut cinstea de a mă prezenta.” Dacă domnul Verdurin, contînd pe aceste ultime cuvinte, l-ar fi prezentat într-adevăr invitaților săi pe domnul de Cambremer, acesta s-ar fi simțit foarte jignit. Dar știind că se întîmplase tocmai altminteri, el găsea că e frumos să-și arate bunătatea și modestia, în

afara oricărei primejdii. Domnul Verdurin devenise tot mai mîndru de prietenia sa cu Cottard de cînd doctorul ajunsese un profesor ilustru. Dar această mîndrie nu se mai exprima sub forma naivă de altădată. Pe vremea cînd Cottard abia dacă era cunoscut, dacă i se vorbea domnului Verdurin despre nevralgiile faciale

331

ale soției sale: „Nu-i nimic de făcut”, spunea el cu amorul propriu naiv al oamenilor ce cred că toți cei pe care-i cunosc sînt iluștri și că toată lumea cunoaște numele profesorului de canto al fiicei lor. „Dacă ar avea un doctor de mîna a doua, am putea încerca să găsim un alt tratament, dar cînd acest doctor se numește Cottard (nume pe care îl rostea de parcă ar fi spus Bouchard⁴⁶⁴ sau Charcot⁴⁶⁵), n-ai încotro”. Folosind un procedeu opus, și știind că domnul de Cambremer auzise cu siguranță vorbindu-se despre vestitul profesor Cottard, domnul Verdurin luă o expresie prostuță. „Este medicul nostru de familie, un suflet mare pe care îl iubim foarte mult și care și-ar da și viața pentru noi; nu-i un medic, e un prieten; nu cred că-l cunoști, sau că numele lui îți spune ceva; oricum, pentru noi este numele unui om minunat, al unui prieteri iubit, Cottard.” Acest nume, rostit cu modestie, îl înșelă pe domnul de Cambremer, care crezu că este vorba de un altul. „Cottard? Vorbești cumva de profesorul Cottard?” Tocmai atunci se auzea vocea susnumitului profesor care, neștiind bine cum să joace, spunea, privindu-și cărțile: „Aici s-au întîlnit atenienii. -Așa-i, este profesor, spuse domnul Verdurin. - Cum? E chiar profesoral Cottard? Nu te înșeli cumva? Ești sigur că e unul și același? Că e cel care locuiește pe strada Bac? - Da, locuiește pe strada Bac la numărul 43. îl cunoști? - Dar toată lumea îl cunoaște pe profesorul Cottard. Este o somitate! E ca și cum m-ai întreba dacă îi cunosc pe Bouffede Saint-Blaize⁴⁶⁶ sau pe Courtois-Suffit⁴⁶⁷. Am văzut eu că nu vorbește ca un om obișnuit, și de asta mi-am îngăduit să te întreb. - Ce mai trebuie sa adaug? Un atu?” întrebă Cottard. Apoi, pe neașteptate, cu o vulgaritate care ar fi fost enervantă chiar și într-o împrejurare erocă, atunci cînd un soldat vrea să-și exprime disprețul față de moarte prin cuvinte familiare, dar care devenea cu atît mai stupidă în legătură cu jocul de cărți, ce nu presupunea nici o primejdie, Cottard,

hotărîndu-se să joace atuul, luă o înfățișare întunecată de om deznădăjduit și, precum cei ce-și riscă pielea, juca acea carte de parcă și-ar fi jucat propria viață, strigînd: „La urma urmei, puțin îmi pasă!” Greșise, dar avu o consolare. În mijlocul salonului, într-un fotoliu confortabil, doamna Cottard, cedînd efectului irezistibil al siestei, se lăsase, după zadarnice strădanii, în voia somnului de neînvins și totuși superficial ce puneă totdeauna stăpînire pe ea la acea oră. Deși își ridica uneori capul spre a surîde, fi^e bătîndu-și parcă joc de ea, fie de teama de a lăsa fără răspuns

332

vreun cuvînt amabil ce i-ar fi fost adresat, cădea din nou, fără voie, pradă răului implacabil și delicios. Mai curînd decît zgomotul, o trezea astfel pentru o clipă doar privirea (pe care, ciin iubire, o vedea chiar și cu ochii închiși și o prevedea, căci aceeași scenă avea loc în fiecare seară și îi bîntuia somnul asemenea orei cînd trebuie să te trezești), prin care profesorul le atrăgea atenția celor de față asupra somnului soției sale. El se mulțumea la început să o privească și să surîdă, căci, în calitate de medic, condamna acel somn de după cină (cel puțin el se folosea de această explicație științifică pentru a se supăra în cele din urmă, dar nu-i sigur că era hotărîtoare, el avînd în acea privință cele mai variate păreri), iar ca soț atotputernic și glumeț, era încîntat să-și bată joc de soția sa, să o trezească mai întîi doar pe jumătate, pentru ca ea să adoarmă din nou și el să aibă plăcerea de a o trezi iarăși.

Acum doamna Cottard dormea de-a binelea. „Hei! Leontine, știu că tragi la aghioase, îi strigă profesorul. - Ascult ceea ce spune doamna Swann, dragă prietene, îi răspunse cu o voce slabă doamna Cottard, care căzu din nou în letargie. -Asta-i bună, exclamă Cottard, peste cîteva clipe o să susțină sus și tare că nu a dormit. Așa fac și pacienții care se duc la doctor spre a se plînge că nu dorm niciodată. - Poate că așa își închipuie ei”, „ spuse, rîzînd, domnul de Cambremer. Dar doctorului îi plăcea să contrazică tot atît de mult cît îi plăcea și să glumească, și mai ales el nu admitea ca un profan să îndrăznească să-i vorbească despre medicină. „Nu-ți poți închipui că nu dormi, hotărî el pe un ton dogmatic. - Așa e! răspunse, înclinîndu-se respectuos, marchizul, așa cum ar fi făcut Cottard odinioară. - Se vede bine, continuă Cottard, că nu ai administrat, cum am făcut eu, pînă la două grame de trional, fără să poți provoca starea de somn. - într-adevăr, într-adevăr, îi răspunse marchizul rîzînd triumfător, n-am luat niciodată trional, și nici vreun alt medicament dintre acelea care nu-și mai fac curînd efectul, dar îți strică stomacul. Cînd ai vmat ca mine toată noaptea în pădurea Chantepie, nu mai ai nevoie de trional ca să dormi. - Numai ignoranții spun asta, îi raspunse profesorul. Trionalul ridică uneori în mod cu totul remarcabil tonusul nervos. Știi măcar ce-i trionalul? - Da... am uzit că e un medicament pe care- l iei ca să dormi. - Nu ai ^{ras}puns la întrebarea mea”, continuă pe un ton doctoral profe- ^{care} de ^{tre} ori pe săptămîină, la Facultate, își „examina” eⁿții. „Nu te întreb dacă îl iei ca să dormi sau nu, ci ce este.

333

Poți să-mi spui cîte părți de amid și de etil⁴⁶⁸ conține? - Nu, răspunse domnul de Cambremer încurcat. Prefer să beau un pahar de coniac sau chiar de porto 345. - Care sînt de zece ori mai toxice, îl întrerupse doctorul. - în privința trionalului, îndrăzni să spună domnul de Cambremer, ați putea mai bine să vorbiți cu nevastă-mea, ea e abonată la toate astea. - Și știe probabil cam tot atît cît și dumneata. Oricum, dacă nevasta dumitale ia trional ca să doarmă, poți vedea că soția mea nu are nevoie de acest medicament. Haide, Leontine, mișcă-te, o să înțepenești, mă vezi pe mine că dorm după cină? Ce-o să faci la șazeci de ani, dacă dormi acum ca o babă? O să te îngrași, nu mai circulă bine sîngele... Nici măcar nu mă mai aude. -Asemenea somn după cină e

nesănătos, nu-i așa doctore? spUse domnul de Cambremer pentru a se reabilita pe lângă Cottard. După ce ai mâncat bine trebuie să te miști. - Astea sînt povești! îi răspunse doctorul. S-a găsit aceeași cantitate de hrană în stomacul unui cîine care stătuse nemișcat, și în stomacul unui cîine care alergase, ba chiar la primul digestia era mai înaintată. - Atunci somnul oprește digestia? - Depinde dacă este vorba de digestia esofagică, stomacală, intestinală; este inutil să-ți dau niște explicații pe care nu le-ai înțelege, de vreme ce nu ai studiat medicina. Haide, Leontine, sus... E timpul sa plecăm." Nu era adevărat, căci doctorul avea să-și continue partida de cărți, dar el nădăjduia să contrarieze astfel și mai tare somnul mutei căreia îi adresa, fără a mai primi vreun răspuns, cele mai savante îndemnuri. Fie că o voință tenace de a nu dormi persista în doamna Cottard, chiar aflată în stare de somn, fie că fotoliul nu-i sprijinea bine capul, acesta fu aruncat mecanic de la stînga la dreapta și de jos în sus, în gol, ca un obiect inert, iar doamna Cottard, legănată astfel, părea că ascultă muzică, sau că a intrat în ultima fază a agoniei. Acolo unde admonestările tot mai vehemente ale soțului eșuaseră, izbuti sentimentul propriei prostii: „Apa din cadă e caldută tocmai cît trebuie, șopti ea, dar penele din dicționar... exclamă ea, îndreptîndu-și capul. Dumnezeu sfinte, cît sînt de proastă! Ce tn-am apucat să spun? Mă gîndeam la pălăria mea, cred că am spus o prostie, era cît pe ce să adorm, de vină e focul ăsta afurisit." Toată lumea începu să rîdă, căci în încăpere nu ardea nici un foc.

„Vă bateți joc de mine, spuse, rîzînd ea însăși, doamna Cottard, care își șterse cu mîna de pe frunte, cu o ușurință de prestidigitator și o îndemînare de femeie ce se piaptănă'

334

ultimele urme de somn, vreau să prezint umilele mele scuze iubitei doamne Verdurin și să o rog pe ea să-mi spună adevărul." Dar surîsu-i se stinse repede, căci profesorul, care știa că soția lui încearcă să-i placă și se teme că nu va reuși, îi strică: „Uită-te în oglindă, ești roșie de parcă ți-ar fi ieșit pe față o acnee, parcă ai fi o țărancă bătrînă. - E încîntător, spuse doamna Verdurin, știe să glumească într-un fel care este numai al lui. Și 1-a smuls pe soțul meu din ghearele morții, după ce întreaga Facultate de medicină îl condamnase. Și-a petrecut trei nopți la căpățîiul lui, fără să închidă o clipă ochii. De aceea Cottard, pentru mine, adăugă ea pe un ton grav și aproape amenințător, ridicînd mîna către cele două sfere cu șuvițe albe ale tîmplelor sale muzicale, și ca și cum noi am fi vrut să-1 vorbim de rău pe doctor, este o ființă sfîntă. Ar putea să-mi ceară orice. De altfel, eu nu-i spun doctorul Cottard, ci doctorul Dumnezeu! Ba chiar spunînd asta îl calomniez, căci acest Dumnezeu repară în măsura posibilului o parte din nenorocirile de care celălalt este răspunzător. - Joacă atuul, îi spuse lui Morel domnul de Charlus pe un ton fericit. - Să vedem atuul, spuse violonistul. -Trebuia mai întîi să-ți anunți regele, spuse domnul de Charlus, ești distrat, dar cît de bine joci! - Am regele, zise Morel. - Frumos bărbat, răspunse profesorul. - Ce-i cu parii ăștia? întrebă doamna Verdurin, arătîndu-i domnului de Cambremer un superb ecuson sculptat deasupra căminului. Sînt *armoariile* dumitale? adăugă ea cu un dispreț ironic. - Nu, răspunse domnul de Cambremer. Sînt cele ale familiei d'Arrachepel⁴⁶⁹, de la care am moștenit casa, în care cei din familia noastră n-au vrut să schimbe nimic. Familia Arrachepel (odinioară Pelvilain, se spune) avea blazonul auriu, pe care figurau cinci țăruiși cu capetele roșii. Cînd s-a aliat cu familia Feterne, și-a schimbat blazonul, dar acesta n-a fost mtru nimic mai prejos decît primul⁴⁷⁰. - Înghite-o și pe asta, spuse în șoaptă doamna de Cambremer. - Străbunica mea era o

Arrachepel sau de Rachepele, cum vreți, căci amîndouă numele pot fi găsite în vechile hrisoave, continuă demnul de ^ambremer, care se înroși puternic, căci îi veni abia atunci ' eea cu care-1 înspăimîntase sofia lui și

se temu că doamna

erdurin va crede că este vizată de aceste cuvinte care nu aveau
nici o legătură cu ea. Istoria spune că în secolul al XI-lea,
Pnmul Arrachepel, Mace, zis Pelvilain, s-a arătat a avea o
r[^]ai^e Pricepere în a smulge țăruii pe cînd asedia vreo cetate⁴⁷¹.
Urⁱde și porecla de Arrachepel, sub care a fost înnobilat, și

335

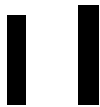
țăruii pe care îi vedeți pe blazon. Este vorba de niște țărui ce erau înfipti în pămînt și legați între ei, în fața fortificațiilor, pentru a le face inatacabile. Lor le spuneai atît de bine „pari”, si trebuie să observ că n-aveau nici o legătură cu „bețigașele plutitoare” ale bunului La Fontaine⁴⁷². Căci se spunea că datorită lor orice fortificație devenea inexpugnabilă. Bineînțeles că asemenea apărare este ridicolă în fața artileriei moderne. Dar trebuie să ne amintim că e vorba de secolul al XI-lea. - Totul are un aer învechit, spuse doamna Verdurin, dar micul turn are stil. -Ai, spuse Cottard, o baftă de... ageamiu, cuvînt pe care-l repeta pentru a nu-l rosti pe cel al lui Moliere⁴⁷³. Știți de ce e reformat regele de caro? - Aș vrea să fiu în locul lui”, spuse Morel, pe care serviciul militar îl plictisea de moarte. - Nu ești deloc un bun patriot, spuse domnul de Charlus, pișcîndu-l de ureche pe violonist. - Chiar nu știți de ce regele de caro e reformat? continuă Cottard, care ținea să-și plaseze glumele. Pentru că e chior. - Ai de-a face cu un adversar puternic, doctore, spuse domnul de Cambremer, pentru a-i arăta lui Cottard că știe cine este. - Acest tînăr este uimitor, îl întrerupse cu naivitate domnul de Charlus, arătîndu-l pe Morel. Joacă precum un zeu.” Acea cugetare nu-i plăcu prea mult doctorului, care răspunse: „Om trăi și om vedea. Orice naș își are nașul⁴⁷⁴. -Dama, asul”, anunță triumfător Morel, care era favorizat de soartă. Doctorul își înclină capul, în fața unui asemenea noroc, și mărturisi fascinat: „Splendid. - Am fost foarte mulțumiți să putem cina cu domnul de Charlus, îi spuse doamnei Verdurin doamna de Cambremer. - Nu-l cunoșteți? Este un bărbat destul de plăcut, deloc obișnuit, se vede că aparține unei *alte epoci*” (nici ea n-ar fi știut să spună care-i acea epocă), îi răspunse doamna Verdurin cu surîsul mulțumit al unei diletante, al unui judecător și al unei amfitrioane. Doamna de Cambremer mă întrebă dacă voi veni la Feterne cu Saint-Loup. Nu mi-am putut stăpîni un strigăt de admirație cînd am văzut luna atîrnînd ca un lampion portocaliu de bolta alcătuită din șiruri de stejari care porneau de la castel. „Asta nu-i nimic; curînd, cînd luna va fi sus pe cer și cînd valea va fi luminată, va fi de o mie de ori mai frumos. Iată ce nu aveți la Feterne! îi spuse ea pe un ton disprețuitor doamnei de Cambremer, care nu știa ce să răspundă, nevoind să-și vorbească de rău proprietatea, mai ales în fața chiriașilor. - Mai rămîneți cîtva timp pe aici, doamnă? o întrebă domnul de Cambremer pe doamna Cottard, ceea ce putea fi luat drept o vagă intenție de a o invita,

336

scutindu-l totodată de fixarea unei vizite. - Oh! desigur, domnule, țin mult, pentru copii, la acest exod anual. Orice s-ar spune, au nevoie de aer. Poate că gîndesc ca o ființă primitivă, dar cred că nici o cură nu face cît aerul curat, cînd e vorba de copii, și voi continua să cred asta chiar dacă mi s-ar dovedi cu cele mai bune argumente contrariul. Mutrișoarele lor arată încă de pe acum cu totul altfel. Facultatea voia să mă trimită la Vichy; dar acolo aerul nu e prea bun, și o să mă ocup de stomacul meu după ce băieții ăștia vor mai fi crescut puțin. Și apoi profesorul muncește tot timpul din greu și căldurile îl obolesc foarte mult. Găsesc că ai nevoie de o odihnă adevărată cînd ai tras

ca el tot anul. Oricum, vom rămîne măcar încă o lună. - în cazul ăsta, am putea să ne revedem. - Sînt silită să rămîn cu atît mai mult cu cît soțul meu trebuie să se ducă în Savoia, de unde se va întoarce doar peste cincisprezece zile. - îmi place mai mult partea dinspre vale decît cea care dă spre mare, spuse doamna Verdurin. La întoarcere o să aveți un timp splendid. -Ar trebui chiar să vedem dacă au fost înhămați caii la trăsura, pentru cazul că țineți neapărat să vă întoarceți în seara asta la Balbec, îmi spuse domnul Verdurin, dar eu nu văd de ce ar fi necesar. V-am duce acasă mîine dimineață cu trăsura. Vremea va fi cu siguranță frumoasă. Drumurile sînt foarte bune." I-am spus că-mi era c-u neputință să rămîn. „Oricum, nu-i încă timpul de plecare, obiectă Patroana. Lasă-i liniștiți, mai e vreme. Ce-or să facă dacă or să ajungă la gară cu o oră înainte de sosirea trenului? Mai bine se simt aici. Dar dumneata, micul meu Mozart, îi spuse ea lui Morel, neîndrăznind să i se adreseze de-a dreptul domnului de Charlus, nu vrei să rămîi? Avem aici camere minunate cu vedere spre mare. - Nu poate, îi răspunse domnul de Charlus în locul jucătorului atent, care nu auzise. Nu i s-a dat permisiie decît pînă la miezul nopții. Trebuie să se întoarcă la culcare, ca un copil ascultător și cuminte", adăugă el cu o voce amabilă, politicoasă, insistentă, ca și cum ar fi simțit o sadică voluptate folosind acea castă comparație și totodată apăsîndu-1 parcă pe Morel cu vocea, atingîndu-1, dacă nu cu mîna, cu acele cuvinte care păreau că-1 pipăie.

Domnul de Cambremer trăsese concluzia - după predica adresată mie de Brichtot - că sînt partizan al lui Dreyfus. Cum el îi era adversar înverșunat, din curtoazie începu să facă în fața mea elogiul unui colonel evreu care se purtase totdeauna foarte corect cu un văr al lui din familia de Chevreigny⁴⁷⁵, avansîndu-1

1

așa cum merita. „Și vărul meu avea idei cu totul opuse”, spuse domnul de Cambremer, ” fără a preciza în ce constau acele idei, pe care eu le-am simțit tot atât de învechite și de rău alcătuite ca și chipul lui și pe care câteva familii din unele mici orașe le aveau de foarte multă vreme. „Știi, găsesc că asta e foarte frumos!” încheie domnul de Cambremer. Este adevărat că nu folosea cuvântul „frumos” în sensul estetic prin care ar fi desemnat, pentru mama sau pentru soția lui, opere diferite, dar opere de artă. Domnul de Cambremer se slujea mai curînd de acest calificativ cînd felicita de exemplu vreo persoană slăbuță care se îngrășase. „Cum, ai luat trei kilograme în două luni? Foarte frumos din partea dumitale.” Pe o masă erau servite răcoritoare. Doamna Verdurin îi invită pe domni să-și aleagă ei înșiși băutura pe care o voiau. Domnul de Charkis se duse să bea un pahar și se întoarse repede spre a se așeza lîngă masa de joc, de unde nu se mai mișcă. Doamna Verdurin îl întrebă: „Ai băut oranjadă?” Atunci domnul de Charlus, cu un surîs grațios, pe un ton cristalin rar întîlnit la el, strîmbîndu-și buzele și unduindu-și șoldurile, răspunse: „Nu, am preferat băutura de alături, cred că e lichior de fragi, e o minune.” E ciudat că o anumită categorie de fapte tainice are drept consecință exterioară un anume fel de a vorbi sau de a gesticula care le dezvăluie. Dacă un domn crede sau nu în Imaculata Concepțiune, sau în nevinovăția lui Dreyfus, sau în pluralitatea lumilor, și nu vrea să vorbească despre toate acestea, nu vom găsi în vocea sau în mersul lui ceva care să-i dea în vileag gîndul. Dar cînd îl auzi pe domnul de Charlus zicînd cu vocea aceea ascuțită⁴⁷⁶, și cu acel surîs, și cu acele gesturi: „Nu, am preferat băutura de alături, lichiorul de fragi”, îți puteai spune: „la te uită, preferă sexul tare”, cu certitudinea ce-i îngăduie unui judecător să-l condamne pe un criminal care nu și-a mărturisit fărădelegea, unui medic să prevadă că un paralytic, care nu-și cunoaște poate el însuși boala, dar face anumite greșeli de pronunție caracteristice, își va da obștescul sfîrșit peste trei ani. Poate că oamenii care deduc din acel fel de a spune: „Nu, am preferat băutura de alături, lichiorul de fragi”, că se află în fața unei preferințe pentru iubirea zisă antifizică, nu au nevoie de prea multă știință. Căci aici există un raport mai direct între semnul revelator și taină. Fără să-ți poți spune asta cu precizie, simți că îți răspunde o dulce și surîzătoare doamnă, care pare grațioasă pentru că se da drept un bărbat, și pentru că nu ești obișnuit să-i vezi pe bărbați

categoria inșilor de sex masculin; exilate aici, bătînd zadarnic din aripi către bărbații cărora le inspira o repulsie fizică, ele știu să organizeze un salon, să alcătuiască „interioare” izbutite. Domnul de Charlus, pentru a fi mai aproape de Morel, rămînea așezat în fotoliul său, fără să-i pese că doamna Verdurin stătea în picioare. „Nu crezi, spuse doamna Verdurin baronului, că-i o crimă ca această făptură, care ne-ar putea fermeca sufletele cu vioara sa, să joace cărți? Cînd știe să cînte atît de minunat la vioară! - Joacă foarte bine cărți, tot ce face face bine, este atît de inteligent”, spuse domnul de Charlus, în timp ce privea cu atenție cărțile, spre a-l putea sfătui pe Morel. Nu era de altfel singurul motiv de a nu se ridica din fotoliu în fața doamnei Verdurin. Cu ciudatul amalgam al concepțiilor sale sociale, de mare nobil și totodată de amator de artă, în loc să fie politicos în felul în care ar fi fost un bărbat din lumea lui, el imita, după Saint-Simon, un fel de tablouri vivante; și în acea clipă își închipuia că este mareșalul d'Huxelles⁴⁷⁷, care îl interesa și în alte privințe, și despre care se spune că era atît de mîndru, încît nu se ridica de pe scaun, rămînînd așezat și arborînd o înfățișare leneșă, nici chiar în fața celor mai strălucite persoane de la curte. „Spune-mi, Charlus, spuse doamna Verdurin, care începea să se familiarizeze cu acel nume, nu cunoști cumva în cartierul dumitale vreun bătrîn nobil ruinat pe care l-aș putea angaja ca portar? - Ba da,... ba da..., îi răspunse domnul de Charlus, surîzîndu-i cu bunătate, dar nu te sfătuiesc să faci asta. - De ce? - M-aș teme că nici chiar vizitatorii dumitale cei mai eleganți nu vor putea trece dincolo de loja portarului⁴⁷⁸.” A fost prima înfruntare dintre ei. Doamna Verdurin nu-i dădu aproape nici o importanță. Din nefericire, la Paris aveau să urmeze altele. Domnul de Charlus continuă să rămînă așezat în fotoliu. Surîdea de altfel imperceptibil și aproape fără voie văzînd cum supunerea doamnei Verdurin, pe care o obținuse atît de ușor, îi confirmă maximele favorite cu privire la prestigiul aristocrației și la lașitatea burghezilor. Patroana nu părea nicidecum uimită de atitudinea baronului și îl părăsi doar pentru că vedea că domnul de Cambremer mă abordează din nou, ceea ce o neliniștea. Dar mai înainte voia să afle ce fel de relații avea domnul de Charlus cu contesa Mole. „Mi-ai spus că o cunoști Pe doamna de Mole. Te duci în vizită la ea?” îl întrebă ea, dînd

cuvintelor: „te duci în vizită la ea” sensul de a fi primit la ea, de a fi primit din partea-i îngăduința de a merge în vizită la ea. Domnul de Charlus răspunse cu o nuanță de dispreț, o precizie afectată și pe un ton legănat: „Uneori, bineînțeles.” Acest „uneori” stîrni în mintea doamnei Verdurin unele îndoieli, drept care ea întrebă: „L-ai întîlnit acolo pe ducele de Guermantes’? - Nu-mi amintesc. - Nu-l cunoști pe ducele de Guermantes? spuse doamna Verdurin. - Cum să nu-l cunosc?” răspunse domnul de Charlus, schimonosindu-și buzele într-un surîs. Surîsul acesta era ironic; dar cum baronul se temea să nu i se vadă un dinte îmbrăcat în aur, el îl întrerupse sub o vălurire a buzelor, astfel încît unduirea ce rezultă fu aceea a unui surîs binevoitor: „De ce spui: Cum să nu-l cunosc? - Pentru că e fratele meu”, spuse în treacăt domnul de Charlus, lăsînd-o pe doamna Verdurin cufundată într-o totală stupefacție și incertitudine: invitatul său își bătea joc de ea, era el un fiu natural sau un fiu dintr-o altă căsătorie? Nu-i trecu prin minte gîndul că fratele ducelui de Guermantes se numea baronul de Charlus. Ea se îndreptă către mine: „Am auzit adineauri că domnul de Cambremer te invita la cină. Să mă înțelegi bine, mi-e indiferent. Dar, în interesul dumitale, nădăjduiesc că nu te vei duce. Mai întîi, te vei plictisi de moarte. Ah! dacă vrei să cinezi cu conți și marchizi din provincie pe care nimeni nu-i cunoaște, atunci n-ai decît. - Cred că voi fi obligat să mă duc o dată sau de două ori. De

altfel, nu am prea mult timp, căci arh o tânără verișoară pe care nu o pot lăsa singură (găseam că această pretinsă înrudire simplifica lucrurile, și că puteam astfel ieși mai ușor în lume împreună cu Albertine). Familiei Cambremer le-am prezentat-o... - Faci ce vrei. Tot ce pot să-ți spun este că-i un loc cu totul nesănătos; când te vei alege cu vreo pneumonie sau cu vreun reumatism, ce-o să te faci? - Nu-i un loc foarte frumos? - Bbbba daaa... Dacă vrei. Eu trebuie însă să recunosc că prefer de o sută de ori priveliștea pe care o am de aici asupra acestei văi. Mai întâi, chiar dacă ne-ar fi plătit în aur, nu aș fi închiriat cealaltă casă, pentru că aerul mării îi face foarte rău domnului Verdurin. Dacă verișoară dumitale are nervii delicați... Dar, de altfel, și dumneata ești foarte sensibil, cred... ai sufocări. Ei bine! o să vezi. Du-te o singură dată și nu o să mai dormi opt zile. Nu e pentru dumneata." Și fără să se gândească deloc că noua sa frază intră în contradicție cu cele precedente: „Dacă te amuză să vezi casa, care nu arată prea rău, dar nici nu poți spune că e frumoasă, dar care este oricum

340

amuzantă, cu vechiul șanț care o înconjoară, cu vechiul pod ce poate fi ridicat, cum și eu voi fi silită să cinez acolo o dată, vino cu mine în ziua aceea, voi încerca să merg împreună cu toți prietenii mei, și atunci ne vom simți bine. Poimîine vom merge cu trăsura la Arembouville. Drumul este magnific, o să bem un cidru delicios. Vino. Vei veni și dumneata, Brichot. Și dumneata, Ski. O să petrecem, totul a fost aranjat dinainte de soțul meu. Nu prea știu pe cine a invitat. Domnule de Charlus, vii și dumneata?" Baronul, care nu auzi decât această frază și nu știa că este vorba de o excursie la Arembouville, tresări: „Ciudată întrebare", șopti el pe un ton batjocoritor care o jigni pe doamna Verdurin. „De altfel, spuse ea, pînă să ajungi să cinezi la familia Cambremer, poți să o aduci aici pe verișoara dumitale. Îi place conversația, îi plac oamenii inteligenți? Știe să fie agreabilă? Da, în care caz, de ce să nu vii cu ea? Pe lumea asta mai sînt și alții decât cei din familia Cambremer. Înțeleg că sînt încîntați să o invite, căci nimeni nu se hotărăște să-i viziteze. Aici se va bucura de un aer curat și de prezența unor oameni inteligenți. Oricum, sînt sigură că n-o să mă părăsești miercurea viitoare. Am auzit că vei lua gustarea la Rivebelle, cu verișoara dumitale, cu domnul de Charlus, cu nu mai știu încă cine. Ar trebui să-i aduci pe toți aici, ar fi nostim să veniți în grup. Se călătorește cum nu se poate mai ușor, drumul e încîntător; la nevoie vă trimit trăsura. De altfel, nu știu ce te poate atrage la Rivebelle, e plin de țîntari. Poate ai auzit că se fac acolo cele mai bune clătite. Dar bucătarul meu le face și mai bune. O să-ți dau să mănînci clătite făcute după o rețetă normandă autentică, și uscatele, ascultă ce-ți spun. Dacă ții la porcăria pe care o poți mîncă la Rivebelle, eu una, te anunț, nu-mi asasinez invitații, domnule, și chiar dacă aș vrea, nu ar vrea bucătarul meu, care mai curînd ar pleca decât să facă acea oroare căreia nici măcar nu-i poți da un nume. Nimeni nu știe cu ce sînt făcute clătitele acelea. Cunosc o biată fată care, după ce le-a mîncat, a făcut o peritonită și a murit după trei zile. Nu avea decât șaptesprezece ani. Gîndește-te ce durere pentru biata ei mamă, adăugă doamna Verdurin, iar sferile timpurilor ei împovărate de experiență și de suferință se invăluiră în melancolie. Dar dacă totuși îți place să fii jupuit și să arunci banii pe fereastră, du-te și mănîncă la Rivebelle. Dar ~
> îți dau o sarcină de mare încredere: la ora șase, vino aici toată lumea, nu-i lăsa să se întoarcă acasă la întîmplare. Adu pe cine vrei. Nu spun asta oricui. Sînt însă sigură că
aici

341

prietenii dumitale îmi vor plăcea, văd încă de pe acum că ne vom înțelege.

în afară de micul nostru cerc, miercuri tocmai vor veni niște domni foarte agreabili. Nu o cunoști pe micuța doamnă de Longpont? Este încântătoare și foarte inteligentă, deloc snoabă, vei vedea că o să-ți placă mult. Și ea trebuie să aducă un grup de prieteni, adăugă doamna Verdurin, arătându-mi astfel că lucrul se obișnuia în lumea bună și încurajându-mu prin acel exemplu. Vom vedea cine va avea mai multă influență și va aduce mai multă lume, Barbe de Longpont sau dumneata, și apoi cred că-1 vor aduce și pe Bergotte, adăugă ea pe un ton vag, prezența acestei celebrități fiind mai curînd improbabilă, după cum reieșea dintr-o notiță apărută în acea dimineață în ziare și care anunța că sănătatea marelui scriitor inspira cele mai vii neliniști. O să vezi că va fi una dintre petrecerile mele cele mai reușite, nu vreau să am printre invitați femei plictisitoare. De altfel, să nu te iei după ce se petrece în seara asta, care era dinainte ratată. Nu protesta, nu te-ai putut plictisi mai mult decît mine, eu însămi am găsit că totul e îngrozitor. Nu va fi totdeauna ca în seara asta! Nu vorbesc despre familia Cambremer, care este imposibilă, dar am cunoscut oameni din lumea mare care treceau drept agreabili, ei bine! alături de micul meu grup, nici nu existau. Te-am auzit spunînd că găsești că Swann este inteligent. Mai întîi, părerea mea este că e o exagerare, fără a mai vorbi despre caracterul omului, pe care l-am găsit totdeauna cu totul antipatic, viclean, ascuns. A cinat adeseori la mine în zilele de miercuri. Ei bine! îi poți întreba pe ceilalți, chiar în comparație cu Brichot, care-i departe de a fi un as, care nu-i decît un bun profesor de liceu ce a fost făcut academician datorită mie, Swann nu mai era nimic. Era atît de plicticos!" Și cum eu exprimam o părere opusă: „Este cum spun eu. Dar nu vreau să mai zic nimic împotriva lui, pentru că era prietenul dumitale; de altfel te iubea mult, mi-a vorbit minunat despre dumneata, dar întrebă-i pe toți cei de față dacă a spus vreodată ceva interesant în timpul cinelor noastre. Asta-i piatra de încercare! Ei bine, nu știu de ce, dar Swann nu reușea să trezească nici cel mai mic interes, dar nici cel mai mic, aici, la mine. Și chiar puțina lui valoare a dobîndit-o tot aici." Am asigurat-o că era foarte inteligent. „Nu, crezi asta doar pentru că îl cunoști de mai puțină vreme decît mine. De fapt, terminai repede cu el. Pe mine mă plictisea de moarte. (Asta însemna în traducere: vizita familiile La Tremoille și Guermantes și știa că eu nu le vizitez.) Și eu una

342

pot îndura orice, în afară de plictiseală. Orice, dar nu asta!" Spaima de plictiseală era acum, pentru doamna Verdurin, motivul ce trebuia să explice alcătuirea micului grup. Ea nu nrima încă ducese pentru că era incapabilă să se plictisească, așa cum nu faci o croazieră din cauză că ai rău de mare. Îmi ziceam că spusele doamnei Verdurin nu erau cu totul false, și deși familia Guermantes l-ar fi declarat pe Brichot bărbatul cel mai prost întîlnit de ei vreodată, eu nu eram sigur că nu-i este de fapt superior dacă nu chiar lui Swann, în orice caz oamenilor în care sălășluia spiritul Guermantes și care ar fi avut bunul gust să evite pedantele sale glume și pudoarea să roșească de ele; îmi puneam această întrebare ca și cum natura inteligenței ar fi putut fi într-o oarecare măsură lămurită de răspunsul pe care mi l-aș fi dat și cu seriozitatea unui creștin influențat de Port-Royal care-și pune problema grației divine. „Vei vedea, continuă doamna Verdurin, cînd ai laolaltă oameni din lumea mare și oameni cu adevărat inteligenți, oameni din mediul nostru, omul de lume cel mai spiritual în împărăția orbilor nu mai este aici decît un chior. Mai mult, îi intimidază pe ceilalți, care nu se mai simt în largul lor. Astfel încît mă întreb dacă în loc să încerc asemenea amestecuri care strică totul, nu aș face mai bine să stabilesc serii doar pentru plicticoși,, ca să mă pot bucura pe deplin de micul meu cerc. În concluzie: vei veni cu verișoara dumitale. Ne-am înțeleș. Bine. Cel puțin aici veți avea amîndoi ce să mîncați. La Feterne domnește foamea și setea.

Uitam! Dacă îți plac șobolanii, du-te acolo cât poți mai repede, o să-i întâlnești cu duiumul. Și te vor ține acolo cât vei vrea. O să mori de foame. Eu una, când o să mă duc, o să cinez înainte de a porni. Și pentru ca să fie mai vesel, ar trebui să vii să mă iei. Vom mânca zdravăn înainte de plecare, și vom mânca din nou când ne vom întoarce. Ți plac tartele cu mere? Da? Ei bine, bucătarul nostru știe să le facă precum nimeni altul. Vezi că aveam dreptate să spun că ești făcut să trăiești aici? Vino să locuiești la noi. Am aici mai mult loc decât s-ar părea. Nu le-o spun tuturor, ca să nu-mi aduc pe cap tot felul de plicticoși. Poți s-o aduci să locuiască aici și pe verișoara dumitale. Ar respira un aer mai curat decât la Balbec. Pretind că»aeral de aici îi vindecă și pe cei care suferă de boli incurabile. Pe cuvîntul meu că am vindecat asemenea oameni, Și încă de multă vreme. Căci am locuit odinioară foarte aproape ae aici, într-o casă pe care o descoperisem eu și pe care o avusesem pe nimic, și care era mult mai frumoasă decât castelul

343

; asta al lor, O să fi-o arăt dacă ne plimbăm. Dar recunosc că și aici aerul este cu adevărat dătător de viață. Nu vreau să vorbesc prea mult de asta, parizienii ar începe să se dea în vînt după colțișorul asta al meu. Am avut totdeauna norocul asta. Spune-i verișoarei dumitale. Vă vom da două camere frumoase cu ferestrele spre vale, dimineața o să vedeți soarele învăluit în ceață! Și cine-i acest Robert de Saint-Loup despre care vorbeai? spuse ea cu o înfățișare neliniștită, pentru că auzise că trebuia să mă duc să-l întâlnesc la Doncieres și se temea că nu voi mai veni pe la ea. Ai putea să-l aduci aici, dacă nu-i un plicticos. L-am auzit pe Morel vorbind despre el; mi se pare că este unul dintre prietenii lui cei mai buni", spuse doamna Verdurin mințind, căci Saint-Loup și Morel -nici măcar nu auziseră unul de altul. Dar aflînd că Saint-Loup îl cunoștea pe domnul de Charlus, ea credea că se întâlniseră datorită violonistului și voia să pară că este la curent. „Nu face cumva studii de medicină, sau de literatură? Să știi că dacă ai nevoie de o recomandare pentru examene, Cottard poate orice, iar eu fac din el ce vreau. Iar dacă vrea să intre la Academie, mai târziu, căci cred că nu are încă vîrsta, dispun de mai multe voturi. Prietenul dumitale ar întâlni aici cunoștințe și poate i-ar plăcea să vadă casa. Doncieres nu-i locul cel mai plăcut din lume. La urma urmei faci cum vrei și cum ți se pare mai bine", spuse ea în concluzie fără să mai insiste, pentru a nu părea că încearcă să cunoască un nobil, și pentru că pretindea ca regimul în care îi silea să trăiască pe credincioșii ei prieteni, tirania, să fie numit libertate. „Ce ai?", spuse ea, văzîndu-l pe domnul Verdurin care, cu gesturi nerăbdătoare, se îndrepta către terasa din scînduri ce se întindea pe o latură a salonului, deasupra văii, ca un om care se sufocă de mînie și simte nevoia să respire aer curat. Te-a enervat Saniette? Doar știi că-i un idiot, resemnează-te, nu te mai consuma în halul asta... Nu-mi place asta, îmi spuse ea, pentru că-i face rău, îi ridică sîngele la cap. Dar trebuie să recunosc că uneori trebuie să ai o răbdare de înger ca să-l suporti pe Saniette și mai ales ca să-ți amintești că trebuie să-l primești din milă. În ceea ce mă privește, mărturisesc că atîta prostie mai curînd mă bucură. Cred că ai auzit ce a spus după cină: «Nu știi să joc whist, dar știu să cînt la pian».; Dacă asta are vreun haz! Și apoi e o minciună, căci nu se pricepe nici ia una și nici la cealaltă. Dar soțul meu, deși pare aspru, este foarte sensibil, foarte bun, și egoismul lui Saniette, care-' mereu preocupat

de efectul pe care-l va face asupra celorlalți' fi scoate din fire... Haide, dragul meu, liniștește-te, știi doar că Cottard fi-a spus că-ti face rău la ficat. Și toate se vor sparge în capul meu, spuse doamna Verdurin. Mîine Saniette va avea mica lui criză de nervi și de plîns. Sărmanul.' E foarte bolnav. Dar ăsta nu-i un motiv să-i scoată din sărite pe ceilalți. Și apoi, chiar în clipele cînd suferă mult, cînd ai vrea să-l deplîngi, prostia lui îți taie orice chef de milă. E prea stupid. N-ai decît să-i spui frumos că asemenea scene vă îmbolnăvesc pe amîndoi și că ar fi bine să nu mai vină pe aici; cum tocmai de asta se teme cel mai mult, asemenea vorbe"îl vor liniști", îi șopti doamna Verdurin soțului ei.

Rene

Prin ferestrele din dreapta se deslușea vag marea. Dar prin cele aflate de cealaltă parte se vedea vales, pe care căzuse, ca o zăpadă, lumina lunii. Din cînd în cînd se auzea vocea lui Morel și cea a lui Cottard. „Ai atuul? - Yes. - „Asta-i bună, îi spuse lui Morel, ca răspuns la întrebare, domnul de Cambremer, căci văzuse că doctorul avea multe atuuri. „Uite dama de caro, spuse doctorul. E un atu, știi asta? *Ieu tai, ieu iau...* Dar nu mai există Sorbona, îi spuse doctorul domnului de Cambremer; nu mai există decît Universitatea din Paris." Domnul de Cambremer mărturisi că nu înțelege de ce îi spune acest lucru. „Credeam că vorbești despre Sorbona, continua doctorul. Parcă ai spus *asta-i cea bună*, adăugă el, făcînd cu ochiul, pentru a arăta că glumise. Așteaptă, spuse el arătînd către adversarul său, îi pregătesc o lovitură strașnică." Și acea lovitură îi făcea neîndoielnic mare plăcere doctorului, căci începu să rîdă bucuros, mișcîndu-și cu voluptate umerii, ceea ce în familia, în „specia" Cottard reprezenta un mod aproape zoologic de exprimare a satisfacției, fn generația precedentă, o mișcare de frecare a mîinilor, ca atunci cînd le speli cu săpun, întovărășea acea mișcare din umeri. Cottard însuși se folosisse simultan de acea dublă mimică, dar într-o bună zi, nu se știe în urma cărei intervenții, conjugală sau poate profesională, frecatul mîinilor dispăruse. Chiar cînd juca domino și își aducea partenerul într-o, situație fără ieșire, ceea ce pentru el însemna cea mai mare plăcere, doctorul se mulțumea să miște din umeri. Și cînd - cît mai rar cu putință - se ducea în ținutul lui de baștină pentru ^{Ci^eva ZI'e>} unde își întîlnia un văr care continua să-și frece **oinil** el îi spunea, la întoarcere, doamnei Cottard; „Bietul

mi s-a părut tare vulgar." „Ai carte?" spuse el întorcîndu-se către Morel. Nu? Atunci îl joc pe bătrînul David^9. -cazul acesta, ai cîștigatf-Frumoasă victorie, doctore, spuse

345

■marchizul. - O victorie *â la Pyrrhus*⁴⁸⁰", spuse Cottard întorcîndu-se către marchiz și privind pe deasupra Iornionului, spre a vedea ce efect avuseseră cuvintele sale. „Dacă mai avem timp, îi spuse el lui Morel, poți să-ți iei revanșa. E rîndul meu să fac cărțile... Ba nu, iată trăsurile, lăsăm'pentru vinerea viitoare, o să-ți arăt cum trebuie să joci." Domnul și doamna Verdurin merseră cu noi pînă afară. Patroana îl răsfață ca niciodată pe Saniette, spre a fi sigură că se va întoarce și a doua zi. „Ești cam subțire îmbrăcat, băiete, îmi spuse domnul Verdurin, a cărui vîrstă îi îngăduia să mi se adreseze ca un tată. S-ar părea că timpul s-a schimbat." Aceste cuvinte mă umplură de bucurie, ca și cum viața profundă, ivirea unor combinații diferite pe care le implicau în natură, trebuia să anunțe alte schimbări, acestea producîndu-se în viața mea, creînd în ea noi posibilități. De îndată ce deschideai ușa spre parc, înainte de a pleca, simțeai că un alt „timp" ocupa, de o clipă încoace, scena; adieri proaspete, o voluptate văratică se înălțau dintre brazi (din acel loc unde odinioară doamna de Cambremer visa la Chopin), și aproape imperceptibil, în meandre mîngîietoare, cu mișcări capricioase, își începeau

cîntul nocturn și aerian. Am refuzat pătura pe care aveam să o accept în serile următoare, cînd Albertine avea să fie aici, mai curînd pentru a ne ascunde plăcerea decît împotriva primejdiei frigului. L-am căutat zadarnic pe filosoful norvegian. Avusese o colică? Se temuse că pierde trenul? Îl luase un aeroplan? Se înălțase la ceruri? Oricum, dispăruse, fără ca vreunul dintre noi să-și dea seama, ca un zeu. „Greșești, îmi spuse domnul de Cambremer, e frig, nu-i de glumă. - De ce nu-i de glumă? întrebă doctorul. - Ai grijă să nu te sufoci, continuă marchizul. Sora mea nu iese niciodată din casă seara. Acum chiar se simte destul de rău. Nu sta așa cu capul gol, pune-ți repede ceva pe cap. - Nu sînt sufocații a frigore, spuse pe un ton sentențios Cottard. - În acest caz, zise domnul de Cambremer înclinîndu-se, dacă asta-i părerea dumatăle... - Părerea cititorului!" spuse doctorul, stre-curîndu-și privirile în afara Iornionului și surîzînd. Domnul de Cambremer rîse, dar, convins că are dreptate, insistă. „Totuși, spuse el, de fiecare dată cînd sora mea iese seara, are o criză. - Degeaba mă contrazici, îi răspunse doctorul, fără să-și dea seama că face o impolitețe. De altfel, nu dau consultații medicale la malul mării decît dacă sînt chemat anume. Mă aflu aici în vacanță." Se afla încă și mai mult poate decît ar fi vrut. Domnul de Cambremer spunîndu-i în timp ce se urca în trăsura

346

împreună cu el: „Avem norocul să avem lîngă noi (nu înspre partea golfului unde locuiți dumneavoastră, ci de cealaltă parte, dar golful e atît de mic aici) o altă celebritate medicală, pe doctoral du Boulbon", Cottard care, de obicei, din respect pentru *deontologie*, nu-și critica niciodată confrății, exclamă totuși, așa cum făcuse și în fața mea în ziua funestă cînd ne dusesem împreună în micul cazinou: „Dar ăsta nu-i medic. Face medicină literară, aplică o terapeutică fantezistă, de șarlatan. De altfel ne avem bine. Aș lua vaporii] să mă duc să-1 văd o dată, dacă n-aș fi obligat să lipsesc de aici mai multă vreme." Dar după înfățișarea pe care o avu cînd îi vorbi despre du Boulbon domnului de Cambremer, am simțit că vaporul cu care s-ar fi dus la el ar fi semănat mai curînd cu acea corabie pe care, pentru a nimici băile termale descoperite de un alt medic literar, Vergiliu (care le răpea și întreaga clientelă), o pregătiseră doctorii din Salerno, dar care se scufundă împreună cu ei în timpul călătoriei⁴⁸¹. „La revedere, dragul meu" Saniette, să vii neapărat mîine, știi că soțul meu te iubește mult. Ii place inteligența dumatăle; ba da, știi bine că-i așa, îi place să se înfurie, dar nu se poate lipsi de dumneata. Prima întrebare pe care mi-o pune totdeauna este: «Vine și Saniette? Mă bucur atît de mult cînd îl văd!» - în viața mea n-am zis asta", îi spuse domnul Verdurin lui Saniette cu o sinceritate simulată care părea să împace pe deplin vorbele Patroanei cu felul în care îl trata el pe Saniette. Apoi, privindu-și ceasul, fără îndoială pentru a nu prelungi acel rămas bun, căci seara era umedă, le spuse vizitiilor să nu meargă prea încet, dar să fie totuși prudenți la coborîre, și ne asigură că vom ajunge înainte de sosirea trenului. Acesta urma să-i lase pe fideli cînd într-o gară, cînd într-alta, eu coborînd cel din urmă, căci nici un altul nu mergea pînă la Balbec, familia Cambremer coborînd cea dintîi. Pentru a nu-și sili caii să urce în timpul nopții pînă la La Raspeliere, familia Cambremer luă trenul odată cu noi de la Douville-Feterne. Stația cea mai apropiată de ei nu era aceasta, care, aflată la oarecare depărtare de sat, este încă și mai depărtată de castel, ci La Sogne. Ajungînd la gara Douville-feterne, domnul de Cambremer ținu să-i dea bănuțul, cum spunea Francoise, vizitiului soților Verdurin (acelui frumos și sensibil vizitiu cu o înfățișare melancolică), căci domnul de Cambremer era generos, semănînd întru aceasta mai curînd cu rudele sale „din partea mamei." Dar, fie că radele „din partea își spuneau totuși cuvîntul, în timp ce da, avea sentimen-

tul că face o greșeală - fie că, văzînd prost, dă o centimă în loc să dea un franc, fie că cel căruia îi-dădea bacșișul nu-și dădea seama de importanța darului pe care i-l făcuse. De aceea spuse: „E un franc, nu-i așa?” arătîndu-i vizitiului bănuțul ce strălucea în lumină, și pentru ca fideliile să-i poată vorbi doamnei Verdurin despre dărnicia lui. „E un franc, nu-i așa? Drumul nu a fost prea lung.” El și doamna de Cambremer ne-au părăsit la La Sogne. „Îi voi spune surorii mele, îmi repetă, că ai sufocări, sînt sigur că asta o "s-o intereseze.” Am înțeles că voia să spună: Asta o să-i facă plăcere. Soția lui folosi, cînd se despărți de mine, două dintre acele expresii prescurtate care, chiar scrise, mă șocau pe atunci într-o scrisoare, deși în ultima vreme ne-am obișnuit cu ele, dar care, vorbite, mi se par încă, astăzi chiar, insuportabil de pedante, prin neglijența lor voită, prin familiaritatea lor lipsită de spontaneitate: „Preamulțumită de a-mi fi petrecut seara cu dumneata, îmi spuse ea; toată prietenia mea lui Saint-Loup, dacă-l vezi.” Spunîndu-mi această frază, doamna de Cambremer pronunță Saint-Loupe. N-am aflat niciodată cine pronunțase astfel acest nume în fața ei, sau ce o făcuse să creadă că trebuia să-l pronunțe astfel. Fapt este că timp de cîteva săptămîni ea spuse Saint-Loupe, și că un bărbat care o admira foarte mult și nu-i ieșea din voie, făcu la fel⁴⁸². Dacă alții spuneau Saint-Lou, ei insistau, rosteau apăsat Saint-Loupe, fie pentru a le da indirect o lecție celorlalți, fie pentru a se deosebi de ei. Dar, fără îndoială, femeii mai strălucite decît doamna de Cambremer îi spuseră, sau o făcură pe ocolite să înțeleagă că nu trebuie să pronunțe astfel și că ceea ce ea lua drept originalitate era o greșeală care o va face să treacă drept cineva care nu este la curent cu lucrurile mondene, căci curînd doamna de Cambremer spuse din nou Saint-Lou, iar admiratorul ei, de asemenea, fie la sfatul ei, fie pentru că observase el

Însuși că ea nu mai rostea consoana finală și își zisese ca o femeie de valoare ei, avînd energia și ambiția ei, știe ce face. Cel mai năstrușnic dintre admiratorii ei era soțul. Doamnei de Cambremer îl plăcea să glumească pe seama celorlalți cu impertinență. De îndată ce ataca pe cineva, fie pe mine, fie pe un altul, demnul de Cambremer începea să se uite rîzînd la victimă. Și fiindcă marchizul privea cruciș - ceea ce conferă o expresie inteligentă pînă și veseliei unor imbecili -, efectul acestui rîs se vedea în ochi, un pic din pupila neagră ivindu-se pe albul, ce ar fi fost altminteri neîntinat, al ochiului. Era ca un colț de cer albastru printre nouri deși. Monoclu proteja, ca o

348

sticlă un tablou prețios, această operație delicată. Era greu de spus dacă rîsul voia să fie amabil: „Ștregarule! Toată lumea te poate invidia. Ești în grațiile unei femei cum nu se poate mai inteligente”; sau: „Domnul meu, știi că ne spui verzi și uscate”, sau serviabil... „Sînt aici, rid pentru că știi de glumă, dar nu voi lăsa pe nimeni să-și bată joc de dumneata”; sau crud și complice: „Nu e cazul să intervin și eu, dar, după cum vezi, îmi merge la inimă felul cum te batjocorește. Rîd în hohote, deci o aprob, eu, soțul ei. De aceea, dacă ți-ar trece cumva prin minte să te înfurii, ai avea de-a face cu mine, dragul meu domn. Mai întîi ți-aș da o pereche de palme, să răsune toată casa, apoi ne-am duce să încruciașăm spadele în pădurea Chantepie.”

Oricare ar fi fost interpretarea dată veseliei soțului, capriciile soției încetau brusc. Atunci domnul de Cambremer se oprea din rîs, bucățica de pupilă neagră dispărea, și cum cei ce-l priveau pierduseră de cîteva minute obiceiul de a-i vedea doar albul ochiului, acesta îi conferea stacojiului normand o înfățișare palidă și extatică, ca și cum marchizul tocmai ar fi suferit o operație, sau ca și cum, privind de după monoclu, ar fi implorat cerul, de la care aștepta cununa martiriului.

CAPITOLUL III

Tristețea domnului de Charlus. — Duelul său fictiv. - Stațiile „Transatlanticului,” - Sătul de. Albertine, vreau să rup cu ea.

P

ICAM DE SOMN. Am fost dus cu ascensorul pînă la etajul meu nu de liftier, ci de servitorul sașiu care începu să-mi spună că sora lui era tot cu domnul acela atît de bogat și că odată, cînd ea-voise să se întoarcă acasă în loc să rămînă unde era, domnul se dusese la mama servitorului sașiu și a fraților **lui** mai norocoși, care o adusesese neîntîrziat pe nesăbuita fată la prietenul ei. „Știți, domnule, sora mea este o mare doamnă. Cîntă la pian, vorbește spaniola. Și poate nu credeți, dar, deși e doar sora unui servitor care vă duce cu liftul, ea nu-și refuză nimic; doamna are o cameristă, și nu m-aș mira ca într-o bună zi să aibă și o trăsură. E foarte frumoasă! Dacă ați vedea-o! Cam mîndră, ce-i drept, dar are și de ce. E foarte inteligentă. Nu pleacă niciodată dintr-un hotel fără să se ușureze într-un dulap, într-o comodă, ca să-i lase o mică amintire servitoarei ce va trebui să curețe

camera. Ba chiar uneori face asta în trăsura și, după ce a plătit vizitiului, se ascunde după vreun colț de clădire, și rîde pe săturate cînd îl vede blestemînd și spălîndu-și trăsura. Și tata o nimerise bine găsind pentru fratele meu mai mic un indian pe care îl cunoscuse odinioară. Firește, e alt gen. Dar situația lui este superbă. Dacă nu ar trebui să călătorească atît de mult, ar fi cu adevărat un vis. Doar eu am rămas mai prejos. Dar nu se știe niciodată. Familia mea este norocoasă; cine știe dacă într-o bună zi nu voi fi președinte al Republicii? Dar vă țin de vorba (eu nu rostisem nici măcar un singur cuvînt și începeam să ațipesc ascultîndu-l cum trîncănește). Bună seara, **domnule**. Oh! mulțumesc, domnule. Dacă toată lumea ar avea o inimă W fel de bună ca dumneavoastră, nu ar mai fi oameni nenorociți-Dar, cum spune sora mea, vor trebui să fie mereu, pentru ca,

350

acum că sînt bogată, să mă cac pe ei. Iertați-mi vorba cea urîtă. Noapte bună, domnule."

Poate că în fiecare seară acceptam riscul de a trăi, dormind, suferințe pe care le considerăm ca fiind neavenite pentru că vor fi fost simțite în timpul unui somn pe care-l credem lipsit de conștiință. În serile cînd mă întorceam tîrziu de la castelul La Raspeliere, îmi era foarte somn, dar de cum se făcu frig, nu mai puteam să adorm îndată, focul luminîndu-mi camera ca o lampă aprinsă. Însă numai pentru puțină vreme, căci - tot ca aceea a unei lămpi, atunci cînd se lasă seara -lumina sa prea puternică începea să pălească; și intram în somn, ce este ca un al doilea apartament pe care l-am avea și în care, părăsindu-l pe al nostru, ne-am fi dus să dormim. Are soneria lui, și uneori sîntem treziți pe neptfsă masă de un zgomot ascuțit, pe care urechile noastre îl aud limpede, deși nimeni nu a sunat. Își are servitorii lui, vizitatorii lui, care vin să ne scoată la plimbare, astfel încît sîntem gata să ne ridicăm, deși sîntem siliți să constatăm, prin aproape imediata noastră migrare în celălalt apartament, cel din ajun, că încăperea este goală și că nimeni nu a venit. Rasa care sălășluiește aici, ca și cea a primilor oameni, este androgină. Un bărbat apare după o clipă sub înfățișarea unei femei. Lucrurile tind să devină oameni, oamenii, prieteni și dușmani. Timpul care se scurge pentru cel ce doarme, cufundat în acel somn, este cu totul diferit de timpul în care se desfășoară viața omului treaz. Cursul lui este cînd mai rapid, un sfert de oră pîrînd o zi întregă; cînd mult mai încet, căci crezi că ai dormit cîteva clipe, deși ai dormit toată ziua. Atunci, pe carul somnului, cobori în adîncuri în care amintirea nu-l mai poate întîlni și dincoace de care spiritul a fost silit să se întoarcă din drum. Carul și caii somnului, ca și cei ai soarelui, înaintează cu pași atît de egali, într-o atmosferă în care nu-i mai poate opri nici o rezistență, încît trebuie să întîlnească vreo pietricică aerolică străină de noi (aruncată din azur de către care Necunoscut?) care să lovească somnul (ce, altminteri, nu ar avea nici un motiv să se oprească din mers, și ar continua cu aceeași mișcare în vecii vecilor) și să-l facă, scoțindu-l brusc de pe traiectorie, să se întoarcă spre realitate, să ^dă etapele, să străbată regiunile învecinate cu viața - unde -urînd cel ce doarme va auzi vuietul încă aproape vag, dar perceptibil, deși deformat, al acesteia - și să aterizeze dintr-o a a rn trezire. Atunci din acel somn profund te trezești într-o ora, neștiind cine ești, nefiind nimeni. jgUx-gaj&

351

«IBUOTICA CENTRALA UNIVERSITARA JLXJCUN BLAGA"^^

creierul fiind golit de acel trecut care era pînă atunci viața. Și poate că este încă și mai frumos cînd aterizarea în trezire se face brutal și cînd gîndurile noastre din timpul somnului, ascunse sub o pleopă de uitare, nu au timpul să se întoarcă treptat, înainte de încetarea somnului. Atunci, din neagra furtună pe care ni se pare că noi am străbătut-o (dar nici măcar nu spunem noi) ieșim epuizați, fără nici un gînd: un „noi" fără conținut. Ce lovitură de

ciocan au primit oare ființa sau iucrul care sînt aici, uituce, uluite pînă în clipa cînd memoria ce aleargă într-ajutor le redă conștiința sau personalitatea? Dar, pentru aceste două feluri de trezire, trebuie să nu adormi, fie și profund, sub legea obișnuinței. Căci obișnuința supraveghează tot ceea ce se află în năvodul ei; trebuie să-i scapi, să apuci somnul în clipa cînd credeai că faci "cu totul altceva decît că dormi, să apuci, altfel spus, un somn care nu stă sub tutela prevederii, în tovărășia, chiar ascunsă, a cugetării. Cel puțin în trezirile pe care le-am descris, și care erau aproape totdeauna cele pe care le aveam după ce cinasem în ajun la La Raspeliere, totul se petrecea ca și cum ar fi fost astfel, și pot să depun mărturie, eu, ciudată făptură așteptînd ca moartea să o izbăvească, ce trăiește cu jaluzelele trase, nu știe nimic despre lume, rămîne nemișcată precum o bufniță și, ca și aceasta, nu vede cît de cît limpede decît în întuneric. Totul se petrece ca și cum ar fi astfel, dar poate că doar un strat de cîlți 1-a împiedicat pe cel ce doarme să perceapă dialogul lăuntric al amintirilor și flecăreala neconținută a somnului. Căci (ceea ce se poate de altfel explica la fel de bine în primul sistem, mai vast, mai misterios, mai astral) în momentul cînd are loc trezirea, cel ce doarme aude o voce lăuntrică spunîndu-i: „Vil să cinezi la noi în seara asta, dragă prietene? Cît ar fi de plăcut!" Și el gîndeste: „Da, cît va fi de plăcut, mă voi duce"; apoi, trezindu-se tot mai bine, își amintește dintr-o dată: „Bunica nu mai are de trăit decît cîteva săptămîni, după spusele doctorului." El sună, plînge la gîndul că nu-i va mai răspunde ca odinioară bunica, bunica lui acum pe patul morții, ci un valet indiferent. De altfel, cînd somnul îl ducea atît de departe în afara lumii locuite de amintire și de gînd, printr-un văzduh unde era singur, mai mult decît singur, neavînd nici chiar propria-i tovărășie, el era în afara timpului și a măsurilor acestuia. Valetul intră, și el nu îndrăznește să-l întrebe cît e ceasul, căci nu știe dacă a dormit, cîte ore a dormit (se întreabă dacă nu a dormit zile întregu într-atît își simte trupul de ostenit și mintea de odihnită, inimă

352

de nostalgică, de parcă s-ar fi înotat dintr-o călătorie prea îndepărtată pentru a nu fi durat timp îndelungat). Desigur, se poate susține că nu există decît un singur timp, pentru motivul ușuratic că, privind pendula, am constatat că ceea ce crezusem a fi fost o zi întregă nu fusese decît un sfert de oră. Dar în clipa cînd constați asta, ești un om treaz, cufundat în timpul oamenilor treji, și ai părăsit celălalt timp. Poate chiar mai mult decît un alt timp: o altă viață. Plăcerile pe care le ai în somn nu le numeri printre plăcerile simțite în decursul existenței. Pentru a nu face aluzie decît la cea mai vulgară și mai senzuală dintre toate, cine dintre noi, trezindu-se din somn, nu a simțit o anume iritare pentru că a avut în timp ce dormea o plăcere pe care, dacă nu vrea să se obosească prea mult, nu mai poate, după ce s-a trezit, să o reînnoiască la nesfîrșit în acea zi? Este ca un bun pierdut. Am simțit o plăcere într-o altă viață care nu este a noastră. Dacă am înscrie într-un buget suferințele și plăcerile din vis (care de obicei se risipesc pe dată la trezire), acel buget nu ar fi cel al vieții de toate zilele.

Am spus două timpuri; poate că nu există decît un singur timp, nu pentru că cel al omului treaz ar fi valabil pentru omul care doarme, ci poate pentru că cealaltă viață, cea din somn, nu este - în partea ei profundă - supusă categoriei timpului. Îmi închipuiam asta cînd, după cinele[^] de la La Raspeliere, adormeam atît de adînc. Și iată de ce. Începeam să deznădăjduiesc la trezire văzînd că, după ce sunasem de zece ori, valetul tot nu venea. După ce sunam a unsprezecea oară, el intra în cameră. Dar de fapt nu sunasem decît prima oară. Celelalte zece nu erau decît încercări făcute în somn, care mai dura încă. Mîinile mele înțepenite nici măcar nu se mișcaseră. Or, în acele dimineți (și asta mă face să spun că somnul nu știe poate de legea timpului), strădania mea de a mă trezi consta mai ales-dintr-un efort

de a introduce blocul obscur, nedefinit al somnului pe care îl trăisem, în cadrul timpului. Nu era un lucru ușor; somnul care nu știe dacă am dormit două ore sau două zile, nu ne poate oferi nici un punct de reper. Și dacă nu aflăm un astfel de punct de reper în afară, neizbutind să intrăm iar în timp, adormim din nou, cinci minute, care ne par trei ore.

Am spus totdeauna - și am experimentat - că cel mai puternic hipnotic este somnul. După ce ai dormit adânc două ■=, aupa ce te-ai bătut cu atîția uriași, și ai legat pentru deauna atîtea prietenii, te trezești mai greu decît după ce ai at mai multe grame de veronal. De aceea, cugetînd la aceste

353

lucruri, am fost surprins aflînd de la filosoful norvegian^{4^} care știa asta de la domnul Boutroux⁴⁸⁴, „eminentul lui coleg 1 scuzăți, confratele său”, ce gîndea domnul Bergson despre alterările particulare ale memoriei datorate hipnoticelor. „Bineînțeles”, i-ar fi spus domnul Bergson domnului Boutroux, dacă e să dăm crezare filosofului norvegian, „hipnoticele luate din cînd în cînd în doze moderate, nu au nici o infloență asupra solidei noastre memorii din viața de fiecare zi, atît de bine instalată în noi înșine. Dar există și alte memorii, mai înalte, dar și mai instabile. Unul dintre colegii mei face un curs de istorie veche. Mi-a spus că în ajun luase o pilulă ca să doarmă și că, în timp ce-și ținea cursul, descoperea cu greutate în memorie citatele grecești de care avea nevoie. Doctoral care îi recomandase pilulele îl asigură că nu aveau nici o influență asupra memoriei. «Poate că nu ai avut niciodată de-a face cu citate grecești», îi răspunsese istoricul, pe un ton orgolios și batjocoritor.”

Nu știu dacă această conversație între domnul Bergson și domnul Boutroux a avut loc întocmai. Filosoful norvegian, deși atît de profund și atît de limpede, atît de atent, a putut să înțeleagă greșit. Pe mine însă experiența mea m-a dus către rezultate opuse. Momentele de uitare care urmează a doua zi după ingerarea anumitor narcotice prezintă o asemănare doar parțială, dar tulburătoare, cu uitarea care domnește în cursul unei nopți de somn natural și adînc. Or, și într-un caz și în celălalt, mă obosește nu cutare vers de Baudelaire, „precum un sunet de țimbal⁴⁸⁵”, nu cutare concept al vreunuia dintre filosofii citați, ci realitatea însăși a lucrurilor vulgare care mă înconjoară - dacă dorm - și a căror nonpercepere face din mine un nebun; nu - dacă sînt treaz și ies în urma unui somn artificial - sistemul lui Porphy⁴⁸⁶ sau al lui Plotin⁴⁸⁷, despre care pot discuta la fel de bine ca în altă zi, ci răspunsul pe care am făgăduit să-l dau unei invitații, a cărei amintire a fost înlocuită printr-o pată albă. Ideea înaltă a rămas pe locul ei; hipnoticul a anihilat puterea de a acționa în domeniul lucrurilor mărunte, a tot ceea ce necesită o atitudine activă pentru a înhăța la timp, a prinde cutare amintire din viața de toate zilele. Indiferent de ceea ce am putea spune despre supraviețuire după distrugerea creierului, eu observ că fiecărei alterări a creierului îi corespunde o frîntură de moarte. Noi posedăm toate amintirile noastre⁴⁸⁸, dar nu și facultatea de a ni le aminti, spune, după domnul Bergson, marele filosof norvegian pe care nu am încercat, ca

354

a nu-mi încetinesc și mai mult relatarea, să-1 imit în felul de a s rbi Nu și facultatea de a ni le aminti. Dar ce este o amintire A care nu-ți amintești? Sau să mergem și mai departe. Nu ne mințim amintirile din ultimii treizeci de ani; dar sîntem pe de-a-ntregul cufundați în ele; atunci de ce să ne oprim la treizeci de ani, de ce să nu prelungim pînă dincolo de naștere această viață anterioară? De vreme ce nu cunosc o mare parte dintre amintirile care sînt îndărătul meu, de vreme ce

ele îmi sînt invizibile, și nu am putința de a le chema la mine, cine îmi spune că în această masă necunoscută de mine nu există și amintiri care se situează cu mult dincolo de viața mea omenească? Dacă pot avea în mine și în jurul meu atîtea amintiri de care nu-mi amintesc, această uitare (cel puțin uitare de fapt, de vreme ce nu am facultatea de a vedea ceva) se poate referi la o viață pe care am trăit-o în trupul altui om, chiar pe o altă planetă. O aceeași uitare șterge totul. Dar atunci ce înseamnă acea nemurire a sufletului a cărei realitate era afirmată de filosoful norvegian? Ființa ce voi fi eu după moarte nu are mai multe motive să-și amintească de omul care sînt eu după nașterea mea, decît acest om spre a-și aminti de ceea ce am fost înainte de ea⁴⁸⁹.

Valetul intra. Nu-i spuneam că sunasem de mai multe ori, căci îmi dădeam seama că pînă atunci sunasem doar în vis. Eram totuși înspăimîntat la gîndul că acel vis îmi dăduse o cunoaștere atît de limpede. Oare și cunoașterea avea irealitatea visului?

. în schimb, îl întrebam cine sunase atît de insistent în timpul nopții. Îmi spunea că „nimeni”, și putea să susțină asta sus și tare, căci altminteri „tabloul” sonerilor ar fi arătat că se sunase. Totuși, auzeam sunetele repetate, aproape furioase, care vibrau încă în urechile mele și aveau să-mi rămînă perceptibile timp de mai multe zile. Totuși arareori somnul aruncă astfel în trezie amintiri care nu mor odată cu el. Poți număra pe degete acești aeroliți. Dacă este o idee făurită în somn, ea se disociază foarte repede în fragmente minuscule, ce nu mai pot fi găsite. Dar în acel caz somnul fabricase sunete. Mai materiale și mai simple, ele dăinuiău mai mult⁴⁹⁰. Eram mirat că era destul de devreme, după spusele valetului. Mă simțeam totuși odihnit. Somnul ușor are o lungă durată, pentru că, fiind intermediar între veghe și somnul profund, păstrînd din prima o

°țiune cam ștearsă, dar permanentă, are nevoie de mult mai t timp spre a ne odihni decît un somn profund, care poate să

I

fie de scurtă durată. Mă simțeam bine și pentru un alt motiv. Dacă este de ajuns să-ți amintești că te-ai oboșit pentru a simți din greu oboseala, faptul de a spune: „M-am odihnit” este de ajuns pentru a crea starea de odihnă. Or, visasem că domnul de Charlus avea o sută zece ani și că o pălmuise pe propria-i mamă, pe doamna Verdurin, pentru că aceasta cumpărase un buchet de violete cu cinci miliarde de franci; eram deci sigur că dormisem adînc, că visasem în răspar noțiunile mele din ajun și toate posibilitățile din viața obișnuită; asta era de ajuns ca să mă simt foarte odihnit.

Aș fi uimit-o pe mama, care nu putea înțelege asiduitatea domnului de Charlus pe lîngă soții Verdurin, dacă i-aș fi povestit (tocmai în ziua cînd fusese comandată toca Albertinei, fără să i se spună nimic și pentru ca să i se facă o surpriză) cu cine venise să cineză domnul de Charlus într-un salon din Grand-Hotel din Balbec. Invitatul nu era nimeni altul decît valetul unei verișoare a familiei Cambremer. Acest valet era îmbrăcat în chip foarte elegant, și cînd străbătu holul cu baronul, își dădu aere de „om de lume” în fața turiștilor, cum ar fi spus Saint-Loup. Nici măcar tinerii servitori, „leviții” care coborau cu duiumul treptele templului în acea clipă, pentru că tocmai se făcea schimbul, nu le-au dat atenție celor doi, dintre care unul, domnul de Charlus, ținea să le arate, coborîndu-și privirea, că el însuși îi ignora. Părea

că-și croiește drum prin mijlocul lor. „Prosperă, nădejde a unei sfinte națiuni⁴⁹¹”, spuse el, amintindu-și un vers de Racine, citat în cu totul alt sens. „Ce-ați spus?” îl întrebă valetul, ce nu-i prea cunoștea pe clasici. Domnul de Charlus nu-i răspunse, căci, dintr-un fel de orgoliu, nu ținea seama de întrebări și mergea drept înainte ca și cum nu ar mai fi fost și alți clienți ai hotelului și nu ar fi existat pe lume decât el, baronul de Charlus. Dar după ce continuă să spună versurile lui Josabeth: „Veniți, veniți, ale mele fiice⁴⁹²”, i se făcu silă și nu mai adăugă ca ea: „trebuie să le chemăm”, căci aceste copile nu atinseseră încă vârsta când sexul este pe deplin format, vîrstă ce-i plăcea domnului de Charlus. De altfel îi scrisese valetului doamnei de Chevregny pentm ca era sigur că-i va da ascultare, dar și pentru că nădăjduise ca acesta este mai viril. Văzîndu-l, îl găsea mai feminin decât ar fi dorit. Ii spuse că socotise că are de-a face cu altcineva, căci cunoștea din vedere un alt valet al doamnei de Chevregny- Pe care îl zărise pe capra trăsurii. Era un fel de țăran foarte voinic, cu totul diferit de acesta, care, văzînd în grațiile-i dulcele un

356

mare avantaj și fiind sigur că aceste calități de om de lume îl seduseseră pe domnul de Charlus, nici măcar nu înțelese despre cine vorbea baronul. „Dar nu am nici un alt camarad decât unul ne'care e cu neputință să-1 fi remarcat, e groaznic, aduce cu un țărănoi.” Și la gîndul că poate baronul îl văzuse pe acel necjo-nlit, simți cum îl chinuiește amorul propriu. Baronul ghici și, înmultindu-și întrebările: „Dar nu am făcut legămînt să nu cunosc decât servitori ai doamnei de Chevregny, spuse el. Ori aici, ori la Paris, de vreme ce vei pleca foarte curînd, nu ai putea să-mi prezinți și alți camarazi de-ai dumitale, aparținînd oricărei case? -O, nu! răspunse valetul, eu nu întretin legături cu nimeni de teapa mea. Nu le vorbesc decât în legătură cu serviciul. Dar știu pe cineva, care este foarte bine în toate privințele și pe care vi l-aș putea prezenta. - Pe cine? întrebă baronul. - Pe prințul de Guermahtes”. Domnul de Charlus fu înciudat că nu i se oferă decât un om vîrstnic, și pentru care, de altfel, nu avea nevoie de recomandarea valetului. De aceea refuză oferta pe un ton sec și, nelăsîndu-se descurajat de pretențiile mondene ale acelei slugi, începu din nou să-i explice ce vrea el, genul și tipul anume, fie un jockey etc. Temîndu-se că notarul, care trecea pe lîngă ei în acea clipă, îl va fi auzit, crezu că e bine să arate că vorbea de cu totul altceva de"cît despre ceea ce s-ar fi putut crede, și spuse insistent, spre a fi auzit de toată lumea, dar ca și cum și-ar fi continuat conversația: „Da, în ciuda vîrstei mele, mi-am păstrat gustul pentru lucrurile frumoase, pentru bibelourile nostime, fac adevărate nebunii pentru un bronz vechi, pentru o lustră veche. Ador Faimosul.” Dar pentru a-1 face pe valet să înțeleagă că-și schimbase subiectul, domnul de Charlus apăsa atît de mult pe fiecare cuvînt, iar pentru a fi înțeles de notar, striga atît de tare, încît tot acest joc scenic ar fi fost de ajuns spre a dezvălui ce ascunde, pentru urechi mai pricepute decât cele ale funcționarului ministerial. Acesta nu bănuî nimic, ca și ceilalți clienți ai hotelului, care îl luară pe vaietul atît de bine îmbrăcat drept un elegant străin. În schimb, dacă toți oamenii din societatea înaltă se înșelară și-1 luară drept un american foarte șic, servitorii ghiciră de îndată cine este, așa cum un ocnaș îl recunoaște pe un alt ocnaș, mirosîndu-l de la distanță tot astfel cum un animal este adulmecat de la distanță de alte animale. Șefii de rînd jalnătară privirea. Aime se uită bănuitor. Chelnerul însărcinat cu auturile, înălțînd din umeri, spuse, ducîndu-și mîna la gură, n ru că socoti că-i mai politicoș așa, o frază jignitoare pe care

o auzi toată lumea. Și chiar bătrîna noastră Francoise, care începea să nu mai vadă bine și care trecea chiar atunci pe lîngă scară, ducîndu-se să cîneze „în camera curierilor”, înălță capul, recunoscî un servitor acolo unde clienții hotelului nu-l bănuiau - așa cum bătrîna doică Euriclea îl recunoaște pe Ulise cu mult înaintea pretendenților așezați la festin⁴⁹³ - și văzîndu-l alături de el, într-o atitudine familiară, pe domnul de Charlus, avu o expresie deznădăjduită, ca și cum dintr-o dată tot felul de răutăți pe care le auzise și pe care nu le crezuse, dobîndisera în ochii ei o dureroasă realitate. Ea nu-mi vorbi niciodată, și nici nimănui altcuiva, despre această întîmplare, dar se gîndi fără îndoială îndelung și cu trudă la ce-i fusese dat să vadă, căci, mai tîrziu, de fiecare data cînd, la Paris, avu prilejul să-l întîlnească pe „Julien”, pe care pînă atunci îl iubise atît de mult, se purtă totdeauna cu el politicos, dar într-un fel rece și foarte rezervat. Aceeași întîmplare îl făcu însă pe Aime să ni se mărturisească. În clipa cînd mă încrucișasem cu domnul de Charlus, aceasta, care nu crezuse că mă întîlnește, îmi striga, ridicînd mîna: „Bună seara”, cu indiferență, -aparentă cel puțin, a unui mare nobil care crede că totul îi este îngăduit și găsește că e mai bine să pară a nu se ascunde. Or, Aime care, în acea clipă, îl observa cu o privire neîncrezătoare și văzu că-l salut pe prietenul celui în care el era sigur că recunoaște un servitor, mă întrebă chiar în acea seară cine este acel domn. Căci de cîtva timp lui Aime îl plăcea să stea de vorbă sau, mai curînd, după cum spunea el, fără îndoială pentru a marca nota - după el - filosofică a acestor convorbiri, să „discute” cu mine. Și cum eu îi spuneam adeseori că mă stingherește faptul că rămîne în picioare lîngă mine în timp ce cinam. în loc să se așeze și să ia masa cu mine, el declara că nu întîlnise niciodată un client care „să gîndească atît de înțelept.” Stătea de vorbă în acea clipă cu doi băieți. Aceștia mă salutaseră, nu știu de ce; chipurile lor îmi erau necunoscute, deși conversația lor suna într-un fel care îmi aducea aminte de ceva. Aime îi certa pe amîndoi pentru felul cum se logodiseră. Mă luă drept martor, i-am spus că nu pot să am o părere, căci nu-i cunoșteam. Ei îmi amintiră cum se numeau, spunîndu-mi că mă slujiseră adeseori la Rivebelle. Dar unul își lăsase mustață, iar celălalt și-o răsese și se tunsese scurt; și iată de ce, deși lă stătea pe umeri tot capul lor de altădată (și nu alt cap, ca în restaurările greșit făcute din catedrala Notre-Dame⁴⁹⁴), e^t rămăsese pentru mine tot atît de invizibil ca acele obiecte care

scapă pînă și de prechezițiile cele mai minuțioase, și se lăfăie nur și simplu la vedere, sub ochii tuturor, ce nu le văd, pe un cămin⁴⁹⁵. De îndată ce le-am aflat numele, am recunoscut cu precizie muzica nesigură a vocii lor, pentru că am revăzut vechiul lor chip, care o determina. „Vor să se căsătorească și „ici măcar nu știu englezește!” îmi spuse Aime, care nu se gîndea că nu prea sînt la curent cu cerințele profesiei hoteliere și că nu prea înțeleg că dacă nu știi limbi străine, nu-ți poți face o situație în cadrul acestei profesii. Eu, care credeam că va ști pe dată că noul oaspete era domnul de Charlus, și care îmi închipuiam chiar că și-l amintea, căci îl servise în sufragerie cînd baronul venise în timpul primei mele șederi la Balbec spre a o vedea pe doamna de Villeparisis, i-am spus cum se numește. Or, nu numai că Aime

nu-și amintea de baronul de Charlus, dar acest nume păru a-i produce o impresie profundă, îmi spuse că va căuta a doua zi printre lucrurile sale o scrisoare pe care poate că i-o voi putea explica. Am fost cu atât mai mirat cu cât domnul de Charlus, când voise să-mi dea o carte de Bergotte, la Balbec, în primul an, îl chemase anume pe Aime⁴⁹⁶, pe care îl regăsise probabil apoi în acel restaurant din Paris unde luasem masa cu Saint-Loup și cu amanta acestuia și unde domnul de Charlus venise să ne spioneze⁴⁹⁷. Este adevărat că Aime nu putuse duce personal la îndeplinire aceste misiuni, fiind, o dată, culcat, iar a doua oară servind la masă. Mă îndoiam totuși foarte mult de sinceritatea lui când îl auzeam pretinzând că nu-l cunoaște pe domnul de Charlus. Pe de o parte, îi plăcuse fără îndoială baronului. Ca toți șefii de etaj din hotelul de la Balbec, ca mai mulți valeți ai prințului de Guermantes, Aime aparținea unei rase mai vechi decât cea a prințului, deci mai nobilă. Când cereai să ți se dea un salon, te credeai la început singur. Dar curînd zăreai un sculptural valet avînd tipul etrusc și roșcat al lui Aime, ușor îmbătrînit de prea multă șampanie băută și începînd să tragă către sticla cu apă minerală. Nu toți clienții îi cereau să-i servească. Negustorii tineri, conștiincioși, grăbiți, așteptați de vreo amantă în oraș, se fofilau. De aceea Aime îi învinuia că nu sînt serioși. Avea tot dreptul, căci el era serios. Avea o nevastă și copii, era ambițios pentru ei. De aceea nu respingea avansurile pe care i le făceau o "dina sau un străin, chiar dacă trebuia să rămînă cu ei toată noaptea. Căci înaintea de orice avea datoria să muncească. Avea de mult înfățișarea și genul ce i-ar fi putut plăcea domnului de Charlus, încît l-am bănuît că mă minte cînd mi-a spus că

359

nu-l cunoaște. Mă înșelam, Groomul îi spusese baronului adevărul cînd zisese că Aime (care îl certase strașnic a doua zi) dormea (sau ieșise în oraș) și, de cealaltă dată, că servește la mese. Dar imaginația ne face să presupunem lucruri ce depășesc realitatea. Iar tonul încurcat al groomului trezise în baronul de Charlus - în privința sincerității acelor scuze - îndoieli ce îi răniseră sentimente pe care Aime nu le bănuia. Am văzut și că Saint-Loup îl împiedicase pe Aime să se ducă la trăsura în care se afla domnul de Charlus, cînd acesta își procurase, nu știu cum, noua adresă a chelnerului, iar baronul trăise o nouă decepție. Aime, care nu-l observase, fu cuprins de o uimire lesne de înțeles cînd, chiar în seara zilei cînd luasem masa cu Saint-Loup și cu amanta lui, primi o scrisoare purtînd sigiliul casei de Guermantes, scrisoare din care voi cita aici cîteva pasaje, ca exemplu al unei nebunii unilaterale din partea unui om inteligent, adresîndu-se unui imbecil cu bun simț⁴⁹⁸. „Domnule, n-am izbutit, în ciuda unor strădanii ce i-ar uimi pe mulți dintre cei ce caută zadarnic să fie primiți și salutați de mine, să te fac să ascuți cele cîteva explicații pe care nu mi le-ai cerut, dar pe care credeam că este de demnitatea mea și a dumitale să ți le ofer. Voi scrie deci aici ceea ce ar fi fost mai ușor să-ți spun prin viu grai. N-o să-ți ascund că prima dată cînd te-am văzut la Balbec, chipul dumitale mi-a fost de-a dreptul antipatic." Urmau cîteva gînduri despre asemănarea - observată abia a doua zi - cu un prieten răposat fața "de care domnul de Charlus avusese o mare afecțiune. „Am avu. atunci o clipă ideea că ai putea să vii, fără ca asta să-ți sting' -rească întru nimic profesiunea, să joci cu mine cărți, așa cum făcea și el, risipindu-mi tristețea cu felul lui vesel de a fi, și să-mi dai iluzia că»nu a murit. De orice fel ar fi presupunerile mai mult sau mai puțin prostești pe care probabil că le-ai făcut, mai la îndemîna unui servitor (care nici măcar nu merită acest nume pentru că nu a vrut să servească) decât înțelegerea unui sentiment atât de înalt, ai crezut poate că îți dai importanță, ignorînd cine sînt și ce sînt, cînd mi-ai transmis, atunci cînd te rugam să te duci să ceri o. carte, că te-ai culcat; or, este o greșeală să crezi ca o rea

purtare sporește farmecul cuiva, farmec de care de altfel ești lipsit cu desăvîrșire. Aș fi uitat pentru totdeauna toate acestea dacă a doua zi dimineață nu s-ar fi întîmplat din nou să nu-ți pot vorbi. Asemănarea dumitale cu bietul meu prieten se accentua în asemenea măsură, făcînd sa dispar? pînă și forma oribilă a bărbiei dumitale prea mult ieșită

360

în afară, încît am înțeles că defunctul meu prieten îți împrumuta în acea clipă expresia lui plină de bunătate, ca să-ți îngăduie să mă recunoști, și să te împiedice să ratezi șansa unica ce ți se oferea. într-adevăr, deși nu vr av de vreme ce toate astea nu mai au nici un rost și nu voi mai avea prilejul să te întîlnesc în această viață, să amestec în toate acestea niște chestiuni brutale privind interesul dumitale, aș fi fost prea fericit să ascult de rugămintea mortului (căci cred în comuniunea cu sfinții și în voința lor de a interveni în destinul celor vii), să mă port cu dumneata ca și cu el, care avea trăsură și servitori, și căruia era firesc să-i consacru cea mai mare parte din veniturile mele, de vreme ce îl iubeam ca pe un fiu. Dar dumneata ai hotărît altminteri. Cînd ți-am cerut să-mi aduci o carte, mi-ai transmis că tocmai trebuie să ieși. Și în acea dimineață cînd te-am chemat să vii la trăsură, te-ai lepădat de mine, dacă pot vorbi astfel fără să fac un sacrilegiu, a treia oară. O să mă ierți dacă nu pun în acest plic bacși urile uriașe pe care voiam să ți le dau la Balbec și la care mi-ar ti prea greu să mă limitez, fiind vorba de cineva cu care, o clipă, crezusem că voi împărți totul. Cel mult ai putea să mă scutești să fac în restaurantul dumitale o a patra încercare inutilă de a te întîlni, pînă la care răbdarea mea nu va ajunge. (Și aici domnul de Charlus își dădea adresa, arăta la ce ore poate fi găsit etc.) Adio, domnule, cum cred că, semănînd atît de mult cu prietenul pe care l-am pierdut, nu poți fi cu totul prost, căci altminteri fiziognomia ar'fi o falsă știință, sînt convins că într-o bună zi, dacă te vei gîndi din nou la acea întîmplare, vei simți un oarecare regret și remușcări. în ceea ce mă privește, crede-mă, și spun asta cu toată sinceritatea, nu-ți păstrez în suflet nici o amărăciune. Aș fi preferat să ne despărțim pe o amintire mai puțin urîță decît acest al treilea demers inutil. îl voi uita repede. Sîntem ca acele vapoare pe care le-ai zărit probabil uneori la Balbec, și care s-au încrucișat timp de o clipă; pentru fiecare dintre ele ar fi fost bine să se oprească; dar unul a gîndit altminteri; curînd, nici măcar nu se vor mai zări la orizont, iar întîlnirea lor se va șterge; dar înainte de această despărțire definitivă, fiecare îl salută pe celălalt, și iată ce face aici, domnule, dorindu-ți tot norocul, baronul de Charlus."

Aime nici măcar nu citise această scrisoare pînă la capăt, nemțelegînd nimic din ea și temîndu-se de o mistificare. Cînd i-am explicat cine era baronul, căzu parcă pe gînduri, simțînd acel regret prezis de domnul de Charlus. Ba chiar n-aș pune

mîna în foc că nu i-a scris, spre a se scuza, acestui bărbat care le dăruia prietenilor trăsuri. Dar între timp domnul de Charlus îl cunoscuse pe Morel. Cel mult, relațiile cu acesta fiind poate platonice, domnul de Charlus căuta uneori, pentru o seară, o tovărășie ca aceea în care se afla cînd îl întîlnisem în hol. Dar era cu totul stăpînit de sentimentul violent ce-l lega de Morel, sentiment care, liber cu cîțiva ani în urmă, încercase să se fixeze asupra lui Aime și care îi dictase scrisoarea ce-mi fusese arătată de chelner și mă făcea să mă simt stingherit pentru domnul de Charlus. Ea era, dată fiind iubirea antisocială simțită de domnul de Charlus, un exemplu mai izbitor decît forța insensibilă și puternică pe care o au acele curente ale pasiunii în vîrtejul cărora îndrăgostitul, asemenea unui înotător ce se lasă luat de val, pierde curînd din vedere pămîntul. Fără îndoială, iubirea unui bărbat normal poate, cînd îndrăgostitul, inven-tîndu-și treptat dorințele, părerile de rău, decepțiile, proiectele, construiește un întreg roman cu privire la o femeie pe care nu o cunoaște, să îngăduie a se măsura marea distanță dintre cele două picioare ale compasului. Totuși, o asemenea distanță era și mai mult sporită prin caracteristicile unei patimi care în general nu este împărtășită și prin diferența dintre condiția socială a domnului de Charlus și cea a lui Aime.

leșeam zilnic la plimbare cu Albertine. Ea se hotărîse să se apuce iar de pictură, și alesese mai întîi, spre a lucra aici, biserica Saint-Jean-de-la-Haise⁴⁹⁹, care nu mai este vizitată de nimeni și e cunoscută de foarte puțină lume, fiind greu de găsit și neputînd fi descoperită fără o călăuză, căci era așezată într-un loc îndepărtat și singuratic, la mai bine de o jumătate de oră de stația Epreville, după ce lăsaseși de multă vreme în urmă ultimele case din satul Quetteholme. În privința numelui de Epreville, am găsit o contradicție între ceea ce se spunea în cartea preotului și informațiile date de Brichtot. După unul, Epreville era vechiul *Sprevilla*; celălalt dădea drept etimologie *Aprivilla*⁵⁰⁰. Prima oară am luat trenulețul în direcția opusă satului Feterne, adică spre *Grattevast*⁵⁰¹. Dar era foarte cald și ne fusese îngrozitor de greu să plecăm îndată după masă. Aș fi preferat să nu ieșim din casă atît de devreme; aerul luminos și arzător trezea în noi gînduri de lene și de răcoare, umplînd camerele noastre, a mamei și a mea, după cum erau expuse la soare, la temperaturi inegale, ca pe niște camere dintr-un sanatoriu balnear. Cabinetul de toaletă al mamei, tivit cu soare, de o albeață strălucitoare și maurescă, părea cufundat în adîncw

Use

unui puf, din pricina celor patra pereți de paiantă către care dădea, în timp ce, sus de tot, în ferestruica fără sticlă, cerul, je cărui valuri molatice și suprapuse puteau fi văzute alunecînd unele peste altele, părea (din cauza dorinței pe care o simțeai), amenajată pe o terasă (sau văzută invers în vreo oglindă agățată la fereastră), o piscină plină de, o apă albastră, rezervată abluțiunilor. În ciuda acestei temperaturi arzătoare, ne-am dus să luăm trenul de ora unu. Dar Albertinei i se făcuse foarte cald în vagon, încă și mai cald în timpul drumului lung pe care-l făcusem pe jos, și mă temeam să nu răcească stînd apoi nemișcată în acea gaură umedă unde nu ajunge soarele. Pe de altă parte; și încă de la primele noastre vizite la Elstir, dîndu-mi seama că ea ar fi apreciat nu numai luxul, dar chiar și un anume confort de care mijloacele ei modeste o lipseau, mă înțelesesem cu un birjar din

Balbec ca în fiecare zi să vină să ne ia de la hotel cu trăsura. Pentru ca să ne fie mai puțin cald, mergeam la început prin pădurea Chantepie⁵⁰². Prezența nenumăratelor păsări invizibile, unele pe jumătate marine, care își răspundeau alături de noi în copaci, comunica aceeași impresie de odihnă pe care o ai când îți ții ochii închiși; alături de Albertine, înlănțuit de brațele ei în adâncul trăsurii, ascultam acele Oceanide⁵⁰³. Și când, din întâmplare, zăream unul din acei muzicieni care treceau de pe o frunză sub o altă frunză, între el și cântul lui legătura era atât de puțin aparentă, încât nu credeam că văd cauza celui cânt în micul trup săltăreț, umil, uimit și lipsit de privire. Trăsura nu putea să ne ducă pînă la biserică. O opream la ieșirea din Quetteholme și îmi luam rămas bun de la Albertine. Căci mă înspăimîntase spunîndu-mi despre biserica aceea, ca și despre alte monumente, despre anumite tablouri: „Ce plăcere mi-ar face să o văd împreună cu tine!” Eu însă nu ma simțeam în stare să-i ofer acea plăcere. Nu mă bucuram în fața lucrurilor frumoase decît dacă eram singur, sau mă prefăceam că sînt și tăceam. Dar de vreme ce ea crezuse că poate avea, datorită mie, senzații artistice care nu se comunică astfel, găseam că este mai prudent să-i spun că plec, că voi veni să o caut la sfîrșitul zilei, dar că pînă atunci trebuie să mă torc cu trăsura spre a le face-o vizită doamnei Verdurin sau arnijej Cambremer, sau chiar să-mi petrec o oră cu mama la albec, dar niciodată mai departe. Cel puțin la început. Căci p/tertjne spunîndu-mi odată din capriciu: „Păcat că natura a gerurile atît de rău și a așezat biserica Saint-Jean-de-la- fafr-o parte, iar castelul La Raspeliere de cealaltă parte,

363

trebuind să rămîi ziua întreagă închis în locul pe care l-ai ales”, de îndată ce am primit toca și vâlul, am comandat, spre nefericirea mea, un automobil la Saint-Fergeau (*Sanctus Ferreolus* după cartea preotului⁵⁰⁴). Albertine, lăsată de mine în totală ignoranță, și care venise să mă caute, a fost surprinsă auzind în fața hotelului **huruitul** motorului și de-a dreptul fericită cînd a aflat că acel automobil ne aștepta pe noi. La rugămintea mea, a urcat pentru o clipă la mine în cameră. Sărea în sus de bucurie. „O să le facem o vizită soților Verdurin? - Da, dar ar fi mai bine să nu mergi îmbrăcată așa cum ești, de vreme ce vei avea automobilul tău. O să-ți stea mai bine astfel.” Și am scos toca și vâlul pe care le ascusesem. „Sînt ale mele? Oh! Cît ești de drăguț!” strigă ea, sărindu-mi de gît. Aime întîlnindu-ne pe scară, mîndru de eleganța Albertinei și de mijlocul nostru de transport, căci asemenea automobile erau destul de rare la Balbec, își oferî plăcerea să coboare îndărătul nostru. Albertine dorind să fie văzută în noua sa toaletă, îmi ceru să ridic capota, pe care aveam să o coborîm apoi, pentru ca să ne simțim în deplină libertate împreună. „Ce aștepți”, îi spuse Aime șoferului, pe care nu-l cunoștea de altminteri și care rămăsese nemișcat, „nu auzi că ți se spune să ridici capota?” Căci Aime, învățat cu viața de hotel, în cadrul căreia cîștigase de altfel un rang de seamă, nu era tot atît de timid ca birjarul, pentru care Franc.oise era o „doamnă”; chiar dacă nu-i fuseseră prezentați, el îi tutuia pe plebeenii pe care nu-i văzuse niciodată, fără să știe prea bine dacă o făcea dintr-un dispreț aristocratic sau spre a fraterniza cu poporul. „Nu sînt liber, îi răspunse șoferul, care nu mă cunoștea. Am o comandă pentru domnișoara Simonet. Nu vă pot servi,” Aime pufni în rîs: „Prostule, îi răspunse el șoferului, convingîndu-l astfel pe dată, dar tocmai domnișoara Simonet și domnul îți poruncesc să ridici capota.” Și cum Aime, deși neavînd personal vreo simpatie pentru Albertine, era, din cauza mea, mîndru de felul cum era îmbrăcată, el îi șopti șoferului: „Ți-ar conveni, nu-i așa, să plimbi în fiecare zi cu mașina asemenea prințese!” De această primă dată nu numai eu singur **rn-am** putut duce la castelul La Raspeliere, cum ani făcut în alte zile în timp ce Albertine picta; ea vru să vină cu mine. Se gîndea că ne vom putea opri aici-colo pe drum, dar credea că este cu neputință să mergem mai întîi la Saint-

Jean-de-la-Haise, adică într-o altă direcție, făcând o plimbare care părea menita unei alte zile. Află, dimpotrivă, de la șofer, ca nimic nu era mai ușor decât să ajungem la Saint-Jean, d^e

364

vom fi în douăzeci de minute, și că vom putea rămâne acolo, dacă vrem, mai multe ore, sau merge mult mai departe, căci nu-i trebuiau mai mult de treizeci și cinci de minute ca să facă drumul de la Quetteholme la La Raspeliere. Am înțeles asta de îndată ce automobilul, pornind ca vântul, străbătu dintr-un salt un drum pe care cel mai grozav cal l-ar fi făcut în mult mai mult timp⁵⁰⁵. Distanțele nu sînt decât raportul dintre spațiu și timp și variază odată cu el. Exprimăm dificultatea pe care o avem de a ne duce într-un loc, într-un sistem de leghe, de kilometri, care devine fals de îndată ce această dificultate se micșorează. Arta este și ea modificată prin această schimbare, căci un sat care părea așezat într-o altă lume decât alt sat, devine vecin cu el într-un peisaj ale cărui dimensiuni sînt schimbate. Oricum, faptul de a afla că există poate un univers unde 2 și cu 2 fac 5 și unde linia dreaptă nu este drumul cel mai scurt dintre două puncte, ar fi uimit-o mai puțin pe Albertine decât acela de a-1 auzi pe șofer spunînd că era ușor să mergi într-una și aceeași după-amiază atît la Saint-Jean cît și la La Raspeliere. Douville și Quetteholme, Saint-Mars-le-Vieux și Saint-Mars-le-Vetu, Gourville și Balbec-le-Vieux, Tourville și Feterne⁵⁰⁶, prizonieri la fel de ermetic închiși pînă atunci în celula zilelor distincte, ca odinioară Meseglise și Guermantes⁵⁰⁷, și pe care aceiași ochi nu-i puteau vedea într-o singură după-amiază, eliberați acum de uriașul cu cizme fermecate ce străbat într-o clipă șapte leghe, își adunară în jurul orei gustării noastre clopotnițele și turnurile, bătrînele grădini pe care pădurea învecinată se grăbea să le descopere.

acasă

27 „JI” IIVIUU , VICII IIV-V-U..3I.L* UAU1 K-IJI^, X^/ V-” IAI *” UWU11 I I I U
wann o folosea pe vremea cînd încerca și ea să-și alcătuiască

Ajuns în josul drumului înalt, automobilul urcă dintr-o zvicnire, cu un zgomot continuu de cuțit pe care îl ascuți, în timp ce marea se întindea sub noi, undeva departe. Casele vechi și rustice din Montsurvent⁵⁰⁸ alergară către noi ținînd strîns la piept vița de vie sau tufișurile de trandafiri; brazii din La Raspeliere, zbuciumîndu-și ramurile mai mult decât în vîntul serii, alergară în toate sensurile spre a se feri de noi, și un servitor nou, pe care nu-l văzusem încă niciodată, veni să ne deschidă ușa principală, în timp ce fiul grădinarului, arătînd o vocație precoce, sorbea din ochi locul unde se afla motorul, ^-um nu era o zi de luni, nu știam dacă o vom găsi pe doamna Verdurin, căci în afară de ziua cînd primea vizite, era **impru**-ent să te duci la ea pe neașteptate. Fără îndoială, rămînea „în principiu”, dar această expresie, pe care doamna

365

un mic clan și să-și atragă clienții nemișcîndu-se de acasă și renunțînd adeseori la treburi importante, expresie pe care o traducea greșit prin „din principiu”, însemna doar „de regulă”, comportînd, adică, numeroase excepții. Căci nu numai că doamnei Verdurin îi plăcea să se plimbe, dar ea își exagera îndatoririle de gazdă, și cînd avusese invitați la masa de prînz. Îndată după cafea, lichior și țigări (în ciuda primei amorțeli pricinuită de căldură și de digestie, cînd lumea ar fi preferat să privească trecerea pachebotului ce se ducea la Jersey, plutind pe marea de email, prin frunzișul terasei), programul cuprindea o serie de plimbări în cursul cărora convivi, instalați cu de-a sila în trăsură, erau duși fără voia lor către unul din locurile pitorești ce se află cu nemiluita în jurul localității Douville. Această a doua parte a petrecerii nu era

de altfel (după ce făcuseră efortul de a se ridica de la masă și de a se urca în trăsură) cea care le plăcea cel mai puțin invitaților, pregătiți prin mîncărurile gustoase, vinurile fine sau cidrul spumos, să se lase cu ușurință îmbătați de aerul curat și de frumusețea magnifică a peisajului. Doamna Verdurin le arăta străinilor acele locuri ca și cum ele ar fi fost un fel de anexe (mai mult sau mai puțin îndepărtate) ale proprietății sale, și pe care nu puteai să nu te duci să le vezi, de vreme ce luaseși masa la ea și, de asemenea, pe care nu le-ai fi putut cunoaște, dacă nu ai fi fost primit în casa Patroanei. Această pretenție de a-și aroga un drept unic asupra plimbărilor, ca și asupra felului de a cînta la vioară al lui Morel și odinioară al lui Dechambre, și de a constrînge peisajele să facă parte din micul clan, nu era de altfel atît de absurdă pe cît pare la prima vedere. Doamna Verdurin își bătea joc de lipsa de gust pe care, după ea, familia Cambremer o arăta nu numai în felul cum mobilase La Raspeliere și concepuse grădina, dar și prin plimbările pe care le făcea sau îi silea pe invitați să le facă, în împrejurimi. Tot așa cum, după ea, La Raspeliere nu începea să devină ceea ce ar fi trebuit să fie decît de cînd era locul de adunare al micului clan, tot astfel ea afirma că familia Cambremer, mergînd întruna, în caleașca, de-a lungul căii ferate, pe malul mării, pe singurul drum urît din împrejurimi, locuia în acel ținut de nu se știe cînd, dar nu-l cunoștea. Și această afirmație nu era lipsită de adevăr. Din rutină, din lipsă de imaginație și curiozitate față de un ținut ce i se părea foarte cunoscut tocmai pentru că era atît de apropiat, familia Cambremer nu ieșea din casă decît pentru a se duce mereu în aceleași locuri și pe aceleași drumuri-

366

Desigur, rîdeau mult de pretenția soților Verdurin de a-i sili să-și cunoască propriul lor ținut. Dar dacă i-am fi somat să ne ducă acolo, ei și chiar și vizitiul lor ar fi fost incapabili să ne arate splendidele locuri, întrecîndu-se ascunse și tainice, unde ne ducea domnul Verdurin, ici, dînd la o parte uneori bariera unei proprietăți particulare, dar abandonate, pe care alții nu ar fi crezut că pot să se aventureze; colo, coborînd din trăsură pentru a o apuca pe un drum ce nu putea fi străbătut decît cu piciorul, totul fiind răsplătit prin vederea unui peisaj minunat. Să spunem, de altfel, că grădina castelului La Raspeliere era oar-cum un rezumat al tuturor plimbărilor pe care le puteai face la mulți kilometri jur-împrejur. Mai întîi, pentru că domina întreg locul, privind pe o latură către vale, pe cealaltă către mare, și apoi pentru că, chiar pe o singură latură, pe cea care da către mare, spre exemplu, fuseseră lăsate locuri libere printre copaci, astfel încît de aici îmbrățișai cu privirea un anume orizont, iar de dincolo un altul. Cîte o bancă era așezată în fiecare din acele puncte; te așezai rînd pe rînd acolo de unde descopereai Balbecul, sau Parville, sau Douville. Ba chiar, într-o singură direcție, fusese plasată o bancă într-un loc ce străjuia faleza, puțin mai înăuntru, dar nu foarte mult. De pe acestea din urmă, priveai către un prim plan de verdeață și un orizont ce părea cum nu se poate mai vast, dar care creștea la infinit dacă îți continuai dramul pe o cărăruie și mergeai pînă la banca următoare, de unde cuprindeai cu ochii întreg cercul mării. De acolo auzai foarte limpede zgomotul valurilor, care nu ajungea în părțile mai depărtate ale grădinii, acolo unde marea se putea încă vedea, dar nu și auzi. Aceste locuri de odihnă purtau la La Raspeliere, pentru stăpînii castelului, numele de „priveliști.” Și într-adevăr, ei reuneau în jurul castelului cele mai frumoase „priveliști” din ținuturile învecinate, plăji sau păduri, foarte micșorate de depărtare, așa cum împăratul Adrian adunase în vila sa copiile, la dimensiuni reduse, ale monumentelor celor mai celebre din diferite locuri. Numele care urma după cuvîntul „priveliște” nu era neapărat cel al unui loc de pe coastă, ci adeseori de pe malul opus al golfului și pe care îl descopereai în ciuda întinderii acelei priveliști. Tot așa cum luai o carte din

biblioteca domnului Verdurin pentru a te duce să citești timp de un ceas pe banca ^{le} unde aveai o „priveliște asupra Balbecului”, tot astfel, dacă ^Vreimea era frumoasă, te duceai să bei un lichior pe banca de ^{unde} aveai o „priveliște asupra satului Rivebelle”, dacă totuși

367

nu bătea **vîntul**, căci, deși de fiecare parte erau plantați copaci, aerul aici era foarte tare. Dar să ne întoarcem la plimbările în trăsură pe care doamna Verdurin le organiza pentru după-amiază. Patroana, dacă la întoarcere găsea cartea de vizită a vreunui monden „ce trecuse pe acolo”, se prefăcea că este încântată, dar era nefericită că pierduse acea vizită și (deși lumea nu venea încă decît pentru a vedea „casa” sau a cunoaște pentru o singură zi o femeie al cărui salon artistic era celebru, dar de nefrecventat la Paris) îl invita grabnic pe vizitator, prin domnul Verdurin, la cina din miercuri următoare. Cum adeseori turistul era silit să părăsească ținutul înainte, sau se temea să se întoarcă acasă prea tîrziu seara, doamna Verdurin anunțase că în fiecare sîmbătă⁵¹⁰ poate fi găsită acasă la ora gustării. Genul acesta de reuniune nu aduna multă lume, și cunoscusem la Paris asemenea întîlniri, dar mult mai strălucite, la prințesa de Guermantes, la doamna de Galliffet sau la doamna d'Arpajon. Dar aici nu mai era Parisul, și farmecul cadrului nu acționa pentru mine doar în legătură cu plăcerea acelei reuniuni, ci și cu calitatea vizitatorilor. Întîlnirea cu vreun om de lume care la Paris nu-mi făcea nici o plăcere, dar care la La Raspeliere, unde venise de departe prin Feterne sau prin pădurea Chantepie, își schimba caracterul, creștea în importanță, devenea o întîmplare plăcută. Uneori întîlneam pe cîte cineva pe care-l cunoșteam foarte bine și pentru care nu m-aș fi ostenit să fac un singur gest spre a-l întîlni în casa soților Swann. Dar numele lui suna altfel pe această faleză, precum numele unui actor pe care-l auzi adeseori într-un teatru, imprimat pe afișul, într-o altă culoare, al unei reprezentații extraordinare și de gală prin care notorietatea sa sporește dintr-o dată prin neprevăzutul contextului. Cum la țară lumea se poartă cu mai multă nonșalanță, mondenul aducea adeseori cu el prietenii la care locuia, scuzîndu-se în șoaptă față de doamna Verdurin și spunîndu-i că nu putea să-i lase acasă, de vreme ce stătea la ei; acestor gazde, în schimb, el se prefăcea că le oferă ca pe un fel de politețe, plăcerea de a cunoaște - în mijlocul acelei vieți monotone de vilegiaturiști - un centru spiritual, prin vizitarea unei magnifice reședințe, și, de asemenea, pe cea a unei minunate gustări. Asta avea pe dată drept rezultat o reuniune de mai multe persoane de valoare mijlocie; și dacă un petic de grădină cu cîțiva copaci, care ar părea meschin la țară, capătă un farmec neobișnuit pe bulevardul Gabriel sau în strada Monceau, unde numai niște milionari și-l pot oferi, tot astfel

368

niște nobili de rangul doi într-o serată pariziană își dobîndeau întreaga valoare într-o după-amiază de luni la La Raspeliere. Abia se așezaseră în jurul mesei acoperite cu o pînză brodată cu roșu unde, sub pereții pictați în camaieu, li se serveau clătite, plăcinte normande, tarte în formă de corăbioare, umplute cu cireșe ce semănau cu niște perle de coral, prăjituri „diplomat”, șj pe dată invitații, datorită apropierii cupei adînci de azur către care se deschideau ferestrele și pe care nu puteai să nu o vezi în același timp cu ei, sufereau o alterare, o transmutație profundă care îi schimba în ceva mai prețios. Mai mult, chiar înainte de a-i fi văzut, cînd veneai luni la doamna Verdurin, oamenii care la Paris nu mai aveau decît priviri obosite, obișnuite cu elegantele trăsuri care staționau în fața unui palat somptuos, simțeau cum

le bate inima la vederea celor două sau trei birje hodorogite ce aşteptau în faţa castelului La Raspeliere, sub brazii înalţi. Fără îndoială, cadrul agrest era diferit, iar impresiile mondene, datorită acestei transpuneri, redeveneau proaspete. Mai era şi faptul că birja hodorogită pe care o luai pentru a o vizita pe doamna Verdurin evoca o frumoasă plimbare şi un târg costisitor încheiat cu un birjar care ceruse „atîta” pe zi. Dar curiozitatea uşor emoţionată faţă de noii sosiţi, pe care nu-i puteai încă bănuî, venea şi din faptul că fiecare se întreba: „Pe cine o să mai întîlnesc oare?” întrebare la care era greu de răspuns, neputîndu-se şti niciodată cine venise să-şi petreacă opt zile la familia Cambremer sau în altă parte, şi pentru că ne place întotdeauna să ne-o punem într-o viaţă rustică, singuratică, în care întîlnirea cu o fiinţă omenească pe care nu ai văzut-o de multă vreme, sau faptul de a fi prezentat cuiva pe care nu-l cunoşti, nu mai este, ca la Paris, un lucru plicticos, şi întrerupe în chip minunat spaţiul vid al unor vieţi prea izolate, pentru care însăşi ora venirii poştei devine un moment plăcut. Şi cum nu era luni ziua cînd am venit cu automobilul la La Raspeliere, domnul şi doamna Verdurin erau neîndoielenic stapîniţi de acea nevoie de a vedea lume care îi tulbură pe bărbaţi şi pe femei şi îl îndeamnă să se arunce pe fereastră pe bolnavul ce a fost închis departe de ai săi, pentru un tratament Pnn izolare. Căci noul valet, mai iute de picior, şi familiarizat cu acele expresii, răspunzîndu-ne că „dacă doamna e acasă, ea e uie să se afle în locul care dădea către «priveliştea satului ouvule», şi că se va duce să vadă”, el se întoarce pe dată şi ne spune că doamna Verdurin ne va primi. Avea părul în dezor-e> căci venea din grădină, din curtea de păsări şi din locul

369

unde plantase legume, unde se dusesese să le dea de mîncare păunilor şi găinilor, să caute ouăle proaspete, să culeagă fructe şi flori, pentru „a-şi împodobi masa”, într-un fel care amintea în mic de parc; dar pe masă aveau acea distincţie a lucrurilor utile şi bune de mîncat; căci în jurul acelor alte daruri ale grădinii care erau perele, ouăle bătute spumă, se înălţau lungile tulpini de iarba-şarpelui, de garoafe, de trandafiri şi de coreopsis, între care vedeai, ca printre nişte stîlpi înfloriţi ce arătau drumul, deplasîndu-se, dincolo de sticla ferestrei, vapoarele din larg. La uimirea arătată de domnul şi de doamna Verdurin - ce se întrerupseră din orînduirea florilor pe masă, pentru a-i primi pe vizitatorii anunţaţi - văzînd că aceştia nu erau alţii decît Albertine şi cu mine, mi-am dat bine seama că noul servitor, plin de zel, dar căruia numele meu nu-i era încă familiar, îl repetase greşit şi că doamna Verdurin, auzind numele unor oaspeţi necunoscuţi, le transmisese totuşi să între, simţind nevoia să vadă pe oricine. Şi noul servitor contempla acel spectacol din uşă, spre a înţelege ce rol jucam noi în casă. Apoi se îndepărtă în goană, cu paşi mari, căci nu era angajat decît din ajun. După ce Albertine îşi arată bine toca şi vâlul, ea îmi aruncă o privire pentru a-mi aminti că nu aveam prea mult timp înaintea noastră pentru ceea ce voiam să facem. Doamna Verdurin ar fi dorit să aşteptăm gustarea, dar noi am refuzat, cînd deodată ni se dezvălui un proiect care ar fi nimicit toate plăcerile pe care îmi făgăduisem să le gust în timpul plimbării mele cu Albertine: Patroana, neputîndu-se hotărî să se despartă de noi, sau poate să lase să-i scape o nouă distracţie, voia să vină împreună cu noi. Obişnuită de multă vreme ca ofertele ei de acest gen să displacă, şi nefiind probabil sigură că aceasta ne-ar fi pe plac, ea ascunse cu o exagerată siguranţă de sine timiditatea care o stăpînea în timp ce ne adresa acea propunere, şi, părăind a nu se îndoii de răspunsul nostru, nu ne puse nici o întrebare, ci îi spuse soţului ei, vorbind despre Albertine şi despre mine, ca şi cum ne făcea o favoare: „îi conduc eu!” În acelaşi timp îşi aplică pe buze un surîs care nu o caracteriza, un surîs pe care îl văzusem pe chipul anumitor oameni cînd u spuneau lui Bergotte, luîndu-şi o înfăţişare inteligentă: „Ți' am cumpărat cartea, este formidabilă”,

unul dintre acele surîsun colective, universale, pe care, cînd au nevoie - așa cum se slujesc de tren și de camioane pentru mutare -, îl au oamenii, cu excepția cîtorva foarte rafinați, ca Swann sau ca domnul de Charlus, pe buzele cărora nu am văzut niciodată un asemenea

370

surîs. Din acea clipă vizita mea devenea un chin. M-am prefăcut că nu am înțeles. După o clipă era limpede că domnul Verdurin ni se va alătura. „Va fi un drum prea lung pentru domnul Verdurin, am spus eu. - Nicidecum”, îmi răspunse doamna Verdurin pe un ton condescendent și vesel, „el spune că-l va amuza mult să facă din nou, împreună cu voi, tinerii, acest drum pe care l-a făcut de atîtea ori odinioară; la nevoie, va urca alături de vatman, asta nu-l sperie, și ne vom întoarce amîndoi, în deplină liniște, cu trenul, ca niște soți buni. Uită-te la el cît e de fericit.” Ea părea că vorbește de un bătrîn și cunoscut pictor plin de bonomie care, mai tînăr decît tinerii, se bucură mîzgălind imagini spre a-și face nepoții să rîdă. Tristețea mea era cu atît mai mare cu cît Albertine părea că nu o împărtășește, părăindu-i amuzant să se plimbe astfel prin tot ținutul cu soții Verdurin. Dar eu îmi făgăduisem să gust cu ea o asemenea plăcere, încît n-am vrut s-o' las pe Patroană să-mi strice astfel plimbarea; am inventat tot felul de minciuni pe care amenințările sîcîitoare ale doamnei Verdurin mi le făceau iertate, dar pe care Albertine, vai! le contrazicea. „Dar trebuie să facem o vizită, am spus eu. - Ce vizită? întrebă Albertine. — O să-ți explic, trebuie neapărat să ne ducem. - Ei bine, o să te așteptăm”, spuse doamna Verdurin, hotărîtă să se resemneze. În ultimul minut, spaima de a simți că îmi este răpită o fericire pe care mi-o dorisem atît de mult, îmi dădu curajul să fiu nepoliticos. Am refuzat cu hotărîre, șoptindu-i la ureche doamnei Verdurin că trebuia să fiu singur cu Albertine, care avusese o nenorocire și voia să-mi ceară sfatul. Patroana luă o expresie mînioasă: „Bine,” n-o să venim”, îmi spuse ea cu o voce care tremura de furie. Am simțit-o atît de supărată, încît, pentru a părea că cedez puțin: „Dar am fi putut poate... - Nu, continuă ea încă și mai furioasă, cînd am spus nu, este nu.” Credeam că m-am certat cu ea pentru totdeauna, dar, cînd am ajuns la poartă, ne strigă să nu uităm să o vizităm a doua zi, care era o miercuri, și să nu venim cu drăcia aceea care era primejdioasă noaptea, ci cu trenul, cu tot grupul, și opri automobilul ce Pornise pe aleea în pantă a parcului, pentru că noul servitor uitase să pună în capotă bucata de tartă și prăjiturile pe care ea e împachetase pentru noi. Am pornit, escortați timp de o clipă e căsuțele ce ne ieșeau înainte cu florile lor. Chipul ținutului e părea cu totul schimbat, în asemenea măsură în imaginea Pografică pe care ne-o facem despre fiecare loc, noțiunea de „ațiu este departe de a fi cea care joacă rolul cel mai mare. Am

371

spus că noțiunea de timp le îndepărtează încă și mai mult unele de altele. Dar nici ea nu este singura. Anumite locuri pe care le vedem întotdeauna ca fiind izolate, ne par a nu avea nimic comun cu celelalte, aflîndu-se aproape în afara lumii, ca acei oameni pe care i-am cunoscut în anumite perioade speciale din viața noastră, la regiment, în copilărie, și pe care nu-i raportăm la nimic. În primul an al șederii mele la Balbec, se afla aici o înălțime unde doamnei de Villeparisis îi plăcea să ne ducă, pentru că de pe ea vedeai doar întinderea apei și pădurile, și care se numea Beaumont⁵¹¹. Cum drumul pe care ea voia să mergem pentru a ajunge acolo și pe care îl găsea mai frumos din pricina bătrînilor copaci ce-l străjuiau, urca tot timpul, trăsura ei era silită să meargă la pas, ceea ce prelungea nespuse de mult călătoria. Odată ajunși sus, coboram, ne plimbam puțin, urcam iar în trăsura, ne întorceam pe același drum, fără să fi întîlnit vreun sat sau vreun castel. Știam

că Beaumont era ceva foarte ciudat, văzut de foarte de departe, de foarte de sus, și nu aveam nici cea mai mică idee cu privire la direcția unde se afla, căci nu mersesem niciodată pe drumul ce ducea la Beaumont altminteri decât pentru a face acea plimbare; de altfel, era nevoie de mult timp, când mergeai cu trăsura, ca să ajungi acolo. Acel loc făcea evident parte din același departament (sau din aceeași provincie) ca și Balbec, dar era situat pentru mine într-un alt plan, se bucura de un privilegiu special de extertorialitate. Dar automobilul, care nu respectă nici un mister, după ce trecuse de Incarville, ale cărei case le aveam încă în ochi, pe când cobo'ram coasta piezișă care ajunge la Parville (*Paterni v/7/a*⁵¹²), zăbind marea de pe o înălțime unde ne aflam, am întreat cum se numește acel loc și înaintea chiar ca șoferul să-mi fi răspuns, am recunoscut satul Beaumont, pe lângă care treceam astfel fără să știu de fiecare dată când luam trenulețul, căci se afla la două minute de Parville. Ca un ofițer din regimentul meu ce mi s-ar fi părut a fi o ființă specială, prea binevoitoare și prea simplă pentru a fi de origine nobilă, prea îndepărtată și prea misterioasă pentru a fi doar de origine nobilă, și despre care aș fi aflat că era cumnat sau văr cu unele persoane cu care eu luam cina în oraș, tot astfel Beaumont, legat dintr-o dată de ținuturi de care îl credeam atât de diferit, își pierdu misterul și își luă locul în regiune, silindu-mă să mă gândesc cu groază că doamna Bovary și Sanseverina mi s-ar n părut poate a fi ființe asemănătoare celorlalte, dacă le-aș fi întâlnit altundeva decât în atmosfera închisă a unui roman. S-ar

372

putea să pară că preferința mea pentru feericele călătorii cu trenul ar fi trebuit să mă împiedice să împărtășesc încântarea Albertinei în fața automobilului, care îl duce chiar pe un bolnav acolo unde vrea el, și ne împiedică să considerăm - cum făcusem eu pînă atunci - situarea unui loc Ca fiind semnul individual, esența de neînlocuit a frumuseților eterne. Și fără îndoială că din această situare automobilul nu făcea, ca odinioară trenul, când venisem de la Paris la Balbec, un scop sustras împrejurărilor vieții obișnuite, aproape ideal la plecare și care, rămînînd tot astfel la sosire, la sosirea în acea mare locuință unde nu stă nimeni și care poartă doar numele orașului, gara, pare că făgăduiește în sfîrșit accesibilitatea, ca și cum ar fi însăși materializarea acelu loc. Nu, automobilul nu ne ducea astfel, feeric, printr-un oraș pe care îl vedeam mai întîi ca pe un tot rezumat de numele său, și cu iluziile unui spectator dintr-o sală de teatru. Ne făcea să intrăm în culisele străzilor, se oprea Să ceară vreunui locuitor cîte o lămurire. Dar drept compensație pentru o înaintare atât de familiară, ai căutărilor șoferului nesigur de drumul său și întorcîndu-se din cînd în cînd pe unde venise, schimbările de perspectivă oferindu-ți priveliștea unui castel ce se joacă de-a v-ați ascunde-lea cu o colină, o biserică și marea, în timp ce te apropii de el și deși se ascunde zadarnic sub frunzișul secular; ai cercurile din ce în ce mai strînse pe care le descrie automobilul în jurul unui oraș fascinat care fuge în toate direcțiile pentru a-i scăpa și către care, în cele din urmă, se năpustește de-a dreptul, pe verticală, în adîncul văii, unde rămîne întins pe pămînt; astfel încît această așezare, punct unic pe care automobilul pare să-1 fi despuiat de misterul trenurilor expres, ne dă, dimpotrivă, impresia de a-1 descoperi, de a-1 determina noi înșine cu un compas parcă, de a ne ajuta să simțim cu o mîna mai iubitor exploratoare, cu o mai fină precizie, adevărata geometrie, frumoasa „măsură a pămîntului.”

Din nefericire, ignoram în acel moment un lucru pe care nu l-am aflat decât doi ani mai tîrziu: unul din clienții șoferului era domnul de Charlus, iar Morel, ce trebuia să-1 plătească și ^{care} își păstra o parte din bani pentru el (punîndu-1 pe șofer să tripleze numărul kilometrilor), se împrieteniise mult cu el (deși ^{în} fața lumii se prefăcea că nu-1 cunoaște) și-i folosea mașina Pentru curse lungi. Dacă aș fi știut atunci toate aceste lucruri, și ^{ca} încrederea pe care

au căpătat-o curînd soții Verdurin în acest Ș°rer venea de aici fără știrea lor, poate că multe nenorociri din

373

viața mea de la Paris, din anul următor, multe nefericiri legate de Albertine ar fi fost evitate; dar eu nu bănuiam nicidecum toate acestea. În sîine, plimbările domnului de Charlus în automobil cu Morel nu prezentau un interes direct pentru mine. De altfel, ele se mărgineau adesea la o masă de prînz sau la o cină luată într-un restaurant de pe malul mării, unde domnul de Charlus trecea drept un bătrîn servitor ruinat, iar Morel, care trebuia să plătească notele, drept un gentilom mult prea bun. Povestesc desfășurarea uneia dintre aceste mese, care ne poate da o idee despre celelalte. Ea avea loc într-un restaurant de formă ovală, la Saint-Mars-le-Vetu. „N-ar putea fi luați de aici? Îl întrebă domnul de Charlus pe Morel ca pe un intermediar și pentru a nu se adresa de-a dreptul chelnerilor. Se referea la trei trandafiri veștejiți cu care un chelner bine intenționat crezuse că trebuie să împodobească masa. „Ba da..., spuse Morel, stingherit. Nu-ți plac trandafirii? - Aș dovedi, dimpotrivă, prin cererea mea, că îmi" plac, de vreme ce pe masa noastră nu se află trandafiri (Morel păru surprins), dar în realitate nu-mi plac prea mult. Sînt destul de sensibil la nume; și de îndată ce un trandafir este cît de cît frumos, afli că se numește *Baroana de Rothschild*⁵¹³, sau *Mareșala Niel*⁵¹⁴, ceea ce îți dă fiori în spate. Îți plac numele? Ai găsit titluri frumoase pentru micile dumitale bucăți muzicale? - Una dintre ele se numește *Poem trist*. Oribil, răspunse domnul de Charlus cu o voce ascuțită și șuierătoare, răsunînd ca o palmă. Dar parcă cerusem șampanie?" îi spuse el chelnerului, care crezuse că aduce, punînd lîngă cei doi clienți două cupe pline cu un vin spumos. „Dar, domnule... - la de aici porcăria asta, care nu seamănă nici măcar cu cea mai proastă șampanie. Este scîrboșenia numită *cup*, în care de obicei vezi plutind trei fragi stricate într-un amestec de oțet și de apă de Seltz... Da, continuă el întorcîndu-se către Morel, pari a nu ști ce este un titlu. Și chiar în interpretarea dumitale cea mai bună, pari a nu-ți da seama de latura ei mediumnică. - Spuneai?" întrebă Morel care, neînțelegînd absolut nimic din ceea ce îi spusese baronul, se temea că a pierdut o informație utilă ca, de exemplu, o invitație la masa de prînz. Domnul de Charlus nevrînd să considere acel „Spuneai?" ca pe o întrebare, Morel, care nu primi deci nici un răspuns, crezu că trebuie să schimbe vorba, dînd conversației o întorsătură senzuală: „Uite-o pe mica blondă care vinde florile ce nu-ți plac dumitale; pun rămășag că are o iubita. Ca și bătrîna care cînează la masa din fund. - Dar cum știi tu

374

toate astea?" întrebă domnul de Charlus, uimit de intuiția lui Morel. „Oh! le ghicesc într-o clipă. Dacă ne-am plimba amîndoi într-o mulțime, ai vedea că rar mi se întîmplă să mă înșel." Și cine l-ar fi privit atunci pe Morel, cu înfățișarea lui de fată, în ciuda frumuseții sale masculine, ar fi înțeles obscura divinație ce nu-l desemna mai puțin în ochii anumitor femei decît pe ele în ochii lui. Dorea să-l înlocuiască pe Jupien, vrînd întrucîtva să adauge venitului său „fix", cîștigurile pe care, credea el, creditorul le avea de pe urma baronului. „Și cînd e vorba de un gigolo, mă pricep încă și mai bine, n-o să te las să cazi în greșală. Curînd va avea loc tîrgul de la Balbec, o să <răsim ce ne trebuie. Iar la Paris, să nu mai vorbim! O să vezi cum o să te distrezi." Dar o prudență ereditară de servitor îl făcu să dea o altă întorsătură frazei pe care o începuse. Astfel încît domnul de Charlus crezu că e vorba tot de fete. „Uite, spuse Morel, dornic să ațîțe într-un fel pe care îl socotea mai puțin compromițător pentru sine (deși în realitate era mai imoral) simțurile

baronului, visul meu ar fi să găsesc o fată cuminte, să mă fac iubit de ea și să-i iau fecioria." Domnul de Charlus îl pișcă de ureche drăgăstos, dar adăugă cu naivitate: „La ce ți-ar sluji asta? Dacă îi iei fecioria, vei fi silit să te căsătorești cu ea. - Să mă căsătoresc cu ea?" exclamă Morel care simțea că baronul se îmbătase sau care nu se gîndea că vorbește cu un bărbat mai plin de rețineri morale decît s-ar fi putut crede. „Să mă căsătoresc cu ea? Prostii! O să-i făgăduiesc asta, dar de îndată ce voi fi dus la bun sfîrșit mica operație, o voi părăsi chiar din acea seară." Domnul de Charlus avea obiceiul, cînd o ficțiune putea să-i pricinuiască o plăcere senzuală de moment, să o accepte, chiar dacă își retrăgea accețiunea cîteva clipe mai tîrziu, cînd plăcerea era epuizată. „Ai face asta într-adevăr?" îi spuse el lui Morel, rîzînd și apropiindu-se și mai mult de el. „Ba bine că nu!" spuse Morel, văzînd că era pe placul baronului și continuînd să-i explice cu sinceritate ceea ce era cu adevărat una dintre dorințele sale. „E Primejdios, spuse domnul de Charlus. - Mi-aș face bagajele din J^{rn}p și aș șterge-o fără să las vreo adresă. - Și cu mine ce faci? întrebă domnul de Charlus. - Te iau cu mine, bineînțelese", se grăbi să spună Morel, care nu se gîndise ce s-ar fi întîmplat cu aronul, care-i ieșise cu totul din minte. „Știi o fată căreia i-ar plăcea mult să-i fac figura, e o croitoreasă care își are k herul ^m Palatul domnului duce. - Fata lui Jupien! strigă ^aonul, în timp ce chelnerul intra, aducînd băuturile. Oh!

375

niciodată", adăugă el, fie că prezența unui al treilea îl va fi potolit, fie că nu se putea hotărî, nici chiar în acele liturghii negre prin care se complăcea să întineze pînă și lucrurile cele mai sfinte, să introducă persoane față de care avea simțăminte de prietenie. „Jupien este un om de treabă, micuța e încîntătoare, ar fi oribil sa-i faci nefericiți." Morel simți că mersese prea departe și tăcu, dar privirea sa continua să se fixeze în gol asupra fetei în fața căreia voise cîndva să mă adresez lui prin: „dragă maestre" și căreia îi comandase o jiletcă. Fiind foarte muncitoare, micuța nu plecase în vacanță, dar am știut mai tîrziu că în timp ce violonistul se afla în împrejurimile Balbecului, ea se gîndea întruna la frumosul lui chip, înnobilit prin însuși faptul ca vazîndu-l pe Morel cu mine, î! luase drept un „domn."

„Nu l-am auzit niciodată cîntînd la pian pe Chopin, spuse baronul, și totuși aș fi putut, luam lecții cu Stamati⁵¹⁵, dar el mi-a interzis să mă duc să-l ascult, la mătușa mea Chimay, pe autorul *Nocturnelor*. - Ce prostie a putut să facă! exclamă Morel. - Dimpotrivă, îi răspunse cu însuflețire, cu o voce ascuțită, domnul de Charlus. Dovedea astfel cît e de inteligent, înțelese ca eram o «fire sensibilă» și că voi fi influențat de Chopin. Dar toate astea n-au nici o importanță, de vreme ce am renunțat încă de foarte tînăr la muzică, după cum am renunțat, de altfel, la orice altceva. Și apoi ți—l poți întrucîtva închipui, adăugă el cu o voce nazală, tăragănată, există totdeauna niște oameni care **l-au** auzit și care te fac să bănuiești cam cum cînta. Dar Chopin nu era decît un pretext pentru a te face să înțelegi latura mediumnică pe care o treci cu vederea."

Vom observa că după o interpolare de limbaj vulgar, limbajul domnului de Charlus redevenise brusc la fel de prețios și de arogant ca de obicei. Și asta pentru că gîndul că Morel o va părăsi fără nici o remușcare pe o fată pe care o violase, îl făcuse să guste dintr-o dată o plăcere completă. Din acea clipă simțurile lui erau liniștite pentru cîteva timp și sadicul (acesta cu adevărat mediumnic) care îi luase timp de cîteva clipe locul domnului de Charlus fugise și îi redase cuvîntul adevăratului domn de Charlus, plin de rafinament artistic, de sensibilitate, de bunătate. „Ai cîntat acum cîteva zile transcrierea la pian a *cvartetului XV*, ceea ce este în sine absurd, pentru că nimic nu-i mai puțin pianistic. E făcută pentru oamenii pe care îi dor urechile cînd aud sunetele prea sfîșietoare ale gloriosului Surd. Or, tocmai acest misticism aproape înăcrit este divin. Oricum,

ai cîntat-o foarte rău, schimbînd toate mișcările. Trebuie să o cînti ca și cum ai compune-o: tînărul Morel, lovit de o surzenie momentană și lipsit de geniu, rămîne o clipă nemișcat; apoi, cuprins de delirul sacru, cîntă, compune primele măsuri; atunci, epuizat de un asemenea efort, se prăbușește, lăsînd să-i cada pe obraz frumoasa șuviță de păr, așa cum îi place doamnei Verdurin și, mai mult, el are astfel timpul să-și refacă prodigioasa cantitate de substanță cenușie pe care a folosit-o pentru obiectivarea pythică; atunci, regăsindu-și forțele, cuprins de o nouă și extraordinară inspirație, se avîntă către sublima și nesecata frază pe care virtuozul berlinez (credem că domnul de Charlus îl numea astfel pe Mendelssohn) avea să o imite la nesfîrșit. Te voi face să cînti la Paris doar în acest fel, singurul cu adevărat transcendent și însuflețitor." Cînd domnul de Charlus îi dădea sfaturi de acest fel, Morel era mult mai înspăimîntat decît cînd îl vedea pe chelner luînd de pe masă trandafirii și băutura disprețuită, căci se întreba cu neliniște ce efect vor avea toate acestea asupra „clasei de vioară". Dar nu putea să stăruie asupra acestor gînduri, căci domnul de Charlus îi spunea pe un ton poruncitor: „întreabă-1 pe chelner dacă are *du bon chretien*. - *Du bon chretien* ? Nu înțeleg. - O să vezi, e un soi de pere. Fii sigur că doamna de Cambremer îl are în cămară, căci contesa d'Escarbagnas, și ea îi seamănă, avea. Domnul Thibaudier îi trimite asemenea pere și ea îi spune: «Tare sînt frumoase⁵¹⁶». - Nu, nu știam. - Văd de altfel că nu știi nimic. Dacă nu l-ai citit nici măcar pe Moliere... Ei bine, fiindcă presupun că nu știi să faci nici o asemenea comandă, cere pur și simplu niște pere ce se coc foarte aproape de aici, soiul zis *louise-bonne d'avranbes*. - Louise...? - Așteaptă, de vreme ce ești atît de nepriceput, o să cer eu însumi alte soiuri, pe care le prefer: chelnere, ai *la doyenne des comices*? Charlie, ar trebui să citești pagina încîntătoare pe care a scris-o despre acest soi de pere ducesa Emilie de Clermont-Tonnere⁵¹⁷. - Nu, domnule, nu avem. - Aveți soiul *trionphe de jodoignel* - Nu, domnule. - Sau *virginie-dallet*? sau *passe-colmar*! Nu? Ei bine, de vreme ce nu aveți nimic, o să plecăm. Soiul *la duchesse-d'angouleme* nu s-a copt încă; haide, Charlie,' să mergem." Din nefericire pentru domnu! de Charlus, lipsa lui de bun-simț și Poate castitatea raporturilor pe care le avea probabil cu Morel, ¹ racurg să-și dea toată strădania, încă din acea vreme, spre a-1 opleși pe violonist cu o stranie generozitate pe care acesta nu o P tea înțelege și căreia firea sa, plină de nebunie în genul ei,

377

dar ingrată și meschină, nu-i putea răspunde decît printr-o uscăciune de simțire sau o violență crescînde, care îl cufundau pe domnul de Charlus - odinioară atît de mîndru, acum atît de timid - în adevărate accese de dișperare. Vom vedea cum, în cele mai mărunte lucruri, Morel, care credea că a devenit un domn de Charlus de o mie de ori mai important, înțelesese în răspăr, luîndu-le *ad Htteram*, orgolioasele învățăminte ale baronului cu privire la aristocrație. Șă spunem doar pentru moment, îrr timp ce Albertine mă așteaptă la Saint-Jean-de-la-Haise, că dacă exista un lucru pe care Morel îl punea mai presus de originea nobilă (și această atitudine era în principiu ea însăși destul de nobilă, mai ales din partea cuiva a cărui plăcere era să se ducă după fetișcane - „nici usturoi n-a mîncat, nici gura nu-i miroase" - împreună cu șoferul), apoi acela era reputația sa artistică și ceea ce se gîndea despre el în clasa de vioară. Fără îndoială, era urît ca, pentru că îl simțea pe domnul de Charlus cu totul devotat lui, să pară că-1 reneagă, că își bate joc de el, tot așa cum, de îndată ce îi făgăduisem că nu voi vorbi nimănui despre funcția pe care o îndeplinea tatăl său pe lîngă unchiul meu, el mă tratase cu aroganță. Dar, pe de altă parte, numele său de artist cu diplomă, Morel, îi părea superior unui „nume." Și cînd domnul de Charlus, în visele sale de iubire platonică, voia să-i acorde un titlu ce aparținea familiei sale, Morel îl refuza categoric.

Cînd Albertine găsea că este mai înțelept să rămînă la Saint-Jean-de-la-Haise pentru a picta, eu luam automobilul și, înainte de a mă întoarce după ea, puteam să mă duc nu numai pînă la Gourville și la Feterne/ ci și pînă la Saint-Mars-le-Vieux și chiar pînă la Criquetot. Prefăcîndu-mă că sînt ocupat cu altceva, și că sînt silit să o neglijez pentru alte plăceri, nu mă gîndeam decît la ea. Adeseori nu mă duceam decît pînă la marea cîmpie care domină satul Gourville, și cum ea semăna puțin cu cea care începe în sus de Combray, în direcția Meseglise, chiar la o distanță destul de mare de Albertine aveam bucuria să mă gîndesc că dacă privirile mele nu puteau ajunge pînă la ea, acea puternică și dulce briză marină ce trecea pe lîngă mine și ajungea mult mai departe decît ele, se rostogolea, fără să fie de nimic oprită, pînă la Quetteholm^{e'} zbuciumînd ramurile copacilor care îngroapă biserica Saint-Jean-de-la-Haise sub frunzișul lor, mîngîind obrajii prietenei mele, și aruncînd astfel o dublă legătură de la ea la mine jⁿ acea sihăstrie mărită la nesfîrșit, dar fără riscuri, ca în ^{ce} ■

378

jocuri în care doi copii se găsesc din cînd în cînd în neputința de a-1 auzi și de a-1 vedea pe celălalt, și cînd, deși depărtași unul de altul, rămîn împreună. Mă întorceam pe acele drumuri de pe care vezi marea, și unde odinioară, înainte ca ea să se fi ivit printre ramuri, închideam ochii spre a mă pătrunde de gîndul că aveam să o văd pe bocitoarea străbună a pămîntului, urmîndu-și, ca pe vremea cînd nu existau încă ființe vii, nebuneasca și imemoriala ei zbatere. Acum, ele nu mai erau pentru mine decît mijlocul prin care ajungeam la Albertine; cînd'le recunoșteam ca fiind aceleași, știind pînă unde aleargă de-a dreptul, și unde vor coti, îmi aminteam că le urmasem gîndindu-mă la domnișoara de Stennaria, și, de asemenea, că graba pe care o aveam acum de a o regăsi pe Albertine, eu o mai avusesem și la Paris, pe cînd coboram străzile pe unde trecea doamna de Guermantes; ele căpătau pentru mine monotonia profundă, semnificația morală a unui fel de linie pe care o urma caracterul meu. Totul era firesc, nefiind totuși indiferent; ele îmi aminteau că soarta mea era de a nu urmări decît fantome, ființe a căror realitate ținea în mare măsură de imaginația mea; într-adevăr, există ființe - și încă din tinerețe acesta fusese cazul meu - pentru care tot ceea ce are o valoare fixă, ce poate fi constatată de ceilalți, averea, succesul, situațiile înalte, nu are nici o însemnătate; lor nu le trebuie decît fantome. Le sacrifică totul, fac tot ce le stă în putință, utilizează totul în scopul de a întîlni o asemenea fantomă. Dar aceasta dispăre curînd; atunci aleargă după o alta, chiar dacă se întorc apoi la prima. Nu era întîia oară cînd o căutam pe Albertine, fata pe care o văzusem în fața mării, în primul an al venirii mele la Balbec. Alte femei, este adevărat, se intercalaseră între Albertine cea iubită întîia oară și cea pe care nu o părăsisem nici o clipă acum; alte femei, mai ales ducesa de Guermantes. Dar, mi se va spune, de ce să-ți dai atîta osteneală Pentru Gilberte, de ce să te chinuiești atît de mult pentru oamna de Guermantes, dacă, devenind prietenul acesteia, ai acut-o doar în scopul de a nu te mai gîndi la ea, ci numai la ^c bert'ne? Swann, înainte de moarte, ar fi putut răspunde, el ^u ^{are} ^{TM} s^e un mare iubitor de fantome. De fantome urmărite, . e> căutate din nou, uneori pentru o singură întîlnire și spre ^{ace} ^{Jⁿn^șe} |^a o viață ireală care pe dată se risipea, drumurile p^{er}-^{ea} Balbec erau pline. Gîndindu-mă că arborii lor, 'merii, tamarinii îmi vor supraviețui, mi se părea ca

379

primesc de la ei sfatul să mă așez în sfîrșit la lucru cînt nu sunase încă ceasul odihnei veșnice.

Coboram din trăsură la Quetteholme, alergam prin valea abruptă, treceam râul pe o scîndură și o găseam pe Albertine care picta în fața bisericii încărcată de mici clopotnițe, țepoasă și roșie, înflorită ca un trandafir. Doar timpanul nu era sculptat; și pe suprafața surîzătoare a pietrei se iveau din adîncuri îngerii care continuau, în fața cuplului nostru din secolul al XX-lea, să celebreze, cu luminările în mîini, ceremoniile din secolul al XIII-lea. Albertine căuta să-i picteze pe pînza pe care o pregătise, și, imitîndu-1 pe Elstir, lucra în tușe mari, încercînd să asculte de nobilul ritm prin care acești îngerii - după cum îi spusese marele pictor - deveneau atît de diferiți de toți cei pe care-i cunoștea. Apoi ea își strîngea lucrurile. Sprijiniți unul de celălalt, urcam povîrnișul, lăsînd biserica, liniștită de parcă nu ne-ar fi văzut niciodată, să asculte veșnicul zgomot al râului. Curînd automobilul pornea, apucînd pe un alt drum decît pe cel pe care venisem. Treceam prin fața satului Marcouville-l'Orgueilleuse⁵¹⁸. Pe biserica pe jumătate nouă, pe jumătate restaurată, soarele ce apunea își întindea patina la fel de frumoasă ca aceea a secolelor. Prin ea marile basoreliefuri păreau a nu fi văzute decît sub un strat fluid, pe jumătate lichid, pe jumătate luminos; Sfînta Fecioară, sfînta Elisabeta, sfîntul Ioachim, înotau încă în impalpabilul vîrtej, aproape pe uscat, deasupra apei sau deasupra soarelui. Țîșnind din praful cald, numeroasele statui moderne se înălțau pe coloane pînă la jumătatea vălurilor aurii ale apusului de soare. În fața bisericii, un mare chiparos părea un fel de incintă sacră. Coboram o clipă spre a-1 privi și făceam cîțiva pași. Albertine avea conștiința nemijlocită - așa cum avea conștiința mîinilor și picioarelor ei - a tocii sale din pai de Italia și a eșarfei de mătase (care nu erau pentru ea mai puțin dătătoare de senzații plăcute), și primea de la ele, pe cînd dădea ocol bisericii, un alt fel de impuls, tradus printr-o mulțumire inertă, dar pe care eu o găseam grațioasă; toca și eșarfa, care nu erau decît o parte recentă, adăugată, a prietenei mele, dar care. Îmi era încă de pe acum dragă și al cărei drum îl urmăream cu ochii, de-a lungul chiparosului, prin aerul serii. Ea însăși nu putea să vadă asta, dar bănuia că această eleganță era bine venită, căci îmi surîdea în timp ce-și armoniza felul a-și ține capul cu pieptănătura care îl desăvîrșea: „Nu-mi place, este restaurată”, îmi spuse ea, arătîndu-mi biserica și amintindu-și de ceea ce Elstir îi spusese

380

despre prețioasa, despre inimitabila frumusețe a pietrelor străvechi⁵¹⁹. Albertine știa să recunoască pe dată o restaurare. Erai uimit de gustul sigur pe care îl avea încă de pe acum în domeniul arhitecturii, în ciuda prostului gust pe care-1 dovedea în materie de muzică. Nici mie nu-mi plăcea această biserică mai mult decît lui Elstir, fațada ei înșorită se așezase în fața ochilor mei fără a-mi face vreo bucurie, și nu coborîsem să o privesc decît pentru a-i fi Albertinei pe plac. Și totuși găseam că marele impresionist era în contradicție cu el însuși; de ce acel fetișism legat de valoarea arhitecturală obiectivă, și care nu ținea seama de transfigurarea bisericii în apusul soarelui? „Hotărît lucru, îmi spuse Albertine, nu-mi place; îmi place numele ei de Orgueilleuse. Dar să nu uităm să-1 întrebăm pe Brichtot de ce Saint-Mars se numește le Vetu. Vom merge data viitoare, nu-i așa?” îmi spunea; privindu-mă cu ochii ei negri, adumbriți de tocă precum odinioară de micul ei polo. Vălul îi flăia în jurul gîtului. Urcam în automobil împreună cu ea, fericit că a doua zi trebuia să mergem împreună la Saint-Mars, ale cărui clopotnițe străvechi, de un roz *saumon*, cu olane rombice, ușor arcuite și parcă palpitînd, păreau a fi, pe acea vreme nespuse de caldă cînd nu te gîndeai decît să te scalzi, doi pești bătrîni și ascuțiți, plini de solzi și acoperiți cu un strat de mușchi roșcat, care, fără a părea că se mișcă, se înălțau într-o apă transparentă și albastră. Părăsind Marcouville, pentru a scurta drumul, am apucat, după ce trecusem de o răscruce, pe un drum lăturalnic, unde se află

o fermă. Uneori Albertine voia să oprim aici și îmi cerea să mă duc și să-i aduc, pentru că să-1 poată bea în automobil, calvados sau cidru, despre care ni se spunea că nu face spumă și care ne stropea din cap pînă în picioare. Eram lipiți unul de celălalt. Oamenii de la fermă abia dacă o zăreau pe Albertine în automobilul închis, eu le înapoiam sticlele; porneam iar, ca pentru a continua acea viață în doi, acea viață de amanți pe care puteau bănuși că o aveam, și în cadrul- căreia această oprire spre a bea calvados sau cidru nu ar fi fost decît un moment neînsemnat; presupunere ce ar fi părut cu atît mai puțin verosimilă, dacă am fi fost văzuți după ce Albertine își băuse sticla de cidru; părea atunci că nu mai poate suporta între ea și mine un interval care de obicei nu o stingherea; sub fusta de pînză, pulpele i se lipeau de pulpele mele, își apropia de obrajii mei obrajii ce-i deveniseră palizi, **ijzi**, și cu pomeții roșii, avînd pe chip ceva arzător și veșted Precum fetele ușurate din cartierele mărginașe. în acele clipe,

381

își schimba personalitatea aproape tot atît de repede ca și vocea, ce devenea cu totul alta, răgușită, îndrăzneată, aproape dezvățată. Se lăsa seara. Ce plăcere să o simt lipită de mine, cu eșarfa și toca ei, amintindu-mi că totdeauna îi întîlnești astfel, alături, pe cei ce se iubesc! Poate că o iubeam pe Albertine, dar nu îndrăzneau să o las să-și dea seama de asta, astfel încît. dacă iubirea exista în mine, ea nu putea fi decît un fel de adevăr fără valoare pînă cînd avea să poată fi controlată prin experiență; or, îmi părea de nerealizat și în afara planului vieții. Cît privește gelozia mea, ea mă îndemna să o las cît mai puțin singură pe Albertine, deși știam că nu se va vindeca cu totul decît cînd mă voi despărți de ea pentru totdeauna. Mi se întîmpla chiar să fiu

. gelos în preajma ei, dar atunci făceam astfel încît să nu las să se reînnoiască împrejurarea care îmi stîrnise gelozia. într-o frumoasă zi cu soare ne-am dus să luăm masa la Rivebelle. Marile uși cu geamuri ale sufrageriei, ale holului în formă de

■ culoar în care se servea ceaiul, erau deschise și dădeau de-a dreptul către peluzele aurite de soare, uriașul restaurant luminos pîrînd a face parte din ele. Chelnerul cu fața roz, cu părul negru, în șuvițe răsucite ca o flacăra, mergea pe toată această vastă întindere mai puțin repede decît altă dată, căci devenise șeful unui rînd de mese; totuși, din pricina activității sale firești, uneori în depărtare, în sufragerie, alteori mai aproape, dar afară, servind clienți ce preferaseră să ia masa în grădină, se zărea cînd ici, cînd colo, precum statuile succesive ale unui tînăr zeu ce aleargă, unele în interiorul, de altfel bine luminat, al unei locuințe care se prelungea prin gazonul verde, celelalte sub frunziș, în lumina vieții de sub cerul liber. O clipă a fost lîngă noi. Albertine îmi răspunse pe un ton distrat la ceea ce îi spuneam. îl privea cu ochi măriți. Timp de cîteva minute am simțit că poți fi lîngă persoana pe care o iubești și totuși să nu o ai cu tine. Păreau a fi într-o intimitate misterioasă, mută din pricină că eram eu de față, urmînd poate unor vechi întîlniri pe care nu le cunoșteam, sau poate doar unei priviri pe care el i-o aruncase - eu fiind persoana care îi stingherea și de care te ascunzi. Chiar cînd, chemat cu vehemență de patron, el s-a îndepărtat, Albertine, în timp ce continua să ia masa, nu mai părea că vede restaurantul și grădinile decît ca pe o piață iluminată, unde apărea, ici-colo, în decoruri variate, zeul cu păr negru și picioare sprintene. O clipă mă întrebam dacă nu mă va lăsa singur la masă spre a-1 urma. Dar încă din zilele următoare am început să uit pentru totdeauna această impresie

382

dureroasă, căci hotărîsem să nu mă mai întorc niciodată la Rivebelle și o

silisem pe Albertine să-mi făgăduiască, ea asigurându-mă că venise aici pentru prima oară, că nu se va mai întoarce niciodată. Și nu i-am spus că acel chelner cu picioare sprintene o sorbise din ochi, pentru ca să nu creadă că prezența mea o lipsise de o plăcere. Mi se întâmplă uneori să mă întorc la Rivebelle, dar singur, să beau prea mult, cum mai făcusem aici. În timp ce goleam o ultimă cupă, priveam o rozasă pictată pe zidul alb, proiectam asupra ei plăcerea pe care o simțeam. Doar ea exista pentru mine în lumea aceasta; o urmăream, o atingeam și o pierdeam rînd pe rînd privind-o, și eram nepăsător față de viitor, mulțumindu-mă cu rozasa mea, ca un fluture ce se învîrte în jurul unui alt fluture așezat pe o floare, împreună cu care își va sfîrși și viața într-un act de voluptate supremă. Or, găseam că este primejdios să las să se cuibărească în mine, chiar sub o formă ușoară, un rău care seamănă cu acele stări patologice obișnuite la care nu iei seama, dar care, dacă survine, cel mai mic accident, imprevizibil și inevitabil, îi conferă pe dată o mare gravitate. Poate că acea clipă era cu deosebire bine aleasă pentru a renunța la o femeie căreia nici o suferință foarte recentă și vie nu mă silea să-i cer acel balsam împotriva unei boli, pe care îl posedă cele care au pricinuit-o. Mă linișteau chiar acele plimbări care, deși nu le socoteam în acea clipă decît ca o așteptare a unui mîine ce el însuși, în ciuda dorinței pe care mi-o inspira, nu avea să fie diferit de ziua din ajun, aveau farmecul de a fi smulse locurilor unde se găsisse pînă atunci Albertine și unde nu eram împreună cu ea, la mătușa ei, la prietenele ei. Farmec nu al unei bucurii pozitive, ci doar al potolirii unei neliniști, și totuși foarte puternic. Căci după cîteva zile, cînd mă gîndeam iar la ferma în fața căreia băusem cidru, sau doar la cei cîțiva pași pe care-i făcusem prin fața bisericii Saint-Mars-le-Vetu, amintindu-mi că Albertine mergea alături de mine cu toca pe cap, sentimentul prezenței sale adăuga dintr-o dată o asemenea calitate imaginii indiferente a bisericii noi, încît în clipa cînd fațada însoțită poposea astfel de la sine în amintirea mea, ea era ca o mare compresă calmantă ce mi-ar fi fost pusă pe inimă. O lăsam pe Albertine la Parville, dar pentru a veni să o iau seara și să mă întind apoi alături de ea, în întuneric, pe plajă. Fără îndoială, nu o vedeam în fiecare zi, dar totuși puteam să-mi spun: „Dacă ar povesti ^{cu}își petrece timpul, ce viață duce, tot eu aș ține în existența ^{ei} cel mai mult loc”; și petreceam împreună îndelungi ore la șir,

383

care făceau din zilele mele o neîncetată și dulce beție, astfel încît, chiar cînd, la Parville, ea sărea din automobilul pe care urma să i-l trimit după o oră, nu mă simțeam mai singur decît dacă, înainte de a o părăsi, ea mi-ar fi lăsat pe banchetă un maldăr de flori. Aș fi putut să mă lipsesc să o văd în fiecare zi; cînd o părăseam eram într-o stare fericită și simfeam că efectul calmant al acelei fericiri se putea prelungi mai multe zile. Dar atunci o auzeam pe Albertine, în timp ce se despărțea de mine, spunîndu-i mătușii ei sau unei prietene: „Pe mîine, la opt și jumătate. Nu trebuie să întîrziem, vor fi gata încă de la opt și. un sfert”. Conversația unei femei pe care o iubești seamănă cu un pămînt sub care se ascunde o apă primejdioasă; simți în fiecare clipă îndărătul cuvintelor prezența, frigul pătrunzător al unei pînze de apă invizibile; îi zărești ici-colo șiroirea perfidă, dar ea însăși rămîne ascunsă. De îndată ce auzeam fraza Albertinei, calmul meu era nimicit. Voiam să-i cer să o văd a doua zi dimineața, spre a o împiedica să se ducă la acea misterioasă întîlnire de la opt și jumătate, despre care nu vorbise în fața mea decît prin aluzii. Ea mi s-ar fi supus, fără îndoială, primele dați, regretînd totuși că renunță la proiectele sale; apoi ar fi descoperit nevoia mea permanentă de a i le strica; aș fi fost cel față de care te ascunzi pentru orice. Și, de altfel, probabil că aceste petreceri de la care eram exclus nu însemnau mare lucru, și poate că nu eram invitat de teamă că aș găsi ca vreo invitată este vulgară sau plicticoasă. Din nefericire, această viață atît de amestecată

cu cea a Albertinei nu avea o influență numai asupra mea; ea îmi dădea o anumită liniște; dar îi pricinuia mamei neliniști care, odată mărturisite, îmi nimiciră pentru totdeauna calmul. Mă întorceam mulțumit, hotărât să termin într-una din zilele următoare cu o existență ai cărei sfârșit credeam că depinde doar de voința mea, când mama îmi spuse, auzindu-mă că-i porunceam șoferului să se ducă să o ia pe Albertine după cină: „Ce de bani cheltuiești! (Francoise, în limbajul ei simplu și expresiv, spunea mai pe șleau: „Banji îți scapă printre degete”.) Încearcă, spuse în continuare mama, sa nu devii ca Charles de Seigne, despre care mama sa spunea: «Mîna lui e ca un creuzet în care banii se topesc⁵²⁰». Și apoi cred că te-ai plimbat destul cu Albertine. Te asigur că exagerezi, că asta-i poate părea chiar ei ridicol. Am fost bucuroasă că te distrezi, nu-ți cer să nu o mai vezi, dar nu-mi place că sînteți nedespărțiți unul de altul.” Viața mea cu Albertine, viață lipsită de mari plăceri - cel puțin de mari

384

plăceri percepute de mine -, această viață pe care voiam să o schimb de pe o zi pe alta, alegînd un moment liniștit, îmi redeveni dintr-o dată, pentru un timp, necesară, când fu amenințată de acele cuvinte ale mamei. I-am spus mamei că vorbele ei aveau să mă facă să întîrzii cu două luni poate hotărîrea pe care mi-o cereau s-o iau și că, fără ele, m-aș fi hotărît înainte de sfârșitul săptămînii. Mama începu să rîdă (ca să nu mă întristeze) de efectul pe care-l produsese pe loc sfaturile ei, și îmi făgădui să nu-mi mai vorbească de acel lucru, pentru ca buna mea intenție să se poată naște din nou. Dar de cînd murise bunica, de fiecare dată cînd mama se lăsa în voia rîsului, ea se oprea dintr-o dată, pe chip așternîndu-i-se o expresie de mare suferință, fie pentru că avea remușcări că putuse pentru o clipă să uite, fie pentru că acea uitare îi împrăștiase gîndurile funebre. Dar am simțit că la acea stare de nefericire pe care i-o pricinuia amintirea bunicii, amintire înfiptă în mama ca o idee fixă, se adăuga de data aceasta o alta, care avea legătură cu mine, cu teama mamei în ceea ce privește urmările intimității mele cu Albertine; intimitate pe care ea nu îndrăzni totuși să o împiedice, dat fiind ceea ce-i spusese. Dar nu păru convinsă că nu mă înșel. Își amintea că timp de mulți ani bunica și ea înseși nu-mi mai vorbiseră despre munca mea și despre o disciplină de viață mai igienică la care, spuneam eu, doar zbuciumul pe care mi-l pricinuiam îndemnrurile lor mă împiedica să ajung, și la care nu ajunseseam totuși nici acum, în ciuda tăcerii lor ascultătoare.

După cină, Albertine era condusă cu automobilul; era încă lumină; aerul era mai răcoros, dar, după o zi fierbinte, visam amîndoi la o răcoare necunoscută; atunci, privirilor noastre febrile li se arătă o lună subțire, mai întîii (ca în seara cînd mă dusesem la prințesa de Guermantes și cînd Albertine îmi telefonase) precum ușoara și subțirea coajă, apoi precum felia proaspătă a unui fruct pe care un invizibil cuțit începea să-l curețe în cer. Uneori, de asemenea, eu eram cel care mă duceam după prietena mea, dar ceva mai tîrziu; ea trebuia să mă aștepte în fața arcadelor pieții, la Maineville. În primele clipe nu o deslușeam; eram neliniștit, spunîndu-mi că nu venise, că înțelesese greșit locul și ora întîlnirii. Și dintr-o dată ³ vedeam în bluza ei albă cu buline albastre, sărind alături de nune în automobil cu o mișcare ușoară ce nu era atît a unei tîșcane, cît a unui animal tînăr. Și, ca o cățelușă, începea pe ată să mă mîngîie întruna. Cînd noaptea se lăsa cu totul și

385

cînd, așa cum îmi spunea directorul hotelului, cerul era scris cu stele, dacă nu ne duceam prin pădure cu o sticlă de șampanie, fără să ne pese de cei ce se plimbau încă pe digul slab luminat, dar care nu ar fi deslușit nimic, nici

măcar la doi pași, pe nisipul negru, ne întindeam la poalele dunelor; același trup, în a cărui suplețe trăia întreaga grație feminină, marină și-sportivă, a fetelor pe care le văzusem trecând prima oară prin fața valurilor profilate la orizont, eu îl țineam acum strâns în brațe, lipit de trupul meu, sub aceeași pătură, la malul mării nemișcate, împărțită în două deo rază tremurătoare; și noi o ascultam fără să ne plictisim și cu aceeași plăcere, când își ținea respirația, vreme îndeajuns de îndelungată pentru ca să-ți închipui că refluxul se oprișe, sau când îi auzeam, în sfârșit, la picioarele noastre, murmurul așteptat și care întârziase într-atît. În cele din urmă o conduceam pe Albertine la Parville. Ajunși în fața locuinței sale, trebuia să ne oprim din sărutări, de teamă să nu ne vadă cineva; neavînd chef să se culce, ea se întorcea cu mine pînă la Balbec, de unde o conduceam o ultimă oară la Parville; șoferii din acele prime timpuri ale automobilului erau oameni care se culcau la orice oră. Și de fapt nu mă întorceam la Balbec decît o dată cu prima umezeală matinală, singur de data aceasta, dar încă înconjurat de prezența prietenei mele, ducînd cu mine o provizie de sanitari ce avea să-mi ajungă încă multă vreme. Pe masa mea găseam o telegramă sau o carte poștală ilustrată. Erau tot de la Albertine! Ea le scrisese la Quetteholme în timp ce plecasem singur cu automobilul și pentru a-mi spune că se gîndește la mine. Mă urcam în paț recitîndu-le. Atunci zăream deasupra perdelelor o dîră de lumină ce-mi arăta că se făcuse ziua, și îmi spuneam că totuși ne iubim de vreme" ce ne sărutasem cît era noaptea de lungă. Cînd, a doua zi dimineata, o vedeam pe Albertine pe dig, mă temeam într-atît să nu-mi răspundă ca nu este liberă în acea zi și că nu-mi poate accepta propunerea de a ne plimba împreună, -încît întîrziam pe cît puteam să-i fac acea propunere. Eram cu atît mai neliniștit, cu cît îmi părea plină de răceală și chinuită de gînduri; pe lîngă noi treceau oameni pe care ea îi cunoștea; fără îndoială, își făcuse pentru dupa-amiază proiecte din care mă exclusese. O priveam, priveam acel trup încîntător, capul roz al Albertinei, înălțîndu-și în fața mea intențiile ei enigmatice, hotărîrea necunoscută care avea să-mi aducă fericirea sau nefericirea din acea după-amiază. O stare sufletească, viitorul unei existențe luaseră în fața mea forma alegorică și fatală a

386

unei fete. Și cînd, în sfârșit, mă hotărâm, cînd, pe tonul cel mai indiferent pe care-l puteam lua, o întrebam: „Ne plimbăm împreună acum și deseară?" și cînd ea îmi răspundea: „Bineînțeles", atunci înlocuirea bruscă, pe chipul roz, a îndelungatei mele neliniști printr-o liniște încîntătoare, sporea încă prețul acelor forme cărora le datoram întruna starea mea de bine, calmul pe care îl simți după ce a izbucnit o furtună. Îmi spuneam neîncetat: „Cît e de drăguță, ce ființă adorabilă!" cu o exaltare mai puțin fecundă decît cea izvorîată din beție, abia mai profundă decît cea a prieteniei, dar cu mult mai presus de cea pe care ți-o dă viața mondenă. Noi nu renunțam la automobil .decît în zilele cînd avea loc o cină la familia Verdurin, și în cele cînd, Albertine nefiind liberă să iasă cu mine, îi preve-neam pe cei ce doreau să mă vadă că voi rămîne la Balbec. Îi îngăduiam lui Saint-Loup să vină în acele zile, dar numai în acele zile. Căci odată cînd sosise pe neașteptate, preferasem să mă lipsesc de a o vedea pe Albertine mai curînd decît să risc o întîlnire între ei, să fie compromisă starea de calm fericit în care mă aflam de cîtva timp, iar gelozia mea să renască. Și nu fusesem liniștit decît de îndată ce Saint-Loup plecase. De aceea el își impunea, cu mare părere de rău, dar respectîndu-mi voința, să nu vină niciodată la Balbec fără să fi fost chemat de mine. Odinioară, gîndindu-mă cu invidie la ceasurile pe care doamna de Guermites le petrecea cu el, prețuiam atît de mult prezența lui! Ființele își schimbă întruna locul în raport cu noi însine. În mersul insensibil, dar etern al lumii, noi le considerăm ca fiind imobile într-o clipă ținînd de viziunea noastră, prea scurtă pentru ca mișcarea care le duce cu ea să

poată fi percepută. Dar nu ne rămîne decît să alegem în memoria noastră două imagini ale lor din clipe diferite, destul de apropiate totuși pentru ca să nu se fi schimbat în ele însele, cel puțin în mod sensibil, și diferența dintre cele două imagini măsoară deplasarea pe care au făcut-o în raport cu noi. El mă neliniști groaznic vorbindu-mi despre soții Verdurin și mă temeam să nu-mi ceară să-J duc la ei, ceea ce ar fi fost de ajuns ca, din pricina geloziei pe care aș fi simțit-o, să-mi strice toată plăcerea pe care o gustam acolo în prezența Albertinei. Dar, din fericire, Robert îmi mărturisise, dimpotrivă, că dorea mai ales să "i cunoască. „Nu, îmi spuse el, genul ăsta de mediu cu iz clerical mă exasperează." Mai întîi n-am înțeles de ce le aplicase soților Verdurin adjectivul „clerical", dar sfîrșitul frazei ¹¹ Saint-Loup mă lămurii cu privire la gîndul lui, la concesiile

387

făcute de el unor mode de limbaj pe care ești adeseori uimit să le vezi adoptate de oameni inteligenți. „Sînt medii, îmi spuse el, unde oamenii alcătuiesc un fel de trib, o congregație, o parohie. Nu-mi vei spune că nu-i o mică sectă; sînt numai lapte și miere față de oamenii ce aparțin acestei congregații, și-i disprețuiesc din plin pe cei ce nu fae parte din ea. Întrebarea nu este, ca pentru Hamlet, a fi sau a nu fi⁵²¹, ci a fi membra al sectei sau a nu fi membru al sectei. Tu ești, unchiul Charlus este. Ce vrei? Mie unuia nu mi-a plăcut niciodată asta, ce să-i faci."

Bineînțeles, regula pe care i-o impusesem lui Saint-Loup de a nu veni să mă vadă decît la chemarea mea, am impus-o tuturor celor cu care mă împrietenisem treptat la La Raspeliere, la Feterne, la Montsurvent și mai știu eu unde; și cînd zăream din camera mea fumul trenului de la ora trei care își înfîgea panașul în crăpăturile falezelor de la Parville, sau în coamele verzi ale colinelor, nu mă mai întrebam cine va fi vizitatorul care va veni să ia gustarea împreună cu mine, vizitator ascuns încă ochilor mei, precum un zeu, sub acel nouraș. Sînt silit să mărturisesc că acest vizitator, prealabil autorizat de mine să vină, nu a fost aproape niciodată Saniette, fapt pe care mi l-am reproșat adeseori. Dar conștiința de a-i plictisi pe ceilalți pe care o avea Saniette (firește încă și mai mult venind în vizită decît povestind o istorioară) făcea că, deși el era mai instruit, mai inteligent și mai bun decît mulți alții, se părea că este cu neputință să simți lîngă el, nu numai vreo plăcere, ci nimic altceva decît un plictis aproape intolerabil și care îți strica după-amiaza. Probabil că dacă Saniette ar fi mărturisit deschis că se temea că ne va plictisi, nimănui nu i-ar mai fi fost frică de vizitele lui. Plictiseala este unul dintre relele cele mai acceptabile, în cazul lui ea nu exista poate decît în imaginația celorlalți, sau îi fusese inoculată datorită unui fel de sugestii de către ei, și ea prinsese pe agreabila-i modestie. Dar el ținea atît de mult să nu lase să se vadă că nimeni nu-l caută, încît nu îndrăznea să se invite. Desigur, avea dreptate să nu facă precum oamenii care sînt atît de mulțumiți să te salute într-un loc public, încît, după ce nu te-au văzut multă vreme, zărindu-te într-o lojă alături de persoane strălucite pe care ei nu le cunosc, îți aruncă un bună-ziuă rapid și răsunător, scuzîndu-se cu privire la plăcerea, la emoția pe care au avut-o cînd te-au zărit, cînd au constatat că ieși din nou în lume, că arați bine etc. Dar Saniette, dimpotrivă, era cu totul lipsit de

388

îndrăzneală. Ar fi putut, în salonul doamnei Verdurin sau în micul tren, să-mi spuși că i-ar face mare plăcere să vină să mă vadă la Balbec, dacă nu s-ar teme că mă deranjează. O atare propunere nu m-ar fi înspăimîntat. Dimpotrivă, el nu-mi ofecea nimic, ci, cu un chip torturat și o privire fixă și de nepătruns, dar în alcătuirea căreia intra, odată cu dorința palpitîndă de a te

vedea - dacă nu ar fi găsit între timp pe altcineva mai amuzant -, voința de a nu lăsa să se vadă acea dorință, îmi spunea pe un ton nepăsător: „Îți cunoști programul din zilele următoare? Pentru că voi veni în mod sigur prin împrejurimile Balbecului. Nu, dar nu are nici o importanță - te întrebam așa, la nimereală.” Această expresie nu te înșela și semnele inverse cu ajutorul cărora noi ne comunicăm sentimentele prin contrariul lor pot fi citite atît de limpede, încît te întrebi cum de există încă oameni care spun, de exemplu: „Am atîtea invitații că nu-mi mai văd capul”, pentru a ascunde că nimeni nu-i invită. Dar, mai mult, această înfățișare nepăsătoare, probabil din pricina alcătuirii sale tulburi, îți pricinuia ceea ce n-ar fi putut niciodată să facă teama de plictis sau mărturisirea deschisă a dorinței de a te întîlni, adică acea stare de rău, de repulsie care, în ordinea relațiilor de simplă politețe socială este echivalentul a ceea ce este în iubire oferta deghizată pe care i-o face unei doamne îndrăgostitul pe care ea nu-l iubește, de a o vedea a doua zi, asigurînd-o totodată că nu ține s-o vadă, sau nici măcar această ofertă, ci o atitudine de prefăcută răceală. Pe dată emana din persoana lui Saniette ceva care te silea să-i răspunzi pe tonul cel mai duios: „Nu, din nefericire, săptămîna asta, o să-ți explic...” Și îi acceptam în schimb pe niște oameni care nu erau nici pe departe de valoarea lui, dar care nu aveau privirea lui plină de melancolie, și gura-i crispată de amărăciunea tuturor vizitelor pe care dorea să le facă, dar fără să spună asta pe șleau, ba unora, ba altora. Din nefericire, arareori se întîmpla ca Saniette să nu-l întîlnească în trenuleț pe invitatul care venea în vizită la mine, chiar dacă acela nu-mi spusese, în salonul soților Verdurin: „Nu uita că vin să te văd J⁰¹”, zi cînd tocmai îi spusese lui Saniette că nu sînt liber, ^stfel încît el își închipuia în cele din urmă viața ca fiind plină e Petreceri organizate fără știrea lui, ba chiar împotriva lui. Pe e altă parte, cum sîntem ființe contradictorii, acest om atît de jscret era bolnăvicios de indiscret. Singura dată cînd, din , mplare, ^{vern s ^ m& v<}idă în ciuda voinței mele, o scrisoare e la nu știu cine se afla pe masă. După o clipă, am văzut că

389

aproape nu ascultă ce-i spun. Scrisoarea, a cărei proveniență îi era cu desăvîrșire necunoscută, îl fascina și credeam clipă de clipă că pupilele sale smălțuite îi vor ieși din orbite și se vor lipi de scrisoarea de care curiozitatea-i era atrasă ca de un magnet. Ai fi zis că seamănă cu o pasăre care se va arunca în chipul cel mai crud asupra unui șarpe. În cele din urmă nu se mai putu stăpîni, îi schimbă locul, mai întîi, ca pentru a-mi face ordine în cameră. Asta nefiindu-i de ajuns, o luă, o întoarse pe toate părțile, mașinal parcă. O altă formă a indiscreției sale era aceea că uitîndu-se țintă la tine, nu mai putea să plece. Cum eram suferind în- acea zi, i-am cerut să ia trenul următor și să plece peste o jumătate de oră. Nu se îndoia că sufăr, dar îmi răspunse: „Voi rămîne o oră și un sfert și apoi voi pleca.” De atunci am suferit că nu i-am spus, de fiecare dată cînd puteam, să vină. Cine știe? Poate i-aș fi schimbat soarta cea rea, alții l-ar fi invitat, pentru care m-ar fi abandonat pe mine de îndată, astfel încît invitațiile mele ar fi avut dublul avantaj de a-i reda bucuria și de a mă descotorosi de el.

În zilele ce urmau zilelor cînd promisem vizite, nu mai așteptam, firește, altele, și automobilul venea iar să ne ia la plimbare, pe Albertine și pe mine. Și cînd ne întorceam acasă, Aime, pe prima treaptă a scării hotelului, nu se putea împie dica, holbîndu-și ochii pătimași, curioși și lacomi, să se uite ce bacșiș îi dau șoferului. Zadarnic ascundeam moneda sau bancnota în pumn, privirile lui Aime îmi descleștau degetele, își întorcea capul după o clipă, căci era discret, bine crescut și chiar se mulțumea el însuși cu cîștiguri relativ mici. Dar banii pe care îi primea un altul ațîțau în el o nestăvilită curiozitate,

făcîndu-1 să-i lase gura apă. În timpul acestor scurte clipe, avea înfățișarea atentă și febrilă a unui copil care citește un roman de Jules Verne, sau a unui mesean așezat nu departe de tine, într-un restaurant, și care, văzînd că ai în față un fazan pe care el însuși nu poate sau nu vrea să și-1 ofere, lasă pentru o clipă deoparte gîndurile serioase, pentru a îndrepta asupra păsării o privire iubitoare și pofticioasă. *

Astfel se succedau zilnic aceste plimbări în automobil-Dar odată, pe cînd urcam cu ascensorul, liftierul îmi spuse: „Acel domn a venit, mi-a lăsat un mesaj pentru dumneavoastră.” Liftierul îmi spuse aceste cuvinte cu o voce răgușită, tușîndu-mi și scuipîndu-mă în față. „Ce răcit sînt!” adăugă el, ca și cum nu aș fi fost în stare să-mi dau seama singur-„Doctorul spune că am tuse măgărească”, și începu din nou să

390

tușească și să-mi scuipe în față. „Nu vorbi, să nu te obosești”, j-am spus cu o prefăcută bunătate. Mă temeam să nu mă molipsească, ceea ce, dată fiind predispoziția mea la sufocări, ar fi fost o adevărată pacoste. Dar își făcu o glorie din a vorbi și a scuipa tot timpul, ca un virtuoz care nu vrea să accepte că este bolnav. „Nu, nu-i nimic, spuse el (pentru tine poate, am gîndit eu, dar nu și pentru mine). De altfel mă voi întoarce curînd la Paris (cu atît mai bine, numai să nu mă molipsești înainte). Se pare, continuă el, că la Paris este superb. Trebuie să fie încă și mai superb decît aici și decît la Monte-Carlo, deși niște liftieri, ba chiar niște clienți, și pînă și niște chelneri-șefi care se duceau la Monte-Carlo la deschiderea sezonului, mi-au spus adeseori că Parisul e mai puțin superb decît Monte-Carlo. Poate că spuneau o prostie, și totuși, cînd ești chelner-șef nu poți fi un imbecil; trebuie să ai cap ca să iei toate comenzile, să reții mesele! Mi s-a spus că e chiar mai greu decît să scrii piese de teatru și cărți.” Ajunsesem aproape la etajul meu, cînd liftierul mă sili să cobor iar pînă jos, pentru că găsea că butonul funcționează prost, și, cît ai clipi din ochi, îl repară. I-am spus că prefer să urc pe jos, ceea ce voia să spună și să ascundă că prefer să nu mă molipsească, dar, tușîndu-mi în față contagios și cordial, liftierul mă azvîrli în ascensor: „Nu mai riscăm acum nimic, am reparat butonul”. Văzînd că vorbește întruna, și preferînd să cunosc numele vizitatorului și mesajul pe care mi-1 lăsase, în loc să ascult considerațiile lui asupra frumuseții localităților Balbec, Paris și Monte-Carlo, i-am spus (ca unui tenor care te plectisește cîntîndu-ți din Benjamin Godard⁵²²: „Prefer să-mi cînti din Debussy): Cine a venit să mă vadă? -Chiar domnul cu care ați ieșit ieri seară. Mă duc să caut cartea de vizită ce se află la portar”. Cum în ajun îl lăsasem pe Robert de Saint-Loup la stația Doncieres înainte de a mă duce după Albertine, am crezut că liftierul voia să-mi vorbească despre Saint-Loup, dar el se referea la șofer. Și desemnîndu-1 prin cuvintele: „domnul cu care ați ieșit”, el mă făcea să aflu cu acest prilej că un muncitor este, ca și un om din lumea înaltă, un domn. E vorba doar de cuvinte. Căci în ceea ce privește lucrurile înseși, nu făcusem niciodată o diferență între clase. Și ■tacă, atunci cînd auzeam că unui șofer i se spune domnule, ram la fel de uimit ca și contele X... care nu era conte decît de >t zile și pe care, spunîndu-i eu: „contesa pare obosită”, l-am Lzut cum se uită în spate spre a vedea cui îi vorbesc, însemna ^{0ar} că nu eram deprins cu un anume vocabular; nu făcusem

391

niciodată vreo diferență între muncitori, burghezi și mării nobili, și i-aș fi vrut atît pe unii cît și pe ceilalți drept prieteni, avînd o anumită preferință pentru muncitori, și abia după aceea pentru mării nobili, nu pentru că așa mi-era gustul, ci știînd că poți cere de la ei mai multă politețe față de muncitori

decît capetei din partea burghezilor, fie pentru că marii nobili nu-i disprețuiesc pe muncitori, așa cum fac burghezii, fie pentru că sînt totdeauna politicoși față de oricine, asemenea femeilor frumoase ce sînt fericite să dăruiască un surîs pe care-l știu întîmpinat cu atîta bucurie. Nu pot, de altfel, să spun că acest mod al meu de a-i pune pe oamenii din popor pe aceeași treaptă cu oamenii din societatea înaltă, chiar dacă era admis de aceștia, o mulțimea în schimb totdeauna din plin pe mama. Nu pentru că din punct de vedere uman ea ar fi făcut vreo diferență între ființe, și dacă vreodată Francoise era supărată sau bolnavă, ea era totdeauna consolată și îngrijită de 'mama cu aceeași prietenie, cu același devotament ca și prietena ei cea mai bună. Dar mama era prea mult fiica bunicului pentru a nu accepta din punct de vedere social castele. Deși oamenii din Combray erau inimoși, sensibili, își însușeau cele mai frumoase teorii cu privire la egalitatea umană, mama, cînd un valet își lua nasul la purtare, spunea o dată „dumneavoastră” și aluneca pe nesimțite către obiceiul de a nu-mi mai vorbi la persoana a treia, primea acea uzurpare cu aceeași nemulțumire care izbucnește în *Memoriile* lui Saint-Simon de fiecare dată cînd un nobil care nu are dreptul găsește pretextul să-și atribuie calitatea de „Alteță” într-un act autentic, sau să nu le dea ducilor ceea ce le datorează, renunțînd treptat la asta⁵²³. Există un „spirit Combray” atît de refractar, încît va fi nevoie de secole de bunătate (cea a mamei era infinită), de teorii egalitare, pentru a ajunge să-l nimicești. Nu pot să spun că în cazul mamei anumite părțicele din acest spirit nu vor fi rămas insolubile. Ea ar fi dat la fel de greu mîna cu un valet, pe cît de ușor îi dădea zece franci (care îi făceau de altfel acestuia mult mai multă plăcere). Pentru ea, fie că recunoștea sau nu, stăpînii erau stăpîni și slugile erau oamenii care mînceau la bucătărie. Cînd vedea un șofer de automobil cinînd cu mine în sufragerie, ea nu era deloc mulțumită și îmi spunea: „Cred că ai putea să ai un prieten mai potrivit decît un șofer”, așa cum ar fi spus, dacă ar fi fost vorba de căsătorie: „Ai putea să-ți găsești o nevastă mai potrivită.” Șoferul (din fericire, nu m-am gîndit niciodată să-l invit pe acesta) venise să-mi spună că Societatea de auto-

392

mobile care-l trimisese la Balbec pentru acel sezon, îl silea să se întoarcă la Paris încă de a doua zi. Această motivare, cu atît mai mult cu cît șoferul era încîntător și se exprima cu atîta simplitate încît ai fi zis că vorbește ca din Sfînta Evanghelie, ne păru a fi conformă cu adevărul. Nu era decît pe jumătate, într-adevăr, nu mai era de lucru la Balbec. Și, oricum, Societatea nemaivînd încredere decît pe jumătate în corectitudinea tînărului evanghelist, ce se sprijinea pe volan ca pe o cruce, dorea ca el să se întoarcă la Paris cît mai repede. Și, într-adevăr, deși tînărul apostol izbutea să facă miracolul de a înmulți kilometrii cînd îi dădea socotelile domnului de Charlus, în schimb, de îndată ce prezenta Societății conturile, el împărțea la șase- suma pe care o cîștigase. În concluzie, Societatea, socotind sau că nimeni nu se mai plimba cu automobilul la Balbec, ceea ce părea verosimil, dat fiind sezonul mort, sau că era furată, găsea, atît într-un caz, cît și în celălalt, că lucrul cel mai bun era să-l cheme la Paris, unde, de altfel, de asemenea, nu se prea muncea. Dorința șoferului era să evite pe cît posibil sezonul mort. Am spus - lucru pe care nu-l știam atunci și pe care dacă l-aș fi știut, aș, fi putut să mă feresc de multe neazuri - că el era foarte prieten (fără să arate vreodată asta în fața celorlalți) cu Morel. Cu începere din ziua cînd a fost chemat la Paris, fără încă a ști că dispunea de un mijloc ce-i îngăduia să nu plece, a trebuit să ne mulțumim, - pentru plimbările noastre, să închiriem o mașină, sau, uneori, pentru a o distra pe Albertine, căreia îi plăcea să călărească, niște cai. Mașinile erau în stare proastă. „Ce rablă hodorogită!” spunea Albertine. De altfel, mi-ar fi plăcut adeseori să fiu singur în mașină. Fără a voi să-mi fixeze o dată, doream ca această viață să ia

sfârșit, căci îi reproșam că mă silește să renunț nu atât la munca mea, cât la plăcere. Totuși, se întâmpla și ca obiceiurile care mă rețineau să fie dintr-o dată anihilate, cel mai adeseori când unul din eurile mele vechi, pline de dorința de a trăi cu bucurie, înlocuia, pentru o clipă, eul meu actual. Am simțit mai ales această dorință de evadare într-o zi când, lăsînd-o pe Albertine la mătușa ei, mă dusesem călare să-i văd pe soții Verdurin și când o apucasem prin păduri, pe un drum sălbatic, ^a cărui frumusețe ne-o lăudaseră. Modelîndu-se după formele alezei, rînd pe rînd urca, apoi, -strîns între pilcurile de copaci ^{le}Ș>, se înfunda în adîncul unor rîpe sălbatice. O clipă, stîncile terpe de care eram înconjurat, marea ce se zărea prin -rapăturile lor, au plutit în fața ochilor mei ca niște frînturi

393

dintr-un alt univers: recunoscusem peisajul de munte și marin pe care Elstir îl dăduse drept cadru celor două admirabile acuarele, „Poetul întîlnind o Muză”, „Bărbat tînăr întîlnind un Centaur”, pe care le văzusem la ducesa de Guermantes⁵²⁴. Amintirea lor așeza locurile unde mă găseam într-atît de în afara lumii actuale, încît nu aș fi fost mirat dacă, asemenea tînărului bărbat din epoca preistorică pe care îl pictase Elstir, aș fi întîlnit în timpul plimbării mele un personal mitologic. Dintr-o dată, calul meu se cabra; auzise un zgomot ciudat; l-am stăpînit cu greu, căci fusese cît pe ce să mă arunce din șa, apoi mi-am înălțat ochii plini de lacrimi către locul de unde părea că vine acel zgomot, și am văzut, la vreo cincizeci de metri deasupra mea, în soare, între două mari aripi de oțel scînteietor care o răpiseră, o ființă al cărei chip nedeslușit îmi păru a semăna cu cel al unui om. Am fost tot atît de emoționat pe cît ar fi putut fi un grec care ar fi văzut pentru prima oară un semizeu. Plîngeam, căci eram gata să plîng chiar din clipa când îmi dădusem seama că zgomotul venea de deasupra capului meu -aeroplanele erau încă rare în acea vreme.-, la gîndul că ceea ce aveam să văd pentru prima oară era un aeroplan⁵²⁵. Atunci, ca în clipa când simți cum se apropie, în timp ce citești ziarul, un cuvînt emoționant, de îndată ce am zărit avionul, am izbucnit în lacrimi. Aviatorul părea că nu se hotărăște pe ce drum s-o ia; simțeam că în fața lui sînt deschise - dar și în fața mea, dacă n-aș fi fost prizonierul obișnuinței - toate căile spațiului, ale vieții; continuă să zboare, pluti cîteva clipe deasupra mării, apoi, hotărîndu-se dintr-o dată, părăsind că cedează unei atracții opuse gravitației, întorcîndu-se parcă în patria sa, mișcîndu-și ușor aripile de aur, țîșni de-a dreptul către cer.

Dar să mă întorc la șofer. El nu numai că-i ceru lui Morel să-i convingă pe soții Verdurin să-și înlocuiască trăsura printr-un automobil (ceea ce, dată fiind generozitatea lor față de fideli, era relativ ușor), dar, lucru mai greu, principalul lor vizitiu, tînărul sensibil și melancolic, ar fi urmat să fie înlocuit de șofer. Faptul se petrecu în cîteva zile, în felul următor. Morel puse pe cineva să-i fure vizitiului cele necesare pentru a-și înhăma caii. Într-o zi nu găsea zăbala, în alta **Mul**. Alteori dispăruseră perna de pe scaun, ba și biciul, pătura, gîrbaciul potcoavele, pielea de căprioară. Dar el izbuti de fiecare dată sa se împrumute de la alt birjar; numai că sosea cu întîrziere, ceea ce îl enerva pe domnul Verdurin, el însuși căzînd într-o stare de adîncă tristețe și fiind pradă celor mai negre idei. Șoferul, p^e

394

care Societatea îl silea să revină, îi spuse lui Morel că se întoarce la Paris. Era deci momentul mării lovituri. Morel îi convinse pe servitorii domnului Verdurin că tînărul vizitiu declarase că le va întinde o cursă și că îi va înlătura pe toți șase, și le spuse că nu puteau să nu reacționeze la o asemenea amenințare. În ceea ce-l privește, el nu se putea amesteca, dar îi prevenea,

ca să i-o poată lua înainte vizitiului. Astfel au pus la cale ca în timp ce domnul și doamna Verdurin și prietenii lor vor fi la plimbare, ei să-1 încolțească în grajd pe tânărul vizitiu. Voi spune și că, deși asta nu fu decît prilejul a ceea ce avea să aibă loc, dar pentru că personajele m-au interesat mai tîrziu, în acea zi se afla în vilegiatură la ei un prieten al soților Verdurin, căreia aceștia îi organizaseră o plimbare pe jos, înainte de plecare, care era fixată chiar pentru acea seară.

M-a surprins mult, cînd am plecat la plimbare, că în acea zi, Morel, care venea cu noi să se plimbe pe jos, trebuind să cînte din vioară în mijlocul copacilor, îmi spuse: „Ascultă, mă doare brațul, nu vreau să-i spun asta doamnei Verdurin, dar roag-o să-1 ia cu noi pe unul din valeți, de exemplu pe Howsler; o să-mi ducă el vioara. - Cred că alt valet ar fi mai potrivit, i-am răspuns. El trebuie să pregătească cina." Pe chipul lui Morel se ivi timp de o clipă o expresie de mînie. „Nu vreau să-mi încredințez oricui vioara." Am înțeles mai tîrziu motivul acelei preferințe. Howsler era preaiubitul frate al tînărului vizitiu și, dacă ar fi rămas acasă, i-ar fi putut sări în ajutor. În timpul plimbării, cu o voce destul de scăzută pentru ca Howsler să nu ne poată auzi: „E un băiat bun, spuse Morel. De altfel și fratele lui îi seamănă. Dacă n-ar avea răul obicei de a bea... -Cum, bea? spuse doamna Verdurin, pîlind la gîndul că are un vizitiu bețiv. - Nu vă dați seama de asta. Îmi spun întotdeauna că e o minune că nu s-a întîmplat nici un accident în timp ce vă ducea cu trăsura. - Dar îi duce și pe alții. - I-a răsturnat de nenumărate ori, iar el are astăzi fața plină de vînatăi. Nu știu cum de a rămas în viață, a rupt și oiștea trăsorii. - Nu l-am văzut astăzi", spuse doamna Verdurin, tremurînd la gîndul a ceea ce i s-ar fi putut întîmpla, „mă îngrozesc." Voi să scurteze plimbarea pentru a se întoarce acasă, Morel a ales o compoziție

^e Bach cu variații nesfîrșite, spre a prelungi șederea. Încă de cum ajunse acasă, ea se duse la remiză, văzu că oiștea e nouă, iar Howsler plin de lovituri. Tocmai voia să-i spună, fără să-i f^c^vreo observație, că nu mai are nevoie de vizitiu, și totoda-

¹ să-i dea niște bani, dar tînărul, de la sine, nevoind să-i

395

învinuiesc pe ceilalți vizitii, care, înțelegea el acum, îl dușmăneau, și îi furaseră zilnic toate șeile etc, și văzînd că răbdarea nu-1 ducea decît la moarte sigură, ceru să fie lăsat să plece, ceea ce fu pe placul tuturor. Șoferul intră în slujbă încă de a doua zi și, mai tîrziu, doamna Verdurin (silită să ia un altul) fu atît de mulțumită de el, încît mi-1 recomandă călduros ca pe un om în care poți să ai deplină încredere. Eu, care nu știam nimic din cele întîmplate, l-am angajat cu ziua la Paris; dar am anticipat prea mult, toate acestea vor fi spuse în povestea Albertinei. În -clipa asta sîntem la castelul La Raspeliere, unde vin să cinez pentru prima oară cu prietena mea, iar domnul de Charlus cu Morel, presupusul fiu al unui „intendent" care cîștiga treizeci de mii de franci pe an ca venit fix, avea o trăsură și mulți majordomi subalterni, grădinari, administratori și fermieri sub ordinele lui. Dar, de vreme ce am anticipat atît de mult, nu vreau să-1 las pe cititor cu impresia că Morel era de o răutate absolută. Era mai curînd plin de contradicții, fiind capabil în unele zile de o adevărată bunătate. Am fost, firește, foarte mirat aflînd că vizitiul fusese dat afară și, încă și mai mult, cînd am văzut că înlocuitorul lui este șoferul care ne plimbase, pe Albertine și pe mine. Dar el îmi spuse o poveste complicată, zicînd că se întorsese la Paris, de unde fusese chemat spre a intra în slujbă la soții Verdurin, iar eu nu m-am îndoit nici o clipă. Cu prilejul concedierii vizitiului, Morel stătu puțin de vorbă cu mine, spre a-mi spune cît de mult îl întristează plecarea acestui băiat de treabă. De altfel, chiar în afara clipelor cînd eram singur și cînd țîșnea pur și simplu către mine cu o enormă bucurie, Morel, văzînd că toată lumea mă răsfață la La Raspeliere și simțînd că se excludea de bună voie din

intimitatea cuiva ce nu prezenta nici un fel de primejdie pentru el, de vreme ce îmi tăiasse toate punțile și îmi luase orice posibilitate de a-mi da aere protectoare față de el (ceea ce nu mă gândisem nici o clipă să fac), nu se mai ținu departe de mine. Mi-am explicat schimbarea lui de atitudine prin influența domnului de Charlus, care, într-adevăr, îl făcea să fie în anumite privințe mai puțin mărginit, mai artist, dar în altele, când aplica ad litteram formulele elocvente, mincinoase, și de altfel bune doar pentru un moment sau altul, ale dascălului său, îl prostea încă și mai mult. Într-adevăr, singurul lucru pe care l-am bănuțit a fost un sfat venit din partea domnului de Charlus. Cum aș fi putut ghici atunci ceea ce mi s-a spus mai târziu (spuse de care n-am fost niciodată sigur, afirmațiile

396

Andreei cu privire la tot ceea ce avea vreo legătură cu Albertine, mai ales mai târziu, pârîndu-mi totdeauna foarte discutabile, căci, cum am văzut odinioară, ea nu o iubea în mod sincer pe prietena mea și o invidia), și ceea ce în orice caz, dacă era adevărat, mi-a fost foarte bine ascuns de amîndoi: că Albertine îl cunoștea îndeaproape pe Morel? Noua atitudine pe care - cam în acest moment al concedierii vizitiului - Morel o adoptă față de mine, îmi îngădui să-mi schimb părerea pe seama lui. Am păstrat cu privire la caracterul lui ideea urîță pe care o avusesem văzînd josnicia manifestată de acest tînăr cînd avusese nevoie de mine, josnicie urmată, de îndată ce-i făcusem serviciul pe care mi-l ceruse, de un dispreț mergînd, pare-se, pînă la a nu mai vrea să mă vadă. La toate acestea trebuia să adaug evidența raporturilor sale venale cu domnul de Charlus și, de asemenea, a instinctelor bestiale, a căror nesatis-facere (cînd se întîmpla să fie astfel), sau complicațiile pe care le provocau, îi pricinuiau o stare de mîhnire; dar acest caracter nu era uniform în urîțenia lui, ci era plin de contradicții. El semăna cu o străveche carte din Evul mediu, plină de erori, de tradiții absurde, de obscenități, fiind extraordinar de compozit. Crezusem mai întîi că arta lui, în care era cu adevărat un maestru, îi conferise o superioritate care depășea virtuozitatea executantului Odată, cînd îi spuneam că doresc să mă apuc de lucru: „Muncește, și vei deveni celebru, îmi spuse el. - Cine a spus asta? l-am întreat. - De Fontanes scriindu-i lui Chateaubriand⁵²⁶”. Cunoștea și o corespondență amoroasă a lui Napoleon. Bun, m-ara gîndit, e un om cultivat. Dar acea frază pe care o citise nu știu unde, era, fără îndoială, singura pe care o cunoștea din întreaga literatură veche și modernă, căci mi-o repeta în fiecare seară. O alta, pe care o repeta și mai mult, pentru a mă împiedica să spun ceva despre el vreunei cunoștințe, era următoarea, pe care o credea, de asemenea, literară, dar care abia dacă este franceză sau cel puțin nu are nici un înțeles, sau poate doar are unul pentru un servitor ce tine să se ascundă: „Să nu ne încredem în cei ce nu se încred.” În fond, mergînd de la această stupidă maximă pînă la fraza lui de Fontanes către Chateaubriand, am fi străbătut o întregă parte, variată, dar mai puțin contradictorie decît s-ar părea, a caracterului lui Morel. Acest băiat care, ca să își procure bani, ar fi făcut orice, și fără nici o remușcare - poate nu fără o izară contrarietate, mergînd pînă la o surescitare nervoasă căreia nu i se potrivea deloc numele de remușcare -, care, dacă

397

ăsta i-ar fi fost interesul, ar fi nenorocit, ba chiar ar fi omorît, familii întregi, acest băiat care punea- banii mai presus de orice și nu numai mai presus de bunătate, dar și mai presus de sentimentele omenești cele mai firești, acest băiat deci punea mai presus de bani totuși diploma sa de premiant întîi al Conservatorului, și nimeni din clasa de flaut sau de contrapunct nu putea să spună ceva rău despre el. De aceea, cele mai teribile mîinii ale sale, cele mai

sumbre și mai absurde accese de proastă dispoziție veneau din ceea ce el numea (generalizînd, fără îndoială, cîteva cazuri particulare, cînd întîlnise niște răuvoitori)  nșel toria universală. El pretindea că știe să o evite, nevorbind niciodată despre nimeni, ascunz ndu-ș  jocul, ne ncrez ndu-se în nimeni. (Spre nefericirea mea, din cauza a ceea ce avea să se  nt mple după întoarcerea mea la Paris, neîncrederea lui nu se „manifestase” față de șoferul din Balbec, în care, neîndoielnic, recunoscuse un seamăn, adică, contrariul maximei sale, un neîncrezător în înțelesul adevărat al cuv ntului, un neîncrezător care tace cu  nc p t inare în față oamenilor de treabă și se împrietenește pe dată cu un ticălos.) I se părea - ceea ce nu era cu totul fals - că această neîncredere  i va îngădui să se descurce totdeauna la momentul potrivit, să se strecoare, fără a fi niciodată prins, prin cele mai primejdioase aventuri, și fără ca să se poată vreodată dovedi, și nici măcar spune ceva împotriva lui, în instituția din strada Bergere⁵²⁷. Va munci, va deveni celebru, va fi poate, într-o bună zi, bucur ndu-se de o respectabilitate intactă, președintele juriului la concursurile de vioară ale prestigiosului Conservator.

Dar poate că punem totuși prea multă logică în creierul lui Morel, dacă deducem anumite contradicții din alte contradicții, în realitate, firea sa era cu adevărat ca o h rtie ce fusese îndoită în at tea feluri,  nc t era cu neputință să mai înțelegi ceva din ea. Părea că are principii destul de înalte, și, înzestrat fiind cu o magnifică scriitură, sluțit  de cele mai grosolane greșeli de ortografie, își petrecea ore întregi scriindu-i fratelui său spre a-i spune că se purtase ur t cu surorile sale, că era fratele lor mai mare, sprijinul lor; iar surorilor sale, că se purtasera ur t față de el însuși.

Curînd chiar, vara fiind pe sf rșite, c nd coborai din tren la Douville, soarele potolit de ceață nu mai era, pe cerul de un mov uniform, dec t un bloc roșiatic. Vastei liniști ce coboară seara peste pajistile cu iarbă deasă și sărată și care  i hot r se pe mulți parizieni, cei mai muții fiind pictori, să se ducă în vile-

giatur  la Douville, i se adăuga o umezeală care-i silea să se întoarcă devreme la căsuțele lor.  n multe dintre acestea lampa era aprinsă. Doar c teva vaci r m neau afară ca să privească marea, în timp ce mugeau, pe c nd altele, dovedind mai mult interes față de oameni, își întorceau privirea către trăsurile noastre. Doar un pictor, care își pusese șevaletul pe muchia unei înălțimi,  ncea să redea pe p nz  acea mare liniște, acea lumină domolită. Poate că vacile aveau să-i slujească inconștient și benevol drept model, căci  nf ățșarea lor g nditoare și prezența lor singuratică, după ce oamenii se  ntorsesera acasă, contribuiau, în felul lor, la puternica impresie de odihnă ce plutea în aerul serii. Și c teva s pt mini mai t rziu transpunerea nu a fost mai puțin plăcută c nd, toamna  naint nd,- zilele s-au scurtat cu totul, iar noi a trebuit să facem  acea călătorie în timpul nopții. Dacă mă plimbasesm puțin în cursul după-amiezii, trebuia să mă întorc cel t rziu, spre a mă îmbrăcă, la orele cinci, c nd soarele rotund și roșu cobor se în mijlocul oglinzii oblice, odinioară detestată, și, precum un foc vrăjit, incendia marea în geamurile tuturor bibliotecilor mele. Un gest incantatoriu trezind, în timp ce îmi îmbrăcam smochingul, eul zglobiu și frivol care eram eu pe c nd mă duceam cu Saint-Loup să cinez la Rivebelle și în seara c nd crezusem că o voi duce pe domnișoara de Stermaria în insula din Bois de Boulogne spre a cina împreună, fredonam inconștient aceeași melodie ca și atunci; și numai d ndu-mi seama, după c ntec îl recunoșteam și pe c nt rețel intermitent care, într-adevăr, nu știa altul. Prima dată c nd îl c ntasem, începeam să o iubesc pe Albertine; dar credeam că nu o voi cunoaște niciodată. Mai t rziu, la Paris, îl c ntam c nd încetasem să o mai iubesc și c teva zile după ce o posedasem pentru prima oară. Acum, îl c ntam pe când o iubeam din nou și în momentul c nd trebuia să merg să cinez cu ea, spre

marele regret al directorului¹ care credea că pînă la urmă mă voi muta la castelul La Raspeliere, renunțînd la hotelul lui, și care mă asigura că auzise spunîndu-se că prin acele locuri te puteai îmbolnăvi de friguri, din pricina mlaștinilor din ținutul Bec și al apelor „stătute.” pram fericit de această multiplicitate, pe care o vedeam astfel,

¹ viața-mi, desfășurată pe trei planuri; și apoi, cînd redevii ftru o clipă un om vechi, adică diferit de cel care ești de uită vreme, sensibilitatea nemaifiindu-ți amortită de

'wșnuință primește din partea celor mai mici șocuri impresii ¹¹ de vii care fac să pălească tot ceea ce le-a precedat și de

399

care, dată fiind intensitatea lor, ne agățăm cu exaltarea trecătoare a unui bețiv. Era noapte de-a binelea cînd ne urcam în omnibus sau în trăsura care urma să ne ducă la gară, de unde trebuia să luăm trenulețul. Și în hol prim-prezidentul ne spunea: „Aha! Vă duceți la castelul La Raspeliere! Știu că nu-i lipsită de îndrăzneală doamna Verdurin, dacă vă silește să mergeți cu trenul, -noaptea, timp de o oră, doar ca să luați cina. Și apoi să vă întoarceți la'ora zece, pe asemenea vînt îndrăcit. Se vede că nu aveți nimic mai bun de făcut”, adăugă el, frecîndu-și mîinile. Fără îndoială, vorbea astfel pentru că era supărat că nu fusese invitat și, de asemenea, din cauza satisfacției pe care o au oamenii „ocupați” - fie și de munca cea mai idioată - că „nu au timp” să facă ceea ce face celălalt.

Desigur, este legitim ca omul care redactează raporturi, înșiruie cifre, răspunde unor scrisori de afaceri, urmărește cursul Bursei, să aibă, cînd îți spune, cu un zîmbet ironic: „Dacă n-ai altceva mai bun de făcut”, un plăcut sentiment de superioritate. Dar această superioritate se afirmă la fel de disprețuitoare, ba chiar încă și mai disprețuitoare (căci și omul ocupat cinează în oraș), dacă divertismentul tău consta în a scrie *Hamlet* sau în a-1 citi doar. Și în privința asta oamenii ocupați se arată lipsiți de înțelepciune. Căci cultura dezinteresată, care li se pare lor o pierdere de vreme comică, bună doar pentru trîndăvi, cînd o surprind în clipa cînd e practică, ei ar trebui să se gîndească că este aceeași care, în propria lor meserie, evidențiază oameni ce nu sînt poate mai buni magistrați sau administratori decît ei, dar în fața avansării rapide a cărora ei se înclină, spunînd: „Se pare că e un scriitor de seamă, un individ foarte distins.” Dar mai ales prim-prezidentul nu-și dădea seama că mie îmi plăcea la aceste cine de la La Raspeliere, după cum spunea, pe bună dreptate, de.și criti-cînd-o, el însuși, că ele „reprezentau o adevărată călătorie”, o călătorie al cărei farmec îmi părea cu atît mai viu, cu cît nu era propriul său scop, lumea necăutînd nicidecum în ea plăcerea, plăcerea fiind legată de petrecerea către care mergeam și care urma să fie foarte modificată de întreaga atmosferă care o înconjura. Acum era noapte de-a binelea, iar eu schimbam căldura hotelului - a hotelului devenit casa mea - cu vagonul în care urcam, eu și Albertine, și unde răsfrîngerea lanternei pe geam ne arăta, la anumite opriri ale trenulețului ce gîfîia din greu, că ajunsesem într-o gară. Pentru a nu risca să nu fim văzuți de Cottard, și fiindcă nu auzisem numele stației,

400

deschideam portiera, dar în vagon se năpusteau nu fideliu familiei Verdurin, ci vîntul, ploaia, frigul. În întuneric deslușeam cîmpurile,, auzeam marea, eram undeva într-un loc cu desăvîrșire pustiu. Albertine, înainte de a ne întîlni cu micul grop, se privea într-o oglinjoară, pe care o scotea dintr-un etui de aur pe care îl purta cu ea. într-adevăr, primele dați, doamna Verdurin luînd-o cu ea în cabinetul de toaletă, pentru ca să se pregătească înainte, de cină,

simțisem, în sînul calmului adînc în care trăiam de cîtva timp, o mică tresărire de neliniște și de gelozie pentru că eram silit să o las pe Albertine acolo unde începea scara, și mă simțisem atît de anxios în timp ce eram singur în salon în mijlocul micului clan, întrebîndu-mă ce face acolo sus prietena mea, încît a doua zi, printr-o depeșă, după ce îi cerusem domnului de Charlus sfaturi cu privire la ceea ce era mai elegant în materie de modă, comandasem la Cartier un etui care era o adevărată bucurie pentru Albertine și, de asemenea, pentru mine. Era pentru mine un gaj de calm și totodată de iubire din partea prietenei mele. Căci ea ghicise, desigur, că nu-mi plăcea să rămînă fără mine la doamna Verdurin și se străduia să-și facă în vagon toaleta în vederea cinei.

Printre obișnuții casei Verdurin, fiind și cel mai fidel dintre toți, se număra acum, de¹ mai multe luni, domnul de Charlus. Regulat, de trei ori pe săptămînă, călătorii care staționau în sălile de așteptare sau pe peronul gării Doncieres-Ouest¹⁵²⁸, vedeau trecînd un bărbat gras, cu părul cenușiu, cu mustați negre, cu bubele înroșite cu un fard care se observă mai puțin către sfîrșitul sezonului decît vara, cînd lumina puternică îi pune în evidență strîndența, iar căldura îl lichefia. Îndreptîndu-se către trenuleț, el nu se putea împiedica (doar dintr-o obișnuință de cunoscător, de vreme ce acum avea un sentiment care îl făcea să fie cast sau cel puțin, aproape tot timpul, fidel) să arunce asupra hamalilor, militarilor, tinerilor în costum de tenis, o privire furișă, inchizitorială și totodată temătoare, după care își freca pe dată pleoapele, închizîndu-le aproape, cu aerul onctuos al unui ecleziastic ce-și spune rugăciunea, cu modestia unei soții devotate unicei ei iubiri sau a unei fete bine crescute. Fideli erau cu atît mai convinși că nu-i văzuse, cu cît el se urca într-un alt compartiment decît ei (cum făcea adesori și prințesa Șerbatoff), ca un om care nu știe dacă ceilalți vor fi mulțumiți sau nu să fie văzuți împreună cu el și care le lasă lor inițiativa de a veni să-l caute dacă doresc. Primele dați, doctorul nu simțise această dorință și

401

voise să-l lăsărî singur în compartimentul unde se afla. Știind să-fi stăpînească firea șovăielnică de cînd avea o importantă situație medicală, spuse surîzînd, răsturnîndu-și trupul pe spate, privindu-l pe Ski peste Iornion, din răutate sau pentru a surprinde pe ocolite părerea celorlalți: „întelegeți, dacă aș fi singur, burlac, dar din cauza nevastă-mi, mă întreb dacă pot să-l las să călătorească împreună cu noi după tot ce mi-ați spus despre el, șopti doctorul. - Ce tot spui acolo? întrebă doamna Cottard. - Nimic, nu te privește, nu-s lucruri pentru femei", răspunse, făcînd cu ochiul, doctorul, cu o maiestuoasă mulțumire de siffé ce se situa între acea expresie hîtră pe care o avea în fața elevilor și bolnavilor săi și neliniștea ce întovărășea odinioară cuvintele lui de haz în salonul soților Verdurin, și continuă să vorbească pe ton scăzut. Doamna Cottard nu desluși decît cuvintele „confrerie" și „bîrfă" și, cum în limbajul doctorului primul desemna rasa evreiască, iar cel de al doilea limbile ascuțite, doamna Cottard ajunsese la concluzia că domnul de Charlus era probabil un israelit flecar. Ea nu înțelese de ce baronul era ținut la distanță din asemenea pricină, găsi că este de datoria ei de decană a clanului să pretindă să nu fie lăsat singur, și ne-am îndreptat cu toții către compartimentul domnului de Charlus, călăuziți de Cottard, ce rămînea perplex. Din colțul unde citea un volum de Balzac, domnul de Charlus simți acea ezitare; și totuși nu-și ridicase ochii din carte. Dar așa cum surdo-muții recunosc după un curent de aer pe care ceilalți nu-l simt, că îndărătul lor se află cineva, # era înzestrat cu o adevărată hiperacuitate senzorială care îl avertiza cu privire la răceala manifestată de ceilalți față de el. Această hiperacuitate senzorială, ca în toate celelalte domenii, dăduse naștere, în cazul domnului de Charlus, unor suferințe închipuite. Ca acei nevropați care, simțind o ușoară răcoare, deduc că există

probabil o fereastră deschisă la etajul de deasupra, se înfurie și încep să strănute, domnul de Charlus, dacă cineva avusese în fața lui o expresie preocupată, trăgea concluzia că acelei persoane îi fuseseră repetate anumite cuvinte pe care el le spusese despre ea. Dar nu era nici măcar nevoie să ai în fața lui o înfățișare distrată, sau sumbră, sau veselă, -căci el inventa una dintre aceste înfățișări. în schimb, prin cordialitate mascai foarte ușor vorbele rele pe care nu le cunoștea. Ghicind prima oară șovăiala lui Cottard, dacă, spre marea mirare a fidelilor, care nu crezuseră că fuseseră văzuți de cel ce își ținea privirea aplecată pe carte, le întinse mîna cînd s-au aflat la o distanță

402

potrivită, el se mulțumi să-și încline întreg trupul, înălțîndu-se apoi repede, pentru Cottard, fără să ia în mîna lui înmănușată mîna pe care i-o întinsese doctorul. „Am ținut cu orice preț să facem drumul împreună cu dumneata, domnule, și să nu te lăsăm singur și de izbeliște. E o mare plăcere pentru noi, îi spuse baronului, cu o voce plină de bunătate, doamna Cottard. - Sînt foarte onorat, spuse baronul, înclinîndu-se cu multă răceală. - Am fost foarte fericită să aflu că ai ales pentru totdeauna acest ținut pentru a-ți statornici tabern...” Fusesse pe punctul să spună tabernacolul, dar acest cuvînt i se păru ebraic și jignitor pentru un evreu, care ar fi putut vedea în el o aluzie. De aceea, se corectă repede, pentru a alege alta dintre expresiile care-i erau familiare, adică o expresie solemnă: „Voiam să spun pentru a-ți statornici «penații» (este adevărat că aceste divinități nu aparțin religiei creștine, ci unei religii care a murit de atîta vreme, încît nu mai are adepti pe care i-ai putea jigni). Noi, din nefericire, dat fiind începutul școlii, munca la spital a doctorului, nu putem niciodată să locuim multă vreme în același loc.” Și, arătîndu-i o cutie de carton: „Uite, de altfel, cît de nefericite sîntem noi, femeile, în comparație cu sexul tare; pentru a ne duce la doi pași, la prietenii noștri Verdurin, sînt silită să iau cu mine tot felul de bagaje inutile.” în tot acest timp eu priveam la volumul de Balzac din mîinile baronului. Nu era un exemplar broșat, cumpărat la întîmplare ca volumul de Bergotte pe care mi-l împrumutase în primul an. Era o carte din biblioteca lui și purta deviza⁵²⁹: „li aparțin baronului de Charlus”, înlocuită uneori, spre a arăta gustul pentru studiu al celor din familia Guermantes, de: „*In praeliis non semper*⁵³⁰” și o alta încă: „*Non sine labore*⁵³¹.” Dar le vom vedea curînd înlocuite de altele, pentru a-i face plăcere lui Morel. Doamna Cottard, după o clipă, atacă un subiect pe care îl considera mai interesant pentru baron. „Nu știi dacă ești de părerea mea, Somnule, îi spuse ea după o clipă, dar eu am idei foarte largi Și, după mine, dacă sînt practicate cu sinceritate, toate religiile sînt bune. Eu nu sînt ca acei oameni ce devin hidrofobi fie și numai la vederea unui... protestant. - Am învățat că religia mea este cea adevărată”, răspunse domnul de Charlus. „Este un ranațic^ gîndi doamna Cottard; Swann, în afară de ultimele luni e viață, era mai tolerant, dar este adevărat că el era convertit.” y> dimpotrivă, baronul era nu numai creștin, după cum știm, ir pios în felul oamenilor din Evul mediu. Pentru ej, ca și er"tru sculptorii din secolul al XII-lea, Biserica creștină era,

403

în înțelesul viu al cuvîntului, populată cu o mulțime de ființe, pe care el le credea cu adevărat reale: profeți, apostoli, îngeri, sfînte personaje de tot felul, înconjurînd Cuvîntul întruchipat, mama și soțul său, Tatăl veșnic, toți martirii și doctorii, acea întregă mulțime în relief ce se înghesuie pe portic sau umple nava catedralelor. Printre ei toți, domnul de Charlus îi alesese drept patroni pe arhanghelii Mihail, Gavril și Rafael, cu care stătea adeseori de vorbă, rugîndu-i să transmită rugăciunile lui Tatălui veșnic, în fața tronului

căruia, stau de pază. De aceea greșeala doamnei Cottard mă distra mult.

Pentru a părăsi terenul religios, să spunem că doctorul, sosit la Paris înarmat cu puținele sfaturi ale unei mame țărănci, apoi absorbit de studii aproape pur materiale, studii cărora cei ce vor să ajungă departe în cariera medicală sînt siliți să li se consacre timp de mulți ani, nu-și desăvîrșise niciodată cultura; el dobîndise mai multă autoritate, dar nu și experiență; luă ad litteram cuvîntul „onorat”, fu mulțumit, pentru că era vanitos, și totodată întristat, pentru că era băiat de treabă. „Bietul de Charlus, îi spuse el în aceeași seară soției sale, mi-a făcut milă cînd mi-a spus că era onorat să călătorească cu noi. Simți că bietul de el nu are nici un fel de relații, că se umilește.”

Dar curînd, fără să trebuiască a fi călăuziți de caritabila doamnă Cottard, fidelii izbutiseră să-și stăpînească stinghereala pe care o simțiseră cu toții mai mult sau mai puțin la început, cînd se găsiseră alături de domnul de Charlus. Fără îndoială, în prezența lui ei aveau tot timpul în minte amintirea dezvăluirilor ce le fuseseră făcute de Ski și ideea ciudățeniei sexuale ce era inclusă în persoana celui care călătorea împreună cu ei. Dar însăși această ciudățenie exercita asupra lor un fel de atracție. Pentru ei, ea dădea conversației baronului, conversație de altfel remarcabilă, dar prin ceea ce ei nu puteau aprecia, o savoare care făcea ca pînă și conversațiile cele mai interesante, cea a lui Brichot însuși, să le pară cam searbăde. Încă de la început, de altfel, toată lumea recunoscuse că este inteligent. „Geniul se poate învecina cu nebunia⁵³²”, enunța doctorul, și dacă prințesa, lacomă să se informeze, insista, el nu spunea mai mult, acea axiomă fiind tot ce știa el despre geniu și nepărin-du-i de altfel tot atît de bine demonstrată ca acelea ce se refereau la febra tifoidă și la artrism. Și cum devenise insolent și rămăsese prost crescut: „Nu-mi pune întrebări, prințesă, sînt aici pe malul mării ca să mă odihnesc. De altfel, oricum nu m-ai înțelege, nu te pricepi la medicină.” Și prințesa tăcea, scu-zîndu-se, găsind că doctorul Cottard este un bărbat încîntător și

404

înțelegînd că nu întotdeauna ești admis în intimitatea celebrităților. În acea primă perioadă, lumea ajunsese să-l considere pe domnul de Charlus inteligent, în ciuda viciului său (sau în ciuda a ceea ce numim îndeobște astfel). Acum, și fără ași da seama, toți îl găseau a fi mai inteligent decît ceilalți tocmai din cauza aceluia viciu. Maximele cele mai simple pe care, iscusit provocat de universitar sau de sculptor, domnul de Charlus le enunța cu privire la iubire, la gelozie, la frumusețe, din cauza experienței ciudate, tainice, rafinate și monstruoase ce i le dezvăluiseră, căpătau pentru fideli acel farmec al unui ținut străin pe care o psihologie, asemănătoare cu cea pe care ne-a oferit-o dintotdeauna literatura noastră dramatică, îl capătă într-o piesă rusească sau japoneză, jucată de artiști din acele țări. Cînd baronul nu-i putea auzi, mai riscau cîte o glumă proastă: „Oh! şușotea sculptorului.1, vîzînd un tînăr funcționar cu gene lungi de baiaderă⁵³³ și pe care domnul de Charlus îl privise cu atenție, dacă baronul începe să facă cu ochiul controlorului, mai avem mult pînă să ajungem, trenul va merge de-a-ndăratelea. Ia uitați-vă cum îl privește, nu mai sîntem într-un trenuleț, ci într-un funicular.” Dar dacă domnul de Charlus nu venea, fidelii erau aproape dezamăgiți că trebuie să călătorească doar printre oameni obișnuiți și că nu-1 au alături pe acele personaje fardat, pîntecos și tainic, semănînd cu vreo cutie de proveniență exotică și suspectă, care răspîndește ciudata mireasmă a unor fructe ce-ți întorc stomacul pe dos numai la gîndul de a le gusta. Din acest punct de vedere, fidelii de sex masculin aveau satisfacții mai vii în scurta parte a traiectului dintre Saint-Martin-du-Chene, unde urca domnul de Charlus, și Doncieres, gară unde ni se alătura Morel. Căci atîta vreme cît violonistul nu era de față (și dacă doamnele și Albertine, făcînd un grup separat, pentru a nu stingheri conversația, stăteau la oarecare

depărtare), domnul de Charlus nu evita anumite subiecte și vorbea despre „ceea ce îndeobște numim relele moravuri.” Albertine nu-l putea stingheri, căci ea era întotdeauna cu celelalte doamne, dintr-o bună creștere de tinăra fată care nu vrea ca prezența ei să limiteze libertatea conversației. Or, eu suportam cu ușurință faptul de a nu o avea țingă mine, dacă rămânea totuși în același vagon. Căci nu mai simțeam nici gelozie și nici iubire pentru ea, și nu mă mai șindeam la ceea ce face în zilele când nu o întâlneam, în Șhib Sphimb, când eram acolo, un simplu perete despărțitor, care ar putea ascunde o trădare, îmi era de nesuportat, și dacă ea se ucea cu celelalte doamne în compartimentul învecinat, după o

405

clipă, nemaiputând sta locului, cu riscul de a-l jigni pe cel care vorbea, Brichtot, Cottard sau Charlus, și căruia nu-i puteam explica motivul fugii mele, mă ridicam, îi lăsam pe toți baltă și, spre a vedea dacă acolo nu se petrece nimic anormal, treceam alături. Și pînă la Doncieres, domnul de Charlus, netemîndu-se că ne șochează, vorbea uneori foarte pe șleau de moravuri despre care spunea că el unul nu le găsește nici bune nici rele. Făcea asta cu dibăcie, pentru a arăta că are vederi largi, convins că moravurile sale nu trezeau nici o bănuială în mintea fidelilor. Socotea că în întregul univers existau doar cîteva persoane care, conform unei expresii ce-i deveni mai tîrziu familiară, erau „lămurite în privința lui.” Dar își închipuia că aceste persoane nu erau decît trei sau patru, și că nici una nu se afla pe coasta normandă. Această iluzie poate să uimească din partea cuiva atît de inteligent, atît de neliniștit. Chiar în privința celor pe care îi credea a fi mai mult sau mai puțin la curent, el era liniștit, spunîndu-și că pentru ei totul este ceva doar foarte vag, și avea pretenția, în funcție de cele ce avea să le spună, să situeze pe cutare persoană în afara supozițiilor unui interlocutor care, din politețe, se prefăcea că-i acceptă spuselē. Chiar bănuind ce puteam eu să știu sau să presupun cu privire la el, își închipuia că această părere, pe care o credea mult mai veche în cazul meu decît era în realitate, era generală, și că era de ajuns să nege cutare sau cutare amănunt pentru a fi crezut, în timp ce, dimpotrivă, deși cunoașterea ansamblului precedă totdeauna cunoașterea amănuntelor, ea facilitează enorm investigarea acestora și distrugînd puterea de a fi invizibil, nu-i mai îngăduie celui ce disimulează să ascundă ceea ce vrea. Desigur, cînd domnul de Charlus, invitat la o cină dō vreun fidel sau de vreun prieten al fidelilor, folosea ocolirile cele mai complicate pentru a plasa în mijlocul numelor a zece persoane pe care le cita, numele lui Morel, el nu bănuia că motivelor totdeauna diferite prin care explica plăcerea sau comoditatea pe care le va avea în acea seară dacă va fi invitat cu el, gazdele sale, părăind că-l cred întru totul, le substituiau unul singur, totdeauna același și pe care el îl credea ignorat de ei, și anume că el îl iubea pe Morel. Tot astfel cum doamna Verdurin, părăind totdeauna că are aerul de a admite pe de-a-ntregul motivele pe jumătate artistice, pe jumătate umanitare pe care domnul de Charlus i le dădea cu privire la interesul pe care i-l purta lui Morel, îi mulțumea întruna cu emoție baronului pentru bunătatea extraordinară, spunea ea, pe care o avea față de violonist. Or, ce mirare l-ar fi

406

cuprins pe domnul de Charlus dacă, într-o zi cînd Morel și el erau în întîrziere și nu veniseră cu trenul, ar fi auzit-o pe Patroană spunînd: „Nu le mai așteptăm pe domnișoarele noastre!” Baronul ar fi fost cu atît mai uluit cu cît, neclintindu-se din La Raspeliere, părea un adevărat călugăr, și uneori (cînd Morel avea o permisie de patruzeci și opt de ore) se culca aici două nopți la rînd-. Doamna Verdurin le dădea atunci două camere ce comunicau între ele, și, pentru a-i face să se simtă la îndemînă, le spunea: „Dacă aveți chef să faceți muzică, să nu vă simțiți stingheriți, zidurile sînt groase ca acelea ale

unei fortărețe, nu mai doarme nimeni ia același etaj cu voi, iar soțul meu are somnul adînc". În acele zile, domnul de Charlus o înlocuia pe prințesă ducîndu-se să-i aștepte pe noii veniți la gară, o scuza pe doamna Verdurin că nu venise din cauza unei stări de boală pe care o descria atît de bine încît invitații intrau făcînd o mutră de circumstanță și scoțînd apoi un strigăt de uimire cînd o găseau pe Patroană vioaie și în picioare, în rochie pe jumătate decoltată. Căci domnul de Charlus devenise pentru doamna Verdurin fidelul fidelilor, o a doua prințesă Sherbatoff. De situația lui mondenă ea era mult mai puțin sigură decît de cea a prințesei, închipuindu-și că aceasta nu voia să întîlnească decît micul grup, pentru că îi disprețuia pe ceilalți și avea o predilecție pentru el. Cum această prefăcătorie era caracteristică pentru soții Verdurin, care îi tratau drept plicticoși pe toți cei pe care nu-i puteau frecventa, este de necrezut că Patroana putea să creadă că prințesa are un suflet de oțel, care ura tot ceea ce e șic. Dar ea nu renunța la acea idee și era convinsă că și marea doamnă nu-i frecventa pe „plicticoși” dintr-un sincer gust intelectual. Numărul acestora scădea de altfel din punctul de vedere al soților Verdurin. În viața dintr-o localitate de pe malul mării, o prezentare nu mai avea consecințele de viitor de care te-ai fi putut teme la Paris. Bărbați străluciți ce veniseră la Balbec fără nevastă, ceea ce facilita totul, le făceau avansuri celor de la La Raspeliere, și plicticoșii deveneau încîntători. Fu cazul prințului de Guermantes, pe care absența prințesei nu l-ar fi hotărît totuși să-i viziteze, precum un „burlac”, pe soții Verdurin, dacă magnetul dreyfusismului n-ar fi fost atît de puternic, încît i-a dat puteri să urce pe nerăsuflate povîrnișul care duce la La Raspeliere, din nefericire într-o zi cînd Patroana nu era acasă. De altfel doamna Verdurin nu era sigură că prințul și domnul de Charlus aparțineau aceluiași mediu. Baronul spusese că ducele de Guermantes îi era frate, dar această afirmație era poate doar minciuna unui aventurier. Deși

407

se arătase atît de elegant în purtări, atît de amabil, atît de „fidel” față de soții Verdurin, Patroana ezita aproape să-l invite împreună cu prințul de Guermantes. Ea îi consultă pe Ski și pe Brichot: „Baronul și prințul de Guermantes pot fi oare invitați împreună? - Doamnă, în ceea ce-1 privește pe unul dintre cei doi cred că pot spune... - Dar unul din doi nu-mi este de ajuns, îi răspunsese doamna Verdurin iritată. Te întreb dacă pot să-i invit "împreună. - Ah! doamnă, asta-i un lucru greu de știut." Doamna Verdurin vorbea foarte serios. Ea era sigură de moravurile baronului, dar cînd se exprima astfel, nu se gîndea la ele, ci numai voia să știe dacă îi puteai invita împreună pe prinț și pe domnul de Charlus, altfel spus dacă asta s-ar fi potrivit⁵³⁴. Ea nu folosea acele clișee pe care „micile clanuri” artistice le preferă, cu vreo intenție răuvoitoare. Pentru a se făli cu domnul de Guermantes, ea voia să-l ducă - în după-amiaza ce va urma zilei cînd vor lua masa împreună - la o serbare de caritate, unde marinari din apropiere vor juca într-o piesă înfățișînd plecarea unei corăbii. Dar neavînd timp să se ocupe de toate, îl însărcina cu aceste pregătiri pe fidelul fidelilor, pe baron. „Înțelegi, nu trebuie să rămîni nemișcați ca niște stane de piatră, trebuie să meargă în sus și-n jos, să se agite, să facă mai știu eu ce, nu mă pricep. Dar dumneata, care te duci adeseori în portul Balbec-Plaje, ai putea să-i pui să repete, fără să te obosești prea mult. Căci, domnule de Charlus, dumneata te pricepi mult mai bine decît mine să-i pui la treabă pe niște tineri marinari. Dar la urma urmei ne dăm prea multă osteneală pentru domnul de Guermantes. Poate nu-i decît un imbecil, așa cum am mai văzut printre membrii Jockey-Clubului. Dumnezeule, vorbesc de rău Jockey-Clubul, și abia acum îmi amintesc că și dumneata faci parte din el. Ei, baroane, nu-mi răspunzi, faci sau nu faci parte din el? Nu vrei să ieși cu noi la plimbare? Uite o carte pe care am primit-o,

cred că te va interesa. Este de Roujon. Are un titlu frumos: *Printre oameni*
555."

În ceea ce mă privește, eram cu atât mai fericit că domnul de Charlus o înlocuia adeseori pe prințesa Sherbatoff, cu cât mă aflam în relații foarte rele cu aceasta, pentru un motiv neînsemnat și totodată profund. Într-o zi, când mă aflam în trenuleț, coplesind-o cu amabilitățile mele, ca întotdeauna, pe prințesa Sherbatoff, am văzut-o urcând pe doamna de Villeparisis. Venise într-adevăr să-și petreacă vreo câteva săptămîni la prințesa de Luxembourg, dar, sclav acelei nevoi zilnice de a o vedea pe Albertine, nu răspusesem niciodată invitații^or

408

nenumărate ale marchizei și ale regalei ei gazde. Am simțit remușcări văzînd-o pe prietena bunicii și, din pură datorie (fără să o părăsesc pe prințesa Sherbatoff), am stat vreme îndelungată de vorbă cu ea. De altfel, ignoram faptul că doamna de Villeparisis știa foarte bine cine era vecina mea, dar nu voia să o cunoască. La stația următoare, doamna de Villeparisis părăsi vagonul, iar eu mi-am reproșat că nu am ajutat-o să coboare; m-am așezat din nou alături de prințesă. Dar se părea - cataclism frecvent în cazul unor persoane a căror situație este instabilă și care se tem că ceilalți le-au vorbit de rău, că sînt disprețuite - că avusese loc o schimbare pe cât de rapidă pe atât de totală. Cufundată în *La Revue des Deux Mondes*, doamna Sherbatoff abia dacă îmi răspunse din vârful buzelor și în cele din urmă îmi spuse că-i provoc dureri de cap. Nu înțelegeam ce crimă făcusem. Când mi-am luat rămas-bun de la prințesă, fața-i nu mai era luminată de obișnuitu-i surîs, ea mă salută scurt din bărbie, nu-mi întinse nici măcar mîna, și de atunci nu mi-a mai vorbit niciodată. Dar le-a vorbit probabil - nu știu însă ce le-a spus - soților Verdurin, căci de îndată ce îi întrebam pe aceștia dacă nu ar fi bine să îi arăt toată sollicitudinea mea prințesei Sherbatoff, ei se grăbeau să-mi răspundă în cor: „Nu! Nu! Nu! Nicidecum! Nu-i plac amabilitățile!” Nu spuneau asta ca să mă facă să mă cert cu ea, dar ea izbutise să-i convingă că este indiferentă la gesturile de politețe, că sufletul ei rămîne inaccesibil vanității ce domnește în această lume. Trebuie să-1 fi văzut pe omul politic ce trece drept cel mai integru, cel mai intransigent, cel mai inabordabil de cînd este la putere; trebuie să-1 fi văzut pe timpul dizgrației sale, cerșind sfios, cu un surîs strălucitor de îndrăgostit, salutul arogant al unui jurnalist oarecare; trebuie să fi văzut redresarea lui Cottard (pe care noii săi bolnavi îl luau drept un om de fier), spre a ști din ce amărăciuni de îndrăgostit, din ce eșecuri de snob erau făcute aparenta superioritate, antisnobismul universal recunoscut al prințesei Sherbatoff, pentru a înțelege că în cadrul omenirii, regula - care comportă desigur excepții - este că cei tari sînt tocmai slabi care au fost respinși, și că doar cei cu adevărat puternici, indiferenți la faptul că sînt sau nu doriți, au cea blîndețe pe care vulgul o ia drept slăbiciune.

De altfel, nu trebuie să o judec sever pe prințesa Sherbatoff. Cazul ei este atât de frecvent! Într-o zi, la irnormîntarea h" Guermantes, un bărbat remarcabil 'ce se afla ngă mine îmi arată un domn zvelt și cu chip frumos. „Dintre l' cei din familia Guermantes, îmi spuse vecinul meu, acesta

409

este cel mai extraordinar, cel mai ciudat. Este fratele ducelui.” I-am răspuns imprudent că se înșală, că acel domn, care nu se înrudea nici într-un fel cu casa Guermantes, se numea Fournier-Sarloveze⁵³⁶. Bărbatul remarcabil îmi întoarse spatele, și de atunci nu m-a mai salutată niciodată.

Un mare muzician⁵³⁷, membru al Academiei, înalt demnitar oficial și care îl cunoștea pe Ski, trecu prin Arembouville, unde avea o nepoată, și veni într-o miercuri în vizită la soții Verdurin. Domnul de Charlus fu cu deosebire amabil

față de el (așa îi ceruse Morel) și mai ales pentru ca la întoarcerea la Paris academicianul să-i îngăduie să asiste la diferite ședințe private, repetiții etc, la care participa violonistul. Academicianul, măgulit - era de altfel un bărbat încântător - , promise și își ținu făgăduiala. Baronul fu cât se poate de impresionat de toate amabilitățile pe care acest personaj (de altfel, el însuși iubind, din răspuțeri, numai femeile) le avu față de el, de toate înlesnirile pe care i le făcu spre a-l vedea pe Morel în locurile oficiale unde profanii nu intră, de toate prilejurile, oferite tânărului virtuoz de către celebrul artist, de a se face cunoscut, alegându-l dintre mulți alții, cu un talent egal, pentru audiții cu larg răsunet. Dar domnul de Charlus nu bănuia că-i datorează maestrului cu atât mai multă recunoștință cu cât acesta, de două ori binevoitor, sau, dacă preferați, de două ori vinovat, nu ignora nimic în ceea ce privește relațiile violonistului cu nobilul său protector. El le favoriza, desigur, fără nici o simpatie pentru ele, neputînd înțelege o altă iubire decît cea pentru femeie, care-i inspirase toată opera muzicală, dar dintr-o indiferență morală, din complezență și serviabilitate profesională, din amabilitate mondenă, din snobism. Avea atît de puține îndoieli cu privire la caracterul acestor relații, încît, încă în timpul primei cîne de la La Raspeliere, îl întrebă pe Ski, vorbind despre domnul de Charlus și despre Morel ca despre un bărbat și amanta lui: „Sînt de multă vreme împreună?” Dar fiind un om de lume desăvîrșit, nu lăsa să se vadă nimic din bănuielile lui în fața celor interesați, gata să reprime orice bîrfeli printre colegii lui Morel, și să-l liniștească pe acesta, spunîndu-i părintește: „în zilele noastre, se spune asta despre toată lumea”; nu încetă să-l copleșească pe baron cu tot felul de amabilități pe care acesta le găsi încîntătoare, dar firești, fiind incapabil să presupună că ilustrul maestru dădea dovadă de atîta viciu sau de atîta virtute. Căci cuvintele ce erau rostite în absența domnului de Charlus, „aluziile” privitoare la

410

nu-i erau repetate, nimeni neavînd un suflet atît de josnic. Și totuși această simplă situație e de ajuns pentru a arăta că pînă și un lucru universal condamnat, care nu și-ar găsi nicăieri un apărător: „cleveteala”, pînă și el, fie că are drept obiect propria noastră persoană și ne devine astfel cu deosebire neplăcut, fie că ne comunică despre altcineva ceva ce nu știam, își are valoarea sa psihologică. El împiedică mintea să adoarmă încrezîndu-se doar în vederea superficială pe care o are asupra a ceea ce crede ea că sînt lucrurile, și care nu este decît aparența lor. Cleveteala o răstoarnă pe aceasta cu îndemînarea magică a unui filosof idealist, și ne prezintă rapid un colț nebănuț al reversului. Domnul de Charlus și-ar fi putut oare imagina aceste cuvinte spuse de o duioasă rudă a sa: „Cum ai vrea ca Meme să fie îndrăgostit de mine? Uiți că sînt femeie?” Și totuși ea ținea cu adevărat, din tot sufletul, la domnul de Charlus. Cum să ne mirăm atunci că pentru soții Verdurin, pe a căror afecțiune și bunătate nu avea nici un drept să se bizuie, cuvintele pe care le spuneau departe de el (și, după cum se va vedea, nu au fost numai cuvinte) erau atît de diferite de ceea ce el își închipuia că sînt, adică de simplul reflex al celor pe care le auzea cînd era de față? Numai acestea împodobeau cu inscripții afectuoase micul pavilion ideal unde domnul de Charlus venea uneori să viseze singur, cînd își introducea pentru o clipă imaginația în ideea pe care soții Verdurin și-o făceau despre el. Atmosfera era aici atît de simpatică, atît de cordială, odihna, atît de reconfortantă, încît, cînd domnul de Charlus, înainte de a adormi, venea aici să-și uite pentru o clipă grijile, el nu ieșea niciodată din acest loc fără un surîs pe buze. Dar, pentru fiecare dintre noi, acest gen de pavilion este dublu: în fața celui despre care credem că este unic, există celălalt, pe care de obicei nu-l vedem, cel adevărat, simetric cu cel pe care îl cunoaștem, dar foarte diferit și ale cărui ornamente, în care nu am recunoaște nimic din ceea ce ne

așteptam să vedem, ne-ar înspăimînta, căci sînt alcătuite din simbolurile odioase ale unei dușmăanii nebănuite. Cît de uimit ar fi fost domnul de Charlus dacă ar fi Pătruns într-unui din aceste pavilioane ostile, datorită vreunei Wrfe, ca pe una dintre acele scări de serviciu ale căror ziduri, ¹ dreptul ușilor apartamentelor, sînt pline de inscripții >bscene, scrise cu cărbunele de furnizori nemulțumiți sau de 'togi concediate! Dar, așa cum sîntem lipsiți de acel simț de °nentare cu care sînt înzestrate anumite păsări, sîntem lipsiți de unitul vederii limpezi, ca și de cel al distanțelor, noi

411

închipuindu-ne ca fiind foarte atent urmăriți de oameni care, dimpotrivă, nu se gîndesc niciodată la noi, și nebănuind că, în schimb, sîntem, pentru alții, singura lor preocupare. Astfel, domnul de Charlus trăia amăgindu-se ca un pește care crede că apa în care înoată se întinde și dincolo de sticla acvariului, în timp ce nu vede alături de el, în umbră, pe cel ce-i privește, distrîndu-se, zbenquielile, sau pe piscicultorul atotputernic care, în clipa neprevăzută și fatală, amînată acum pentru baron (pentru care piscicultorul, la Paris, va fi doamna Verdurin), îl va scoate fără milă din mediul unde-i plăcea să trăiască, aruncîndu-l într-altul. Mai mult încă, popoarele, în măsura în care nu sînt decît colecții de indivizi, pot oferi exemple mai vaste, dar identice parte cu parte, privitoare la această orbire-profundă, încăpățînată și care poate descumpăni. Pînă acum, deși din pricina ei domnul de Charlus spunea în cadrul micului clan cuvinte de o zadarnică iscusință sau de o îndrăzneală ce-i făcea pe toți să surîdă pe ascuns, ea nu avusese încă pentru el și nici nu avea să aibă la Balbec grave neajunsuri. Puțină albu-mină, puțin zahăr, o aritmie cardiacă nu împiedică viața să continue normal pentru cel ce nu-și dă seama de ele, în timp ce medicul este singurul care vede în toate acestea profetia unor catastrofe. În prezent înclinarea - platonice sau nu - domnului de Charlus pentru Morel îl îndemna pe baron să spună, în absența lui Morel, cît de frumos este acesta, crezînd că asemenea cuvinte vor fi înțelese în inocența lor, și acționînd astfel ca un om inteligent care, chemat în fața unui tribunal, nu se va teme să intre în niște amănunte ce par dezavantajoase pentru el, dar care, tocmai de aceea, sînt mai firești și mai puțin vulgare decît protestele convenționale ale unui acuzat ce joacă un rol. Cu aceeași libertate, tot între Doncieres-Vest și Saint-Martin-du-Chene - sau, la întoarcere, în sens invers - , domnul de Charlus vorbea cu toată liniștea despre unii oameni care au, se pare, niște obiceiuri foarte ciudate, și adăuga chiar: „Spun ciudate, dar nu știu de ce, căci la urma urmei nu sînt chiar atît de ciudate”, pentru a-și arăta lui însuși cît de la îndemînă se simte față de cei ce-l ascultau. Și se simțea într-adevăr, cu condiția de a avea inițiativa operațiilor și de a ști că se află în fața unei galerii mute și surîzătoare, dezarmată prin credulitate sau bună educație.

Cînd domnul de Charlus nu vorbea despre admirația sa pentru frumusețea lui Morel ca și cum ea nu ar fi avut nici o legătură cu acea înclinare a sa, numită viciu, el vorbea despre

412

acest viciu, dar ca și cum nu ar fi fost al său.. Uneori chiar nu ezita să-l numească. Cînd, după ce mă uitasem la frumoasa legătură în piele a volumului său de Balzac, l-am întrebat ce preferă din toată *Comedia umană*, el mi-a răspuns, îndreptîndu-și gîndul către o idee fixă: „Totul, miniaturile, precum *Preotul din Tours și Femeia părăsită*, sau marile fresce, precum seria *Iluziilor pierdute*⁵³⁸. Cum! n-ai citit *Iluziile pierdute*? Momentul cînd Carlos Herrera întreabă cum se numește castelul prin fața căruia trece cu caleașca, este atît de frumos! Este castelul Rastignac, unde locuise tînărul pe care îl iubise .odinioară. Și abatele cade într-o reverie pe care Swann o

numea, în chip foarte spiritual, *Tristețea lui Olympio* în ordinea pederastiei⁵³⁹. Și moartea lui Lucien! Nu-mi mai amintesc ce om de gust⁵⁴⁰ îi răspunsese cuiva care îl întreba ce eveniment îl mîhnise cel mai mult în viață: «Moartea lui Lucien de Rubempre din *Splendorile și nefericirile vieții curtezanelor*⁵⁴¹». - Știu că anul ăsta Balzac e foarte la modă, așa cum anul trecut la modă era pesimismul, îl întrerupse Brichot. Dar cu riscul de a amărî sufletele ce-l admiră pe Balzac, și fără să pretind, doamne ferește, să joc rolul de jandarm al literelor și să scriu un proces-verbal în care să consemnez greșelile de gramatică, mărturisesc că abundantul improvizator ale cărui elucubrații înspăimîntătoare le supra-apreciați, după cîte văd, mi s-a părut totdeauna a fi un scrib nu îndeajuns de meticolos. Am citit aceste *Iluzii pierdute* despre care ne vorbești, baroane, chinuindu-mă să ajung la o fervoare de inițiat, și mărturisesc cu toată simplitatea că aceste romane-foleton, redactate patetic, într-o îndoită și întreită bolboroseală („Fericita Esthera”, „Unde duc drumurile primejdioase”, „Cît îi costă pe bătrîni iubirea”), mi s-au părut totdeauna că seamănă cu misterele lui Rocambole⁵⁴², ajunse, printr-o inexplicabilă șansă, în situația precară de capodoperă. - Spui asta pentru că nu cunoști viața”, zise baronul de două ori enervat, căci simțea că Brichot nu-i va înțelege nici motivele de artist, și nici pe celelalte. „Pricep, răspunse Brichot, că, pentru a vorbi ca maestrul Francois Rabelais, vrei să spui că sînt sorbonagru, sorbonicol și sorboniform⁵⁴³. Totuși, așa cum cer asta de la prieteni, îmi place ca o carte să dea impresia de sinceritate și de viață, nu sînt dintre acei șoareci de bibliotecă... - sfertul de oră jj lui Rabelais, întrerupse doctorul Cottard cu un aer nu de loială, ci de spirituală siguranță de sine. - ... care se dedică teraturii urmînd regula impusă de Abbaye-aux-Bois, supusă

413

domnului viconte de Chateaubriand, mare maestru al făcăturii, conform regulii stricte a umaniștilor. Domnul viconte de Chateaubriand... - *Chateaubriand aux pommés?* întrerupse doctorul Cottard. - El este patronul confreriei”, continuă Brichot fără să ia în seamă gluma doctorului, care, în schimb, alarmat de fraza universitarului, îl privi pe domnul de Charlus cu neliniște. Lui Cottard i se păruse că Brichot fusese lipsit de tact, calamburul acestuia stîrnind un fin surîs pe buzele prințesei Sherbatoff. „Cu profesorul, ironia mușcătoare a scepticului desăvîrșit nu-și pierde niciodată drepturile”, spuse ea din amabilitate și pentru a arăta că „vorba de duh” a medicului nu trecuse neobservată pentru ea. „Înțeleptul este prin forța lucrurilor sceptic, răspunse doctorul. «Ce știi eu⁵⁴⁴?» «Cunoaște-te pe tine însuși», spunea Socrate⁵⁴⁵. E foarte adevărat, în toate, excesul este un cusur. Dar rămîn încremenit cînd mă gîndesc că asemenea cugetare a fost de ajuns pentru ca numele lui Socrate să dăinuie pînă în zilele noastre. Ce e atît de profund în această filosofie? Nu mare lucru. Cînd te gîrîdești că Charcot și alții ca el au făcut lucruri mult mai importante și care se sprijină cel puțin pe ceva, pe suprimarea reflexului pupilar ca sindrom al paraliziei generale, și că ei sînt aproape uitați! La urma urmei, nu-i mare lucru de capul lui Socrate. Astfel de oameni nu aveau nimic de făcut, își petreceau toată ziua în plimbări și în discuții. Ca și în cazul lui Isus Christos: «lubiți-vă unii pe alții⁵⁴⁶», nimic de zis, e foarte frumos. -Dragul meu..., îl rugă doamna Cottard. - Firește, nevastă-mea protestează, toate femeile sînt niște nevrozate. - Dar, dragă doctor, eu nu sînt nevrozată, murmură doamna Cottard. -Nu-i nevrozată? cînd fiul ei e bolnav, ea dă semne de insomnie, în sfîrșit, recunosc că Socrate și tot restul sînt necesari pentru o cultură superioară, pentru vorbitorii de talent. Eu citez totdeauna acel «Cunoaște-te pe tine însuși» în fața elevilor mei, la primul curs. Părintele Bouchard⁵⁴⁷, aflînd asta, m-a felicitat. - Eu nu sînt un adept al formei pentru formă, după cum nici nu aș teauriza în poezie rima milionară, continuă Brichot, dar totuși, *Comedia umană* - deși prea

puțin umană - este prea din cale-afară contrariul acelor opere în care arta depășește cu totul fondul, cum spunea dezvățatul ăla de Ovidiu⁵⁴⁸. Și este îngăduit să preferi o cărare ce urcă lin, și care duce către parohia din Meudon⁵⁴⁹ sau către sihăstria din Ferney⁵⁵⁰, la egală distanță de Vallee-aux-Loups, unde Rene își îndeplinea cu orgoliu îndatoririle unui pontificat nemilos⁵⁵¹, și de Jardies⁵⁵².

414

unde Honore de Balzac, hărțuit de portărei, mîzgălea întruna hîrtia pentru o poloneză, ca un apostol zelos al cacografiei. -Chateaubriand este mult mai viu decît crezi, iar Balzac este totuși un mare scriitor, răspuse domnul de Charlus, încă prea impregnat de gustul lui Swann, pentru a nu fi fost iritat de spusele lui Brichot, iar Balzac a cunoscut pînă și acele pasiuni pe care toată lumea le ignoră sau pe care nu le studiază decît pentru a le condamna. Fără să mai vorbim de nemuritoarele *Iluzii pierdute*, *Sarrazine*, *Fata cu ochi de aur*, *O patimă în deșert*, și pînă și enigmatică *Amantă mincinoasă* vin în sprijinul spuselor mele. Cînd îi vorbeam lui Swann despre această latură «în afara firii» a lui Balzac, el îmi spunea: «Ești de părerea lui Taine». Nu aveam cinstea de a-l cunoaște pe Taine, adăugă domnul de Charlus (cu acel enervant obicei de a spune „domnul”, pe care-l au oamenii din societatea înaltă, ca și cum ar crede că taxîndu-l drept domn pe un mare scriitor i-ar face o mare onoare, sau poate pentru a păstra distanțele și a arăta că nu-l cunosc), nu-l cunoșteam pe domnul Taine, dar m-am simțit foarte onorat că sînt de aceeași părere cu el.” De altfel, în ciuda acestor obiceiuri mondene atît de ridicole, domnul de Charlus era foarte inteligent și este probabil că dacă vreo veche căsătorie ar fi înnodat o legătură de rudenie între familia sa și cea a lui Balzac, el ar fi simțit (nu mai puțin decît Balzac însuși) o satisfacție pe care totuși ar fi pus-o în evidență ca pe semnul unei admirabile descendențe.

Uneori, în stația care venea după Saint-Martin-du-Chene, niște tineri urcau în tren. Domnul de Charlus nu putea să nu-i privească, dar cum scurta și ascunde momentul de atenție pe care li-l acorda, acel moment părea că închide o taină, mai specială chiar decît adevărul însuși; s-ar fi spus că-i cunoștea, că arăta asta fără voia lui, acceptîndu-și astfel sacrificiul, înainte de a se întoarce către noi, așa cum fac acei copii cărora, m urma unei dispute între părți, li s-a interzis să le spună bună ?'ua unor colegi, dar care, cînd îi întîlnesc, își ridică totuși capul o clipă. Înainte de a da iar ascultare preceptorului lor.

Cînd a fost rostit cuvîntu'l grecesc pe care domnul de Charlus, vorbind despre Balzac, îl adăugase făcînd aluzie la *Ir' stețea lui Olympio* din *Splendorile și nefericirile vieții urtezanelor*⁵⁵³ Ski, Brichot și Cottard se priviseră cu un surîs e nu atît ironic cît plin de satisfacția pe care ar avea-o niște ivi vi care ar izbuti să-l facă pe Dreyfus să vorbească despre °Pnul lui proces, sau pe împărăteasă⁵⁵⁴ despre domnia ei.

415

Sperau să-l silească să dezvolte mai mult acest subiect, dar ajunsesem la Doncieres, unde Morel ni se alătură. În fața lui, domnul de Charlus își supraveghea cu grijă conversația, și cînd Ski vru să-l facă iar să vorbească despre iubirea lui Carlos Herrera pentru Lucien de Rubempre, baronul luă înfățișarea contrariată, misterioasă și, în cele din urmă (văzînd că nu era ascultat), severă și răzbunătoare a unui tată care ar auzi spunîndu-se lucruri indecente în fața fiicei sale. Ski încăpățînîndu-se oarecum să continue, domnul de Charlus, cu achiile bulbucați de indignare, înălțîndu-și vocea, spuse pe un ton semnificativ, arătînd-o pe Albertine, care totuși nu ne

putea auzi, căci stătea de vorbă cu doamna Cottard și cu prințesa Slierbatoff, și pe tonul cu dublu înțeles al cuiva care vrea să dea o lecție unor oameni prost crescuți: „Cred că ar fi timpul să vorbim despre lucruri care o pot interesa și pe această fată”. Dar am înțeles că pentru el fata nu era Albertine, ci Morel; de altfel, mai târziu, se vădi că interpretarea mea fusese exactă, prin expresiile de care se sluji când ceru să nu se mai vorbească astfel în fața lui Morel. „Știi, îmi spuse el, vorbind despre violonist, nu este deloc ceea ce ai putea să crezi, este un băiețuș foarte cinstit, care a rămas totdeauna cuminte și foarte serios.” Și simțeau din aceste cuvinte că domnul de Charlus socotea că inversiunea sexuală este o primejdie tot atât de amenințătoare pentru tineri cât și prostituția pentru femei, și că se slujea în legătură cu Morel de epitetul de „serios” în sensul pe care el îl capătă când este aplicat unei micuțe lucrătoare. Atunci Brichot, pentru a schimba conversația, mă întrebă dacă voi rămâne încă multă vreme la Incarville. Deși îi spusese de mai multe ori că locuiam nu la Incarville, ci la Balbec, el repeta întruna aceeași greșală, desemnând acea parte din litoral cu numele de Incarville sau de Balbec-Incarville. Există astfel oameni care vorbesc despre aceleași lucruri ca și noi, numindu-le într-un mod puțin diferit. O anumită doamnă din cartierul Saint-Germain mă întreba totdeauna, când voia să vorbească despre ducesa de Guermantes, dacă trecuse multă vreme de când nu o văzusem pe Zenaide, sau pe Oriane-Zenaide, din care pricină în prima clipă nu înțelegeam ce vrea să spună. Probabil că într-o vreme o rudă a doamnei de Guermantes numindu-se Oriane, ea era numită, pentru a se evita orice confuzie, Oriane-Zenaide. Poate, de asemenea, existase mai întâi o gară doar la Incarville, de unde lumea se ducea la Balbec cu trăsura. „Despre ce vorbiți?” spuse Albertine, mirată de

416

tonul solemn de tată de familie uzurpat de domnul de Charlus. „Despre Balzac, se grăbi să răspundă baronul, și în seara asta ai o toaletă ca aceea a prințesei de Cadignan, nu ca prima, cea de la cină, ci ca a doua⁵⁵⁵.” Această întâlnire se explica prin faptul că, pentru a alege toaletele Albertinei, mă inspiram din gustul pe care ea și-1 formase datorită lui Elstir, care aprecia mult o sobrietate ce ar fi putut fi numită britanică, dacă nu s-ar fi îmbinat cu o dulceață și o moliciune franțuzească. Cel mai adeseori rochiile pe care el le prefera ofereau privirilor o armonioasă combinație de culori cenușii, ca aceea a Diane de Cadignan. Nimeni nu știa mai bine decât domnul de Charlus să prețuiască la adevărată lor valoare toaletele Albertinei; pe dată ochii lui descopereau în ce constă prețul și raritatea lor: n-ar fi confundat niciodată o stofă cu o alta, și recunoștea mîna care le croise. Totuși, prefera - pentru femei - mai multă strălucire și culoare decât erau pe gustul lui Elstir. De aceea în acea seară ea îmi aruncă o privire pe jumătate surîzătoare, ge jumătate neliniștită, încrefindu-și năsucul roz de pisicuță. Într-adevăr, încrucișându-se peste fustiei de crepe de chine gri, jacheta de stofă gri lăsa să se creadă că Albertine era îmbrăcată numai în gri. Dar făcându-mi semn să o ajut, pentru că mînecele-i bufante trebuiau turtite sau ridicatexînd își punea sau își scotea jacheta, ea o scoase, și cum aceste mînece erau un ecosez în tonuri dulci, roz, albastru pal, verzui, gușă-de-porumbel, s-arfi^părut că un curcubeu se* ivise pe un cer cenușiu. Și ea se întreba dacă această toaletă îi va plăcea domnului de Charlus. „Ah! exclamă el, încîntat, iată o rază, o prismă colorată. Complimentele mele. - Meritul este al domnului de față, îi răspunse cu drăgălășenie Albertine arătîndu-mă pe mine, căci îi plăcea să pună în evidență ceea ce îi dădeam. - Doar femeile care nu știu să se îmbrace se tem de culoare, continuă domnul de Charlus. Poți să strălucești fără să fii vulgară și să fii dulce fără a fi fadă. De altfel, dumneata nu ai motivele doamnei de Cadignan pentru a voi să pari desprinsă de viață, căci asta era ideea pe care voia să i-o transmită lui d'Arthez prin această toaletă gri.”

Albertine, pe care o interesa acest limbaj mut al rochiilor, îl întrebă pe domnul de Charlus cu privire la prințesa de ^-adignan. „Oh! este o nuvelă încântătoare, spuse baronul pe un ton visător. Cunosch grădinița în care Diane de Cadignan s-a mbat cu doamna d'Espard⁵⁵⁶. îi aparține uneia dintre Ușoarele mele. - Toate aceste povești despre grădina „Șoarei lui, îi spuse în șoaptă Brichot lui Cottard, pot,' ca și

417

genealogia lui, să aibă mare preț pentru minunatul nostru baron. Dar ce interes pot avea pentru noi, care nu avem privilegiul de a ne plimba prin ea, nu o cunoaștem pe acea doamnă și nu posedăm titluri de noblețe?" Căci Brichot nu bănuia că te poți interesa de o rochie sau de o grădină ca de o opera de artă, și că domnul de Charlus revedea drumurile doamnei de Cadignan așa cum erau ele înfățișate în Balzac. Baronul continuă: „Dar o cunoști, îmi spuse, ^-vorbind despre acea verișoară și pentru a mă flata adresându-mi-se ca unuia care, exilat în micul elan, pentru domnul de Charlus eram dacă nu drn lumea lui, cel puțin frecventam acea lume. Oricum, ai văzut-o probabil în salonul doamnei de Villeparisis. - Marchiza de Villeparisis, cea căreia îi aparține castelul Baucieux? întrebă Brichot fascinat. - Da, o cunoști? întrebă sec domnul de Charlus. - Nicidecum, răspuse Brichot, dar colegul nostru Norpois își petrece în fiecare an o parte din vacanță la Baucieux. Am avut prilejul să-i scriu acolo." I-am spus lui Morel, gândindu-mă că asta îl va interesa, că domnul de Norpois era prieten cu tata. Dar clipul lui rămase neclintit, ca și cum nu m-ar fi auzit, într-atît socotea că părinții mei erau niște oameni de nimic și care nu puteau nici măcar visa să fie ceea ce fusese unchiul meu, pe care îl slujise ca valet tatăl lui, și care, de altfel, spre deosebire de restul familiei, le lăsase servitorilor săi o amintire nepieritoare, prin „încurcăturile" pe care le pricinuia întruna. „Se pare că doamna de Villeparisis este o femeie superioară: dar niciodată n-am fost admis în salonul ei, ca să judec eu însumi, nici eu și nici colegii mei. Căci Norpois, care este de altminteri plin de curtoazie și de amabilitate cînd ne întîlnim la Academie, nu ne-a prezentat marchizei pe nici unul dintre noi. Nu știu să-l fi primit decît pe prietenul nostru Thureau-Dangin⁵⁵⁷, care avea cu ea vechi relații de familie, și pe Gaston Boissier⁵⁵⁸, pe care a dorit să-l cunoască după ce citise un studiu al acestuia care o interesase în mod deosebit. El a cinat în casa ei o singură dată și s-a întors de acolo plin de încîntare. Doamna Boissier nu a fost invitată." Auzind aceste nume, Morel surîse înduioșat: „Ah! Thureau-Dangin, îmi spuse el, cu o expresie tot atît de interesată pe cît de indiferentă fusese cea pe care o avusese cînd auzise vorbindu-se despre marchizul de Norpois și despre tata. Thureau-Dangin era prieten la cataramă cu unchiul duniitale-Cînd vreo doamnă voia un loc central la o recepție dată de Academie, unchiul dumitale spunea: <îi voi scrie lui Thureau-

418

Dangin» și, firește, locul era pe dată acordat, căci înțelegi că domnul Thureau-Dangin nu și-ar fi îngăduit să-i refuze ceva unchiului dumitale, care i-ar fi făcut și el figura cu primul prilej. Mă amuză și să aud numele de Boissier⁵⁵⁹, căci în acest magazin își făcea unchiul dumitale toate cumpărăturile pentru doamnele ce-l vizitau de Anul Nou. Știu bine asta, căci îl cunosc pe cel care se ducea în magazin să cumpere." Era puțin spus că-l cunoștea, căci era chiar tatăl lui. Unele dintre aluziile afectuoase ale lui Morel la memoria unchiului meu se refereau la faptul că noi nu aveam de gînd să rămînem pentru totdeauna în palatul Guermantes, unde nu venisem să locuim decît din cauza bunicii. Uneori se vorbea despre o posibilă mutare. Or, pentru a înțelege sfaturile pe care mi le da în această privință Charles

Morel, trebuie să știm că odinioară unchiul meu locuia la 40 bis, pe bulevardul Malesherbes⁵⁶⁰. De aceea, în familie, pentru că ne duceam adeseori la unchiul meu Adolphe, pînă în ziua fatală cînd i-am făcut pe părinții mei să se certe cu el, povestindu-le întîmplarea cu doamna în roz, în loc să se spună „la unchiul dumitale”, se spunea „la 40 bis.” Unele verișoare ale mamei îi spuneau pe un ton cît se poate de firesc: „Ah! duminică nu vă putem avea la masă, cinați la 40 bis.” Dacă mă duceam să-mi văd vreo rudă, mi se recomanda să merg mai întîi „la- 40 bis”, pentru ea unchiul meu să nu se simtă jignit că nu mi-am început vizitele cu el. Era proprietarul casei și se arăta, la drept vorbind, foarte mofturos cînd era vorba să-și aleagă chiriașii, care îi erau cu toții prieteni, sau deveneau prietenii lui. Colonelul baron de Vatry venea în fiecare zi să-și fumeze țigara de foi cu el, pentru a obține mai ușor să i se repare locuința. Poarta cea mare era întotdeauna închisă. Dacă la o fereastră unchiul vedea o rufă întinsă, un covor, se mînia și îi silea pe cei ce le scosese să le bage repede în casă, cu o autoritate ce o întrecea pe cea a polițailor de astăzi. Totuși, închiria o parte din casă, nepăstrînd pentru el decît două etaje și grajdurile. Știind că-i place să i se laude buna întreținere a casei, confortul „micului palat” era înălțat în slăvi de parcă unchiul ar fi locuit singur în el, iar el nu dezmințea spusele elor ce-l măguleau, după cum s-ar fi cuvenit. „Micul palat” îfă desigur confortabil (unchiul introdusese în el toate vențiile vremii). Dar nu avea în el nimic neobișnuit. Doar unchiul meu, spunînd cu o falsă modestie, „vizuina mea”, era activ, sau în orice caz îi convinsese pe valetul său, pe soția -estuia, pe vizitii, pe bucătăreasă, că în tot Parisul nu există

419

nici o locuință care să se poată compara cu a sa în privința confortului, luxului și frumuseții. Charles Morel crescuse cu această credință. Și nu și-o schimbase. De aceea, chiar în zilele cînd nu stătea de vorbă cu mine, dacă în tren îi vorbeam cuiva despre posibilitatea unei mutări, pe dată îmi surîdea și, făcîndu-mi complice cu ochiul, îmi spunea: „Ah! ți-ar trebui ceva în genul casei de la 40 bis! Asta ți-ar trebui! Căci unchiul dumitale se pricepea, nu glumă! Sînt sigur că în tot Parisul nu există nimic care să se asemene cu casa de la 40 bis.”

^După înfățișarea melancolică pe care o căpătase domnul de Charlus vorbind despre prințesa de Cadignan, simțisem că această nuvelă nu-l ducea cu gîndul numai la grădinița unei verișoare indiferente. El se lăsă pradă unei visări adînci, și, parcă vorbindu-și sieși: „*Secretele prințesei de Cadignan!*” exclamă el, ce capodoperă! ce profundă, ce dureroasă este acea proastă reputație a Diane, care se teme atît de mult că bărbatul pe care îl iubește va afla ce se spune pe seama ei! Ce adevăr etern, și mai general decît s-ar părea! Cît de departe țintește!” Domnul de Charlus rosti aceste cuvinte cu o tristețe pe care simțeam totuși că o gustă ca pe un sentiment plin de farmec. Desigur, domnul de Charlus, neștiind la drept vorbind în ce măsură moravurile sale erau sau nu cunoscute, se temea de cîtva timp că de îndată ce se va întoarce la Paris și va fi văzut împreună cu Morel, familia acestuia va interveni și astfel fericirea sa va fi compromisă. Această eventualitate nu-i apăruse probabil pînă atunci decît ca un lucru foarte neplăcut și penibil. Dar baronul era o fire foarte artistică. Și acum că, de cîteva clipe, confunda situația lui cu cea descrisă de Balzac, el se refugia oarecum în nuvelă, și se consola de nefericirea care îl amenința poate, înspăimîntîndu-l, oricum, găsind în propria-i neliniște ceea ce Swann și Saint-Loup ar fi numit o stare „foarte balzaciană.” Această identificare cu prințesa de Cadignan îi fusese ușurată domnului de Charlus de transpunerea mentală ce-i devenea o obișnuință și cu privire la care dăduse diferite exemple. Ea era de ajuns de altfel pentru ca înlocuirea femeii, ca ființă iubită, printr-un tînăr, să declanșeze pe dată în jurul acestuia tot procesul de complicații sociale care

se dezvoltă în jurul unei legături obișnuite. Când, pentru un motiv oarecare, introduci o dată pentru totdeauna o schimbare în calendar, sau în orare, dacă începi anul cu câteva săptămîni mai tîrziu sau dacă miezul nopții sună pentru tine cu un sfert de oră mai devreme, cum zilele vor avea tot douăzeci și patru de ore, iar

420

lunile treizeci de zile, tot ceea ce decurge din măsurarea timpului va rămîne identic. Totul poate să fi fost schimbat fără să aducă după sine vreo tulburare, de vreme ce raporturile dintre cifre sînt mereu aceleași. Tot așa stau lucrurile cu viețile care adoptă „ora Europei centrale” sau calendarele orientale. Se pare chiar că amorul propriu pe care un bărbat îl simte cînd întreține o acrită jucă un rol și în această legătură. Cînd, încă din prima zi, domnul de Charlus se interesase cine era Morel, el aflase desigur că e dintr-o familie umilă, dar o demimondenă pe care o iubim nu-și pierde pentru noi farmecul numai pentru că părinții ei sînt oameni săraci. În schimb, muzicienii cunoscuți cărora le scrisese - nici măcar din interes, ca prietenii care, prezentîndu-i-1 pe Swann Odettei, i-o zugrăviseră acestuia ca fiind mai greu de cucerit și mai căutată decît era - „pur și simplu pentru că ei erau celebri, iar el era debutant, îi răspuseseră baronului: „Ah! este un mare talent, va fi cineva, dat fiind, firește, că-i foarte tînăr, va fi foarte apreciat de cunoscători, își va croi un dram strălucit.” Și, avînd obișnuita manie a oamenilor care ignoră inversiunea sexuală, vorbeau și despre frumusețea masculină: „Și apoi frumusețea lui va fi impresionantă pe scenă: arată extraordinar de bine cînd cîntă la pian: are păr frumos, o ținută distinsă; are un cap încîntător, orice pictor ar vrea să-i facă portretul, înfățișîndu-1 cu vioara în mînă.” De aceea, domnul de Charlus, ațîțat de altfel de către Morel însuși, care îi aducea la cunoștință marele număr de propuneri ce i se făceau, era măgulit că-1 are cu el, că-i construiește un „porumbur” unde va putea să se întoarcă adeseori. Căci în restul timpului, îl voia liber, fapt obligatoriu, dată fiind cariera sa, pe care domnul de Charlus dorea ea Morel să’o continue, indiferent de banii pe care ar fi trebuit să i-i dea, fie că din cauza ideii foarte în „spiritul Guermantes” că trebuie ca un bărbat să facă ceva în viață, că nu valorezi ceva decît prin talentul tău, și că noblețea sau banii sînt doar acel zero care sporește valoarea, fie că se teme că, lipsit de ocupație și mereu în preajma lui, violonistul se va plictisi. În sfîrșit, nu voia să se lipsească de plăcerea pe care o avea cu prilejul Numitor mari concerte, cînd își spunea: „ Cel care este aclamat acum, va fi la mine în noaptea asta.” Oamenii din lumea mare, și sînt îndrăgostiți și în orice fel ar fi, își folosesc vanitatea „umicind foloasele anterioare în care vanitatea lor și-ar fi găsit Mulțumirea.

Morel, simțînd că nu am nici un fel de sentiment răutăcios

421

față de el, că sînt sincer legat de domnul de Charlus, și, pe de altă parte, ca sînt de o indiferență fizică absolută față de amîndoi, îmi arată în cele din urmă aceleași sentimente de călduroasă simpatie pe care le are o cocotă care știe că nu o dorești și că amantul ei are în tine un prieten sincer ce nu va căuta să-1 certe cu ea. Nu numai că îmi vorbea întocmai ca odinioară Rachel, amanta lui Saint-Loup, dar, și avînd în vedere ceea ce îmi repeta domnul de Charlus, îi spunea despre mine, cînd nu eram de față, „ lucrurile pe care Rachel i le spunea despre mine lui Robert. În sfîrșit, domnul de Charlus îmi spunea: „Te iubește mult”, așa cum Robert îmi spunea: „Te iubește mult.” Și așa cum nepotul lui mă invita din partea amantei sale, tot astfel unchiul îmi cerea adeseori, din partea lui Morel, să vin să cinez cu ei. De altfel, între ei, ca și între Robert și Rachel, aveau loc multe scene

furtunoase. Desigur, cînd Charlie (Morel) era plecat, domnul de Charlus îl lăuda întruna, repetînd, ceea ce-l măgulea mult, că violonistul era nespuse de bun cu el. Dar se vedea totuși cu ochiul liber că adeseori Charlie, chiar în fața tuturor fidelilor, avea o expresie iritată, în loc să pară totdeauna fericit și supus, cum ar fi dorit baronul. Această iritare ajunsese chiar atît de puternică mai tîrziu încît, ca urmare a slăbiciunii ce-l îndemna pe domnul de Charlus să-i ierte lui Morel purtările nepotrivite, violonistul nici nu mai căuta să o ascundă, sau chiar o arbora în mod ostentativ. L-am văzut pe domnul de Charlus intrînd într-un vagon în care Charlie se afla cu niște prieteni militari, întîmpinat cu ridicări din umeri de muzician, ce le făcea totodată cu ochiul camarazilor săi. Sau se prefăcea că doarme, asemenea cuiva pe care acea sarose îl plictisește de moarte. Sau începea să tușească, ceilalți rîdeau, mimau în batjocură felul dulceag de a vorbi al unor bărbați de felul domnului de Charlus, îl atrăgeau într-un colț pe Charlie care, pînă la urmă, se întorcea, silit parcă, lîngă domnul de Charlus, a cărui inimă era străpunsă de tot atîtea săgeți. Este de neînțeles cum de le-a putut îndura: și aceste forme de suferință de fiecare dată diferite îl sileau pe domnul de Charlus să-și pună din nou problema fericirii, îl forțau nu numai să ceară mai mult, dar și să dorească altceva, combinația precedentă aflîndu-se viciată de o amintire înspăimîntătoare. Și totuși, oricît de dureroase au fost apoi acele scene, trebuie să recunoaștem că în primele timpuri geniul omului din popor francez desena pentru Morel, îl făcea să îmbrace forme de o încîntătoare simplitate, de o aparenta

422 ■

sinceritate, chiar de o mîndrie independentă care părea inspirată de un total dezinteres. Toate acestea erau false, dar avantajul atitudinii era cu atît mai mult în favoarea lui Morel, cu cît, în timp ce acela care iubește este totdeauna silit să atace iar, să supraliciteze, este dimpotrivă ușor pentru cel care nu iubește să urmeze o linie dreaptă, inflexibilă și grațioasă. Ea exista, prin chiar privilegiul rasei, în chipul atît de deschis al acestui Morel cu inima atît de închisă, chip împodobit cu grația neo-elenică ce înflorește pe basilicile din Champagne⁵⁶¹. În ciuda mîndriei sale superficiale și mincinoase, adesea, zărindu-l pe domnul de Charlus într-o clipă cînd nu se aștepta, el era stingherit în fata micului clan, se înroșea, își cobora privirile, spre încîntarea baronului, care vedea în toate astea un întreg roman. Dar era doar un semn de iritare și de rușine. Prima se exprima uneori: căci oricît de calmă și de energic decentă era de obicei atitudinea lui Morel, ea se dezmințea adeseori totuși. Uneori chiar, la vreun cuvînt pe care i-l spunea baronul, Morel îi dădea, pe un ton dur, o replică insolentă care îi șoca pe toți. Domnul de Charlus cobora capul întristat, nu răspundea nimic și avînd darul acelor tați idolatri care cred că nimic nu fusese observat din răceala, din duritatea copiilor lor, continua să-i înalțe osanale violonistului. Domnul de Charlus nu era de altminteri totdeauna chiar atît de supus, dar răzvrătirile sale nu-și atingeau de obicei scopul, mai ales pentru că, trăind printre oamenii din înalta societate, în calculul reacțiilor pe care le putea stîrni, el ținea seama de joshnicia, dacă nu originară, cel puțin dobîndită prin educație. Or, în locul acesteia, el întîlnea la Morel o anumită veleitate plebeiană de momentană indiferență. Din nefericire pentru domnul de Charlus, el nu înțelegea că pentru Morel totul trecea în planul al doilea în fața chestiunilor legate de Conservator și de buna sa reputație la Conservator (dar această din urmă problemă, care avea să se arate mai gravă, nu se punea pentru moment). Astfel, de exem-P'u, burghezii își, schimbă cu ușurință numele din vanitate, iar ■narii nobili fiindcă asta le aduce folos. Pentru tînărul violonist, dimpotrivă, numele de Morel era indisolubil legat de primul j^u premiu de vioară, fiind deci cu neputință de modificat, ml de Charlus ar fi vrut ca Morel să aibă totul de la el, și numele. Dîndu-și seama că prenumele lui Morel era

uarles, care semăna cu Charlus, și că proprietatea unde ei se uneau se numea Charmes, voi să-1 convingă pe Morel că un ^{me} frumos și plăcut la rostire fiind pe jumătate garanția unei

423

1

reputații artistice, virtuozul ar fi trebuit, fără să stea pe gânduri, să ia numele de „Charmel⁵⁶²”, aluzie discretă la locul întâlnirilor lor. Morel dădu din umeri. Ca ultim argument, domnul de Charlus avu nefericita idee să adauge ca are un valet care se numea astfel. Tînărul Morel fu cuprins de o furioasă indignare. „A fost o vreme cînd strămoșii mei erau mîndri de titlul de valet, de majordom al regelui. - A fost și o alta, îi răspunse cu mîndrie Morel, cînd strămoșii mei le-au tăiat gîturile strămoșilor dumitale.” Domnul de Charlus ar fi fost foarte mirat dacă ar fi putut bănuî că refuzîndu-i-se acel „Charmel”, resemnat să-1 adopte pe Morel și să-i dea unul din titlurile famih'ei de Guermantes de care dispunea, dar pe care împrejurările, după cum se va vedea, nu i-au îngăduit să-1 ofere violonistului, acesta ar fi refuzat, gîndindu-se la reputația artistică legată de numele de Morel și de comentariile ce s-ar fi făcut în „clasa de muzică.” Căci el situa strada Bergere cu mult mai ^presus de cartierul Saint-Germain. Domnul de Charlus fu silit să se mulțumească pentru moment cu niște inele simbolice, purtînd antica inscripție: PLUS ULTRA CAROL'S⁵^, pe care le comandă pentru Morel. Desigur, în fața unui adversar de o specie pe care nu o cunoștea, domnul de Charlus și-ar fi putut schimba tactica. Dar cîți sînt capabili de asta? De altfel, dacă domnul de Charlus făcea multe demersuri neîndemînatice, i se mai întîmpla și lui Morel să dea dovadă de neîndemînare. Mai mu ît decît împrejurarea care a dus la ruptură, ceea ce avea să-1 piardă în fața domnului de Charlus, cel puțin provizoriu (dar ac-.jt provizorat se arată a fi definitiv), fu dovada că nu numai joși :ia îl făcea să fie servil în fața durității și să, răspundă prin insolență blîndeții. Paralel cu această josnicie ce-i era înnăscută, exista în el o neurastenie complicată cu o proastă educație care, trezindu-se cu orice prilej cînd el era cel care greșise sau devenea o povară, făcea că, în clipa cînd ar fi avut nevoie de întreaga-i drăgălășenie, de întreaga-i blîndețe, de întreaga-i veselie pentru a-1 dezarma pe baron, el devenea sumbru, arțăgos, încerca să intre în discuții pe care le știa dinainte contradictorii, își susținea punctul de vedere dușmănos cu argumente slabe și cu o violență tăioasă care le sporea slăbiciunea. Căci ramînînd curînd fără nici un argument, el inventa totuși altele, desfășurîndu-se în toată marea-i ignoranța și prostie. Acestea abia dacă se întrezăreau, cînd era amabil și încerca doar să placă. Dimpotrivă, erau cum nu se poate mai vădite în timpul acceselor sale sumbre de mînie, cînd, a”¹

inofensive, deveneau cu adevărat vrednice de ură. Atunci domnul de Charlus se simțea depășit, nu-și mai punea speranța decât într-o zi de mîine mai bună, în timp ce Morel, uitînd că trăiește fastuos pe seama baronului, avea un surîs ironic de milă superioară, și spunea: „N-am acceptat niciodată nimic de la nimeni. Așa că nu-i sînt dator cu nimic nimănui.”

Pîna una alta, și ca și cum ar fi avut de-a face cu un bărbat din societatea lui, domnul de Charlus continua să-și exercite mîniile, adevărate sau prefăcute, dar acum zadarnice. Și totuși nu totdeauna⁵⁶⁴. Astfel, într-o zi (care se situează de altfel după această primă perioadă) cînd baronul se întorcea împreună cu Charlie și cu mine de la o masă pe care o luasem la soții Verdurin, crezînd că-și petrece sfîrșitul după-amiezii și seara cu violonistul la Doncieres, faptul că acesta, încă de la coborîrea din tren, își luă rămas bun, spunîndu-i: „Nu, am treburi”, îi pricinui domnului de Charlus o decepție atît de puternică, încît, deși încercă să și le stăpînească, an văzut cum i se ivesc în ochi lacrimi, topindu-i rimelul de pe gene, în timp ce rămînea ca năuc în fața trenului. Această durere a fost atît de mare, încît, cum ne gîndeam să ne terminăm ziua la Doncieres, i-am spus Albertinei, la ureche, că aș vrea să nu-l lăsăm singur pe domnul de Charlus, care mi se părea, nu știam de ce, pradă unei mari nefericiri. Drăgălașa fată acceptă fără să stea pe gînduri. L-am întrebat atunci pe domnul de Charlus dacă nu voia să-1 întovărășesc puțin. El acceptă, dar refuză să o deranjeze pe verișoara mea. Am simțit o anume plăcere (și fără îndoială pentru ultima oară, de vreme ce eram hotărît să rup cu ea), cînd i-am poruncit cu blîndețe, ca și cum mi-ar fi fost nevastă: „întoarce-te singură, te caut astă-seară”, și cînd am auzit-o dîndu-mi, așa cum ar fi făcut o soție, permisiunea să procedez cum vreau și aprobîndu-mă în ideea mea de a mă pune la dispoziția domnului de Charlus, pe care ea îl iubea mult, dacă acesta avea nevoie de mine. Am mers, baronul și cu mine, el, legănîndu-Sî trupul gras, ochii de iezuit cu privirea oborîtă, eu, urmîndu-1, pîna la o cafenea, unde am băut bere. Am simțit că ochii domnului de Charlus privesc țintă și plini de ieliniște către un anume proiect. Dintr-o dată el ceru hîrtie și cerneală și începu să scrie cu o viteză neobișnuită. În timp ce coperea foaie după foaie, ochii săi scînteiau, pierduți într-o isare rnînioasă. După ce scrise opt pagini: „Pot să-ți cer să-mi aci un serviciu? îmi spuse el. Scuză-mă dacă lipesc plicul. Dar sbuie. O să iei o trăsură, sau dacă poți, un automobil, ca să

ajungi mai repede. Îl vei găsi desigur pe Morel în camera lui, unde s-a dus să se schimbe. Bietul băiat, a vrut să facă pe grozavul cînd și-a luat rămas-bun, dar fii sigur că e mai nefericit decât mine.. Dă-i această scrisoare și, dacă te întrebă unde m-ai văzut, spune-i că te-ai oprit la Doncieres (ceea ce este de altfel adevărul adevărat) ca să-1 vezi pe Robert (ceea ce e poate o minciună), dar că m-ai întîlnit cu cineva pe care nu-1 cunoști, că păream foarte mînios, că ți s-a părut că auzi ceva în legătură cu niște martori (într-adevăr, mîine mă bat). Mai ales nu-i spune că-1 caut, nu încerca să-1 aduci, dar dacă vrea să vină cu dumneata, lasă-1 sa vină. Dragul meu copil, torul este spre binele lui, poți să eviți o adevărată dramă. În timp ce vei lipsi, le voi scrie martorilor mei. Te-am împiedicat să te plimbi cu verișoara dumitale. Nădărduești că nu-mi poartă pică, ba chiar cred asta. Căci este un suflet nobil și știu că face parte dintre acelea care înțeleg măreția anumitor împrejurări. Va trebui să-i mulțumești din partea mea. Îi sînt personal îndatorat și asta îmi place.” Mi-era foarte milă de domnul de Charlus; mi se părea că Charlie ar fi putut împiedica acel duel, a cărui cauză era el poate, și eram revoltat, dacă lucrurile stăteau astfel, că plecase cu o asemenea indiferență, în loc să-și asiste protectorul. Indignarea mea fu și mai mare

cînd, sosind la casa în care locuise Morel, am recunoscut vocea violonistului, care, dintr-o nevoie de a răspîndi în juru-i veselie, cînta din toată inima: „Sîmbăta seara, după ce-am tras din greu!⁵⁶⁵” Dacă bietul domn de Charlus l-ar fi auzit, el, care voia să se creadă și credea, fără îndoială, că Morel era în acel moment foarte nefericit! Vazîndu-mă, Charlie începu să danseze cu plăcere. „Bătrîne (iartă-mă că-ți spun așa, e o proastă deprindere pe care am căpătat-o în afurisita asta de viață militară), ce noroc să te văd! N-am nimic de făcut în seara asta. Hai s-o petrecem împreună, te rog. Rămînem aici, dacă asta vrei, mergem să ne plimbăm cu barca, dacă preferi, facem muzică, mie mi-e totuna.” I-am spus că eram silit să cinez la Balbec, vedeam că ar fi vrut să-l invit și pe el, dar asta nu voiam eu. „Dacă ești atît de grăbit, de ce ai venit? - îți aduc o scrisoare de la domnul de Charlus.” Cînd am rostit acel nume, toată veselia i se risipi; chipul i se contractă. „Nu-mi dă pace nici măcar aici! Așadar sînt un sclav! Dragul meu, fii bun! Nu deschid scrisoarea. Spune-i că nu m-ai găsit. - N-ai face mai bine s-o deschizi? Im) închipui că-i vorba de ceva grav. - Nici pomeneală, nu cunoști minciunile, vicleniile infernale ale acestui ticălos bătrîn. Este o

426

șmecherie ca să mă convingă să vin. Dar n-o să mă duc, vreau să fiu lăsat în pace astă-seară. - Dar nu are loc mîine un duel? I-am întreat pe Morel, care presupuneam că știe. - Un duel? îmi spuse el, uluit. Habar n-am. La urma urmei, puțin îmi pasa, babalîcul ăsta scîrbos n-are decît să dea ortul popii, dacă asta vrea. Totuși, asta mă miră, o să deschid scrisoarea. Să-i spui că ai lăsat-o la voia întîmplării, pentru cazul cînd m-aș fi întors acasă.” În timp ce Morel îmi vorbea, eu priveam cu uimire la minunatele cărți pe care i le dăruise domnul de Charlus și care umpleau camera⁵⁶⁶. Violonistul refuzîndu-le pe cele care purtau inscripția: „îi aparțin baronului etc”, deviză ce-i părea jignitoare pentru el însuși, ca fiind un semn de apartenență, baronul, cu ingeniozitatea sentimentală a oricărei iubiri nefericite, găsise altele, provenind de la strămoșii lui, dar comandate la legătorie în funcție de împrejurările unei melancolice prietenii. Unele erau scurte și încrezătoare, ca „*Spes mea*⁵⁶⁷”, sau ca „*Expectata non eludet*⁵⁶⁸”; unele doar resemnate, ca „*! attendrai*⁵⁶⁹”; unele galante: „*Mesmes plaisir du mestre*⁵⁷⁰”, sau îndemnînd la castitate, ca aceea împrumutată de la familia Simiane, presărată cu turnuri de azur și cu flori de crin și întoarsă de la adevăratul ei înțeles: „*Sustentant lilia turres*⁵⁷¹”; altele, în sfîrșit, deznădăjduite și dînd întîlnire în ceruri celui ce nu-l voise pe pămînt: „*Manet ultima coelo*⁵⁷²”; și, găsind că strugurii sînt prea acri și prefăcîndu-se că nici nu căutase ceea ce nu obținuse, domnul de Charlus spunea în una din ele: „*Non mortale quod opto*⁵⁷³.” Dar n-am avut timp să le văd pe toate.

Dacă domnul de Charlus, scriind în grabă acea epistolă, păru-se a fi pradă demonului inspirației, sub îndemnul căruia pana îi alerga în goană pe hîrtie, de îndată ce Morel rupse sigiliul: *Atavis et armis*⁵⁷⁴ purtînd un leopard și doi trandafiri, el începu să citească cu o febrilitate la fel de mare pe cît fusese cea a domnului de Charlus cînd scrisese, și pe acele pagini înnegrite în grabă, privirile sale nu alergau mai puțin repede

îcît pana baronului. „Dumnezeule! exclamă, nu mai lipsea iecît asta! Dar unde să-l găsesc? Dumnezeu știe unde se află f^cuni.” Am insinuat că dacă s-ar fi grăbit, l-ar fi găsit poate

*că într-o berărie unde ceruse bere, ca să-și vină în fire. „Nu ^ ^ a ^ m ^
întorc” > <i spuse femeii care îi făcea gospodăria, și

^ au ga in petto: „Depinde de întorsătura pe care o vor lua
arît

crurile.” Cîteva minute mai tîrziu, soseam la cafenea. Am expresia domnului de Charlus în clipa cînd m-a zărit.

Văzînd că nu mă întorc singur, am simțit că respirația, că viața îi erau redade. Neputînd să se lipsească în acea seară de Morel, el inventase că i se spusese ca doi ofițeri de la regiment vorbiseră jignitor despre el în legătură cu violonistul, drept care avea de gînd să le trimită martori. Morel venise în goană, închipuindu-și scandalul ce ar fi putut să urmeze și care i-ar fi făcut viața la regiment imposibilă. Și nu se înșela cu totul. Căci, pentru ca minciuna lui să fie mai vrednică de crezare, domnul de Charlus o și spusese la doi prieteni (unul dintre ei era Cottard), pentru a le cere să-i fie martori. Și dacă violonistul n-ar fi venit, este sigur că, nebun cum era, domnul de Charlus (pentru a-și preschimba tristețea în furie), i-ar fi trimis la întîmplare să-l provoace pe un ofițer oarecare, cu care i s-ar fi părut o ușurare să se bată. În tot acest timp, domnul de Charlus, amintindu-și că era de sînge mai nobil decît însăși casa regală franceză, își spunea că e un mare prost dacă-și face atîta sînge rău pentru fiul unui majordom pe al cărui stăpîn el, baronul de Charlus, nu ar fi binevoit niciodată să-l viziteze. Pe de altă parte, chiază dacă se complăcea în a-i frecventa pe oamenii cei mai ticăloși, deprinderea adîncă pe care o au aceștia de a nu răspunde la o scrisoare, de a lipsi de la o întîlnire fără să anunțe, fără să se scuze după aceea, îi dădea, cum era vorba adeseori despre iubiri ale sale, atîtea emoții, iar în restul timpului îi pricinuia atîta enervare, stinghereală și mînie, încît ajungea uneori să regrete mulțimea scrisorilor în jurul unui lucru de nimic, exactitatea plină de scrupule a ambasadorilor și a prinților, care, chiar dacă l-ar fi privit, din nefericire, cu indiferență, i-ar fi dăruit totuși un fel de pace sufletească. Obișnuit cu purtările lui Morel și știind cît de puțin îl putea influența și cît de incapabil era să se strecoare într-o viață în care camaraderii vulgare, dar consfințite de obișnuință, ocupau un prea mare loc și prea mult timp pentru ca să mai poată fi pusă deoparte o oră pentru marele nobil respins, orgolios și care suspina în zadar, domnul de Charlus era într-atît de convins că muzicianul nu va veni, se temea atît de mult că se certase pentru totdeauna cu el împingînd lucrurile prea departe, încît, văzîndu-l, își stăpîni cu greu un strigăt. Dar, simțindu-se învingător, ținu să dicteze condițiile de pace și să tragă el însuși toate foloasele ce se puteau trage. „Ce cauți aici? îi spuse el. Și dumneata? adăugă el, privind-mă. Ți-am spus și am insistat să nu mi-1 aduci : - Nu voia să mă aducă”, spuse Morel, rostogolind către domnul de Charlus, cu naivă cochetărie, priviri

Fran

convențional triste și languros demodate, cu o expresie, socotită, de el irezistibilă, ce spunea că vrea să-l îmbrățișeze pe baron și totodată să plîngă. „Eu am venit, fără voia lui. Vin în numele prieteniei noastre, pentru a te ruga în genunchi să nu faci această nebunie.” Domnul de Charlus delira de bucurie. Reacția era mult prea puternică pentru nervii lui; totuși, știu să și-o stăpînească. „Prietenia, pe care o invoci în chip destul de nepotrivit, îi răspunse el pe un ton sec, ar trebui, dimpotrivă, să te facă să mă aprobi cînd vezi că nu vreau să las nepedepsite obrăznicile unui prost. De altfel, chiar dacă aș vrea să ascult de rugămintea unei afecțiuni pe care am cunoscut-o cîndva ca fiind mai bine inspirată, lucrul n-ar mai sta în puterea mea: am trimis martorilor scrisori și nu mă îndoiesc că vor accepta. Te-ai comportat totdeauna cu mine ca un mic imbecil și, în loc să te mîndrești,¹ cum aveai tot dreptul, de preferința pe care ți-am* arătat-o, în loc să-i faci să înțeleagă pe toți acei adjutanți sau servitori în mijlocul cărora legea militară te silește să trăiești, ce pricină de nemaipomenită mîndrie era pentru dumneata o prietenie ca a mea, ai încercat să te scuzi, ba chiar aproape să-ți faci un merit stupid din faptul că nu-mi ești îndeajuns de recunoscător. Știu că în

privința asta, adăugă el, pentru a nu lăsa să se vadă cât de mult îl umiliseră anumite scene, nu ești vinovat decât pentru că te-ai lăsat dus de nas de gelozia celorlalți. Dar, la vârsta dumitale, cum de ești încă atât de copil (și chiar un copil destul de prost crescut) ca să nu ghicești pe dată că faptul că te-am ales și toate foloasele ce rezultă de aici vor stârni multe gelozii? Că toți camarazii dumitale, în timp ce te îndemneau să te certai cu mine, încercau să-ți ia locul? Nu am crezut că trebuie să te avertizez, vorbindu-ți despre scrisorile pe care le-am primit în această privință de la toți cei în care ai cea mai mare încredere. Disprețuiesc atât avansurile acestor slugi, cât și batjocurile lor fără rost. Singura persoană de care îmi pasă ești dumneata, pentru că te iubesc, dar și iubirea are o limită, și ir fi trebuit să știi asta." Oricât de tare ar fi fost cuvântul „slugi” pentru urechile lui Morel, al cărui tată fusese tocmai asta, explicația tuturor acelor nefericiri sociale prin „gelozie”, explicație simplistă și absurdă, dar de neatacat șfcare într-o anumită clasă „prinde” totdeauna fără a da greș, ca și străvechile trucuri în fața publicului ce umple sălile teatrelor, sau amenințarea primejdiei clericale în adunări, găsea la el o crezare aproape tot atât de puternică pe cât ar fi avut-o la icoise sau la servitorii doamnei de Guermantes, pentru care

429

gelozia era singura cauza a nefericirilor omenirii. Nu se îndoii că prietenii săi încercaseră să-i sufle locul și fu cu atât mai nefericit din pricina aceluiași duel nenorocit și de altfel imaginar. „Cât sînt de deznădăjduit, exclamă Charlie. N-o să pot supraviețui. Dar nu trebuie să te vadă înainte de a se duce la acel ofițer? - Nu știu, cred că da. I-am transmis unuia dintre ei că voi rămîne aici în seșta asta, spre a-i da toate instrucțiunile. - Nădăjduiesc că pînă la venirea lui o să te conving să renunți; îngăduie-mi doar să rămîn lîngă dumneata”, îi ceru cu tandrețe Morel. Era tot ce voia domnul de Charlus. Dar el nu cedă de la bun început. „Greșești dacă aplici aici proverbul «cine iubește, pedepsește», căci te iubesc pe dumneata și vreau să-i pedepsesc, chiar după ce noi ne-am certat, pe cei care au încercat în chip laș să-ți facă rău. Pînă acum, la insinuările lor, la întrebările lor îndrăznețe prin care se mirau cum un bărbat ca mine putea întreține relații cu un gigolo de felul dumitale și de cea mai joasă speță, n-am răspuns decât prin deviza verilor mei La Rochefoucauld: «*Cest mon plaisir*⁵⁷⁵». Ți-am arătat chiar de mai multe ori că această plăcere putea deveni cea mai mare plăcere a mea, fără ca din înălțarea arbitrară a dumitale să rezulte pentru mine o înjosire.” Și, într-o pornire de orgoliu aproape nebunească, el strigă, ridicînd brațele: „*Tantus ab uno splendor*⁵⁷⁶! A fi condescendent nu înseamnă a te coborî, adăugă el cu cel mai mare calm, după acel delir de mîndrie și de bucurie. Nădăjduiesc cel puțin că cei doi adversari ai mei, în ciuda rangului lor inegal, au în vine un sînge pe care să-1 pot vărsa fără rușine. Mi-am luat în această privință cîteva informații discrete care m-au liniștit. Dacă ai mai avea față de mine puțină recunoștință, ar trebui să fii mîndru văzînd că din cauza dumitale se naște în mine pornirea războinică a străbunilor mei, și că spun ca și ei, în cazul unui sfîrșit fatal, acum cînd am înțeles că ești un mic ticălos: «Moartea e viață pentru mine⁵⁷⁷». Și domnul de Charlus spunea toate aceste cuvinte în chipul cel mai sincer, nu numai din iubire pentru Morel, ci și pentru că o înclinare bătaioasă pe care credea cu naivitate că a moștenit-o de la strămoșii săi îi dădea o asemenea stare de voieșie la gîndul că se va lupta, încît acel duel pus mai întîi la cale doar pentru a-1 sili pe Morel să vină, el ar fi vrut acum să aibă loc cu adevărat, simțînd o mare părere de rău la gîndul de a renunța la el. Niciodată nu avusese în perspectivă un duel fără să se creadă pe dată foarte viteaz și fără să se identifice cu ilustrul conetabil de Guermantes, în timp ce pentru

oricare altul faptul de a merge pe teren i se părea lucrul cel mai neînsemnat. „Cred că va fi frumos, ne spusese el cu sinceritate, psalmodiind fiecare cuvânt. S-o vezi pe Sarah Bernhard în *tyulturașul*⁵⁷⁸? Căcat! să-1 vezi pe Mounet-Sully⁵⁷⁹? în *Oedipl* Căcat! Cel mult îl vezi cum se schimbă la față și devine palid când scena se petrece în Arenele din Nîmes. Dar ce sînt toate acestea alături de nemaiauzitul fapt de a-1 vedea luptîndu-se pe însuși descendentul Conetabilului?” Și fie și numai la acest gând, domnul de Charlus, nemaiputîndu-și stăpîni bucuria, începu să facă un fel de pași de dans care ne aminteau de Moliere⁵⁸⁰, ne siliră să ne apropiem cu prudență de halbele noastre de bere, și să ne temem că primele încrucișări de spadă îi vor răni pe adversari, pe medic și pe martori. „Ce spectacol ispititor pentru un pictor! Dumneata, care îl cunoști pe domnul Elstir, îmi spuse el, ar trebui să-1 aduci.” I-am răspuns că nu venise la mare. Domnul de Charlus îmi strecură că i s-ar putea telegrafia. „Oh!.spun asta doar pentru el, adăugă baronul în fața tăcerii mele. Pentru un mare pictor așa ceva este totdeauna interesant, și, după părerea mea, el este un mare pictor, pe care nu-1 poate lăsa indiferent exemplul unei asemenea revigorări etnice, pe care sînt sigur că ar vrea s-o fixeze pe pînză. Poate că asta nu se întîmplă nici măcar o dată într-un secol.”

Dar dacă domnul de Charlus era încîntat la gândul unui duel pe care îl crezuse mai întîi doar fictiv, Morel se gîndea cu groază la bîrfelile care, pornind de la „fanfara” regimentului, puteau fi colportate, datorită scandalului pe care-1 va stîrni acel duel, pînă la templul din strada Bergere. Văzînd parcă de pe acum cum „clasa de muzică” e la curent cu toate acele întîmplări, el devenea tot mai insistent pe lîngă domnul de Charlus, care continua să gesticuleze la gândul îmbătător de a se duela. El îl imploră pe baron să-i îngăduie să hu-1 părăsească pînă în ziua presupusă a duelului - ce urma să aibă loc peste două zile - , pentru a-1 putea supraveghea și a încerca să-1 convingă să renunțe. O propunere atît de înduioșătoare învinse ultimele șovăieli ale domnului de Charlus. El spuse că va încerca să găsească o cale de ieșire, că va lua o hotărîre definitivă în preajma clipei cînd trebuia să se bată. Astfel, nepotolind lucrurile dintr-o dată, domnul de Charlus știa că-1 va păstra Pentru sine pe Charlie cel puțin două zile și că va profita spre a abține de la el angajamente pentru viitor în schimbul acelei renunțări la duel, exercițiu, spunea el, care, în sine, îl umplea de încîntare, și de care se va lipsi cu mare părere de rău. Și în

privința asta de altfel era sincer, căci îi plăcuse totdeauna să meargă pe teren cînd trebuia să-și încrucișeze spada sau să aibă un schimb de gloanțe cu un adversar. Cottard sosi în sfîrșit, deși cu foarte mare întîrziere, căci, încîntat să slujească drept martor, dar încă și mai emoționat, fusese silit să se oprească la toate cafenelele și la toate fermele din drum, întrebîndu-i pe toți dacă nu știu unde este „numărul 100” sau „privata”. De îndată ce se află la fața locului, baronul îl duse într-o încăpere izolată, căci găsea că este mai conform cu regulamentul ca Charlie și cu mine să nu asistăm la acea întrevedere. Și el excela în a da unei încăperi oarecare rolul provizoriu de sală de tron sau de consiliu. Cînd se găsi singur cu Cottard, îi mulțumi călduros, dar îi declară că se părea că acele cuvinte ce-i fuseseră repetate nu fuseseră cu adevărat rostite și că, în asemenea condiții, doctorul era rugat să-l anunțe pe al doilea martor ca, dacă nu se ivesc posibile complicații, incidentul să fie considerat închis. Primejdia îndepărtîndu-se, Cottard fu descumpănit. Vru chiar o clipă să-și arate mînia, dar își aminti că unul dintre dascălii săi, care făcuse cea mai frumoasă carieră medicală din vremea lui, eșuînd prima oară, din lipsă de numai două voturi, la intrarea în Academie, primise întîmplarea cu seninătate și se dusesese să dea mîna cu concurentul

ales. De aceea doctorul renunță a mai fi înținat, căci nu ar mai fi schimbat nimic cu asta, și, după ce șopti, el, cel mai fricos dintre oameni, că anumite lucruri nu pot fi trecute cu vederea, adăugă că poate era mai bine astfel, că această soluție îl umple de bucurie. Domnul de Charlus, dornic să-și arate recunoștința față de doctor, tot așa cum domnul duce fratele său ar fi netezit gulerul paltonului tatei, tot așa cum o ducesă, mai ales, ar fi ținut-o de mijloc pe o plebeiană, își apropie scaunul cât mai mult de scaunul doctorului, în ciuda dezgustului pe care acesta i-l inspira. Și nu numai fără nici o plăcere fizică, dar stăpînindu-și chiar repulsia ca un Guermantes, și nu ca un invertit, pentru a-și lua rămas bun de la doctor îi luă mîna și i-o mîngîie o clipă cu bunătatea stăpînului ce mîngîie botul calului în timp ce-i dă zahăr. Însă Cottard, care nu-i arătase niciodată baronului că auzise pe seama lui fie și cele mai vagi bîrfeli, dar care îl socotea totuși în sinea lui ca făcînd parte din clasa „anormalilor” (ba chiar, cu felul lui obișnuit de a folosi greșit cuvintele, și pe tonul cel mai serios, spunea despre un valet al domnului Verdurin: „Nu cumva este amanta baronului?”), personaje pe care le cunoștea foarte/ puțin, își închipui că

432

această mîngîiere era preludiul nemijlocit al unui viol, în vederea săvîrșirii căruia el fusese - duelul slujind doar drept pretext - atras într-o capcană și dus de baron în acel salon izolat, unde avea să fie posedat cu forța. Neîndrăznind să-și părăsească scaunul, pe care rămînea țintuit de frică, își rostogolea ochii înspăimîntați, de parcă ar fi căzut în mîinile unui sălbatic ce se hrănea poate cu carne omenească. În sfîrșit, domnul de Charlus lăsîndu-i mîna și voind să fie amabil pînă la capăt: „Te rog să bei ceva cu noi, cum se spune, un *mazagran* sau o *gloria*⁵⁸¹, cum le zicea altădată, băuturi pe care le mai găsești, ca pe niște curiozități arheologice, doar în piesele lui Labiche și în cafenelele din Doncieres. O *gloria* s-ar potrivi destul de bine cu locul ăsta, nu-i așa? Și cu împrejurările, ce părere ai? - Sînt președinte al ligii antialcoolice, răspunse Cottard. Ar fi de ajuns ca vreun mărunt medic de provincie să treacă pe aici, pentru ca să se spună că una zic și alta fac. *Os homini sublime dedit coelumque tueri*⁵⁸² adăugă el, fără nici o legătură, pentru că provizia sa de citafe latine era destul de săracă, dar ajungîndu-i de altfel pentru a-și uimi studenții. Domnul de Charlus ridică din umeri și-l aduse pe Cottard la masa noastră, după ce îi ceruse discreție absolută, spunîndu-i că motivul duelului eșuat fiind pur imaginar, el nu trebuia să ajungă la urechile ofițerului pe nedrept învinuit. În timp ce beam toți patru, doamna Cottard, care își aștepta soțul afară, în fața porții, și pe care domnul de Charlus o vedea foarte bine, nesinchisindu-se însă să o cheme, intră și îi spuse bună ziua baronului, care îi întinse mîna ca unei cameriste, fără să se miște de pe scaun, în parte ca un rege ce primește omagiile supușilor, în parte ca un snob care nu vrea ca o femeie deloc elegantă să se așeze la masă cu el, în parte ca un egoist căruia îi place să fie singur cu prietenii săi și nu vrea să fie plictisit. Doamna Cottard rămase deci în picioare, în timp ce le vorbea domnului de Charlus și soțului ei. Dar poate pentru că politețea, ceea ce „trebuie să faci”, nu este privilegiul exclusiv al familiei Guermantes, și ea poate dintr-o dată să lumineze și să călăuzească pînă și mințile cele mai nesigure, sau pentru că, înșelîndu-și mult nevasta, Cottard simțea din cînd în cînd, ca „n fe] de revanșă, nevoia de a o proteja împotriva oricui s-ar fi purtat urît cu ea, dintr-o dată doctorul își încrunță sprîncenele, ceea ce nu-l mai văzusem făcînd niciodată 'și, fără să-l întreb Pe domnul de Charlus și purtîndu-se ca un adevărat stăpîn: »Leontine, draga mea, nu sta în picioare, așază-te. - Dar poate

433

vă deranjez?" îl întrebă timid doamna Cottard pe domnul de Charlus care, surprins de tonul doctorului, nu răspunsese nimic. Și fără să-i dea timpul să o facă, Cottard repetă cu autoritate: „Ti-am spus să te așezi.”

După o clipă ne-am risipit care încotro, și atunci domnul de Charlus îi spuse lui Morel: „Din toată această întâmplare, care s-a terminat mai bine decât meriți, trag concluzia că nu știi să te porți și că atunci când îți vei termina serviciul militar te voi duce eu însumi la tatăl dumitale, așa cum a făcut arhanghelul Rafael trimis de Dumnezeu la tînărul Tobia⁵⁸³.” Și baronul începu să surîdă cu măreție și cu o bucurie pe care Morel, căruia perspectiva de a fi astfel adus acasă nu-i plăcea deloc, nu părea să o împărtășească. În beția de a se compara cu arhanghelul, și pe Morel cu fiul lui Tobia, domnul de Charlus nu se mai gîndea la scopul frazei sale, care era aceea de a pipăi terenul pentru a ști dacă, așa cum își dorea, Morel va consimți să vină cu el la Paris. Amețit de iubire sau de amor propriu, baronul nu văzu sau se prefăcu a nu vedea strîmbătura violonistului, căci, lăsîndu-l pe acesta singur în cafenea, îmi spuse cu un surîs orgolios: „Ai observat că atunci când l-am comparat cu fiul lui Tobia era într-al nouălea cer de bucurie? Cum e foarte inteligent, a înțeles pe dată că Tatăl în preajma căruia va trăi de' acum înainte nu era tatăl său de came, ce trebuie să fie un oribil valet cu mustăți, ci tatăl său spiritual, adică Eu. Ce orgoliu pentru el! Cu cîtă mîndrie își înălța capul! Ce bucurie simțea cînd a înțeles! Sînt sigur că va spune în fiecare zi: «O, Dumnezeule care l-ai dat pe preafericitul arhanghel Rafael drept *călăuză* slugii tale Tobia într-o lungă călătorie, fă astfel ca noi, servitorii Tăi, să fim totdeauna ocrotiți și păziți de el». Nici măcar nu a trebuit, adăugă baronul, foarte convins că într-o zi va sta în fața tronului lui Dumnezeu, să-i spun că eram trimis ceresc, el a înțeles asta singur și era mut de fericire!” Și domnul de Charlus (căruia, dimpotrivă, fericirea nu-i luase graiul), nesinchisîndu-se de cei cîțiva trecători care își întorceau capul, crezînd că au de-a face cu un nebun, strigă de unul singur și din răspuțeri, ridicîndu-și brațele către cer: „Aleluia!”

Această împăcare nu puse capăt decât pentru scurtă vreme chinurilor domnului de Charlus: adeseori Morel, plecat pentru manevre prea departe pentru ca domnul de Charlus să poată merge să-l vadă sau să mă trimită pe mine să-i vprbesc, îi scria

baronului scrisori deznădăjduite și duioase, în care îi spunea că trebuie să-și curme viața pentru că avea nevoie, în vederea unui lucru înspăimîntător, de douăzeci și cinci de mii de franci. Nu spunea, care era acel lucru înspăimîntător, și chiar dacă ar fi spus, el ar fi fost fără îndoială născocit. Domnul de Charlus ar fi trimis bucuroș banii, dacă n-ar fi simțit că asta îi dădea lui Charlie posibilitatea să se lipsească de el și totodată să obțină favorurile altuia. De aceea refuza, iar telegramele lui aveau tonul sec și tăios al vocii sale. Cînd era sigur de efectul lor, dorea ca Morel să se fi certat pentru totdeauna cu el, căci, convins că se va întîmpla tocmai contrariul, își dădea seama de toate inconvenientele ce aveau să renască din această legătură inevitabilă. Dar dacă nu venea nici un răspuns de la Morel, el nu mai dormea, nu mai avea nici o clipă de liniște, într-atît de mare este, într-adevăr, numărul lucrurilor pe care le trăim fără să le cunoaștem, și al realităților lăuntrice și profunde care ne rămîn ascunse. El făcea atunci toate presupunerile posibile cu privire la acea grozăvie din pricina căreia Morel avea nevoie de douăzeci și cinci de mii de franci, îi dădea toate formele, îi acorda rînd pe rînd tot felul de nume proprii. Cred că în acele momente domnul de Charlus (și deși în acea perioadă snobismul său, micșorîndu-se,

era cel puțin ajuns din urmă dacă nu chiar depășit de curiozitatea sporită a baronului față de popor) își amintea probabil cu oarecare nostalgie grațioasele vârtejuri multicolore ale petrecerilor mondene în care femeile și bărbații cei mai încântători nu-1 căutau decât pentru plăcerea dezinteresată pe care el le-o oferea, unde nimeni nu s-ar fi gândit să-1 „tragă pe sfoară”, să născocoască un „lucru înspăimântător” pentru care ești gata să te omori dacă nu primești pe dată douăzeci și cinci de mii de franci. Cred că atunci, și poate pentru că rămăsese totuși mai legat de Combray decât mine și altoise mândria feudală pe orgoliul Guermantes, găsea că nu poți fi, fără să plătești amarnic, amantul de inimă al unui servitor, că poporul nu este asemenea societății înalte, și „nu se mai incredea” în popor, așa cum m-am încrezut eu întotdeauna.

Stația următoare prin care trecea trenulețul, Maineville, îmi amintește de o întâmplare legată de Morel și de domnul de Charlus. Înainte de a vorbi despre ea, trebuie să spun că oprirea în Maineville (când îl conduceai la Balbec pe vreun oaspete de răză care, pentru a nu le stingheri pe gazde, prefera să nu locuiască la castelul La Raspeliere) era prilejul unor scene mai

435

puțin penibile decât cea pe care o să v-o povestesc pe dată. Cel care sosea, avându-și bagajele în tren, găsea în general că Grand-Hotel se află cam departe, dar cum înainte de Balbec nu erau decât mici plaje cu vile neconfortabile, el se resemnase, dintr-o înclinare spre lux și plăcere, să facă o lungă călătorie, când, în timpul opririi trenului la Maineville, el vedea dintr-o dată înălțându-se în față marele Palace, pe care nu-1 putea bănuși a fi o casă de prostituție. „Dar de ce să mergem mai departe, îi spunea el de fiecare dată doamnei Cottard, femeie cunoscută pentru spiritul ei practic și sfaturile ei bune. Iată ce-mi trebuie. De ce să-mi continui drumul pînă la Balbec, unde cu siguranță nu voi găsi ceva mai bun? E de ajuns să-mi arunc ochii, ca să văd că am aici tot confortul: o voi putea invita foarte bine aici pe doamna Verdurin, căci mă gândesc să dau și eu cîteva mici petreceri în cinstea ei, ca răspuns la cele date de ea. Va avea de făcut un drum mai scurt decât dacă aș locui la Balbec. Mi se pare un loc foarte potrivit pentru ea și, de asemenea, pentru soția dumitale, dragul meu profesor. Sînt aici desigur și saloane, o să le invităm pe doamne acolo. Intre noi fie spus, nu înțeleg de ce, în loc să închirieze La Raspeliere, doamna Verdurin nu a preferat să locuiască aici. Este o clădire mult mai sănătoasă decât o casă veche ca La Raspeliere, care este umedă și nu prea curată; nu au apă caldă, nu te poți spăla cum vrei. Maineville îmi pare un loc mult mai plăcut. Doamna Verdurin ar fi putut juca aici foarte bine rolul ei de patroană. Oricum, fiecare cu gusturile lui, eu mă înstalez aici. Doamnă Cottard, nu vrei să cobori cu mine? Și să ne grăbim, căci trenul o să plece curînd. Mă vei călăuzi prin această casă care va fi ca a dumitale și pe care cred că ai vizitat-o adeseori. Este tocmai cadrul nimerit pentru dumneata.” Era nespuse de greu să-1 silești să tacă, și mai ales să-1 împiedici să coboare, pe nefericitul care, cu încăpățînarea celui care face o gafă, insista, își lua valizele și nu voia să se lase convins pînă cînd nu i se spunea limpede că niciodată doamna Verdurin și doamna Cottard nu vor veni să-1 vadă acolo. „Oricum, o să stau aici. Doamna Verdurin îmi va scrie.”

Amintirea legată de Morel se raportează la un incident de un ordin mai special. Au mai fost și altele, dar mă mulțumesc aici, pe măsură ce trenulețul se oprește și conductorul strigă Doncieres, Grattevast⁵⁸⁴, Maineville etc, să notez ceea ce îmi evocă mica plajă sau garnizoana. Am vorbit mai sus despre

Maineville⁵⁸⁵ (*media villa*) și despre importanța pe care o căpăta din cauza acelei somptuoase case de prostituție care fusese recent construită, nu fără a strîni. protestele inutile ale unor- mame de familie. Dar înainte de a spune prin ce Maineville are, în memoria mea, o legătură' cu Morel și cu domnul de Charlus, trebuie să notez disproporția (pe care îmi propun să o aprofundez mai târziu) între importanța pe care Morel o acorda faptului de a-și păstra libere anumite ore și neînsemnătatea ocupațiilor la care pretindea că se deda în acel răstimp, aceeași disproporție aflîndu-se de asemenea în miezul explicațiilor de un alt gen pe care le dădea domnului de Charlus. El, care făcea pe dezinteresatul cu baronul (și putea să joace acest rol fără riscuri, dată fiind generozitatea protectorului său), cînd dorea să-și petreacă seara pe cont propriu, pentru a da o lecție etc, adăuga totdeauna pretextului invocat aceste cuvinte spuse cu un surîs lacom: „Și apoi cu asta pot cîștiga patruzeci de franci, care nu-s de aruncat. Ingăduie-mi să mă duc, căci, după cum vezi, este în interesul meu. Eu nu am rente, ca dumneata, trebuie să-mi fac o situație, acum ori niciodată trebuie să cîștig bani." Morel nu era cu totul nesincer cînd dorea să dea acea lecție. Pe de o parte, vorba care spune că banii nu-au miros este mincinoasă. Un fel nou de a-i cîștiga dă o nouă savoare monedelor tocite de prea multă folosință. Dacă ar fi ieșit cu adevărat pentru a da o lecție, ar fi fost cu puțință ca acei doi ludovici ce i-ar fi fost dați la plecare de o elevă să producă asupra lui un alt efect decît cei doi ludovici căzuți din mîna domnului de Charlus. Apoi fie și omul cel mai bogat ar face pentru doi ludovici kilometri care se transformă în leghe, dacă este fiul unui valet. Dar adeseori domnul de Charlus avea cu privire la realitatea lecției de vioară îndoieli cu atît mai mari cu cît adeseori muzicianul invoca pretexte de un alt gen, de un ordin pe de-a-ntregul dezinteresat din punct de vedere material, și de altfel absurde. Morel nu se putea astfel împiedica să •nfățișeze o imagine a vieții sale, dar cu bună știință, și totodată fără voia lui, atît de încetoșată, încît doar anumite părți se lăsau deslușite. Timp de o lună se puse la dispoziția domnului de Charlus, cerînd doar să poată avea toate serile libere, căci iorea să urmeze cu sfințenie niște cursuri de algebră. Nu putea oare veni după aceea la domnul de Charlus? Ah! era cu neputință, cursurile durau uneori pînă foarte târziu. „Chiar pînă după două noaptea? întreba baronul. - Uneori, da. - Dar al-

gebra se învață la fel de ușor de unul singur. - Chiar mai ușor, căci nu înțeleg mare lucru din aceste cursuri. - Atunci de ce te duci? De altfel, algebra nu-ți poate sluji la nimic. - îmi place foarte mult. îmi vindecă neurastenia." „Nu cred că vrea să lipsească noaptea din cauza algebrei, își spunea domnul de Charlus. O fi făcînd parte din poliție?" Oricum, Morel, orice i s-ar fi obiectat, își rezerva anumite ore târzii, fie pentru algebră, fie pentru exercițiile la vioară. Odată nu lipsi nici pentru una dintre aceste ocupații, dar prințul de Guermantes, venit să-și petreacă vreo cîteva zile pe malul mării pentru a o vizita pe ducesa de Luxembourg, îl întîlni pe muzician, fără să știe cine este, și fără să fie cunoscut de acesta, și îi oferii cincizeci de franci pentru a-și petrece noaptea împreună în casa prostituatelor din Maineville; Morel avu o dublă plăcere, cea a cîștigului obținut de la domnul de Guermantes, și voluptatea de a fi înconjurat de femei ce-și arătau sînii goi și bruni. Nu știu cum află domnul de Charlus de această întîmplare și de locul unde se petrecuse, fără a afla însă numele seducătorului. Nebun de gelozie și pentru a-1 cunoaște, îi telegrafii lui Jupien, care sosi după două zile, și cînd, la

Începutul săptămînii următoare, Morel anunță că va lipsi iar, baronul îl întrebă pe Jupien dacă vrea să o cumpere pe patroana stabilimentului și să o convingă să-i ascundă undeva, pe el și pe Jupien, de unde să poată asista la scenă. „De acord. Am eu grijă de asta, iubirea mea”, îi spuse Jupien baronului. E greu să înțelegem în ce măsură spiritul domnului de Charlus era zbuțuit de această neliniște și, prin chiar aceasta, se îmbogățise. Iubirea pricinuieste astfel adevărate zguduri geologice ale gândirii. În cea a domnului de Charlus care, în urmă cu cîteva zile, semăna cu o cîmpie atît de plată, încît, pînă departe în zare, n-ai fi putut zări nici o idee, se înălțase dintr-o dată, tare ca piatra, un lanț de munți⁵⁸⁶, dar de munți sculptați, de parcă vreun sculptor, în loc să ia cu el marmura, ar fi dăltuit-o pe loc, și din care se înălțau, răsu-cindu-se în grupuri uriașe și titanice, Furia, Gelozia, Curiozitatea, Invidia, Ura, Suferința, Orgoliul, Spaima și Iubirea. Seara cînd Morel trebuia să lipsească sosise. Jupien își adusese la îndeplinire misiunea. El și baronul trebuiau să vină către orele unsprezece seara, iar patroana îi va ascunde. Cu trei străzi înainte de a sosi la acea casă de prostituție magnifică (unde venea toată lumea bună din împrejurimi), domnul de Charlus mergea în vîrfurile picioarelor, vorbea în șoaptă, îl

438

implora pe Jupien să facă la fel, de teamă că Morel i-ar putea auzi dinăuntru. Or, de îndată ce intră ca o pisică în vestibul, domnul de Charlus, care nu era obișnuit cu acest gen de local, spre spaima și uimirea sa se găsi într-o clădire mai zgomotoasă decît Bursa sau o sală de licitații. Zadarnic le recomanda el unor subrete care se îngrămădeau în jurul lui, să vorbească mai încet; de altfel, însăși vocea lor era acoperită de strigătele și răstelile unei bătrîne cu perucă foarte neagră, cu un chip pe care se putea citi gravitatea unui notar sau a unui preot spaniol, și care urla din minut în minut, în timp ce ușile erau închise și deschise rînd pe rînd, cu o regularitate ce amintea de cea a circulației trăsurilor: „Domnul trece la douăzeci și opt, în camera spaniolă.” „Pentru moment toate camerele sînt ocupate.” „Deschideți ușa, domnii vor s-o vadă pe domnișoara Noemie. Ea îi așteaptă în salonul persan.” Domnul de Charlus era speriat ca un provincial care trebuie să traverseze bulevardele; și pentru a face o comparație cu mult mai puțin blasfematorie decît subiectul reprezentat pe capitellurile porticului vechii biserici din Couville, vocile tinerelor bone repetau, pe un ton mai potolit, fără a osteni, ordinul suveran, ca acele catehisme pe care elevii le psalmodiază sub bolta sonoră a unei biserici de țară. Oricît s-ar fi temut, domnul de Charlus care, în stradă, tremura că va fi auzit, convins fiind că Morel se află la o fereastră, nu fu poate totuși la fel de înspăimîntat în mijlocul vacarmului acestor scări uriașe, de unde îți dădeai seama că din camere nu se putea vedea nimic. În sfîrșit, ajuns la capătul chinului său, dădu de domnișoara Noemie, ce trebuia să-l ascundă împreună cu Jupien, dar care la început îl închise într-un salon persan foarte somptuos, de unde nu vedea nimic. Ea îi spuse că Morel ceruse o oranjadă și că de îndată ce-i va fi fost servită, cei doi călători vor fi conduși într-un salon transparent. Pînă atunci, fiindcă era chemată, ea le făgădui, ca într-o poveste, că, pentru ca să le treacă timpul mai ușor, le va trimite „o doamnă drăgălașă și inteligentă.” Căci ea era așteptată. Doamna drăgălașă și inteligentă purta o rochie persană pe care voi s-o scoată. Domnul de Charlus o rugă să rămînă îmbrăcată, și ea comandă șampanie, care costa patruzeci de franci sticla. Morel, în acest timp, era cu prințul Guermantes; de formă, se prefăcuse că a greșit camera, trase într-o cameră unde se aflau două femei, care se grăbiseră să-i lase singuri pe cei doi domni. Domnul de Charlus nu știa toate astea, dar înjura, vru să deschidă ușile; o chemă

pe domnișoara Noemie, care, auzind-o pe doamna drăgălașă și inteligentă dîndu-i domnului de Charlus amănunte despre Morel care nu se potriveau cu cele pe care ea însăși i le dăduse lui Jupien, o expedie și trimise curînd, pentru a o înlocui pe doamna drăgălașă și inteligentă, „o doamnă nostimă”, care nu le arătă nimic în plus, dar le spuse cît de serioasă era acea casă și ceru și ea să li se aduc» șampanie. Baronul, spumegînd de furie, o chemă din nou pe domnișoara Noemie, care le spuse: „Durează cam mult, doamnele cu care se află încearcă sa-1 ațîțe, dar el nu pare a avea poftă de ele.” în sfîrșit, la promisiunile baronului și, de asemenea, la amenințările sale, domnișoara Noemie plecă, foarte contrariată, asigurîndu-i că nu vor aștepta mai mult de cinci minute. Acele cinci minute au durat o oră, după care Noemie îi conduse în vîrfurile picioarelor pe domnul de Charlus - 'beat de furie - și pe Jupien -deznădăjduit.- către o ușă întredeschisă, spunîndu-le: „De aici o să vedeți foarte bine. De altfel, acum nu se petrece nimic prea interesant, se află cu trei doamne și le povestește viața lui de la regiment.” în sfîrșit, baronul putu privi prin deschizătura ușii și, de asemenea, într-o oglindă. Dar o spaimă de moarte îl sili să se sprijine de perete. Îl avea în fața lui pe Morel, dar ca și cum misterele păgîne și vrăjite ar fi existat încă, era mai curînd umbra lui Morel, un Morel îmbălsămat, nici măcar un Morel înviat din morți precum Lazăr⁵⁸⁷, vedenia lui Morel, o fantomă a lui Morel, un Morel strigoii sau adus în chip magic în această cameră (unde pretutindeni zidurile și divanurile erau încăreate de embleme vrăjitoarești), la cîțiva metri de el, din profil. Morel își pierduse orice culoare, de parcă ar fi fost mort; între acele femei cu care părea că ar fi trebuit să petreacă plin de veselie, livid, rămînea înțepenit într-o încremenire artificială; pentru a bea cupa de șampanie ce se afla în fața lui, brațul său sleit de puteri încerca încet să se întindă și cădea. Aveai impresia acelui echivoc care face ca o religie să vorbească despre nemurire, înțelegînd însă prin aceasta ceva care nu exclude neantul. Femeile îl copleșeau cu întrebări: „Vezi, îi spuse în șoaptă domnișoara Noemie baronului, îi vorbesc despre viața lui de la regiment, e nostim, nu-i așa? - și ea rîse - ești mulțumit? E liniștit, nu-i așa?” adăugă ea, de parcă ar fi vorbit despre un muribund. Întrebările femeilor se înmulțeau, insistente, dar Morel, neînsuflețit, nu avea putere să le răspundă. Nu se producea nici măcar miracolul unui cuvînt rostit în șoaptă. Domnul de Charlus nu avu decît o clipă de ezitare, el înțelese

440

adevărul și că, fie din pricina neîndemînării lui Jupien cînd pusese totul la cale, fie pentru că secretele încredințate au o putere de expansiune ce le face să nu fie niciodată tănuite, fie pentru că acele femei erau indiscrete, fie de teama poliției, Morel fusese prevenit că doi domni plătiseră bani grei ca să-1 vadă, prințul de Guermantes fusese scos pe ascuns din casă și se metamorfozase în trei femei, iar bietul Morel fusese așezat între ele, tremurînd din tot trupul, paralizat de stupeoare, astfel încît, dacă domnul de Charlus îl vedea cu greu, el, terorizat, fără a rosti un cuvînt, neîndrăznind să-și ia paharul de teamă să nu-1 scape din mîna, îl vedea limpede pe baron.

De altfel, povestea nu se sfîrși mai bine pentru prințul de Guermantes. Cînd fusese scos pe ascuns, pentru ca domnul de Charlus să nu-1 vadă, furios și fără să bănuiască cine era autorul acelei situații jalnice, el îl rugase pe Morel, fără să vrea a-i spune cine este, să-i dea întîlnire pentru noaptea următoare în micuța vilă pe care o închinase și, deși urma să-și petreacă aici foarte puțin timp, o decorase, el avînd aceeași deprindere maniacală pe care am observat-o odinioară la doamna de Villeparisis, înconjurîndu-se de amintiri de familie, pentru a se simți mai la el acasă. Deci a doua zi, Morel,

privind în urmă tot timpul, tremurînd -de teama că este urmărit și spionat de domnul de Charlus, intrase în cele din urmă în vilă, fără a fi văzut vreun trecător suspect. Un valet îl introduse în salon, spunîndu-i că-1 va anunța pe domnul (stăpînul său îi recomandase să nu-i rostească numele de prinț, de teamă să nu

■ stîrneasă bănuieli). Dar cînd Morel se află singur și voi să privească, în oglindă, dacă era bine pieptănat, avu un fel de halucinație. Pe cămin, fotografiile, pe care violonistul le recunoștea, căci le văzuse la domnul de Charlus, prințesei de Guermantes, ducese de Luxembourg, doamnei de Villeparisis, îl împietriră de spaimă. În chiar acea clipă o zări și pe cea a domnului de Charlus, care era ceva mai în spate. Baronul părea

^că se uită la Morel cu o privire stranie și fixă. Nebun de teamă, Morel, revenindu-și din prima stupeoare, nemaiîndoindu-se că se află prins într-o capcană în care domnul de Charlus îl făcuse să cadă, punîndu-i la încercare fidelitatea, coborî în cea mai mare goană treptele vilei, începu să alerge cît îl țineau Picioarele, și cînd prințul de Guermantes (după ce crezuse că îl lăsase pe acel tînăr să aștepte îndeajuns, nu fără a se fi întrebat iacă e prudent ce face și dacă individul nu este primejdios) intra în salon, nu mai găsi pe nimeni. Zadarnic cotrobăi prin

441

toată casa cu valetul său, temîndu-se că a fost furat, zadarnic cercetă toate încăperile, care nu erau multe, cu revolverul în mînă, zadarnic străbătu toate ungherele grădiniței și ale subsolului, cel de a cărui prezență fusese sigur, dispăruse. El îl întîni de mai multe ori în cursul săptămîinii următoare. Dar de fiecare dată Morel, individul primejdios, dădea bir cu fugiții, de parcă prințul ar fi fost încă și mai primejdios. Morel nu-i risipi niciodată îndoielile, și chiar la Paris, fie și numai vederea prințului de Guermantes îl punea pe goană. Și iată cum domnul de Charlus a fost apărut de o infidelitate ce-1 deznădăjduia, și răzbunat fără a-și fi închipuit vreodată asta, și nici mai ales în ce fel.

Dar amintirile ce-mi fuseseră povestite cu privire la această întîmplare sînt acum înlocuite de altele, căci T.S.N.-ul, reluîndu-și mersul de „melc”, continuă să lase sau să ia călători din stațiile următoare⁵⁸⁸.

La Grattevast⁵⁸⁹, unde locuia sora lui cu care își petrecuse după-amiaza, urca uneori domnul Pierre de Verjus conte de Crecy (numit doar contele de Crecy⁵⁹⁰), gentilom sărac, dar foarte distins, pe care îl cunoscusem prin mijlocirea familiei Cambremer, de care de altfel nu era foarte legat. Silit să ducă o viață nespuse de modestă, aproape sărăcăcioasă, simțeam că o țigară de foi, o „consumație” erau lucruri atît de plăcute pentru el, încît mi-am făcut obiceiul să-1 invit la Balbec în zilele cînd nu o puteam întîlni pe Albertine. Foarte inteligent și exprimîndu-se minunat, albit cu totul, avînd niște încîntători ochi albaștri, vorbea mai ales, din vîrfurile buzelor, foarte delicat, despre confortul vieții senioriale, pe care-1 cunoscuse, și, de asemenea, despre genealogii. Cînd l-am întrebat ce este gravat pe inelul lui, mi-a spus cu un surîs modest: „Un ciorchine de aguridă.” Și adăugă cu o plăcere de fin degustător: „Blazonul nostru este un ciorchine de aguridă verde⁵⁹¹-simbolic de vreme ce mă numesc Verjus.” Dar cred că ar fi ■ fost dezamăgit dacă la Balbec nu i-aș fi dat să bea decît zeamă de aguridă. Ii plăceau vinurile cele mai scumpe, fără îndoială fiindcă fusese lipsit de ele, dintr-o cunoaștere profundă a ceea ce îi lipsise, dintr-o înclinare, poate și dintr-un fel de patimă. De aceea cînd îl invitam să cîneze la Balbec, el comanda masa cu o știință rafinată, dar mînca peste măsură, și mai ales bea, țînînd ca vinurile ce trebuie să fie păstrate la gheață să i se aducă reci, iar celelalte la temperatura camerei. Înainte de cină și după, indica data sau numărul vinului de Porto pe care-1

voia, cum ar fi făcut pentru a preciza istoria în general necunoscută a unui marchizat, dar pe care el o știa la fel de bine.

Cum eram pentru Aime un client preferat, el era fericit că ofer asemenea mese speciale și le striga chelnerilor: „Repede, pregătiți masa 25”; nu spunea de fapt „pregătiți”, ci „pregătiți-mi”, ca și cum masa ar fi fost pregătită pentru el. Și cum limbajul chelnerilor-șefi nu este într-un totuși cel al șefilor de rând de mese, al ajutoarelor acestora etc, în clipa când ceream nota, el îi spunea chelnerului care ne servise, cu un gest repetat și liniștitor făcut cu dosul mâinii, ca și cum ar fi vrut să liniștească un cal năvălaș: „N-o lua razna (era vorba de notă), ia-o încet, foarte încet.” Apoi, cum chelnerul pleca înarmat cu acest sfat, Aime, temându-se că recomandările sale nu vor fi urmate întocmai, îl chema: „Așteaptă, o să fac chiar eu socoteala.” Și cum eu îi spuneam că nu trebuie să se ostenească: „Principiul meu este, că să mă exprim vulgar, că nu trebuie niciodată să-1 jumulești pe client.” Iar directorul, văzând hainele simple, mereu aceleași și destul de uzate ale invitatului meu (și totuși nimeni n-ar fi știut mai bine decât el să se îmbrace fastuos, ca un personaj elegant din romanele lui Balzac, dacă ar fi avut putința), se mulțumea, fiindcă eram eu la mijloc, să inspecteze de departe dacă totul merge bine, și să poruncească din priviri să ni se pună sub un picior al mesei o scîndurică, pentru a o fixa. Și asta nu pentru că nu ar fi știut - deși își ascundea cum putea mai bine trecutul îndepărtat de spălător de veselă - să servească foarte bine la masă. Trebuie totuși să aibă loc o împrejurare neobișnuită pentru ca într-o zi să se hotărască să tranșeze el însuși curcanii. Leșisem, dar am știut apoi că făcuse asta cu o măreție sacerdotală, înconjurat, la o distanță respectuoasă, de un cerc de chelneri care încercau astfel nu atât să învețe cît să se pună bine cu el, cuprinși de beatitudine și de admirație. De altfel, directorul (ce-și cufunda cu un gest lent mîna în măruntaiele victimelor, nedesprinzîndu-și de ele ochii pătrunși

^e înalta-i funcție, de parcă ar fi trebuit să citească viitorul), nu-i ^vf_{zu} nicidecum. Sacrificatorul nu-și dădu nici măcar *eama că eu lipsesc de la masă. Când află, fu nefericit. „Cum,

^u m-ai văzut tranșînd eu însumi curcanii?” I-am răspuns că j[^]putînd vedea pînă atunci Roma, Veneția, Siena, muzeul do, muzeul din Dresda, India, pe Sarah în *Fedra*, știam ce-i jjsemnarea, și că voi adăuga pe lista mea tranșarea curcanilor ^acută de el. Comparația cu arta dramatică (Sarah în *Fedra*) a

fost singura pe care păru a o înțelege, căci știa datorită mie că în zilele când aveau loc reprezentațiile de gală, Coquelin *aîne*⁵⁹? acceptase roluri de debutant, chiar și pe cel al unui personaj care nu spune decît un singur cuvînt sau nu spune nimic. „Oricum, îmi pare rău pentru dumneata. Când o să mai tranșez ceva la masa dumitale? Ar trebui să se întîmple ceva neobișnuit, să izbucnească un război.” (Trebuie, într-adevăr, să aibă loc armistițiul.) Din acea zi calendarul fu schimbat, și zilele începură să se numere astfel: „Este a doua zi după ce am tranșat eu însumi curcanii”. „Au trecut exact opt zile de cînd directorul a tranșat el însuși curcanii.” Astfel, acea prosectomie a devenit, precum nașterea lui Christos sau Hegira, punctul de plecare al unui calendar diferit de celelalte, dar care nu cunosc răspîndirea lor, și nici nu dăinui cît ele.

Tristețea domnului de Crecy venea nu numai din faptul că el nu mai avea cai și o masă suculentă, ci și din aceea că avea drept vecini niște oameni care puteau crede că a fi un Cambremer și a fi un Guermantes era unul și același lucru. Când văzu că știam că Legrandin, care acum își zicea Legrand

de'Meseglise, nu avea nici un drept la acest nume, înfierbîntat de vinul pe care îl bea, simți un fel de bucurie năvalnică. Sora sa îmi spunea pe un ton complice: „Fratele meu nu-i niciodată mai fericit decît atunci cînd poate sta de vorbă cu dumneata.” El simțea într-adevăr că există de cînd descoperise pe cineva ce cunoștea mediocritatea familiei Cambremer și măreția familiei Guermantes, pe cineva pentru care universul social exista. Tot astfel, după incendierea tuturor bibliotecilor de pe glob și după ascensiunea unei rase pe de-a-ntregul ignorante, un bătrîn latinist și-ar recăpăta încrederea în viață auzind pe cineva care îi citează un 'vers din Horațiu. De aceea, nu părăsea niciodată vagonul fără să-mi spună: „Pe cînd ne întîlnim?” dintr-o lăcomie de parazit, dintr-o poftă de erudit și pentru că vedea în agapele de la Balbec un prilej de a sta de vorbă și despre subiectele scumpe inimii lui și despre care nu putea vorbi altcuiva, agape asemănătoare într-o asemenea dată de Cercul uniunii⁵⁹³, Societatea Bibliofililor⁵⁹⁴. Foarte modest în privința propriei sale familii, domnul de Crecy nu-nu vorbea niciodată despre ea, și am aflat de la alții că era foarte mare, reprezentînd o autentică ramură franceză a familiei engleze care poartă titlul de Crecy. Cînd am aflat că era un adevărat Crecy, i-am povestit că o nepoată a doamnei de

444

Guermantes se căsătorise cu un american ce purta numele de Charles Crecy și i-am spus că presupun că între el și acela nu există nici o legătură. „Nici una, îmi zise el. Tot astfel cum -deși familia mea nu e atît de ilustră - mulți americani care se numesc Montgommery⁵⁹⁵, Berry, Chandos sau Capei, n-au nici o legătură cu familiile de Pembroke, de Buckingham, de Essex, sau cu ducele de Berry.” M-am gîndit de mai multe ori să-i spun, ca să-l amuz, că o cunoșteam pe doamna Swann care, cocotă odinioară, era pe acea vreme cunoscută sub numele de Odette de Crecy; dar deși ducele d'Alençon nu se putea simți jignit că vorbim cu el despre Emilienne d'Alençon⁵⁹⁶, nu m-am simțit destul de prieten cu domnul de Crecy ca să duc gluma atît de departe. „Aparține unei familii foarte nobile, îmi spuse într-o zi domnul de Montsurvent. Patronimul ei este Saylor.” Și adăugă că pe vechiul său castel, situat mai sus de Incarville, ce aproape nu mai putea fi locuit și pe care, deși se născuse atît de bogat, nu-l mai putea repara, astăzi fiind ruinat, se citea încă străvechea deviză a familiei. Am găsit că este o deviză foarte frumoasă, aplicată fie nerăbdării unei rase prădalnice cuibărită în acel loc de unde avea odinioară să-și ia zborul, fie, astăzi, contemplării declinului, așteptării morții apropiate în acea sihăstrie semeață și sălbatică. Căci această deviză joacă pe dublul sens al numelui de Saylor: „*Ne sgais l'heure* *>?”

La Hermonville urca uneori domnul de Chevregny, al cărui nume, ne spuse Brichtot, însemna, ca și acela al monseniorului de Cabrieres, „loc unde se adună caprele.” El era rudă cu familia Cambremer, din care pricină, și dintr-o greșită evaluare a situației, aceasta îl invita adeseori la Feterne, dar numai cînd nu aveau invitați cărora să vrea să le ia ochii. Trăind tot anul la Beausoleil, domnul de Chevregny rămăsese mai provincial decît cei din familia Cambremer. De aceea, cînd se ducea Hi petreacă cîteva săptămîni la Paris, nil voia să piardă nici ftiăcar o singură zi, căci „avea multe de văzut”; uneori, cam •auc din pricina multelor spectacole prea repede digerate, cînd • întrebai dacă văzuse o anume piesă, nu mai era sigur dacă da sau nu. Dar această șovăială era rară, căci el cunoștea Parisul de-amănuntul, ca toți oamenii care vin aici doar din cînd în md. Mă sfătuia ce „lucruri noi trebuie să văd („Merită oste-^{-la}la”), considerîndu-le de altfel doar din punctul de vedere al i! plăcute pe care o petreci văzîndu-le, și ignorînd punctul de ler estetic pînă la a nu bănuî că acele lucruri puteau să

constituie uneori o „noutate” în istoria artei. Vorbind astfel despre toate în același plan, ne spunea: „Am fost o dată la Opera-Comique, dar spectacolul nu era grozav. Se numește *Pelleas și Melisanda*. Nu mi-a spus nimic. Perier⁵⁹⁸ joacă bine, ca de obicei, dar mai bine vedeți-1 în altă piesă. În schimb, la Gymnase⁵⁹⁹, se joacă *Castelana*⁶⁰⁰. Ne-am dus de două ori să vedem acest spectacol; să nu cumva să-1 scăpați, merită să fie văzut; și apoi jocul actorilor este extraordinar; îi veți vedea pe Frevalles⁶⁰¹, pe Mărie Magnier⁶⁰², pe Baron fiul⁶⁰³”; îmi cita chiar și numele unor actori despre care nu auzisem niciodată, și fără a le preceda de domnul, doamna sau domnișoara, cum ar fi făcut ducele de Guermantes, care vorbea pe același ton ceremonios și disprețuitor despre „cjnteele domnișoarei Yvette Guilbert⁶⁰⁴” și despre „experiențele domnului Charcot⁶⁰⁵.” Domnul de Chevreigny nu proceda la fel, el spunea Cornaglia⁶⁰⁶ și Dehelly⁶⁰⁷, cum ar fi spus Voltaire și Montesquieu. Căci în cazul lui, dorința aristocratului de a se arăta disprețuitor față de actori ca și față de tot ce era parizian, era învinsă de dorința de a părea un bun cunoscător, specifică provincialului.

Încă după prima cină pe care o luasem la castelul La Raspeliere cu cei ce erau numiți încă la Feterne „tînăra pereche”, deși domnul și doamna de Cambremer nu mai erau demult tineri, bătrîna marchiză îmi scrisese una dintre acele epistole pe care o recunoșteai dintr-o mie. Ea îmi spunea: „Adu-o cu dumneata pe încîntătoarea dumițale verișoară -fermecătoare - plăcută. Va fi pentru mine o bucurie, o plăcere”, ratînd de fiecare dată cu o asemenea regularitate progresiunea așteptată de cel care primea scrisoarea, încît am sfîrșit prin a-mi schimba părerea cu privire la natura acestor *diminuendo*, prin a le crede voite, și a recunoaște în ele același gust depravat - transpus în ordine mondenă - care-1 făcea pe Sainte-Beuve să compromită toate asocierile de cuvinte, să altereze orice expresie oarecum obișnuită⁶⁰⁸. Două metode recomandate fără îndoială de profesorii diferiți intrau în contradicție în acest stil epistolar. Prin a doua, doamna de Cambremer răscumpăra banalitatea adjectivelor multiple folosindu-le în gamă coborîtoare și evitînd să sfîrșeasca printr-un acord perfect. În schimb, eu înclinam să văd în aceste gradații inverse, nu o dovadă de rafinament, ca atunci cînd erau opera marchizei mamă, ci o dovadă de stîngăcie, de fiecare dată cînd erau folosite de fiul ei marchizul sau de verișoarele sale. Căci în întreaga familie, pînă la un grad de

rudenie destul de îndepărtat și printr-o imitație admirativă a rnătușii Zelia, regula celor trei adjective era foarte la cinste, ca și un anume fel entuziast de a-ți trage răsufarea în timp ce vorbeai. De altfel erap imitație trecută în sînge; și cînd în familie o fetiță, încă din copilărie, se oprea în timp ce vorbea pentru a-și înghiți saliva, cei din preajmă spuneau: „Seamănă cu mătușa Zelia”, și simțeai că mai tîrziu buzele sale vor fi repede umbrite de o ușoară mustață și îți făgăduiai să-i cultivi înclinările muzicale. Relațiile familiei Cambremer deveniră curînd mai puțin bune cu doamna Verdurin și mai bune cu mine, pentru diferite motive. Ei voiau să o invite pe doamna Verdurin. „Tînăra” marchiză îmi spunea cu dispreț: „Nu văd de ce n-am invita-o pe această femeie; la țară te întîlnești cu oricine, lucru care nu are nici o însemnătate.” Dar, destul de impresionați de fapt, ei mă consultau întruna asupra felului cum ar trebui să procedeze pentru a-și realiza dorința de a se arăta feliticoși. Cum ne invitaseră la cină, pe Albertine și pe mine, împreună cu cîțiva prieteni ai lui Saint-Loup, tineri eleganți din acea regiune, proprietari ai castelului Gourville și care reprezentau ceva mai mult decît mica nobilime normandă, ce o interesau peste măsură pe doamna Verdurin, deși încerca să ascundă acea dorință, i-am sfătuit pe soții Cambremer să o

invite pe Patroană odată la ei. Dar castelanii de la Feterne, de teamă (într-atît erau de timizi) să nu-și nemulțumească nobilii prieteni, sau (într-atît erau de naivi) pentru ca doamna și domnul Verdurin să nu se plictisească stînd de vorbă cu niște oameni care nu erau intelectuali, sau încă (ei fiind impregnați de un spirit de rutină ce nu devenise rodnic prin experiență) de teamă că invitații vor fi prea amestecați, declară că asemenea combinație nu merge, că persoanele „se bat cap în cap” și că e mai bine ca doamna Verdurin (ce va fi invitată cu întregul ei grup) să vină la altă cină. La cina imediat următoare - cea cu adevărat elegantă, la care aveau să participe prietenii lui Saint-Loup - nu-1 invitară decît pe Morel, pentru că domnul de Charlus să fie astfel indirect informat despre nobilimea strălucită care-i vizita și, de asemenea, pentru că muzicianul putea să-i distreze pe invitați, căci i se va cere să-și aducă Yjoara. 1-1 alăturară și pe Cottard, pentru că domnul de j-ambremer declară că-i un om spiritual și „face figură bună” a orice cină; și pentru că putea fi util să te afli în termeni buni ¹ un medic, dacă vreodată cineva din familie s-af fi bolnăvit. Dar îl invitară doar pe el, fără nevastă, pentru a nu

447

fi „siliți să o invite și mai tîrziu.” Doamna Verdurin fu profund jignită cînd află că doi membri din micul grup erau invitați fără ea să cîneze la Feteme, „în cerc intim.” îi ceru doctorului, care în prima clipă voise să accepte, să dea un răspuns arogant, spunînd: „Nor cinăm în seara asta la doamna Verdurin”, plural care trebuia să fie o lecție pentru familia Cambremer și să le arate că el era inseparabil de doamna Cottard. În privința lui Morel, doamna de Verdurin nu avu nevoie să-i impună o purtare nepoliticoasă, căci el o avu în chip spontan, și iată de ce. Deși avea, față de domnul de Charlus, în ceea ce privește plăcerile sale, o independență care-1 mîhnea pe baron, am văzut că influența acestuia se făcea simțită mai mult în alte domenii și că de exemplu el îmbogățise cunoștințele muzicale și purificase stilul virtuozului. Dar, cel puțin în acest punct al povestirii noastre, nu era încă decît o influență. În schimb, exista un teren pe care tot ceea ce spunea domnul de Charlus era orbește crezut și executat de Morel. Orbește și nebunește nu numai pentru că învățămintele domnului de Charlus erau false, dar și pentru că, chiar dacă ar fi fost valabile pentru un mare nobil, aplicate ca atare de către Morel deveneau burlești. Terenul pe care Morel devenea atît de credul și de supus fața de stăpînul său era terenul monden. Violonistul, care înainte de a-1 cunoaște pe domnul de Charlus nu avea nici o noțiune cu privire la societatea înaltă, se lăsase pătruns cuvînt cu cuvînt de schița arogantă și sumară pe care i-o desenase baronul: „Există un anume număr de familii importante, îi spusese domnul de Charlus, cea mai importantă fiind familia Guermantes, care numără patru spre zece căsătorii cu Casa regală franceză, ceea ce de altfel este mai ales măgulitor pentru Casa regală franceză, căci tronul Franței ar fi trebuit să-i revină lui Aldonce de Guermantes și nu lui Ludovic cel Gras, fratele său de sînge, dar născut după el⁶⁰⁹. Sub Ludovic al XIV-lea, noi am avut dreptul să purtăm doliu la moartea fratelui acestuia⁶¹⁰, căci bunica noastră era și bunica regelui⁶¹¹. Cu mult sub familia Guermantes, îi putem totuși cita și pe cei din familia La Tremoille, coborîtori din regii țînutului Napoli și din conții de Poitiers⁶¹²; familia Uzes, nu prea veche, dar ai cărei membri sînt cei mai vechi pairi⁶¹³; familia Luynes⁶¹⁴, de dată recentă, dar avînd strălucirea pe care o dau căsătoriile de vază; familia Choiseul⁶¹⁵, familia Harcourt⁶¹⁶, familia La Rochefoucauld⁶¹⁷-Adaugă-i și pe cei din familia Noailles⁶¹⁸, în ciuda contelui de Toulouse, <pe cei din familia Montesquiou⁶¹⁹, pe cei din familii^a

448

Castellane⁶²⁰, și, dacă n-am uitat cumva pe cineva, cam asta-i totul⁶²¹- Cît

privește toți acești domni ce-și spun marchizi de Cambremerde sau de Fatefairefiche⁶²², între ei și ultimul răcan din regimentul dumitale nu-i nici o diferență. Dacă te duci să faci pipi la contesa Caca, sau caca la baroana Pipi, e același lucru: îți compromiți reputația-și îți iei drept hîrtie igienică o cîrpă de spălat pe jos. Ceea ce e murdar și scîrbos." Morel băgase la cap cu sfințenie această lecție de istorie, poate cam sumară; judeca lucrurile de parcă ar fi fost el însuși un Guermantes și abia aștepta un prilej de a se găsi față în față cu falșii La Tour d'Auvergne, pentru a-i face să simtă, strîngîn-du-le mîna cu dispreț, că nu-i lua cîtuși de puțin în serios. Cît privește familia Cambremer, iată că tocmai putea să le arate că nu făceau mai mult decît „ultimul răcan din regimentul lui." Nu răspunse invitației lor, iar în seara cinei se scuză în ultima clipă printr-o telegramă, încîntat ca și cum s-ar fi purtat ca un prinț de sînge. Trebuie de altfel să adaug că nu ne putem închipui cît putea fi de insuportabil, în general, domnul de Charlus, cît putea fi de bănuitor, și chiar, el, atît de inteligent, cît putea fi de prost, în toate împrejurările cînd intrau în joc defectele lui de caracter. Putem spune într-adevăr că acestea sînt ca o boală intermitentă a minții. Cine n-a observat acest fapt la femei, și chiar la bărbați înzestrați cu o inteligență remarcabilă, dar cu un sistem nervos foarte fragil? Cînd sînt fericiți, calmi, mulțumiți de anturajul lor, își pun în valoare, stîrnind admirația tuturor, prețioasele daruri; prin gura lor vorbește numai și numai adevărul. O migrenă, o mică jignire ce le-a rănit amorul propriu sînt de ajuns pentru ca totul să se schimbe. Luminoasa lor inteligență, bruscă, convulsivă, și îngustată, nu mai reflectă decît un eu iritat, bănuitor, cochet, făcînd tot ce trebuie pentru a displăcea. Mînia familiei Cambremer a fost năprasnică; și, între timp, alte incidente au dus la o anumită tensiune în raporturile lor cu micul clan. Pe cînd ne întorceam, soții Cottard, Charlus, Brichot, Morel și cu mine, de la o cină dată la castelul La Raspeliere, iar soții Cambremer, care luaseră masa la niște prieteni, la Arembouvillie, făcuseră o parte din drum cu noi: ^Dumneata, căruia îți place atît de mult Balzac și știi să-i recunoști personajele în societatea contemporană, îi spusese^{eu} domnului de Charlus, cred că găsești că acești Cambremer Par ieșiți din *Scene din viața de provincie*⁶²³." Dar domnul de Charlus, de parcă le-ar fi fost prieten și l-aș fi rănit prin spusele mele, îmi tăie dintr-o dată vorba: „Spui asta pentru că femeia îi

I

este superioară soțului, îmi zise el pe un ton sever. - Oh! nu mă gîndisem la Muza departamentului⁶²⁴, și nici la doamna de Bargeton⁶²⁵, deși..." Domnul de Charlus mă întrerupse încă o dată: „Ci la doamna de Mortsau⁶²⁶". Trenul se

opri și Brichot coborî. „Zadarnic îți tot făceam semne, ești teribil. - Cum așa? - Nu ți-ai dat seama că Brichot s-a îndrăgostit pînă peste urechi de doamna de Cambremer?” Am văzut din atitudinea soților Cottard și a lui Charlie că micul grup nu mai avea nici o îndoială în această privință. Am crezut că-i o răutate din partea lor. „Haide, haide, n-ai observat cît era de tulburat cînd ai vorbit în fața lui despre ea?” continuă domnul de Charlus, căruia îi plăcea să arate că are experiența femeilor și vorbea despre sentimentul pe care ele îl inspiră pe un ton firesc și ca și cum acest sentiment ar fi fost cel de care era el însuși stăpînit de obicei. Dar *un* anume ton echivoc și părintesc față de toți bărbații tineri - în ciuda iubirii sale exclusive pentru Morel - dezminți tonul părerilor privitoare la femei pe care le emitea: „Oh! bieții copii, spuse el, cu o voce ascuțită, dulceagă și bine ritmată, trebuie să-i în.veți totul, sînt nevinovați precum niște prunci care abia s-au născut, nu știu să vadă cînd un bărbat este îndrăgostit de o femeie. La vîrsta dumitale eram mai dezghețat”, adăugă el, căci îi plăcea să folosească expresii, tari, poate dintr-o înclinare specială, poate pentru a nu părea, evitîndu-le, că mărturisește implicit că-i frecventează pe cei ce le foloseau în mod curent. Cîteva zile mai tîrziu, trebui să vad ceea ce sărea în ochi și să recunosc că Brichot era îndrăgostit de marchiză. Din nefericire, el acceptă să ia masa de mai multe ori la ea. Doamna Verdurin socoti că venise timpul să-și spună cuvîntul. În afară de utilitatea pe care o vedea într-o intervenție-ca aceasta spre folosul politicii micului grup, aceste explicații și drame îi pricinuiau o tot mai mare plăcere, născută și din trîndăvia ei, plăcere pe care o cunoaște atît lumea aristocraților cît și cea a burgheziei. La castelul La Raspeliere, toți cei de față au trăit o mare emoție în ziua cînd au văzut-o pe doamna Verdurin dispărînd timp de o oră într-o încăpere cu Brichot; se știu că ea îi spusese că doamna de Cambremer își bătea joc de el, că el se făcuse de rîsul lumii, că își va necinsti bătrînețile și își va compromite situația în învățămînt. Doamna Verdurin ajunse chiar să-i vorbească în termeni duișoși de spălătoreasă cu care el trăia la Paris, și de fetița lor. Învinse, căci Brichot nu se mai duse la Feterne, dar durerea lui fu atît de mare, încît, timp de două zile, am crezut că-și va pierde cu desăvîrșire vederea,

450

și oricum boala lui se înrăutățise mult și rămase astfel. Familia Cambremer, foarte mîniată pe Morel, l-a invitat totuși o dată, în mod cu totul special, pe domnul de Charlus, dar fără el. Neprimind nici un răspuns de la baron, se temură că au făcut o gafă, și găsind că ranchiuna este o rea sfetnică, îi scriseră cam tîrziu lui Morel, platitudine care-l făcu să surîdă pe domnul de Charlus, arătîndu-i întreaga lui putere. „Vei răspunde pentru noi amîndoi că accept”, îi spuse baronul lui Morel. Cînd sosi ziua acelei cine, toată lumea aștepta în marele salon al castelului Feterne. Familia Cambremer dădea de fapt acea petrecere pentru strălucita pereche alcătuită din domnul și doamna Fere. Dar se temeau atît de mult să nu-i displacă domnului de Charlus, încît, deși îi cunoscuse pe cei doi Fere prin domnul de Chevregny, doamna de Cambremer se simți cuprinsă de fiori cînd, în ziua petrecerii, ea îl văzu pe acesta venind să le facă o vizită la Feterne. Inventară toate pretextele pentru a-i face vînt la Beausoleil, dar nu de ajuns de repede totuși pentru ca să nu se încrucișeze în curte cu soții Fere, care au fost tot atît de uimiți văzînd cum este izgonit, pe cît fu el de rușinat. Dar familia Cambremer voia cu orice preț să-l scutească pe domnul de Charlus .de o întîlnire cu domnul de Chevregny, considerîndu-l pe acesta foarte provincial, din pricina unor nuanțe pe care în familie le treci cu vederea, dar de care ții seama în fața unor străini, ce sînt tocmai cei în ochii cărora ar trece neobservate. Dar oamenilor nu le place să-și arate rudele ce au rămas ceea ce ei înșiși s-au străduit să nu mai fie. Cît privește domnul și doamna Fere, ei erau în cel mai înalt grad ceea ce numim niște persoane cu care „te puteai mîndri”. În ochii

celor care îi calificau astfel, cei din familia Guermantes, Rohan și din multe alte familii erau de asemenea niște persoane cu care te puteai mândri, dar numele lor te scutea să o mai spui. Cum nu toată lumea cunoștea ilustra origine a mamei domnului Fere, și nici pe cea a mamei doamnei Fere, și cercul foarte închis pe care ea și soțul ei îl frecventau, când erau numiți, cel ce le rostea numele adăuga totdeauna că sînt oameni „de rang înalt.” Numele lor obscur le dicta poate un fel de rezervă arogantă? Fapt este că familia Fere nu vizita oameni pe care i-ar fi vizitat familia La Tremoille. Numai situația de regină de pe malul mării pe care o avea bătrîna marchiză de Cambremer în ținutul Manche, îngăduise ca soții Fere să vină la una din petrecerile date de ea dimineața, în fiecare an. Fuseseră invitați la cină de data asta, și toți își puneau mare nădejde în impresia pe

imm

451

•IBUOTfCA
CENTRALA
UNIVERSITARA
.LUCIAN BL.4GA-
Ciui - Nuk.

care avea să o producă domnul de Charlus asupra lor. Li se spuse în mod discret că el se afla printre invitați. Din întâmplare, doamna Fâre nu-l cunoștea. Doamna de Cambremer simți o vie satisfacție, și pe chipul ei rătăci acel surîs specific chimistului care va pune pentru prima dată în contact două corpuri cu deosebire importante. Ușa se deschise și doamna de Cambremer fu cît pe ce să leșine, văzîndu-l pe Morel care intra singur. Ca un secretar însărcinat să-l scuze pe ministrul în slujba căruia se afla, ca o soție morganatică ce exprima regretul prințului de a fi bolnav (așa proceda doamna de Clinchamp cu privire la ducele d'Aumale⁶²⁷), Morel spuse pe un ton oarecare: „Baronul nu va putea veni. Nu se simte prea bine, cel puțin cred că despre asta este vorba; nu l-am întîlnit deloc săptămîna asta, adăugă el, deznădăjduind-o pînă și prin aceste ultime cuvinte pe doamna de Cambremer, care le spusese domnului și doamnei Fere că Morel îl vedea pe domnul de Charlus la orice oră din zi și din noapte. Soții Cambremer se prefăcură că pentru ei absența baronului reprezenta un acord în plus al acelei petreceri și, fără ca Morel să-i audă, le spunea invitaților: „Ne vom” lipsi de el, nu-i așa? va fi cu atît mai plăcut.” Dar ei erau furioși, banuîră că la mijloc este o intrigă pusă la cale de doamna Verdurin și, când aceasta îi

invită iar la La Raspeliere, domnul de Cambremer, neputînd rezista plăcerii de a-și revedea casa și de a se regăsi în micul grup, veni, dar singur, spunînd ca marchiza regretă din suflet, dar că medicul îi recomandase să nu iasă din cameră. Soții Cambremer crezură că prin această prezență parțială vor da o lecție domnului de Charlus și totodată le vor arăta soților Verdurin că nu erau obligați să-i trateze decît cu o politețe limitată, așa cum odinioară prințesele de sînge regal le conduceau pe ducese, dar numai pînă la jumătatea celei de a doua camere. După cîteva săptămîni, aproape se certaseră. Domnul de Cambremer îmi dădea următoarele explicații: „Îți voi spune că relațiile cu domnul de Charlus erau nespuse de dificile. Este un partizan înverșunat al lui Dreyfus... - Nicidecum! - Ba da..., oricum, vărul lui, prințul de Guermantes, este, și se discută mult lucrul ăsta. Am rude ce urmăresc cu atenție tot ce se întîmplă în această privință. Nu pot să frecventez asemenea oameni, m-aș certa cu toată familia mea. - De vreme ce prințul de Guermantes este, de partea lui Dreyfus, s-ar putea, spuse doamna de Cambremer, ca Saint-Loup care, se spune, se căsătorește cu nepoata lui, să fie și el. Este poate chiar motivul

452

acestei căsătorii. - Haide, draga mea, să nu-mi spui că Saint-Loup, pe care noi îl iubim mult, este partizan al lui Dreyfus. Asemenea vorbe nu trebuie spuse cu ușurătate, zise domnul de Cambremer. Îi poți aduce prejudicii în armată! - A fost, dar nu mai este, i-am spus domnului de Cambremer. Și e adevărat că se însoară cu domnișoara de Guermantes-Brassac? - E noutatea despre care se vorbește cel mai mult. Dar dumneata ar trebui să fii la curent. - Dar vă repet că mi-a spus chiar mie că este de partea lui Dreyfus, zise doamna de Cambremer. De altfel, este de înțeles, cei din familia Guermantes sînt pe jumătate nemți. -Daca-i vorba de cei care locuiesc în strada Varenne, poți să spui că sînt cu totul nemți, zise Cancan. Dar cu Saint-Loup lucrurile stau cu totul altfel; deși are multe rude de origine germană, tatăl său revendica înainte de orice titlul de mare nobil francez, a reintrat în armată în 1871 și a fost ucis pe cîmpul de luptă în timpul războiului. Deși am relații cu ambele părți, nu trebuie să exagerăm nici într-un sens, nici în celălalt. *In medio... virtus*⁶²⁸, ah! nu-mi pot aminti bine. E un citat pe care îl dă doctorul Cottard. El găsește totdeauna cuvîntul potrivit. Aveți poate pe aici un Petit Larousse." Pentru a evita să se pronunțe asupra citatului latin și a părăsi subiectul Saint-Loup, cu privire la care soțul ei părea că găsește că e lipsită de tact, doamna de Cambremer începu să vorbească despre Patroană, căci cearta acesteia cu ei trebuia grabnic explicată. „I-am închiriat cu dragă inimă La Raspeliere doamnei Verdurin, spuse marchiza. Numai că ea a părut să creadă că o dată cu casa și cu tot ceea ce a găsit mijlocul să-și însușească, folosința pajiștii, vechile tapiserii, tot ceea ce- nu era nicidecum trecut în contract, va avea, pe deasupra, și dreptul de a se afla în intimitatea noastră. Dar astea sînt lucruri cu totul distincte. Greșeala noastră este că nu am făcut formele prin mijlocirea imui notar sau a unei agenții. La Feterne asta nu are nici o importanță, dar parcă văd ce ochi ar face mătușa mea de Ch'nouvelle dacă ar vedea-o, de ziua mea, pe cumătră Verdurin la mine în casă, cu părul ei ciufulit. Domnul de Charlus, firește, cunoaște oameni din societatea cea mai înaltă, dar el frecventează și persoane dintre cele mai compromise." Am întreat despre cine este vorba. La insistențele mele, doamna de Cambremer spuse în cele din urmă: „Se zice că îl mîreținea pe un anume domn Moreau, Morille, Moroue, sau ceva de genul ăsta. Nu există nici o legătură, bineînțeles, cu Morel, violonistul, adăugă ea, roșind. Cînd am simțit că

453

doamna Verdurin își închipuia că, fiind chiriașa noastră în provincie, are dreptul să-mi facă vizite la Paris, am înțeles că trebuie să i-o tai scurt."

Deși se certaseră cu Patroana, soții Cambremer întrețineau bune relații cu fideliile acesteia, și se urcau în vagonul nostru când luau trenul. Când eram pe punctul de a sosi la Douville. Albertine, scoțându-și pentru ultima oară oglinda, găsea uneori că e bine să-și schimbe mănușile sau să-și scoată pentru o clipă pălăria și, cu pieptenul de baga pe care i-l dădusem și pe care-l purta în păr, își netezea buclele, le dădea o linie mai suplă și, dacă era nevoie, își înălța cocul, deasupra undulațiilor ce coborau în văi regulate pînă la ceafă. O dată, în trăsurile care ne așteptau, nu mai știam unde ne aflăm; drumurile nu erau luminate; ne dădeam seama după zgomotul mai puternic al roților că străbăteam un sat, credeam că am sosit, dar ne regăseam în mijlocul cîmpului, auzeam clopote îndepărtate, uitam că sîntem în smoching, și aproape adormisem, cînd, la capătul acelei lungi margini de întuneric care, din pricina distanței străbătute și a întâmplărilor caracteristice pentru orice drum făcut cu trenul, părea că ne-a dus pînă la o oră înaintată din noapte și aproape la jumătatea drumului de întoarcere către Paris, dintr-o dată, după ce alunecarea trăsurii pe un nisip mai fin ne arătase că tocmai intrasem în parc, țîșneau, introducîndu-ne iar în viața mondenă, strălucitoarele lumini ale salonului, apoi cele ale sufrageriei, unde făceam o bruscă" mișcare uimită cînd auzeam bătînd cele opt ore pe care le credeam de mult depășite, în timp ce numeroasele servicii de masă și vinurile fine se succedau în jurul bărbaților în frac și femeilor pe jumătate decoltate, în cursul unei cine șiroind de lumină ca o adevărată cină luată în oraș și pe care o înconjura doar, schimbîndu-i astfel caracteristicile, dubla eșarfă întunecată și bizară pe care o țesuseră, întoarse de la prima lor solemnitate prin această folosință mondenă, ceasurile nocturne, cîmpenești și marine ale drumului de la dus și de la întors. Acesta ne silea într-adevăr să părăsim splendoarea radioasă și uitată a salonului luminos, pentru trăsurile în care aveam grijă să mă aflu întotdeauna împreună cu Albertine, pentru ca prietena mea să nu poată fi cu alții fără mine, și adeseori ¹ pentru alt motiv, căci puteam face împreună multe lucruri într-o trăsură scufundată în întuneric, iar hurducăturile coborîrii ne-ar fi scuzat de altfel în ochii celorlalți, în cazul cînd o rază s-ar fi strecurat dintr-o dată, dacă ne-ar fi văzut încleștați unul de

454

celalalt. Cînd domnul de Cambremer nu era încă certat cu soții Verdurin, el mă întreba: „Nu crezi că pe ceața asta o să ai sufocări? Sora mea a avut azîdimineată niște sufocări îngrozitoare. Ah! Și dumneata ai avut deci, spunea el cu satisfacție. O să-i spun diseară. Știu că, de îndată ce se va întoarce acasă, mă va întreba dacă a trecut multă vreme de cînd le-ai avut". Nu-mi vorbea de altfel de sufocările mele decît pentru a ajunge la cele ale surorii lui, și nu mă puneă să-i descriu particularitățile lor decît pentru a stabili și mai bine diferențele dintre ele. Dar, în ciuda acestora, cum i se părea că sufocările surorii sale trebuie să fie mai importante, nu putea să creadă că ceea ce „dădea rezultate" în cazul acestora, nu dădea rezultate în cazul meu, și se enerva că nu încerc leacurile pe care mi le recomandă,- căci exista un lucru încă și mai greu de obținut decît acela de a te supune unui regim, și anume acela de a nu-1 impune altora. „De altfel, ce tot spun eu, profanul, cînd te afli aici în fața aeropăg-ului, la sursă. Ce crede despre toate astea profesorul Cottard?»⁹"

Am revăzut-o de altfel pe soția lui altă dată, pentru că ea spusese că „verișoara" mea e cam ciudată, și voiam să știu ce înțelege prin asta. Susținut că nu spusese niciodată așa ceva, dar pînă la urmă mărturisi că vorbise despre o persoană pe care o întîlnise parcă în preajma verișoarei mele. Nu-i știa numele și zise pînă la urmă că, dacă nu cumva se înșela, era

soția unui bancher, și se numea Lina, Linette, Lisette, Lia, în sfârșit, ceva cam în felul ăsta. M-am gândit că „soția unui bancher” era spus aici mai curînd pentru a mă induce în eroare. Am vrut să o întreb pe Albertine dacă este adevărat. Dar preferam să par că sînt cel care știu și nu cel care întrebă. De altfel, Albertine nu mi-ar fi răspuns nimic, sau cel mult printr-un „nu”, cu un „n” foarte șovăitor și un „u” nu prea sigur de sine. Albertine nu povestea niciodată nimic din ceea ce era în defavoarea ei, ci doar alte fapte care nu se puteau explica decît prin primele, adevărul fiind mai curînd un curent care pleacă de la ceea ce ni se spune și pe care îl captăm, oricît de invizibil ar fi, decît lucrul însuși ce ne-a fost spus. Astfel, cînd am asigurat-o că o femeie pe care o cunoscuse la Vichy avea purtări dubioase, ea nu jură că acea femeie nu era nicicum ce credeam eu și nu încercase niciodată să o îndemne să facă ceva rău. Dar adăugă o altă zi, pe cînd vorbeam despre curiozitatea pe care o smțeam față de acest gen de persoane, că doamna din Vichy avea o prietenă pe care Albertine nu o cunoștea, dar pe care

455

doamna îi „făgăduise să i-o prezinte.” De vreme ce îi făgăduise, însemna că Albertine dorea acest lucru, sau că doamna, oferindu-se să-i facă acea cunoștință, știuse că-i va pricinui o mare plăcere. Dar dacă i-aș fi arătat toate acestea Albertinei, s-ar fi părut că tot ce știu, știu doar de la ea, ea s-ar fi supravegheat pe dată, iar eu n-aș mai fi aflat nimic, nemaifi-ind totodată temut de ea. De altfel, ne aflam la Balbec, iar doamna din Vichy și prietena ei locuiau la Menton; îndepărtarea, imposibilitatea primejdiei mi-ar fi risipit curînd bănuielile.

Adeseori, cînd domnul de Cambremer mă striga din gară, eu tocmai profitasem de întuneric aflîndu-mă împreună cu Albertine, dar cu oarecare dificultate, căci aceasta se zbătuse puțin, temîndu-se că totuși e prea multă lumină. „Să știi că sînt sigură că ne-a văzut Cottard; și chiar' dacă nu ne-a văzut, ți-a auzit vocea sufocată, chiar în clipa cînd se vorbea de sufocările tale de cu totul alt gen”, îmi spunea Albertine, pe cînd soseam în gara Douville, unde luam iar trenulețul, pentru a ne întoarce acasă. Dar această întoarcere, ca și plecarea, dacă, trezind în mine anume impresii poetice, îmi trezea și dorința de a călători, de a duce o viață nouă, făcîndu-mă astfel să doresc a renunța la orice proiect de căsătorie cu Albertine, și chiar să rup definitiv relațiile cu ea, făcea de asemenea, și chiar din pricina naturii lor contradictorii, ca această ruptură să fie mai ușoară. Căci la întoarcere, ca și la dus, la fiecare stație urcau în vagonul nostru sau ne salutau de pe peron oameni pe care îi cunoșteam; plăcerile ascunse ale imaginației erau astfel dominate de plăcerile continue ale sociabilității, care sînt atît de liniștitoare, adormindu-ți conștiința. Chiar înainte de stații, numele lor (care mă făcuseră să visez atît de mult din ziua cînd le auzisem, în prima seară cînd călătorisem cu bunica) se umanizaseră, își pierduseră bizareria începînd din seara cînd Brichot, la rugămintea Albertinei⁶³⁰, ne explicase mai cu de-amănuntul etimologiile. Mă încîntase acel „fleur” prin care se terminau unele nume, ca Fiquefleur, Honfleur, Flers, Barfleur, Harfleur etc, și mă amuzase acel „boeuf” de la sfîrșitul lui Bircqueboeuf, dar floarea dispăru, ca și boul, cînd Brichot (și el îmi spusese asta încă din prima zi, în tren) ne învăță că „fleur” înseamnă „port” (ca *fiord*) și că „boeuf”, în normandă *budh*, înseamnă „cabană”⁶³¹. Cum cita mai multe exemple, ceea ce mi se păruse a fi un fapt particular, se gene-

456

raliza: „Briqueboeuf i se alătura lui Elbeuf, și chiar într-un nume la prima

vedere atît de individual ca acela de Pennedepie, desemnînd un loc la fel de individualizat, nume în care ciudăţeniile cele mai cu neputinţă de elucidat prin mijlocirea raţiunii mi se păreau amalgamate din timpuri imemorabile într-o vocabulă rustică, gustoasă şi tare ca o anume brînză normandă, şi am fost nefericit regăsind acel *pen* galic care înseamnă „munte” şi se regăseşte atît în Penmarch, cît şi în Apenini. Cum la fiecare oprire a trenului simţeam că va trebui să strîngem murii prietene, ba poate chiar că vojn primi vizite, îi spuneam Albertinei: „Grăbeşte-te să-1 întrebi pe Brichot numele pe care vrei să le ştii. Mi-ai vorbit despre Marcouville-l'Orgueilleuse. -Da, îmi place mult acest orgoliu, este un sat mîndru, spuse Albertine. - L-ai găsi, îi răspuse Brichot, încă şi mai mîndru, dacă, în loc de forma lui franceză, sau chiar de cea în latina tîrzie, aşa cum o întîlnim în textul episcopului din Bayeux, *Marcovilla superba*, cercetezi forma mai veche, mai apropiată de normandă, *Marculphivilla superba*, satul, domeniul lui Merculph. în aproape toate aceste nume care se termină în *viile*, veţi putea vedea încă înălţîndu-se pe această coastă de mare, fantoma sălbaticilor năvălitori normanzi⁶³². La Hermonville, nu l-aţi avut, în picioare la portiera vagonului, decît pe minunatul nostru doctor care, nu are nimic dintr-un şef războinic. Dar închizînd ochii l-aţi putea vedea pe ilustrul Herimund (*Herimundivilla*). Deşi nu ştiu de ce mergem pe aceste drumuri, cuprinse între Loigny şi Balbec-Plajă, mai curînd decît pe cele, foarte pitoreşti, care duc de la Loigny la vechiul Balbec, doamna Verdurin v-a plimbat poate cu trăsura pe acolo. Atunci aţi văzut Incarville sau satul lui Wiscar, şi Tourbille, înainte de a ajunge la doamna Verdurin, este satul lui Tuoldus⁶³³. De altfel, pe aici nu au fost numai normanzi. Se pare că au venit şi germani (Aumenancourt, *Alemanicurtis*); să nu-i mai spunem toate astea tînărului ofiţer pe care îl văd; ar fi m stare să nu mai vrea să se ducă la verii lui. Au fost pe aici şi saxoni, cum stă mărturie fîntîna de la Sissonne (unul din locurile favorite ale doamnei Verdurin, şi pe bună dreptate), ca Ş:j în Anglia, Middlesex, Wessex. Lucru inexplicabil, se pare -^a pînă aici au venit şi goţii, acei «gueux⁶³⁴», cum li se spunea, >J chiar şi maurii, căci Mortagne vine de la *Mauretania*. A "" o urmă în Gourville (*Gothorumvilla*). Mai sînt de altfel şi •Hune latine, ca Lagny (*Latiniacum*).. - Eu cer să mi se explice

457

Thorpehomme, spuse domnul de Charlus. înţeleg ce înseamnă «homme», adăugă el, în timp ce sculptorul şi Cottard schimbau între ei o privire complice. Dar Thorp? - „Homme” nu înseamnă nicidecum ceea ce eşti înclinat să crezi, baroane, îi răspuse Brichot, privind maliţios către Cpttard şi sculptor. «Homme» nu are aici nimic de-a face cu sexul căruia nu-i aparţinea mama. «Homme» este de fapt *Holm*, ceea ce înseamnă «insuliţă» etc. Cît priveşte Thorp, sau «sat», îl regăsim în cel puţin o sută de cuvinte, cu care l-am plictisit deja pe tînărul nostru prieten. Astfel, -în Thorpehomme nu există un nume de căpetenie normandă, ci doar cuvinte din limba normandă. Vedeţi cum a fost germanizat acest întreg ţinut. - Cred că exagerează, spuse domnul de Charlus. Am fost ieri la Orgeville... - De data asta îţi restitui acel «homme» pe care ţi-1 luasem din Thorpehomme, baroane. Să spunem fără nici o pedanterie că o cartă a lui Robert I ne dă pentru Orgeville *Otgerivilla*, domeniul lui Otger. Toate aceste nume sînt cele ale unor nobili străvechi. Octeville-la-Venelle este în loc de l'Avenel. Avenel era o familie cunoscută în Evul mediu. Bourguenolles, unde doamna Verdurin ne-a dus acum cîteva zile, se scria «Bourg de Moles», căci acest sat a aparţinut în secolul al-XI-lea lui -Baudoin de Moles, ca şi la Chaise-Baudoin; dar iată-ne la Doncieres. Dumnezeule, cîţi locotenenţi or să încerce să urce! spuse domnul de Charlus, cu o spaimă prefăcută. Spun asta pentru

voi, căci pe mine asj;a nu mă stingherește, de vreme ce cobor. - Ai auzit, doctore? spuse Brichot. Baronul se teme că ofițerii or să-i treacă peste trup. Și totuși ei sînt în rolul lor cînd se află aici în număr atît de mare, căci Doncieres este tocmai Saint-Cyr, *Dominus Cyriacus*. Există multe nume de orașe în care *sanctus* și *sancta* sînt înlocuite prin *dominus* și prin *domina*. De altfel acest oraș liniștit și militar seamănă uneori cu Saint-Cyr, cu Versailles, și chiar cu Fontainebleau."

În timpul acestor întoarceri (ca și la dus), îi spuneam Albertinei să se îmbrace, căci știam că la Amnancourt, la Doncieres, la Epreville, la Saint-Vast, vom primi unele scurte vizite. Ele nu-mi displăceau de altfel, fie că la Hermonville (domeniul lui Herimund) primeam vizita domnului de Chevreigny, care profita de faptul că venise să-i caute pe invitații lui pentru a mă ruga să vin a doua zi spre a lua masa de prînz la Montsurvent, sau la Doncieres, pe cea a unuia dintre

458

fermecătorii prieteni ai lui Saint-Loup, trimis intempestiv de el (cînd nu era liber) spre a-mi transmite o invitație a căpitanului de Borodino, a ofițerilor la „Cocoșul îndrăzneț”, sau a subofițerilor la „Fazanul auriu”. Saint-Loup venea adeseori el însuși, și tot timpul cît se afla de față, și fără ca alții să-și dea seama, o țineam prizonieră pe Albertine sub privirea mea, de altfel inutil vigilentă. Odată totuși mi-am întrerupt supravegherea. Cum trenul se opri de multă vreme, Bloch, după ce ne salută, plecă aproape pe dată pentru a se duce la tatăl lui, care își moștenise unchiul și, închîriind un castel care se numea „La Commanderie”, găsea că se comportă ca un mare nobil dacă nu circulă decît cu caleașca și cu servitori în livrea. Bloch mă rugă să-l întovărășesc pînă la trăsură. „Grăbește-te, căci aceste patrupeze sînt nerăbdătoare; vino, tu, om preaiubit de zei, o să-i faci plăcere tatei.” Dar sufeream prea mult că o lăsasem pe Albertine în tren cu Saint-Loup, căci ar fi putut, în timp ce eu stăteam cu spatele, să-și vorbească, să se ducă într-un alt vagon, să-și surîdă, să se atingă; privirea mea ce se lipea de Albertine nu se putea desprinde de ea atîta vreme cît Saint-Loup va fi acolo. Or, am văzut foarte bine că Bloch, care îmi ceruse ca pe un serviciu să mă duc să-i spun bună-ziua tatălui său, găsea că nu e prea frumos din partea mea să-l refuz, deși nimic nu mă împiedica să fac ceea ce el mă ruga, funcționării prevenindu-ne că trenul va rămîne încă cel puțin un sfert de oră în gară, și aproape toți călătorii,- fără de care trenul nu ar fi pornit, fiind pe peron; nu se îndoii că îl refuz pentru că, hotărît lucru - purtarea mea cu acel prilej era un răspuns limpede -, eram un snob. Căci el cunoștea numele persoanelor cu care mă găseam în compartiment., Intr-adevăr, domnul de Charlus îmi spusese, cîtva timp mai înainte și fără să-și amintească sau să-i pese dacă vreodată asta.se mai întîmplase, pentru a se apropia de el: „Prezintă-mă prietenului, dumitale, ceea ce faci este o dovadă că nu mă respectî”, și stătuse de vorbă cu Bloch, care, după cîte se părea, îi plăcuse atît de mult încît fusese gratificat cu un „sper să te mai văd.” „Deci ești hotărît, nu vrei să faci o sută de metri ca să-i spui bună-ziua tatei, care ar fi atît de fericit să te vadă?” îmi spuse Bloch. Eram foarte amărît că păream a nu fi un bun prieten, dar și mai amărît din pricina motivului pentm care Bloch credea că nu mă oue să-l salut pe tatăl său, și pentru că simțeam că el își tfichipuia că nu mă port în același fel cu prietenii mei burghezi cwd sînt de față oameni din înalta aristocrație. Din acea zi el

I

459

încetă să-mi mai arate aceeași prietenie și, ceea ce mă supăra cel mai tare, nu-mi mai prețui la fel de mult caracterul. Dar ca să-i arăt că se înșală în privința motivului care mă silise să rămân în vagon, ar fi trebuit să-i spun ceva - și anume că eram gelos pe Albertine -, ceea ce mi-ar fi pricinuit o durere încă și mai mare decât dacă-l lăsam să creadă că sînt doar stupid de monden. Astfel, teoretic, găsim că ar trebui totdeauna să ne explicăm cu sinceritate, să evităm neînțelegerile. Dar adeseori viața le combină pe acestea în așa fel încît, pentru a le anihila, în rarele împrejurări cînd ar fi cu putință, ar trebui să dezvăluim sau - ceea ce nu este cazul aici - ceva care l-ar jigni încă și mai mult pe prietenul nostru decât greșeala imaginară pe care ne-o impută, sau un secret a cărui divulgare - și tocmai asta mi se întîmpla - ne pare încă și mai greu de îndurat decât o neînțelegere. Și de altfel, chiar fără să-i explic lui Bloch de vreme ce nu puteam, motivul pentru care nu-l întovărășisem, dacă l-aș fi rugat să nu se simtă jignit, n-aș fi făcut decât să adîncesc acea jignire, arătîndu-i că îmi dădusem seama de ea. Nu-mi rămînea deci decât să mă înclin în fața aceluia *fatum* care voise ca prezența Albertinei să mă împiedice să merg cu el și ca el să poată crede că, dimpotrivă, fusesem împiedicat de prezența unor oameni străluciți care, chiar dacă ar fi fost de o sută de ori mai iluștri, nu m-ar fi putut opri să mă ocup numai și numai de Bloch și să-i consacru doar lui întreaga mea politețe. Este deci de ajuns ca în mod întîmplător, absurd, un incident (în cazul de față faptul că Albertine și Saint-Loup se aflau împreună) să se interpună între două destine ale căror linii convergeau una către cealaltă, pentru ca ele să fie deviate, să se îndepărteze tot mai mult unul de celălalt și să nu se mai apropie niciodată. Și există prietenii mai frumoase decât cea a lui Bloch pentru mine, care s-au pomenit astfel distruse, fără ca autorul involuntar al rupturii să-i fi putut vreodată explica celui jignit motivele adevărate care, fără îndoială, i-ar fi vindecăt amorul propriu și i-ar fi înviat vechea prietenie.

Și nu spun prea mult vorbind despre prietenii mai frumoase decât cea a lui Bloch față de mine. Căci, Bloch avea toate acele cusururi care-mi displăceau cel mai mult. Iubirea mea pentru Albertine le făcea, din întîmplare, cu totul de nesuportat. Astfel, chiar în acea clipă cînd am stat de vorbă cu el, supraveghindu-l totodată pe Robert cu coada ochiului, Bloch îmi spuse că luase masa la doamna Bontemps și că toată lunea vorbise despre mine aducîndu-mi cele mai mari laude, pî^{na}

460

cînd „Helios a apus.” „Bun, m-am gîndit eu, cum doamna Bontemps crede că Bloch este un geniu, elogiile entuziaste pe care el mi le va fi adus vor face mai mult decât tot ceea ce ceilalți ar fi putut spune, și asemenea vorbe vor ajunge pînă la urmă la Albertine. Într-o zi-două ea le va afla cu siguranță, și sînt mirat că mătușa ei nu i le-a spus încă, arătîndu-i că sînt un om „superior.” „Da, adăugă Bloch, toată lumea te-a lăudat. Doar eu am păstrat o tăcere atît de adîncă de parcă aș fi mîncat, în locul felurilor mediocre ce ne erau servite, sămîntă de mac, cea atît de scumpă preafericitului frate al lui Tanathos și al Lethei, divinul Hypnos, care învăluie în dulci legături trupul și limba⁶³⁵. Și asta nu pentru că te admir mai puțin decât haita de cîini lacomi⁶³⁶ împreună cu care fusesem' invitat. Dar eu te admir pentru că te înțeleg, iar ei te admiră fără să te înțeleagă. Spre a fi mai limpede, eu te admir prea mult pentru a vorbi astfel despre tine în public, mi s-ar fi părut o profanare să laud cu voce tare ceea ce port în adîncul inimii. Deși mi s-au pus nenumărate întrebări despre tine, o pudoare sacră, fiică a lui Kronion⁶³⁷, m-a silit să rămîn mut.” Nu am avut prostul gust de a părea nemulțumit, dar acea Pudoare îmi păru înrudită - mult mai mult decât cu Kronion - cu pudoarea care-l împiedică pe un critic ce te admiră să vorbească despre tine pentru că templul secret în care tronezi ar fi năpădit de gloata cititorilor ignoranți și a jurnaliștilor; cu

pudoarea omului politic care nu te decorează pentru ca să nu te simți rău în mijlocul unor oameni decorați și ei, dar care nu au valoarea ta; cu pudoarea academicianului care nu votează pentru tine, ca să te cruțe de rușinea de a fi colegul lui X... care nu are talent; în sfârșit, cu pudoarea, mai respectabilă și mai criminală totuși, a fiilor care te roagă să nu scrii despre răposatul lor tată, plin de merite, spre a asigura tăcerea și odihna și a împiedica să se întrețină efervescența vieții și să se creeze o glorie în jurul bietului mort, care ar prefera nu coroanele, foarte pios puse de altfel pe mormântul său, ci ca numele său să fie rostit de gurile oamenilor. Deși Bloch, mîniindu-mă că nu poate înțelege motivul care mă împiedica să mă duc să-l salut pe tatăl său, mă exaspe-e mărturisindu-mi că se purtase așa cum se purtase în casa toamnei Bontemps (înțelegeam acum de ce Albertine nu-mi facuse niciodată vreo aluzie la acea masă și rămînea tăcută cînd vorbeam despre afecțiunea lui Bloch față de mine), tînrul produsese asupra domnului de Charlus o impresie cu totul alta. Desigur, Bloch credea acum că nu numai că eu nu

461

puteam rămîne nici măcar o singură clipă departe de prietenii mei mondeni, dar că, gelos pe avansurile pe careți le făcuseră lui (așa cum se întîmplase cu domnul de Charlus), încercam să-i pun bete în roate și să-l împiedic să se apropie de ei; dar pe de altă parte, baronul regreta că nu-l întîlnise mai mult pe prietenul meu. După cum îi era obiceiul, se feri să arate asta. Îmi puse la început, fără să para, cîteva întrebări despre Bloch, dar pe un ton atît de nepăsător, vîdind un interes ce părea atît de simulat, încît n-ai fi putut crede că aude ceea ce i se răspunde. Cu un aer detașat, pe o melopee care exprima mai mult decît indiferență, arătîndu-se cu totul distrat, și ca și cum mi-o spunea doar din politețe: „Pare inteligent, a spus că scrie, are oare talent?” I-am spus domnului de Charlus că fusese foarte amabil spunîndu-i ca speră să-l mai vadă. Nici o mișcare nu-mi arată că baronul îmi auzise fraza, și cum am repetat-o de patru ori fără să capăt vreun răspuns, am ajuns să mă îndoiesc ca fusesem victima unui miraj acustic cînd crezusem că aud ceea ce spusesse domnul de Charlus. „Locuiește la Balbec?” spuse baronul cîntîndu-și parcă vorbele, și pîrînd atît de puțin că pune o întrebare, încît este supărător că limba franceză nu posedă un alt semn decît semnul de întrebare pentru a termina aceste fraze în aparență atît de puțin interogative. Este adevărat ca acest semn nu ar putea sluji decît pentru domnul de Charlus. „Nu, au închiriat în apropiere La Commanderie.” Aflînd ce dorea, domnul de Charlus se prefăcu a-l disprețui pe Bloch. „Ce oroare! exclamă el, cu obișnuita-i voce răsunătoare. Toate localitățile sau proprietățile numite «La Commanderie» au fost construite sau posedate de cavalerii ordinului Maltei (căruiia îi aparțin), ca și locurile numite «Le Temple» sau «La Cavalerie», zidite sau posedate de Templieri⁶³⁸. Dacă eu aș locui în «La Commanderie», lucrul ar fi foarte firesc. Dar un evreu! De altfel, asta nu mă miră; ține de un ciudat gust al sacrilegiului, specific acestei rase. De îndată ce un evreu are destui bani ca să cumpere un castel, el alege totdeauna unul care se numește le Priure, l'Abbaye, le Monastere, la Maison-Dieu. Am avut de-a face cu un funcționar evreu, ghici unde stătea? la Pont-l'Eveque. Căzînd în dizgrație, ceru să fie trimis în Bretania, la Pont-FAbbe⁹. Cînd în Săptămîna Patimilor sînt date acele spectacole indecente numite *Patimile' lui Iș^{us} Cristos*, jumătate din sală este plină de evrei, ce se bucură la culme gîndindu-se că-l vor răstigni încă o dată pe Cristos, măcar în efigie. La concertul Lamoureux⁶⁴⁰, aveam ca vecin,

462

într-o zi, un bogat bancher evreu. Se cînta *Copilăria lui Cristos* de Berlioz⁶⁴¹;

era consternat. Dar își regăsi curînd obișnuita expresie de beatitudine, ascultînd «Farmecul Vinerii Sfinte»⁶⁴², prietenul dumitale locuiește la «La Comanderie»! Nefericitul! Ce sadism! O să-mi arăți drumul, adăugă el, reluîndu-și înfățișarea indiferentă, pentru ca să mă duc într-o bună zi să văd cum îndură străvechile noastre domenii o asemenea profanare. Ce nenorocire, căci este un om politicoș, și pare fin. N-ar mai lipsi decît să locuiască la Paris în strada Temple⁶⁴³! Domnul de Charlus părea că vrea, prin aceste cuvinte, doar sași sprijine teoria pe un nou exemplu; dar în realitate el îmi punea o întrebare ce avea două scopuri, principalul fiind acela de a ști adresa lui Bloch. „Într-adevăr, observă Brichot, strada Temple se numea strada Chevalerie-du-Temple. Și în legătură cu asta îmi îngădui să remarcă, baroane? spuse universitarul. -Ce anume? Despre ce e vorba? spuse tăios domnul de Charlus, pe care această observație îl împiedica să-și capete informația. - Despre nimic, răspuse Brichot intimidat. Voiam să vorbesc despre etimologia cuvîntului Balbec, cum mi se ceruse. Strada Temple se numea odinioară strada Barre-du-Bec, pentru că Abbaye du Bec, din Normandia, își avea la Paris avocații ei." Domnul de Charlus nu răspuse nimic și se prefăcu a nu fi auzit, ceea ce era în cazul lui una din formele insolentei. „Unde locuiește prietenul dumitale la Paris? Cum trei sferturi din străzi își trag numele din cel al unei biserici sau al unei abații, sînt toate șansele ca sacrilegiul să continue. Nu-i poți împiedica pe evrei să locuiască în bulevardul Madeleine, în cartierul Saint-Honore sau în piața Saint-Augustin. Atîta vreme cît nu se arată rafinat din perfidie alegîndu-și domiciliul în piața Parvis-Notre-Dame, pe cheiulTArcheveche, în strada Chanoinesse, sau în strada Ave-Maria, trebuie să ținem seama de dificultatea alegerii." Nu l-am putut informa pe domnul.de Charlus, adresa actuală a lui Bloch fiindu-ne necunoscută. Dar știam că birourile tatălui său se aflau în strada Blancs-Manteaux. „Oh! Ce culme a perversității, exclamă domnul de Charlus, părăsind a *si, in propriul său strigăt de ironică indignare, o satisfacție Profundă. Strada Blancs-Manteaux, repetă el, insistînd pe «ec'are silabă și rîzînd. Ce sacrilegiu! gîndiți-vă că aceste Albe lantii pîngărite de domnul Bloch erau cele ale fraților ęrșetori, ziși servitori ai Sfintei Fecioare, ce au fost așezați °lo de către sfîntul Ludovic. Și strada a aparținut întotdeauna tor ordine religioase. Profanarea este cu atît mai diabolică cu

463

cît la doi pași de strada Blancs-Manteaux există o stradă al cărei nume îmi scapă și care este pe de-a-ntregul cedată evreilor; firmele prăvăliilor sînt scrise cu litere ebraice, se află aici brutării ce scot azime, măcelării evreiești, este o adevărată *Judengasse* din Paris. Domnul de Rochegude numește această stradă ghetoul parizian. Domnul Bloch ar fi trebuit să locuiască aici. Firește," continuă el pe un ton destul de emfatic și de mîndru și, pentru a rosti acele păreri estetice dînd, printr-un răspuns pe care i-l adresa, fără voia lui, propria-i ereditate, o înfățișare de bătrîn mușchetar al lui Ludovic al XIII-lea chipului său înălțat și înclinat spre spate, „nu mă ocup de toate acestea decît din punct de vedere artistic. Politica nu mă interesează și nu pot condamna în bloc, de vreme ce tot vorbim de Bloch, o națiune ce numără printre copiii ei iluștri pe Spinoza⁶⁴⁴. Și-l admir prea mult pe Rembrandt pentru a nu ști ce frumusețe se poate extrage din frecventarea sinagogii⁶⁴⁵. Dar un ghetou este cu atît mai frumos cu cît este mai omogen și mai complet. Fii sigur de altfel, într-atît instinctul practic și lăcomia se amestecă în cazul acestui popor cu sadismul, că apropierea de strada ebraică despre îți vorbesc, comoditatea de a avea la îndemîină măcelăriile lui Israel l-au făcut pe prietenul dumitale să aleagă strada Blancs-Manteaux. Cît e de ciudat! De altfel cam pe acolo locuia un evreu bizar care pusese la fiert ostii, după care cred că l-au pus la fiert pe el însuși, ceea ce este încă și mai ciudat, de vreme ce pare să însemne că trupul unui evreu

poate valora cît și trupul bunului Dumnezeu. Poate că am putea aranja ceva cu prietenul dumitale ca să ne ducă să vedem biserica Blancs-Manteaux. Gîndește-te că acolo a fost depus trupul lui Ludovic de Orleans după ce a fost asasinat de către Ioan cel fără de Teamă care, din nefericire, nu ne-a eliberat de familia Orleans. Sînt de altfel în relații foarte bune cu vărul meu ducele de Chartres⁶⁴⁶, dar totuși e dintr-un neam de uzurpatori care l-au asasinat pe Ludovic al XVI-lea și i-au lipsit de tron pe Carol al X-lea și pe Henric al V-lea. De altfel au și cu cine să semene, avîndu-1 drept strămoș pe *Monsieur*, numit astfel fără îndoială pentru că era cea mai uimitoare dintre bătrînele doamne, și pe regent, și tot restul. Ce familie!" Acest discurs antievreiesc sau proebraic - după cum erai atent la exteriorul frazelor sau la intențiile pe care le ascundeau - fusese comic întrerupt pentru mine printr-o frază pe care mi-o șopti Morel și care l-ar fi făcut nefericit pe domnul de Charlus. Morel, care observase impresia produsă de Bloch, îmi mulțumea la ureche

464

că-i „făcusem vînt", adăugînd cînic: „Ar fi vrut să rămînă, numai din gelozie, ar fi vrut să-mi ia locul. Nu mă miră din partea unui evreu! - Am fi putut profita de această oprire care se prelungește, pentru a-i cere cîteva explicații rituale prietenului dumitale. Oare nu l-ai mai putea găsi? mă întrebă domnul de Charlus, cuprins de o îndoială neliniștită. - Nu, e cu neputință, a plecat cu trăsura și, de altfel, s-a supărat pe mine. - Îți mulțumesc, îți mulțumesc, îmi șopti Morel. - Asta nu-i un motiv, o trăsură poate fi' oricînd ajunsă din urmă, nimic nu te-ar împiedica să te urci într-un automobil", răspunse domnul de Charlus, ca un om obișnuit să i se îndeplinească toate voiele. Dar, observînd tăcerea mea: „Cum arată această trăsură mai mult sau mai puțin imaginară? îmi spuse el cu insolență și cu o ultimă speranță. - Este o trăsură deschisă și care trebuie să fi ajuns acum la castelul La Commanderie." În fața imposibilului, domnul de Charlus se resemna și încercă să glumească. „Înțeleg că au dat îndărăt în fața unui asemenea cupeu. În sfîrșit, ni se anunță că trenul pornește, și Saint-Loup ne părăsi. Dar acea zi a fost singura cînd, urcînd în vagonul nostru, m-a făcut să sufăr fără știrea lui, la gîndul că trebuia să-1 las o clipă singur cu Albertine pentru a-1 întovărăși pe Bloch. De celelalte dați prezența lui nu mă chinui. Căci Albertine, pentru a mă cruța de orice neliniște, se așeza, sub un pretext oarecare, astfel încît nu-1 putea atinge nici măcar fără voie pe Robert, aproape prea departe pentru a-i putea întinde mîna; întorcîndu-și privirea de la el, ea începea, de îndată ce el se afla de față, să stea de vorbă, ostentativ și aproape cu afectare, cu oricare dintre ceilalți călători, continuînd acest joc pînă cînd Saint-Loup pleca. Astfel, vizitele pe care ni le făcea el la Doncieres nepricinuindu-mi nici o suferință, ba chiar nestingherindu-mă deloc, ele nu constituiau o excepție printre celelalte care, toate, îmi făceau plăcere, aducîndu-mi oarecum omagiul și invitația aceluia țînut. Încă de la sfîrșitul verii, pe drumul nostru de la Balbec la Douville, cînd zăream în depărtare stația Saint-Pierre-des-Iles unde, seara, timp de o clipă, creasta falezelor scînteia, roză ca, sub apusul de soare, neaua de pe un munte, ea nu mă mai ducea cu gîndul (nu spun nici măcar la tristețea pe care vederea ciudatei ei apariții neașteptate mi-o pricinuiseră în prima seară, trezind în mine o atît de mare dorință de a lua wr trenul pentru Paris, în loc să-mi continui călătoria pînă la Balbec) la spectacolul pe care, dimineața, îl puteam avea de acolo, după cum îmi spusese Elstir, la ceasul de dinaintea

465

răsăritului de soare, cînd toate culorile curcubeului se răsfrîn» pe stînci, și cînd de ațitea ori îl trezise pe băiețașul care, timp de un an, îi servise drept model, căci îl pictase gol, pe nisip. Numele de Saint-Pierre-des-Iles îmi vestea

doar că în curînd se va ivi un bărbat de cincizeci de ani, ciudat, spiritual și fardat, cu care voi putea vorbi despre Chateaubriand și despre Balzac. Și acum, în cețurile serii, îndărătul acestei faleze de la Incarville care mă făcuse odinioară să visez atît de mult, vedeam, ca și cum gresia-i străveche devenise transparentă, frumoasa casă a unui unchi al domnului de Cambremer, în care știam că voi fi totdeauna bine primit dacă nu voiam să cinez la La Raspeliere sau să mă întorc la Balbec. Astfel, nu numai numele locurilor din acest ținut își pierduseră misterul începutului, dar și aceste locuri înseși. Numele golite pe jumătate de un mister pe care etimologia îl înlocuise printr-un raționament, mai coborîseră cu o treaptă. În întoarcerile noastre la Hermonville, la Saint-Vast, la Arembouville, în momentul cînd trenul se oprea, zăream umbre pe care nu le recunoșteam în prima clipă și pe care Brichtot, care nu vedea mai nimic, le-ar fi putut lua poate, în întuneric, drept fantomele lui Herimund, Wiscar și Herimbald. Dar ele se apropiu de vagon. Era doar domnul de Cambremer, certat de-a binelea cu soții Verdurin, ce-și conducea invitații și care, din partea mamei și a soției sale, venea să mă întrebe dacă nu voiam să mă „răpească” spre a mă ține cîteva zile la Feterne, unde aveau să vină o minunată muziciană, care îmi va cînta toată opera lui Gluck, și un jucător de șah vestit cu care voi face cîteva partide strașnice, ce nu le vor dăuna nici celor de pescuit și de iahting în golf, și nici chiar cinelor Verdurin, pentru care marchizul se angaja pe onoarea lui să mă „împrumute”, conducîndu-mă și venind să mă ia, pentru mai multă comoditate și, totodată, siguranță. „Dar nu pot să cred că e bine pentru dumneata să urci atît de sus. Știu că sora mea n-ar putea să suporte. S-ar întoarce într-un hal fără de hal. De altfel, nici acum nu se simte prea grozav... într-adevăr, ai avut o criză atît de puternică! Mîine cu greu o să te ții pe picioare!” și se zvîrcolea din tot trupul, nu cu 'răutate, ci pentru același motiv care-1 făcea să nu se poată opri” din rîs cînd vedea pe stradă un șchiop sau cînd vorbea cu un surd. „Și înainte de asta? Cum, de cincisprezece zile n-ai mai avut nici o criză? Știi că-i grozav! Ar trebui să vii să stai la Feterne, ai discuta cu sora mea despre sufocările pe care le ai •' La Incarville, marchizul de Montpeyroux care, neputînd să se

466

ducă la Feterne, căci fusese la vînătoare, venise „la tren” cu cizme și purtînd pălăria împodobită cu o-pană de fazan, spre a strînge mîna unor rude și mie cu același prilej, anunțîndu-i, pentru acea zi din săptămîină cînd nu mă va stingheri, vizita fiului său, mulțumindu-mi că-1 primesc și spunîndu-mi că va fi foarte fericit dacă l-aș convinge să citească din cînd în cînd cîte o carte; sau domnul de Crecy, venit să-și facă digestia, spunea el, fumîndu-și pipa, acceptînd una sau chiar mai multe țigări de foi, și care îmi zicea: „Ei bine! nu-mi spui în ce zi are loc noua noastră întîlnire și banchetul ce-i urmează? Nu avem nimic să ne spunem? Îngăduiește-mi să-ți amintesc că am lăsat neterminată discuția despre cele două familii de Montgommery. Trebuie să o terminăm. Mă bizui pe dumneata.” Alții veniseră doar ca să-și cumpere jurnalele. Și, de asemenea, mulți stăteau de vorbă cu noi, persoane pe care le-am bănuit totdeauna că nu se găseau pe peronul stației celei mai apropiate de micul lor castel decît pentru că nu aveau nimic altceva mai bun de făcut decît să se întîlnească pentru o clipă cu niște cunoștințe. De fapt, aceste opriri ale trenulețului constituiau un cadru de viață mondenă ca oricare altul. El însuși părea că este conștient de rolul ce-i” era hărăzit, căpătînd cu timpul un fel de amabilitate omenească: răbdător, docil, îi aștepta pe cei întîrziți atîta vreme cît era necesar, și chiar după ce plecase se oprea pentru a-i culege din drum pe cei care îi făceau semn; alergau atunci după el răsufliînd din greu, și începînd să-i semene, dar deosebindu-se totuși de el prin aceea că îl ajungeau din urmă gonind, în timp ce el nu mergea decît cu o înțeleaptă încetineală. Astfel, Hermonville, Arambouville, Incarville nu-mi mai

evocau nici măcar sălbatica măreție a cuceririi normande, după ce se lăsaseră cu totul despuiate de tristețea inexplicabilă în care le căzusem scăldate odinioară, în ceața serii. Doncieres! Pentru mine, chiar după ce-1 cunoscusem și mă treziseam din visul meu, rămăseseră multă vreme în acel nume străzi plăcut friguroase, vitrine luminate, păsări suculente! Doncieres! Acum nu mai era decît stația din care urca Morel; Egleville (*Aquilaevilla*⁶⁴⁷), cea unde ne aștepta de obicei prințesa iherbatoff; Maineville⁶⁴⁸, stația unde cobora Albertine în seriile nd era vreme frumoasă și cînd, nefiind prea obosită, avea*

îmi să mai stea încă puțin cu mine, căci dacă ar fi coborît la rville (*Paterni villa*), ar fi ajuns pe dată acasă, pe o potecă niptă. Nu numai că nu mai simțeam frica neliniștită a izolării

ci mă apăsase în prima seară, dar nici nu mă mai temeam că

;

467

o voi simți iar, sau că mă voi simți înstrăinat sau singur pe acest pămînt ce rodea nu numai castani, ci și prietenii care, de-a lungul întregului drum, alcătuiau un lung lanț, întrerupt precum cel al colinelor albastrii, ascunse uneori de muchii ascuțite ale stîncilor sau îndărătul teilor de pe șosea, dar trimițînd în întîmpinarea noastră, la fiecare oprire, cîte un amabil gentilom, care, cu o strîngere de mîină cordială, îmi întrerupea drumul, mă împiedica să simt cît e de lung, se oferea, la nevoie, să-1 continue alături de mine. Un altul va fi prezent în gara următoare, astfel încît șuieratul trenuleului nu ne silea să părăsim un prieten decît pentru a ne îngădui să regăsim alți prieteni. Între castelele cele mai puțin apropiate și calea ferată care mergea de-a lungul lor aproape în ritmul unei persoane ce umblă repede, distanța era atît de mică încît în clipa cînd, pe peron, în fața sălii de așteptare ne strigau proprietarii lor, am fi putut aproape crede că ei se aflau pe pragul ușii, la fereastra camerei lor, ca și cum micul drum departamental n-ar fi fost decît o stradă de provincie, iar castelul izolat doar o casă din oraș; și chiar în rarele stații unde nu auzeam nici un „bună seara”, tăcerea avea o plenitudine hrănitoare și calmantă, pentru că o știam alcătuită din somnul unor prieteni ce se culcaseră devreme în conacul apropiat, unde sosirea mea ar fi fost salutăată cu bucurie dacă i-aș fi trezit pentru a le cere să mă găzduiască. Nu numai că obișnuința ne umple în asemenea măsură timpul, încît nu ne mai rămîne, după cîteva luni, nici măcar o clipă liberă într-un oraș unde, la sosire, ziua ne pune la dispoziție cele douăsprezece ore ale ei, dar dacă una dintre ele, printr-o întîmplare, ar fi devenit liberă, n-aș mai fi avut ideea să o folosesc spre a vedea vreo biserică pentru care odinioară venisem la Balbec, și nici chiar să confrunt un peisaj pictat de Elstir cu schița pe care o văzusem la el, ci să mă duc să joc încă o partidă de șah la domnul Fe"re. Era degradanta influență, ca și farmecul pe care-1 avusese acest ținut al Balbecului, de a deveni pentru mine un adevărat loc plin de cunoștințe; dacă repartiția lor teritorială, însămintarea lor extensivă de-a lungul întregii coaste, în culturi diverse, confereau în mod obligatoriu vizitelor pe care li le făceam acestor diferiți prieteni forma călătoriei, ele restrîngeau totodată efectele călătoriei, care nu mai prezenta decît agrementul social al unui șir de vizite. Aceleași nume de locuri, atît de tulburătoare pentru mine odinioară încît simplul *Anuar al castelelor*⁴⁹, răsfoit la capitolul departamentul La Manche, îmi

468

pricinuia tot atîta emoție cît și Mersul trenurilor, îmi deveniseră atît de familiare, încît aș fi putut consulta însuși acest mirific Mers al trenurilor la pagina Balbec-Douville prin Doncieres, cu aceeași fericită liniște cu

care consulți un dicționar de adrese. În această vale prea socială de pereții căreia simțeau că se află agățată, vizibilă sau nu, o societate de prieteni numeroși, poeticul strigăt al serii nu mai era cel al bufniței sau al broaștei, ci acel „Ce mai faci?” al domnului de Criquetot-sau acel „Khaire”⁶⁵⁰ al lui Brichot. Atmosfera nu mai trezea neliniști și, încărcată de efluvii pur omenesti, putea fi ușor respirată, fiind chiar prea calmantă. Folosul pe care-l trăgeam era cel puțin acela că nu mai vedeam lucrurile decît din punct de vedere practic. Căsătoria cu Albertine îmi apărea ca o nebunie.

CAPITOLUL IV⁶⁵¹

Bruscă întoarcere către Albertine. - Nefericire la răsăritul soarelui. - Plec pe dată cu Albertine la Paris.

N

U AȘTEPTAM decît un prilej pentru ruptura definitivă. Și, într-o seară, cum mama pleca a doua zi la Combray, unde avea să stea la căpătîiul unei surori ale mamei sale, bolnave și pe moarte, lăsîndu-mă, pentru ca să profit, cum ar fi vrut bunica, de aerul mării, o anunțasem că eram irevocabil hotărît să nu mă căsătoresc cu Albertine și că foarte curînd voi înceta să o mai văd. Eram mulțumit că prin aceste cuvinte putusem să-i fac o bucurie mamei, în ajunul plecării ei. Ea nu-mi ascunsese că, într-adevăr, se bucura foarte mult. Trebuia totodată să am o explicație cu Albertine. Cum mă întorceam împreună cu ea de la La Raspeliere, fidelii coborînd din tren rînd pe rînd, unii la Saint-Mars-le-Vetu, alții la Saint-Pierre-des-Iles, alții la Doncieres, simțindu-mă cu totul fericit și desprins de ea, mă hotărîsem, acum că nu mai eram decît noi doi în vagon, să încep în sfîrșit acea discuție. Adevărul de altfel este că tînăra fată din Balbec pe care o iubeam, deși absentă în acel moment, ca și prietenele ei, dar care urma să se întoarcă (îmi plăcea să fiu cu toate, pentru că fiecare avea pentru mine, ca și în prima zi, ceva din esența celorlalte, era parcă dintr-o rasă aparte), era Andree. De vreme ce ea avea să vină din nou, după cîteva zile, la Balbec, desigur va vrea să mă vadă pe dată, și atunci, pentru a rămîne liber, a nu mă căsători cu ea dacă nu voiam pentru a putea merge la Veneția, dar totuși a o avea în tot acest răstimp doar pentru mine, mă voi folosi mijlocul de a nu părea că o caut prea mult și, încă de la sosirea ei, cînd vom sta de vorbă împreună, îi voi spune: „Ce păcat că nu neam întîlnit acum cîteva săptămîni! Te-aș fi iubit; dar acum inima mi-e dată. Totuși, nu-i nimic, "ne vom vedea adeseori, căci sînt trist din pricina celeilalte iubiri și o să mă ajuți să mă

consolez." Surîdeam în sinea mea gândindu-mă la această conversație, căci astfel îi voi da Andreei, iluzia că nu o iubeam cu adevărat; ea nu va fi obosită de prezența mea și eu voi pro-'-fiita cu bucurie și în deplină liniște de tandrețea ei. Dar toate acestea mă obligau cu atât mai mult să-i vorbesc în sfârșit cu seriozitate Albertinei, spre a nu mă purta nedelicat cu ea, și de vreme ce eram hotărât să mă consacru prietenei ei, trebuia ca ea să știe, ea, Albertine, că nu o iubesc. Trebuia să i-o spun pe dată, Andree putînd să vină de la o zi la alta. Dar cum ne apropiam de Parville, am simțit că nu vom avea timp în acea seară și că era mai bine să las pe a doua zi ceea ce acum era definitiv hotărât. M-am mulțumit deci să vorbesc cu ea despre cina noastră de la soții Verdurin. În clipa cînd își îmbrăca mantoul, trenul părăsind chiar atunci Iricarville, ultima stație înainte de Parville⁶⁵², ea îmi spuse: „Mîine mergem din nou la soții Verdurin, să nu uiți că trebuie să vii să mă iei." Nu m-am putut împiedica să-i răspund destul de sec: „Da, dacă nu cumva mă răzgîndesc și «las totul baltă», căci încep să găsesc că viața asta este cu totul stupidă. În orice caz, dacă mergem totuși, pentru ca să nu-mi pierd cu totul timpul la La Raspeliere, va trebui să mă gîndesc să o întreb pe doamna Verdurin ceva care mă va putea interesa mult, să fac din toate acestea un obiect de studiu, și totodată de plăcere, căci am avut parte de prea puține plăceri anul ăsta la Balbec. - Nu-i măgulitor pentru mine ce-mi spui, dar nu-ți port pică, pentru că simt că ești nervos. De ce plăcere e vorba? - O s-o rog pe doamna Verdurin să dea ordin să mi se cînte lucruri compuse de un muzician ale cărui opere ea le cunoaște foarte bine. Și eu cunosc una, dar se pare că exista și altele și aș avea nevoie să știu dacă a fost editată, dacă diferă de primele. - Despre ce muzician e vorba? - Draga mea, dacă îți voi zice că se numește Vinteuil, o să-ți spună, crezi tu, ceva?" Putem să fi rostogolit în capul nostru toate ideile posibile fără ca adevărul să se fi ivit vreodată, și iată cum, venind din afară, cînd te aștepti mai puțin, el ne înțepă îngrozitor și ne rănește pentru totdeauna. „Nici nu știi cît de tare mă distrez, 'mi răspunde Albertine în timp ce se ridică, trenul fiind pe cale de a se opri. Nu numai că asta îmi spune mult mai mult decît crezi, dar chiar și fără doamna Verdurin ți-aș putea procura toate informațiile pe care le vrei. Îți amintești că ți-am vorbit «spre o prietenă mai mare decît mine care mi-a fost ca o mamă fi ca o soră, și cu care mi-am petrecut la Trieste⁶⁵³ anii mei cei 'ai buni și pe care de altfel trebuie să o întîlnesc peste cîteva

săptămîni la Cherbourg, de unde vom călători împreună (este cam baroc, dar știi cît de mult îmi place marea), ei bine! această prietenă (oh! nu-i deloc genul de femeie la care te-ai putea gîndi!), ce lucru extraordinar, este tocmai cea mai bună prietenă a fetei acestui Vinteuil, și o cunosc aproape la fel de bine și pe fata lui Vinteuil. Spun totdeauna despre ele că sînt cele două surori mai mari ale mele. Îmi place să-ți arăt că micuța ta Albertine îți va putea fi de folos în privința acestor lucruri privitoare la muzica, despre care spui, și ai dreptate, că-mi sînt cu totul străine." La aceste cuvinte rostite de ea pe cînd intram în gara Parville, atât de departe de Combray și de Montjouvain, la atîta vreme după moartea lui Vinteuil, o imagine se zbuclia în inima mea, o imagine ținută în rezervă timp de atât de mulți ani, ÎHCît, chiar dacă aș fi putut ghici, înmagazinînd-o odinioară, că are o putere dăunătoare, aș fi crezut că o dată cu trecerea vremii, și-o pierduse cu totul; se păstrase vie în adîncul meu - ca Oreste, a cărui moarte fusese împiedicată de zei pentru ca în ziua hărăzită să se întoarcă în țara-sa spre a pedepsiuciderea lui Agamemnon⁶⁵⁴, - întru chinul meu, întru pedeapsa mea poate, cine știe? pentru că o lăsasem pe bunica să moară; ivindu-se dintr-o dată din adîncul nopții unde părea pentru totdeauna îngropată și lovind ca un

Răzbunător, spre a începe pentru mine o viață teribilă, meritată și nouă, poate și pentru a mă face să văd bine funestele consecințe pe care faptele rele le zămislesc la nesfârșit, nu numai pentru cei care le-au săvârșit, dar și pentru cei care nu au făcut decît să contemple un spectacol ciudat și amuzant, care, nu au crezut decît că asistă la el, ca mine, vai! în acel sfârșit de zi îndepărtat pe care mi l-am petrecut la Montjouvain, ascuns îndărătul unui tufiș, unde (ca atunci cînd ascultasem cu complezență povestirea iubirilor lui Swann) lăsasem în chip primejdios să se lărgească în mine calea funestă și merită a fi dureroasă a Cunoașterii. Și chiar în acel timp, am avut un sentiment aproape orgolios al mării mele dureri, un sentiment aproape de bucurie, cel al unui om pe care șocul ce-l primise îl săltase într-un punct în care nici un alt efort n-ar fi izbutit să-l urce. Albertine prietenă a domnișoarei Vinteuil și a prietenei sale, practicantă profesionistă a safismului, însemna, pe lîngă ceea ce îmi închipuisem eu pe cînd eram cuprins de cele mai mari îndoieli, ceea ce înseamnă un raport cu micul aparat acustic ce putea fi văzut la Expoziția din 1889⁶⁵⁵ și de la care abia se putea spera că va stabili o comunicare de la o casa la alta, tele-

472

fonul planînd asupra străzilor, orașelor, cîmpurilor, mărilor, legînd între ele țările. Aterizasem într-o *terra incognita* teribilă, în față mi se deschidea o fază nouă de nebănuite suferințe. Și totuși, chiar dacă acest potop al realității ne copleșește, deși uriaș pe lîngă timidele și infimele noastre presupunerii, era presimțit de ele. Fără îndoială, era ceva ca acel lucru pe care îl aflasem, ceva ca prietenia dintre Albertine și domnișoara Vinteuil, ceva pe care mintea mea nu ar fi știut să-l inventeze, dar pe care îl înțelegeam în mod obscur cînd mă simțeam atît de neliniștit văzînd-o pe Albertine alături de Andree. Adeseori doar numai din lipsă de spirit creator nu mergerh îndeajuns de departe în suferință. Și realitatea cea mai teribilă îți dăruiește, o dată cu suferința, bucuria unei frumoase descoperiri, pentru că nu face decît să dea o formă nouă și clară aceluia lucru ce ne obseda de multă vreme, fără să ne dăm pe deplin seama de el. Trenul se oprise la Parville și cum noi eram singurii călători, conductorul strigă cu o voce înmuiată de simțămîntul zădărniceii, din aceeași obișnuință care îl făcea totuși să-și îndeplinească de fiecare dată acea obligație și îi inspira totodată exactitatea și îndolența și, mai mult încă, din dorința de a dormi: „Parville!” Albertine, așezată în fața mea și văzînd că sosise la destinație, făcu. vreo cîțiva pași dinspre fundul vagonului unde ne aflam și deschise portiera. Dar această mișcare pe care o făcea astfel pentru a coborî, îmi sfîșia într-un chip greu de îndurat inima, ca și cum, împotriva poziției independente a trupului meu, poziție pe care, la doi pași de el, părea să o ocupe și cel al Albertinei, acea separație spațială, pe care un desenator veridic ar fi fost silit să o figureze între noi, nu era decît o aparență, și ca și cum, pentru cine ar fi vrut, conform realității adevărate, să redeseneze lucrurile, ar fi trebuit să o așeze acum pe Albertine nu la cîțiva pași distanță de mine, ci în mine. Ea îmi făcea atît de rău îndepărtîndu-se, încît, apucînd-o, am tras-o cu deznădejde de mîină, către mine. „Oare ar fi imposibil, am întrebat eu, să vii să te culci în seara asta la Balbec? - Nu. Dar pic de somn. - Mi-ai face un mare serviciu... - Atunci, fie, deși nu înțeleg; de ce nu mi-ai spus mai devreme? În sfîrșit, rămîn.” Mama dormea cînd, după ce am obținut pentru Albertine o cameră situată la un alt etaj, am intrat în cameră. M-am așezat lîngă fereastră, stăpînindu-mi hohotele de plîns pentru ca mama, care nu era despărțită de niine decît printr-un perete subțire, să nu mă audă. Nu mă gîndisem nici chiar să închid obloanele, căci la un moment dat,

473

ridicînd ochii, am văzut, în fața mea, pe cer, aceeași licărire de un roșu stins pe care o vedeai pe restaurantul din Rivebelle într-un tablou în care Elstir pictase un apus de soare⁶⁵⁶. Mi-am amintit cît de mult mă exaltase, cînd o văzusem din tren, în prima zi a sosirii mele la Balbec⁶⁵⁷, aceeași imagine a unei seri care nu vestește noaptea, ci o nouă zi. Dar nici o zi acum nu va mai fi pentru mine nouă, nu va mai" trezi în mine dorința unei fericiri necunoscute, ci-mi va prelungi doar suferințele, pînă cînd nu voi mai avea puterea să le îndur. Adevărul celor spuse mie de Cottard la cazinoul din Parville nu-mi mai lăsa nici o îndoială⁶⁵⁸. Lucrul de care mă temusem, pe care îl bănuisem vag de multă vreme ca privire la Albertine, acel lucru pe care instinctul meu îl deslușea în întreaga-i ființă, și pe care raționamentele mele, călăuzite de dorință, mă făcuseră treptat să-l neg, acel lucru era deci adevărat! Îndărătul Albertinei nu mai vedeam munții albaștri ai mării, ci camera de la Montjouvain, unde cădea în brațele domnișoarei Vinteuil cu acel rîs în care lăsa să se străvadă parcă sunetul necunoscut al plăcerii ei. Căci, Albertine fiind atît de frumoasă, cum aș fi putut crede că domnișoara Vinteuil, cu gusturile pe care le avea, nu i-ar fi cerut să i le satisfacă? Și, dovadă că Albertine nu fusese șocată și consimțise, ele nu se certaseră, ci intimitatea lor crescuse întruna. Iar acea mișcare grațioasă a Albertinei punîndu-și bărbia pe umărul Rosemondei, privind-o surîzînd și sărutînd-o pe gît, acea mișcare care îmi amintise de domnișoara Vinteuil și pentru interpretarea căreia ezitasem să admit că una și aceeași linie trasată de un gest rezulta cu necesitate dintr-o aceeași înclinare, cine știe dacă Albertine nu o învățase pur și simplu de la domnișoara Vinteuil? Treptat cerul stins se aprindea. Eu, care nu mă trezisem niciodată pînă atunci fără să surîd lucrurilor celor mai umile, ceștii cu cafea cu lapte, zgomotului ploii, vîietului vîntului, am simțit că ziua care se va ivi peste cîteva clipe, și toate zilele care vor veni după ea, nu-mi vor mai aduce niciodată speranța unei fericiri necunoscute, ci doar prelungirea martiriului meu. Țineam încă la viață; știam că nu mai aveam de, așteptat de la ea decît lucruri crude. Am alergat către ascensor, în ciuda orei nepotrivite, l-am sunat pe liftierul care făcea slujba de paznic de noapte și i-arn poruncit să se ducă la camera Albertinei, să-i spună că am să-i comunic ceva important și să o întrebe dacă poate să mă primească. „Domnișoara preferă să vină ea, îmi spuse el, întorpindu-se. Va fi aici peste, o clipă.” Și curînd, într-adevăr,

474

Albertine intră, îmbrăcată într-o rochie de casă. „Albertine”, i-am spus, vorbindu-i foarte în șoaptă și rugînd-o să nu înalțe vocea pentru a nu o trezi pe mama, de care nu eram despărțiți decît de acel perete a cărui subțirime, astăzi inoportună și care ne silea să șușotim, semăna odinioară, cînd intențiile bunicii se exprimau atît de bine prin el, cu un fel de muzică diafană, „mi-e rușine că te-am deranjat. Dar, ca să mă înțelegi, trebuie să-ți spun ceva ce nu știi. Cînd am venit aici, tocmai o părăsisem pe o femeie cu care trebuia să mă căsătoresc, care era gata să abandoneze totul pentru mie. Ea trebuia să plece într-o călătorie chiar în acea dimineață și de o săptămînă, zilnic, mă întrebam dacă voi avea curajul să nu-i telegrafiez că mă întorc. Am avut acest curaj, dar eram atît de nefericit, încît am crezut că mă voi sinucide. Iată de ce te-am întreat ieri seara dacă nu poți să vii să te culci la Balbec. Dacă ar fi trebuit să mor, mi-ar fi plăcut să-ți spun adio.” Și am lăsat să-mi curgă lacrimile pe care ficțiunea mea mi le adusese în ochi în chip firesc. „Dragul meu, dacă aș fi știut, mi-aș fi petrecut noaptea lîngă tine”, exclamă Albertine, în mintea căreia ideea că mă voi căsători poate cu acea femeie și că prilejul ca ea să facă o «frumoasă căsătorie» dispărea, nici măcar nu se ivi, ~într-atît era de sincer emoționată de o nefericire a căreia cauză, dar nu și realitate intensă, aș fi putut să i-o ascund. „De altfel, îmi spuse ea, ieri, în timpul drumului pe care l-am făcut la La Raspeliere, am

simțit că ești nervos și trist și mă temeam că ți s-a întâmplat ceva." În realitate, nefericirea mea nu începuse decât la Parville, și nervozitatea, cu totul diferită, dar pe care din fericire Albertine o confunda cu ea, venea din plictisul de a mai trăi încă vreo câteva zile alături de Albertine. Ea adăugă: „Nu te mai părăsesc, voi rămîne tot timpul aici." îmi oferea astfel - și numai ea putea să mi-1 ofere - sigurul leac împotriva otrăvii care mă ardea, omogen în raport cu aceasta, de altfel; unul blînd, cealaltă crudă, leac și durere erau în egală măsură derivate din Albertine. În acel moment, Albertine - boala mea - odihnindu-^se după ce îmi pricinuisese atîtea suferințe, mă lăsa ~ ea, Albertine, leacul meu - duios și iubitor ca un convalescent. Dar mă gîndeam că va pleca în curînd de la Balbec la Cherbouurg și de acolo la Trieste. Obiceiurile ei de altă dată vor renaște. Voiam înainte de orice s-o împiedic pe Albertine să ia vaporul, să încerc să o duc cu mine la Paris. Desigur, de la Paris, încă și mai ușor decât de la Balbec, ea va putea, dacă va vrea, să meargă la Trieste, dar la Paris vom mai vedea cum

475

stau lucrurile; poate că îi voi putea cere doamnei de Guermantes să o influențeze indirect pe prietena domnișoarei Vinteuil pentru ca să nu rămînă la Trieste, pentru a face să accepte o situație în altă parte, poate în slujba prințului de , pe care îl întîlnisem la doamna de Villeparisis și chiar și la doamna de Guermantes. Iar acesta, chiar dacă Albertine ar fi vrut să meargă la el să-și întîlnească prietena, ar fi putut, prevenit fiind de doamna de Guermantes, să le împiedice să se întîlnească. Desigur, mi-aș fi putut spune că la Paris, dacă Albertine avea într-adevăr asemenea gusturi, ea va găsi multe alte persoane cu care să și le satisfacă. Dar fiecare simțămînt de gelozie este specific și poartă pecetea făpturii - de data aceasta a prietenei domnișoarei Vinteuil - care l-a trezit. Marea mea preocupare rămînea prietena domnișoarei Vinteuil. Pasiunea misterioasă cu care mă gîndisem odinioară la Austria⁶⁵⁹, pentru că era țara de unde venea Albertine (unchiul ei fusese consilier de ambasadă aici), pentru că singularitatea ei geografică, rasa care locuia aici, monumentele, peisajele ei, eu puteam să le privesc ca într-un atlas, ca într-o colecție de cărți poștale ilustrate, în surîsul, în purtările Albertinei, acea pasiune misterioasă, eu o simțeam încă, dar, printr-o inversiune a semnelor, în domeniul ororii. Da, Albertine venea de-acolo. Acolo, în fiecare casă, ea era sigură că o va regăsi fie pe prietena domnișoarei Vinteuil, fie pe o alta. Deprinderile din copilărie vor renaște, ne vom reuni peste trei luni pentru Crăciun, apoi pentru întîii ianuarie, date care pentru mine erau triste în sine, datorită amintirii inconștiente a nefericirii pe care o simțeam cînd, odinioară, ele mă despărteau, în timpul vacanței de Anul Nou, de Gilberte⁶⁶⁰. După cîinele prelungite, după petrecerile de la miezul nopții, cînd toată lumea va fi bucuroasă, însuflețită, Albertine va avea, pentru prietenele ei de acolo, aceleași gesturi pe care văzusem că le are față de Andree, chiar dacă prietenia Albertinei față de ea era - cine știe? - nevinovată, aceleași gesturi poate pe care le avusese în fața mea, la Montjouvain, domnișoara Vinteuil urmărită de prietena ei. Domnișoarei Vinteuil, acum, în timp ce prietena ei o gîdila înainte de a se năpusti peste ea, îi dădeam chipul înflăcărat al Albertinei, al Albertinei pe care am auzit-o izbucnind, pe cînd fugea, pe cînd, apoi, se abandona în brațele celeilalte, în rîsul ei ciudat și profund. Ce putea fi, alături de- suferința pe care o simțeam, gelozia pe care o avusesem în ziua cînd Saint-Loup o întîlnise pe Albertine alături de mine la Doncieres și cînd ea cochetase

476

cu el? Sau cea pe care o simțisem gîndindu-mă din nou la inițiatorul necunoscut căruia îi datoram primele sărutări pe care ea mi le dăruise la

Paris, în ziua când aşteptam scrisoarea domnişoarei de Stermaria⁶⁶¹ ? Acea altă gelozie, provocată de Saint-Loup, de un tânăr bărbat oarecare, nu însemna nimic. În cazul ei aş fi putut cel mult să mă tem de un rival pe care aş fi încercat să-l înlătur. Dar acum rivalul nu mai era asemeni mie, armele lui erau diferite, eu nu puteam lupta pe acelaşi teren, nu-i puteam da Albertinei aceleaşi plăceri, şi nici chiar nu puteam să le înţeleg întru totul. În multe clipe din viaţa noastră, am fi în stare să ne dăm întreg viitorul în schimbul unei puteri neînsemnate în sine. Odinioară aş fi renunţat la toate bucuriile vieţii pentru a o cunoaşte pe doamna Blatin, pentru că ea era o prietenă a doamnei Swann⁶⁶². Astăzi, pentru ca Albertine să nu se ducă la Trieste, aş fi îndurat orice suferinţă şi, dacă nici asta nu ar fi fost de ajuns, aş fi făcut-o pe ea să sufere, aş fi izolat-o, aş fi închis-o, i-aş fi luat puţinii bani pe care îi avea pentru ca să nu-şi poată cumpăra biletul de călătorie. Aşa cum odinioară, când voiam să merg la Balbec, eram îndemnat să plec de dorinţa de a vedea o biserică persană, o furtună în zori, acum inima mea era sfîşiată când mă gîndeam că Albertine va merge poate la Trieste, de faptul că ea va petrece acolo noaptea de Crăciun cu prietena domnişoarei Vinteuil: căci imaginaţia, când îşi schimbă natura şi se transformă în sensibilitate, nu dispune totuşi de un număr mai mare de imagini simultane. Cum aş fi plîns, cuprins de o dulce bucurie, dacă mi s-ar fi spus că ea nu se găsea în acel moment la Cherbourg sau la Trieste, că nu putea deci să o vadă pe Albertine! Viaţa şi viitorul meu ar fi fost pe de-a-ntregul schimbate! Şi totuşi ştiam că această localizare a geloziei mele era arbitrară, că dacă Albertine avea asemenea gusturi, ea şi le putea satisface şi cu altele. De altfel, poate că dacă înseşi aceste fete ar fi putut-o întîlni altundeva, ele nu mi-ar fi chinuit într-atît sufletul. Căci acea atmosferă ostilă, inexplicabilă era exaltată de Trieste, de acea lume necunoscută unde simţeam că se complace Albertine, unde erau amintirile ei, prietenii, iubirile ei din -opilărie, atmosferă ce semăna cu aceea care urca-odinioară Pmă la camera mea din Combray, din sufrageria unde îi auzeam pe invitaţii străini stînd de vorbă şi rîzînd, în clinchetul ^mrculişelor, cu mama, care nu va veni să-mi spună bună-seara; ^{cu} aceea care umpluse pentru Swann locurile unde Odette îşi * caută seara plăceri de neînchipuit. Acum nu mă mai gîndeam la

477

Trieste ca la un ţinut minunat cu locuitori melancolici, cu apusuri aurii, cu dangăt trist de clopote, ci ca la o celate blestemată căreia aş fi vrut să-i dau foc pe loc, scoţînd-o din lumea reală. Acest oraş era împlîntat în inima mea ca un piron pe care-l simţeam întruna. Mă umplea de groază gîndul de a o lăsa pe Albertine să plece curînd la Cherbourg şi Trieste; şi chiar de a o lăsa să rămînă la Balbec. Căci acum, când revelaţia intimităţii prietenei mele cu domnişoara Vinteuil îmi dădea aproape o certitudine cu privire la gusturile ei, mi se părea că în toate clipele când Albertine nu era cu mine (şi timp de zile întregi, din cauza mătuşii ei, eu nu puteam să o văd), ea se dăruia verişoarelor lui Bloch, sau poate altora. Gîndul că în acea seară chiar ea le va putea vedea pe verişoarele lui Bloch, mă înnebunea. De aceea, după ce îmi spuse că timp de cîteva zile nu mă va părăsi, i-am răspuns: „Aş vrea să plec la Paris. Nu vrei să vii cu mine? Şi nu vrei să vii să locuieşti cîtva timp cu noi la Paris?”⁶⁶³ Trebuia să o împiedic cu orice preţ să fie singură, cel puţin timp de cîteva zile, să o am lîngă mine. pentru a fi sigur că nu o va putea întîlni pe prietena domnişoarei Vinteuil. Aceasta va însemna de fapt că ea va locui singură cu mine, căci mama, profitînd de o călătorie de inspecţie pe care urma să o facă tata, îşi impusese ca o datorie să asculte de voinţa bunicii, care dorea ca ea să se ducă timp de cîteva zile la Combray, la căpătîiul uneia dintre surorile bunicii. Mama nu-şi iubea mătuşa, pentru că ea nu fusese faţă de bunica, ce se arătase în schimb atît de iubitoare cu ea, ca o adevărată soră. Astfel, după ce au crescut, copiii îşi amintesc cu

ranchiună de cei care au fost răi cu ei. Dar mama, devenind asemenea bunicii, era incapabilă de ranchiună, viața mamei sale era pentru ea ca o neprihănită și inocentă copilărie, în care își căuta acele amintiri a căror dulceață sau amărăciune hotărau cum să se poarte cu unii și cu alții. Mătușa mea i-ar fi puzut da mamei cîteva neprețuite amănunte, dar acum ea le va obține cu greu, mătușa ei era foarte bolnavă (se spunea că suferă de un cancer), și ea se învinuia că nu se dusesse mai devreme, doar pentru că nu voise să-1 lase singur pe tata, găsind astfel un motiv mai mult să facă ceea ce mama ei ar fi făcut și cum se ducea la aniversarea tatălui bunicii, care fusese un tată atît de rău, spre a-i pune pe mormînt florile pe care le pune de obicei bunica, astfel, lîngă mormîntul ce urma să se întredeschidă, mama voia ță aducă blîndețe spuse pe care mătușa nu venise să i le dăruiască bunicii. în timp ce va fi la Combray, mama se va

478

ocupa de anumite lucrări pe care bunica le dorise totdeauna, dar numai dacă ar fi fost executate sub supravegherea fiicei sale. De aceea nu fuseseră încă începute, mama nevoind, cînd părăsise Parisul împreună cu tata, să-1 facă să simtă povara unei morți care îl mîhnea și pe el, dar care nu-1 putea îndurera cît o îndurera pe ea. „Ah! acum nu va fi cu putință, îmi răspunse Albertine. De altfel de ce vrei să te întorci atît de repede la Paris, de vreme ce acea doamnă a plecat? - Pentru că voi fi mai liniștit într-un loc unde am cunoscut-o, decît la Balbec, pe care ea nu l-a văzut niciodată și pe care am început să-1 urăsc.” Oare Albertine a înțeles mai tîrziu că cealaltă femeie nu exista, și că în acea noapte voisem cu adevărat să mor pentru că ea îmi dezvăluise cu nesăbuiță că era prietenă cu prietena domnișoarei Vinteuil? Poate. în anumite clipe mi se pare probabil, în orice caz, în acea dimineață ea a crezut că acea femeie exista cu adevărat. „Dar ar trebui să te căsătorești cu acea doamnă, îmi spuse ea, dragul meu, ai fi fericit, și cu siguranță că și ea ar fi fericită.” I-am răspuns că gîndul că aș putea-o face pe acea femeie fericită fusese cît pe ce să mă hotărască; nu demult, cînd moștenisem o mare avere care îmi va îngădui să-i ofer soției mele o viață de lux și de plăceri, fusesse cît pe ce să accept sacrificiul celei pe care o iubeam. Îmbătut de recunoștința pe care mi-o trezea drăgălășenia Albertinei atît de aproape de suferința atroce pe care mi-o pricinuisse, tot astfel cum i-ai făgădui o avere chelnerului care îți toarnă al șaselea pahar cu rachiu, i-âm spus că soția mea va avea un automobil, un iaht; că din acest punct de vedere, Albertinei plăcîndu-i atît de mult să meargă cu automobilul și cu iahtul, era păcat că nu pe ea o iubeam⁶⁶⁴; că i-aș- fi fost un soț desăvîrșit, dar că vom mai vedea, că vom putea poate să ne întîlnim în mod plăcut. Totuși, așa cum chiar cînd ești beat nu-i strigi pe trecători temîndu-te să nu fii văzut, am avut grijă să nu fac imprudența pe care aș fi săvîrșit-o pe vremea cînd o iubeam pe Gilberte, spunîndu-i că de fapt eu o iubeam pe ea, Albertine. „Vezi, era cit pe ce să mă căsătoresc cu ea. Totuși n-am îndrăznit să fac asta, n-aș. fi vrut să silesc o tînră femeie să trăiască lîngă un bărbat atît de bolnav și de plictisitor. - Dar ești nebun, oricine ar vrea să trăiască lîngă tine, nu vezi că toată lumea te caută? *~a doamna Verdurin nu se vorbește decît despre tine și, după -!te am auzit, și în societatea cea mai înaltă. Acea doamnă nu ~a purtat deloc bine cu tine, dacă te face să te îndoiești atît e mult de tine însuți. Văd acum ce fel de femeie este, o

479

femeie rea, o urăsc, ah! dacă aș fi fost în locul ei... - Nicidecum, se poartă cu mine foarte bine, prea bine chiar. Cît privește soții Verdurin și ceilalți, puțin îmi pasă. în afară de cea pe care o iubesc și la care de altfel am renunțat, nu țin decît la micuța mea Albertine, doar ea, fiind cu mine cît mai

mult timp - cel puțin în primele zile, am adăugat eu, pentru a nu o înspăimînta și a putea fi cît mai exigent în acele zile -, mă va putea controla puțin." Nu am făcut decît vag aluzie la posibilitatea unei căsătorii, spunînd totodată că ea nu era cu puțință pentru că firile noastre nu s-ar fi potrivit. Fără voia mea, urmărit fiind întruna în gelozia mea de amintirea relațiilor dintre Saint-Loup și Rachel și dintre Swann și Odette, eram prea înclinat să cred că, pentru că o iubeam, nu puteam fi iubit, și că doar interesul putea să o lege pe o femeie de mine. Fără îndoială că era o nebunie să o judeci pe Albertine după Odette și Rachel. Dar nu era vorba de ea, ci de mine; era vorba de sentimentele pe care le puteam inspira și pe care gelozia mea mă făcea să le nesocotesc. Și, din acea judecată, poate greșită, s-au născut neîndoielnic multe nefericiri care aveau să se năpustească asupra noastră. „Atunci refuzi invitația mea pentru Paris? - Mătușa mea nu ar vrea să plec chiar acum. De altfel, chiar dacă aș putea mai tîrziu, oare nu ar fi cam ciudat să mă instalez așa dintr-o dată la voi? La Paris se va ști că nu-ți sînt verișoară. - Vom spune că sîntem oarecum logodiți. Asta nu are nici o importanță, de vreme ce știi că nu este adevărat." Gîtul Albertinei, care ieșea în întregime din cămașă, era puternic, auriu, cu pielea zgrunțuroasă. L-am sărutat cu nevinovăția cu care aș fi sărutat-o pe mama, pentru a-mi potoli o durere de copil pe care atunci credeam că nu mi-o voi putea niciodată smulge din inimă. Albertine mă lăsă singur și se duse să se îmbrace. De altfel, devotamentul ei începea să devină șovăielnic; cu cîteva clipe mai înainte, îmi spusese că nu mă va părăsi zi și noapte. (Și simțeam că hotărîrea ei nu va dura, de vreme ce mă temeam că, dacă rămîneau la Balbec, ea le va întîlni chiar în acea seară, fără mine, pe verișoarele lui Bloch.) Or, ea îmi spusese chiar acum că vrea să treacă pe la Maineville și că se va întoarce să mă vadă în timpul după-amiezii. Nu se întorsese acasă în ajun, s-ar fi putut să-i fi sosit scrisori și, pe deasupra, mătușa ei era probabil neliniștită. Îi răspunsesem: „Dacă doar asta te preocupă, îl putem trimite pe liftier să-i spună mătușii tale că ești aici și să-ți aducă scrisorile." Dornică să se arate drăguță cu mine, dar contrariata

480

pentru că o silisem să se supună, ea își încruntă fruntea, apoi, pe dată, cu mare drăgălășenie, îmi spuse: „Foarte bine", și îl trimisese pe liftier. Albertine nu mă părăsise decît cu o clipă în urmă, cînd liftierul bătu ușor în ușă. Nu mă așteptam ca, în timp ce stăteam de vorbă cu Albertine, el să aibă timp să se ducă la Maineville și să se întoarcă. Venea să-mi spună că Albertine îi scrisese un bilețel mătușii ei și că ea putea, dacă voiam, să vină la Paris chiar în acea zi. Ea greșise de altfel spunîndu-i toate acestea cu voce tare căci, în ciuda orei matinale, directorul era acum la curent și, înnebunit, venea să mă întrebe dacă eram nemulțumit de ceva, dacă plecam cu adevărat, dacă nu aș putea aștepta cel puțin cîteva zile, vîntul fiind astăzi temător (de temut). Nu voiam să-i explic că vreau cu orice preț ca Albertine să nu mai fie la Balbec la ora cînd verișoarele lui Bloch își făceau plimbarea, mai ales că Andree, singura care ar fi putut-o ocroti, nu era aici, și că Balbec era ca acele locuri unde un bolnav care nu mai respiră este hotărît, chiar dacă va muri pe drum, să nu-și mai petreacă noaptea următoare. De altfel, trebuia să lupt împotriva unor rugăminți de același fel în hotel mai întîi, unde Mărie Ginește și Celeste Albaret aveau ochii roșii⁶⁶⁵. (Mărie, de altfel, plîngea în hohote, făcînd un zgomot de torent; Celeste, mai moale, o sfătuia să se liniștească; dar după ce Mărie spuse în șoaptă singura poezie pe care o știa: *Aici toți liliicii moi*⁶⁶⁶, Celeste nu-și mai putu stăpîni plînsul și o pînză de lacrimi i se răspîndi pe chipul liliachiu; cred, de altfel, că m-au uitat chiar din acea seară.) Apoi, în micul tren de interes local, deși îmi luasem toate precauțiile pentru a nu fi văzut, l-am întîlnit pe domnul de Cambremer care, văzîndu-mi cuferele, păli, căci se bizuia pe naine pentru petrecerea pe care o dădea peste două zile; mă exaspera vrînd să mă convingă că

sufocările mele erau legate de schimbarea vremii și că luna octombrie va fi foarte bună pentru sănătatea mea, și mă întrebă dacă nu puteam totuși să-mi „amîn plecarea cu opt zile”, cuvinte a căror prostie nu mă înfurie poate decît pentru că ceea ce îmi propunea îmi făcea rău. Și în timp ce-mi vorbea în vagon, la fiecare stație mă temeam să nu-l văd ivindu-se, mai teribil decît Herimbald sau Guiscard⁶⁶⁷, pe domnul de Crecy, implorîndu-mă să-l invit, sau lucru încă și mai de temut, pe doamna Verdurin, ținînd să-mi invite ea. Dar asta nu avea să se întîmple decît peste cîteva ore. Nu ajunseseam încă acolo. Pentru moment nu trebuia să mă frunt decît văicărilele deznădăjduite ale directorului. L-am

481

scos afară din cameră, căci mă temeam că, deși vorbea în șoaptă, o va trezi pe mama. Am rămas singur în cameră, chiar în acea cameră prea înaltă în care fusesem atît de nefericit cînd sosisem prima oară, în care mă gîndisem cu atîta iubire la domnișoara de Stermaria, pîndisem trecerea Albertinei și a prietenelor ei ca pe cea a unor păsări călătoare ce s-au oprit pe plajă, unde o posedasem cu atîta indiferență cînd trimisesem liftierul să o cheme, unde cunoscusem bunătatea bunicii, și unde apoi aflasem de moartea bunicii; eu deschiseseam prima oară acele obloane lîngă care cădea lumina dimineții, pentru a zări primii contraforți ai mării (acele obloane pe care le închideam din porunca Albertinei, căci ea nu voia să fim văzuți cînd ne sărutam). Luam mai bine cunoștința de propriile mele transformări, confruntîndu-le cu identitatea lucrurilor. Te obișnuiești totuși cu ele așa cum te obișnuiești cu niște ființe omenești și cînd, dintr-o dată, îți amintești semnificația diferită pe care au avut-o, apoi, cînd și-au pierdut orice semnificație, evenimentele atît de diferite de cele de astăzi pe care le-au străjuit, diversitatea actelor jucate sub același plafon, între aceleași biblioteci cu geamuri, schimbarea din inimă și din viață presupusă de acea diversitate pare încă sporită de permanența imuabilă a decorului, întărită de unitatea locului.

De două sau de trei ori, timp de o clipă, mi-a trecut prin minte gîndul că lumea în care se aflau acea cameră și acele biblioteci, și în care Albertine era atît de puțin lucru, era poate o lume intelectuală, care era singura realitate, iar durerea mea, ceva asemănător cu cea pe care ți-o dă lectura unui roman și din care doar un nebun ar putea face o nefericire durabilă și permanentă, și prelungindu-i-se în viață; că va fi poate de ajuns un mic act de voință pentru a ajunge la acea lume reală, a intra iar în ea depășindu-mi durerea ca pe un cerc de hîrtie pe care îl spargi, și pentru a nu-mi mai păsa de ceea ce făcuse Albertine, așa cum nu ne pasă de faptele eroinei imaginare dintr-un roman, după ce l-am citit. De altfel, amantele pe care le-am iubit cel mai mult nu au coincis niciodată cu iubirea mea pentru ele. Acea iubire era adevărată, de vreme ce subordonam totul faptului de a ne întîlni, de a le păstra doar pentru mine, de vreme ce plîngeam dacă într-o seară le așteptasem zadarnic, dar ele aveau mai curînd darul de a trezi acea iubire, de a o duce pînă la paroxism, fiind mai puțin imaginea ei. Cînd le vedeam, cînd le auzeam, nu găseam în ele nimic care să semene cu iubirea mea și care s-o poată explica. Totuși, singura mea bucurie era

482

șă le văd, singura mea neliniște era să le aștept. S-ar fi spus că o virtute ce nu avea nici o legătură cu ele le fusese încredințată de natură, și că această virtute, această putere aproape electrică avea asupra mea efectul de a-mi ațîța iubirea, adică de a-mi călăuzi toate faptele și de a-mi pricinui toate suferințele. Dar frumusețea, sau inteligența, sau bunătatea acestor femei nu aveau nici o legătură cu tot ce am spus. Ca de un curent electric care te

zguduie, am fost eu însumi zguduit de iubirile mele, le-am trăit, le-am simțit: niciodată n-am putut izbuti să le văd sau să le gîndesc. Chiar înclin să cred că în aceste iubiri (las la o parte plăcerea fizică ce le întovărășește de altfel de obicei, dar care nu este de ajuns pentru a le constitui), sub aparența femeii, noi ne adresăm, ca unor obscure divinități, acelor forțe invizibile ce o întovărășesc. Ne este necesară bunăvoința lor, căutăm să ajungem la ele, chiar dacă nu aflăm întru aceasta nici o plăcere concretă. Cu aceste zeițe ne pune în legătură femeia în timpul întâlnirii noastre cu ea, nefăcînd nimic altceva. Am făgăduit, ca pe niște ofrande, bijuterii, călătorii, am rostit formule de adorație și formule contrarii, care exprimă indiferența noastră. Am dispus de întreaga noastră putere pentru a obține o nouă întâlnire, dar care să ne fie acordată cu ușurință și plăcere. Oare ne-am da atîta osteneală doar pentru femeia însăși, dacă ea nu ar fi însoțită de acele forțe oculte, ne-am strădui oare atîta numai pentru, ea, despre care, după ce a plecat, nu am putea spune cum era îmbrăcată, căci ne dăm seama că nici măcar nu am privit-o?

Cît de înșelător este simțul vederii! Un trup omenesc, chiar iubit, cum era cel al Albertinei, ni se pare departe de noi și atunci cînd se află la cîtiva metri, la cîtiva centimetri. Și tot așa ni se pare și sufletul care sălășluiește în el. Dar e de ajuns ca locul acestui suflet în raport cu noi să se schimbe dintr-o dată și cu violență, arătîndu-ne că el iubește alte ființe și nu pe noi și, după bătăile inimii noastre înnebunite, simțim că făptura iubită se află nu la cîtiva pași de noi, ci chiar în noi. În noi, în regiuni mai mult sau mai puțin superficiale. Dar cuvintele: „Prietena aceasta este domnișoara Vinteuil” fuseseră acel „Sesam, deschide-te!” pe care aș fi fost incapabil să-l găsesc eu însumi ¹ care o introdusese pe Albertine în adîncurile inimii mele sfîșiate. Iar poarta care se închisese în urma ei, eu aș fi putut încerca timp de o sută de ani să o deschid iar, fără să știu cum.

Încetase să aud timp de o clipă acele cuvinte, pe cînd "libertine era lîngă mine. Sărutînd-o cum o sărutam pe mama la

Combray, pentru a-mi calma neliniștea, credeam aproape în nevinovăția Albertinei sau cel puțin nu mă gîndeam întruna la descoperirea pe care o făcusem cu privire la viciul ei, Dar acum, cînd eram singur, cuvintele răsuna din nou ca acele zgomote lăuntrice ale urechii pe care le auzi de îndată ce nu ți se-mai vorbește. Viciul său, acum, era pentru mine neîndoielnic. Lumina soarelui ce urma să răsară, modificînd lucrurile în jurul meu, mă făcu să iau din nou cunoștință, de parcă m-aș fi deplasat o clipă în raport cu ea, o cunoștință încă și mai crudă, de suferința mea. Nu văzusem niciodată începutul unei dimineți atît de frumoase și totodată atît de chinuitoare. Gîndindu-mă la toate peisajele indiferente ce aveau să se lumineze și care, încă în ajun, nu m-ar fi umplut decît de dorința de a le vizita, nu mi-am putut stăpîni un suspin cînd, printr-un gest de ofrandă săvîrșit mecanic și care îmi păru că simbolizează sîngerosul sacrificiu al oricărei bucurii pe care va trebui să-l fac, în fiecare dimineață, pînă la sfîrșitul vieții mele, reînnoire solemn celebrată odată cu fiecare răsărit de soare, a nefericirii mele zilnice și a sîngelui ce-mi țîșnea din rană, oul de aur al soarelui, parcă proiectat de ruptura de echilibru pe care avea să o aducă în clipa coagulării o schimbare de densitate, înconjurat de flăcări ca în tablouri, străpunse dintr-o dată perdeaua îndărătul căreia îl simțea fremătînd de cîteva clipe, gata să intre în scenă și să se înalțe, înecînd sub valuri de lumină purpură misterioasă și încremenită⁶⁶⁸. M-am auzit pe mine însumi plîngînd. Dar în acea clipă, împotriva oricărei așteptări, ușa se deschise, și în timp ce inima îmi bătea puternic, mi se păru că o văd pe bunica⁶⁶⁹ în fața mea, ca într-una din acele vedenii pe care le mai avusesem, dar numai în somn. Toate nu erau deci decît un vis? Vai! eram treaz de-a binelea. „Găsești că seamănă cu biata ta

bunică", îmi spuse mama - căci ea era - cu blîndețe, vrînd parcă să-mi liniștească spaima și întărind acea asemănare printr-un frumos surîs de mîndră modestie, care nu știuse niciodată ce-i cochetăria. Părul ei în dezordine, cu şuvițe cenușii pe care nu le ascunsese și care șerpuiau în jurul ochilor ei neliniștiți, pe lîngă obrajii ei îmbătrîniți, însăși rochia de casă a bunicii, pe care o purta, totul mă împiedicase, timp de o secundă, să o recunosc și mă silise să nu mai știu dacă dormeam sau dacă bunica înviase. Încă de multă vreme mama semăna mai mult cu bunica decît cu tînăra și vesela mamă pe care o știam din copilărie. Dar nu mă mai gîndisem la asta. Tot astfel, citind vreme îndelungată, distrat fiind, nu-fi dai seama

484

că vremea trece și, dintr-o dată, vezi în jurul tău soarele, ce trebuie în mod inevitabil să parcurgă aceleași faze, amintindu-ți întru totul de soarele ce lumina în ajun la aceeași oră, și trezind în jurul lui aceleași armonii, aceleași corespondente care pregătesc amurgul. Surîzînd, mama îrfli arată că greșesc, căci se bucura că seamănă atît de mult cu mama sa. „Am venit, îmi spuse mama, pentru că, în timp ce dormeam, mi s-a părut că aud plîngînd pe cineva. Asta m-a trezit. Dar cum de nu ești în pat? Și, ai ochii plini de lacrimi. Ce se întîmplă?” I-am luat capul în mîini: „Mamă, mă tem ca o să mă crezi foarte schimbător. Mai întîi vreau să-ți spun că ieri nu ți-am vorbit foarte frumos despre Albertine; tot ceea ce ți-am spus era nedrept. - Dar ce importanță are asta?” îmi spuse mama și, văzînd soarele care răsărea, surîse cu tristețe gîndindu-se la mama sa și, pentru ca să nu pierd roadele unui spectacol pe care bunica regreta că nu-l contemplan niciodată, îmi arată fereastra. Dar îndărătul plajei de la Balbec, îndărătul mării și răsăritului de soare pe care mi-l arăta mama, vedeam, cu o expresie de deznădejde ce nu-i scăpa, camera de la Montjouvain, unde Albertine, roză, cuibărită ca o pisică mare, cu nasul în vînt, luase locul prietenei domnișoarei Vinteuil, și spunea, hohotînd într-un rîs voluptuos: „Dacă sîntem văzute, o să ne fie cu atît mai bine. Eu să nu îndrăznesc să scuipe pe maimuțoiul ăsta bătrîn?” Vedeam această scenă îndărătul celei care se întindea peste fereastră și care nu era decît un vâl posac, suprapus peste cealaltă ca un reflex. Părea ea însăși aproape ireală, ca un peisaj pictat. În fața noastră, în locul unde înainta faleza din Parville, păduricea în care ne jucasem de-a veverița își cobora pînă la mare, sub luciul încă auriu al apei, tabloul frunzișului, ca în ceasul la care adeseori, către sfîrșitul zilei, cînd mă dusesem acolo să-mi fac siesta împreună cu Albertine, ne ridicasem văzînd cum coboară soarele. În învîlmășeala cețurilor nopții, care își tîrau încă zdrențele roz și albastre peste apele năpădite de sfărîmăturile sidefii ale zorilor, corăbii treceau, surîzînd în lumina oblică ce le îngălbenea pînzele și vîrfurile catargului, ca atunci cînd se întorc seara: scenă imaginară, tremurătoare și pustie, pură evocare a apusului, ce nu se întemeia, precum seara, pe înșiruirea ceasurilor zilei care eram obișnuit să le precedă, aeriană, intercalată, mai inconsistentă jncă decît imaginea oribilă de la Montjouvain, pe care nu izbutea să o anuleze, să o acopere, să o ascundă - poetică și vană imagine a amintirii și a visului. „Dar, dragul meu, îmi

485

zise mama, nu mi-ai spus nimic rău despre ea, mi-ai spus că te cam plictisește și că ești mulțumit că te-ai hotărît să nu te mai căsătorești cu ea. Asta nu-i un motiv să plîngi. Gîndește-te că mama ta pleacă astăzi și că va fi nenorocită știind că-și lasă iepurașul în asemenea hal. Mai ales că, bietul meu băiat, n-am timp să te consolez. Căci deși mi-am făcut bagajele, tot mai rămîn atîtea de dus la bun sfîrșit, - Dar nu-i vorba de asta.” Și atunci, calculînd viitorul, cumpănindu-mi bine voința, înțelegînd că o asemenea

iubire a Albertinei pentru prietena domnișoarei Vinteuil, iubire ce ținuse vreme atît de îndelungată, nu putuse fi inocentă, că Albertine fusese inițiată și, în ' măsura în care toate gesturile ei mi-o arătau, se născuse cu predispoziția aceluși viciu pe care neliniștile mele îl presimțiseră de atîtea ori, la care ea se dedase fără îndoială întruna (la care se deda poate în acea clipă, profitînd de faptul că nu sînt lîngă ea), i-am spus mamei, știind cît de mult o îndurerez, durere pe care ea nu mi-o arată și care se vădi doar în expresia preocupată și serioasă pe care o avea cînd cîntărea cum îmi face mai mult rău, supărîndu-mă sau punîndu-mi la încercare sănătatea, acea expresie pe care o avusese la Combray pentru prima oară cînd se resemnase să-și petreacă noaptea lîngă mine, acea expresie care, în clipa aceea, semăna nespuse de mult cu cea a bunicii cînd îmi îngăduia să beau coniac: „Știu cît de mult o să te mîhnesc. Mai întîi, în loc să rămîn aici,-cum voiai tu, voi pleca o dată cu tine. Dar asta nu-i încă nimic. Aici nu mă simt bine, prefer să mă întorc acasă. Dar ascultă-mă, și nu fi prea supărată. Uite: M-am înșelat, te-am înșelat fără voie ieri, m-am gîndit toată noaptea. Trebuie neapărat, și hai să hotărîm asta pe data, pentru că îmi dau bine seama acum, pentru că nu-mi voi mai schimba hotărîrea, și pentru că nu voi fi în stare să trăiesc altminteri, trebuie neapărat să mă căsătoresc cu Albertine."

NOTE ȘI COMENTARIILE

1. Ca și în volumele anterioare, urmăm în toate privințele - text, dispunere în părți, subtitluri, alineate, punctuația prin care sînt marcate diferitele niveluri și instanțe ale „dialogului” etc. - ediția publicată sub conducerea lui Jean-Yves Tadie, Paris, Gallimard, „Bibliothèque de la Pleiade”, voi. 3, 1988 (colaboratori: Antoine Compagnon și Pierre-Edmond Robert). Această ediție este și sursa noastră de informație cea mai importantă pentru notele ce urmează.
Ediția originală a volumului *Sodome et Gomonhe* /este datată 30 aprilie 1921 și e tipărită la Tipografia Louis Bellenand, pentru Editions de la Nouvelle Revue Française. Cartea are 282 pagini, dar numai ultimele 28 sînt ocupate de *Sodome et Gomonhe*, cea mai mare parte a volumului fiind consacrat titlului anterior, *Le Cote de Guermantes II*. Există un exemplar corectat de mîna lui Proust din cea de-a doua ediție - de fapt o . prelungire de tiraj la ediția originală -, dar intervențiile autorului sînt puține la număr și neimportante. Ediția Tadie a luat drept bază ediția originală (dar și manuscrisul - *Caietul I* din seria de douăzeci de caiete scrise în timpul Primului Război Mondial și cuprinzînd textul ciclului *À la recherche du temps perdu*, de la *Sodome et Gomonhe* și pînă la sfîrșit -, ori de cîte ori textul a fost incoerent din punct de vedere semantic etc), precum și una din cele două copii dactilografiate existente, corectată de Proust și adeseori mult diferită de manuscris, căruia i-a fost preferată.
668. Sumarul acesta - adaos manuscris la a doua copie dactilografia - tă - figurează și în *Prefața* lui Proust la *Tendres stocks* de Paul Morand, datînd din 1920!
669. Vers din *Mînia lui Samson*, poem din *Destinele* de Alfred de Vigny: „Bientôt se retirant dans un hideux royaume,/ La Femme aura Gomorrhe et l'Homme aura Sodome,/ Et, se jetant, de loin, un regard irrité,/ Les deux sexes mourront chacun de son cote” (v. 77-80, *Oeuvres complètes*, Bibliothèque de la Pleiade, t. I, 141). Același vers e citat de două ori în articolul *în legătură*

cu Baudelaire, scris în 1921 și publicat în *La Nouvelle Revue française* (iunie 1921). Titlul volumului, sumarul și epigraful

487

fac aluzie la cele două cetăți biblice a căror pedepsire este descrisă în Geneza, XVIII, 16 și XIX, 29. Dumnezeu a distrus cele două cetăți prin pucioasă și foc, spre a-i pedepsi pe locuitorii lor pentru moravurile lor sexuale, după ce trimisese doi îngeri să-i salveze pe cei căști.

670. Cf. *Guermantes II*.

671. Cf. *Guermantes II*.

6. Proust se inspiră din *Inteligența florilor* de Maeterlinck (Fasquelle, 1907) și din lucrările lui Darwin *Despre fecundarea orhideelor de către insecte și despre bunele rezultate ale încrucișării*, trad. franceză de F. Perolle, C. Reinwald, 1870; *Despre efectele fecundării încrucișate și despre fecundarea directă în regnul vegetal*, trad. franceză de C. Reinwald, 1877; *Despre diferitele forme ale florilor la plantele din aceeași specie*, trad. franceză de C. Reinwald, 1878. Toate informațiile lui Proust provin de fapt din prefața profesorului Amedee Coutance la cea de-a treia lucrare citată mai sus, unde acesta sugerează o comparație cu oamenii.

672. Asemenea comentarii ce se constituie într-o poietică/ poetică immanentă operei sînt frecvente la Proust. Orice domeniu, în aparență oricît de derizoriu, le poate suscita. Ele țin de însăși concepția analogică despre lume ce stă la originea creației proustiene.

673. Proust scrie totdeauna „orchydee”, și nu, conform grafiei recomandate de dicționare, „orchidee.”

674. Este probabil ca Proust să se fi gîndit aici la *Cvatuorurile* lui Beethoven sau la pasajele de tranziție care, în simfoniile aceluiași compozitor, pregătesc întoarcerea temei.

10. Într-o versiune inițială - ce poate fi descifrată sub o ștersătură din manuscris -, Jupien se numea „Borniche.” Cf. *Swann*.

675. Războiul burilor avusese loc în 1899-1902. Într-o primă versiune, Proust menționa și războiul din Mancuria. Cît privește lungile conversații cu Saint-Loup despre arta militară (ce pot fi citate și ca tot atîtea poietici/poetici ale operei de artă - cf. *supra*, nota 7), a se vedea *Guermantes I*.

676. Această precizare, adăugată pe a doua versiune dactilografiată și modificată pe exemplarul personal al lui Proust, permite speculații cu privire la vîrsta „naratorului.”

14. Proust se referă la o anecdotă privitoare la Neron, relatată de Emile Mâle în legătură cu influența *Legendei de aur* de Jacques de Voragine (aprox. 1229-1298) asupra iconografiei medievale. Neron „s-a căsătorit cu unul din sclavii săi eliberați, și vrea cu orice preț ca medicii să-1 facă să nască un copil; prin efectul unei băuturi magice, acesta a născut o broască, pe care a cres-

488

cut-o în palatul imperial” (*Arta religioasă din secolul al XIII-lea în Franța*, Ernest Leroux, 1898, p. 379; Proust a consultat frecvent această lucrare).

677. În manuscris exista un lung pasaj, absent din textul definitiv, în care era vorba despre legătura domnului de Charlus cu un vatman.

678. Aluzie la o poveste din *O mie și una de nopți*, „întîlnirile lui Al-Rașid pe podul din Bagdad.” în *Timpul regăsit*, naratorul însuși se compară cu legendarul calif. Există în opera lui Proust numeroase alte referințe la *O mie și una de nopți*.

679. Catedrala Sainte-Croix din Orleans este un edificiu gotic din secolele XVII și XVIII, terminat abia în 1829. Fleșa centrală, construită în 1858, este inspirată după cea a catedralei din

Amiens. •

680. Acest edificiu renesantist este numit astfel fără nici un temei istoric. E vorba de palatul Cabu unde, în 1885, a fost deschis un muzeu de istorie. Edificiul a ars în iunie 1940.
681. Aluzie probabilă la următorii papi din familia Medici: Leon al X-lea (papă de la 1513 la 1521); Clement al VH-lea (papă de la 1523 la 1534); Leon al XI-lea (papă în 1605). Domnul de Charlus este descendent al familiei Medici prin familia Bouillon. Cf. Willy Hachez, *în legătură cu papii înrudiți cu domnul de Charlus*, „Bulletin de la Societe des amis de Marcel Proust,” nr. XXXVII, 1987, p. 46.
20. Zeița Athena îl ocrotește pe Ulise în *Iliada*, precum și în *Odiseea*. În cântul XIII din *Odiseea*, i se dezvăluie ca fiind ea, după ce îi apăruse sub trăsăturile unui adolescent. Proust folosește grafia „Athene”, utilizată de Leconte de Lisle în traducerea *Imnurilor orfice* (Lemerre, 1869).
682. Daniel, V, 25: *Socotit, cîntărit, împărțit*. Amenințare profetică înscrisă pe zidurile sălii unde Baltazar, regentul Babiloniei, petrecea, făcînd orgii, în timp ce Cyrus pătrundea în cetate.
683. În prefața sa la *Corydon*, Gide îi va reproșa lui Proust teoria sa privitoare la bărbatul-femeie: „Anumite cărți - mai cu seamă cele ale lui Proust - au obișnuit publicul să se înspăimînte mai puțin și să îndrăznească a privi cu sînge rece ceea ce se prefăcea că ignoră sau prefera mai întîi să ignore. Mulți oameni își închipuie că suprimă ceea ce ignoră... Dar aceste cărți au contribuit mult totodată, mă tem, să dezorienteze opinia publică. Teoria bărbatului-femeie, așa-numita *Sexuelle Zwischenstufen* (trepte intermediare ale sexualității), lansată de doctorul Hirschfeld în Germania, cu mult timp înainte de război, și pe care Marcel Proust pare a o adopta, poate să nu fie falsă; dar ea nu explică și nu privește decît anumite cazuri de homosexualitate, cele de care eu nu mă ocup în această carte

489

- cazurile de inversiune, de efeminare, de sodomie” (*Corydon*, N.R.F., 1924, n.l., p.11).

684. Aluzie la Oscar Wilde (1856-1900), condamnat în 1895 la doi ani de muncă silnică, în urma unui proces de moravuri.
685. Vers din poemul lui Alfred de Vigny, *Mînia lui Samson* (cf. *supra*, nota 3).
686. Consacrîndu-se restaurării formelor muzicale ale trecutului, gregoriene și palestriniene, Schola cantorum a fost mai întîi o societate muzical-religioasă, întemeiată în 1894 de Charles Bordes: „les Chanteurs de Saint-Gervais.” Sub conducerea lui Vincent d'Indy, cu începere din 1896, Schola cantorum a devenit un conservator prestigios (într-un local din strada Saint-Jacques din Paris). Cîțiva din elevii săi sînt Georges Aurie, Arthur Honegger, Erik Satie.
26. Felix-Potin, 45-47, boulevard Malesherbes, magazin unde Celeste Albaret, slujnica lui Proust, își făcea cumpărăturile. Adeseori Proust recurge la acest amestec de ficțiune și date pozitive.
687. Proust scrie „Galathee”, ca și Gide în *Corydon*. Galatea este o nimfă marină pe care a iubit-o centaurul Polifem. S-ar părea că Proust se referă la tabloul lui Gustave Moreau, *Galatea dormind*, trimis de acesta la Salonul din 1880 (în manuscris există o aluzie, suprimată ulterior, la femeile din pictura lui Gustave Moreau și a lui Felicien Rops).
688. Imagine inspirată din *Inteligența florilor* de Maeterlinck (*ed. cit.*, p. 26).

- 689.În manuscris, Proust punea un semn de întrebare după „Saturn.”
Satelitul lui Saturn la care se referă este fără îndoială Titan
(descoperit în 1655). După cea mai veche tradiție astrologică,
inversiunea sexuală stă sub semnul lui Saturn însuși.
- 690.*Rob-Roy* este un roman de Walter Scott (1817). Eroul său, Rob-
Roy, brigand, este tatăl Dianei Vernon, care se va căsători cu
Francis Obaldistone.
- 691.În manuscris, descrierea tinereții i se aplică domnu
lui de Charlus.
- 692.Eroină legendară, ce apare în scrierile lui Petrarca, Boccaccio,
Perrault. Este simbolul virtuții conjugale, în virtutea încercărilor
la care i-a fost supusă fidelitatea față de soț.
33. Andromeda era fiica lui Cepheu, rege al Etiopiei, și al
Casiopeei. Regina lăudându-se că e mai frumoasă decât nimfele
Oceanului, Poseidon trimisese un monstru marin de care țara nu
putea să scape decât prin sacrificarea prințesei Andromeda. Când
sosi Perseu - și nu unul din Argonauți -, el o zări pe aceasta
înlănțuită de o stîncă și înălțându-și la cer ochii plini de lacrimi.
Obținu de la Cepheu făgăduința că, dacă va ucide monstrul, o

490

va primi pe Andromeda de nevastă. Perseu omorî monstrul (cu sabia cu care
tăiase capul Meduzei). Bolnav și izolat de lume, Proust se compara adeseori, în
scrisorile sale, cu Andromeda.

- 693.În *Marea* (1861) de Michelet există o frapantă descriere a
meduzei.
- 694.Proust s-a inspirat, pentru aceste detalii, din Ilia Metchnikoff,
Studii asupra naturii umane. Eseu de filosofie optimistă
(Masson, 1903, pp. 23-24).
- 695.Victor Hugo, *Vocile lăuntrice*, XI: „Puisqu'ici-bas toute âme/
Donne â quelqu'un/ Sa musique, sa flamme,/ Ou son parfum
(...)” Reynaldo Hahn, prietenul lui Proust, a compus prima sa
melodie pe versurile acestui poem, sub titlul *Reverie*. Proust o
evocă într-o scrisoare către Reynaldo Hahn (septembrie 1904).
- 696.Familiile din *J?omeo și Julieta* de Shakespeare.
- 697.Cf. prefața lui Coutance la *Despre diferitele forme de flori* de
Darwin, *ed. cit.*, p. XXV și urm. (cf. *supra*, nota 6).
- 698.Cf. prefața lui Coutance, *op. cit.*, p. XX și XXVIII.
- 699.*Ibidem*, p. XX.
- 700.A se vedea și *Guermantes II*. Amănuntele botanice au fost găsite
de Proust în *Inteligența florilor* de Maeterlinck, deja citată.
- 701.Cu privire la melc, cf. Remy de Gourmont, *Fizica amorului*.
Eseu despre instinctul sexual, Mercure de France, 1903, p. 140.
- 702.În *Banchetul* lui Platon (189d-191d), Aristofan explică formele
amorului printr-un mit al originii conform căruia, înainte ca
Zeus să-i fi tăiat în două, existau trei feluri de bărbați, unul
înzestrat cu două corpuri masculine, altul înzestrat cu două
corpuri feminine, și bărbatul-femeie sau androgenul. Din
momentul separării, fiecare este în căutarea jumătății sale, cu
care urmează să refacă unitatea dintîi. Ideea lui Darwin, pentru
care diviziunea sexelor a intervenit tîrziu în evoluția speciilor,
s-ar preta în același fel la justificarea inversiunii printr-un
„hermafroditism inițial”, făcînd din homosexualitatea lui
Legrandin, de exemplu, „un fel de întoarcere, deși printr-un
ocol, la natură” (cf. *Albertine a dispărut*). Critica a pus adeseori
în lumină faptul că Proust naturaliza și dezvinovățea astfel
inversiunea sexuală.
- 703.Cf. prefața lui Coutance la *Despre diferitele forme de flori* de
Darwin, *ed. cit.*, p. XXII.

704. Geneza, XIX, 1 și XVIII, 21. Proust rescrie cu dezinvoltură povestea distrugerii Sodomei, din care, conform Bibliei, nu a scăpat decât Lot.
705. îngerul cu „săbie arzătoare” nu apare în Geneză cu prilejul nimircirii Sodomei, ci atunci când Adam și Eva sînt izgoniți din paradis.

491

706. Geneza, XIX, 26: soția lui Lot a scăpat din Sodoma nimicită, dar fiindcă a privit în urmă, deși i se interzisese, a fost preschimbată într-o statuie de sare.
707. Geneza, XIII, 16. Cf. și Geneza, XXVIII, 14.
708. Scrierea textului *Sodoma și Gomora II* e cît se poate de laborioasă și complexă. Între manuscris și ediția originală există enorm de multe variante, descrise în ediția Pleiade pe care lucrăm, pp. 1291-1298. Ediția originală a apărut în trei volume la Editions de la Nouvelle Revue française, în mai 1992, fiind tipărită la Abbeville (Somme) de către F. Paillard.
709. În *Uuermantes*, către sfîrșit, apar deja îndoielile eroului cu privire la faptul de a fi fost sau nu invitat la serată. În manuscrisul *Sodoma și Gomora II*, descrierea începutului seratei era foarte diferită față de cel definitiv, din ediția originală.
710. Traseul acesta, după ediția Pleiade, este o aberație. Eroul, care locuiește în palatul* ducelui de Guermantes, în cartierul Saint-Germain, trebuie să meargă prin cu totul alte locuri spre a ajunge la palatul prințului de Guermantes, situat în strada Varenne. Într-o versiune anterioară, acesta era situat în strada Solferino, traseul fiind în acest caz posibil. Am dat această notă pentru a arăta în ce mod este făcută uneori exegeza proustiană. Deși sîntem în plină ficțiune, i se cere textului proustian să se conformeze normelor de exactitate la care se supune un ghid al Parisului.
711. Un duce de Chatellerauld apare în *Memoriile* lui Saint-Simon: Anne-Charles-Frederic de la Tremoille (1711-1759), făcut duce de Chatellerauld cu prilejul căsătoriei sale. Va deveni prinț de Talmond la moartea tatălui său, în 1739 (*Memorii*, Bibliotheque de la Pleiade, t. III, pp. 52-53).
712. După Maurice Sachs (*Sabatul*, Correâ, 1946, pp. 281-282), această întâmplare ar fi fost relatată de Albert Le Cuziat, fost servitor al prințului Constantin Radziwill (cf. și George Painter,

Marcel Proust, *Mercure de France*, 1966, t. II, p. 327).

713. Edouard Detaille (1848-1912), pictor francez, membru al Academiei, a participat la războiul din 1870 și s-a specializat în scene militare. Naționalist și antisemit, a făcut parte din Liga patriei franceze. În însemnarea din Caietul 61, în locul lui figura romancierul Bergotte, binecunoscutul personaj (*fictiv*) din *In căutarea timpului pierdut*.
714. *Visul*, tablou alegoric cu mesaj patriotic de Edouard Detaille, ce ia adus acestuia un premiu la Salonul din 1888. Astăzi se află la muzeul d'Orsay. Datorită unei gravuri realizate în mare tiraj, tabloul era foarte popular.

492

56. Există în *Swann* o descriere foarte asemănătoare cu aceasta, referitoare la momentul sosirii lui Swann la serata doamnei de Sainte-Euverte.
715. Thomas Henry Huxley (1825-1895), biolog, paleontolog, medic, profesor de anatomie comparată și de biologie, este autorul a numeroase lucrări ce vulgarizează doctrinele transformiste. Scriitorul Aldous Leonard Huxley, nepotul său, făcuse o cronică la *La umbra fetelor în floare* în *The Athenaeum* din 7 noiembrie 1919.
716. *Lacrimile sfântului Petru (...)*, stanțe dedicate lui Henric al II-lea, 1587, v. 238-240 (*Oeuvres*, Bibliothèque de la Pléiade, p. 14). E vorba de pruncii nevinovați uciși de Irod și primiți triumfal în ceruri.
59. „Le mal est sans espoir, aussi j'ai du le taire”, vers din *Sonet imitat din italiană* de Alexis Felix Arvers (1806-1850), apărut în *Clipele mele pierdute* (1833). Arvers a fost un dramaturg de mare succes. A scris, între 1835 și 1849, șaptesprezece piese de teatru, dintre care unele în colaborare cu Scribe. Totuși astăzi el este cunoscut doar prin acest sonet.
60. Ca, de exemplu, politețurile pe care le schimbă între ei Argan și Diafoirus, personaje din *Bolnavul închipuit* de Moliere (act II, scena V).
717. Cf. memorabila scenă a vizitei naratorului - ce-și însoțește aici bunica - la profesorul E^{xxx}.
718. Publicat între 1836 și 1885, acest cotidian a reapărut, cu orientare boulangistă, în 1888, și s-a menținut până în 1928. A mai existat și o a treia etapă: 1934-1935.
719. Cunoscuta piesă a lui Racine.
720. Bernhard, prinț von Biilow (1849-1929), om politic german, cancelar al Imperiului sub Wilhelm al II-lea (1900-1909), ambasador la Roma în 1915, se căsătorise în 1886 cu Măria Beccadelli. Și-a petrecut ultimii ani de viață la Roma, unde a și murit. Colina Pincio este un loc predilect pentru plimbare.
721. Aluzie la Maurice Paleologue (1859-1944), diplomat și scriitor francez. A deșus mărturie în procesele legate de Afacerea Dreyfus în 1899, ca membru al cabinetului ministrului de Afaceri externe. A fost ambasador la Petrograd (1914-1917). Membru al Academiei franceze (1928). Numele său era cel al unei ilustre familii bizantine, cunoscută încă din secolul al XI-lea, care a domnit pe tronul din Constantinople între 1261 și 1453, adică până la cucerirea orașului de către turci. După Andre de Fouquieres, familia sa, de origine bulgară, se numea de fapt Pollack și se stabilise în Constantinople, unde tatăl său își luase numele de Paleologue (*Cincizeci de ani de pașă*, Flore, 1951, p. 141).

493

722. Charlotte Elisabeth de Bavaria (1652-1722), fiica lui Carol-Ludovic, elector palatin, a fost a doua soție a lui Filip, duce de Orleans, fratele lui Ludovic al XIV-lea. Avînd într-adevăr o înfățișare masculină, această prințesă foarte cultivată a lăsat o corespondență plină de detalii cu privire la curtea de la Versailles și homosexualitatea marilor nobili. Scrisorile ei, traduse de G. Brunet sub titlul *Corespondență completă a doamnei ducese de Orléans, născută prințesă palatină* (Charpentier, 1857), au fost adeseori reeditate.
723. Prințul de Radolin (1841-1917) a fost ambasador al Germaniei la Paris (1901-1914).
724. Marchizul de La Tour du Pin-Gouvernet, precum și marchiza, născută Gabrielle de Clermont-Tonnerre, figurează în *Tout-Paris* din 1908, ca și contele de la Tour du Pin-Verclause și contesa, născută Marie-Louise de Chateaubriand.
725. Un de Brantes, Leon d'Albert, duce de Piney-Luxembourg, mort în 1630, apare în *Memoriile* lui Saint-Simon (*ed. cit.*, t. I, p. 59). Doamna de Brantes, și marchiza, născută de Cessac, marchizul de Brantes, și marchiza, născută Marguerite Schneider, figurează în *Tout-Paris* din 1908. Marchiza de Brantes, născută de Cessac, mătușa lui Montesquiou, este citată într-o pastişă după Saint-Simon.
726. Casa nobiliară Mecklembourg este citată de Saint-Simon, în persoana Elisabetei de Montmorency-Bouteville, ducesă de Châtillon, apoi de Mecklembourg. Marea ducesă Wladimir (1854-1920) era născută ducesă de Mecklembourg.
727. Referirile la cei doi pictori erau mult mai precise în manuscris.
728. Aluzie la corul din actul II al operei *Tannhäuser* de Wagner, care anunță sosirea cîntăreților ce vin să participe la turnirul cavalerilor.
729. Conform *Memoriilor* lui Saint-Simon (*ed. cit.*, t. V, pp. 783-785), familia de Souvre s-a stins o dată cu moartea doamnei de Louvois, în 1715.
730. În manuscrisul *Sodoma și Gomora I*, numele uitat era cel al Albertinei. Considerațiile acestea asupra memoriei și somnului pot fi apropiate de un text despre somn ce se inspiră din Bergson. Ele amintesc de o conferință a acestuia din 1912, *Sufletul și trupul*, publicată în 1919 în *Energia spirituală*, volum pe care Proust l-a consultat pentru reflecțiile sale asupra somnului.
731. O marchiză d'Arpajon este menționată în februarie 1911, în corespondența dintre Proust și Anna de Noailles (*Corespondență*, ed. Ph. Kolb, t. X, pp. 245 și 246). Marchizatul d'Arpajon aparținea casei de Noailles. În *Memoriile* lui Saint-Simon apare o marchiză d'Arpajon, precum și o ducesă, iar în

494

Scrisorile doamnei d'Arpajon este citată o ducesă d'Arpajon. În *Sodoma și Gomora*, doamna d'Arpajon este vicontesă sau contesă. În *Timpul regăsit* este menționată o marchiză d'Arpajon.

Toate aceste precizări privitoare la familiile nobiliare din note vor de fapt să pună în evidență două lucruri: adeseori Proust nu inventează nume și titluri, ci, dimpotrivă, le introduce pe cele reale în contextul său fictiv: printre sursele sale predilecte se află scriitorii ca Saint-Simon și doamna de Sevigne.

732. Doamna de Surgis se numea doamna de Blio în versiunea din 1912 (cf. Schița VI, p. 973, ed. Tadie). În manuscris găsim și numele de doamna de Turgis. E unul din nenumăratele exemple care arată cât de importantă era pentru Proust alegerea numelor personajelor sale, care implicau întotdeauna - mai cu seamă eufonic - raporturi analogice.

- 733.Referință mai precisă în manuscris. Poate fi o aluzie la portretul lui Robert de Montesquiou făcută de Whistler, *Arrangement'in Black and Gold* (1891), astăzi la Frick Collection din New York.
- 734.Crucea de Malta este o cruce de aur, siriălțuită cu alb. Panglica este neagră. Pata roșie e constituită de un scut smălțuit purtând armele ordinului: „de gueules â la croix latine d'argent.”
- 735.Cf. Evanghelia după Matei (X, 35-37) și **după** Luca (XIV, 26).
- 736.Boni de Castellane concepușe acest proiect pentru castelul său din Marais. Mai mulți duci d'Aiguillon apar în *Memoriile* lui Saint-Simon (*ed. cit.*, t. II, p. 544).
- 737.Descrierea acestei fîntîni arteziene este anunțată încă din *Guermantes II*. Ea pare inspirată de fîntîna arteziană din parcul Saint-Cloud, reprezentată de mai multe ori de Hubert Robert în tablourile sale.
- 738.Marele duce Wladimir (1847-1909), al doilea fiu al țarului Alexandru II și unchi al lui Nicolae II, a stat vreme îndelungată la Paris împreună cu soția sa, **Măria** Pavlovna, prietenă cu doamna de Chevigne”.
- 739.După Paul Morand, căruia Proust i le-âr fi spus, cuvintele acestea au fost rostite de marele duce Paul, fratele marelui duce Wladimir (cf. *supra*, nota 82), care ar fi aplaudat-o pe domnișoara Bartet, actrița, în acești termeni (George Painter, *Marcel Proust*, *ed. cit.*, t. II, p. 316).
- 740.Este o nouă aluzie la *Memoriile* lui Saint-Simon (*ed. cit.*, t. II, p. 13), pasajul acesta amintindu-1 pe unul din cele evocate de marele scriitor, în privința cadrului, dar și a personajului.
- 85.Helene de Montenegro (1872-1953), căsătorită în 1896 cu prințul de Napoli, devenit în 1900 rege al Italiei, sub numele de Victor Emmanuel al III-lea.

495

- 741.Acest personaj apare într-o versiune tîrzie a manuscrisului. Ambasadorul Turciei la Paris era, cu începere din 1895, Salih Munir Pașă (*Tout-Paris*, 1908).
- 742.Mitridate al VI-lea Eupator (cel Mare) (aprox. 132-63 a. Chr.), rege al Pontului. Se imunizase împotriva otrăvii, luînd zilnic mici cantități: Verbul (se) *mitridiser*, existent în dicționarele franceze, înseamnă a (se) imuniza împotriva otrăvii (la propriu, dar și - ca în textul lui Proust - la figurat).
88. Doamna Henry Standish (1848-1933), născută Helene de Perusse des Cars. Proust o cunoscuse în mai 1912.
89. Titlul de duce de Doudeauville aparținea uneia dintre cele trei ramuri ale casei de La Rochefoucauld. Ducele Sosthene de Doudeauville se căsătorise cu Yolande, prințesă de Polignac, decedată în 1855, și, a doua oară, cu Mărie, prințesă de Ligne, decedată în 1898.
- 743.Tablourile lui Tiepolo sînt una din obsesiile lui Proust. În *Prizoniera* va descrie rozul din pictura marelui italian (1696-1770).
- 744.Cf. și *Guermantes II*. Anecdota aceasta a fost - se pare - povestită de Montesquiou lui Proust și-1 are ca personaj real pe contele Aimery de La Rochefoucauld, care a refuzat să-și modifice programul serii, deși vărul său Gontran de Montesquiou era în agonie (cf. George Painter, *Marcel Proust*, *ed. cit.*, t. I, p. 208).
- 745.Ultima Montmorency - familie franceză dintre cele mai nobile și mai ilustre - a fost Anne, mama lui Adalbert de Talleyrand-Perigord, căruia Napoleon al III-lea i-a acordat titlul de duce de

- Montmorency în 1862, după moartea mamei sale.
746. Tema vocii ușor recunoscutibile a invertiților - loc comun al psihiatriei din secolul al XIX-lea (cf. Krafft-Ebing, *Psychopathia sexualis*, 1886) - este frecventă la Proust.
747. Citat din Racine (*Estera*, act I, scena I, v. 83), în versiune modificată. Începe aici o comparație - susținută de-a lungul întregului roman *Sodoma și Gomora* - între secretarii de ambasadă sau tinerii servitori de la Grand-Hotel și fecioarele din piesa lui Racine.
748. Contesa Blanche de Clermont-Tonnerre a dat la 4 iunie 1912 o serbare „persană”, al cărei decor reproducea zidurile palatului din Susa (străvechi oraș din Elam, capitală a Susianei și centru administrativ al imperiului ahemenizilor; astăzi face parte din Iran), descoperite de Dieulafoy.
749. *Estera*, act I, scena II, v. 122-124.
97. Referire la un personaj real, domnul de Wedel-Jarlsberg, ambasador al Norvegiei la Paris cu începere din 1906

496

- (*Corespondența*, ed. cit., t. X, p. 303; scrisoarea din iunie 1911 către Robert de Billy).
750. Citat modificat din *Estera* de Racine, act I, scena I, v. 101-106.
751. Citat modificat din *Estera* de Racine, act I, scena I, v. 90 și 92.
752. Referire la scriitorul Gabriele d'Annunzio (1863-1938).
753. Alexandru Pavlovici Isvolski (1856-1919), ambasadorul Rusiei la Paris (1910-1917).
754. Datele reale arată că această coexistență a scriitorului norvegian (1828-1906) și a lui Isvolski (cf. *supta*, nota 101) în conversația doamnei Timoleon d'Amoncourt este neverosimilă.
755. Marele premiu al Parisului se dispută la Longchamp, la cinci sprezece zile după disputarea premiului Jockey-Club, ce are loc la Chantilly, cu începere din 1863.
104. Referire la soția baronului Alphonse de Rothschild (1827-1905), regent al băncii Franței, președinte al Consiliului Căilor ferate din Nord, membru al Academiei Artelor Frumoase.
105. Ducesa de La Tremoille, născută Marguerite Duchâtel, soția lui Charles, duce de La Tremoille (1838-1911), erudit.
106. Prințesa de Sagan, născută Jeanne-Marguerite Seilliere, s-a căsătorit în 1858 cu Charles Guillaume Boson de Talleyrand-Perigord (1832-1910), cunoscut sub numele de prinț de Sagan. Trecea drept arbitru elegant. Unul din nepoții săi era Boni de Castellane, prieten cu Proust.
756. Baronul Maurice de Hirsch de Gereuth (1831-1896), om de finanțe bavarez de origine israelită. S-a îmbogățit în afaceri cu Căile ferate și și-a consacrat averea unor fundații caritabile și ajutându-i pe evreii persecutați.
757. Referirea apare și în *Guermites II*. Ducele Charles Ferdinand de Berry (1778-1820), evocat în *Memoriile* doamnei de Boigne (una din lecturile predilecte ale lui Proust), mort asasinat.
758. Jean de Monaldeschi, favorit al Cristinei de Suedia, a fost asasinat din ordinul acestei regine la Fontainebleau, în 1657.
759. Într-o primă versiune, doamna de Sainte-Euverte se numea doamna d'Ordener sau, de asemenea, doamna d'Arbance.
760. Cf. Juvenal, *Satire*, X, 78-81. Locuțiunea *panem et circenses*, ca și majoritatea citatelor latine din opera lui Proust, figurează în paginile roz din *Petit Larousse* (1907, ed. 18).
761. E probabil vorba de Anne de Rochechouart-Mortemart (1847-1933), văduva lui Emmanuel de Crussol (al treisprezecilea duce d'Uzes, mort în 1878), romancieră, poeză, sculptoriță, mare sportivă și feministă. Sau poate de tânăra ducesă d'Uzes,

- născută Therese de Luynes, soția lui Ludovic, duce d'Uzes.
 H3. Cf. *supra*, nota 105.
 114. Casa nobiliară de Durfort este prezentă în *Memoriile* lui Saint-Simon. Mai mulți Durfort figurează în *Tout-Paris*.

497

115. În *Memoriile* doamnei de Boigne (ed. Jean-Claude Berchet, *Mercure de France*, 1971, t. II, p. 7) există un pasaj unde aceasta arată că, în timpul Restaurației, când seratele sale erau foarte la modă, își invita oaspeții verbal, în funcție de întâlniri întâmplătoare, dar și de o selecție strictă.
 762. Contesa Edmond de Pourtales, născută Melanie de Bussiere. Apare și în *Guermantes II*. De origine franceză, dar de religie protestantă, această străveche familie emigrase din Franța după revocarea Edictului din Nantes.
 763. Colegiu ecleziastic, instituit în Rusia de Petru cel Mare (1721). A fost desființat în 1917.
 764. Mănăstirea Oratoriului (din Paris, str. Rivoli nr. 145) a fost consacrată de către Napoleon, în 1811, cultului protestant.
 765. Sau mai curînd a bătrînei doamne de Chanlivault, conform logicii desfășurate în context.
 766. Joseph de Riquet, prinț de Chimay și de Caraman (1836-1892), ministru al Afacerilor externe în Belgia, căsătorit cu Marie de Montesquiou-Fezensac. Fiica lor cea mai mare era contesa Greffulhe, de care va fi vorba aici.
 767. Cf. *Swann*. Facem toate aceste trimiteri la volumele anterioare și posterioare pentru a pune în lumină și sub acest raport coerența construcției ansamblului.
 768. Portretele burgmestrului și soției sale fac parte din colecția Six din Amsterdam.
 123. Citat din *Eneida* de Vergiliu, cartea II, v. 65-66. Expresia figurează în paginile roz din *Petit Larousse* (1907, ed. 18): „După unul singur, învățați să-i cunoașteți pe toți ceilalți.” Referire la perfidul grec Sinon, care i-a convins pe troieni să introducă în cetate calul de lemn.
 769. Proust a cunoscut-o pe fiica naturală a ultimului prinț domnitor peste ducatul Parma.
 770. Proust se referă aici la o afacere de moștenire care a dat loc la mai multe procese, cu începere din vremea Restaurației,
 126. Proust a cunoscut un marchiz de Lubersac, antidreyfusard pătimaș (George Painter, ^ op. cit, t. I, pp. 298 și 314), precum ^ și „două tinere doamne Lubersac” (*Corespondență*, ed. cit., t. VII, p. 149, scrisoarea din iunie 1908 către Louis d'Albufera).
 771. Chaiies-Victor Prevot, viconte d'Arlincourt (1789-1856), scriitor francez. După Revoluția din Iulie, a scris romane istorice, de fapt pamflete împotriva noului regim. Este și autorul unei tragedii, *Asediul Parisului* (1826).
 772. Loisa Puget (1810-1889), poetă și muziciană franceză. ; Vreemea vicontelui d'Arlincourt și a Loi'sei Puget" este perioada Monarhiei din Iulie.

498

773. În romanul lui Proust, familia Guermantes e înrudită cu familia La Rochefoucauld. Ducele de La Rochefoucauld, pretins bunic (din partea mamei) al lui Saint-Loup, ar putea fi tatăl lui Aimery de La Rochefoucauld, unul dintre modelele ce i-au servit lui Proust pentru personajul prințului de Guermantes.
 774. Un anume Marcel Herwegh, muzician, figurează în *Tout-Paris*

- din 1908.
775. Vitraliile bisericii din Montfort-l'Amaury sînt celebre pentru frumusețea lor. Printre ele se remarcă în mod special cel ce reprezintă un miracol al sfintei Elisabeta de Ungaria.
776. în italiană: „cimitir.” Cel mai cunoscut este *Camposanto monumentale* din Pisa, cuprinzînd fresce celebre, începute în 1360 și continuate în următoarele două secole. Ducesa de Guermantes face aluzie la trei fresce pictate de un maestru necunoscut: „Triumful morții”, „Judecata din urmă” și „Infernul.”
133. Pentru comparația mitologică a celor doi fii ai doamnei de Surgis cu copiii lui Jupiter, Proust s-a documentat cu minuție, cerînd date precise lui Albert Thibaudet etc. (cf. *Corespondența*).
777. Contele d'Aumale a trecut, prin căsătorie, în familia d'Harcourt, în 1340. în 1417, Mane d'Harcourt s-a căsătorit cu Antoine de Lorraine. Comitatul a fost înălțat la rangul de ducat în 1547, de către regele Henric al II-lea, în favoarea lui François de Lorraine, duce de Guise.
778. Frază imitată după *Teogonia* lui Hesiod în traducerea lui Leconte de Lisle, urmată de *Imnurile orfice* (Lemerre, 1869).
779. Două citate foarte cunoscute. Primul, din Lucrețiu, *De natura rerum*, cartea II, v. 1-2; cel de-al doilea reproduce esențialul din cuvintele rostite de preot în Ziua Cenușii, în amintirea cuvintelor rostite de Dumnezeu către Adam după ce acesta păcătuisese. Citatul din Lucrețiu, împreună cu contextul cîre-i dă un sens, este, în traducere: „Ce bine-i cînd pe-ntinsa mare e furtună, să privești, de pe mal, primejdiile-n care se zbate altul.” Citatul al doilea, de asemenea în traducere și pus în context, înseamnă: „Amintește-ți, omule, căci țărîna ești, și în țărîna te vei întoarce” (Geneza, III, 19).
780. Dinastia Valois a domnit în Franța între 1328-1589.
781. Este singura aluzie din roman la faptul că soția domnului de Charlus este din familia Bourbon. Cît privește adevăratul cult pe care acesta i-l consacră, cf. *Guermantes II*.
782. Cf. *La umbra fetelor în floare*.
140. Orgeville (Eure), avînd la origine termenul de *Otgerivilla*, „domeniul lui Otger”, după Hippolyte Cocheris, *Originea și formarea numelor de locuri*, ed. cit., p. 171.

499

783. în cartea citată în nota precedentă, originea denumirii „Croix-l'Eveque” este cea de „Crux episcopi”, dată unei cruci ridicate pe locul unde a murit subit episcopul de Lisieux (*Originea și formarea numelor de locuri*, ed. cit., p. 166).
784. Acest personaj, cu totul secundar în ultima versiune a romanului, ocupa un toc important în prima. Numele Putbus figurează în *Almanahul Gotha* (ed. din 1908), ca fiind cel al unei familii cunoscute încă din secolul al XII-lea.
785. Gustave Jacquet (1846-1909), discipol al lui Bouguereau, este un cunoscut portretist „monden” (a pictat portretul ducesei d'Uzes, al contesei de Maigret etc).
786. *DerNeffe als Onkels* („Nepotul luat drept unchi”, 1803), comedie în trei acte de Schiller, adaptare în proză a unei piese de Louis-Benoît Picard (1769-1828), inspirată din *Menechmii*, 1705, piesă de Jean-Francois Regnard. Piesa lui Schiller a fost publicată de mai multe ori în Franța, sub titlul *Oncle et neveu*.
787. Tipul de frumusețe la care se referea aici Proust este cel atribuit de epoca sa femeilor pictate de Giorgione, al căror model este cel reprezentat de cele două personaje feminine din *Concertul*

- cîmpenesesc (Muzeul Luvru). Astăzi există istorici ai artei care atribuie tabloul lui Tițian sau presupun că a fost început de Giorgione și terminat de Tițian.
788. Citat modificat din *Femeile savante* de Moliere, act I, scena III, v. 244,
789. Roman de Balzac (1838), aparținând seriei *Scene din viața de provincie (Comedia umana)*. Personajul la care se face aici referință se numește Victurnien d'Esgrignon. Tânăr și frumos, cade victimă unor intrigi feminine când ajunge la Paris (venind din provincie).
790. Emile Loubet (1838-1929), om politic francez. A fost președinte al Republicii (1899-1906). Pronunțându-se pentru revizuirea procesului Dreyfus, cade victimă unor manevre antidreyfusarde. Când Dreyfus a fost din nou condamnat (la Rennes, în 1899), Loubet l-a grațiat.
791. Referire probabilă la prințul Edmond de Polignac și la contele Robert de Montesquiou.
150. Diatriba lui Charlus împotriva doamnei de Sainte-Euverte (Mathilde See) este reproducerea fidelă a unei diatribe a lui Montesquiou, prietenul lui Proust (cf. Jean Cocteau, *Trecutul definit*, Gallimard, 1983, 1.1, p. 271).
151. Citat din *Descompuneri. Poeme decadente de Adore Floupette* (1885), parodie a poeziei simboliste de Gabriel Vicaire și Henri Beauclair. Versurile („Ah! verte, combien verte, / Etait mon âme ce jour-là!”) aparțin poemului *Simfonie în verde minor*.

500

792. Aluzie la *Imnurile orfice* în traducerea lui Leconte de Lisle (Lemerre, 1869), XXXI, unde zeița apare și ca divinitate „sportivă” și „hipică.”
793. Primul landgrav de Hesse din familia Hesse-Darmstadt care a purtat titlul de mare duce a fost Ludovic al X-lea (1790-1830), aliat cu Napoleon I. Când are loc Afacerea Dreyfus, marele duce de Hesse era Ernest Ludwig.
794. Gustav (1858-1950), fiul cel mai mare al regelui Oscar al II-lea și al Sofiei de Nassau.
795. Eugenie de Montijo de Guzman (1826-1920), care se căsătorise cu Napoleon al III-lea în 1853, a fost o înfocată apărătoare a cauzei **lui** Dreyfus.
796. După Cocheris, *Originea și formarea numelor de locuri*, ed. cit., în Evul mediu toate titlurile demnităților ecleziastice sau laice intră în compunerea numelor de locuri.
797. *Le Demon de la perversite* este titlul primei povestiri din *Noi întâmplări extraordinare* de Edgar Poe, în traducerea lui Baudelaire.
798. Marie-Anne de Mailly, marchiză de La Tournelle și ducesă de Châteauroux (1717-1744). Văduvă în 1740, a fost timp de doi ani metresa lui Ludovic al XIV-lea. Jean-Marc Nattier (1685-1766), pictor oficial al cuștii, i-a făcut câteva portrete.
799. Toate aceste detalii referitoare la procesul Dreyfus sînt încă și mai explicite și numeroase în *Gueimantes*.
800. Acest cotidian (1836-1917) a luptat pentru revizuirea procesului lui Dreyfus.
801. Principalul colaborator al acestui cotidian dreyfusard (fondat în 1897) era Clemenceau. Aici și-a publicat Zola faimosul text *Acuz* (13 ianuarie 1898).
802. Cf. *supra*, nota 153.
803. Prințesa Henri de Ligne, născută Marguerite de Talleyrand-Perigord, prințesa Louis de Ligne, născută Diane de Cosse-Brissac, figurează în *Tout-Paris* din 1908.

804. Cf. și *Guermantes II*. Prințul Louis de La Tremoille de Tarente și prințesa, născută Pillet-Will, figurează în *Tout-Paris* din 1908.
805. În *Memoriile* lui Saint-Simon (*ed. cit*, t. I, pp. 508-522) apare o faimoasă doamnă de Chevreuse: Marie de Rohan-Montbazon (1600-1679), soția conetabilului de Luynes și apoi a lui Claude de Lorraine, duce de Chevreuse. Este celebră prin viața ei romanescă, plină de aventuri amoroase și intrigi politice.
166. Prințesa d'Arenberg figurează în *Tout-Paris* din 1908, ca și prințesa Pierre d'Arenberg, născută de Gramont. Prințul Auguste d'Arenberg, membru al Academiei, era președintele Companiei universale a Canalului de Suez.

501

806. Modelul care i-a servit lui Proust aici pentru prințul și prințesa de Guermantes este probabil cuplul domnul și doamna de Greffulhe (cf. George Painter, *op. cit*, t. I, p. 3.15). Pentru abatele Poire, modelul probabil ar fi abatele Mugnier (1853-1944), care l-a cunoscut pe Proust spre sfârșitul vieții acestuia.
807. Cf. *supra*, nota 159.
808. Cf. și *Swann*. Charles Haas, din a cărui viață Proust s-a inspirat pentru personajul său Swann, a luptat pe front în 1870 împotriva prusacilor, iar în septembrie 1898 a refuzat să semneze petiția referitoare la Picquart.
809. Dreyfus a fost reabilitat în 1906. Picquart, reformat cu începere din 1898, a fost reintegrat în armată în 1906 și numit ministru de Război în guvernul Clemenceau (1906-1909). Charles Haas a murit în 1902.
171. Marchizul d'Hervey de Saint-Denis, om de **litere** și sinolog francez (1823-1892); a fost profesor de chineză la College de France în 1874, precum și membru al Academiei inscripțiilor (1878). Proust a cunoscut-o pe văduva sa, ce i-a inspirat personajul doamna d'Orvillers.
172. Monseniorul Dupanloup (1802-1878) a participat activ la lupta pentru libertatea învățămîntului, între 1844 și 1850. În 1850, a fost unul din promotorii legii Falloux.
173. Străveche familie provensală, ale cărei origini urcă pînă în secolul al XI-lea. Contele Boni de Castellane era foarte bun prieten cu Proust. Cf. și *supra*, nota 80.
810. Prințul de Sagan, unchiul contelui Boni de Castellane, a murit în 1910.
811. Marchiza d'Hervey de Saint-Denis era fiica naturală a ultimului prinț domnitor peste Parma. Proust o descrie în cronică

mondenă „O serbare literară la Versailles" (cf. *Eseuri și articole*, ed. Pleiade, p. 360).

812. Aluzie la un episod de la sfârșitul romanului *Guermantes II*: înainte de a porni în vizită, ducesa urcase să-și schimbe pantofii.
813. O caricatură a lui Albert Guillaume, apărută în *Le Journal* din 16 iulie 1916, corespunde în mare măsură descrierii făcute de Proust.
814. S-ar părea că Proust reia aici o replică dată de Aimery de La Rochefoucauld la moartea vărului său, Gontran, fratele lui Robert de Montesquiou (ultimul fiind bunul prieten al lui Proust).
815. Reflecțiile asupra limbajului folosit de Frangoise și de fiica ei aparțin unor adaosuri tardive, notate în Caietul 62 și în Caietul 60.
816. Referire la un sat din Eure-et-Loire, cantonul Illiers.

502

181. Telefonul nu a fost inventat de americanul Thomas Edison (1847-1931), ci de compatriotul său Alexander-Graham Bell (1847-1922).
817. „Eșarfa fluturată" apare - ca semnal între Izolda și Tristan - în actul II, scena I, din opera lui Wagner. „Fluierul păstorului" (actul III, scena I) îi vestește lui Tristan, aflat în pragul morții, plecarea corăbiei pe care se află Izolda. în „Zile în automobil" (cf. *Pastișe și alte felurite texte*, ed. Pleiade, pp. 68-69), Proust compară sunetul claxonului cu cele două motive din Wagner.
818. Motivul telefonului apare de mai multe ori în opera lui Proust, ca „prezență regăsită și totodată pierdută." Pentru Georges Poulet, el marchează „imposibilitatea ființelor de a fi prezente unele pentru celelalte" (*Spațiul proustian*, Gallimard, 1963, pp. 63 și 65).
819. Nume dat între prieteni pictorului Georges Clairin (1843-1919), autor al unui portret al lui Sarah Bernhardt și decorator al scării Operei din Paris. Semnatar al petiției lansate după apariția arti colului lui Zola, *Acuz!* Proust pastișează o conversație ce a avut loc în realitate între doamna Lemaire (vestită pentru Salonul ei) și Clairin (cf. scrisoarea din 1896 adresată lui Reynaldo Hahn).
820. Stradă de-a lungul Senei, între piața Concorde și Grand-Palais.
821. Tablou de Boucher (1747), cumpărat de Ludovic al XV-lea. Acum se află la muzeul Luvru.
822. Va exista totuși și o a treia ședere la Balbec a naratorului, după călătoria sa la Veneția (cf. *Albertine a dispărut*).
823. Debutul parizian al Baletelor rusești a avut loc la 8 mai 1909, la teatrul Châtelet. Proust a asistat la prima reprezentație a bale tului *Șeherezada*, pe muzică de Rimski-Korsakov, la 4 iunie 1910. Va deveni un admirator fervent al spectacolelor date de această trupă de balet celebră. Începînd din 1911, îi va frecventa pe Nijinski și pe Bakst.
824. Leon Bakst (1866-1924), scenograf, cunoscut mai ales datorită contribuției sale la spectacolele trupei Baletelor rusești, condusă de Serge de Diaghilev.
825. Vatslav Nijinski (1890-1950) era, în acea vreme, cel mai ce lebru dansator rus. Angajat în trupa lui Diaghilev, a interpretat, printre altele, și baletul *Preludiu la după-amiaza unui faun*, pe muzică de Debussy.
91. Alexandru Nikolaievici Benois (1870-1960), pictor rus și istoric al artei, a fost scenograf al Baletelor rusești la Paris, cu începere din 1909. Capodopera sa a fost *Petrușka* (1911), produs al unei colaborări dintre Fokin, Stravinski și Diaghilev. 92. Igor Stravinski (1882-1971) a venit la Paris împreună cu Baletelor rusești, pentru

care a scris (la cererea lui Diaghilev)

503

- muzica la *Pasărea de foc* (1910), *Petrușka* și *Sărbătoarea primăverii* (1913), ce au reprezentat tot atâtea uriașe succese.
193. Modelul acestei prințese lurbeletiev ar fi, după George Painter (*op. cit.*, t. II, pp. 203-204), Maria-Sofia (zisă Misia) Godebska (1872-1950), căsătorită cu Thadee Nathanson, apoi cu Alfred Edwards, în 1904, și, în sfârșit, cu Jose-Maria Sert, în 1910. Proust a cunoscut-o la Cabourg, în august 1907.
194. Criticul de artă Serge de Diaghilev (1872-1929) a fost conducătorul și impresarul trupei Baletelor rusești, cu începere din 1909.
826. Unul din modelele personajului Bergotte este Anatole France, care se bucura de un regim asemănător în salonul doamnei Arman de Caillavet.
827. În *Memoriile* lui Saint-Simon apare frecvent o anumită prințesă d'Epinoi (Elisabeth de Lorraine-Lillebonne, domnișoară de Commercy, căsătorită cu Ludovic I de Melun, prinț d'Epinoi).
828. „La Ligue de la patrie française”, fondată în 1898, ca replică la Liga drepturilor omului, îi reunea pe intelectualii antidreyfusari. Condușă de mari personalități ca Lemaître, Coppee, Brunetiere, Barres, cuprindea 22 de membri ai Academiei franceze. Luase naștere în salonul prințesei de Kersaint, sora contesei Aimery de La Rochefoucauld.
198. Marchizul Armând du Lau d'Allemans, membru al Jockey-Clubului și prieten cu Charles Haas, Louis de Turenne, Eduard al V-lea (pe atunci prinț de Walles).
829. Împreună cu marchizul du Lau (cf. *supra*, nota 198), făcea parte din curtea contesei „Melanie”, Melanie de Pourtales.
830. Prințul Giovanni Borghese (1855-1918) se căsătorise în 1902 cu Alice de Riquet, contesă de Caraman-Chimay.
831. Charles, viconte de La Rochefoucauld, duce d'Estrees (născut în 1863), era fiul ducelui Sosthene de La Rochefoucauld.
832. Paul Doumer (1857-1932), om politic francez, președinte al Republicii în 1931, asasinat în 1932.
203. Paul Deschanel (1852-1922), om politic francez. Ales președinte al Republicii împotriva lui Clemenceau, a fost silit să demisioneze, pentru motive de sănătate.
204. Francois Athanase de Charette de La Contrie (1763-1796). Originar din Vendeea, a condus insurecția din 1793. După eșecul tentativei emigranților de a debarca la Quiberon în 1795, a fost arestat, condamnat la moarte și executat. Familia sa a rămas legitimistă, ca, de exemplu, baronul de Charette (născut în 1832), partizan al contelui de Chambord.
205. Ambroise Polycarpe de La Rochefoucauld, duce de Doudeauville (1765-1841), director general al Poștei, apoi ministru al Casei regale. Louis Francois Sosthene (1785-1864),

504

- fiul său, om politic ultraregalist. Sosthene de Doudeauville (1825-1908), al doilea fiu al lui Louis François, unul dintre membrii cei mai înflăcărați ai partidului legitimist și corespondent al contelui de Chambord.
206. Fondat în 1868, ziarul *Le Gaulois*, mai întâi bonapartist, a devenit favorabil legitimistilor în 1882. Între 1885 și 1914, intră în concurență cu *Le Figaro*, căruia îi răpește o parte din cititori, în 1928, fuzionează cu *Le Figaro*.
207. Georges Picquart, martor ce nu era pe placul armatei, fusese dezavuat de șefii săi și îndepărtat de generalul Billot, ministrul de Război, care l-a trimis în Tunisia. Georges Clemenceau

- . (1841-1929), care publicase în *U Aurore* textul lui Zola *Acuz!*, îl apără pe acesta (în procesul ce i se întentează), alături de fratele său Albert și de Labori (7-23 februarie 1898). Fernand Labori (1860-1917) a fost unul dintre avocații cei mai celebri ai epocii. Proust i-a evocat elocința într-una din pasișele sale (*Afacerea Lemoine de Gustave Flaubert*). Comitetul Salvării publice a fost instituit în 1793 de către Convenție. Când Robespierre a preluat conducerea, după căderea Girondinilor, a fost instaurată Teroarea.
833. Judas Colonna, zis Edouard Colonne, dirigor francez (1838-1910), a fondat la Paris „Concertul național” (1871) și, mai târziu, „Asociația concertelor Colonne”, care a apărut și promovât muzica franceză timp de patruzeci de ani.
834. Referire la un episod din *Swann*.
835. Cele două case nobiliare se legaseră prin căsătorie, în 1661. În *Memoriile* lui Saint-Simon se face de mai multe ori referire la ele, mai cu seamă în legătură cu un proces de „prese'ance” (*ed. cit.*, 1.1, pp. 122-153 și pp. 885-927).
211. Etienne Falconet (1716-1791), sculptor francez, protejat al doamnei de Pompadour, membru al Academiei (1754). Aici se face aluzie la cunoscuta *Baigneuse* (1757), ce se află acum la Muzeul Luvru.
836. Într-o primă versiune, Proust se gândise să dea acest titlu între-gului ciclu romanesc.
837. Greșelile grosolane de exprimare ale directorului hotelului dâri Balbec au fost introduse într-o versiune tardivă a romanului. E încă o dovadă a obsesiei - ce ține mai curînd de tradiția romanului din secolul al XIX-lea - de a „caracteriza” personajele și prin limbajul pe care-l folosesc. Noua structură a personajului, inventată de Proust (personalitate discontinuă, în funcție de o durată și nu de un timp cronologic etc), intră de fapt în contradicție cu această minuțioasă atenție acordată vorbirii personajelor ca fapt în primul rînd social.

838. Acest cotidian, fondat în 1884, s-a transformat, dintr-un ziar literar și artistic, într-unul care promova o orientare conservatoare și catolică.-
839. Joseph Caillaux (1863-1944), om politic francez, ministru al Finanțelor, și-a legat, între altele, numele de instituirea impozitului pe venit. A devenit obiectul unei violente campanii în *Le Figaro*, directorul acestui ziar, Gaston Calmette, amenințându-l cu publicarea unor vechi scrisori primite de la amanta sa, devenită doamna Caillaux. Aceasta îl asasinează pe Calmette. Proust, 'care îi dedicase lui Gaston Calmette primul roman al ciclului, a fost foarte afectat de moartea acestuia. Directorul

hotelului din Balbec se referă probabil la criza marocană din 1911, când Caillaux a fost acuzat că face o politică favorabilă Germaniei.

840. Un cătun din apropiere de Illiers se numește La Rachepeleiere.
841. Într-o versiune mai veche a romanului (1912), naratorul făcea cunoștință cu camerista într-un loc situat în apropiere de Veneția.
842. Referire la un episod din *Swann*.
843. Paillard, restaurant din Paris (avînd, din 1880, adresa: 38, boulevard des Italiens), foarte apreciat de Reynaldo Hahn, prietenul lui Proust. Detaliu interesant pentru a determina încă o dată prezența unui amestec - foarte specific lui Proust - de ficțiune și o realitate ce presupune o „documentare” extrem de exactă.
844. În versiunea din 1912 a romanului, scena ce urmează avea loc în Italia. „Intermitențele inimii” reprezintă unul dintre textele cele mai vechi ale ciclului *în căutarea timpului pierdut*, jucînd un rol cu totul specific în *geneza* acestuia. Într-o pagină din Caietul 1 datînd de la sfîrșitul anului 1909 sau de la începutul anului 1910, există deja o trimitere la acest tip de experiență. În primele versiuni, înainte de inventarea personajului bunicii, apar în rolul acesteia părinții lui Proust.
845. Cf. *La umbra fetelor în floare*.
222. Sensul metaforic al termenului a fost luat de Proust după Maurice Maeterlinck, *Intortalitatea*, eseu. El re apare, tot la Maurice* Maeterlinck, în *Inteligența florilor*, ed. cit., carte consultată de Proust pentru *Sodoma și Gomora* (cf. și aplicarea metaforei vegetale la iubirea homosexuală). Iată ce spune Maeterlinck: „S-ar zice că funcțiile acestui organ, prin care gustăm viața și o raportăm la noi înșine, sînt intermitente, și că prezența eului nostru - cu excepția prezenței în durere - nu-i decît o suită perpetuă de plecări și întoarceri.” Sensul proustian este apropiat de acesta. Proust asociază „intermitențele” și „memoria involuntară”, în noiembrie 1913, într-o scrisoare

506

adresată lui Rene Blum: „(...) tot astfel credem că nu-i mai iubim pe cei morți, dar asta pentru că nu ni-i mai amintim; e de-ajuns să ne cadă sub ochi o mînușă veche, și iată-ne izbucnind în lacrimi” (*Corespondență*, ed. cit., t. XII, p. 296).

223. Fotografiile bunicii naratorului (făcute de Saint-Loup) amintesc de fotografiile mamei lui Proust (făcute de doamna Catusse la Evian și evocate de Proust în *Corespondență*, ed. cit., t. X, p. 215), ce au precedat cu puțin moartea acesteia.
224. Fluviul uitării, în mitologia greacă. Manuscrisul menționa Styxul, fluviul Infernului, care este descris de Vergiliu în *Eneida* ca avînd două cotituri.
225. Grafia grecească pentru Ajax, reluată de Leconte de Lisle în traducerea teatrului lui Sofocle (Lemerre, 1877).
226. Aceste recife sînt descrise de Michelet în capitolul despre meduză din *Marea* (ed. cit, pp. 375-376), din care Proust a luat unele sugestii pentru *Swann* și *Sodoma și Gomora*.
221. „Tema” săpunurilor apare încă din 1908, în Carnetul 1.
846. Directorul hotelului poartă numele sfințului Ioan Botezătorul, al cărui cap i-a fost cerut lui Irod de către Salomeea. „Jonathan” este deformarea lui „laokanann”, forma veche a lui „Ioan” așa cum apare ea în povestirea lui Flaubert *Irodiada*.
847. În franceză: *la sole* și *le saule*.
848. Există patru case d'Orleans, dintre care doar două au ajuns să domnească. Una ajunge pe tron prin Ludovic al XII-lea (1462-1515), alta, al cărei fondator a fost Filip (1640-1701), duce de

- Orldans, fratele lui Ludovic al XIV-lea, s-a urcat pe tron în 1830, prin Ludovic-Filip. Comparația lui Proust e deci eronată.
849. Titlul de prinț de Tarente a aparținut, într-adevăr, casei de La Tremoille. În *Memoriile* lui Saint-Simon, prințul de Tarente a devenit duce de La Tremoille în 1707, la moartea tatălui său (ed. cit, t. III, pp. 51 și 54).
850. Scriitoare fictivă, avînd-o drept model pe doamna de Boigne.
851. „Le bonhomme”, „la femme la plus spirituelle”, formule prin care Sainte-Beuve îi desemnează pe La Fontaine și pe doamna de Sevigne.
234. Bertrand de Salignac-Fenelon (1878-1914), unul dintre modelele ce i-au inspirat lui Proust personajul Saint-Loup, era un descendent al unui frate al episcopului de Cambrai, autorul lui *Telemah*. Proust îl cunoscuse, prin Antoine Bibesco, în 1901, și pe amîndoi îi legase o prietenie pătimașă, pînă în decembrie 1902, cînd Fenelon pleacă la Constantinopole. Fenelon a fost ucis în decembrie 1914, la Mametz.
235. Rene Duguay-Trouin (1673-1736), marinar francez ce s-a ilustrat în timpul războaielor purtate de Ludovic al XIV-lea

507

- împotriva olandezilor și englezilor. Principala sa faptă de vitejie a fost cucerirea orașului Rio de Janeiro (1711).
852. Marie-Madeleine Gabrielle de Rochechouart (1645-1704), fiica lui Gabriel de Rochechouart, primul duce de Mortemart, soră a doamnei de Montespan, a devenit maică superioară a mănăstirii Fontevault în 1670. Apare și în *Memoriile* lui Saint-Simon.
853. Françoise Athenais de Rochechouart, marchiză de Montespan (1641-1707), metresă a lui Ludovic al XIV-lea. În cei opt ani de legătură, i-a dăruit opt-copii.
854. Sărbătoare celebrată la Atena în onoarea zeiței Athena. În ultima zi avea loc o procesiune. Friza Panateneelor este fișia sculptată, înfățișînd procesiunea, ce încunună zidul Partenonului din Atena. Fragmente din această friză se găsesc la British Museum și la Muzeul Luvru.
855. Citat modificat din Racine, *Estera*, actul II, scena IX, v. 790.
856. Citat modificat din Racine, *Atalia* actul II, scena VII, v. 661. Atalia i se adresează lui Joas.
857. *Ibidem*, v? 669-670. Este o nouă întrebare adresată de Atalia lui Joas.
242. Citat modificat din *Atalia*, *ibid.*, v. 676. Joas îi răspunde Ataliei.
858. Citat modificat din *Atalia*, actul II, scena IX, v. 772. O voce din cor vorbește despre Joas.
859. *Atalia*, actul I, scena III, v. 299. Vorbește Josabet.
860. Această localitate apare și în variantele: Egreville, Evreville. În ciuda diferențelor ortografice, e vorba de unul și același loc. Ediția pe care o urmărim a reținut varianta cea mai frecventă - Epreville, a cărei etimologie este singura discutată.
861. Descrierea ce urmează e unul din acele fragmente gata scrise pe care Proust le inserează ulterior, ici-colo, în romanele sale. Este o tehnică a adaosului specific proustiană și care a fost pusă în evidență de exegeți prin compararea succesivelor versiuni.
862. Nume dat unei căi ferate înguste și trenului respectiv, după cel al inventatorului, Paul Decauville (1846-1922), industriaș și om politic francez.
863. În ediția originală, în mod eronat, Grallevast, alături de alte numeroase deformări de nume de localități, datorate în primul rînd descifrării greșite a manuscrisului.
864. Proust a schițat - în bruioanele sale - două planuri ale rețelei de

cale ferată, cu stațiile numite în text. Ele sînt paradigmatic pentru tipul de verosimil - întemeiat pe un amestec de ficțiune și realitate - pe care-l practică.

865. Numele de Rosemonde este aici un *lapsus calami* pentru cel de Albertine.

508

251. Citat modificat dintr-o scrisoare a doamnei de Sevigne din (11) "februarie 1671 (*Corespondență*, Gallimard, Bibliotheque de la Pleiade, 1.1, p. 157).

866. Cf. *supra*, nota 245.

867. Tînăr păstor de o mare frumusețe. Zeița Selena, care-l iubea, i-a cerut lui Zeus să-i dăruiască nemurirea și deplina fericire. Zeus i le-a dăruit, cu condiția însă ca Endymion să rămînă cufundat într-un somn veșnic.

254. În *Femeile savante*, Moliere își bate joc de cei ce idolatrizează gramatica. În actul II, scena VI, v. 483-484, Belise îi spune Martinei: „De pas mis avec *rien* tu fais la recidive, / Et c'est, comme on t'a dit, trop d'une negative." Contextul proustian în care apare acest citat a dus la o polemică între Proust și Paul Souday (*Le Temps* din 12 mai 1922) - care îl provocase prin afirmații ca acestea: „Domnul Proust e certat cu timpurile, cu modurile și, în general, cu gramatica." Stilul și scriitura proustiene, care înnoiau în primul rînd sintaxa limbii franceze, obligînd-o să iasă din canoanele prescrise, au șocat pe mulți dintre contemporanii francezi ai scriitorului.

868. Scena aceasta, care-i va trezi naratorului bănuiele în privința înclinațiilor homosexuale ale Albertinei, este anunțată printr-o frază din *Swann*, ce apare în contextul descrierii „scenei din Montjouvain" dintre cele două tinere lesbiene.

869. Celeste Ginește (1891-1984) s-a căsătorit în 1913 cu Odilon Albaret (1881-1960), angajat ca șofer de Proust cu începere din 1910. A devenit menajera lui Proust în 1914, rămînînd în serviciul scriitorului pînă la moartea acestuia (1922). Era originară din Auvergne. A lăsat interesante amintiri: *Domnul Proust* (Laffont, 1973 - în transcrierea lui George Belmont). Mărie Ginește, sora ei mai mare (de care e vorba aici), celibatară, a venit la Paris după moartea părinților celor două. Paginile despre Mărie Ginește și Celeste Albaret, adăugate într-o versiune tîrzie a romanului, sînt evocate de Celeste în amintirile sale.

257. Poetesă greacă născută la Lesbos. Conform legendei, s-a aruncat în mare de pe promontoriul din Leucadia, pentru că îl iubea pe barcagiul Phaon, care o respingea (Ovidiu, *Heroides*, XV). Pe de altă parte, tot conform legendei, practica iubirea la modul tradițional atribuit femeilor de pe insula Lesbos.

258. Verișoara lui Bloch, aici anonimă, se numește (cf. *La umbra fetelor în floare*) Esther Levy și este prietena domnișoarei Lea. Reprezintă în roman paradigma iubirii lesbiene.

870. În versiuni anterioare: Claire și Victorine.

871. Într-o versiune anterioară: Claire.

872. Într-o versiune anterioară: Victoire.

873. Într-un bruion, liftierul o numea și „baroana de Cannebiere."

509

874. Într-o versiune anterioară, acest „domn" se numea des Forges.

875. Henri Le Sidaner (1862-1939), pictor francez. Prieten al lui Maeterlinck și al lui Rodenbach, a avut o perioadă simbolistă. A pictat mai ales vederi din Veneția și Bruges și „naturi moarte."

876. Episodul acesta amintește de cîteva pagini publicate postum, în *Le Figaro Uttiraire* din 22 noiembrie 1952, și aparținînd

Textelor regăsite.

- 877.În *Memoriile* lui Saint-Simon există o doamnă de Thiange, sorg a doamnei de Montespan, care, de asemenea, are o hipersecreție salivară: „Elle bavait sans cesse et fort abondamment” (ed. cit., t. III, p. 67).
- 878.Există o legătură etimologică între acest nume și numele La Raspeliere.
- 879.Cîteva vitralii din catedrala Notre-Dame din Bayeux, construită în stil gotic normand (secolul al XIII-lea), datează din secolul al XV-lea.
- 880.Catedrala din Avranches, construită în secolul al XH-lea, s-a prăbușit în 1790. Biserica principală - Saint-Saturnin -, în stil neogotic, păstrează urme dintr-o veche construcție, între altele un portal din secolul al XIII-lea.
- 881.Proust se referă aici și la o lucrare a unui preot din Illiers, Marquis: *Illiers*, „Archives du diocese de Chartres”, XII, „Monographies paroissiales”, II, Chartres, 1907. Lucrarea reală și personajul real devin, conform unui mecanism pe care l-am mai surprins și în alte note, „model”, surse de inspirație pentru cele fictive.
- 882.„Seriile”, printre care și cea a „Nuferilor” (1898-1926) (mai există și cea a „Căpițelor de fîn”, a „Plopilor”, a „Catedralelor din Rouen”), caracterizează ultima parte a evoluției pictorului. Cea a „Nuferilor” decorează l'Orangerie des Tuileries. Proust era un mare admirator ai picturii lui Monet (cf. *Eseuri și arti cole*, ed. cit., 675).
- 883.Cf. *supra*, nota 264.
- 273.Cf. *supra*, nota 271. În prefața sa la traducerea *Bibliei din Amiens* de Ruskin, Proust evocase aceste „tablouri sublimă” ale lui Monet (cf. *Pastișe și alte felurite texte*, ed. cit., p. 89).
- 884.Prima reprezentare a operei *Pelleas și Melisanda* de Debussy a avut loc la Opera-Comique la 30 aprilie 1902. Proust admira foarte mult această operă, după care a făcut și o pastișă (cf. *Pastișe și alte felurite texte*, ed. cit., p. 206).
- 885.Referire, în primul rînd, la *Masacrul Inocenților*, *Tezeu*, *Leda*, *Copilăria lui Bacchus*. Colecția de la Muzeul Luvru e mult mai bogată. În 1870. Degas făcuse o copie după *Răpirea Sabinelor*, tablou aflat atunci la Muzeul Luvru. Degas a contribuit foarte

510

- mult la redescoperirea lui Poussin, în anii 1890, alături de Cezanne.
- 886.Într-o scrisoare către Reynaldo Hahn, din martie 1911, despre *Pelleas și Melisanda* (*Corespondență*, ed. cit., t. X, pp. 256-257), Proust compara, de asemenea, opera lui Debussy cu cea a lui Wagner.
- 887.Cf. *Swann*, episodul *Preludiului și Polonezei* de Chopin cînlate în salonul doamnei de Saint-Euyerte, în prezența celor două doamne de Cambremer.
278. Trimitere la poemul *Albatrosul* de Baudelaire, din volumul *Florile răului*.
- 888.Luptajmpotriva congregațiilor a început în 1899, ca urmare a supremației instituțiilor religioase de învățămînt. După venirea la putere, în mai 1902, a partidului radical, lupta s-a întetit, iar congregațiile autorizate au fost desființate prin legea din 7 iulie 1904.
- 889.Războiul ruso-japonez din 1904-1905 s-a terminat prin victoria japonezilor. Această victorie a contribuit la punerea în circulație a conceptului de „pericol galben.”
- 890.Jules Massenet (1842-1912) a compus opera *Manon* (1884),

după romanul *Manon Lescaut* de abatele Prevost, pe un libret de H. Meilhac și Ph. Gilles.

891. Proust făcuse deja o observație asemănătoare în articolul său *în legătură cu stilul lui Flaubert (La Nou vel le Revue française*, ianuarie 1920; articol reluat în *Eseuri și articole*, ed. cit., p. 587) și într-o scrisoare către Antoine Bibesco (din ianuarie 1913; cf. *Corespondență*, ed. cit., t. XII, p. 34).
892. Opiniile critice erau într-adevăr împărțite cu privire la Chopin, ca și cu privire la Wagner sau Debussy. La 2 iunie 1909, Baletale rusești au dansat *Silfidele* pe un amalgam de compoziții de Chopin care a stîrnit o mare polemică. Dar centenarul nașterii lui Chopin a fost sărbătorit prin publicarea unui important număr special din *Curierul muzical*, ce-i era dedicat (1 ianuarie 1910). Gide, Jăcques Riviere etc. scriu texte ce dovedesc o nouă înțelegere a muzicii lui Chopin.
893. Marguerite Long spune, în amintirile sale, că Debussy afirmase nu o dată că Chopin este principalul său model (*La pian cu Claude Debussy*, Julliard, 1960). Pe de alta parte, Debussy vorbește foarte rar în articolele sale critice despre Chopin.
894. Jean-Henry Latude (1725-1805) - zis și Jean Danry, Danger, Jedor, Masers d'Aubrespy, Masers de Latude -, aventurier originar din Languedoc, i-a trimis doamnei din Pompadour o cutie, fabricată de el, ce urma să explodeze, apoi a prevenit-o ca și cum nu el ar fi fost făptașul /în speranța unei recompense). Și-a petrecut, în ciuda mai multor evadări, treizeci și cinci de

511

ani în închisorile Vechiului Regim (1749-1784). Piesa citată de Proust este o melodramă istorică în trei acte și cinci tablouri de Guilbert de Pixerecourt și Anicet Bourgeois, creată la Teatrul Gaîte la 15 noiembrie 1834 și reluată la teatrul Porte Saint-Martin în 1893 și la teatrul Ambigu în 1903.

286. în opera lui Beethoven (1805-1814), corul prizonierilor ce respiră „aerul dătător de viață” figurează în finalul actului III. Într-o scrisoare către Reynaldo Hahn din martie 1911, făcînd elogiu momentului cînd Pelleas iese din subterană, în opera lui Debussy, Proust considera că scena este imitată după *Fidelio* (*Corespondență*, ed. cit., t. X, pp. 256-257).
287. Elme Mărie Caro (1826-1887), filosof spiritualist, profesor la Sorbona (1864-1887), conferențiar cu succes la marele public.
288. Ferdinand Brunetiere (1849-1906), important critic literar francez, profesor la Școala normală superioară și director al publicației *La Revue des Deux-Mondes*. Numele său rămîne mai ales legat de teoria evoluției genurilor literare. Referindu-se la un ideal clasic, s-a opus romantismului și simbolismului și a condamnat romanul naturalist în numele unor exigențe morale.
895. Charles Lamoureux (1834-1899), violonist și dirijor, adept al muzicii clasice și al lui Wagner, a fondat în 1881 Noile Concerte, care mai tîrziu i-au purtat numele. Acestea aveau loc în fiecare duminică, la Circul de pe Champs-Elysees, apoi la Noul Teatru. În bruionul din 1914, Proust nu făcea precizările concrete din context. Probabil că a adăugat mai tîrziu numele proprii ale unor personaje reale pentru a obține un „efect de real.”
896. Opera lui Le Sidaner cuprinde cîteva marine, pictate în tinerețe.
897. Chauvelin de Crisenoy (1685-1762) este pomenit în *Memoriile* lui Saint-Simon. Un baron de Crisenoy și un conte de Cjisenoy de Lyonne figurează în *Tout-Paris* din 1908.
898. Sunet de clopote se aude în actul III, scena III, din *Pelleas și Melisanda*, text deja citat în legătură cu mireasma trandafirilor.
899. în original: „talentueuse”, adjectiv absent din dicționarul Littré,

- dar care apare în opera fraților Goncourt în 1876, după „talenteux” în 1857, conform dicționarului *Grand Larousse de la langue française*.
294. Într-o versiune anterioară: Andree și Victoire.
295. Nici o cameristă nu apare în seara primei sosiri la Balbec, conform episodului - la care se face aici referință - din *La umbra fetelor în floare*.
296. Exegeza subliniază - conform ediției Tadie, p. 1466 - interesul crescând al lui Proust, pe măsură ce înaintează în scrierea romanelor, pentru clasele sociale și pentru revoluție.

512

900. Proust însuși intervenise, în scopuri similare, pe lângă guvernatorul militar al Parisului, în favoarea valetului său Nicolas Cottin.
901. Aluzie la comportamentul naratorului, după ce hotărîse să nu o mai întâlnească pe Gilberte, dar fără a o anunța (cf. *La umbra fetelor în floare*).
902. Antoine Galland (1646-1715), orientalist francez. A dat prima traducere în limba franceză a vestitei culegeri de povești orientale, sub titlul *O mie și una de nopți*, în douăsprezece volume, publicate între 1704 și 1717, pentru curtea lui Ludovic al XIV-lea.
903. Charles Victor Mardrus (1868-1949), medic și orientalist francez, a dat o nouă traducere a culegerii menționate la nota 299, care a apărut între 1899 și 1904, sub titlul *Cartea celor o mie de nopți și a unei nopți, traducere literală și completă a textului arab*, la Editions de la Revue blanche. Mardrus polemizează cu prima traducere care, după el, a fost „sistematic castrată de orice îndrăzneală și lipsită de orice grăunte de sare.” Într-o cronică la traducerea literală a lui Mardrus, Gide are aceeași reacție ca și Proust. Această carte joacă un rol important în ciclul romanesc *În căutarea timpului pierdut* (cf., între alții, Jean Rousset, *Forme et signification*, Jose Corti, 1962, pp. 150-164).
904. Augustin Thierry (1795-1856) este autorul cărții *Povestiri din timpurile merovingiene* (1840), foarte citită de Proust în tinerețe, ca și al unei *Istории a cuceririi Angliei de către normanzi* (1825). Într-o scrisoare din 1888 către mama sa, Proust vorbește despre „anul Augustin Thierry” (*Correspondență*, ed. cit., t.I, p. 110), adică despre toamna anului 1886, petrecută la Illiers și dedicată în mare măsură lecturilor din Augustin Thierry.
905. Vila lui Gaston Calmette (cf. *supra*, nota 215) de la Houlgate se numea „Les Tamaris.”
906. Personaj din romanul Lance/of (secolul al XIII-lea).
907. Personaj din cunoscuta poveste a lui Perrault.
908. Sfârșitul acestui paragraf este inspirat de *Imnurile orfice*, în traducerea lui Leconte de Lisle (Lemerre, 1869), bine cunoscută de Proust.
909. Vrăjitoarea Circe, din *Odiseea*, care îi preschimbă pe Ulise și tovarășii săi în porci. Ea nu-și are locul în această enumerare de zei evocați în *Imnurile orfice*.
307. Nici un *Imn orfic* nu-i adresat Zilei. Proust se gîndește probabil la Helios, divinitate personificînd soarele. 308. Racine, *Atalia*, actul II, scena IX, v. 788-791; o voce din cor vorbește despre Joas.

910. *Ibidem*, v. 772; o altă voce din cor vorbește despre Joas. Acest vers a fost deja citat.
911. Citat modificat din *Atalia*, actul IV, scena II, v. 1279.
912. *Atalia*, actul II, scena IX, v. 794; o voce din cor vorbește despre Joas.
913. Citat modificat din *Atalia*, actul I, scena II, v. 253-254.
914. Citat modificat din *Atalia*, actul II, scena IX, v. 784-785; o voce din cor vorbește despre Joas.
915. *Ibidem*, v. 821-822; o voce din cor vorbește despre Joas.
916. *Ibidem*, v. 824-825; aceeași voce.
917. Citat modificat din *Atalia*, actul III, scena VIII, v. 1201-1204.
918. Referire, extrasă din contextul racinian, la piesa *Baiazid* de Racine (cf. Emily Eells-Ogee, „Proust și seraiul”, *Etudes proustiennes*, nr. V, 1984).
919. Citat din opera *Evreica* (1835) de Halevy, pe un libret de Scribe (cf. și *Swann*).
920. Cf. *supra*, nota 256.
921. Este vorba de Saint-John Perse (pe adevăratul său nume Alexis Saint-Leger Leger) (1887-1975). Pînă la moartea lui Proust nu a publicat decît un singur volum de poeme, *Elogii*. Proust le citise, fără îndoială, în *La Nouvelle Revue française* din iunie 1911. Întîmplarea este povestită și de Celeste Albaret, menajera lui Proust, în *Domnul Proust*, ed. cit., p.151. Paul Morand povestește în memoriile sale (*Jurnalul unui atașat de ambasadă*, 26 iunie 1917, *La Table* "Ronde", 1949, p.299) că Proust i-a relatat acest episod rîzînd în hohote.
922. În cartea Celestei Albaret este reprodusă o pagină manuscrisă pe care Proust scrisese cîteva versuri de Sully Prudhomme din poemul *Aici* (extras din volumul *Viața lăuntrică, Opere de Sully Prudhomme, Poezii 1865-1866*, Lemerre, 1883, p.32), primul fiind „Ici-bas tous les lilas meurent” (poemul fusese pus pe muzică de Faure). Sentimentele lui Proust față de poezia lui Sully Prudhomme sînt contradictorii. Același vers va fi citat din nou mai jos. În *Corespondența* lui Proust apar alte citate din același poet, într-un context ce arată ambiguitatea părerilor lui Proust față de opera lui Sully Prudhomme.
923. Celeste Albaret avea patru frați. Al doilea se căsătorise cu o nepoată a menseiorului Negre, arhiepiscop de Tours, fapt menționat în *Monsieur Proust*, ed. cit., p. 137. Episcopul de Rodez nu este menționat în memoriile Celestei.
924. Aluzie la soțul Alcmenei, sub al cărui chip Jupiter s-a înfățișat acesteia, spre a o seduce. În comedia lui Moliere, ca și în cea a lui Plaut, Mercur luase chipul lui Sosia, valetul lui Amfitrion,

320. 1!

514

iar în actul I, scena I, adevăratul Sosia e bătut zdravăn de cel fals.

925. Sînt astfel asociate, într-un traseu fictiv, cîteva locuri-cheie ale geografiei proustiene.

926. Întîlnirea dintre baronul de Charlus și Morel este una dintre scenele cele mai vechi din geneza romanului, ca și cea a

- întîlnirii baronului cu Jupien. în scrisorile sale, Proust menționează totdeauna aceste două scene împreună.
927. Pe o versiune anterioară, Proust notase: „O vânzătoare de ziare, vrînd cu orice chip să i se cumpere *L'Echo de Paris*, s-ar potrivi mai bine aici” (Caietul 46).
928. Albert Agostinelli, șoferul lui Proust, purta un fulgarin în cursul plimbărilor făcute de cei doi cu mașina („Zile în automobil”, *Pastișe și alte felurite texte*, ed.cit., pp.66-67).
929. Citat din Alfred de Vigny, *Casa păstorului*, poem din culegerea *Destinele*, v. 323-324.
930. Reorganizarea învățămîntului superior a avut loc între 1885 și 1896. Erau abolite vechile facultăți napoleoniene înființate în universități. Proust se referă aici la cearta dintre partizanii disciplinei umaniste și cei ai metodei, considerată a fi de origine germană, care determina cu strictețe domeniul științelor exacte.
931. Posibilă aluzie la compozitorul Reinaldo Hahn, prietenul lui Proust.
932. Abel Francois Villemain (1790-1870), critic, profesor la Sorbona, membru al Academiei franceze la treizeci și unu de ani, om politic. A fost ministru al învățămîntului în guvernul Guizot (1840-1844). Istoria literaturii franceze vede astăzi în el un fel de figură emblematică a criticului mediocru.
933. Trimitere la faimoasele cuvinte ale lui Charles Maurice de Talleyrand-Perigord (1754-1838), prinț de Benevent: „Cine n-a trăit în anii 1780, n-a cunoscut plăcerea vieții.”
934. Paul de Gondi (1613-1679), cardinal de Retz. *Struggle for li fer* adaptează sintagma engleză *struggle for life*, popularizată de lucrările lui Darwin. în piesa lui Daudet *Lupta pentru viață* (1889), apare sub forma *struggle-for-iii'eur*.
935. La Rochefoucauld (1613-1680), autorul *Maximelor*, a fost prinț de Marcillac pînă la moartea tatălui său. Tratîndu-1 aici drept partizan al generalului Boulanger (1837-1891), Bichot sugerează o discutabilă apropiere între Frondă și *boulangisme*.
936. Charles de Secondat, baron de la Brede și de Montesquieu (1689-1755), binecunoscutul scriitor francez.
937. Aluzie la articolele contelui Albert de Mun, publicate în *Echo de Paris* în primele luni ale războiului din 1914. Proust notează în Caietul 2: „Mun. Politețea din articolele despre război: «împăratul Wilhelm».”

338. Comunitate religioasă de femei, situată în Paris, în strada Sevres nr. 16. După Revoluție, a fost deschis, lingă mănăstire, un „azil” pentru doamnele din înalta societate. Doamna de Recamier s-a stabilit aici în 1814. Salonul ei era frecventat de Chateaubriand, Lamartine, Hugo, care își citeau aici operele.
938. Emilie, marchiză du Châtelet (1706-1749), doamnă de onoare a reginei, scriitoare. A avut o legătură îndelungată cu Voltaire, care s-a retras la reședința ei din Cirey în 1734.
939. Referire la Agrippina, soția împăratului Claudius și mama împăratului Neron. Episodul la care se face aluzie este relatat de Tacit.
940. Referire la Evanghelia după Matei, X, 37, și la Evanghelia după Luca, XIII, 26. („Cine-și iubește tatăl sau mama mai mult decît pe mine, cine-și iubește fiul sau fiica mai mult decît pe mine, nu-i vrednic de mine.”)
342. Wilhelm al II-lea scrisese acest aforism în cartea de aur a primăriei din Miinchen (1891): „*Suprema lex, regis volumaș*” ~ „*Voința regelui e legea supremă*.” Cîteva zile mai tîrziu, trecînd în revistă trupele la Potsdam, le-a spus că vor trebui să tragă

- asupra propriilor frați, surori, părinți, „fără să murmure”, dacă el le va porunci asta. Cele două întâmplări au scandalizat opinia publică din întreaga Europă occidentală.
941. Citat din Alfred de Vigny, *Ejoa*, cântul III, v.47. Acest vers este dat ca motto la volumul de poeme *Liliecii* de Robert de Montesquiou.
942. În teatrul lui Marivaux nu există nici o baroană.
943. Proust nu era de acord cu restaurările făcute în maniera lui Viollet-le-Duc.
944. *Ctsupra*, nota 333.
945. *Cf. supra*, nota 207.
946. Vincent d'Indy (1851-1931) este, în mod fățiș, antidreyfusard și antisemit. Cazul lui Debussy este mai complicat, comporffind atitudini contradictorii.
947. Apropierea dintre Cleopatra și eroinele din piesele lui Meilhac e foarte discutabilă. Proust scrisese o cronică la romanul *Nasul Cleopatrei* de Henri de Saussine (Ollendorf, 1893), publicată și în *Eseuri și articole*, ed.cit. pp.358-359.
948. În privința introducerii toponimiei în roman și a surselor bibliografice din care se inspiră Proust, cf. *In căutarea timpului pierdut*, vol.III, ed. Tadie, pp. 1498-1501.
Cele mai multe etimologii ce urmează sînt date de Proust după lucrarea lui Hippolyte Cocheris, *Originea și formarea numelor de locuri*, Librairie de l'Echo de la Sorbonne, 1874, și Delagrave, 1885. Unele sînt după alți autori, iar cîteva îi aparțin

516

- lui Proust. Exactitatea lor științifică - în cîteva cazuri - e foarte discutabilă". Unele soluții sînt evident eronate.
949. În această localitate a avut loc, în 911, o întrevvedere între Carol cel Drept, regele Franței, și Rollon, primul duce al Normandiei, prin care se consacră cedarea provinciei.
950. Regele Danemarcei nu a fost suzeranul Normandiei cucerite.
951. Zeu din mitologia scandinavă.
- 35.4. Etimologia numelui Lyon nu-i mențioantă de Cocheris, fiind, de altfel, bine cunoscută.
355. Abație fondată în 1155, în dioceza Coutances. L-a avut multă vreme suzeran pe regele Angliei. Este evocată în romanul lui Barbey d' Aure vil ly, *Vrăjita*.
952. Saint-Laurent-de-Brevedent, comuna din departamentul La Seine-Maritime.
953. Veche abație a călugărilor cistercieni, din dioceza Rouen, numită, după patronul său, Saint-Laurent-de-Beaubec.
954. Preotul roman este sfîntul Laurent, unul din cei șapte diaconi, care a fost martirizat în 258, sub papa Sixt al II-lea. Abația Beaubec, menționată mai sus, din ținutul Bray, îl are ca patron pe sfîntul Laurent. Laurent O'Toole (1120-1180), sfîntul Laurent de Dublin, episcop de Dublin, foarte venerat în Normandia, unde a și murit.
955. Jean-Baptiste Poquelin, adică Moliere.
956. Medicul lui Argan, dirl *Bolnavul închipuit* de Moliere.
957. Francisque Sarcey (1827-1899), unul din criticii de teatru cei mai celebri ai epocii, prin cronică săptămînală pe care a semnat-o în *Le Temps* mai bine de treizeci de ani, cu începere din 1867. Reprezentînd gustul unui public mediocru, fusese supra numit Unchiul.
958. Americanul Phineas Taylor Barnum (1810-1891), director de circ cotate drept șarlatan, își scrisese *Memoriile*, care apăruseră, într-o adaptare franceză, la Hachette, în 1899.

959. Conform contextului, Cottard ar trebui să se afle în cealaltă trăsură.
960. Gaston Plante (1834-1889), fizician francez, inventatorul primului acumulator electric (1859).
961. Ignacy Jan Paderewski (1860-1941), pianist și om politic polonez. Interpret virtuoz al lui Chopin, a cântat la Paris în 1888, în sala Erard, și apoi la concertele Lamoureux. A negociat cu Aliații, în cadrul Tratatului de la Versailles (1919), statutul unei Polonii libere, al cărei președinte a fost.
66. Edouard Risler (1873-1929), pianist francez, interpret al lui Liszt și al lui Beethoven, admirator al lui Wagner. A cunoscut mari succese în Franța și Germania.

517

962. Suetoniu, *Viețile celor doisprezece Cezari*, VI, 49: „Ce mare artist a pierit odată cu mine!”, text foarte comentat de exegeza germană.
963. *Missa solemnis*, opus 123, de Beethoven.
964. Pampille este pseudonimul doamnei Leon Daudet, care scria rubrica despre modă și rețete de bucătărie în publicația *Action française*, condusă de soțul ei. Și-a reunit rețetele în cartea *Minunatele mâncăruri franceze*, Fayard, 1913 (cf. și referirea din *Guermantes II*). Rețeta privitoare la langustele fripte la grătar nu figurează în carte. În franceză, specia de languste cu pricina are un nume destul de ciudat: „*la demoiselle de Caen*”, consemnată, împreună cu rețeta, într-o altă carte de bucate, scrisă de Emilie de Clermont-Tonnerre, *Almanahul gustoaselor mâncăruri franceze*, Georges Cres et Cie, 1920, p.108, pe care Proust o citează mai jos. Dăm aceste detalii pentru două motive. Vrem să arătăm-cît de amănunțit se documenta Proust pentru un roman care urma totuși să transforme toate aceste date pozitive și exterioare într-o profundă realitate subiectivă și interioară. Pe de altă parte, încercăm să punem și astfel în evidență mecanismul analogic ce stă la originea scriiturii proustiene: a face o carte, a face un fel de mâncare - sîntem, în' ambele cazuri, în plin proces creator.
965. „Casfoa/j”, în arabă fortăreață, și „*jeremiades*”, lamentările profetului biblic evreu, dau, în textul francez, o combinație contrastantă, imprevizibilă.
966. Ronsard, în *Elegia XXI* (textul din 1587), afirma că se trage dintr-un strămoș, marchizul de Ronsart, ce locuise acolo unde „înghețata Dunăre se învecinează cu Tracia: / Mai jos decît Ungaria, într-un ținut rece.” Această legendă a originii române a lui Ronsard e contestată de Henri Lognon, *Pietre de Ronsard. Essai de biographie. Les ancêtres, la jeunesse*, Champion, 1912.'
967. Mod alambicat de a desemna, în spaniolă, cabinetul de toaletă. Cottard posedă un bogat vocabular - cf. *supra* și *infra* - spre a-1 desemna.
968. Jean Gilbert Victor Fialin, duce de Persigny (1808-1872), om politic francez, bonapartist, și-a dat sprijinul pentru lovitura de stat din 2 decembrie 1851 (care l-a adus pe tron pe împăratul Napoleon al III-lea). A fost ministru de interne și ambasador la Londra.
969. Cf. *supra*, notele 188-192, 194.
970. Cf. *La umbra fetelor în floare*.
971. Jean-Pierre Claris de Florian (1755-1794), scriitor francez cunoscut mai ales prin fabulele sale (a scris și comedii, precum și romane cavalești și pastorale).

972. Giovanni Pico della Mirandola (1463-1494), filosof italian, supranumit „prințul erudiților." Declarat eretic în urma publicării lucrării sale *Conclusiones philosophicae, cabalisticae et theologicae*, s-a refugiat pentru un timp în Franța. Amic, pentru un timp, al lui Savonarola. A încercat să arate legătura dintre religii și a vrut să analizeze Biblia și să interpreteze creștinismul cu ajutorul cabalei. A murit probabil otrăvit. Comparația trebuie făcută cu *Frangois de Beauchâteau* (nu există un *Julien de Beauchâteau*) care, ca și Pico della Mirandola, a fost un copil minune. Proust citise poate o carte reeditată de mai multe ori în secolul al XIX-lea: Michel Masson, *Copiii celebri*, 1837, unde figurau capitole despre cei doi.
973. Ferdinand Barbedienne (1810-1892), specialist în reproduceri în bronz, la dimensiuni reduse, ale statuilor antice și moderne. Bronzurile sale au invadat saloanele burgheze din secolul al XIX-lea.
974. Personajul principal din *Avarul* (1668) de Moliere.
- 3,80. *Încercări de teodicee*, partea al III-lea, paragraful 311. În secolul al XIX-lea, au fost traduse în Franța câteva culegeri antologice din *Teodiceea* lui Leibniz.
975. John Stuart Mill (1806-1873), filosof englez, era cunoscut în Franța mai ales prin traducerea lucrării sale *Auguste Comte și pozitivismul*, adeseori reeditată între 1868 și 1903. S-ar părea că Proust face aici aluzie la *Sistemul de logică deductivă și induc tivă* (lucrare publicată în traducere franceză în 1866 și reeditată în 1880), unde Stuart Mill combate doctrina intuiției sub toate formele sale. Empirist convins, el afirmă realitatea lumii exterioare așa cum o percepem. E o gândire cu totul opusă celei proustiene.
976. Jules Lachelier (1832-1918), filosof francez, autor al unei celebre teze *Despre fundamentul inducției* (1871), adeseori reeditată între 1896 și 1924, urmată de *Psihologie și metafizică*. Influența sa a fost considerabilă. Preocuparea sa centrală se referă la condițiile de existență ale unei lumi ce se revelează experienței și felul în care ea devine obiect de gândire. E un punct de vedere absolut opus celui al lui Stuart Mill.
977. Cf. mai sus. Totuși, nu se poate deduce cu precizie care este cea de-a doua fabulă de La Fontaine citată mereu, în alternanță cu *Omul și vipera*, de către domnul de Cambremer.
978. Aluzie (existentă și în *Swann*, într-o replică a Odettei) ce nu a putut fi descifrată de exegeții lui Proust.
979. Variantă probabilă pentru numele președintelui Poncin, prim-președinte al curții de apel din Caen.

980. Citat modificat dintr-o scrisoare a doamnei de Sevigne datată 1 octombrie 1684, ce se referă la soția lui Charles de Sevigne, fiul marchizei (*Corespondență*, Gallimard, Bibliotheque de la Pleiade, t.III, p.146).
981. Proust notează același detaliu lingvistic în 1920, într-un articol despre marea actriță Rejane (*Eseuri și articole*, ed. cit., p.600).
388. în original, „peres conscrits”, ceea ce înseamnă membrii Senatului, la Roma.
982. Charles-Louis de Saulces de Freycinet (1828-1923) s-a interpus între popor și trupe cu prilejul revoluției din 1848, Colaborator al lui Gambetta după 1870, senator, președinte al Consiliului (de patru ori, între 1879 și 1892), membru al Academiei franceze.
983. Toate aceste etimologii cu trimitere la vegetale provin din lucrarea lui Cocheris despre numele de locuri deja citată de noi de mai multe ori. *Salix* înseamnă în latină „salcie”, iar *fraxinetum*, „loc plantat cu frasini.”
984. Justin de Selves (1848-1934), om politic francez, membru al Academiei de Arte Frumoase.
985. *Sylva*, în latină „pădure.” Etimologia îi aparține tot lui Cocheris.
986. Aluzie la suedezul Algot Henrik Leonard Ruhe (1867-1944). Traducător al lui Bergson și autor al unei vieți a acestuia în engleză, scrisese și un articol despre Proust, *Un nou scriitor*, care a apărut în 1917 într-o publicație din Stockholm. Va trimite, spre publicare, câteva nuvele, pe care Proust i le-a transmis lui Jacques Riviere. Amândoi le-au găsit bune, dar scrise într-o franceză proastă. Detaliile acestea (franceză incorectă, context bergsonian) se regăsesc în textul lui Proust.
987. ..restaurant și hotel celebre, unele dintre cele mai luxoase de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Proust utilizează sistematic procedeele introducerii unor nume reale în romanul său.
988. Emile Boutroux (1845-1921), filosof și profesor la Sorbona. L-a avut student pe Bergson.
396. Henry Houssaye (1848-1911), istoric și critic, membru al Academiei franceze. Etimologia îi aparține tot lui Cocheris.
397. Wladimir d'Ormesson (1888-1973), diplomat și scriitor. Același Cocheris vede originea acestui nume în latinul *ulmus* - în franceză *orme* (în română *ulm*).
398. Antoine Paul Rene Lefebvre de la Boulaye (1833-1905), ambasador al Franței în Rusia (1886-1891). Andre de La Boulaye, diplomat, viitor ambasador, era în post la Washington în 1913. Cocheris vede originea acestui nume în latinul *betula* - în franceză *bouleau* (în română *mesteacăn*).

989. Charles-Marie Le Pelletier d'Aunay a fost ambasador la Berna în 1907. Etimologia îi aparține tot lui Cocheris: latinul *alnus* a dat în franceză *Aunay*, prin *aulne*.
990. Edmond Renouard de Bussieres (1804-1888) a fost ambasador la Napoli. După Cocheris, latinul *buxus* stă la originea lui *buis*

- și a lui *Bussieres*.
401. Originea numelui Albaret nu figurează în Cocheris. Să ne amintim că pe menajera lui Proust o chema Celeste Albaret, acest domn Albaret din text fiind soțul ei.
402. Armand-Pierre, conte de Choiet, fusese locotenentul în a cărui subordine se aflase Proust în timpul serviciului miliar, la Orleans. Cocheris vede la originea acestui nume latinul *caulis/cauletum*. *Chou* înseamnă în franceză *varză*.
403. Henri Berdalle de Lapommeraye, pseudonim al lui Henri d'Alleber (1839-1891), critic, profesor de istorie și de literatură la Conservatorul de muzică și declamație. Etimologia îi aparține tot lui Cocheris. Latinul *pomerium/pomeretum* (loc plantat cu meri) a dat *Pommeraye*.
991. Deșiră Paul Parfouru, zis Porel (1842-1917), actor și director de teatru. A debutat la teatrul Odeon, al cărui director a fost, ilustrându-se totodată ca mare actor. A fost și directorul teatrului Vaudeville, și soț al mării actrițe Rejane (1856-1920). Jacques Porel, fiul lor, a fost un bun prieten al lui Proust, care-i menționează de mai multe ori poemele, în scrisorile sale către Jacques Riviere.
992. Ambele etimologii sînt luate de Proust tot din lucrarea lui Cocheris mai sus citată.
993. Pentru etimologiile ce urmează, cf. *supra*, nota 350.
994. *La chercheuse d'esprit*, operă comică (1741) de Favart (1710-1792). O adaptare după ea s-a jucat în 1888, la teatrul Alcazar, iar în 1900, la Opera-Comique. Pe Caietul 59, Proust face următoarea însemnare: „{Legrandin șters} spune *Căutătoarea* nu numai pentru a scurta titlul, ci și dintr-o obișnuință de om de litere.” Asemenea notații arată ce importanță acorda Proust pînă și celui mai mic amănunt din vorbirea personajelor sale.
995. Observație ce amintește de doctrina sociologică a lui Gabriel Tarde (1843-1904), care vedea în imitație și inovație cele două mari principii ce guvernează societățile omenești. Tarde nu dă nici un fel de sens pejorativ acestor două concepte, dezvoltate de el în *Legile imitației* (1890) și în *Logica socială* (1895).
409. Titlurile prescurtate ale celor două comedii ale lui *Molibre*, *Bolnavul închipuit* și *Burghezul gentilom*. Cf. și *supra*, nota 407.
410. Lui Porel (cf. *supra*, nota 404) i-au urmat la conducerea teatrului Odeon, Emile Marck și Emile Desbeaux (între 1892 și 1896).

- (care-1 introdusese pe Ibsen în repertoriu), Ginesty (care-1 introdusese în repertoriu pe Tolstoi) a rămas singur la conducere, pînă în 1906. între 1906 și 1914, Antoine a redevenit directorul teatrului Odeon.
996. Romanul lui Tolstoi *Învierea* (1899) a fost adaptat pentru scena franceză de către Henry Bataille. A fost jucat pentru prima oară la teatrul Odeon (1902) și apoi la teatrul Porte-Saint-Martin (1905). *Anna Karenina* a fost pusă în scenă, de către Edmond Guiraud, la teatrul Antoine (1907).
997. Iată încă una din numeroasele inadvertențe mărunte ce apar în romanul lui Proust. Pînă acum nu a fost vorba de vreun portret al lui Favart. Pictorul elvețian Jean-Etienne Liotard (1702-1789) făcuse în 1757 un portret în pastel al lui Favart - gravat de Littret -, precum și un portret al doamnei Favart. E posibil ca Proust să le fi văzut în colecția pariziană Georges și Henri Pannier.
998. Personaj (subretă) din repertoriul comic. În piesa lui Favart *Căutătoarea de inteligență* nu există însă nici o subretă. Zerbina este numele subreței din *Căpitanul Fracasse* de Theophile Gautier, carte foarte gustată de Proust, pastişată în *Zile de lectură* și laudată, în ciuda opiniei lui Faguet, în bruioanele eseului *Împotriva lui Sainte-Beuve*.
999. Jeanne Samary (1857-1890) a debutat la Théâtre-Français în 1875, excelînd în rolurile de subretă.
1000. Personaje din repertoriul comic și din romanul lui Gautier *Căpitanul Fracasse*, care a fost adaptat pentru scenă de două ori, ca operă comică (compozitor: Pessard; libretist: Catulle Mendès) și ca piesă (adaptare de Emile Bergerat) (reprezentată la Teatrul liric în 1878 și, respectiv, la teatrul Odeon, în 1896).
1001. Etimologie ce nu figurează în lucrarea lui Cocheris (îi aparține lui Proust).
1002. În diocesa Bayeux, Templierii aveau drepturi asupra a patru abații (Baugy, Voismer, Bretteville-le-Rabet, Courval). După suprimarea Ordinului Templierilor, aceste drepturi au fost preluate de ordinul Cavalerilor de Malta.
1003. Ludovic d'Harcourt, mort în 1459, a devenit cel de-al patruzeci și nouălea episcop de Bayeux, în 1459. Papa l-a onorat cu titlul de patriarh de Ierusalim.
1004. Anthelme Brillat-Savarin (1775-1826), gastronom și scriitor, autorul cunoscutei lucrări *Fiziologia gustului* (1825).
1005. Etimologiile care urmează aparțin, de asemenea, în cea mai mare măsură, lui Cocheris, a cărui lucrare despre numele de locuri a fost asiduu consultată de Proust.

1006. Paul Helleu (1859-1927), pictor și gravor francez, aparținea, prin titlul său, tradiției secolului al XVIII-lea, ceea ce explică sintagma „Watteau à vapeur” pe care i-o aplică Brichot în rîndurile imediat următoare.
1007. Au existat duci de Brabant încă din secolul al XII-lea și pînă în secolul al XV-lea, cînd titlul a trecut în posesia casei de Burgundia, iar apoi în cea a casei de Austria. Montargis era numele lui Saint-Loup în versiunea din 1912 a romanului. Titlul de prinț d'Oleron pregătește probabil adopțiunea fiicei lui Jupien, ce se va numi domnișoara d'Oleron (cf. *Prizoniera*). Ea se va căsători cu Leonor de Cambremer, al cărui prenume este o anagramă a numelui Oleron. Viareggio este un oraș din Italia. Dunes este o localitate franceză de lîngă Dunkerque, unde Turenne a cîștigat o faimoasă bătălie (1658) împotriva armatei spaniole.

1008. Referire la un fapt ce se petrecuse în realitate, între Wilhelm al II-lea, împăratul Germaniei, și doi duci francezi pe care acesta îi primise la bordul yachtului său, cu prilejul săptămânii regatelor din Kiel. Titlul de „monsieur” nu se acordă ducilor, ci marilor prelați și prinților din familiile domnitoare. Proust se informase dintr-un articol al lui Ferdinand Bac apărut în *La Revue de Paris* (1 aprilie 1916).
1009. Familia germană Hohenzollern este menționată cu începere din secolul al XI-lea. Ramura din Franconia i-a dat pe regii Prusiei cu începere din secolul al XVIII-lea, și pe împărații Germaniei începând din 1859. Abdicarea împăratului Wilhelm al II-lea în 1918 a pus capăt domniei acestei case în Germania. Bismarck, care nu o iubea, spunea: „Această familie venită din Suabia nu-i mai veche decât a mea” (cf. contextul similar din paragraful proustian).
1010. Hanovra a devenit un regat după tratatul din Viena. În 1866, cu prilejul conflictului austro-prusac, a fost invadată de Prusia și anexată după înfrângerea de la Sadowa. Regele George al V-lea a fost deposedat de regatul său de către Wilhelm I și Bismarck. Așadar, nu Wilhelm al II-lea l-a spoliat, cum este arătat în textul lui Proust. Totuși, acesta a deturnat averea mobilieră a celor din casa de Hanovra, care le fusese restituită printr-o convenție din 1867. Înrudirea dintre familia Guermantes și familia Hanovra e greu de demonstrat, dar ea ar putea totuși să se fi produs prin intermediul unor căsătorii între casa de Hanovra și casa de Hessa (casa de Brabant). Insistăm pe toate aceste detalii nu atât pentru interesul pe care l-ar prezenta în sine, cât pentru a arăta atenția și minuția cu care se *documenta* Proust aproape pentru fiecare rând pe care-l scria. Pentru critic (și pentru cititor) important este să înțeleagă cum aceste *fapte*

523

pozitive încep să funcționeze într-o nouă structură care nu are nimic de-a face cu romanul „realist” sau „naturalist.”

1011. Proust se inspiră tot din articolul lui Ferdinand Bac (cf. *supra*, nota 423).
1012. Cf. *supra*, nota 426.
1013. Hugo von Tschudi (1851-1911), istoric de artă german. Conduce Nationalgalerie din Berlin (1896-1907). Partizan al impresionismului, a scris o carte despre Manet în 1902. Dar Wilhelm al II-lea nu aprecia această pictură. Spre a cumpăra tablouri de Manet, Renoir și Degas, pentru muzeul din Berlin, Tschudi a fost silit să strângă fonduri de la particulari.
1014. Lui Ludovic al XIV-lea nu-i plăceau măștrii flamanzi, ci pictorii italieni.
1015. Proust deține această informație tot din articolul lui Ferdinand Bac (cf. *supra*, notele 423, 426, 427).
1016. Filip, prinț von Eulenburg și Hertfeld (1847-1921), diplomat, confident al lui Wilhelm al II-lea, a fost ambasador la Viena (1894-1902). Fiind acuzat de homosexualitate în 1906, a fost protagonistul unor procese de mare răsunet (1907, 1908). Afacerea Eulenburg a jucat un rol important în geneza ciclului *în căutarea timpului pierdut*. Proust o evocă de mai multe ori în scrisorile sale din 1907 și 1908, iar numele de Eulenburg este prezent în *Carnetul I*, din 1908. În *bruioanele* romanului (din 1912), Proust impută faimosului proces faptul de a fi difuzat cuvântul „homosexualitate” în Franța.
1017. *Almanahul din Gotha*, anuar diplomatic și genealogic publicat la Gotha cu începere din 1763, de către editorul Justus Perth, în germană și în franceză, precizează că *Durchluucht* („Alteță serenisimă”) este un titlu acordat șefilor familiilor prințiere

- „prin mijlocire" („mediatisees") (odinioară co-State ale Sfântului Imperiu romanic), printiso hotărîre a Dietei germanice din 18 august 1825. Aceste familii princiare „mediatisees" și-au obținut astfel recunoașterea unui rang și al unui titlu conforme cu dreptul lor de egalitate prin naștere cu familiile domnitoare. Prinții au căpătat titulatura de *Durchläucht*, iar conții princiarți pe cea de *Evlaucht* („Alteță ilustrisimă"). Unele dintre aceste familii nu sînt specific germane (Arenberg, Croy etc); cei din familia Croy, ca și cei din familia Guermantes sînt în același timp duci în Franța și prinți „mediatisees" („prin mijlocire") în Germania.
433. Cu excepția cîtorva case domnitoare (ducii de Lorena, de Savoia), titlul de alteță nu era acordat în Franța prinților străini, ca, de exemplu, celor din casa de Lorena-Guise, cu excepția șefului casei (cf. Saint-Simon, *Memorii*, ed. cit., t.I, pp.517-518). În tot acest pasaj, pretențiile casei de Guermantes le au ca model pe cele ale casei de Lorena. Să transcriem aici o veche

524

- însemnare a lui Proust privitoare la familia Guermantes (foaie separată din „Fondul Marcel Proust", lotul nr. 16): „Mă gîndeam la rangul pe care-J dădea la Curte numele de Guermantes, căci cei din familia Guermantes erau tratați drept veri de Ludovic al XIV-lea și aveau întîietate față de prinții din casa de Lorena. Mă gîndeam că titlul de ducesă de Guermantes era atît de înalt, încît Ludovic al XIV-lea îi spunea ducesei de Guermantes «verișoara mea», dîndu-i întîietate față de familia Guise și de prinții de Lorena, și că astăzi chiar, împărăteasa Rusiei, regina Angliei o tratau pe doamna de Guennantes ca pe cineva de rangul cel mai înalt."
434. Saint-Simon denunță acest abuz în cazul cardinalului de Bouillon și al prințului de Monaco, dar el se petrecea în timpul ambasadei lor la Roma, și nu în Franța.
1018. Tot acest paragraf, ce presupune o foarte nuanțată cunoaștere a prerogativelor legate de titlul și calitatea de mare nobil (prinț, duce etc. - dar cîte trepte sînt chiar și în interiorul acestor calități și titluri!), este, ca și multe altele din acest roman, inspirat din *Memoriile* lui Saint-Simon.
1019. E probabil vorba de Elisabeth, *demoiselle* de Commercy, fiica prințului de Lillebonne, din casa de Lorena, care s-a căsătorit în 1691 cu Ludovic I de Melun, prinț d'Epinoy. Prințesa d'Epinoy este un personaj important în *Memoriile* lui Saint-Simon.
1020. Cf. *supra*, nota 432.
1021. Ducele d'Aumale se născuse în casa de Lorena-Guise, dar a trecut, prin moștenire, în casa de Savoie-Nemours. Această moștenire fusese cumpărată de Ludovic al XIV-lea pentru fiul său recunoscut, ducele du Mâine, și nu intrase deci propriu-zis în familia domnitoare franceză. Să notăm aici totodată că tatăl lui Bloch (cf. *La umbra fetelor în floare*) e poreclit „ducele d'Aumale."
39. Baronul de Charlus nu precizează în ce calitate. În principiu, ducii aveau prioritate în raport cu prinții străini din case nedomnitoare.
440. Casa de Croy coboară din vechifregi al Ungariei. S-a aliat prin căsătorie cu mai multe case regale. Figurează în partea a doua a *Almanahului din Gotha*. Saint-Simon condamnă pretențiile princiare ale acestei familii (*Memorii*, ed.cit., t.IV, pp.689-691). H. în *Memoriile* sale, Saint-Simon povestește mai multe certuri între ducese și prințese străine, cu privire la diferite priorități și prerogative. Aici recunoaștem o aluzie la aceste relații saint-simoniene.
1022. Ludovic (1682-1712), moștenitorul tronului Franței, nepot al lui Ludovic al XIV-lea și tată al lui Ludovic al XV-lea.
1023. Bagheta aceasta este însemnul funcției celui ce o purta.

525

1024. Ducii de Brabant se trăgeau din Antoine de Bourgogne, cel

- de-al doilea fiu al lui Filip cel îndrăzneț. Nemaivînd urmași, ducatul a trecut în 1430 sub dominația casei de Lorena-Austria. Strigătul lor de luptă era „Brabant au noble duc!” - și nu „Limbourg â qui l'a conquis!”, cum pretinde ducele de Guermantes (cf. *Guermantes II*).
1025. Cf. *Guermantes II*, unde ducele de Guermantes vorbește de o asemenea legătură între familia Guermantes și ducii de Brabant. „Passavant li meillor” era strigătul de luptă al lui Thibault, conte de Champagne în secolul al XIII-lea. „Passavant!” a fost strigătul de luptă al conților de Vendome.
1026. Louise Chretienne de Savoie Carignan (1627-1689), soția prințului de Bade, apare în *Memoriile* lui Saint-Simon (*op.c/L*, t.I, p.580). Dar aluzia pare a trimite la pretențiile ducesei de Hanovra-Brunswick, care a silit caleașca doamnei de Bouillon să se dea la o parte pentru a o lăsa să treacă (*ibid.*, p.49). Familia Bouillon s-a răzbunat bătîndu-i pe servitorii doamnei de Hanovra, iar regele nu a vrut să se amestece în acest conflict.
1027. Episodul povestit de domnul de Charlus transpune o frază celebră a lui Henric al IV-lea, relatată de Saint-Simon, cu privire la prioritatea prinților francezi de sînge regal asupra prinților străini. Protagonistii sînt prințul de Conde și ducele de Savoie. Întîlnindu-se în fața ușii camerei regelui, acesta a spus, adresîndu-se prințului de Conde: „Passez, passez, mon neveu; monsieur de Savoie sait trop ce qu'il vous doit” (*Memorii*, ed.cit., t.I, p.666).
1028. Conform ediției Tadie (vol.Ifl, p.1541, nota 1), această schemă de înrudire este plauzibilă.
1029. Citat din Horațiu, *Ode*, cartea 1,1: „Mecena, născut din străbuni regali.” Mecena era protectorul lui Vergiliu și al lui Horațiu.
1030. E vorba de *Prima sonată* pentru vioară și pian, opus 13 (1875) de Gabriel Faure, capodoperă a noii muzici de cameră franceze, anterioară cu mai bine de zece ani celei a lui Franck (1886), căreia îi este adeseori comparată. Aceasta din urmă a constituit unul din „modelele” sonatei lui Vinteuil din *Swann*, conform dedicației date de Proust lui Jacques de Lacretelle, în aprilie 1917 (*Eseuri și articole*, ed.cit., p.565).
1031. Ideea legăturii dintre homosexualitate și o dispoziție artistică este un joc comun al medicinei de la începutul secolului al XX-lea. În opera lui Proust ea apare de mai multe ori.
452. În partea a patra, allegro finale, a sonatei lui Faure, se desfășoară o temă compusă în stilul liric al lui Schumann. Comparația aceasta e, de altfel, un loc comun.
453. *Serbările* este a doua din cele trei *Nocturne* pentru orchestră de Debussy (1899).

454. *Pelleas și Melisanda* (1902), dramă muzicală de Claude Debussy, pe un poem de Maurice Maeterlinck. Proust face referire la ea de mai multe ori.
1032. Meyrbeer (Jacob Liebmann Beer, zis Giacomo) (1791-1864), compozitor german ce a locuit la Paris cu începere din 1826. Operele sale, printre care și cea citată în textul lui Proust, care realizează o sinteză între surse franceze, italiene și germane, îl fac celebru, mai ales în Franța. A compus și simfonii, cantate etc.
1033. Ar putea fi vorba de Alessandro Scarlatti (1660-1725), cunoscut compozitor italian, autor de opere. Totuși, s-ar părea mai curînd că Proust se referă la fiul lui Alessandro, Domenico Scarlatti (1685-1751), dată fiind trimiterea la „una dintre acele compoziții blestemate.” Domenico Scarlatti este, în Italia, ceea

- ce sînt Bach și Haendel în Germania: cel mai eminent reprezentant al noii școli a clavecinului.
457. Este binecunoscută pasiunea lui Proust pentru ultimele cvatuoruri ale lui Beethoven (cf. și *La umbra fetelor în floare*, precum și *Corespondența* lui Proust).
1034. Proust însuși condamnase ermetismul, fără a cita numele lui Mallarme, într-un articol- din *La Revue blanche* din 15 iulie 1896, intitulat *împotriva obscurității* (*Eseuri și articole*, ed. cit., pp.390-395).
1035. Nu-i vorba aici de confreria de iluminați germani din secolul al XVI-lea, ci de o mișcare intelectuală și estetică ce a reunit scriitori și artiști de la sfârșitul secolului al XIX-lea.
460. Ludovic, prinț de Conde (1621-1686), căpetenia *Frondei prinților*.
1036. „Lor” ar fi mai logic.
1037. Celestine Galli-Marie (1840-1905), cîntăreață franceză. A debutat la Opera-Comique în 1862 și a cunoscut un mare succes pînă în 1885. A creat rolul Mignon din opera lui Ambroise Thomas (1866) și a avut rolul titular din *Carmen* (1876) la Opera-Comique.
1038. Speranza Engally a debutat la Opera-Comique în 1878, în rolul Eros din *Psyche* de Ambroise Thomas. Cottard face un joc de cuvinte cu numele celor două cîntărețe, modificîndu-1 pe cel al Speranței Engally.
1039. Charles Bouchard (1837-1915), medic și biolog, membru al Academiei de Medicină. Figurează în *Tout-Paris* din 1908.
1040. Jean Martin Charcot (1825-1893), medic francez, profesor la Salpetriere, unde P. Janet, A. Binet și S. Freud i-au fost discipoli. A avut o mare contribuție la dezvoltarea cercetărilor asupra patologiei nervoase și mai ales asupra isteriei și a hipnozei. Proust se referă la el în numeroase rînduri.

527

1041. Doctorul Gabriel Bouffe de Saint-Blaise figurează în *Tout-Paris* din 1908. E foarte probabil ca Proust să fi luat la îndeplinire, pentru romanul său, nume din acest anuar.
1042. Doctorul Courtois-Suffit figurează în *Tout-Paris* din 1908.
1043. Referire la un hipnotic foarte utilizat în epocă (C⁸H¹⁸O⁴).
1044. Proust se inspiră aici din monografia canonicului Marquis, preot în Illiers. Familia Arrachepel a dat numele proprietății La Racheperiere, sau la Raspeliere, din regiunea Illiers.
1045. Sînt descrieri cu totul fanteziste. Sursa consultată de Proust este *Le Nouvel armorial du bibliophile* de Joannis Guigard (1890, 2 voi. Li, p.34).
1046. Explicație dată tot în monografia canonicului Marquis.
1047. Trimitere la fabula lui La Fontaine *Cămila și bețigașele plutoare* (IV, 10).
1048. Cottard utilizează cuvîntul „turlututu”, evitînd a spune „cocu” („încornorat”). Moliere utilizează cuvîntul „cocu” în *Sganarelle ou le Cocu imaginaire* și în *Școala femeilor*.
474. „Qui vivra verra. À rouble, rouble et demi.” A doua propoziție este o parafrază după Corneille, *Văduva*, actul IV, scena VII, v. 1522: „Un trompeur en moi trouve un trompeur et demi.”
1049. Proust scrie Chevreigny sau Chevrigny. Etimologia, notată în Caietul 72, corespunde primei variante și e luată după lucrarea lui Hippolyte Cocheris.
1050. Tema vocii specifice în veniților sexuali, după care ei pot fi ușor recunoscuți, este frecventă în opera lui Proust.
1051. Proust scrie „Uxelles.” E vorba de Nicolas de Laye du Ble

- (1652-1730), marchiz d'Huxelles, mareșal al Franței. Îi găsim portretul în *Memoriile* lui Saint-Simon din 1703 (*ed.cit.*, t.II, pp. 303-304).
478. Idee inspirată de o anecdotă favorită a lui Robert de Montesquiou, auzită de el de la fiica lui Gustave Rothschild: „Nu-mi poți recomanda vreun bătrîn nobil pentru un post de portar?”
1052. Regele de pică.
1053. După victoria de la Asculum (279), unde îi bătuse pe romani, dar cu prețul unor pierderi enorme, Pyrrhus, regele Epirului, a spus aceste cuvinte, rămase celebre: „încă o victorie ca asta și sîntem pierduți.”
1054. Încă o dovadă a uriașei erudiții a lui Proust și a „documentării” sale minuțioase în vederea scrierii romanului: după o tradiție medievală, Vergiliu este înzestrat și cu daruri de magician. Multe texte îi atribuie crearea unor băi cu ape miraculoase, lângă Napoli, regiune unde se află și mormîntul său.
1055. Posibilă aluzie la Brichot.

528

1056. *Cf. supra*, nota 393.
1057. Emile Boutroux (*cf. supra*, nota 395) fusese membru al juriului pentru premiul Blumenthal, reunit în septembrie 1920, prilej cu care - se pare - Proust și Bergson ar fi discutat despre somn.
485. Citat din *Florile răului* de Baudelaire, XXXIX, v.5-6: „Ta memoire, pareille aux fables incertaines,/Fatigue le lecteur ainsi qu'un tyrnpanon.”
1058. Filosof neoplatonician (234-305). A scris *Viața lui Pitagora* și *Viața lui Plotin* (ale cărui tratate le-a publicat), comentarii despre opera lui Platon și a lui Aristotel, tratatele *Despre întoarcerea sufletului la Dumnezeu* și *Despre oracole* (din care s-au păstrat fragmente).
1059. Filosof grec neoplatonician (2057-270). Operele sale au fost publicate de discipolul său Porptiyr (*cf. supra*, nota 486), sub titlul *Eneadele*, A abordat toate marile teme ale neoplatonismului, încercînd o sinteză între raționalitatea lui Aristotel și a lui Platon și mistică.
1060. Este afirmată aici ideea susținută de Bergson în *Visul*, care e conceput ca o înviere a unui trecut abolit.
1061. Se pot face apropieri cu o conferință a lui Bergson *Sufletul și trupul*, publicată în volumul *Energia spirituală* și, de asemenea, cu eseul lui Maeterlinck deja citat, *Nemurirea*, din volumul *Inteligența florilor, care trecea în mod analog la ideea de imortalitate pornind de la cea de intermitență a eului. Mecanismul proustian e identic (cf. supra, nota 222).*
1062. Și acest text poate fi apropiat de *Visul* de Bergson.
1063. Citat din *Estera* de Racine, actul I, scena II, v.125. Proust atribuie greșit acest vers unui personaj (Josabet) din *Atajia*. De fapt îl rostește Elise, către cor.
492. Citat din *Estera* de Racine, actul I, scena I, v. 112, cu aceeași atribuire eronată.
33. Aluzie la cunoscuta scenă din *Odiseea* (XIX, 474): prima care-1 recunoaște pe Ulise la întoarcerea lui în Itaca este bătrîna lui doică, datorită cicatricei unei vechi răni, pe care o vede cînd îi spală picioarele.
94. Referire la restaurările făcute de marele arhitect francez Viollet-le-Duc (1814-1879) catedralei Notre-Dame din Paris, foarte criticate de unii contemporani. Proust e unul dintre cei ce nu iubește restaurările, privindu-le cu multă neîncredere. Aluzie probabilă la nuvela lui Edgar Allan Poe tradusă de Baudelaire cu titlul *Scrisoarea furată*.

1064.Cf. *La umbra fetelor în floare*.

1065.Cf. *Guermantes I*.

HI

529

- 1066.Marcel Plantevignes remarca asemănarea dintre o scrisoare pe care o primise de la Proust și scrisoarea trimisă de Charlus lui Aime (*Avec Marcel Proust*, Nizet, 1966, p.98).
- 1067.Variante anterioare, în Caietul 72: Doville, Saint-Jean-sous-Goville.
- 1068.Aceste două etimologii ale numelui de localitate Epreville, tardiv adăugate, nu se inspiră din nici una din sursele identificate pînă acum și par a-i aparține lui Proust.
- 1069.în ediția originală: Grattevast..
- 1070.Descrierea ce urmează o reproduce pe cea a traversării pădurilor Chantereine și Canteloup, făcută cu prilejul primei șederi la Balbec (cf. *La umbra fetelor în floare*).
- 1071.Nimfe, fiicele lui Okeanos și ale lui Tethys, ce personifică izvoarele, rîurile, valurile mării etc.
- 1072.Cf. *supra*, nota 469.
- 505.Proust scrisese, în urma plimbărilor sale prin Normandia împreună cu șoferul Agostinelli, în vara anului 1907, un articol, *Impresii de drum din automobil*, publicat în *Le Figaro* în noiembrie 1907 și reluat în *Pastișe și felurite alte texte* sub titlul *Zile în automobil* (ed.cil, pp. 63-69).
506. în Caietul 72, Proust dădea alte nume de localități (cu indicația că trebuie schimbate): Bricqueville, Benerville, Blapertis,
507. Este astfel anunțată viitoarea revelație: Guermentes și Meseglise, entități pînă acum percepute ca fiind separate, se vor întîlni.
- 1073.Numele acesta figura îri *Vrăjita* de Barbey d'Aurevilly.
- 1074.Aluzie la vila pe care împăratul Adrian (76-138) și-a construit-o lîngă Tivoli (Villa Adriana) și ale cărei monumente aminteau de locurile **ce-I** impresionaseră în călătoriile sale.
- '510. Contextul ne obligă să citim: „luni.”
- 1075.Este, fără îndoială, vorba de Beaumont-en-Auge, de lîngă Pont-

- l'Eveque, și de vila doamnei Straus - o prietenă a lui Proust de la Trouville.
1076. Etimologie adoptată după Le Hericher, *Filologia topografică a Normandiei*.
1077. În 1868, Pernet-tatăl a botezat o specie de trandafir „Baroana de Rothschild”, cu numele soției baronului Alphonse de Rothschild (cf. *La umbra fetelor în floare și Guermantes 1*).
1078. În 1864, ■Philippe Noisette a botezat o specie de trandafir „Marechalul Niel”, după numele lui Adolphe Niel (1802-1869), mareșal al Franței în 1859, și nu după numele soției acestuia.
1079. Camille Stamati (1811-1870), pianist și compozitor grec naturalizat francez, virtuoz celebru. S-a consacrat mult învățămîntului. L-a avut ca discipol pe Saint-Saens.

530

516. Citat aproximativ din comedia lui Moliere *Contesa d'Escarbagnas*.
517. Proust se documentează pentru numele de specii de pere enumerate aici, consultînd lucrarea Emiliei de Clermont-Tonnerre. În cartea acesteia găsim „Virginie-Baltet”, Charles Baltet fiind un horticultor renumit.
1080. În decursul verii anului 1907, plimbîndu-se cu automobilul, Proust a vizitat biserica Norrey, situată între Caen și Bayeux. Satul se numește Bretteville-l'Orgueilleuse.
1081. Albertine se arată a fi aici o discipolă a lui Elstir, personaj ce exprimă de fapt opinia lui Emile Mâle (1862-1954), istoric de artă, profesor la Sorbona, specialist în istoria artei religioase medievale. Proust însuși, care e în corespondență cu Emile Mâle, era împotriva restaurărilor. În Caietul 54 îl citează, arătînd totodată că Monet, Hallays, Ruskin erau, de asemenea, împotriva restaurărilor.
1082. Citat modificat dintr-o scrisoare a doamnei de Sevigne adresată fiicei ei în 27 mai 1680.
1083. *Hamlet*, actul III, scena I.
1084. Benjamin Godard (1849-1895), compozitor francez, autor al unor opere de succes, reprezintă aici muzica ușoară, frivolă.
1085. Acest lucru se întîmplă întruna în *Memoriile* lui Saint-Simon.
1086. Modelul probabil al acuarelei lui Elstir este *Poetul mort purtat de un centaur* de Gustave Moreau.
1087. În *Prizoniera*, eroul și Albertine vor vedea un aeroplan la Versailles.
1088. „Muncește, muncește, dragă prietene, fa-te celebru” (scrisoarea lui Fontanes către Chateaubriand din 28 iulie 1798, citată de Chateaubriand în *Memorii de dincolo de mormînt*, cartea XI, cap. III). Marchizul Louis de Fontanes (1757-1821), scriitor francez, profesor la Universitate în timpul Imperiului napoleonian, devenise unul din prietenii lui Chateaubriand în timpul exilului, la Londra, după începutul Terorii.
1089. Sediul Conservatorului național de muzică și declamație, pînă în 1913, cînd a fost mutat în strada Madrid.
1090. Stația unde urmează să urce domnul de Charlus este Saint-Martin-du-Chene.
1091. Sursa lui Proust pentru devizele de pe părțile domnului de Charlus este, aici și mai jos, lucrarea lui Joannis Guigard, *Noul armorial al bibliofilului. Ghid al amatorului de cărți cu armoarii*, E. Rondeau, 1890, 2 voi.
1092. „Nu totdeauna în lupte.”
1093. „Totul se cîștigă cu strădanie.”
1094. Acest loc comun al psihiatriei din secolul al XIX-lea își află dezvoltarea paradigmatică în lucrarea lui Cesare Lombroso

- (1835-1909), *Genio e follia* (1864), tradusă în Franța de Fr. Colonna d'Istria sub titlul *L'Homme de genie* (Alean, 1889).
1095. Cuvîntul „bayadere” înlocuiește cuvîntul „almee” din manuscris, care era numele - folosit între prieteni - lui Emmanuel Bibesco (George Painter, *op.cit.*, ti, p. 370).
1096. După dicționarul Littre, „corder” e folosit într-un limbaj popular cu sensul de „a te afla, a trăi în bună înțelegere”, părănd a fi o apocopă a lui „aceorder.”
1097. Titlul cărții lui Henry Roujon (1853-1914), scriitor și critic literar, este *în mijlocul oamenilor* (J.Rueff, 1906). E vorba de o culegere de articole de critică. Roujon a fost director al Școlii de Arte Frumoase (1891) și membru al Academiei franceze.
16. Fournier-Sarloveze, fost prefect, fondator al Societății iubitorilor de artă, a împodobit cu miniaturi invitațiile la serbarea persană a contesei de Chabrillan, la 29 mai 1912. Fiul său, Robert, a fost primar al orașului Compiègne și deputat de Oise.
1098. Aluzie posibilă la Gabriel Faure - membru al Academiei și director al Conservatorului -, pentru care iubirea față de femei a fost o importantă sursă de inspirație.
1099. Domnul de Charlus își amintește vag de *Iluziile pierdute* de Balzac, evocînd întîlnirea dintre Lucien de Rubempre și Vautrin.
- }. *Tristețea lui Olympio* este unul dintre poemele cele mai cunoscute ale lui Victor Hugo (*Razele și umbrele*, XXXIV).). „Omul de gust” este Oscar Wilde. în *The Decay of Lyîng*, dialog publicat în *Intentions* în 1891, Vivian, personaj *porte-paxole* al autorului, spune: „Una din cele mai mari tragedii ale vieții mele este moartea lui Lucien de Rubempre.”
- . *Estera cea fericită era* - în ediția din 1844 - titlul primei părți din *Splendorile și nefericirile vieții curtezanelor*, înlocuit prin *Cum iubesc femeile de moravuri ușoare*. Titlurile celorlalte părți: *Cît îi costă dragostea pe bătrîni*, *Unde duc drumurile greșite*, *Ultima încarnare a lui Vautrin*.
  - . Rocambole este eroul a vreo treizeci de romane publicate de Ponson du Terrail (1829-1871) în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Este prototipul personajului angrenat în tot felul de aventuri incredibile, „rocambolești.”
  - . Cuvinte create de Rabelais prin derivare de la „Sorbonne.” Această deviză, adoptată de Montaigne, este comentată într-o adăogire din 1588 la *Apologia lui Raimond Sebond* (*Opere complete*, Bibliotheque de la Pleiade, p.508 b). Deviză gravată pe frontonul templului lui Apollo din Delphi, și adoptată de Socrate. Evanghelia după Ioan, XV, 12. Cf. *supra*, nota 464.

1100. *Materiam superabat opus* („munca depășea materia”) (Ovidiu, *Metamorfoze*, II, 5). Paul Souday citase aceste cuvinte ale lui Ovidiu într-o cronică despre Swann (*Le Temps*, 10 decembrie 1913), atribuindu-le în mod eronat lui Horațiu. Enervat de criticile lui Paul Souday referitoare la greșelile lui de franceză, Proust i-a răspuns pe un ton polemic în luna decembrie a aceluiași an, arătîndu-i eroarea pe care o făcuse (*Correspondance*, ed.cit., XII, p.381).
1101. Rabelais, care a slujit în această parohie, a fost supranumit „preotul din Meudon.”
1102. Locul unde s-a retras Voltaire între 1758 și 1778.
1103. Casă situată lângă Sceaux, pe care Chateaubriand a cumpărat-o în 1811 și unde a locuit cîțiva ani.
1104. Numele casei lui Balzac din Viile d'Avray, unde a locuit între 1837 și 1840. Poloneza este doamna Hanska, cu care Balzac s-a

- căsătorit în 1850.
- 1105.Scena la care se gîndește domnul de Charlus se găsește la sfîrșitul romanului *Iluzii pierdute* de Balzac.
- 1106.Aluzie probabilă la Eugenia de Montijo de Guzman (1826-1920), care devenise împărăteasă a Franței prin căsătoria cu Napoleon al III-lea. A fost o mare partizană a lui Dreyfus.
- 1107.In *Secretele prințesei de Cadignan*, Balzac descrie cu de-amănuntul rochia purtată de prințesă cînd îl întîlnește a doua oară pe d'Arthez.
- 1108.Doamna d'Espard este prietena și confidenta prințesei de Cadignan. Prințesa de Cadignan are drept „model” (cum spune curent exegeza franceză) pe Cordelia de Castellane, a cărei fiică, doamna de Beaulaincourt, este ea însăși „modelul” după care s-a inspirat Proust cînd a creat personajul doamna” de Villeparisis, mătușa domnului de Charlus.
- 1109.Paul Thureau-Dangin (1837-1913), jurnalist și istoric de orientare catolică și conservatoare. Este autorul unei *Istории a monarhiei din Iulie*, în 7 volume. Membru al Academiei franceze.
- .558". Gaston Boissier (1823-1898), profesor de elocință la College de France, autor de lucrări de archeologie și literatură latină, membru al Academiei franceze. Boissier este și autorul monografiei *Doamna de Sevigne*, Hachette, 1887.
- 1110.Cofetar din bulevardul des Capucines, nr.7.
- 1111.Proust locuise în bulevardul Malesherbes nr.9 pînă în 1900.
- 1112.Aluzie posibilă la sculpturile fațadei catedralei din Reims, a căror distrugere, survenită în timpul primului război mondial, era deplînsă de Proust (cf. *Timpul regăsit*).

533

- 562.în indexul de nume citate în *Memoriile* lui Saint-Simon, Charmel urmează după Charlus: e vorba de Ludovic de Ligny, conte du Charmel, prieten cu Saint-Simon.
- 1113.Proust se inspiră din deviza lui Carol Quintul, pe care a găsit-o în cartea lui Joannis Guigard: *Plus Ultra Carol'Quint*. Cf. și *supra*, nota 529.
- 1114.Episodul duelului domnului de Charlus amintește de duelul pe care scriitorul a fost cit pe ce să-1 aibă cu tatăl lui Marcel Plantevignes, la Cabourg, în 1908, în urma unei scrisori jigni toare adresate fiului de către Proust, din cauza unei neînțelegeri create de homosexualitatea acestuia.
- 1115.Primele cuvinte ale cîntecului popular *Vino Poupoule*, de Henri Christine-Trebitsch, lansat de Felix Mayol în 1902, pe scena unui caf^-concert, *l'Efdorado*.
- 1116.Cf. *supra*, nota 529.
- 1117.„Speranța mea.” Citare incompletă a devizei regelui Henric al III-lea: *Spes mea Deus* (Joannis Guigard, *op.cit.*).
- i68. „Nu va dezamăgi niciodată.” Citare aproximativă a devizei reginei Marguerite de Valois, prima soție a lui Henric al IV-lea: *Expectata non cludet* (*ibid.*).
- 1118.Deviza ducelui d'Aumale (*ibid.*).
- 1119.Această deviză nu pare să figureze în lucrarea lui Joannis Guigard.
- 1). „Pe turnuri se sprijină crinii.” Citare aproximativă a devizei familiei Simiane, notată în lucrarea lui Joannis Guigard, după care a luat-o Proust: *Sustendant lilia turws*.
- 1120.„Sfîrșitul aparține cerului.” Este deviza lui Henric al III-lea, consemnată, de asemenea, de lucrarea lui Joannis Guigard.
- 1121.„Am ambiția unui nemuritor.” Citare aproximativă a devizei lui Carol de Lorena: *Non est mortale quod opto* (cf. Joannis Guigard, *op.cit.*). Această deviză pare a fi inspirată din

Metamorfozele lui Ovidiu, cartea a II-a, versul 56: *Sors tua mortalis; non est mortale quod optas* („Destinul tău este al unui muritor; ambiția ta este a unui nemuritor”).

„Prin strămoși și prin arme.” Este deviza marchizului d'Angivillier (cf. Joannis Guigard, *op.cit.*) și, de asemenea, a lui Daniel de Montesquiou, senior de Prichac, focotenent-general al armatelor regelui (1634-1715). Această deviză a familiei La Rochefoucauld nu-i citată de Joannis Gufgard.

„O asemenea strălucire venind de la unul singur.” Citare aproximativă a devizei Louisei de Lorena, văduva lui Henric al III-lea: *Ab uno tantus splendor* (cf. Joannis Guigard, *op.cit.*). Variație proustiană pe tema faimosului strigăt al lui Francisc I: „Moarte celuilalt, iar mie viață.”

534

- 1122.Sarah Bernhardt a creat (15 martie 1900) rolul din drama lui Edmond Rostand, cu care a avut un extraordinar succes, piesa jucându-se în decursul anului de 237 de ori.
- 1123.Jean-Sully Mounet (1841-1916), zis Mounet-Sully, actor, a devenit societar la Come'die-Francaise în 1874. S-a ilustrat mai ales în rolurile „Hamlet” și „Oreste.” A jucat, la începutul secolului, rolul titular din *Oedip rege.de* Sofocle. Spectacolul avea însă loc, în timpul verii, la teatrul antic din Orange și nu la arenele din Nîmes.
- 1124.Aluzie la scena lecției de scrimă din *Burghezul gentilom de* Moliere, actul II, scena III.
- 1125.*Mazagranul* este o cafea în care se adaugă câteva picături de rom, *gloria* este o cafea foarte dulce în care se adaugă rachiu sau rom. în *Călătoria domnului Perrichon*, domnul Perrichon bea „trei picături de rom adăugate într-un pahar cu apă” (actul II, scena V). Personajele din *Doamna Bovary*de Flaubert și din *Vrăjita* de Barbey d'Aurevilly beau adeseori băutura numită *gloria*.
582. „I-a dăruit omului o față întoarsă spre cer” (Ovidiu, *Metamorfozele*, I, 85).
- 1126.Cartea lui Tobia, XL-Arhanghelul Rafael îl readuce pe tînărul Tobia la casa tatălui acestuia, Tobit, care este orb, iar Tobia îi redă vederea.
- 1127.Grattevast se află acum pe linia dintre Balbec și Douville-Feterne, deși mai înainte era situat pe o altă linie. După cum am mai arătat, geografia fictivă a acestei regiuni este și foarte fluctuantă.
585. Etimologia localității Maineville nu figurează în lucrările consultate de Proust și identificate (cf. *supra*) de ediția Tadie” care, în cea mai mare măsură, ne furnizează informația pentru aceste note.
- 1128.Proust face acordul după sens (silepsă de număr).
- 1129.Aluzie la învierea lui Lazăr (Evanghelia după Ioan, XI, 1-44).
- 1130.Cu privire la caracterul vag și fluctuant al geografiei proustiene, cf.*supra*, nota 584.
- 1131.Cf. *supra*, nota 584.
- 1132.Proust a luat acest nume din lucrarea lui Guigard mai sus citată: Louis de Verjus (1629-1709), conte de Crecy, consilier de Stat, membru al Academiei franceze. Descrierea blazonului era următoarea: „D'azur, au lion d'or, au chef d'argent, charge d'une branche de verjus, feuille'e et tigde de sinople couchee en fasce.”
- 1133.Cf. *supra*, nota 590.
- 1134.Constant Coquelin (1841-1909), actor francez. A jucat, la Comedie-Francaise, cu un enorm succes, roluri.de valeți în

- piesele lui Molidre, rolul Figaro din cele trei piese ale lui Beaumarchais, precum și rolul Cyrano din *Cyrano de Bergerac* de Edmond Rostand. Numeroase turnee i-au creat o mare faimă și în străinătate.
1135. Fondat în 1828 de către ducele de Guiche, *Le Cercle de l'Union* avea cinci sute de membri. A jucat un rol foarte important în timpul Celui de-al Doilea Imperiu.
1136. Societatea bibliofililor francezi, fondată în 1820, era alcătuită cu precădere din aristocrați. Timp de cincizeci de ani, 1-a avut ca președinte pe baronul Pichon. La început a avut douăzeci și patru de membri, apoi, douăzeci și nouă.
1137. Comitatul Montgomery (în edifiu originală: „Montgommery”) a fost anexat de către comitatul Pembroke în 1630. Casa de Buckingham-et-Chandos figurează în *Almanahul Gotha* sub acest nume (edifiu din 1908, p. 288). Arthur Capei, om politic englez (1632-1683), conte de Essex în 1661, a guvernat Irlanda între 1672 și 1677. Arestat cu prilejul complotului Rye House (1683), s-a sinucis în Turnul Londrei. Proust o cunoștea pe Berthe Capei.
1138. Emilienne Andre, celebră cocotă pariziană din anii 1900. A fost admisă, în urma unui concurs la care viitorul mare actor francez Lugne'-Poe a căzut, la Conservatorul de muzică și declamație. Va juca pe scena de la Folies-Bergere și va publica un volum de poeme *Sub mască* (E.Sansot, 1918). Fusese - metresa lui Jacques, cel de-al patrusprezecelea duce d'Uzes, care se ruinase pentru ea.
1139. S-ar putea ca această deviză să fi fost inventată de Proust. Nu figurează, ca marea majoritate a celorlalte, în lucrarea mai sus citată a lui Joannis Guigard.
1140. Jean-Alexis Perier (1869-1924) a debutat la Opera-Comique (1892), rernarcându-se cu deosebire, în 1902, în rolul Pelleas din opera lui Debussy *Pelleas și Melisanda*.
1141. Cf. *Guermantes I*.
- >00. Comedie în patru acte de Alfred Capus (1858-1922), jurnalist și autor dramatic, membru al Academiei franceze, director politic al ziarului *Le Figaro*. Premiera *Castelanei* & avut loc nu la teatrul Gymnase, ci la teatrul Renaissance, la 25 octombrie 1902. Cei trei actori citafi nu par a fi jucat în piesa lui Capus. 31. E vorba poate de Simone Frâvalles, care a jucat la teatrul Porte-Saint-Martin. Sau poate de Eugene Fe"lix Constant Langlois, zis Freville (1826-1890), care a jucat la teatrul Oddon între 1852 și 1886. Este și autorul mai multor comedii.
12. Mărie Magnier (1848-1913) și-a făcut debutul la teatrul Gymnase, în 1867. A jucat și pe scena teatrelor Palais-Royal, Vaudeville, VarieteX Ode'on.

1142. Louis Baron, zis Baron fiul (1870-1939), fiul marelui actor Louis Bouchenez, zis Baron (1838-1920). Laureat al Conservatorului de muzică și declamație (premiul întâi de comedie) în 1893, a jucat la teatrele Odeon, Vaudeville, Nouveautes și Palais-Royal.
1143. Yvette Guilbert (1867-1944), celebră cântăreață de cafe-concert.
1144. Cf. *Guerniantes I*.
1145. Ernest Cornaglia (1834-1912) a fost remarcat de actorul Constant Coquelin (cf. *supra*, nota 592) abia după ce și-a petrecut doisprezece ani jucând pe obscure scene provinciale. Impunându-se pe scena teatrelor pariziene Vaudeville și Odeon, a creat un mare rol în *Arteziana* de Alphonse Daudet.
1146. Emile Dehelly- (1871-1969), laureat al Conservatorului de muzică și declamație în 1890, a debutat la Comedie-Francaise în același an, în rolul Horace din *Școala femeilor* de Moliere.
1147. Proust mai remarcase această trăsătură a stilului lui Sainte-Beuve (într-o notă la traducerea sa din Ruskin, *Sesam și crinii*, în legătură cu arhaismele existente în textul lui Ruskin), punând-o pe seama unui „talent de mărimea a doua.” în textul *Sainte-Beuve și Baudelaire*, din 1908, Proust vorbește încă o dată despre „plăcerea de a da peste cap sensul cuvintelor” („le goflit de faire de Yailler le sens des mots”) ca fiind tipică pentru Sainte-Beuve. Această observație se referă la ceea ce vor pune în lumină și alți autori: la „improprietățile (asociații neuzitate și imagini improprii) și arhaismele din lunga sa frază preclasică, amintind-o pe cea a prozatorilor din epoca lui Ludovic al XIII-lea” (cf. ed. Tadie, t.III, p.1605, nota 5).
1148. Nici o familie nu pare a fi avut acest gen de pretenție. În schimb, multe ar fi vrut să arate, ca familiile Montesquiou și La Rochefoucauld, că se trag din Merovingieni, sau, precum casa - de Lorena, că se trag din Carolingieni. E posibil însă ca Proust să jongleze aici cu unele referințe istorice și literare, după ce își previne cititorul că „spusele domnului de Charlus erau false.” în privința lui Ludovic al VI-lea cel Gras (1081-1137) și a fratelui său fictiv, să precizăm că prenumele de Aldonce era de neconceput pentru un Capetian, într-o perioadă când nou-născuților de sînge regal li se alegea numele în conformitate cu reguli foarte stricte (cu excepția bastardilor). În legătură cu doamna de Commercy, personaj din *Lucian Leuwen* de Stendhal, acesta nota că, aparținînd casei de Lorena, se credea mai nobilă decît împăratul Austriei.
610. La moartea fratelui său, în 1701, spune Saint-Simon în *Memorii*, regele a ținut doliu timp de șase luni (ed.cit., t.U, p.21).

537

1149. Cele două bunici ale regelui și ale fratelui acestuia sînt Măria de Medici și Margareta de Austria, a căror posteritate este exclusiv regală la moartea fratelui regelui.
1150. Familia La Tremoille, ce a fost înghițită în secolul al XVI-lea de casa de Montmorency, se numea astfel după un fief din Poitou și avea rangul de prinț străin în Franța. După surse nesigure, ea s-ar fi tras din Guillaume III, conte de Poitou. Devenise moștenitoarea regilor ce domneau peste Napoli (din casa de Aragon), în 1605, în urma căsătoriei (1521) lui Francois de La Tremoille cu Anne Laval, descendenta lui Frederic, rege al Aragonului. Este și motivul pentru care Ludovic al XIV-lea le-a recunoscut titlul princiar. În *Memorii*, Saint-Simon se ocupă îndelung de pretențiile casei de La Tremoille la tronul regatului Napoli (ed.cit, t.III, pp. 45-54).
1151. Deși cei mai vechi ca pairi, descendenții casei Crussol d'Uzes

- nu au o obârșie foarte veche ca familie.
1152. Familia lui Albert de Luynes - nobilă familie provensală - afirma că se trage din neamul Alberti, venit din comitatul Venaissin la începutul secolului al XV-lea. Dar familia Luynes nu s-a ilustrat cu adevărat decât începând cu domnia lui Ludovic al XHI-lea: Charles d'Albert (1578-1621), ministru și favorit al regelui, a fost făcut duce și pair după pacea de la Angouleme (1619). Se căsătorise în 1617 cu Mărie de Rohan. Fiul său, Louis Charles, se va căsători cu Louise Mărie de Seguier, apoi cu Anne de Rohan.
- 615; Această familie coboară - se pare - din vechii conți de Langres, sau din Hugues, conte de Bassigny și de Boulogne-sur-Marne, ce a trăit la sfârșitul secolului al X-lea.
1153. Această vestită familie din Normandia pretinde că se trage din Bernard, rudă a șefului normand Rollon, prim ministru al lui Guillaume I, zis Sabie Lungă, care guverna Normandia la începutul secolului al X-lea.
1154. Cunoscută încă din secolul al X-lea, este una dintre cele mai strălucite familii din Franța, originară din Poitou. Se trage din Hugues al II-lea, senior de Lusignan, prin nepotul acestuia, Foucauld, senior de La Roche. Descendența directă a lui Foucauld s-a stins în 1762.
1155. Familia de Noailles, originară din burgul Noailles din Correze, este una dintre cele mai nobile din Franța, avîndu-și obârșia cunoscută în secolul al XI-lea. Louis-Alexandre de Bourbon (1678-1737), conte de Toulouse, al doilea fiu recunoscut al lui Ludovic al XIV-lea și al doamnei de Montespan, s-a căsătorit în 1723 cu Sophie de Noailles, văduva marchizului de Gondrin, de la care a avut un fiu, ducele de Penthièvre. Căsătoria, mai întâi secretă, a fost apoi declarată. Saint-Simon arată în

538

Memoriile sale că „lumea, care-i plina de proști și de invidioși, n-a văzut cu ochi buni cum înaintează în rang.” Lucrurile s-au întîmplat deci tocmai invers în raport cu felul cum le sugerează Proust. De altfel și ceilalți copii recunoscuți ai regelui au fost căsătoriți cu prinți și prințese de sînge regal, ceea ce arată că asemenea întîmplare nu era excepțională.

1156. Ilustra casă de Montesquiou-Fezensac se trage din vechii conți de Fezensac Aimery I trăia la începutul secolului.
1157. Casă de foarte veche obârșie, trăgîndu-se din Thibaut, conte de Arles și de Provența în secolul al XI-lea; s-a divizat în mai multe ramuri începînd din secolul al XIII-lea.
1158. Domnul de Charlus uită totuși de familiile Rohan, Polignac, Durfort de Lorges, Gramont, Maille etc, adică de toate casele ducale de origine feudală. Familiile Castellane, Noailles, Montesquiou sînt mai puțin nobile. Poate că Proust le acordă prioritate acestora doar pentru că-i cunoștea pe unii membri ai lor. Ierarhia este însă cu totul alta în *Memoriile* lui Saint-Simon.
622. După marchizul de Cambremer, familia Cambremer este înrudită prin alianță cu familia Arrachepel și, prin aceasta, cu familia Feterne. În *Guermantes II*, ducele de Guermantes vorbește despre una din verișoarele sale, „regalistă înverșunată, (care) era fiica marchizului de Feterne, cel ce a jucat un anume rol în războiul Șuanilor.” Așadar, deși domnul de Charlus contestă acest lucru, familia Cambremer e înrudită cu familia Guermantes.
1159. Printre romanele mai sus citate de domnul de Charlus, două fac parte din *Scene din viața de provincie: Preotul din Tours și Iluzii pierdute*.
1160. Aluzie la doamna de La Baudraye, născută Dinah Piedefer,

eroină din romanul lui Balzac *Muza departamentului (Scene din viața de provincie)*.

1161. Personaj din *Iluziile pierdute* de Balzac.
1162. Eroină din *Crinul din vale*, alt roman din seria (cuprinsă în *Comedia umană*) *Scene din viața de provincie*.
1163. Contesa Berthe de Clinchamp i-a urmat mătușii sale, contesa de Coeffier, ca doamnă de companie a ducesei d'Aumale. Ferventă admiratoare a ducelui d'Aumale, a scris *Ducele d'Aumale, prinț și soldat*, Tours, Mame, 1899.
1164. *In medio stat virtus*, „Virtutea se află la mijloc”, adică la egală distanță de extreme.
1165. Cf. *supra*, nota 383.
630. E ultima apariție a „temei” etimologiilor. Sursa lui Proust rămîne tot lucrarea lui Hippolyte Cocheris, *Originea și formarea numelor de locuri*, Librairie de l'Echo de la Sorbonne, 1874, și Delagrave, 1885.

^^H

539

1166. Informația lui Proust privind etimologiile e compozită, venind din trei surse principale citate mai sus: Cocheris, Le Hericher, Longnon. Constatarea aceasta e valabilă și pentru tot ce urmează.
1167. Etimologia numelui de localitate Marcouville-rOrgueilleuse nu figurează în lucrările autorilor citați *supra*. Proust o deduce probabil singur, fără a'apela la vreo autoritate în materie.
1168. Cf. *supra*, nota 631.
1169. Termenul are și sensul de „calic”, „cerșetor.”
1170. Proust se inspiră din traducerea în franceză a *Imnurilor orfice* făcută de Leconte de Lisle, pe care a mai utilizat-o (cf. *supra*). E vorba de imnul LXXII.
1171. Invectivă din textele homerice. Agamemnon îi vorbește astfel

- lui Achille, iar Ulise lui Thersit.
1172. Aidos, fiica lui Zeus, personaj mitologic pe care Proust l-a întâlnit în *Munci și zile* de Hesiod, text tradus în franceză de - Leconte de Lisle.
1173. Proust își ia aici informația din Cocheris, *op.cit.*
1174. Cf. *supra*, nota 638.
1175. Cf. *supra*, nota 289.
1176. Acest oratoriu, opus 25 de Berlioz (1850-1854), a făcut parte din repertoriul concertelor Colonne în Vinerea Sfântă (28 martie) a anului 1902.
1177. Referire la primul tablou din actul III al operei *Parsifal* de Wagner. E una din bucățile muzicale favorite ale lui Proust. În dedicația la *Swann* pe care i-a dat-o, în 1918, lui Jacques de Lacretelle, Proust arăta că această bucată muzicală e unul din „modelele” sonatei lui Vinteuil din romanul său.
1178. Pentru observațiile cu privire la străzile Parisului, Proust se inspiră din cartea marchizului F. de Rochegude, *Plimbări prin toate străzile Parisului*, Hachette, 1910, 20 volume.
1179. Filosoful Baruch Spinoza (1632-1677) a fost excomunicat din sinagoga din Amsterdam în 1656, din cauza îndoielilor pe care le manifestase în legătură cu autenticitatea textelor sacre.
1180. Rembrandt (1606-1669) nu era evreu, dar a trăit în cartierul evreiesc din Amsterdam, avându-i ca vecini și prieteni pe rabinii Menasseh beh Israel și Morteira, adversarii lui Spinoza. Nu se știe dacă Rembrandt l-a cunoscut pe acesta și dacă, eventual, l-a pictat. Rembrandt a avut ca modele evrei din cartierul său și a făcut numeroase desene după sinagogă, dintre care cel mai cunoscut este cel de la Luvru, *Sinagoga* (164â).
1181. Nepot al lui Ludovic-Filip și al doilea fiu al ducelui de Orleans și al prințesei Helene (1840-1910). Nu reiese limpede care este gradul de înrudire cu domnul de Charlus.

540

1182. Etimologia numelui de Egleville îi aparține cu siguranță lui Proust.
1183. Cf. *supra*, nota 585.
1184. *Anuarul castelilor* a fost publicat pentru prima oară în 1887-1888, ca o completare la *Tout-Paris*, pe care Proust îl consulta frecvent pentru romanul său.
1185. „La revedere” în grecește (în traducere literală: „bucură-te”).
1186. Capitolul IV din *Sodoma și Gomora II* a fost publicat sub titlul „Ciudat și dureros motiv al unui proiect de căsătorie”, în revista *Intentions*, anul 1, nr. 4, aprilie 1922. În încheierea volumului, eroul descoperă că Albertine o cunoaște pe domnișoara Vinteuil și că pleacă la Paris cu ea. Acest episod fusese numit de Proust „Intermitențele inimii II”, fiind pus într-o simetrie strictă cu „Intermitențele inimii I”, titluri și compoziție la care Proust a renunțat ulterior.
1187. Incarville ca ultimă stație înainte de Parville e o indicație ce le contrazice pe cele precedente. E încă o dovadă că „geografia” proustiană, adeseori construită cu elemente reale, este, în ansamblul ei, fictivă, cu desăvârșire fantezistă.
1188. Într-o versiune anterioară, locul întâlnirii era Amsterdam.
1189. În *Odiseea*, Homer spune numai că în timpul celui de-al optulea an după uciderea lui Agamemnon, tatăl lui Oreste, acesta, întorcându-se la Troia, l-a răzbunat, omorându-și mama, pe Clitemnestra, și pe Egist, amantul acesteia (III, 306). O legendă ulterioară spune totuși că, în momentul asasinării tatălui său, Oreste fusese salvat de la moarte de doica sa Arsinoe sau de sora sa Electra.

1190. Proust se înșală: la Expoziția universală din Paris din 1889, au fost expuse aparate cu totul noi și mult mai complexe decât cele deja existente, între altele un comutator telefonic pentru 3000 de abonați, precum și fonograful lui Edison. Patru săli de audiție erau legate prin telefon cii principalele scene pariziene muzicale. Această ultimă invenție, care îl entuziasma pe Proust, se numea „teatrofon.”
1191. Un „răsărit de soare pe mare” îi fusese dăruit de către Elstir patronului restaurantului din Rivebelle (cf. *La umbra fetelor în floare*).
1192. Naratorul vedea un răsărit de soare din tren, cu prilejul primei sale sosiri la Balbec (cf. *ibidem*). Proust plasează aici elemente din descrierea pe care o făcuse în *La umbra fetelor în floare*.
1193. Aluzie la scena când naratorul are primele bănuieli cu privire la lesbianismul Albertinei: dansul acesteia cu Andree, la cazinoul din Incarville (nu din Parville, cum apare aici).
1194. Austria pare să se substituie Olandei ca loc mitic unde își are Albertine originea.

541

1195. Cf. *Swann*.
1196. Cf. *Guermantes II*.
1197. Cf. *Swann*.
1198. Hotărârea aceasta o amintește pe cea luată de Proust împreună cu Agostinelli (plecarea amîndurora la Cabourg, în august 1913) (cf. și *supra*, nota 505).
1199. În *Albertine a dispărut*, naratorul va comanda un iacht și un Rolls-Royce pentru Albertine. Scrisoarea în care îi anunță acest lucru, amintește mult de o scrisoare a lui Alfred Agostinelli, din 30 mai 1914, scrisă¹ chiar în ziua morții acestuia (*Corespondență*, ed. cit., t. XIII, p. 217).
1200. Cf. *supra*, nota 256.
1201. Cf. *supra*, nota 322.
667. Robert Guiscard (1015?-1085?), unul dintre aventurierii normanzi ce au întemeiat regatul Napoli.
1202. Cf. *supra*, nota 657.
1203. În prima versiune a deznodămîntului romanului *Sodoma și Gomora*, în pragul ușii apărea bunica naratorului.

668. SUMAR

PREFAȚA.....	5
Partea întâi.....	12
Partea a doua	
Capitolul I.....	41
Capitolul II.....	175
Capitolul III.....	350
Capitolul IV.....	470
NOTE ȘI COMENTARIU.....	487